

Spegla, granska, tolka

Spegla, granska, tolka

Aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet

Monika Djerf-Pierre och Lennart Weibull

PRISMA

P

Bokförlaget Prisma
Besöksadress: Tryckerigatan 4
Box 2052
103 12 Stockholm
prisma@prismabok.se
www.prismabok.se

Bokförlaget Prisma ingår i
P.A. Norstedt & Söner AB,
grundat 1823

© Monika Djerf-Pierre, Lennart Weibull, Stiftelsen Etermedierna i Sverige

och Bokförlaget Prisma, Stockholm · 2001

OMSLAG · Roland Ingemarsson/Studio Ring

DIAGRAM · Carl Åkesson/Cover Design

TRYCK · Fäth & Hässler · Värnamo 2001

ISBN 91-518-3734-X

FÖRORD

År 2000 fyllde public service-radion i Sverige 75 år och i år är det för televisionens del 45 år sedan dåvarande Radiotjänst officiellt startade de första sändningarna. Vi har därför glädjen att få fira jubilarerna med en bred exposé över de svenska etermediernas historia där läsaren nu håller det tredje och sista bandet i handen.

Arbetet med att teckna de svenska etermediernas historia hade sin början i ett initiativ som togs av dåvarande verkställande direktören för moderbolaget Sveriges Radio, Örjan Wallqvist. År 1991 lät Wallqvist kalla till en konferens i Radiohuset kring ämnet etermediehistoria i tvärvetenskaplig belysning. Den representativa samlingen massmedieforskare som deltog vittnade om brett intresse från forskarvärlden för att få tillgång till företagets arkiv för att med detta som bakgrund kunna analysera radions och televisionens historia.

En intern arbetsgrupp sonderade sedan, på radiochefens uppdrag, möjligheterna att starta ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt. Arbetet utföll positivt och gruppen kunde lägga upp riktlinjerna för det fortsatta arbetet.

Vid en andra forskarkonferens år 1992 kunde en projektplan presenteras och diskuteras. En viktig grund för att förverkliga idéerna lades av moderbolaget Sveriges Radio vid dess sista sammanträde då 10 miljoner kronor avsattes. Stiftelsen Etermedierna i Sverige bildades med dessa medel som grundkapital och de två nybildade programbolagen Sveriges Radio och Sveriges Television förbättrade förutsättningarna genom löften att tillskjuta lika mycket forskningsmedel som Stiftelsen på egen hand kunde anskaffa externt. I senare skede har även Tera-com och Utbildningsradion inträtt som stödjande företag och betydande externa bidrag har erhållits från Marianne och Marcus Wallenbergs Stiftelse, Telia AB, Tipstjänst (senare Svenska Spel) samt STIM.

Ett tjugotal forskare från olika discipliner har arbetat inom tre delprojekt. Resultaten har fortlöpande publicerats i en vetenskaplig skriftserie med hittills 17 utgåvor och ytterligare några titlar är på väg till utgivning. Verksamheten har letts av en redaktionskommitté, där de tre projektledarna professorerna Stig Hadenius, Dag Nordmark och Lennart Weibull ingår tillsammans med professorerna Sverker R. Ek och Jarl Torbacke samt fil. dr Monika Djerf-Pierre. Ordförande i kommittén har fram till år 2000 varit förre TV 1-chefen Olle Berglund som under det senaste året har efterträtt av redaktören Margareta Cronholm. Hon har tillsammans med redaktörerna Göran Elgemyr och Roland Hjelte representerat programbolagen.

År 1998 publicerades den första av de tre sammanfattande volymerna, *Kampen om monopoliet* av Stig Hadenius. Året därpå publicerades del två, *Finrummet och lekstugan* författad av Dag Nordmark.

Den nu aktuella tredje delen av de tre planerade, *Spegla, granska, tolka*, är författad av Monika Djerf-Pierre och Lennart Weibull. Den handlar bl.a. om framväxten av nyheter och samhälls-

program i radion och televisionen. Författarna sätter in medieutvecklingen i ett samhälleligt perspektiv som fångar såväl form som utveckling av den journalistiska praktiken och anlägger både organisatoriska och innehållsmässiga perspektiv. Även journalistikens förhållande till det rådande opinionsklimatet i samhället och till sin publik ges en grundlig genomlysning.

Med hjälp av programbolagens arkiv kompletteras volymen av en DVD-skiva med radioinslag, foton och rörliga bilder från åtta decenniers nyhets- och samhällsprogramproduktion. Skivan är producerad av Roland Hjelte.

Vi är medvetna om att den kartbild vi tecknat har många vita fläckar. Vi menar dock att vi nu lagt en grund som andra kan stå på i ett fortsatt utforskande av ett spännande forskningsfält. Etermedierna i Sverige fortsätter nu med ett andra forskningsprojekt som med stöd från Riksbankens Jubileumsfond beskriver radions och televisionens roll i 1900-talets stora moderniseringsprojekt genom det pedagogiska utbudet för skola och vuxenundervisning.

Margareta Cronholm

INNEHÅLL

Förord 5

Författarnas förord 9

Aktualitetsjournalistik i radio och TV under 70 år 11

Aktualitetsjournalistikens logik och praktik 11

Fyra huvudfrågor 12

Fyra perioder 13

Material- och metodfrågor 14

Upplysning 1925–1945 17

Rundradio för en ny tid 17

Prov, planer och principer 1922–1924 19

Radionyheter före Radiotjänst 19

Nyheterna i koncessionsförhandlingarna 23

Radiotjänsts första decennium 1925–1935 28

Evenemangsradio och radiokrönikor 33

Radion och neutraliteten 43

Radion blir dagsaktuell 1936–1938 48

Nyheter från TT eller Radiotjänst? 49

Dagens Eko startar 52

Den svårhanterliga politiken 57

Reportaget – traditionen förpliktar 60

Krig och kris i radion 1939–1945 63

Nyheter i krig 63

Kristidsradio 69

Programverksamhet i krigsskugga 73

Nyheter i krigsslutet 75

I samhällets tjänst 78

Spegling 1945–1965 85

Radio och TV i samförståndets tid 85

Journalistik på Radiotjänst 1945–1955 88

Efterkrigsradion: nya möjligheter 88

Efterkrigstidens programpolitik 89

Aktualiteter i väntans tid 99

Efterkrigstid i provinsen 1945–1955 104

Ett nytt medium: televisionen 1954–

1956 105

Aktualitetsexperiment i TV-skolan 108

Radion får egna nyhetskommunikörer 1956–1958 114

De första egna nyheterna: Journalen 122

Nyheter i TV 1956–1962 124

Nyhetsmagasin ersätter TV-journalen 125

Aktuellt: ett modernt nyhetsmagasin 128

Nyhetskonkurrens 1958–1965: radion möter televisionen 136

Striden om en central nyhetsredaktion 136

En ny radio skapar nyheter 140

Ekot växer 143

Ett etablerat Aktuellt 145

Centraliserade nyheter 149

Mot en enhetsjournalistik 153

Nytt från provinsen 1955–1965 155

De första regionala radionyheterna 158

Regionala kvartar 160

Ut i världen: utrikesbevakning 1946–1965 162

Korrespondenterna 162

Bilden av världen 168

Försiktig samhällskritik 1956–1965 170

Kulturdebatt och skjutjärn i radio 170

Strövtåg och paneldebatt i TV 177

Makten över det politiska samtalet 185

Partipolitisk journalistik 1946–1965 192

Radion dominerar opinionsbildningen 192

Televisionen tar över 195

I allmänhetens tjänst 198

Granskning 1965–1985 207

Journalistik i vridningens tid 207

Samhällsinformation i centrum 1965–

1975 210

Information för demokrati 210

Aktualitetsprogram i fem kanaler 1966–

1978 211

Att skilja fakta från kommentarer 212

TV2 – faktadominans 217

TV1 – fortsättning på nollan 221

TV-aktualiteter i konkurrens och samverkan 225

Radioaktualiteter i TV-skugga 228

Ifrågasatta nyheter 233

Objektivitet – vad är det? 237
Ett förändrat nyhetstänkande 240
Mitt i samhällsdebatten 1965–1978 244
Granskning av samhällsproblemen 244
Nya perspektiv: systemkritik, gräsrötter och polarisering 258

Förtroendekrisens år: etermedierna och partipolitiken 264
Journalisterna tar kommandot i valrörelsen 264
Partipolitiska konfrontationer 267

Lokala nyheter 1965–1985 268
Regional-TV startar 269
Ett nytt bolag: Sveriges Lokalradio 272

Aktualiteter under press 1978–1985 277
Sveriges Radio blir koncern 277
Riksradiön ökar sin publikanpassning 280
TV-journalistik i magasinformat 283
Infotainment 291

I medborgarnas tjänst 299

Tolkning 1985–1995... 307

Journalistik i gränsöverskridandets tid 307

Aktualiteter i monolets sista tid 310
Kanalprofilering i radio 310

En rikskanal och en Sverige kanal i TV 315

Konkurrerande aktualiteter 1990–1995 321
TV4 landar 321
SVT mobiliserar 324
Riksradiön: Nya Kanalen och seriejournalistik 333

Lokal nyhetskonkurrens 336
Uttunnad lokalradio i egen kanal 336
Nyheter i privat lokal-TV 338

Differentierad aktualitetsjournalistik 1990– 341
Senmodern aktualitetsjournalistik 346

I kundernas tjänst 350

Aktualitetsjournalistiken och samhället 357

Etermedierna i det offentliga rummet: fyra perioder 359

Journalistikens förändring: fem påverkansfaser 361

Aktualitetsjournalistiken och samhället 366

Appendix 372

Noter 386

Käll- och litteraturförteckning 419

Personregister 434

Programregister 443

DVD:n som medföljer denna bok innehåller olika inspelningar från radions och televisionens programarkiv. Exemplet är indelade i följande teman:

- Nyhetsprogram
- Lokalt och regionalt
- Kvinnliga pionjärer
- Dramatiska händelser
- Krigsrapportering
- Utrikeskorrespondenter
- Samhällskritiska reportage
- Valprogram

• Magasin

• Samhällsbilder

• Konfrontation och debatt.

I texten finns symboler som hänvisar till olika programexempel på DVD:n.

Programexempel från radio

Programexempel från TV

FÖRFATTARNAS FÖRORD

När vi för drygt fem år sedan fick uppdraget att skriva den svenska radions och televisionens nyhetshistoria visste vi knappast vad vi gav oss in på. Vår ambition var att göra en rundmålning av hur svensk aktualitetsjournalistik förändrats under 1900-talet. Underlaget skulle vara arkivstudier, programanalyser, intervjuer med programansvariga och publicerad forskning. Dessutom ville vi inte enbart göra en kronologisk beskrivning utan även ge en bild av hur journalistiken förhöll sig till det samtida samhället och till publiken.

Nu när boken är färdigställd vet vi att arbetet blev större än vad vi kunnat redovisa i en sammanhållen text. Det finns många iakttagelser som inte kunnat beredas utrymme utan fått sparas för framtiden. Däremot har vår grundläggande tanke att genomgående bygga på många olika slag av källor fungerat väl, något som inte minst käll- och litteraturförteckningen skvallrar om. Viktigt har också varit att hålla samman och kunna bygga på de delprojekt som på olika sätt anknyter till radions och televisionens nyhetshistoria, i första hand om den lokala nyhetsverksamheten och om sporten.

För att genomföra ett sådant här projekt står vi i tacksamhetsskuld till många människor, betydligt fler än vi i detta sammanhang kan nämna. Givetvis har forskningsprojektets redaktionskommitté under ledning av Olle Berglund bidragit med många viktiga synpunkter och i slutfasen har särskilt hans efterträdare Margareta Cronholm givit betydelsefulla kommentarer till manuskriptet. Göran Elgemyr har delat med sig av sina erfarenheter från den äldre radiohistorien och Roland Hjelte har gjort en stor insats när det gäller att få ihop bildmaterialet.

Vi är också mycket tacksamma för kommentarer från de externa läsare som gått igenom olika delar av manuskriptet, i första hand Oloph Hansson, Lars Ramsten och Anders Wilhelmson. Börje Sjöman har spelat en ovärderlig roll både när det gällt att guida oss i dokumentarkivet och i efterhandskontroller. Vi tackar också de medarbetare som hjälpt oss på radions och televisionens press-, program- och bildarkiv. Tack också till TV 4 som bidragit med program-exempel till DVD:n.

I den interna projektgruppen vid Institutionen för journalistik och masskommunikation i Göteborg har vi haft stöd av material från Anette Carlsson, som svarat för stora delar av projektets lokalnyhetsstudie, Peter Dahlén och Henrik Örnebring. Ulrika Facht har haft ansvaret för kodningen av den kvantitativa nyhetsstudien och Kerstin Gidsäter har varit oss behjälplig med olika slag av kontroller. Redaktör Nils Degerman har lyckats ge boken den form vi ursprungligen tänkte oss.

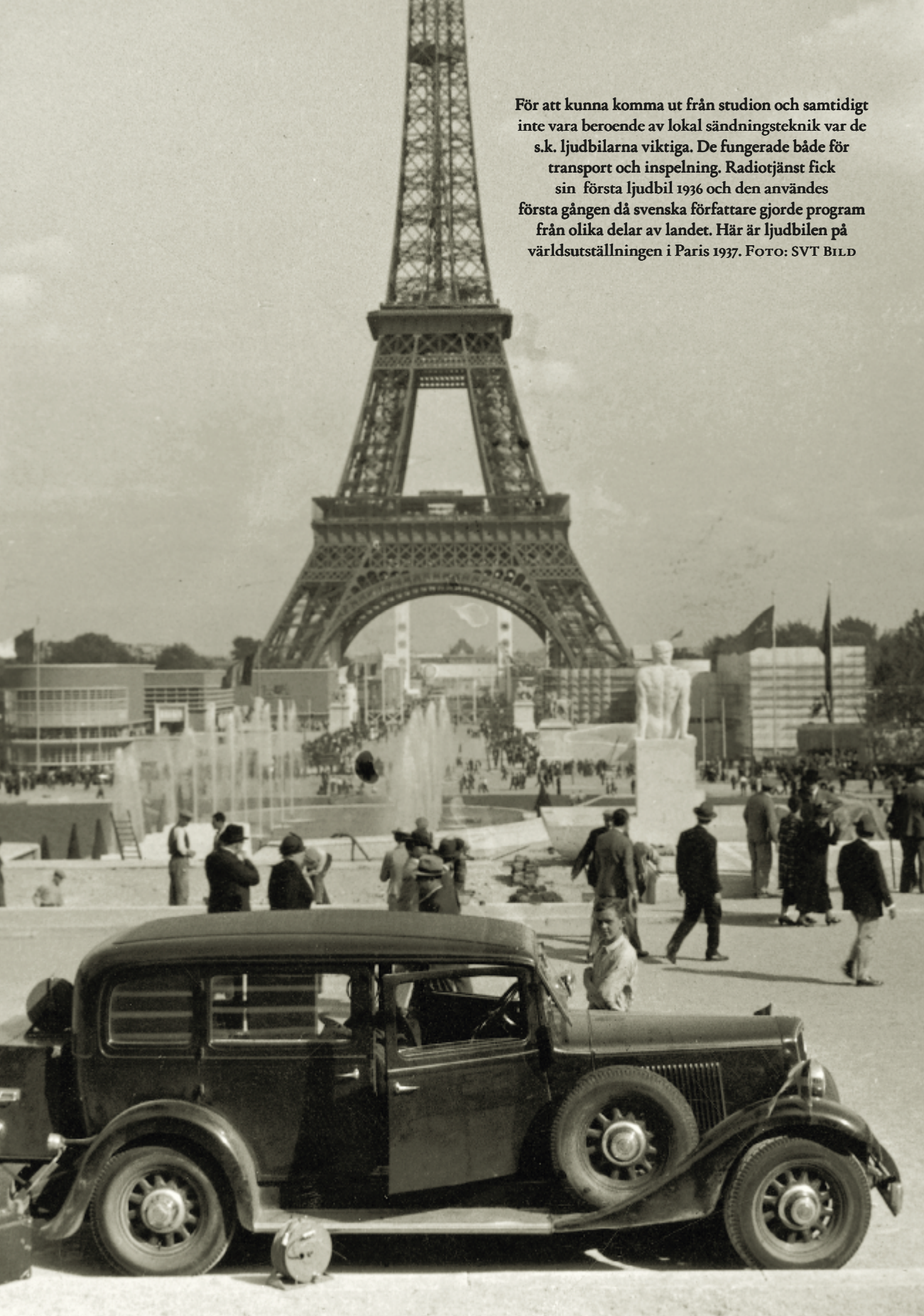
Tack till er alla. Att det sedan ändå kommer att finnas en och annan felaktighet är något vi får ta på oss.

Göteborg i januari 2001

Monika Djerf-Pierre

Lennart Weibull

För att kunna komma ut från studion och samtidigt inte vara beroende av lokal sändningsteknik var de s.k. ljudbilarna viktiga. De fungerade både för transport och inspelning. Radiotjänst fick sin första ljudbil 1936 och den användes första gången då svenska författare gjorde program från olika delar av landet. Här är ljudbilen på världsutställningen i Paris 1937. FOTO: SVT BILD

Aktualitetsjournalistik i radio och TV under 70 år

De flesta av 1900-talets stora händelser är förknippade med radio och TV. De dramatiska nyheterna stannar kvar i minnet som en röst ur radion eller en bild på TV-skärmen: Hitlers tal på 1930-talet, statsminister Per Albin Hanssons radiomaning vid krigsutbrottet 1939, sökandet efter den försvunna ubåten Ulven 1942, Ungernkrisen 1956, mordet på John F. Kennedy 1963, avrättningen av en misstänkt FNL-soldat i Saigon 1968, den första månlandningen 1969, gisslandramat på Norrmalmstorg 1973, mordet på Olof Palme 1986 och Estonias förlisning 1994.

Radio och TV skapar en stark närvarokänsla. När vi hör rösterna och ser bilderna från aktuella händelser tycker vi att vi själva deltar och genom kommentarer och analyser i radio och TV blir händelsernas bakgrund och betydelse tydliga för oss. Vår uppfattning om omvärlden, vår världsbild, formas till stor del av ljud och bilder som vi förses med av radio och TV.

Ett modernt samhälle är inte tänkbart utan etermedier. Vi förutsätter i vårt dagliga liv att vi får reda på det viktigaste om vi tar del av nyhetssändningar i radio och TV och vi räknar med att större samhällsproblem uppmärksammas i kommentar- och debattprogram. Så har det givetvis inte alltid varit. Etermediernas aktualitetsprogram har förändrats kraftigt sedan

radiostarten i mitten av 1920-talet. Mycket av det som numera uppfattas som självklart ansågs då olämpligt eller tveksamt.

I början var det inte tal om att Radiotjänst skulle producera egna nyhetssändningar. Inte heller var det aktuellt att ordna debattprogram utan i förväg kontrollerade manus förrän i slutet av 1940-talet. Först i mitten av 1950-talet startade radion nyhetskommunikéer i egen regi och en bred inrikespolitisk bevakning i radio och TV växte fram först under 1960-talet. Och inte minst journalistikens förhållnings-sätt till det omgivande samhället har förändrats: fram till 1960-talet präglades det av försiktighet och respekt för de styrande, medan kritisk granskning och ifrågasättande av makthavarna numera betraktas som några av etermediernas viktigaste uppgifter.

Aktualitetsjournalistikens logik och praktik

Den här boken beskriver journalistiken i radions och televisionens aktualitetsprogram under 1900-talet. Beskrivningen börjar 1925, det år då de första "officiella" radiosändningarna i Sverige inleddes. Den slutar 1995, då den allmännyttiga radion och televisionen fått kon-

kurrens från både privat lokalradio och kommersiell TV. Radiotjänst och Sveriges Radio har som allmännyttigt – public service – företag haft ensamrätt på ertersändningar i Sverige under huvuddelen av den studerade perioden. Framställningen avser därför i huvudsak den offentligt organiserade radio- och TV-verksamheten i Sverige. Vi tar dock utgångspunkt i den privatradio som fanns före Radiotjänsts etablering 1925. Aktualitetsverksamhetens framväxt i de nya kommersiella TV- och radiokanalerna efter 1991 beskrivs också översiktligt.

Med aktualitetsprogram avser vi program där aktuella sociala, ekonomiska och politiska händelser och företeelser i det svenska samhället och i vår omvärld beskrivs, debatteras och kommenteras. Ambitionen är således inte att beskriva samtliga dokumentära genrer. I centrum för studien finns det som brukar kallas för nyhetsprogram – även om innebörden i begreppet nyhet har förändrats över tid och det som kallades nyhetssändningar på 1930-talet inte alltid har så mycket gemensamt med nyhetssändningar några decennier senare. Utöver nyhetsprogrammen behandlas också olika typer av magasinsprogram, reportageprogram och debattprogram som alla har det gemensamt att de tar upp aktuella skeenden i det svenska samhället och i omvärlden, och att de prioriterar det dagsaktuella skeendet framför det tidsaktuella.

Det finns flera olika sätt att skriva journalistikhistoria och det finns många tänkbara röda trådar som berättelsen kan följa. De viktigaste organisationsförändringarna inom radio och TV, de stora nyhetshändelserna, de banbrytande journalisterna och deras mest betydande programproduktion är några exempel som förekommit i internationella studier av radio- och TV-historia. Sådana perspektiv förekommer också i denna framställning, men det som vi har valt att sätta i centrum är aktualitetsjournalistiken som institution i samhället.

Vi avser givetvis att berätta om organisationen och människorna i den, liksom om enskilda program som haft betydelse eller väckt de-

batt. Det som skildras i första hand är dock den journalistiska praktiken och den föreställningsvärld – normerna och idealen – som det journalistiska arbetet är förankrat i. Vi vill således beskriva både journalistikens praktik och journalistikens logik. Den journalistiska praktiken handlar bl.a. om organisationen av programverksamheten, programformernas utveckling, det faktiska urvalet av programstoff och de journalistiska uttrycksformernas förändring. Journalistikens logik avser t.ex. den journalistiska synen på radions och televisionens uppgifter i samhället, synen på publiken, men också nyhetstänkandet i vid mening – t.ex. föreställningarna om vad som överhuvudtaget skall avses med ”nyheter” i förhållande till annan aktualitetsjournalistik.

Fyra huvudfrågor

Relationen mellan aktualitetsjournalistiken och det omgivande samhället är bokens övergripande problemställning.¹ Denna har i sin tur delats upp i fyra delfrågor.

Den första frågan gäller hur aktualitetsjournalistiken har förhållit sig dels till andra samhällsinstitutioner (t.ex. politiken, myndigheterna, folkrörelserna, näringslivet), dels till publiken. Har man haft ambitionen att vara en neutral spegel av samhällsföreteelserna eller en kritisk granskare? Har journalisterna tagit ställning eller har opartiskhet och neutralitet varit oavvisliga krav? Vilken hänsyn har radio och TV tagit till de önskemål och krav som politiker, myndigheter, näringsliv eller andra samhällsaktörer har ställt på programverksamheten? Vilken syn på publiken har funnits inom radio och TV? Vilken hänsyn har tagits till publikens önskemål och preferenser?

Den andra frågan är hur det omgivande samhället har förhållit sig till etermediernas verksamhet. Vilka har publikreaktionerna varit? Hur har de politiska partierna förhållit sig till aktualitetsprogrammen? Vilka reaktioner har förekommit i pressen? Vad i journalistiken har lett till debatt och blivit föremål för

kontroverser och vad har passerat utan märkbara reaktioner?

Den tredje frågan för boken är varför journalistiken förändras. Utgångspunkten är att journalistiken både påverkar och påverkas av det omgivande samhället. Den formas således både av omständigheter som ligger utanför programföretagen och av förhållanden som finns inom organisationerna. Det rådande opinionsklimatet i samhället, de politiska och ekonomiska ramarna för programföretaget, den medieteknologiska utvecklingen, påverkan från andra medier, påtryckningar från olika samhällsaktörer, publikintresset och publikreaktionerna samt internationella förebilder och influenser är sådant som ligger utanför programföretagen. Vi vet från tidigare forskning att mediemarknaden i hög grad är internationell. Programgenrer och programidéer tenderar att färdas snabbt mellan länder och programkoncept är numera handelsvaror. När journalistiken förändras sker det ofta samtidigt i programföretag på många olika håll i världen. Vi har därför valt att också uppmärksamma de internationella förebilder som funnits för den svenska programverksamheten. Vad har varit unikt svenskt i radio och TV och vad har egentligen varit uttryck för trender och tendenser i den internationella radio- och TV-världen?

De förhållanden inom programföretagen som kan påverka journalistiken är enskilda medarbetares och chefers aktiviteter och ambitioner, men också organisationsutvecklingen samt de tekniska och ekonomiska resurserna i allmänhet. Tidigare skildringar av radions och televisionens historia i Sverige har ofta präglats av berättelser om enskilda chefers dådkraft och idériedom. En av de svåraste frågorna att besvara är vilken betydelse olika medarbetare och chefer egentligen har haft för journalistikens förändring. Vilken roll spelade t.ex. en stark radiochef som Olof Rydbeck under 1950- och 1960-talen och vilken betydelse hade hans insatser i förhållande till andra egenskaper hos samtiden?

Journalistikens betydelse för samhällslivets förändring och i synnerhet förhållandet till den politiska demokratin är den fjärde och sista delfrågan. Mycket av det som idag händer i samhället och politiken bygger på den självklara förutsättningen att det finns medier. Samtidigt kan medierna spela en mer eller mindre aktiv roll i det politiska livet. Det dröjde exempelvis relativt länge innan etermedierna tilläts sända politiska debatter och det tog ännu längre tid innan den inrikespolitiska bevakningen var fullt utbyggd. Hur har etermediernas förhållande till den politiska offentligheten förändrats? Vilken roll och betydelse har aktualitetsjournalistiken som institution haft för den politiska demokratin?

Fyra perioder

Med utgångspunkt i de utmärkande dragen i aktualitetsjournalistiken har vi delat upp den undersökta perioden 1925–1995 i olika delperioder. Att göra en sådan periodisering är en grannlag uppgift. Indelningsgrunden måste vara densamma för alla delar och delarna bör så långt möjligt ha en likvärdig betydelse i förhållande till helheten. Utgångspunkten för periodiseringen har varit att denna skulle avse de grundläggande föreställningarna inom journalistiken, alltså den journalistiska logik som karaktäriserat perioden, och inte de organisatoriska förändringarna inom programföretagen eller den politiska debatten och besluten runt radio- och TV-verksamheten. Vi har med dessa utgångspunkter identifierat och etiketterat följande fyra delperioder:

1. *Upplysning*, 1925–1945
2. *Spegling*, 1945–1965
3. *Granskning*, 1965–1985
4. *Tolkning*, 1985–1995...

De fyra perioderna utgör ett resultat av vårt arbete och de har vuxit fram parallellt med att vi arbetat oss igenom litteratur, dokument och programmaterial. Det som framför allt skiljer perioderna åt är förhållningssättet till publi-

ken å ena sidan och samhällets dominerande institutioner, t.ex. politiken, å den andra. Det gäller särskilt de viktiga frågorna om journalistikens samhällsuppgifter: vem skall vara journalistikens uppdragsgivare och vilken avvägning skall göras mellan samhällsintresse och publikintresse? Upplysningsperioden avser tiden då radion främst sågs som samhällsinstrument i folkupplysningens tjänst. Radion skulle fostra till lämpliga levnadsvanor samt höja kultur- och bildningsnivån hos svenska folket. Det samhällsorienterande innehållet syftade i första hand till att upplysa medborgarna.

Speglingsperioden skilde sig från upplysningsperioden genom att de samhälleliga målen för journalistiken blev mindre framträdande. Aktualitetsjournalistiken ville skildra verkligheten "som den är" utan moraliska pekpinor och mer förutsättningslöst behandla ämnen som kunde intressera allmänheten. Under granskningsperioden markerade radion och televisionen sin självständighet: det var inte tillräckligt att neutralt spegla skeendet, utan ett kritiskt perspektiv – särskilt på makt-havarna – skulle anläggas, maktmissbruk, sociala missförhållanden och orättvisor avslöjas. Den fjärde perioden som ännu pågår är svår-etikerad. Den har hittills utmärkts av att journalistiken fått en ökad publikorientering och att innehåll och uttrycksformer populariserats. Det har också skett en ökad differentiering i programutbudet, bl.a. genom tillkomsten av fler kanaler. Vi har emellertid uppfattat ambitionen att tolka verkligheten för publiken och att fungera som allmänhetens ombud och företrädare gentemot makthavarna som ett gemensamt drag för aktualitetsjournalistiken under 1990-talet.

Varje periodisering kan diskuteras, startår och slutår är lätta att ifrågasätta och etiketteringen av varje enskild delperiod måste alltid bli en förenkling. Som framgår har vi sökt att sätta gränserna mellan delarna vid något så när jämna år. Att perioderna skulle, som nu, bli nästan exakt lika långa var dock inget som eftersträvades. Det går givetvis inte heller att

ange exakta gränser och det finns en naturlig övertäckning mellan periodernas journalistik: upplysningen försvann inte efter 1940-talet, liksom speglingsjournalistik fortfarande är en del av dagens nyhetsflöde. Det vi har försökt lyfta fram genom etiketteringen är vad som var det nya och utmärkande för journalistiken under respektive period. Vi har således inte eftersträvat eller ens försökt att exakt hålla oss till gränsåren i periodindelningen i vår beskrivning av programverksamheten. Snäva gränsdragningar är av praktiska skäl inte möjliga. Politiska beslutsprocesser eller programserier som sträcker sig över längre tidsrymder har vi valt att ta upp där vi anser att de tydligast hör hemma.

I periodkapitlen är beskrivningen tematiskt upplagd. Samma analytiska teman återkommer i stor utsträckning i de olika huvudavsnitten, t.ex. frågan om aktualitetsjournalistikens roll i samhällsdebatten, etermediepolitiken, den regionala nyhetsverksamheten samt den politiska journalistiken i radio och TV.

Porträtt av enskilda medarbetare förekommer oftare i bokens första delar. Det finns två skäl till detta. För det första menar vi att enskilda journalister och chefer faktiskt hade en större betydelse i den första radioorganisationen – som endast bestod av ett fåtal personer – än i den radio- och TV-koncern bestående av tusentals medarbetare som fanns sju decennier senare. För det andra ligger 1980- och 1990-talen så nära i tiden att det i skrivande stund är omöjligt att göra en bedömning av vad och vem som – i ett längre tidsperspektiv – kommer att visa sig få den största radio- och TV-historiska betydelsen. Det får framtiden utvisa.

Material- och metodfrågor

Det empiriska materialet som vår framställning bygger på är av sju olika slag:

- Tidigare publicerad eller opublicerad forskning. Det gäller framför allt forskning genomförd inom forskningsprogrammet Eter-

medierna i Sverige, men också andra publicerade studier.²

- Primärmaterial från Sveriges Radios dokumentarkiv, främst material från enskilda redaktioner samt styrelse- och direktionsprotokoll.
- Primärmaterial från andra arkiv, utanför Sveriges Radio, främst Riksarkivet, särskilt TT:s arkiv.
- Program från Sveriges Radio (Programarkivet och TV-arkivet) och Arkivet för ljud och bild (ALB), som underlag för kvalitativa och kvantitativa innehållsanalyser av programutbudet.
- Offentligt tryck m.m., i första hand statliga utredningar och departementspromemorior samt publikationer från Radiotjänst/Sveriges Radio.
- Programtidningen Röster i Radio-TV, fack- och dagspress samt andra samtida publikationer, t.ex. debattböcker.
- Intervjuer med nyckelpersoner, både egna och av andra genomförda och dokumenterade intervjuer.

Som forskningsläget gestaltar sig för närvarande har primärmaterial i form av handlingar från Sveriges Radios dokumentarkiv varit det viktigaste underlaget för boken. Arbetet med att strukturera detta mycket omfattande material har underlättats dels av de historiker som Dokumentarkivet har gjort för enskilda redaktioner, dels av de jubileumsböcker som Radiotjänst/Sveriges Radio har publicerat, särskilt femårsboken från 1930, *Hört och sett* från 1974 och *Dagens Ekos* jubileumsbok från 1987.³

Också radio- och TV-program som behandlat radions och televisionens utveckling har utnyttjats.

Karaktäristiken av programverksamheten bygger i huvudsak på ett urval program för varje tidsperiod. För den äldre radiohistorien är underlaget i huvudsak programutskrift, medan det för senare perioder har funnits tillgång till sparade program. När det gäller att täcka verksamheten på regional och lokal nivå har vi tvingats till en annan begränsning. Här har vi valt att endast följa utvecklingen i detalj i tre regioner: den sydligaste (Malmö), den mellansvenska (Örebro) och den nordligaste (Luleå). Detta material bygger dessutom på en ännu ej publicerad rapport.⁴ Den kvantitativa beskrivningen av nyhetsutbudet är relativt omfattande. Trender i utbudet redovisas på olika platser i framställningen, men en samlande trendbeskrivning liksom en metod- och dataredovisning finns som ett appendix.

Ett problem i denna typ av forskningsarbete är att materialet i hög grad kommer från Radiotjänst/Sveriges Radio. Visserligen ger sådant material en god insyn i verksamheten inom programföretaget, men det är samtidigt alltför lätt för forskaren att samtidigt ta till sig företagets självbild och dess sätt att se på omvärlden. Vi har sökt motverka detta genom att även studera andra typer av samtida material. Inte minst har artiklar ur dagspressen haft en stor betydelse för att få externa bedömningar av programföretagets verksamhet. Det ligger också i sakens natur att det varit svårare att få en överblick av de senaste två decenniernas mycket omfattande dokumentmaterial. På denna punkt har andra källor och de kompletterande intervjuerna med nyckelpersoner spelat en viktig roll för analyserna.

I serien *Mikrofonen är nyfiken* gjordes 1935 ett reportage om väderlekstjänsten.

Väderleksrapporter var ett av Radiotjänsts viktigaste program. I ett land där huvuddelen av människorna bodde på landet och levde av jordbruket var uppgifterna om väder och vind viktiga.

Uppgifterna kom från Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt. Den enda utgiften för Radiotjänst var ett mindre arvode till den tjänsteman på anstalten som läste rapporten. Senare ändrades dock principen i och med att Kungl. Maj:t fastställde en avgift för rapporterna. FOTO: SVT BILD

Upplysning 1925–1945

Rundradio för en ny tid

När Radiotjänst officiellt startade sina sändningar i Stockholm den 1 januari 1925 hade det i Sverige pågått radioverksamhet mer eller mindre regelbundet under flera år. Den första radiosändningen anses vara den som genomfördes av en grupp telegrafister i Boden den 12 juli 1921.¹ Bodensändaren hade huvudsakligen sång och grammfonmusik på programmet, men få kunde lyssna på den i och med att det knappast fanns några radiomottagare. Den officiella radion startade först 1925, då Radiotjänsts sändningar inleddes. I den fick nyhetsbyrån TT ensamrätt på nyheter, vilka till en början var begränsade till en sändning per dag.

Rundradions etablering skedde i en tid som präglades av stora förändringar över hela Europa. I spåren av första världskriget hade det skett en revolution i Ryssland och i Tyskland var den politiska situationen turbulent. Radikala strömningar och ifrågasättandet av traditionella värderingar hade också nått Sverige, där den politiska demokratin var nyvunnen; den hade fullbordats med allmän rösträtt för kvinnor år 1921. Tiden präglades också av en stark tro på framtiden, där just radion var ett av de fenomen som representerade det moderna samhället.

Från framtidstro till krigsskugga

1920-talet var ett decennium med stark framstegstro, inte minst i fråga om tekniken.² Bilen, flyget, telefonen, filmen och radion blev sinnbilder för teknikens närmast obegränsade möjligheter. I Sverige kom detta till uttryck i många industriutställningar, där framtidens olika produkter exponerades för en intresserad allmänhet. Det var symptomatiskt för tiden att den första radiosändningen avlyssnades just på en sådan utställning.³ Mycket av det som presenterades på utställningarna nådde dock knappast den breda allmänheten. Det var i första hand i städerna som de tekniska nymodigheterna introducerades. Fortfarande bodde två tredjedelar av svenskarna på landsbygden och jordbrukarfamiljen var ännu den vanligaste familjetypen. Inflyttningen till städerna hade dock påbörjats.

Det expansiva 1920-talet kom att få ett abrupt slut. Efter börskraschen i New York 1928 nådde krisen Europa och Sverige. Den ekonomiska depressionen under 1930-talet ökade även klyftorna bland stadsinvånarna. Arbetarkvarteren som ännu på 1920-talet hade uppfattats som moderna kom ett par decennier senare att få symbolisera de sociala problemen. Det politiska klimatet påverkades av de sociala för-

ändringarna. Riksdagsvalet 1928, det s.k. kosackvalet, utmärktes av starka ideologiska skillnader präglade av inställningen till situationen i Sovjetunionen. Ådalskravallerna 1931 och Kreugerkraschen 1932 visade på det svenska samhällets politiska och ekonomiska instabilitet. Reaktionen blev en centralisering. Krisuppgörelsen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet 1933 var en signal till nationell samling. Inom den offentliga sektorn tillkom flera centrala myndigheter och nationella regelsystem. På arbetsmarknaden kom Saltsjöbadsavtalet 1938 mellan LO och SAF att stå för det nationella samförståndet.

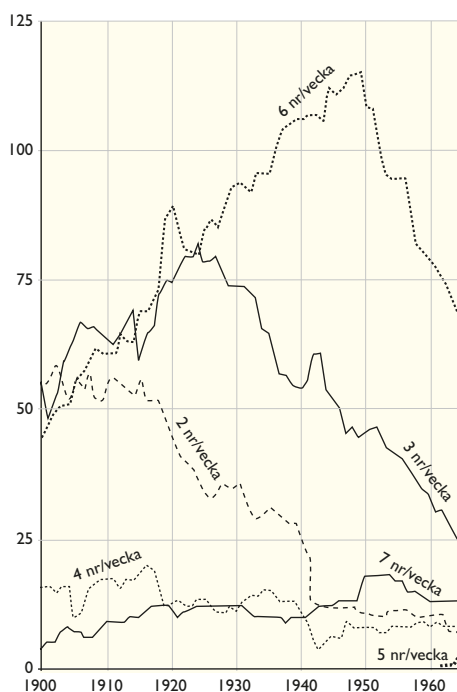
När andra världskriget bröt ut 1939 förklarade sig Sverige neutralt men landet kom givetvis att påverkas av vad som hände i omvärlden. Särskilt efter vinterkrigets utbrott i Finland i november 1939 och ockupationen av Danmark och Norge i april 1940 blev Sverige nära berört. Den svenska opinionen präglades av starka sympatier för de nordiska grannländernas kamp mot sina motståndare, där stödet för Finland var det dominerande. Kriget medförde även en mängd nationella regleringar, som berörde såväl rikets säkerhet som fördelningen av livsmedel.

Partipressen dominerar opinionsbildningen

På medieområdet dominerades Sverige under dessa decennier av dagspressen. Den stora expansionsperioden för svensk dagspress sträckte sig fram till början av 1920-talet. Varken förr eller senare har det funnits så många självständiga dagstidningar (figur 1). År 1920 var antalet tidningar med minst två nummer per vecka 234. De flesta hade en klar partipolitisk profil. Den ekonomiska nedgången i slutet av 1920-talet försämrade förutsättningarna för tidningsutgivningen. De lokala tidningarna kunde inte längre expandera parallellt på en växande marknad. I stället ökade konkurrensen mellan enskilda tidningar.⁴

Fram till slutet av 1940-talet hade den svenska dagspressen en självklar ställning som

Figur 1. Antalet dagstidningar efter periodicitet 1900–1965.

helt dominerande nyhetsförmedlare och opinionsbildare. Genom den relativt nära kopplingen mellan de politiska partierna och dagspressen fanns det en politisk samsyn om dagspressens viktiga roll i samhället. Journalistiken i tidningarna var ingalunda oomstridd, men den var ofta förutsägbar genom att nyhetspresentationen vanligen gynnade det parti som stod tidningen närmast.⁵

Dagspressens starka ställning har ofta sagts vara en förklaring till att den svenska radion under så lång tid saknade en egen nyhetsredaktion och i stället utnyttjade den av dagstidningsbranschen ägda nyhetsbyrån TT. Förhållandet mellan den nya radion och dagspressen är därför en naturlig utgångspunkt för en analys av hur radions aktualitetsprogram – nyheter, reportage och samhällsprogram – växte fram och förändrades under de första åren. Framställningen startar därmed redan med tiden före 1925, då Radiotjänst påbörjade sin programverksamhet.

Prov, planer och principer 1922–1924

De första privata radiostationerna, i första hand i USA men också i Europa, utmärktes av att de sände en kombination av musik och nyheter. Den tidiga amerikanska radion har beskrivits som en "music box".⁶ Också i Sverige fanns det tidigt lokala stationer av detta slag. En var K.G. Eliassons laboratorium, en lokal station i Göteborg som startade i januari 1924 och som under några kvällstimmar sände lätt musik och avslutades med nyheter. Nyhets-sändningar var i övrigt inte något utmärkande inslag i programtablåerna för de första svenska lokala rundradiostationerna och frågan är vilken roll aktualitetsprogram överhuvudtaget spelade i de lokala stationernas programverksamhet under tiden före Radiotjänst.

Radionyheter före Radiotjänst

Den första radion var framsprungen ur en teknik som tillkommit för att sprida meddelanden över långa avstånd. Användningsområdet hade främst varit militärt. Den första svenska rundradiosändningen i Boden år 1921 hade anknytning till krigsmakten men skedde i samverkan med Svenska Radioaktiebolaget (SRA) som tillverkade radioutrustning också för civilt bruk. SRA ägdes av Marconibolaget i Storbritannien och svenska LM Ericsson. Radioverksamheten från Boden saknade till en början en fast sändningsorganisation och då man hos Telegrafstyrelsen anmälde intresse att starta reguljära sändningar tilläts det under förutsättning att en radioklubb bildades.⁷

Radioklubbarnas meddelanderadio

På motsvarande sätt startades radioklubbar på en rad orter i landet.⁸ Klubbarna, som hade utländska förebilder, var ett sätt att skapa en civil rundradio. De bestod som regel av radioentusi-

Membranmikrofon kallad "taltratt" som användes under provsändningsperioden 1923–1924.

FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

aster, vanligtvis ingenjörer och tekniker. De lokala radiosändningar som successivt startade drevs av sådana radioklubbar. Under 1923 och 1924 kom Linköping, Göteborg, Falun, Jönköping och Borås igång med reguljära sändningar. Sändningarna finansierades delvis genom bidrag från radiohandeln och radioindustrin. Flera lokalstationer sände även reklam.

De lokala radioentusiasterna spelade en

I Stockholm var Telegrafverket först med försökssändningar. Verksamheten var förlagd till en experimentstudio på Malmskillnadsgatan. Studioen användes också för utbildning av studiotekniker, som även efter Radiotjänsts start var en uppgift för Telegrafverket. Inte förrän 1953 blev radion själv helt ansvarig för all teknik i de egna studio-lokalerna. Bilden är från 1922. FOTO: SVT BILD

mycket stor roll för utvecklingen av rundradions teknik och ansågs vara "ett teknikens avantgarde".⁹ Klubbarna betraktade radion som en distributionskanal, inte en organisation som producerade program. Dagspressartiklarna om radio under 1923 och 1924 beskrev ofta rundradion som en reguljär radiotelefoni. Medan radiotelefonin var en distributionsform från en punkt till en annan, erbjöd rundradion förmedling från en punkt till flera. De stationer som kom igång tidigt med rundradio var också sådana som sysslat med radiotrafik i begränsad mening, t.ex. Bodens radio eller Nya Varvets kustradio i Göteborg. Den intressanta frågan för radioamatörerna var inte alltid vad som sändes utan hur långt sändningarna nådde.

Också i framställningar av tidig amerikansk radiohistoria betonas att den tekniska utsändningen till en början var det viktiga. De första sändningarna var en "invisible trumpet"; "the megaphone" som tidigare hade använts av dagstidningar för att ropa ut nyheter ersattes nu av "the radiophone".¹⁰ I sitt kultur-

teoretiska arbete *Television, Technology and Cultural Form* karaktäriserar Raymond Williams den första radion, liksom senare den tidiga televisionen, som utpräglade distributionsapparater där innehållet blev en andrahandsfråga. De stod i motsats till filmen som i första hand var ett produktionsmedium.¹¹

De första radioprogrammen bestod dels av utsändningar av evenemang eller liknande, dels olika slags meddelanden. Till detta kom musik, inte sällan populärmusik. Ett exempel på en station som tidigt sände nyheter – i form av meddelanden – var K.G. Eliassons laboratorium i Göteborg. När sändningarna inleddes i januari 1924 fanns det enligt Telegrafstyrelsens statistik 457 licensierade radiomottagare i Göteborg. Sändningarna upphörde den 30 december samma år i och med Radiotjänsts officiella start fr.o.m. 1925.¹²

När det gäller rundradion i landet i övrigt förefaller nyhetssändningar ha spelat en blygsam roll i de lokala stationernas programverksamhet. Detta kan vid första anblicken förefalla anmärkningsvärt med tanke på att flera stationer erhöll bidrag från eller samverkade med lokala tidningsföretag. Tidningarnas skäl att stödja radion motiverades sannolikt av att man ville skapa uppmärksamhet för det nya mediet vilket i sig hade stort nyhetsintresse – och att visa att man var med sin tid.¹³

Riksradions vagga: rundradion i Stockholm

Även om det fanns en radioentusiasm i hela landet var det i Stockholm de för framtiden viktiga besluten fattades. Det var också där de på sikt ledande aktörerna fanns – Telegrafverket, Svenska Radioaktiebolaget (SRA) och TT samt de stora dagstidningsföretagen.

Telegrafverket hade tidigt börjat intressera sig för rundradio.¹⁴ Våren 1922 började man aktivt arbeta med rundradiofrågan, bl.a. genom att kontakter knöts dels med chefen för nyhetsbyrån TT Gustaf Reuterswärd, dels med radioindustrin genom cheferna för SRA och Elektriska AB AEG. På hösten samma år star-

tade Telegrafverket också försökssändningar. Dessa avsåg primärt Stockholms stad och kom från en studio i verkets försöksanstalt på Malmskillnadsgatan. De bestod av en halvtimmes sändning på morgonen och en halvtimme på kvällen med främst underhållningsmusik på grammfon.¹⁵

Mottagarna var få men strategiskt utplacerade, bl.a. på TT, vissa tidningsredaktioner och hos några regeringsmedlemmar. Under hösten 1923 ökade antalet mottagare kraftigt och den 1 januari 1924 fanns det, enligt Telegrafstyrelsens statistik, 1168 mottagarapparater i Stockholm. Verksamheten växte under 1923 genom att andra aktörer tilläts använda radion, bl.a. Åhlén & Holms familjetidning Vårt Hem, Stockholms-Tidningen och Svenska Dagbladet. Den 5 mars 1924 – två månader efter nyhetsstarten i Göteborg – började stationen även sända nyheter som en fast punkt i tablån. Dessa kom från TT och rubricerades ”Senaste nyheter från Tidningarnas Telegrambyrå”. Nyheterna från TT var dock inte de första nyhetstelegrammen i Telegrafverkets radio. De tidningar som var engagerade i verksamheten hade tidigare också förmedlat nyheter, men dessa hade inte sänts reguljärt.¹⁶

Redan i början av 1924 aktualiserades även radiering från riksdagen. Initiativtagare var Dagens Nyheter. Tidningen ville genomföra sändningar från remissdebatten och hade förankrat sitt förslag både hos andra kammarens talman och hos Telegrafstyrelsen. Kort före debatten meddelades dock från riksdagen att någon sändning inte kunde bli av eftersom det bland ledamöterna rådde oenighet om det meningsfulla i att sända ut en sådan debatt.¹⁷

Reaktionerna på propån att sända politisk debatt i radio var delade. Dagens Nyheter försök att få till stånd radiodebatter inför valet samma år mötte också blandade reaktioner. Tidningen hänvisade då till de positiva erfarenheterna från Danmark, men bemöttes av Svenska Dagbladet som menade att politiska debatter i ett så viktigt medium som radion kunde utså split i samhället. Efter olika turer

kom dock en politisk debatt – formellt sett en utsändning från ett för partierna gemensamt valmöte – att radieras den 15 september 1924. Debatten ägde rum på Auditorium i Stockholm och de ledande politikerna deltog: Ivan Bratt (lib.), C.G. Ekman (fris.), Per Albin Hansson (s) och Arvid Lindman (h). Debatten avsåg främst valet i Stockholm och den kom nästan att få karaktären av slutdebatt, eftersom andra-kammarvalet i Stockholm detta år ägde rum fredagen den 19 september.¹⁸

Politik och samhällsfrågor var således undantag i den första radion. Programtablån innehöll främst föredrag med populärvetenskaplig inriktning. I en sammanfattande översikt sägs att Telegrafverkets station tidigt sökte kontakt med ”förefintlig offentlig verksamhet inom religion, vetenskap, folkbildning och konst”.¹⁹ Även om Telegrafverkets radiosändningar kom att bli de dominerande fanns det även andra radiostationer i Stockholm, främst den som drevs av Svenska Radioaktiebolaget som ett led i företagets marknadsföring av sina produkter.²⁰ Sändningarna i Stockholm hade startat 1922 och hade ett blandat innehåll.²¹ Programmen från SRA innehöll, såvitt kan utläsas av programtablåerna, inte några reguljära nyhetssändningar. De upphörde när Telegrafverksradion började sända dagligen.

Telegrafverkets radio fick successivt nationell spridning. I och med att de lokala radioklubbarna inte var primärt intresserade av att själva organisera en programtablå valde de ofta att ”tappa” – dvs. vidaresända – andra stationer, ofta utländska sändare. Också sändningarna från Stockholm kom under 1924 att i ökad utsträckning vidaresändas av lokala stationer, t.ex. Falun (1/2), Trollhättan (9/3), Jönköping (12/3) och Norrköping (24/3).²² Telegrafverket hade också från början en uttalad nationell ambition. I en intervju med tidskriften *Radio* i början av 1923 framhöll verkets radioansvarige Seth Ljungqvist vikten av att rundradion kunde nå ut i landet, vilket skulle motverka ”tråkigheten på landsbygden”.²³

Den första nyhetssändningen i radio anses vara den som sändes den 2 november 1920 från KDKA i Pittsburgh, USA. Sändningen meddelade resultatet från presidentvalet mellan Cox och Harding. KDKA var ägd av Westinghouse-koncernen som genom sändningarna räknade med att skapa ett intresse för att köpa de radioapparater man tillverkade. I USA bedrevs radion i kommersiell regi. Sändningarna startades av lokala stationer, som med tiden formerade nationella nätverk – ”networks”. Nyheter var ett viktigt inslag i utbudet, även om radion totalt sett dominerades av musik; radioapparaten ansågs vara en ”music box”.

I Storbritannien var det Post Office som hade det yttersta ansvaret för organisationen av radion. År 1922 tillät man Marconi-bolaget att tillsammans med radioklubbar börja försökssändningar där även dagspressen deltog. Senare samma år organiserade Post Office ett nytt bolag, British Broadcasting Company (BBC), som fick överta sändningarna. Bolaget leddes av John Reith. Dagspressens utgivarorganisation var mycket kritisk till nyheter i radio. BBC accepterade synsättet och hade endast en nyhetssändning. Den var baserad på telegrambyråernas nyheter och sammanställd av dessa men läst av en hallåman på bolaget. Sändningen fick gå ut först efter kl. 19, då det antogs att de flesta tidningsexemplar var sålda. År 1926 lades förslaget till det som blev det moderna BBC (British Broadcasting Corporation), ett offentlig-rättsligt bolag. Samtidigt fastslogs att radionyheter knappast kunde betraktas som något hot mot pressen, utan snarare stimulerade intresset för nyheter. Genombrottet för BBC som nyhetsförmedlare kom med generalstrejken 1926, då bolaget var den i stort sett enda källan för nationella nyheter. BBC fick i den nya organisationen rätt att samla och sammanställa sina nyheter, men det var trögt att få tillgång till nyheter och nyhetsverksamheten växte därför långsamt. År 1927 flyttades kvällsnyheterna fram till 18.30 och det tillkom en kvällssändning kl. 21. Inte förrän 1929 fick BBC tillgång till hela telegrammaterialet från Reuters och Press Association. Som en följd av detta etablerade BBC en första ”News Section” inom sitt ”Talks Department”.

Radion i Tyskland påbörjade reguljära sändningar 1923. Huvudansvaret låg hos postministeriet, där chefen för telegrafenheten, Hans Bredow, också blev ansvarig för utbyggnaden. Den första

stationen etablerades i Berlin. De lokala stationerna samlades 1925 i det statligt kontrollerade Reichsrundfunkgesellschaft (RRG) med Bredow som chef. Nyhetssändningar förekom från starten. Den första sändningen ägde rum den 9 november 1923 och kom från den då delvis tidningsägda stationen Dradag i Berlin. Från 1924 hade man tre nyhetstider om dagen – kl. 10.15, 13.05 och 22. I praktiken innehöll de två tidigare sändningarna främst meddelanden, medan allmänna nyheter förekom först kl. 22. Prioriteringen skedde med hänsyn till pressens intressen och tillämpades även sedan RRG tagit över ansvaret. Tysk radio präglades av föredrag och folkbildning, liksom f.ö. också den österrikiska (jfr Ergert, 1974), och även nyheterna har i efterhand karaktäriserats som ”akademiska föreläsningar, där det som redan stått att läsa i pressen tuggades med sömning långtråkighet” (fri översättning från Hadamovsky, 1933). Nyheternas hänsynstagande till dagspressintresset upphörde vid det nazistiska maktövertagandet 1933, då radion infogades i den statliga propagandaapparaten.

I Frankrike kom reguljära radiosändningar igång i slutet av 1922. Åtta dagar före BBC startade den privata stationen Radiola (senare Radio-Paris) i Paris med tillstånd från radioavdelningen på franska post- och televerket; redan tidigare samma år hade dock franska armén startat radiosändningar från Eiffeltornet. Det första förslaget om privat radio – från ingenjören Maurice Vinot – hade kommit in något år tidigare. I hans förslag hade programtablån ett betydande inslag av nyhetssändningar – från en första sändning vid lunchtid till en sista resumé omkring kl. 22. Även Radio Radiola innehöll nyheter. År 1923 kom både Vinot och enskilda dagstidningar in som ägare i Radiola och fr.o.m. oktober samma år infördes tre nyhetssändningar om dagen: kl. 12.30, kl. 16.30 och kl. 20.30 samt 1924 en daglig magasinssändning ”Journal sans fil” där både journalister och kulturpersoner medverkade. Underlaget för nyheterna kom från den nationella nyhetsbyrån Havas. Också de privata radiostationer som fått tillstånd att sända i den franska landsorten började vid samma tid med nyheter.

Källor: Stephens (1986), Smith (1974), Scannell och Cardiff (1991), Lerg (1980), Eckert (1941), Albert och Tudesque (1981).

Nyheterna och dagspressen

Eftersom de första nyhetsprogrammen endast bestod av kort telegramläsning från studion är det inte möjligt att exakt datera när och var nyheter första gången blev en fast punkt i den unga radions programtablåer. Enligt en uppgift ägde den första nyhetssändningen i rundradio rum i Malmö 1923 där en redaktör från TT läste nyheter, andra uppgifter pekar på att de första reguljära nyheterna sändes över Nya Varvets kustradio hösten 1923, förmedlade av Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning.²⁴

Oavsett vilken station som var först med nyhetsmeddelanden kan konstateras att nyheterna kom helt i skymundan för musik och sång samt upptagningar från opera, konserter och andra evenemang.

Det intressanta med de första nyheterna från landsortsstationerna var att de till formen låg nära det som kallades meddelanden. Läsningen av nyhetstelegram behandlades på samma sätt som väderrapporter eller sjöfartsuppgifter. Det var vanligen tidningar som försåg stationerna med de sparsamt förekommande nyhetstelegrammen.

I Stockholm var situationen en annan genom att nyhetsbyrån TT stod för kommunikéerna. Radionyheterna från TT startade i mars 1924 och sände på sen kvällstid i både Radiobolagets och Telegrafverkets stationer. De var organiserade så att en redaktör på TT:s landsortsredaktion – Bernhard Thörnberg – under dagen samlade in lämpliga notiser. Dessa läste han sedan upp i radio. Radiobolagets station fick sändningarna via telefon, medan Telegrafverket hade monterat en särskild mikrofon för direkt radioöverföring från TT:s lokaler.²⁵

Att det först var enskilda dagstidningar och sedan TT som bidrog med nyheter var knappast överraskande: dagspressen hade de enda egentliga nyhetsorganisationerna i det svenska samhället. Dagspressens inställning till radion som nyhetsmedium var samtidigt ambivalent. Ett exempel på hur ett tidningsföretag kunde resonera är familjen Bonnier.²⁶ Familjen hade

under 1910-talet successivt förvärvat aktier i Dagens Nyheter och gjort den till ett av sina viktigaste publicistiska intressen. År 1922 började man mer aktivt följa vad som hände inom radion i USA²⁷ och lämnade på senhösten samma år in en ansökan om egen koncession för rundradio i Sverige. Radion uppfattades främst som en ny distributionsform genom vilken information och underhållning kunde förmedlas. Dags- och veckopressföretagens styrka var att de både hade en organisation för att ta fram sådant material och kunskap om publiken.

För dagstidningsföretagens ställning som nyhetsförmedlare representerade rundradion således en möjlighet för dem själva att på ett nytt sätt sprida nyheter samtidigt som en självständig radio, i den mån denna skapade en egen nyhetsorganisation, var ett hot. Detta dilemma, som upplevdes av dagstidningar i de flesta länder, skulle komma att prägla ett drygt decenniums diskussioner om den svenska nationella radion.²⁸ Principerna för nyhetssändningar inom den framtida nationella rundradioverksamheten i Sverige kom därför att formas i en kamp mellan olika intressenter där dagspressen var en av de viktigaste.

Nyheterna i koncessionsförhandlingarna

Även om nyhetsverksamheten spelade en undanskymd roll i de första radiosändningarna fanns radions potential inom nyhetsområdet med i bakgrunden i diskussionen om hur den nationella rundradion skulle organiseras.²⁹

Telegrafstyrelsen önskade knyta kontakter med radioindustrin i syfte att säkerställa en stark infrastruktur för svensk rundradio. Internationellt var också kopplingen till industrin ett naturligt första steg i utvecklingen av en fungerande radio, men att Telegrafstyrelsen samtidigt sökte kontakt med en nationell nyhetsbyrå var mera överraskande.³⁰ Någon sådan koppling förekom inte i något annat av de länder som Telegrafstyrelsen hade studerat.

Radion i Danmark dominerades länge av radioklubbarna, vars sändningar i början av 1920-talet hade fått en relativt stor spridning. De två stora radioklubbarna hade mycket nära kontakter med tidningsvärlden. Den ena – Dansk Radioklub – till middagstidningen B.T., tillhörande den Berlingske Officin, den andra – Dansk Radio-Klub – till Politiken. Politiken sände bl.a. en konsert i radio varje vecka. Sommaren 1923 började man även att sända nyheter med anledning av en aktuell rättssak. Det anses vara den första radionyhets-sändningen i Europa och den följdes av flera, eftersom radioklubbarna stimulerades av det stora publikintresset för radionyheter. Så startade samma år reguljära nyheter genom Politikens Radio-Avis. De därpå följande åren förekom en intensiv debatt om hur dansk radio skulle organiseras och finansieras. Det slutade med att Statsradiofonien grundades som en oberoende institution som 1925 tog över radioverksamheten. Ledningen, det s.k. Radiorådet, dominerades av politiker, men där ingick även representanter för radioklubbarna, som ombildats till lyssnar-föreningar. Samtidigt övertog den nationella nyhetsbyrån Ritzaus Bureau de dagliga nyhets-kommunikéerna.

Utvecklingen i Finland liknade i hög grad den svenska. Tekniska och kommersiella kretsar som 1923 grundat Finlands Radioförening startade reguljära radiosändningar i Helsingfors våren 1924. I slutet av 1925 grundades på initiativ av staten ett rundradiobolag (Finlands Rundradio) som fr.o.m. hösten 1926 tog över sändningarna. Statens intresse var motiverat av rundradions stora betydelse för nyheter och meddelanden. Den tidningsägda nyhetsbyrån FNB var med redan i planeringen av det nya bolaget. FNB hade givit underlag för nyhetskommunikéer i radioföreningens program

kl. 21.45 och fortsatte i det nya bolagets sändningar. År 1927 tillkom det en sen eftermiddagssändning kl. 18 och 1928 en middagssändning kl. 12.45. Uppläsningen gjordes av en hallåman på radion. Det fanns kritik mot bristen på radiomässighet i nyhetsmaterialet och inom radion fanns planer att i varje fall sända egna "specialnyheter om aktuella händelser". I en lyssnarstudie från 1929 visade sig dock att FNB-nyheterna var den näst populäraste programpunkten; mest populära var gudstjänster och andakter. År 1931 anställde Rundradion en egen redaktör för att ta hand om nyhetsöversikterna.

I Norge startade radion med provsändningar 1923 från Kristiania Broadcasting i Oslo som ägdes av norska telegrafverket. Koncessionen för nationell radio gick till ett privatägt bolag – Kringkastingselskapet A/S – som började sända i december 1924. Detta bolag kom att bestå till 1933 och hade säte i Oslo, samtidigt som det fanns andra motsvarande bolag i Bergen, Ålesund och Tromsø. I maj 1925 påbörjades nyhetssändningar. Man hade två sändningar om dagen – en kl. 19.15 och en kl. 22. Vardera sändningen var på mellan fem och tio minuter. Nyheterna redigerades av den norska telegrambyrån NTB och sändes med bud till radiobolaget, där de lästes av en hallåman. Nyheterna var inte tillrättalagda för radio och det fanns inte någon klar profil. Enligt radiohistorikern Hans Fredrik Dahl kan man inte tala om någon egentlig nyhetsservice i radio förrän på 1930-talet, då staten tog över driften av radion 1933. För de första sändningarna spelade däremot väderleks-rapporterna en mycket stor roll och radiobolagen prioriterade dessa.

Källor: Dansk mediehistorie 2 (1997), Lyytinen (1997) och Dahl (1975 och 1978).

TT måste vara med i rundradion

Telegrafstyrelsens intresse av att få med TT hängde av allt att döma samman med att dess radioansvarige Seth Ljungqvist trodde att nyhetsverksamheten på sikt skulle bli viktig i rundradion och att en nationell nyhetsbyrå skulle vara en nödvändig förutsättning för att säkra leveranserna av nyhetstelegram. Ett annat sannolikt skäl var att TT i egenskap av tele-

grambyrå bedrev en verksamhet som låg Telegrafverkets relativt nära samt att TT, genom att byrån ägdes av den samlade dagspressen, skulle underlätta kontakterna med tidningarna, inte minst de som redan engagerat sig i radio.

En annan förklaring är att det fanns ett samhällsintresse att säkerställa en pålitlig nyhetsverksamhet i radio. TT hade redan från starten 1921 ett hemligt kontrakt med Utrikes-

departementet, där man lovade att i tveksamma fall underställa sina utrikesnyheter UD:s bedömning. Detta var knappast något exceptionellt för nationella telegrambyråer och bidrog till att ge TT ett slags officiell ställning när det gällde nyhetsförmedlingen i Sverige.

Den starka uppslutningen kring TT kan delvis förklaras av tidigare kontroverser kring nyhetsbyråverksamheten i Sverige. Innan TT bildades så sent som 1921 hade det funnits flera byråer om vilka det förts uppsplitande strider. Byråernas internationella alliansförhållanden hade bidragit till en politisering av byråernas utbud, särskilt under första världskriget.³¹ I syfte att markera en gemensam och oberoende nyhetstjänst hade TT grundats som den samlade dagstidningsbranschens egen nyhetsbyrå. Byrån var angelägen att markera sin opartiskhet och branschen gav den sitt starka stöd för att motverka att det på nytt skulle ske en splittning.

Telegrafstyrelsen krävde att de som sökte om koncession skulle redovisa ett samarbete med TT. TT fick redan i oktober 1922 ta ställning till ett förslag från teknikföretagen AEG och SRA: de avsåg att bilda ett rundradiobolag – AB Radiotelefon – som skulle hyra ut radiomottagare till allmänheten. I förslaget till programtablå ingick nyhetssändningar både morgon och kväll. Nyheterna skulle baseras på vad som stod i morgon- respektive kvällstidningarna, men även kompletteras med senare nyheter som kommit in efter tidningarnas tryckning.

Vid sidan av den gemensamma ansökan från AEG och SRA med medverkan av TT hade det i början av 1923 kommit in femton ansökningar. Där fanns bl.a. tidningsföretag – t.ex. den ovannämnda ansökan från Firma Albert Bonnier – teknikföretag och radiohandel. Telegrafstyrelsen var avvaktande och förordade i sitt yttrande över ansökningarna att riksdagen ställde upp klara regler för svensk rundradio. Dessa borde utgå ifrån att koncessionen skulle ges till ett svenskt aktiebolag, där radioindustrin skulle vara representerad, liksom den

svenska pressen genom TT – TT:s roll lyftes särskilt fram och det uttalades att detta skulle ge garanti för ”opartiskhet och saklighet vid urvalet av meddelanden”. Av yttrandet är det tydligt att rundradions nyheter betraktades som ett nationellt intresse.

Telegrafstyrelsens synsätt mötte kritik. Den principiella invändningen gällde den statliga kontrollen och monopolet.³² Programverksamhetens innehåll fick däremot ingen större uppmärksamhet i kommentarerna, inte heller förslaget om att TT skulle ingå i radiobolaget. Regeringens – Ernst Tryggers högerregering – delade bedömningen att radion skulle samarbeta med pressen och att TT skulle stå för nyhetssändningarna. Den ansvarige ministern Sven Lübeck formulerade i stort sett samma uppfattning som Telegrafstyrelsen:

I detta sammanhang tillåter jag mig ytterligare betona nödvändigheten av att staten får möjlighet till en effektiv kontroll rörande arten av de meddelanden som utsändes till allmänheten, och att garantier erhållas för opartiskhet och saklighet vid urvalet av nyhetsmeddelanden.³³

Ministern tillade dessutom att det var viktigt att det skedde ett samarbete med pressen i syfte att undvika en ”illojal konkurrens” med pressens nyhetsorganisation. Att rundradion sände TT:s nyheter beskrevs som ett ”statsintresse”: om mediet fick växa fritt skulle det bli svårt att nå ut med meddelanden till allmänheten.

TT:s Radiotjänst

Regeringens principbeslut i juni 1923 var ett första och principiellt avgörande steg i koncessionsfrågan. Den andra fasen inleddes med att radioindustrin lämnade in en ny ansökan sommaren 1923. Nu var dock inte TT med. TT-chefen Gustaf Reuterswärd ansåg sig inte ha fått gehör för sina synpunkter beträffande dagspressens intressen och hade därför dragit tillbaka TT från medverkan. Vissa tecken tyder på att det under hösten 1923 fanns en oro inom

pressen att komma på mellanhand i fråga om rundradion. Det är därför intressant att flera tidningsföretag under denna tid engagerade sig i lokala rundradiosändningar.

Våren 1924 formerade sig även den samlade tidningsbranschen som intressent i rundradion. Reuterswärd började bearbeta dagspressen i syfte att bilda ett pressägt bolag som skulle kunna få koncessionen på rundradion. Frågan drevs genom överläggningar mellan Svenska Tidningsutgivareföreningen (TU) och TT. Vid ett möte i mars 1924 fattades beslutet att bilda ett radiobolag. Det nya bolaget – AB Radiotjänst – påbörjade omedelbart förhandlingar med Telegrafstyrelsen där Seth Ljungqvist utgjorde motparten. Redan före bolagets konstituerande möte i maj hade man enats om principer för organisation och programverksamhet. Program skulle sändas ca tre timmar per kväll och ”all sändning av nyheter och därmed jämförliga meddelanden ävensom meddelanden med politisk anstrykning” skulle endast förmedlas genom TT eller av denna byrå auktoriserade organ. Detsamma skulle gälla lokala stationer.

TT-chefens argumentering inför TU:s vårmöte den 23 april är belysande för dagspressens syn på rundradion. I denna fanns två huvudlinjer. Den ena målade upp faran med att någon annan aktör skulle få koncessionen och därigenom äventyra pressens ställning som dominerande nyhetsförmedlare i samhället:

Även om i nuvarande stund och med rundradions nuvarande ståndpunkt ingen alltför stor fara för en farlig konkurrens från rundradions sida gentemot pressen torde föreligga, så innebär hela rundradioverksamheten så många för oss svåröverskådliga möjligheter att en dylik konkurrens måste anses ligga så långt inom sannolikhetens gräns, att prohibitiva åtgärder mot densamma icke endast äro berättigade utan helt enkelt nödvändiga.³⁴

Den andra argumentationslinjen framhöll pressens styrka när det gäller att sköta nyhetsverksamhet, bl.a. att dagspressen stod

i en synnerligen gynnsam ställning i förhållan-

de till de eventuella konkurrenterna. Uppgiften är ju begränsad till ombesörjandet av nyhets- och förströelseprogrammet och detta arbete har givetvis många beröringspunkter med pressens dagliga verksamhet. Det arbete för att tillgodose allmänhetens behov av nyheter, upplysning och förströelse som pressen nu utför genom sina publikationer, erbjuder näraliggande möjligheter för anpassning till rundradioområdet [...] Ett pressens bolag skulle även kunna lämna betryggande garantier för att de meddelanden som komma att utsändas till allmänheten, skola få den karaktär av opartiskhet och saklighet som statsrådet i sitt ovan åberopade yttrande framhållit såsom nödvändig.³⁵

I Reuterswärds argumentering fanns hela tiden nyhetsverksamheten i centrum. Hans bedömning att dagspressen var lämplig att organisera rundradions programverksamhet var således i samklang med Telegrafstyrelsens krav.³⁶

Radiotjänst får koncessionen

I den avslutande omgången i koncessionsförhandlingarna sommaren 1924 förordade Telegrafstyrelsen att koncessionen skulle gå till Radiotjänst. Industrikonsortiet reagerade kraftigt mot förslaget och framhöll i en skrivelse till regeringen två principiella invändningar: (1) var det rimligt att lämna koncessionen till en grupp företag som snarast borde betraktas som konkurrenter till det nya mediet, och (2) var det rimligt att företag vars uppgift är att granska myndigheters fögderi skulle tillåtas nära samverka med en av statens viktigaste myndigheter?³⁷

Även Kommunikationsdepartementet ställde sig tveksamt till den av Telegrafstyrelsen föreslagna modellen. Villkoren ändrades och industrikonsortiet bereddes tillträde till rundradion genom att dagspressen tvingades låta radioindustrin få teckna aktier i Radiotjänst motsvarande en tredjedel av aktiekapitalet. Statsmaktens kontroll skärptes genom att man fick tillsätta två ledamöter i styrelsen, varav en skulle vara ordförande, och att ett programråd inrättades bestående av ledamöter utsedda av

Kungl. Maj:t på förslag av bolaget. Vidare mjukades ensamrätten för Radiotjänst upp något genom att de lokala stationerna inte tillföll bolaget.

Även i fråga om TT:s nyhetsmonopol ändrades formuleringarna i den slutliga avtalstexten. Den reviderade versionen blev:

Rundradiomeddelanden må ej innehålla andra dagsnyheter eller därmed jämförliga meddelanden än sådana som tillhandahållas genom Tidningarnas Telegrambyrå eller annat av telegrafstyrelsen och bolaget godkänt organ.

I den nya texten fanns det således en öppning för att använda andra nyhetskällor än TT om Telegrafstyrelsen och bolaget kunde enas om det – i det tidigare förslaget hade TT ensamt fått avgöra detta. Med formuleringen dagsnyheter i stället för nyheter är det troligt att man ville markera att ensamrätten skulle gälla de dagliga nyhetssändningarna och inte nyheter och aktualiteter i allmänhet.

Slutförhandlingarna genomfördes i stor hast beroende på det förestående regeringsskiftet. Att Reuterswärd accepterade ett avtal som på flera punkter låg långt från det som Radiotjänst eftersträvat förklarade han med att det fanns en risk att en ny regering skulle vara mindre intresserad av ett avtal med Radiotjänst; en socialdemokratisk regering kunde eventuellt förväntas lägga ett förslag om en statsradio. Reuterswärds argument kan låta som en bortförklaring av ett dåligt förhandlingsresultat, men att hans bedömning nog kan ha haft fog för sig får stöd av det faktum att den socialdemokratisk-radikala regeringen i Danmark 1925 beslutade att helt förstatliga radion.³⁸

Avtalet med Radiotjänst skrevs under av berörda parter i november 1924 och Radiotjänst tog över Telegrafverkets sändningar fr.o.m. januari 1925. Till chef för Radiotjänst utsågs Gustaf Reuterswärd, som på så sätt kom att leda både TT och Radiotjänst. Han kom därför att kallas Dubbelexcellensen.

Den förste radiochefen Gustaf Reuterswärd var ursprungligen officer men hade genom att skriva krigskommentarer i Stockholms-Posten under första världskriget kommit in på tidningsbanan och blivit tidningens huvudredaktör. År 1921 blev han chef för den nybildade Tidningarnas Telegrambyrå. Reuterswärd lyckades – efter en tidigare period av hätska nyhetsbyråstrider – skapa stabilitet och trovärdighet för TT som nyhetsorganisation. Det var därför naturligt att Telegrafstyrelsen ville ha med TT i den nya radion.

Som chef för både Radiotjänst och TT under radions uppbyggnadsskede har Reuterswärd inte sällan beskrivits som en företrädare för tidningsintresset, bl.a. genom en ovilja att bygga ut nyhets- och aktualitetsprogrammen. Bilden är dock knappast entydig. Visserligen var han säkerligen oroad för att radion kunde bli en konkurrent till pressen, men samtidigt var detta också ett uttryck för den samtida uppfattningen att dagspressen var det primära nyhetsmediet och att radions program i huvudsak hade andra uppgifter. FOTO: SVT BILD

Det blev Telegrafverket som fick det tekniska ansvaret för Radiotjänsts rikssändningar. Kärnan i verksamheten var huset på Malmskillnadsgatan. Sändarna täckte till en början inte hela landet utan riksprogrammet återutsändes av lokala sändare. Under 1920-talet byggde Telegrafverket upp s.k. storsändare på strategiska platser i landet, bl.a. i Motala, så att man med egen sändningsteknik kunde nå ut i hela landet. Här reses en ny sändarmast på Malmskillnadsgatan år 1925. FOTO: SVT BILD

Radiotjänsts första decennium 1925–1935

När Radiotjänst tog över sändningsansvaret för rundradio var det en naturlig fortsättning på Telegrafverkets sändningar i Stockholm som redan hade börjat få nationell spridning. Även om den nationella ensamrätten innebar en grundläggande förändring av radiosystemet medförde det en relativt liten förändring för lyssnarna, låt vara att pressen gav händelsen en stor uppmärksamhet.³⁹ Programutbudet var i stort sett detsamma. Detta gällde också nyhets-sändningarna, eftersom TT nästan hela 1924 haft nyhetssändningar i Telegrafverkets Stockholmsradio.

Radiotjänst hade i princip redan etablerat

en nationell programverksamhet i rundradio, men den nationella radion var till en början beroende av de lokala stationernas vilja att sända programmet; inte förrän 1927 formaliserades ett riksprogram som dessa måste sända ut. Först genom riksprogrammet blev Radiotjänst även *de facto* en svensk riksradio.

Vid starten 1925 hade Radiotjänst endast fyra anställda – programchefen, två programmedarbetare och en sekreterare, år 1929 fanns det på radion ett tjugotal personer, exklusive de medverkande i programmen.⁴⁰ Radiotjänst etablerade efter hand olika avdelningar. En av dessa var programavdelningen, som i sin tur kom att få fyra specialavdelningar: för föredrag, musik, teater och diverse program. Den sistnämnda hade ansvaret bl.a. för religiösa

program, dagsnyheter och väderlek, reportage och utlandsprogram. Det som skilde ut de s.k. dagsnyheterna – både nyhetskommunikéerna och väderleksrapporten – var att dessa producerades utanför Radiotjänst.

Dagsnyheter från TT

”Dagsnyheter från Tidningarnas Telegrambyrå” – det är den välkända signalen i tusen sinom tusen svenska hem där man troget kväll efter kväll i lurar och högtalare väntar på att få höra vad som sig tilldragit världen runt [...] (Radion) har öppnat ett fönster ut mot livet. Den har återskänt dem känslan att vara delaktiga av civilisationens gemenskap.⁴¹

Citatet är hämtat från den bok som Radiotjänst publicerade 1929 och visar den centrala roll som TT-nyheterna tillmättes. TT skulle ha sin fasta plats i programtablån och kunde ”endast i yttersta nödfall få rubbas”.⁴² Frågan är då hur nyhetstjänsten kom att organiseras och hur förhållandet mellan TT och Radiotjänst fungerade.⁴³

Kvällsnyheter från TT:s redaktion

Arbetet med att reglera förhållandet mellan TT och Radiotjänst påbörjades redan under koncessionsförhandlingarna. Utgångspunkten var att TT:s radionyheter skulle sändas en gång per dag och att detta skulle ske under sen kvällstid. Att TT i avtalet hade givits ensamrätt på radionyheter fick till följd att det uppläts en tid i radions tablå för TT. Radiotjänst bestämde därmed sändningstiden, men både nyhetsurval och uppläsning sköttes av TT och sändningen skedde direkt från TT:s lokaler på Klara Norra Kyrkogata i Stockholm.

I överenskommelsen mellan TT och Radiotjänst fastslogs att TT:s nyhetsuppläsning skulle omfatta 15 minuter. Till en början fanns ingen fast tid utan det angavs att sändningen skulle ligga någon gång mellan kl. 19 och kl. 22. I praktiken kom den att placeras omkring kl. 21 och efter några månader bestämdes tiden till kl. 21.15. Det stadgades också att TT skulle ha extra sändningar vid viktigare händelser. År

1931 delades den dagliga sändningen upp i två – en kl. 19.15 och en kl. 21.45. Nästa förändring skedde först 1935, då det tillkom en lunchsändning kl. 12.30.

TT skulle enligt avtalet med Radiotjänst även förmedla valutakurser samt noteringar från första upproppet på Stockholms fondbörs till radion. Uppgifterna sändes inte från TT utan budades till Radiotjänst, där de lästes av en hallåman på radion kl. 12.40 i direkt anslutning till middagens väderleksrapport.

Radionyheterna sköttes från starten från TT:s inrikesredaktion. I praktiken innebar detta en fortsättning av vad som gällt redan under Telegrafverkets försökssändningar 1924. Till en början fortsatte också Bernhard Thörnberg att ansvara för sändningarna. Efter lyssnarkritik mot hans småländska dialekt – vilken uppfattades som skånska – kom han efter en tid att ersättas av Berndt Aulin, som fick redaktör Ivan Sunström till sin hjälp. Dessa två svarade

Den förste uppläsaren av TT:s radionyheter var Bernhard Thörnberg (t.v.). Han fick kritik för sin småländska dialekt och kom att som uppläsare ersättas av Berndt Aulin. Thörnberg fortsatte dock att arbeta med radiotelegrammen på TT:s radio-redaktion, som under lång tid var en del av TT:s inrikesredaktion. Den andre telegramredaktören som också läste dagsnyheterna var Ivan Sunström. FOTO: SÖREN HOFFMAN/SVT BILD

tillsammans för dagsnyheterna i radio fram till mitten av 1930-talet.⁴⁴ Inte förrän 1937 etablerades en särskild radioredaktion inom TT. I en senare intervju menar Aulin att det redaktionella arbetet skedde under relativt primitiva förhållanden.⁴⁵ Det senare tyder på att TT gav radionyheter en relativt låg prioritet.

Det fanns propåer om att TT även skulle förmedla nyheter för uppläsning till lokala stationer. Några sådana nyhetssändningar tycks dock inte ha förekommit.⁴⁶

Principen för den ekonomiska ersättningen till TT var reglerad i avtalet mellan Radiotjänst och Telegrafstyrelsen. Där angavs att "bolagets utgifter för anskaffande av nyhetsmaterial må ej för kalenderår överstiga ett belopp av en trettiondedel av under året för bolaget belöpande tilldelning av influtna avgifter". Ersättningen kom således att bli beroende av licenstillströmningen. I och med att antalet licenser ökade kraftigt steg även TT:s intäkter. Nyhetssändningarna i radio spelade samtidigt en ekonomiskt blygsam roll i jämförelse med vad byrån fick in från dagstidningarnas nyhetsabonnemang. År 1926 utgjorde de endast fyra procent av byråns samlade omsättning.

En jämförelse mellan olika kostnader för Radiotjänst visar att abonnemanget på TT:s dagsnyheter för 1925 var mindre än hälften av kostnaden för radions operasändningar samma år. Det var emellertid klart högre än vad man betalade för musiken från Stockholms konsertförening.⁴⁷ Men 1927 hade, delvis som en följd av principerna för beräkningen av abonnemangspriset, kostnaden för TT stigit så att den var högre än för operaöverföringarna.

Traditionell telegramläsning

Dagsnyheterna från TT var ett slags dagliga kommunikéer om vad som tilldragit sig i Sverige och utomlands. De byggde dels på nyhetstelegram från TT:s internationella byråkontakter – "les Agences Alliées" – med Reuters (London), Havas (Paris), Wolffs (Berlin) och Associated Press (New York) som de viktigaste, dels på nyheter förmedlade från de svenska

tidningar som var kontrakterade av TT att förmedla nyheter från sitt område. Endast i Stockholm, Göteborg och Malmö hade TT en egen organisation för nyhetsinsamling.⁴⁸

Nyhetsarbetet på TT pågick mellan kl. 6 på morgonen och kl. 2 på natten. I mitten av 1920-talet utkom tidningar vid flera tider under dagen. Det fanns morgon-, förmiddags-, middags- och eftermiddagstidningar och flera av de stora hade mer än en utgåva.⁴⁹ Vid större nyhetsändelser trycktes dessutom extranummer. TT:s sista leverans till eftermiddagstidningarna ägde rum med cykelbud kl. 15.30. De nyheter som därefter sändes ut var avsedda för radiosändningen på kvällen – och för morgonpressen nästa dag.⁵⁰

Vakthavande redaktör för kvällens radionyheter kunde använda de telegram som fanns tillgängliga fram till sändningstillfället. När radioredaktören började sitt arbetspass kl. 17.30 hade det vanligen skett en första sällning. Redaktörens uppgift var sedan att redigera ut nyheterna för radiobruk, men han hade även möjlighet att lägga in senare nyheter. Att sändningen verkligen kunde vara aktuell stöds av ett brev från Sydsvenska Dagbladets utgivare, C.O. Wahlgren, till Gustaf Reuterswärd: "I bygderna glunkas det om att den värsta nyhetshungern stillas redan på kvällen genom de utförliga referaten på radio."⁵¹ Och i Radiotjänsts jubileumsbok sägs att den "blaserade storstadsbon, för vilken tidningar äro dagligt bröd, försummar knappast att infinna sig vid apparaten kl. 9.15 [21.15] och krydda aftonen med de absolut sista nyheterna".⁵²

Det var tydligt markerat att TT-sändningen skulle ha en fast plats i tablån. I en programpromemoria 1927 skrev Julius Rabe, som detta år blivit riksprogramchef, bl.a.:

Beträffande nyhetsförmedlingen genom rundradion bör i detta sammanhang framhållas, att den bäst fyller sin uppgift, om de dagliga nyheterna meddelas i för allmänheten lämpad avfattning å bestämda tider, vilka endast i nödfall böra ändras för att bereda plats för andra programavsnitt.⁵³

TT-kommunikén skulle omfatta 15 minuter – ”varken mer eller mindre”.⁵⁴ En sådan sändning i slutet av 1920-talet innehöll i genomsnitt ett tjugotal nyhetstelegram. När nyhetsbulletinen 1931 delades upp i en tidig och en sen del fördelades telegrammen med ungefär hälften i vardera. I mitten av 1930-talet var det mellan 10 och 15 telegram per sändning. De två sändningarna innehöll som regel helt olika telegram. Vanligen var varje telegramläsning disponerad i en inrikes-, en utrikes- och en sportdel.⁵⁵

Nyhetskonkurrens med dagspressen?

Radions nyheter från TT var tidvis ifrågasatta när det gällde förhållandet till dagspressen. Det fanns de som menade att TT i radionyheterna undvek att ta upp vissa nyheter för att därmed ge nästa dags morgontidningar företräde i nyhetsrapporteringen. Ett annat sätt att formulera kritiken var att kvällssändningen från TT bara innehöll sådant som redan stått att läsa i de kvällsutgivna dagstidningarna. I Radiotjänsts jubileumsbok 1929 bemöttes kritiken:

Vad beträffar dagsnyheternas aktualitetsvärde, är det en vanlig anmärkning, att de icke innehålla någonting utöver vad kvällstidningarna meddelat. Man har t.o.m. insinuerat att T.T. av hänsyn till pressen medvetet undertryckt en del nyheter. Detta är fullkomligt oriktigt. Varje bulletin bjuder i genomsnitt på ett tiotal notiser, som kvällstidningarna icke haft.⁵⁶

Vidare försvarades att det måste finnas en övertäckning i nyheterna mellan kvällspress och radionyheter eftersom nyheterna även är ”avsedda för dem som bo på avlägsna orter utan tillgång till storstädernas snabba nyhetsförmedling”.⁵⁷ Jubileumsboken bemötte även annan kritik som hade riktats mot TT-nyheterna, nämligen att de skulle vara för enformiga och för ”tråkigt och prosaiskt formulerade” och de saknade ”s.k. journalistiskt snitt”. Radiotjänsts argumentation går entydigt ut på att TT skall spegla verkligheten:

Det är tyvärr inte T.T. som ordnar dagshändel-

serna. Om så vore skulle naturligtvis nyhetskommunikén se annorlunda ut; det borde kunna bli en förträfflig komposition, sammansatt av väl valda svenska och utländska sensationer i behaglig omväxling. Som det nu är, komma t.ex. världspolitiska överraskningar den ena dagen, olycksfall den andra, och den tredje kanske ingenting alls av intresse. Sådan är världens gång.⁵⁸

Formuleringen står för ett klassiskt objektivitetsideal, men också för en passiv journalistik: det är verkligheten som styr, TT bara förmedlar. I motsats till en dagstidning som ”kan tillåta sig att meddela en nyhet en viss belysning” måste nyheter som går ut ”genom radion över hela vårt land, utan konkurrens och utan appell” uppfylla ”de allra strängaste krav på objektivitet och opartiskhet”. Det hela slutar med en plädering för ”den en smula torra och opersonliga, men lugna och korrekta vederhäftighet som nu präglar TT:s dagsnyheter”.⁵⁹

Det nyhetsideal som TT företrädde var också radions: det fanns en tilltro till TT:s förmåga att på ett opartiskt sätt förmedla dagens viktigaste nyhetsbulletiner. Däremot hade Radiotjänst kritik mot TT när det gällde villkoret att TT skulle ha en extra sändning när någon större nyhetshändelse inträffade. Frågan aktualiserades första gången våren 1927. Radiostyrelsens arbetsutskott menade då att Charles Lindberghs atlantflygning – särskilt hans ankomst till Paris – inte hade blivit tillräckligt uppmärksammas. Det ansågs därför vara nödvändigt att avtala med TT att sådana nyheter kunde flyta in oberoende av den normala sändningstiden – och oberoende av påstötningar från Radiotjänst.⁶⁰

TT-nyheterna i politisk debatt

Även om Radiotjänst hade bemött kritiken mot att TT:s radionyheter påverkades av hänsyn till dagspressen återkom invändningarna i början av 1930-talet. Likalydande motioner i första och andra kammaren 1930 – båda framlagda av socialdemokrater – hade föreslagit att radion förstatljagades. I debatten – som slutade

med att motionerna avstyrktes – använde Ruben Wagnsson, representanten för den socialdemokratiska minoriteten, bl.a. bindningen till TT som ett argument mot att rundradion skulle få skötas av ett privat företag. Han menade att TT:s radionyheter ofta höll inne med kvällens telegram för morgontidningarnas räkning: "Pressen, som äger Radiotjänst, kan dekretera detta" genom att chefen för TT och för Radiotjänst var en och samma person.⁶¹

Kritiken sköt visserligen vid sidan av målet eftersom förhållandet till TT egentligen bestämdes genom avtalet med Telegrafstyrelsen, men Radiotjänst reagerade snabbt. I styrelsens arbetsutskott framhöll Reuterswärd med hänvisning till Wagnssons uttalanden att det inte fanns något som helst fog för påståendet att viktiga nyheter ställdes över till förmån för morgontidningarna.⁶² I en utförlig PM till TT:s styrelse återkom Reuterswärd till avgiftsfrågan. Han argumenterar där för att TT:s nyhetstjänst var mycket betydelsefull för radion och måste arvoderas därefter:

... huvudsynpunkten vid avgörandet av denna fråga [måste] bli, att rundradion och de förmåner, den erhåller från pressens centrala nyhetsorganisation, är skyldig att *lämna ett skäligt bidrag till upprätthållandet av densammas verksamhet*.⁶³

Även om Reuterswärd argumenterade utförligt för sin sak tycks ändå debatten ha bidragit till en viss osäkerhet i förhållandet mellan TT och Radiotjänst, inte minst genom att Reuterswärd satt på två stolar. Det är troligen mot den bakgrunden man skall se TT:s beredvillighet ett par månader senare att acceptera att den dagliga nyhetsbulletinen delades på två, en fråga där det fanns klart delade meningar bland dagspressens representanter.⁶⁴

Att frågan om förhållandet mellan TT-nyheterna i radio och dagspressen fortsatte att vara aktuell under de närmaste åren framgår av att Radiotjänst för år 1932 lät göra en jämförelse mellan TT:s radionyheter och dagspressens TT-telegram. Det framgår inte helt hur undersökningen har genomförts, särskilt inte

Tabell 1. Överlappningen mellan radio- och tidningsnyheter i radions dagsnyheter från TT 1932.

	Nyheter kl. 19.15	Nyheter kl. 21.45	Tillsammans
Totalt antal telegram	3 885	3 391	7 276
Genomsnittligt antal telegram per dag	10,6	9,3	19,9
Andel som tidigare varit publicerade i pressen	36%	8%	23%
Andelen först publicerade i radio	64%	92%	77%
Samtliga	100%	100%	100%

Källa: Förvaltningsberättelse för AB Radiotjänst räkenskapsåret 1932 (bearbetat).

vad som i sammanhanget menas med "pressen", men i de resultat som presenteras i årsboken framgår att både den första och den andra nyhetskommunikén i radio till största delen innehöll nyheter som inte tidigare förekommit i tidningarna (tabell 1).

Det framgår att omkring 2/3 av de telegram som lästes i den första och drygt 9/10 av dem i den andra nyhetssändningen var nyheter som *inte* tidigare hade publicerats i pressen.

Radions andra nyheter: noteringar och väderlek

En av radions ursprungliga uppgifter var förmedlingen av meddelanden. En typ av meddelanden var det som kom att kallas noteringar. Ett första exempel var den s.k. fiskhamnsrapporten som sändes lokalt över Göteborg och meddelade priserna från dagens fiskauktion. I riksradiation sändes från starten de s.k. börsnoteringarna från Stockholms fondbörs, där således underlaget kom från TT, men där radions hallåman skötte uppläsningen. Meddelanden till sjöfarande var en annan typ som förekom. I jämförelse med bl.a. Tyskland ansågs dock Radiotjänst ha få noteringar.⁶⁵

Figur 2. Karta över prognosdistrikten 1929.

Medan noteringarna främst intresserade specialgrupper var väderleken en av de programpunkter som engagerade allmänheten. Väderutsikter förekom redan från t.ex. Bodensändaren och sändaren på Nya Varvet i Göteborg. Den första reguljära väderleksrapporten från Statens meteorologisk-hydrografiska anstalt – senare SMHI – sändes första gången i radio kl. 12.30 den 19 februari 1924 inom ramen för Telegrafstyrelsens och Svenska Radiobolagets försökssändningar i Stockholm.

Det var självklart att även Radiotjänst skulle erbjuda en väderservice. I jubileumsboken beskrivs denna typ av information som efter TT "den andra viktiga beståndsdelen i rundradions nyhetstjänst".⁶⁶ Vädertjänsten hos Radiotjänst liknade i sin allmänna uppbyggnad TT:s radionyheter. Underlaget för sändningarna togs fram av och sändes från Väderlektjänsten i Stockholm som var en del av SMHI. Väderleksrapporter sändes två gånger om dagen – kl. 12.30 och på kvällen i anslutning

till TT:s nyhetssändning.

Genom väderleksrapporterna skapades en mental Sverigekarta.⁶⁷ Prognosområdena standardiserades, t.ex. "Södra Götaland" (Skåne, Blekinge och södra Småland), "Väst kust- och Vänerområdet" (Halland, Västra Götalands län och södra Värmland) och "Södra Norrlands kustland" (Gävleborgs och Västernorrlands län). De benämningar som introducerades 1925 kom att leva i mer än 60 år (figur 2).

En annan typ av meddelanden som förekom redan från Radiotjänsts start var efterlysningar. Tjänsten gällde försvunna personer och skedde genom förmedling av polismyndigheten. I en jämförelse med BBC förefaller Radiotjänst ha varit relativt öppet för detta slag av radiotelegram.⁶⁸

Evenemangsradio och radiokrönikor

Radioverksamheten i Sverige hade börjat på lokal nivå. När Radiotjänst fick ensamrätten på radio i Sverige fanns det i avtalet en klausul om att de lokala stationerna skulle få fortsätta att sända lokala program. Varje station hade rätt att årligen sända 300 timmar lokalt producerade program. På orter med statliga stationer organiserades lokala programkommittéer som kom att fungera som ett slags lokala filialer till Radiotjänst i Stockholm men som också kunde initiera lokala sändningar.⁶⁹

Radion centraliseras

Under 1920-talet centraliserades både sändningsorganisation och programverksamhet. För att statliga stationer skulle kunna täcka hela landet tillkom 1927 den centralt placerade Motalastationen samt stationer i Hörby och Östersund. År 1930 beslutades att nya stationer skulle byggas i Norrköping, Örebro och Karlstad och att de privata stationerna där skulle läggas ner. Successivt kom sedan de privata sändarna att avvecklas och ersättas med statliga. Det är tydligt att Radiotjänst som natio-

Nils Holmberg och Julius Rabe – de två första programcheferna

Programchefen Nils Holmberg.
FOTO: KARL WALLBERG/SVT BILD

De två första programcheferna på Radiotjänst hade mycket olika bakgrund. Nils Holmberg var född i Stockholm 1891. Direkt efter studentexamen 1909 började han ägna sig åt journalistiken. Han arbetade på en rad olika landsortstidningar innan han 1916 kom till Svenska Dagbladet, där han med undantag för ett kortare mellanspel på Aftontidningen blev kvar till 1924. År 1923 började Nils Holmberg syssla med Svenska Dagbladets radiosändningar och 1924 gick han över till det nybildade Radiotjänst och blev dess förste programchef. Redan 1927 lämnade han dock chefskapet och 1930 slutade han på Radiotjänst utan att hans tjänst återbesattes. Holmberg blev senare känd som flitig översättare av tysk, engelsk och amerikansk skönlitteratur.

Riksprogramchefen Julius Rabe.
FOTO: SÖREN HOFFMAN/SVT BILD

Julius Rabe var född i Stockholm 1890. Efter musikstudier i Stockholm, Berlin och München blev han 1918 musikkritiker i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning. Han var samtidigt ansvarig för Radiotjänsts Göteborgskontor. År 1927 blev han riksprogramchef på Radiotjänst och ansvarig för det program som sändes nationellt. I samband med den nya regionorganisationen blev han 1935 programchef i Göteborg, en tjänst som han hade till 1955. De två sista åren före sin pension 1957 var han Sveriges Radios musikchef. "En mångsidig man, klok och vidsynt [...] alltid beredd att stödja också sådana uppslag som låg långt utanför hans egentliga intressesfär", skrev Sven Jerring i ett eftermäle.⁷⁶

netllt programföretag såg mycket positivt på denna utveckling. I företagets jubileumsbok 1929 hette det exempelvis:

Då det svenska rundradioprogrammet – i motsats till det engelska och tyska – är enhetligt och i huvudsak sändes över samtliga stationer i landet är centralisation den ledande principen för Radiotjänsts arbete.⁷⁰

Radiotjänsts – och Telegrafverkets – argumentering gick ut på att det i ett litet land som Sverige inte fanns möjligheter att hålla hög programkvalitet om inte programresurserna centraliserades. År 1927 beslöts också att ett riksprogram skulle etableras och att detta skulle vara överordnat de lokala stationernas

program. Samtidigt uttalades att tablån skulle vara sammansatt så att lokalt producerade program kunde ingå, men misstron mot landsorten kom ändå till uttryck i formuleringar som att "sådana program som lika bra eller bättre kunna fås från Stockholm" skulle undvikas.⁷¹ När stationen i Falun i slutet av 1927 sände ett föredrag som ifrågasatte allmän vaccinering och kritiserade läkarkåren fick storstadsmedierna belägg för sina föreställningar om den efterblivna landsorten. Riksprogramchefen framhöll att Radiotjänst absolut inte skulle ha sänt något sådant.⁷²

Centraliseringen medförde att radions lokala föredrags- och reportageverksamhet till sist kom att upphöra. Denna hade visserligen inte kvantitativt spelat någon stor roll utan främst rört sig om lokalt anpassade föredrag, gudstjänster och reportage. Konsekvensen blev dock att licensmedlen, som till en början även kommit de lokala stationerna till del, omfördelades till Radiotjänst centralt. Därigenom saknades förutsättningar att bygga vidare på den lokala programverksamheten. De flesta stationer behöll dock sina lokala idrottskrönikor, som normalt sändes på söndagseftermiddagen.⁷³

Central programverksamhet: vad är aktualitet?

"På grund av radions eget väsen är det ett självklart krav att programmen skola präglas av en viss aktualitet", skrev 1933 års radioutredning i sitt betänkande 1935. Det konstaterades att programledningen vid sidan av dagsnyheter och väderrapporter "på olika sätt sökt möta kraven på aktualitet – i reportage, föredrag och föredragsserier, krönikor, dialoger och diskussioner".⁷⁴ Men aktualiteten var inte bara en följd av mediets "väsen", utan följde också av det faktum att det fram till början av 1930-talet vid sidan av grammfonprogrammen saknades inspelningsmöjligheter. Alla program sändes direkt.⁷⁵

I en programpolitisk promemoria från 1926 beskrev radions förste programchef Nils

Holmberg programverksamheten som bestående av tre delar: att meddela nyheter, att bereda underhållning och att sprida upplysning. I nyheter lade han vid sidan av TT in även vad han kallade för radioreportaget: "ett referat utsänt från platsen för en märklig händelse, en festlighet, ett sportevenemang, en politisk tilldragelse osv."⁷⁷

Aktualitet gällde inte bara att sända direkt från platsen för en händelse. Den nye riksprogramchefen Rabe delade även in programverksamheten i vad han kallade produktion och reproduktion. Produktion stod för originalprogram gjorda av radion, vanligen i studio. Det han kallade reproduktion var transmittering eller utsändningar från evenemang anordnade oberoende av radion. Han menade att radion på varje programområde – han urskilde fem: folkbildning, konstnärlig verksamhet, underhållning, religiös uppbyggelse och nyhetsförmedling – skulle ha både originalprogram och transmitteringar beroende på de rådande förutsättningarna.⁷⁸

Radion dominerades till en början av transmittering. Rabe betonade särskilt vikten av att storstadsevenemang nådde ut i landsorten:

Då rundradion givetvis får sin största betydelse för sådana lager av vårt folk, vilka i större eller mindre grad är avspärrade från deltagande i det till de större städerna koncentrerade kulturlivet, är det en för rundradion maktpåliggande uppgift att till dessa lager förmedla intryck av detta kulturliv och därmed sprida dess välsignelse till vidare kretsar.⁷⁹

Även om Rabe framhöll att utsändningar från evenemang av olika slag var viktiga betraktade han originalprogrammen som radions huvuduppgift: "Endast dessa kunna ge den ryggrad åt programverksamheten, som ensam kan skänka en stabil kulturnivå åt rundradio-rörelsen."⁸⁰ Han lyfte särskilt fram föredragsverksamheten som ett led i folkbildningsarbetet och en föredragsavdelning kom också att inrättas 1931. Det var, menade Rabe, inte alltid det dagsaktuella som skulle gälla utan en aktualitet i djupare mening (se ruta).

"Ja, rent allmänt talat skulle man kunna säga att det betyder något som har med det levande nuet, med dagens brännande frågor att göra. Radiotjänst har alltid beflitat sig om att i sina viktigaste program hålla kontakten med det levande nuet såväl i fråga om valet av föreläsningssämnen som beträffande radioteaterns repertoar och musikprogrammets sammansättning och detta kommer vi efter bästa förmåga att fortsätta med. Men vi har ingen anledning att banalisera begreppet aktualitet. Ibland kallar man en fotbollsmatch för aktuell, för en annan representerar ett societetsbröllop det aktuella, en tredje tycker att ett mord eller en förskingringshistoria är det mest aktuella, för en annan är det spelet bakom kulisserna på teatern som är så intressant, för åter en annan en tornado på Kuba eller en jordbävning i Japan. Men allt detta som återspeglas i fetstilrubriker i de dagliga tidningarna är inga verkliga aktualiteter, utan bara korta reflexer på ytan av tidens mäktiga ström. Efter några dagar är ju det mesta bortglömt och har runnit

förbi utan att ha avsatt några spår. Naturligtvis skall radion även på detta sätt vara aktuell, dagsaktuell, eller dagsländeaktuell, men det är oändligt mycket viktigare att den är aktuell i den djupare meningen att innehållet av dess program verkligen angår oss, nutidens människor och bidrar till att hålla dem som lyssnar i kontakt med vad det är som sker i det som synes ske i dagens historia och ge dem vapen i händerna i kampen om en position om ett ställningstagande gentemot den modernt komplicerade tillvaron i politiskt, socialt, allmänskulturellt, litterärt och konstnärligt avseende. Det är detta aktualitetsbegrepp som är oss angeläget hålla levande i vårt arbete med radioprogrammen. Men naturligtvis måste radions program innehålla mycket och mångahanda som inte är aktuellt på detta sätt. Där skall finnas harmlös förströelse, oförargligt skämt, ren underhållning alltså [...]"

Källa: Julius Rabe presenterar "höstterminens program" (Radiosändning 12/9 1933).

Med Radiotjänst på idrottsläktaren

I jubileumsboken från 1929 talas det med stor entusiasm om att radion aldrig är bättre än när mikrofonen kan komma "ut ur studion och få sin plats mitt uppe i det brusande livet, för att till lyssnarna förmedla dess puls och göra hela världen delaktig av vad som händer".⁸¹ Att göra reportage ute i "verkligheten" var dock till en början förenat med betydande svårigheter. Bristen på lätttrörlig teknisk utrustning och omöjligheten att spela in gjorde att radion var begränsad till evenemang där man redan i förväg visste tid och plats. En annan begränsning var att antalet anställda programmerare var tre.

Med de givna begränsningarna under radions första år var reportagen förhållandevis få, utom när det gällde idrott. Både Nils Holmberg och Julius Rabe betraktade idrott som ett mycket lämpligt område för "det aktuella reportaget". Rabe framhöll i sin tidigare nämnda program-PM att idrottsevenemang genom sin

form var lämpliga för transmittering, samtidigt som det bland lyssnarna fanns ett stort sportintresse.⁸² Men det räckte inte: det krävdes även en skicklig reporter som kunde levandegöra de händelser som sändes.

Eftersom det också kunde finnas vissa gränsdragningsproblem i förhållande till TT:s ensamrätt på allmänna nyheter blev aktuell idrott ett område som Radiotjänst redan från starten ägnade stort intresse.⁸³ Den första händelse som direktsändes var Vasaloppet den 8 mars 1925. SM-finalen i bandy två veckor tidigare hade visserligen varit det första idrottsreferatet, men det var fråga om ett "efterhandsreferat" – reportern återberättade där vad som hänt. Sändningen från Vasaloppet var däremot ett direktreferat. Den hade tillkommit på initiativ av Falu Radioklubb. Klubben skulle stå för det tekniska, medan Radiotjänst skulle ställa upp med en reporter. Det var hallåmannen Sven Jerrings premiär som idrottsreferent.⁸⁴ Vasaloppet kom redan från 1925 att nära

förknippas med Radiotjänsts sändningar och Sven Jerring.⁸⁵

När det gällde radiosändningar från andra stora sporthändelser, t.ex. landskamper i friidrott och fotboll, fanns det ett motstånd från arrangörerna. Det gällde särskilt Stockholms stadion där ledningen var orolig för publikbortfall och därför krävde ersättning både till Stadion och berörda föreningar. Ledningen avslog därför Radiotjänsts begäran att få installera sändningsutrustning. Genom avslaget utblev en planerad direktsändning av 1925 års fotbollslandskamp mellan Sverige och Danmark. Radiotjänst valde då en annan väg för att temporärt komma runt problemet. Inför landskampen mot Danmark 1927 installerade radion sin sändningsutrustning *utanför* Stadion, köpte ett stort antal biljetter och lät tre radiomedarbetare – bland dem Jerring – bevaka matchen inne på Stadion i femminutersintervall, varefter de gick ut till den provisoriska studion och refererade vad de sett. Radiotjänsts ”kupp” påverkade dock inte det låsta läget. Inte förrän 1929 blev det en förhandlingslösning, delvis efter förebild från ersättningar inom kulturområdet.

När det gällde reportage från större evenemang fanns det vissa gränsdragningsproblem i förhållande till TT:s ensamrätt på nyhetskommunikéer. Problemet kom att särskilt aktualiseras inför de olympiska spelen i Amsterdam 1928. Kompromissen blev att TT fick ansvaret för sändningarna, men att man för detta uppdrag tog Sven Jerring i sin tjänst under OS. Referaten från de olympiska spelen 1936 skedde däremot inte via TT utan var helt och hållet en fråga för Radiotjänst.⁸⁶

I början av 1930-talet hade Radiotjänst funnit formerna för sina direktsändningar från olika idrottsevenemang. Expansionen hade i hög grad att göra med det ökade lyssnarintresset och radion gynnades av att 1920-talet överhuvudtaget var en expansionsperiod för tävlingsidrott i Sverige.⁸⁷ Under lång tid fortsatte dock problemen med ersättningsfrågorna.

Evenemang eller ”dagshändelser”

Idrotten kom till en början att stå för en stor del av radions aktualiteter, men det fanns givetvis även en bevakning av andra dagshändelser. Ett av de första s.k. efterhandsreferaten – från f.d. statsministern Hjalmar Brantings begravning – ägde rum den 1 mars 1925. Ursprungligen var tanken att göra referatet på plats. Arrangemangskommittén var emellertid orolig att mikrofonernas närvaro skulle störa stämningen. I stället fick Nils Holmberg och Sven Jerring följa händelsen både i Storkyrkan och på Adolf Fredriks kyrkogård. De ställde sedan samman sina intryck i form av ett fortlöpande referat som lästes upp under en tidsbestämd programpunkt på kvällen så

att lyssnarna skulle få en illusion av att följa sorgetåget från Brantings bostad Norrtullsgatan 3 – Storkyrkan – fram till Adolf Fredriks kyrkogård. I var sin bil hade vi åkt från punkt till punkt på processionens väg, stannat, samlat intryck, intervjuat väntande, åkt vidare. En uppgjord plan följdes naturligtvis, och vid utsändningen avlöste vi varann vid mikrofonen med de expressförfattade manuskript vi åstadkommit på grundval av våra anteckningar.⁸⁸

Under de första åren är det svårt att skilja ut vad som är utsändningar från allmänna dagshändelser – alltså ett slags nyhetsbevakning – och vad som är utsändningar av särskilda kulturevenemang. De flesta sändningarna kom emellertid från arrangemang som var planerade i förväg, hade tillkommit oberoende av radion och ägde rum i lokaler där överföringsteknik fanns tillgänglig eller lätt kunde installeras.

Den första sändning där Radiotjänst direktbevakade en större nyhetshändelse var Sven Jerrings referat från Amerikakajen i Göteborg den 21 november 1925. Det skedde med anledning av passagerarfartyget Gripsholms jungfruresa till New York. Tillsammans med den blivande riksprogramchefen Julius Rabe skildrade Jerring avfärden, intervjuade kända personer och beskrev avskedshälsningarna. En

uppmärksammas del av reportaget var att reportrarna under ca fem minuter själva höll tyst och i stället lät mikrofonen uppfånga olika ljud vid avgången, bl.a. från passagerare som ropade hälsningar.⁸⁹ Det var en sändning som också väckte stor uppmärksamhet i pressen, som uttalade mycket beröm över radion.

Under de närmaste åren förekom ett ökande antal sändningar, där Radiotjänst på motsvarande sätt, i större eller mindre skala, gick ut i samhället. Jerring skilde härvidlag på referat och reportage, där det senare var en mer aktiv radiomedverkan, där även intervjuer ingick.⁹⁰ På grundval av programtablån är det rimligt att skilja på radions bevakning av evenemang och dagshändelser. Evenemangen står då för något slag av offentligt arrangemang, inte sällan med organisationsanknytning, där radion primärt transmitterade. I dagshändelserna spelade radions medarbetare en mer aktiv roll genom att referera skeendet.

Den gemensamma nämnaren för evenemangs- och händelsebevakningen var dock att båda rörde sig i ett gränsområde mellan politik och kultur samt ofta avsåg sådant som hade karaktären av nationell manifestation.

Under första hälften av 1930-talet fortsatte programverksamheten med i stort sett samma inriktning. Under 1930 och 1931 sändes även "spelade reportage" som gjordes av radions teatersektion med Per Lindberg som ansvarig. Lindberg ville skildra Sverige på ett nytt sätt i radio. Ett försök till detta gjordes i juni 1930 då Lindberg regisserade helaftonssändningen *Med det norrländska timret från skogarna till havet*.

Radiotjänst kom så småningom att sortera in radioreportaget under programtypen dramatiska verksamheter. Verksamhetsberättelserna från både 1938 och 1939 redovisade att ca 60 procent av programmen hade givits en dramatisk utformning: dialog, intervju, reportage eller hörspel. Det var emellertid inte bara Per Lindbergs reportage som var iscensatta. I själva verket utgjorde dessa snarast en början på det som efter mitten av 1930-talet skulle bli en särskild radioform kallad rapsodin.⁹¹

Mikrofonen är nyfiken

Av ekonomiska skäl minskade reportagen efter 1931 och i stället genomfördes ett ökat antal s.k. mikrofonesök hos samhällsinstitutioner och i arbetslivet. År 1932 var radion "på ett postkontor och en telefonstation, på en yllefabrik i Norrköping, på sockerfabriken i Arlöv, på en radiofabrik, vid den zoologiska institutionen vid Kristineberg, vid arbetena på Sotenkanalen i Bohuslän, vid arméförsöken i Uppland samt på Myntverket".⁹² Flera av besöken gjordes under rubriken *Mikrofonen är nyfiken*. En typisk upptakt har ett reportage från tryckningen av rikstelefonskatalogen på Elanders i Göteborg:

Göteborg-Motala. Mikrofonen är idag nyfiken på Sveriges, jag vill inte precis säga populäraste bok eller roligaste bok, men säkerligen Sveriges mest använda bok...⁹³

Mikrofonesöken byggde helt på manus. Även de intervjuer som vanligen ingick i programmen var manusbundna. Av anteckningar på manus framgår dock att nya dialoger kunde skrivas in alldeles före den formella intervjun.⁹⁴

Trots höga ambitioner upptog reportagen, inklusive sportbevakningen, en förhållandevis liten del av det samlade utbudet i radio. År 1932 sändes 83, 1933 75 och 1934 99 timmar, vilket motsvarar omkring 3 procent av det samlade radioutbudet.⁹⁵ Andelen kan för 1932 jämföras med 12 procent för TT-nyheterna, väderleken och börsnoteringarna eller 40 procent för musiksändningar, 16 procent för föredrag och 9 procent för gudstjänster. Fördelningen var i stort densamma 1933 och 1934.

Att Radiotjänst trots allt menade att reportagets tre procent var en "betydande del" bör betraktas mot bakgrund av de problem som vid denna tid var förknippade med att göra reportage från olika platser i förhållande till att producera ett föredrag eller en uppläsning från studion. Att reportageverksamheten blev allt mer etablerad framgår även av att flera årligen återkommande evenemang fick en fast plats i programtablån, t.ex. Nobelfesten och riksdagens högtidliga öppnande.

Sven Jerring deltar i och refererar samtidigt med hjälp av en kortvågssändare från den svensk-danska presslandskampen 24 juni 1946. FOTO: SVT BILD

Reportern Sven Jerring har i efterhand kommit att associeras med referat från idrottsevenemang och med *Barnens brevlåda*. I själva verket var Jerring den reporter som under trettio år i svensk radio hade gjort – och kunde göra – nästan alla typer av journalistik. Och till en början var han också den ende reportern.

Sven Jerring var född i Malung 1895. Efter studentexamen och studier i Uppsala och en tid som anställd vid svenska beskickningen i Lenin-grad blev han medarbetare på Åhlén & Åkerlunds Förlag. Jerring skrev bl.a. i Vecko-Journalen och Allt för alla. Eftersom han behandlat radion i en del artiklar fick han i uppgift att hålla i de timmar som förlaget skulle sända ut från Svenska Radiobolagets försöksstation i Stockholm 1923–24. När Radiotjänst startade sina sändningar 1925 blev han företagets förste hallåman.

Det som var Sven Jerrings särskilda styrka som radioman var hans förmåga att hålla i och bära upp en sändning. Hans sätt att både konkret beskriva en situation och att elegant formulera sig

drog in lyssnarna i programmet. Han var också en mästare på att improvisera, vilket var en viktig egenskap under de första årens sändningar. En lyssnarundersökning gjord av tidningen Allt för alla 1927 visade att Radiotjänst i början nästan var liktydigt med Sven Jerring.

På Sven Jerrings tid var radions aktualitetsprogram i hög grad liktydiga med evenemangsbevakning. Jerring blev därmed ett slags evenemangsreporter. Hans reportage var en beskrivning av det yttre hos begivenheten, där innehållet var av mindre vikt. Annorlunda uttryckt sysslade han – i motsats till efterföljaren Lennart Hyland – inte med sportreportage utan refererade sporthändelser. Hans utpräglade konsensusorientering bidrog dessutom till att ge hans rapportering en närmast officiell prägel. Detta gjorde honom till ett viktigt samlande namn i radiosändningarna under andra världskriget.

Källor: Jonsson (1982) och Dahlén (1999).

Två programpolitiska kontroverser

Evenemangen på Svenska Flaggans dag den 6 juni 1928 fick ingen uppmärksamhet i radions sändningar, vilket föranledde stark kritik mot Radiotjänst. Riksprogramchefen Julius Rabe försvarade sin ståndpunkt och beslutet: radion hade inte glömt dagen, men framhöll att det faktiskt inte handlade om en nationaldag utan om konungens namnsdag och att firandet var alltför begränsat till Stockholm för att kunna ingå i ett riksprogram. Synen på firandet av Svenska Flaggans dag hade klara ideologiska förtecken, som klart framträdde i den efterföljande pressdebatten. De konservativa tidningarna i Stockholm, bland dem Svenska Dagbladet, kritiserade Rabe:

Skall radion, som varit rätt oförfärad, när det gällde socialistiska upplysningsföredrag eller vagabonderande proletärsångare i partitjänst, nu förlamas av någon slags politisk rundrabies, som till och med riktar sig mot opolitiska nationella högtidsdagar, då begriper man inte sammanhang-
et.⁹⁶

Den kritiska kommentaren – till stor del återgiven även av Nya Dagligt Allehanda – antyder just den balansgång som Radiotjänst hade att hantera. Radioledningen reagerade på kritiken. I ett via TT utsänt meddelande uttalade man "sitt djupa beklagande av att nationaldagen icke uppmärksammats". Genom ett förbiseende hade frågan inte kommit upp, sägs det vidare, men för framtiden kommer Svenska Flaggans dag "att bilda ett bestående inslag i rundradioprogrammen".⁹⁷

Frågens politiska känslighet innebar emellertid att debatten fortsatte. Tidningen Arbetaren menade att radions beslut påverkats av den konservativa "militaristpressen".⁹⁸ Dagens Nyheter satte in frågan i ett vidare perspektiv och menade att det förryckte alla proportioner att blåsa upp saken till "ett antipatriotiskt högmålsbrott". Det handlade egentligen om att

Hr Rabe har försummat ett tillfälle, och han har inte varit nog politisk i sina uttalanden. Hans uraktlåtenhet kan diskuteras, men hans uppfattning om den s.k. nationaldagen är i grund och

botten riktig, och den delas av hundratusentals svenskar, som äro lika goda svenskar för att de inte erkänna ett från början privat patent, som tagits i fosterlandets namn.⁹⁹

Dagens Nyheter har i sin kommentar fångat villkoren för Radiotjänsts evenemangs- och händelsebevakning. Det handlade om att ha en politisk känsla för vad som var möjligt och inom denna ram erbjuda ett brett spektrum av sändningar. Att Radiotjänst desavouerade Rabe förväntades få till följd att han skulle tvingas lämna sin post som riksprogramchef. Så blev dock inte fallet. Att Rabe blev kvar kan tolkas som ett visst stöd för att hans bedömning trots allt hade varit försvarlig.

En fråga med ännu större politisk sprängkraft gällde en eventuell sändning från begravningshögtiden för de demonstrerande arbetare tillhörande de s.k. Sillén-kommunisterna som dödats av militären i Ådalen 1931.¹⁰⁰ Händelsen fick stor uppmärksamhet och TT hade en extrasändning.¹⁰¹

Begravningen var utformad som en manifestation mot dödsskjutningarna. De ansvariga framförde tidigt en begäran till Radiotjänst att högtiden skulle sändas i radio. Frågan ansågs vara av sådan vikt att den måste diskuteras i styrelsen. Styrelsen – som var på studieresa till Berlin – kom fram till att det hela var så politiskt ömtåligt att frågan om sändning borde underställas regeringen. Man telegraferade till Carl Anders Dymling som var radioteaterchef och ställföreträdare för Reuterswärd, att han skulle kontakta statsministern. Radiotjänst skulle sedan rätta sig efter hans beslut.

Radiotjänst kom inte att sända begravningshögtiden från Ådalen. Det är oklart vem Dymling hade kontakt med, men styrelsen godkände handläggningen av frågan vid sitt följande sammanträde. Kritiken från Ådalen var dock omfattande och protestskrivelser inflöt till Radiotjänst och man önskade få veta orsaken till att inget sändes. Något svar lämnades aldrig från Radiotjänst.

Frågan om vilka dagshändelser som skulle bevakas förefaller knappast ha varit särskilt kontroversiell. Det rörde sig om evenemang som representerade både Institutionssverige

och Folkrorelsesverige och torde ha tillfredsställt ett brett spektrum av intressen. Detta hindrar inte att det tidvis kunde förekomma vissa kontroverser (se ruta).

Föredrag som aktualitet

Att föredragsverksamheten från radions start var mycket omfattande har bidragit till epitetet folkbildningsradio.¹⁰² Programchefen Nils Holmberg noterade 1926 att "denna gren måtte ha särskilt stora förutsättningar att slå an på de svenska lyssnarna". Han tillfogade att den andel radioföredragen fått hos Radiotjänst "torde vara rekord för samtliga rundradioföretag här i Europa".¹⁰³

Om vi utgår från ämnesinriktningen visar det sig att under de första fem åren utgjorde föredrag inom områdena nationalekonomi och sociala ämnen knappt 10 procent av antalet föredrag (totalt mellan 300 och 400 per år). Det fanns dock även andra ämnen som kunde präglas av stor aktualitet, t.ex. hus- och hemfrågor, medicin och hygien samt idrott och sport. De tre sistnämnda kategorierna omfattade i genomsnitt ca 15 procent av föredragen mellan 1925 och 1929.¹⁰⁴

En stor del av föredragen anknöt till aktuella samhällsfrågor. En mera specifik anknytning till dagshändelserna hade de föredrag som under den öppna rubriken "Aktuellt föredrag" fr.o.m. hösten 1927 sändes på lördagarna. På denna punkt var avsikten att "gripa just det ämne folk talar om för dagen".¹⁰⁵ Ämnet för föredraget bestämdes sent. Temat kunde i hög grad variera – boxning, drickspengar, börs kriser, fartygsbärgning och jordbävningar. Ett exempel på aktualiteten var att ledaren för den svenska Spetsbergenexpeditionen höll ett "aktuellt radioföredrag" samma dag som expeditionen återvände till Stockholm.

De s.k. aktuella radioföredragen kan betraktas som föregångare till programmet *Dagens Eko*. Detta framträder inte minst genom att de ibland närmast hade karaktären av aktuella intervjuer. När proffsboxaren Harry Persson återkom från en turné i USA 1928 fick han svara på frågor och framföra hälsningar just under denna programpunkt.

Aktuellt föredrag kom dock att försvinna som fast punkt i programtablån redan i början av 1930-talet. En förklaring var att veckoryt-

En viktig del av Radiotjänsts verksamhet var folkbildningen. Arbetet med att sprida kunskap var ett överordnat mål som även kom att prägla aktualitetsprogrammen. Bedömningen av vad som var viktigt att sända hade att göra med vad man ansåg att lyssnarna borde känna till, vilket medförde prioritering av kulturevenemang och nationella manifestationer. Detta var dock en mindre del i förhållande till de många föredrag och kurser som i övrigt sändes. Bilden visar ett urval av kurslitteraturen. FOTO: SVT BILD

men inte passade; att programmet bara sändes en gång i veckan medförde ofta att kommentaren ibland kom för sent för att kunna knyta an till vad som hänt. Det bedömdes dessutom vara svårt att få kompetenta föreläsare som på mycket kort tid kunde "leverera vederhäftiga [...] föredrag".¹⁰⁶ Också under den tid programmet fanns med i tablån hände det att det fick ställas in av sådana skäl.

Samhället som krönika

Krönikan var en programform som avsåg att ge en fortlöpande behandling av aktuella företeelser. Samma krönikör skulle regelbundet orientera lyssnarna om skeendet inom ett bestämt ämnesområde. Det som kom först var en kulturkrönika som startade redan hösten 1925 med Göran Lindblad som redaktör. När Julius Rabe vid sitt tillträde som riksprogramchef 1927 pekade på betydelsen av originalprogram med nyhetsinriktning underströk han särskilt betydelsen av att radion sände krönikor. Samma år startade också en utrikes- och en riks-

dagskrönika. Utrikeskrönikör blev fil. dr Verner Söderberg och riksdagskrönikör redaktör Torvald Sachs. År 1932 tog Yngve Lorents över utrikeskrönikan, vilken under några år även hölls av Bo Enander.¹⁰⁷ Senare tillkom en lagstiftningskrönika med C.W.U. Kuylenstierna.

Krönikorna, som organisatoriskt knöts till föredragsavdelningen och ibland benämndes specialföredrag, sändes som regel var 14:e dag med uppehåll under sommarmånaderna. Verksamheten byggdes successivt ut. Föredragsavdelningen listade i sin årsberättelse för 1935 inte mindre än sju typer av krönikor. Av dessa var dock tre mera sporadiskt förekommande. Den enda nya krönika som tillkom efter 1927 var lagstiftningskrönikan med kammarrättsrådet C.W.U. Kuylenstierna som ansvarig. Krönikörerna hade primärt i uppgift att på ett neutralt sätt ge aktuella översikter. Det fanns enligt Yngve Lorents olika sätt att göra detta i en utrikeskrönika:

Man kan nöja sig med en uppräknin och kommentera denna i förbigående, man kan redogöra för vad pressen säger i olika länder och i olika läger etc. Personligen har jag sökt koncentrera mig på de viktigaste händelserna och få fram vad som verkligen skett, oberoende av partisynpunkter.¹⁰⁸

Krönikorna präglades av föredragsformen. Krönikörerna var vältaliga samtidigt som framställningen rymde en myckenhet av detaljer, inte minst Sachs riksdagskrönika. Av dagspressen att döma var krönikorna påpassade av kritikerna. Kulturkrönikan kritiserades 1927 för att gynna de stora förlagen. Efter viss kritik även från Programrådet ansåg sig Göran Lindblad inte kunna kvarstå och krönikan gjorde uppehåll. Den återkom 1929 i en form, där flera olika personer medverkade.¹⁰⁹

Någon motsvarande kritik förefaller inte ha drabbat utrikes- och riksdagskrönikorna. Tvärtom togs riksdagskrönikören Torvald Sachs år 1935 som exempel på att även kontroversiella ämnen kunde behandlas opartiskt.¹¹⁰

Medan litteraturkrönikan helt upphörde 1936 fortsatte de övriga tre även under kriget.

Utrikeskrönikan kom dock att bli något mera sporadisk efter krigsutbrottet.

Aktualitet: bulletiner, evenemang och översikter

En genomgång av diskussionerna inom Radiotjänsts styrelse och i Programrådet (se ruta s. 44) ger ingen antydning om att bevakningen av s.k. dagshändelser, alltså i praktiken en förmedling av nyheter, skulle ha medfört några gränsdragningsproblem i förhållande till TT:s ensamrätt på nyheter. Detta kan verka något överraskande, inte minst med tanke på den kontrovers som fanns mellan TT och Radiotjänst inför bevakningen av de olympiska spelen i Amsterdam 1928. Inte heller de aktuella föredragen och krönikorna över aktuella företeelser tycks ha föranlett några sådana diskussioner. Det finns sannolikt två huvudförklaringar – den ena med bakgrund i nyheternas form och den andra i nyheternas innehåll.

När det gäller formen är det viktigt att framhålla att TT:s ensamrätt gällde nyhetsförmedling, i praktiken nyhetstelegram. Uppgiften var att varje dag ge fakta om läget i Sverige – och i världen i övrigt. Enligt den rådande terminologin gav TT en daglig *nyhetskommuniké*. Termen kommuniké var ursprungligen hämtad från myndighetsområdet och betecknade den officiella beskrivningen av det rådande läget.¹¹¹ Radions egna evenemangssändningar, även de sändningar som avsåg dagshändelser, hade inte sådan karaktär: de redovisade inte fakta på samma sätt som nyhetstelegram utan gav snarare en närvarokänsla.

En andra förklaring till att det var förhållandevis lätt att hålla rågången mellan TT:s nyheter och radions bevakning av dagshändelser hade sin bakgrund i den typ av händelser som bevakades. Innehållsligt liknade radion snarast en samtida veckotidning. Aktualitetsinslagen innehöll inte dagsnyheter av det slag som dominerade i dagspressen utan var snarare ett slags evenemangsjournal. Jubileer, kungligheter, invigningar och andra högtidligheter stod i centrum. Mycket få sändningar rörde vad som

i vid mening kan betecknas som politisk nyhetsförmedling. Det som kallats för aktuella föredrag respektive krönikor representerade också andra genrer; om vi jämför med dagspressen var de snarast att likna vid kultursidor.

Radion och neutraliteten

Genom sin karaktär av riksradio stod Radiotjänst i alla avseenden mitt i det svenska samhället. Oavsett om radion reproducerade evenemang och dagshändelser eller sände föredrag och krönikor som originalprogram speglade man på olika sätt det rådande samhället. Samtidigt var slutet av 1920-talet och början av 1930-talet en tid av mycket snabba politiska förändringar och en tid som kännetecknades av en intensiv politisk debatt. Frågan är då hur sådant kom till uttryck i radion.

Neutralitetskravet

Den tidiga folkbildningsradion präglades av ett starkt neutralitetsideal: man ville precis som i nyhetssändningarna beskriva sakförhållanden. Det kan förefalla anmärkningsvärt att Radiotjänsts bildnings- och upplysningsverksamhet inte i någon större utsträckning möttes av kritik. En viktig förklaring är den stora noggrannhet som radion visade i urvalet av föredragshållare. Man var ytterst mån om att inom varje ämne bjuda in samhällets auktoriteter på området. Den auktoritativa karaktären förstärktes säkerligen också av att radion i sig var ett slags officiellt medium.

Radioledningen var mån om att söka balansera ämnen och intressen. När ett antal Göteborgsköpmän i augusti 1927 protesterade mot att radion släppt fram vad man menade vara propaganda för konsumentkooperationen svarade riksprogramchefen Rabe att han välkomnade representanter för Köpmannaförbundet i radio. Han motiverade sin ståndpunkt med att det var bättre att på detta sätt få fram olika uttalanden än att Radiotjänst skulle utöva cen-

sur i fråga om enskilda uttalanden.¹¹²

Samtidigt fanns det – som i fråga om evenemangsbevakningen – tidvis en kritik i dagspressen mot enskilda föredrag. Det kunde gälla både vem som fick behandla ett visst ämne och hur detta ämne behandlades. En genomgång av pressdebatten ger intrycket att diskussionen intensifierades efter 1927, säkerligen under inflytande av den politiska utvecklingen, men också beroende på att respekten för radion hade blivit något mindre.

En principiellt viktig fråga diskuterades hösten 1928. Det gällde en arbetare vid Tändsticksfabriken i Göteborg som inte hade fått hålla ett föredrag, medan radion inom samma område hade tillåtit ledande industrimän att komma till tals.¹¹³ Det som avsågs var radions föredragsserie *Yrken och yrkesmän*. Radiotjänsts representant i Göteborg, Carl Anders Dymling, hade förmedlat ett manus från en tändsticksarbetare, Robert Magnusson, till riksradiion. Magnusson hade av programledningen ombetts att omarbeta sitt föredrag och göra det mer kåserande och inte så tekniskt. När han inte ansåg sig kunna göra det hade den för serien ansvarige, Sven Jerring, sagt att man i stället skulle vända sig till ”en framstående industriman”. Ny Tid menade i sin kommentar bl.a.:

Det är litet svårt att frigöra sig från misstanken att ”de framstående industrimännen” blivit bekymrade och velat hindra en arbetare från att tala i radio. Att det helt säkert har skett något mellan Tändsticksbolaget och Radiotjänst i Stockholm håller den tilltänkte föredragshållaren för mycket troligt. Och det är inte bättre än att det verkar som om han hade rätt.¹¹⁴

Till skillnad från ifrågasättandet av neutraliteten i enskilda föredrag var kritiken i detta avseende fundamental eftersom den rörde själva grunden för föredragsverksamheten. Det var därför inte överraskande att Programrådets arbetsutskott på eget initiativ tog upp frågan och ville ha ett förtydligande. Dessutom uppmanades Radiotjänst att vidta lämpliga åtgärder ”till förhindrande av, att den missupp-

Programrådet och Radionämnden

Ett programråd hade inrättats redan genom den första överenskommelsen mellan Telegrafstyrelsen och Radiotjänst hösten 1924. Det skulle stå vid sidan av Radiotjänsts styrelse och vara av rådgivande natur. Programrådet var mer eller mindre knutet till Radiotjänst. Det skulle sammanträda efter kallelse från Radiotjänsts verkställande direktör eller efter samråd mellan Programrådets ordförande och Radiotjänsts VD med möten omkring en gång i månaden.

Redan efter det första året meddelade Programrådet att föreskrifterna för rådets uppdrag var alltför vaga. Från och med 1926 fick rådet därför ett preciserat uppdrag, där det bl.a. angavs följande:

Programrådet har till uppgift att vara ett vid sidan av Aktiebolaget Radiotjänsts styrelse fristående organ för samtliga svenska radioprogramms granskning och bedömande från allmänna synpunkter. Rådet äger befogenhet att självständigt granska program, att taga del av de anmärkningar mot detsamma som kunna inkomma till bolaget eller till innehavare av enskilda rundradiostationer samt att till Kungl. Maj:t eller bolagets styrelse inkomma med de framställningar beträffande programmens innehåll eller ifråga

om riktlinjer för programverksamheten vartill rådet finner anledning.

Det bestämdes samtidigt att rådet skulle ha nio ledamöter. De första ledamöterna representerade såväl Myndighetssverige som kultur och vetenskap.

Till skillnad från den senare Radionämnden hade Programrådet också ett inflytande över programpolitiken. Radiotjänst rådfrågade inte sällan rådet när det gällde principiella programfrågor, t.ex. formerna för den politiska bevakningen.

1933 års radioutredning menade att Radiotjänst nu hade samlat på sig så mycket erfarenhet att Programrådets ursprungliga uppgifter med att bistå bolaget inte längre var meningsfulla. Principfrågorna hade blivit färre, liksom även klagomålen mot programverksamheten. Fr.o.m. 1936 ersattes rådet därför av en Radionämnd med 15 ledamöter (fr.o.m. 1938 18, 1941 19 och 1947 25 ledamöter). Den nya nämnden skulle endast sammanträda en gång per år och endast i efterhand bedöma programverksamheten.

Källor: Elgemyr (1984a) och Radiolyssnaren nr 49 1930.

fattningen inrotas hos allmänheten, att radion vore i något avseende partisk".¹⁵

Även om den konkreta frågan troligen handlade om framställningens form fick den sin betydelse också genom att den kom att tangera tidens politiska kontroverser. Bara någon månad tidigare hade Berlinradion utsatts för en kupp där företrädare för kommunistpartiet kidnappat en socialdemokratisk föredragshållare och låtit en representant för det egna partiet ersätta honom. Som motivering till kuppen framfördes att kommunisterna inte på något legitimt sätt kunde skaffa sig möjlighet att hålla radioföredrag.¹⁶

Den politiska problematiken kom även upp i Sverige. Redan tidigt på våren 1928 hade Nya Dagligt Allehanda haft en stor artikel med rubriken "Etervågor, kultur och klasskamp". Den redovisade radiosituationen i Danmark och pekade på att man i borgerliga kretsar där

fruktade att arbetarna skulle ta makten över Statsradiofonien för att "kunna göra radion till ett medel i klasskampens tjänst".¹⁷ Artikeln torde vara ett uttryck för den stämning som rådde på högerhåll. Riksdagsvalet hösten 1928 har f.ö. kommit att benämnas kosackvalet med tanke på att högern i valet utmålade socialdemokraterna som agenter för Moskvakommunismen.¹⁸

Debatt om radiodiskussioner

Med en ökande polarisering i samhället blev det allt svårare för Radiotjänst att leva upp till neutralitet i varje föredrag. Principen att undvika polemiska inlägg, eftersom dessa kunde äventyra radions neutralitet, hade länge varit den vägledande och var vanlig även i andra länder. Inom BBC rådde ända fram till 1928 ett förbud mot att radiera uttalanden av polemisk natur. Efter en viss offentlig diskussion,

där de ledande politikerna argumenterade för att debatt måste få kunna förekomma inom radion ändrades dock reglerna och polemik tilläts.¹¹⁹

I Sverige hade principen inte tillämpats lika tydligt. Redan i slutet av 1920-talet sändes debattinlägg och studiodiskussioner. Debattinläggen förekom i programtablån under rubriken *Veckans plattform*, där ledande personer i samhället erbjöds att föra fram personliga åsikter på något område. Exempel på personer som framträdde i programmet är riksdagsmannen Värner Rydén, generalpostdirektören Anders Örne och chefredaktören Leonard Ljunglund. Studiodiskussioner innebar att personer från olika läger inbjöds till debatter. Att det hela skedde under kontroll av Radiotjänst framgår av det faktum att deltagarna även i sådana diskussioner måste använda färdiga manus för både inlägg och repliker. Debatterna var således i hög grad regisserade, även om detta enligt radions mening inte hindrade att det kunde bli en nog så engagerande diskussion.

Motivet att öka mängden debatt var att detta skulle "lätta på den rustning av strikt neutralitet, i vilken föredragshållaren i allmänhet framträder inför lyssnarna".¹²⁰ Samtidigt förekom det kritik mot programformen. I jubileumsboken 1929 finns en längre plädering för vikten av debatt i radio, eftersom detta innebar att radion kunde "ha alla fönster öppna mot den moderna tillvaron". Men, tillfogas det, det var "i sista hand" radions sak att utse talarna i syfte att garantera mångfald i åsikter.¹²¹

Även om Radiotjänst pläderade för vikten av debatt försvann *Veckans plattform* snart ur tablån och studiodiskussionerna blev färre. Inte förrän ett par år in på 1930-talet gjordes nya försök med allmänna diskussionsprogram och nu sändes även de första politiska diskussioner som anordnades av radion. Syftet var att ta upp "sådana aktuella frågor som i föredragsform skulle ha fått en alltför ensidig och färglös behandling, eller som ej alls kunnat behandlas på grund av de stränga krav på objekti-

Yngve Hugo om radions roll i samhället

Chefen för radions föredragsavdelning Yngve Hugo hade folkrörelsebakgrund. Han kom till Radiotjänst från Brunnsviks folkhögskola, där han varit lärare sedan 1910 och rektor sedan 1926. Åren 1928–1931 hade han också varit rektor för Landsorganisationens skola och riksstudieledare för ABF. Det som karaktäriserade Yngve Hugo var ett starkt engagemang i folkbildningsfrågor. I ett föredrag på en kongress anordnad av Världsförbundet för folkbildning 1931 betonade han radions viktiga uppgift för medborgarnas fostran. Programmen skulle ge det bästa av samhällets kultur, de skulle ge en allsidig bild av sådant som rörde sig i tiden och de skulle vara neutrala och inte innehålla propaganda. Men, tillfogade han, förbudet mot propaganda skulle ingalunda betyda att radion inte fick ta upp aktuella stridsfrågor. Uteslöts dessa skulle radion ställas vid sidan om nutidslivet:

Att ängsligt skydda radiolyssnarna mot att genom radion erfarit t.ex. något om de olika partiernas dagsaktuella program, vore att med självtagen rätt att göra sig till de vuxna medborgarnas förmyndare. I själva verket är faran av propaganda större i det snäva programmet än i det vida. Den önskade neutraliteten uppnås bättre genom att ge alla olikfärgade samma fria talan, än genom att förbjuda dem alla att tala eller genom att förbjuda en del av dem att tala, vilket senare i praktiken torde bli det vanligaste.

Föredraget hölls mer än ett halvår innan det beslutades om att dagspolitik skulle få förekomma i radio. Hugo ville ta vara på människors engagemang och han såg det faktum att en föredragshållare var starkt engagerad i en fråga som en pedagogisk fördel, något som han uppfattade som ett uttryck för just folkrörelsetraditionen.¹²⁴

Källor: Hugo (1934 och 1935).

vitet och opartiskhet som Radiotjänst måste ställa".¹²²

Den som till stor del låg bakom satsningen på diskussionsprogram var den nye föredragschefen Yngve Hugo, ansvarig för den 1931 inrättade föredragsavdelningen. Hugos grundsyn var att radio hade en avgörande roll för samhällets medborgarfostran, vilket i sin tur krävde att lyssnarna fick en bred bild av allt vad

som hände i tiden. För honom blev det därför självklart att även politiska inlägg måste få förekomma.¹²³

Även om debattinlägg och diskussioner blev något frekventare utgjorde de fortfarande inte någon stor del av verksamheten. Sedan väl den partipolitiska diskussionen funnit sin form i valrörelsen 1932 (se nedan) ökade antalet politiska radiodiskussioner. År 1933 arrangerade Radiotjänst diskussioner om bl.a. beredskapsarbeten till motverkande av arbetslöshet (med Gustav Möller som ordförande), arvskatten (med Per Albin Hansson som ordförande) och världsspråksfrågan.

Försiktig partipolitisk öppning

Med tanke på radions försiktighet i fråga om politisk polemik var det naturligt att man till en början höll en låg profil i fråga om både riksdagsbevakning och valrörelser. Vid flera tillfällen hade sändningar från riksdagsdebatten aktualiserats men förkastats. Som vi sett hade det redan 1924 – inom ramen för radions försöksverksamhet – funnits långt framskridna planer på att sända remissdebatten, men andra kammarens talman sade till slut nej.

År 1929 motionerade riksdagsmannen Mauritz Västberg om att vissa debatter i andra kammaren borde sändas i radion. Ombedd av Svenska Dagbladet att ge en kommentar ställde sig radiochefen avvaktande i väntan på riksdagens beslut. Programchefen Rabe deklarerade att han alltid ansett att radion inte kunde hålla sig borta från politiken: "Det är att avskära en viktig del av det verkliga livet." Men, tillade han, "att en rundradiering av riksdagsdebatterna vore lämplig tror jag knappast". Han, liksom även radiochefen, pekade särskilt på det tekniska problemet att lägga in riksdagsdebatterna i programtablån.¹²⁵

Inte heller i dagspressen fanns något större stöd för förslaget. Dagens Nyheter beskrev Västberg som "fylld av ljusa förhoppningar" men påpekade att det faktum att de flesta andra länder inte sände parlamentsdebatter troligen var ett uttryck för deras begränsade attrak-

tionskraft. Svenska Dagbladet refererade från situationen i Finland – ett av de få länderna med riksdagsdebatter i radio – att det både för-sämrade nivån på riksdagsförhandlingarna och innebar "förlorade kvällar för Finlands radiolyssnare".¹²⁶

Riksdagen avslag motionen och någon radiering av riksdagsdebatter kom inte till stånd förrän 1947, då det för första gången förekom referat från riksdagen baserade på inspelningar från första kammarens plenisal.¹²⁷ Däremot började radion 1929 att sända riksdagens högtidliga öppnande. Den politiska diskussionen kom därmed att ersättas av en evenemangssändning, låt vara att trontalet, som också var ett politiskt anförande, därmed kom att radieras.

När det gällde valrörelsebevakningen hade Stockholmsradion före Radiotjänsts start direktsänt en politisk debatt på Auditorium, företrädesvis inriktad på valet i Stockholm 1924. Inför valet 1928, som ägde rum i en politiskt laddad atmosfär, rådde det inom radion stor osäkerhet. Frågan om bevakningen behandlades av Radiotjänsts styrelse i juli 1928. Det blev dock inget beslut om att upplåta radion till partipolitiska meddelanden, valtal eller dylikt. I en kommentar uttalade radiochefen Gustaf Reuterswärd att "vår andel i valen kommer alltså att bli den rena upplysningsverksamheten, valbestämmelser och vad därtill hör".¹²⁸

Trots allt kom ett program med inriktning på valrörelsen att sändas. Det var en direktsändning från ett interpellationsmöte anordnat av Stockholms fredsförening den 22 augusti 1928. På mötet besvarade ledande politiker som C.G. Ekman, Eliel Löfgren och Arne Forssell fem i förväg ställda frågor. Även Per Albin Hansson skulle ha medverkat men hade lämnat återbud på grund av sjukdom. Hans svar lästes dock upp. Debatten kom snarast att fungera som upptakt till valrörelsen, eftersom 1928 års val på de flesta orter ägde rum den 16 september – i Stockholm inte förrän den 21 september.¹²⁹ Radiotjänst erbjöd dessutom en första valvaka efter Stockholmsvalet och följde

röstsammanräkningen till långt efter midnatt.¹³⁰

Ett viktigt steg mot en öppning av radion för politik kom på ett annat område. I januari 1932 presenterade för första gången finansministern själv statsverkspropositionen, tidigare hade detta gjorts av riksdagskrönikören. Förste minister att på detta sätt få framträda i radio var Felix Hamrin.¹³¹

Valrörelsen 1932: ett trögt radiogenombrott

Valet 1932 var det första då Radiotjänst anordnade en egen valdebatt.¹³² Radiochefen Reuterswärd beskrev detta som "ett ytterst delikat och ömtåligt problem", men att lösningen låg i ett nära samarbete med de politiska partierna.¹³³ I radioledningen utvecklade Reuterswärd sin tanke att radion skulle ge "en allsidig framställning av de politiska idéerna", framförd av respektive partiledare. En förutsättning var att manuskripten i förväg skulle få granskas av radion. C.G. Ekman och Per Albin Hansson uppgav sig vid kontakt vara mycket intresserade, medan Arvid Lindman hyste viss tveksamhet mot att radion skulle ägna sig åt valpolitik. Något senare hade Radiotjänsts styrelse en lång – ej protokollförd – diskussion, som särskilt berörde kommunisternas deltagande. På flera håll fanns det betänkligheter. Det uttrycktes bl.a. farhågor om att radions opartiskhetskrav skulle leda till att kommunisterna skulle få delta. Frågans känslighet föranledde att ärendet överlämnades till Programrådet för bedömning. Parallellt med diskussionerna inom Radiotjänst fördes det en intensiv pressdebatt. De flesta tidningar menade att kommunisterna inte borde få delta. Den kommunistiska pressen kritiserade Radiotjänst som man menade aldrig hade varit neutralt i samhällsfrågor.

Vid Programrådets möte deltog samtliga ordinarie ledamöter i Radiotjänsts styrelse samt Reuterswärd och Rabe. Diskussionen var tidvis intensiv. Programrådets ledamöter var något mera positiva till politik i radio än Radiotjänsts styrelses ledamöter. En av de drivande inom Programrådet var statsvetarprofessorn

Politisk diskussion i radio 1934 i Studio 2 på Kungsgatan 8. Till vänster ses andra kammarens talman August Säfström och till höger Arvid Lindman (h). Mikrofonerna kallades "sockerbiten" och "pralinen". FOTO: SVT BILD

Axel Brusewitz i Uppsala. Han fick också i uppgift att göra ett utkast till beslutsformulering, vilket sedan godkändes vid ett extra sammanträde:

Programrådet, som till diskussion upptagit frågan om radion och dagspolitiken, vill i princip och utan att i detta samband gå in på frågans detaljer såsom sin mening uttala, att de för radioverksamheten gällande stadgandena icke utgöra hinder för radiering av uttalanden i dagspolitiska ämnen, under förutsättningen, att det därvid står öppet för skilda meningsriktningar att framföra sina åsikter. Om de behandlade frågorna sålunda erhålla den belysning från olika sidor, som rundradions opartiskhet kräver, synes det stämma väl överens med dess uppgift såsom förmedlare av upplysning i aktuella och för allmänheten intresseväckande spörsmål, att den, då anledning därtill förekommer, i lämplig form och med iakttagande av de regler som kunna finnas påkallade, förmedlar sådan upplysning jämväl i betydelsefulla dagspolitiska frågor. Liksom i vissa främmande länder, där radion kommit till användning för nämnda ändamål torde rundradion även i Sverige ha en viktig uppgift att fylla på detta område.¹³⁴

Programrådets uttalande innebar att Radiotjänst fick möjlighet att sända dagspolitik. Rå-

det tog inte ställning till frågan om kommunisternas medverkan men pekade på kravet att olika meningsriktningar måste få vara med. Möjligen kunde formuleringen om ”de regler som kunna finnas påkallade” ses som en öppning för olika tolkningar.

Radiotjänst valde i den nya situationen att trots allt låta frågan om partiledarpresentationer falla, uppenbart av oro för den strid som skulle kunna blåsa upp. I stället engagerade man olika föredragshållare. Riksdagskrönikören Torvald Sachs höll föredrag om partiernas program inför valet, professor Nils Herlitz svarade för nio föredrag under rubriken *Inför andrakammarvalet* och docent Herbert Tingsten sex föredrag om demokrati och diktatur i Europa. I en kommentar uttalade föredragschefen Yngve Hugo att problemen hade uppkommit genom att valbevakning betraktats som ”en politisk fråga och inte vad det egentligen är, en folkbildningsfråga”, där de dagspolitiska problemen måste ges en mer objektiv redogörelse.

På partipolitiskt håll ledde beslutet till kritik. Socialdemokraten Per Albin Hansson menade att radion hade försuttit en möjlighet och att de föredragshållare som anlits inte alltid kunde betraktas som neutrala. Arthur Engberg, chefredaktör på Social-Demokraten, tog upp frågan på Radiotjänsts bolagsstämma i maj och argumenterade på ett liknande sätt. Den underliggande kritiken, som fick en särskild tyngd genom att den även artikulerades av Dagens Nyheters Sten Dehlgren, var att Radiotjänst inte förmått betrakta frågan principiellt och därvid lyssnat för mycket på högern.

Den nyvalde ledamoten i Radiotjänsts styrelse, socialdemokraten Harald Åkerberg, chefredaktör på Örebro-Kuriren, aktualiserade frågan på styrelsenivå. Han föreslog nu närmast en debatt – ett ”politiskt kafferep” – och såg inget problem med kommunistiskt deltagande. Han fick oväntat stöd, och Reuterswärd, Rabe och Hugo fick i uppgift att försöka realisera idén. Resultatet blev en politisk diskussion under rubriken ”Partierna och den politiska krisen”. Varje talare skulle få 15 minuter

för ett första inlägg och 5–7 minuter för repliker. Manuskript skulle insändas i förväg. Radiotjänst skulle utse deltagarna. Lottdragning skulle avgöra ordningsföljden mellan talarna och Radiotjänsts styrelseordförande Per Södermark skulle vara debattledare.

Debatten sändes den 12 september 1932 kl. 19.30 och varade fram till kl. 23 med avbrott för TT-nyheterna. I studion fanns representanter för alla politiska partier, men inte partiledarna. Det var dock genomgående tunga politiker-namn, bl.a. representerades socialdemokraterna av Ernst Wigforss, bondeförbundet av Axel Pehrsson i Bramstorp och högern av Nils Wohlin. Ture Nerman var representant för kommunisternas s.k. Kihlbomsfalang. Den andra falangen, Sillénkommunisterna, uteslöts med hänvisning till att partiet saknade representation i riksdagen.¹³⁵

Med 1932 års debatt fick valrörelsen en fast plats i programtablån. Kritiken var också mycket positiv. Det framhölls särskilt att den varit i hög grad upplysande. Debatten innebar även en ny typ av uppmärksamhet för de deltagande politikerna; exempelvis uppgav Ture Nerman i efterhand att debatten medförde att han på ett helt annat sätt än tidigare blev efterfrågad som talare i hela landet.

Radion blir dagsaktuell 1936–1938

År 1933 hade den första radioutredningen till-satts. Betänkandet lades fram våren 1935 och betonade på olika sätt vikten av att radion utvecklade såväl nyheter och aktualiteter som samhällsprogram. Inom Radiotjänst skedde under samma tid stora förändringar. ”Dubbelexcellensen” Gustaf Reuterswärd slutade som radiochef och blev TT-chef på heltid. Han efterträddes fr.o.m. 1936 av Carl Anders Dymling som samtidigt blev riksprogramchef och därmed fick det samlade ansvaret för radio-verksamheten. Samma år inrättades en nyhets-

avdelning och året därpå startade Radiotjänsts första reguljära aktualitetsprogram.

Nyheter från TT eller Radiotjänst?

Bakom förändringarna låg nya politiska signaler. 1933 års radioutredning hade haft i uppgift att pröva om inte statsmaktens inflytande över radion kunde ökas.¹³⁶ Utredningens huvudförslag var att rundradion skulle förstatligas och programverksamheten således drivas av staten. Det delförslag som indirekt berörde förhållandet till TT var att verksamhetens ökade omfattning krävde att Radiotjänst skulle ha en verkställande direktör på heltid; sysslan skulle inte delas med motsvarande tjänst på TT utan i stället skulle radiochefen också vara riksprogramchef.

TT:s roll ifrågasätts

Utredningen tog även upp dagsnyheternas förutsättningar. I betänkandet redovisades TT:s sätt att organisera sitt arbete. Trots den tidigare debatten om TT-nyheterna i radio bekräftades i stort sett rådande ordning:

Det är utredningens mening, att förbindelserna mellan rundradion och T.T. också i fortsättningen böra upprätthållas. Detta måste få anses som det mest rationella både ur radions och pressens synpunkt. Att etablera en egen nyhetsbyrå, såsom det från visst håll ifrågasatts, skulle för radion icke endast bli en dyrbar affär utan också en tämligen onödig sådan.¹³⁷

Utredningen föreslog samtidigt att Radiotjänst skulle förhandla om avtalet med TT så att man, precis som dagstidningarna, fick allt nyhetsmaterial "för att sedan själv bestämma, i vilken form det skulle distribueras till lyssnarna".¹³⁸ TT skulle därmed bli nyhetsleverantör, medan radion "i egen redaktion" skulle ha ansvaret för urval och uppläsning av telegrammen.

Att en nyhetsbyrå hade ensamrätt på radio-nyheter var det vanliga även i andra radiolän-

der vid denna tid. Av de europeiska rundradiobolagens dagsnyheter i slutet av 1930-talet fick 14 – av de 19 länder från vilka uppgifter finns tillgängliga – sina nyheter från en nationell nyhetsbyrå. Endast i fem länder hade rundradion byggt upp en egen nyhetsorganisation för inrikesnyheter. Det hör till bilden att det här rörde sig om diktaturstater som Rumänien och Tyskland. Av de 14 länder där en nationell nyhetsbyrå skötte nyhetsinsamlingen hade dock byrån endast i fyra länder, i likhet med Sverige, även ansvaret för redigering och uppläsning: Finland, Nederländerna, Schweiz och Tjeckoslovakien. Den svenska modellen var således inte unik men fanns bara i en minoritet av de europeiska länderna.¹³⁹

Propositionen följde i huvudsak utredningen. I riksdagen följde första kammaren huvudförslaget, i andra kammaren avslogs det. Resultatet av sammanjämkningen blev att radion inte förstatligades, men att staten gavs majoritet i styrelsen och en statlig radionämnd ersatte Programrådet som ett offentligt kontrollorgan.

En tredje TT-sändning

Den organisationsmodell som radioutredningen hade förespråkade, där rundradion hade ansvaret för utformningen av nyhetskommunikéerna, kom inte att genomföras. I detta avseende förblev allt vid det gamla när det gällde Radiotjänsts förhållande till TT. I det nya avtal som blev följden av riksdagsbeslutet formulerades TT:s "ensamrättsparagraf":

Rundradioprogrammen må ej innehålla andra dagsnyheter eller därmed jämförliga meddelanden än sådana som tillhandahålls genom Tidningarnas Telegrambyrå eller annat av Kungl. Maj:t godkänt organ.¹⁴⁰

Till skillnad från tidigare blev det nu Kungl. Maj:t som skulle godkänna en eventuell annan leverantör av nyheter. I tidigare avtal hade den rätten tillkommit Radiotjänst och Telegrafstyrelsen.

Även om inte dagsnyheterna omorganiseras utökades TT-nyheterna i radio med en

Carl Anders Dymling –programmaren

Med Carl Anders Dymling fick Radiotjänst sin första egentliga programman i chefsstolen, skriver hans medarbetare Lars Madsén i ett porträtt vid hans död 1961. Dymling var född i Göteborg 1898. Han hade en akademisk utbildning och blev fil. lic. i litteraturhistoria 1925. Parallellt med sina studier hade han medverkat med litteraturkritik i Göteborgs Morgonpost och Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning.

Dymling representerade i hög grad en modern syn på medier. Han intresserade sig för radions möjligheter som medium och följde nära den internationella utvecklingen. I motsats till Rabe, som i hög grad betonade kulturansvaret och traditionen, var Dymling öppen för nya strömningar. Genom att han var både radiochef och programchef kunde han också realisera dem. Han bedrev närmast en journalistisk programpolitik. Han var mycket publikorienterad och öppnade en frågelåda i radio, där han svarade på lyssnarfrågor. Med eleganta formuleringar kommenterade han radions programpolitik och med ironisk distans kunde han i sina program bemöta även kraftiga personangrepp. Dymling var en stark chef som hade verksamheten i sin hand. Hans idéer väckte inte alltid anklag hos medarbetarna, men han uppskattades för sitt stora intresse att utveckla och modernisera programverksamheten.

År 1942 slutade Dymling med kort varsel på Radiotjänst och blev VD för Svensk Filmindustri. I efterhand menade han att radion var alltför traditionell och byråkratisk, medan filmindustrin erbjöd en annan spänning genom den svåra avvägningen mellan det konstnärligt värdefulla och det ekonomiskt möjliga.

Källor: Madsén (1961) och Sjölund (1983).

middagssändning kl. 12.30.¹⁴¹ Därmed sändes dagsnyheter vid tre tidpunkter under dagen.

När den tredje sändningen introducerades i november 1935 ändrades rubriceringen från "Dagsnyheter från TT" till Förmiddags-, Eftermiddags- respektive Kvällsnyheter från TT.¹⁴² Nyordningen förefaller ha genomförts utan några konflikter mellan Radiotjänst och TT. Det är troligt att hotet om att radion skulle

starta egna nyhetssändningar kan ha spelat en viss roll för TT. Kopplingen till TT minskade även genom att Gustaf Reuterswärd slutade som halvtidsdirektör på Radiotjänst och ersattes av radioteaterchefen Carl Anders Dymling; Reuterswärd kom dock att fortsatt spela en roll i och med att han samtidigt blev utsedd till ledamot av Radiotjänsts styrelse.

Efter utredningskritiken kände även TT ett krav på sig att utveckla radionyheter. Fortfarande i mitten på 1930-talet var det enbart de två TT-medarbetarna Berndt Aulin och Ivan Sunström som ansvarade för både redigering och uppläsning. Radionyheter bildade ingen egen arbetsenhet inom TT utan sorterade under inrikesavdelningen.¹⁴³ År 1937 skedde en förändring genom att TT organiserade radionyheter som en egen avdelning och att en ny chef – Gunnar Dahlgren – utsågs.

En nyhetsavdelning

Även om TT fortsatte med sina sändningar i samma former som tidigare skedde på en väsentlig punkt förändringar i radions nyhetsverksamhet. Radiotjänst inrättade fr.o.m. 1936 en särskild nyhetsavdelning. Den nye radiochefen Carl Anders Dymling hade uppenbarligen lyssnat på signalerna från radioutredningen, men säkerligen bidrog även det faktum att han hade ett personligt intresse för aktualitetsprogrammen.¹⁴⁴

Den nya avdelningen, som av många medarbetare uppfattades som en programförklaring, kom att placeras inom föredragsavdelningen.¹⁴⁵ Nyhetsavdelningens ansvarsområde var i första hand reportage. I reportage ingick både den tidigare evenemangsbevakningen – nu kallad "officiella festligheter" – och mikrofonbesöken "i studiesyfte".¹⁴⁶ Chef för avdelningen blev Olof Forsén. Han hade börjat på Radiotjänst 1930 som chef i Göteborg. Forsén var akademiskt meriterad inom etnologi men hade också varit verksam inom dagspress. Vid sidan av Forsén bestod avdelningen av Henrik Hahr, Sven Jerring och Carl-Åke Wadsten.

Det som framför allt bidrog till behovet av

en särskild avdelning var expansionen av reportageverksamheten, som i sin tur påverkats av att det hade blivit möjligt att göra inspelningar på lackskiva. Tekniken hade visserligen funnits tillgänglig sedan 1932 men det tog ett par år innan den fick en vidare spridning. Radiotjänst hade dessutom 1936 anskaffat en bil försedd med modern inspelningsteknik som redan detta år "gjort besök i en rad svenska landskap".¹⁴⁷

Nyhetsavdelningen skulle utveckla radions reportageverksamhet. Vid sidan av de numera traditionella direktsändningarna från riksdagens högtidliga öppnande och Svenska Flag-gans dag hade man evenemangssändningar från invigningen av Bromma flygfält, från minnesfesten i Köping på 150-årsdagen av Carl Wilhelm von Scheeles död och från utställningar i olika landsortsstäder. Också utlands-evenemang som avtäckningen av ett minnesmonument i Narva och atlantångaren Queen Marys jungfruresa bevakades.¹⁴⁹

Det genomfördes även industrireportage (bl.a. tändsticksfabriken i Jönköping, AGA i Lidingö, glasbruket i Orrefors, symaskinsfabriken i Huskvarna) och kulturreportage (vårvandring i Köping, strövtåg på Visingsö, utgrävningar i Alvastra kloster och historiskt och modernt i Ystad). Årsberättelsens formuleringar präglas av Olof Forséns etnologiskt orienterade synsätt:

Det har hos avdelningens medarbetare varit en strävan att låta svensk allmoge komma i direkt förbindelse med lyssnarna via mikrofon och högtalare. Vi har exempelvis haft tillfälle att presentera strömmingsfiskare i Östergötlands skärgård, rallare, skogsarbetare och flottare i Norrland, gamla lantbrukare i Västergötland, långfiskare och -beredare i Bohuslän.¹⁵⁰

Genom sina reportageserier kom Radiotjänst att dokumentera människor och folkliv i olika delar av landet, gärna det ovanliga och exotiska. Perspektivet var ett annat än i 1920-talets radio, då det hade handlat om att nå ut med radio till landsbygdens folk. Nu var det i stället städernas moderna människor som

Det som i hög grad präglade verksamheten i radion fram till mitten av 1930-talet var att man i princip bara kunde ha direktsändningar samt spela grammofonmusik. De medverkande måste således komma till studion och läsa upp sina manuskript. När tekniken gjorde det möjligt att på ett relativt enkelt sätt prägla lackskivor på Radiotjänst fick radioverksamheten en helt annan aktionsradie i tid och rum, t.ex. möjliggjordes inspelning av längre programserier. Bilden visar gravering av lackskivor. FOTO: SÖREN HOFFMAN/SVT BILD

skulle få kunskaper om landsbygdens seder och bruk.

Trots att Radiotjänst 1936 hade organiserat en nyhetsavdelning med inriktning på reportage ökade inte programtiden för sådana program. Tvärtom minskade antalet sändningstimmar mellan 1935 och 1936 från drygt 120 till knappt 110 timmar. Sändningstiden var dock betydligt längre än den varit under första hälften av 1930-talet då den låg på 80 timmar per år. Det är tydligt att nyhetsavdelningen snarast hade tillkommit för att hålla samman den ökande mängden reportage.

Nyhetsavdelningen hade visserligen ansvaret för evenemangsnyheter men benämningen var ändå något oegentlig med tanke på inriktningen hos de sända reportagen. Den blev också bara ett år gammal: fr.o.m. 1937 ändrades namnet till reportageavdelningen. Nyhetsinriktningen kom i stället till uttryck i den nya programpunkten *Dagens Eko*.

Olof Forsén intervjuar. FOTO: SVT BILD

Olof Forsén blev chef för radions nyhetsavdelning 1936. Han var fil. lic. i etnologi, men hade också arbetat några år inom dagspressen. I sina minnen påstår Olof Forsén att han i motsats till många andra inom sin generation inte var särskilt intresserad av radio, utan närmast "kallsinnig". Hans stora intresse väcktes inte förrän efter en tids arbete inom mediet.¹⁴⁸ Forséns stora entusiasm kom att gälla det folkliga reportaget. Han stod för en reporterroll där reportern som person trädde i bakgrunden och lät andra berätta. Typiskt för hans synsätt får anses vara det han skrev i Röster i Radio kort efter det att han blivit chef för nyhetsavdelningen:

Radioreportern vill inte märkas utan träder så mycket som möjligt i bakgrunden för att i stället lämna ordet till sakkunskapen – det må nu vara en professor eller en ingenjör eller en fiskare eller en skogsarbetare. Men uppgiften är inte alltid så lätt som det kan förefalla en utomstående. Det är ingalunda bekvämare att sitta vid mikrofonen och tiga och låta andra tala. Konsten är just att få folk att tala på det rätta sättet – tänk på att man som regel har med otränade människor att göra.

(Röster i Radio nr 18, 1936)

Forséns perspektiv var inte nyhetsreporterns utan snarast etnologens. Han stod också klart förankrad i rundradions upplysningstradition: det var sakkunskapen som skulle tala, oavsett om denna var baserad på akademiska meriter eller personlig erfarenhet.

Källor: Forsén (1966) och Orup (1984).

Dagens Eko startar

När radioutredningens betänkande 1935 efterlyste aktualitetsprogram i radio var det inte i första hand reportage man avsåg. De program-exempel som nämndes vid sidan av dagsnyheterna var i stället *Aktuellt föredrag*, *Veckans plattform* och *Nu*. Utredningen hade förståelse för att det var komplicerat att producera sådana aktualitetsprogram men underströk samtidigt att "det skulle vara ett lyckligt grepp, där-est programledningen – om också ofullständigt – kunde i större utsträckning än nu förverkliga sina intentioner i detta stycke".¹⁵¹

En öppen programpunkt

Radiochefen Dymling hade redan genom inrättandet av en nyhetsavdelning 1936 visat prov på både politisk insikt och en känsla för kraven på aktualitet i radion.¹⁵² Ändringar i tablån väckte, menade han, alltid irritation, samtidigt som aktualiteter måste få plats medan de var aktuella. Ett sätt att lösa problemet var att skapa en öppen programpunkt i programtablån, en daglig aktuell kvart placerad i direkt anslutning till dagsnyheterna.¹⁵³

Innehållet i den aktuella kvarten kunde röra sig om

att kort och koncist belysa en nyhet ur fackmannasynpunkt, intervju en aktuell personlighet, en notabilitet på besök, meddela upplysningar eller råd för dagen eller årstiden osv.¹⁵⁴

Tillgången på aktualiteter av detta slag var med nödvändighet ojämn. Dymling såg dock inget problem i detta utan menade att programtiden i sådana fall mycket väl kunde fyllas ut med grammfonmusik och hänvisade till att man i Storbritannien med framgång utvecklat en sådan programpunkt. Den aktuella kvarten presenterades i programplanerna för 1937/38. I presentationen uttalades att radion hade för avsikt "att i avsevärt större utsträckning än nu bereda plats i programmen för aktuella inslag av olika art: korta föredrag, intervjuer, dialoger och kåserier i anslutning till dagskrönikan".¹⁵⁵ I en intervju sammanfattade

Dymling det hela som ”korta kommentarer till dagskrönikan”.¹⁵⁶

Det har diskuterats hur en sådan aktuell kvart formellt förhöll sig till TT:s ensamrätt på dagsnyheter. Var det inte ett brott mot föreskriften att byrån skulle vara ensam leverantör av nyheter att Radiotjänst nu införde ett fast aktualitetsprogram? Sådana frågor vilar dock på fel förutsättningar. För det första var den aktuella kvarten till en början endast ett sätt att administrativt organisera om en verksamhet som redan fanns, men som man av olika skäl hade svårt att få in i tablåerna. För det andra markerade Dymling klart att kvarten avsåg att *fördjupa* dagsnyheterna; när han i sin plan talade om en ”aktuell” person var det snarast frågan om någon som redan hade nämnts i TT:s nyhetskommuniké. Något tillspetsat kan man påstå att det var just ett omnämnande i TT-kommunikén som gjorde personen aktuell. Slutsatsen är att den aktuella kvarten knappast kunde sägas konkurrera med TT:s dagsnyheter.

Däremot kunde en programpunkt av redovisat slag mycket väl tänkas möta motstånd i pressen, som uppfattade det som sin uppgift att fördjupa och kommentera nyheter. Redan under Gustaf Reuterswårds tid som VD fanns det enligt uppgift ett motsvarande förslag. Det drevs framför allt av programmedarbetarna Sven Jerring och Carl-Åke Wadsten, men motarbetades av Reuterswård bl.a. med hänvisning till TT:s ensamrätt.¹⁵⁷ Det kan dock inte uteslutas att det före 1935 fanns praktiska problem med att göra ett dagligt aktualitetsprogram, något som även radioutredningen tycktes mena.

”Dagsaktuella frågor av allmänt intresse”

I sin promemoria hänvisade Dymling till en utredning inom nyhetsavdelningen som belyst den aktuella kvartens förutsättningar. Utredningen hade visat att det var möjligt att inom ramen för existerande resurser producera aktuella inslag, liksom att det fanns tillräckligt många inslag för att det skulle bli en meningsfull sändning.¹⁵⁸ Det blev också reportageavdelningen som fick i uppgift att producera pro-

Carl-Åke Wadsten – förste ”Ekochefen”

Carl-Åke Wadsten rapporterar från en fältstudio någonstans i Jämtland 1941. FOTO: SVT BILD

Den förste ”Ekochefen” Carl-Åke Wadsten var född i Kristinehamn 1902. Han hade som 29-åring kommit till Radiotjänst 1931 efter en fil. kand. i Uppsala, flera års studier utomlands, bl.a. i Argentina och Frankrike, och två år på Stockholms-Tidningen. Han arbetade till en början med underhållningsprogram med ansvar för kabarettsektionen och lanserade *Kabaret Kanariefågeln*. År 1934 blev han redaktör på Röster i Radio, en tjänst som han behöll även då han blev redaktör för *Dagens Eko* 1937. År 1941 blev han intendent i reportage-sektionen på föredragsavdelningen och han var även en tid efter krigsslutet chef för landsorten.

Wadsten var i hög grad intresserad av radion som medium, men även av själva radiotekniken och var även under en tid teknisk assistent.¹⁵⁹ Som ansvarig för *Dagens Eko* fungerade han både som samordnare av inslagen och som reporter. Han var även en mycket skicklig intervjuare. Ett exempel är hans reportage från den norska gränsen dagen före krigsslutet där han förde samman människor med helt olika bakgrund – en norsk flykting, en tysk gränsvakt och en svensk myndighetsperson – och lät dem ge sin bild av den aktuella situationen.

Ett utmärkande drag för Wadsten var hans mångsidighet, skrev Manne Ginsburg i ett eftermäle.¹⁶⁰ Den kom väl till pass i hans snabba intervjuer och reportage som han fortsatte med inom ljudradion. Han blev på 1960-talet uppmärksammas för sina program om sjöfartsfrågor och sjövätt – *Från de sju haven* och *Kompassen*.

Källa: Röster i Radio-TV nr 31, 1974.

grammet. Carl-Åke Wadsten blev programansvarig och avdelningen tillfördes två personer för detta arbete.

Det var också Wadsten som kom med förslaget att döpa den aktuella kvarten till *Dagens Eko*.¹⁶¹ Bakgrunden var en studieresa till Storbritannien och Tyskland som han företagit sommaren 1937 för att studera nyhetsprogram.¹⁶² Vid sitt besök i Berlin hittade han namnet. I den då klart nazifierade tyska Reichsender Berlin sändes två "ekosändningar" varje dag – *Echo am Mittag* och *Echo am Abend* – som hade karaktären av nyhetskommentar och nyhetsfördjupning. Deutschlandsender hade varje dag ett "Deutschlandecho" – ett slags aktuellt magasin för utlandstyskar.¹⁶³ Både namn och format passade väl in på det planerade aktualitetsprogrammet i Sverige. När det gällde idéer om arbetssätt fann Wadsten förebilden i Storbritannien: på BBC imponerades han särskilt av den effektiva nyhetsorganisationen.¹⁶⁴

Inför starten den 1 oktober 1937 gick *Dagens Eko* ut med ett upprop till ett stort antal organisationer och företag. Uppropet, som skrivits av Wadsten, betonade mer programmets nyhetskaraktär än Dymling hade gjort:

Radiotjänst kommer från och med den 1 oktober innevarande år att dagligen ägna en särskild programpunkt på 15 minuter åt behandling av olika dagsaktuella frågor av allmänt intresse. En förutsättning för att göra detta programinslag så omväxlande och mångskiftande som möjligt är en viss grad av samarbete mellan oss och olika institutioner och företag. Vi taga oss därför friheten att påräkna Eder benägna hjälp i form av meddelanden – i god tid där så ske kan – om sådant inom Edert verksamhetsområde (förändringar och nyheter av ett eller annat slag) som förefaller att kunna vara av intresse för en större allmänhet och samtidigt lämpligt att presentera i radio.¹⁶⁵

Formuleringarna antyder redaktionens intresse att hitta egna nyhetskällor. Användning av ord som "meddelanden" och "nyheter" ger intrycket av att *Dagens Eko* skulle bli ett nyhetsprogram som liknade TT. Just ordet med-

delande användes vid denna tid nästan synonymt med nyhetstelegram. I ett brev från Svenska Arbetsgivareföreningen, där man – av andra skäl – inte ansåg sig kunna bidra till det nya Ekot skrev man att "SAF:s meddelanden brukar införas i TT-nyheterna".

Inför starten informerade *Dagens Eko* Radiotjänsts ombud i landsorten. Ekoredaktion ville ha tips om olika aktualiteter. Som exempel nämndes "en liten intervju med en berömd utlänning på besök i Sverige, ett kort reportage från en nyöppnad utställning eller kongress eller om någon märkligare dagshändelse".¹⁶⁶

Det första *Dagens Eko* sändes fredagen den 1 oktober 1937 i ett block tillsammans med väderleksrapport och dagsnyheter. Nyhetsblocket startade nu med TT kl. 19.00 i stället för 19.15 i syfte att ge utrymme för "den aktuella kvarten". Ekot började i sin tur med en signatur som utgjordes av en postsignal från 1600-talet.

Dagens Eko: plats för aktuella personer

För några timmar sedan anlände utrikesministern Rickard Sandler med flyg från Genève och omedelbart vid ankomsten till Bromma flygfält ställde han sig älskvärt till förfogande för ett uttalande.¹⁶⁷

Så löd upptakten till *Dagens Ekos* första inslag, som visade sig bli en nyhet som radion var först med. Ekot var nämligen som enda redaktion närvarande på Bromma flygplats då Sandler återkom från en session vid Nationernas Förbund.¹⁶⁸ Sändningen fick stor uppmärksamhet i pressen, inte minst beroende på att Sandler hänvisade andra reportrar som senare ville ha ett uttalande till *Dagens Eko*-sändningen.¹⁶⁹ Det något överraskande var att pressen överlag var positiv. Aftonbladet rubricerade sin artikel – "Dagens Eko blev succès" – och Lunds Dagblad, en tidning som på 1920-talet hade varit särskilt kritisk till radions utbyggnad av egna nyhetssändningar skrev till och med att "Radiotjänst skall ha tack för *Dagens Eko*, som säkerligen kommer att bli en av de populäraste punkterna på hela programmet".¹⁷⁰

Utrikesminister Rickard Sandler (nr 4 fr.v.) ankommer till Bromma flygfält. FOTO: SVT BILD

Gemensamt för många samtida bedömningar var att de ansåg att *Dagens Eko* hade en journalistisk profil.¹⁷¹ Allmänhetens reaktioner var färre. Den positiva uppskattningen kom dock till uttryck i önskemål från olika grupper att deras evenemang skulle nämnas i Ekot.¹⁷²

Det tog en viss tid innan *Dagens Eko* fann sin form. Karaktäristiskt för de första åren var det formella tilltalet, som hade likheter med ett föredrag. Inslaget med Rickard Sandler är ett tydligt exempel på en närmast föredragsliknande form:

Ärade lyssnare! Radiotjänst har anmodat mig att vid hemkomsten till Bromma meddela några korta intryck från arbetet vid årets förbunds församling [...]¹⁷³

Intervjuformen förändrades med tiden, låt vara att det fortfarande sällan rörde sig om egentliga dialoger. I *Dagens Eko* intervjuades under de närmaste månaderna bl.a. den tyske

skådespelaren Emil Jannings, professor The Svedberg och direktör Assar Gabrielsson, de två senare efter besök i USA. Under de tre månader som man sände 1937 förekom 196 olika inslag. Av dessa bestod 59 (30 procent) av intervjuer, övriga var korta föredrag eller kåserier. I genomsnitt blev det två eller tre inslag per program.¹⁷⁴ Antalet utrikeskommentarer var betydande – utrikeskrönikören Bo Enander hade 26 inslag (kallade föredrag) – under denna tid. En del av dessa var sådana kommentarer som tidigare skulle ha förekommit i utrikeskrönikan.¹⁷⁵ Utöver de 196 inslagen kom de idrottsinslag som sändes på söndagarna då programmet benämndes *Dagens Idrott*.

TT:s radionyheter och Ekot var två helt olika nyhetsgenrer – å ena sidan telegramnyheter och å andra sidan en kommentar eller bakgrund. Skillnaden mellan TT:s nyhetskommuniké och *Dagens Eko* kom dessutom att förstär-

kas av den officiella karaktär som präglade TT:s nyhetsläsning och den intervjuform som blev typisk för Ekot.

TT-sändningarna byggde huvudsakligen på officiella källor som "meddelade" sakförhållanden. Detta kännetecknade även sändningarnas språk: "Jordbrukskommissionen meddelar att..." eller "Det meddelas från Svenska Arbetsgivareföreningen att...". Det var det officiella samhället som framträdde och detta motsvarades i telegramläsningen av ett slags ämbetsmannaspråk. Detta gällde inte bara myndighetsmeddelanden utan även rapportering om olyckor och brott.

Uppläsarna hade även "order om att vara opersonliga". Samtidigt går det knappast att bortse ifrån att just den officiella karaktären hos TT:s radiosändningar sannolikt var en viktig förklaring till deras höga trovärdighet hos lyssnarna.¹⁷⁶ TT uppfattades också vara en del av en traditionellt hierarkisk samhällsstruktur. Typiskt för detta är den starka negativa reaktionen år 1938 när TT använde en kvinna – Astrid Kindstrand – som nyhetsuppläsare. Det passade inte, ansåg många lyssnare, att en kvinna meddelade officiella nyheter.¹⁷⁷

Den stora skillnaden i formen mellan TT och Ekot var att TT utgick från skriftspråket, medan radion hade det talade språket som utgångspunkt. Ekots intervjuer med enskilda personer eller fördjupningar inom enskilda områden kom därmed att kontrastera mot TT:s "uppläsning". Därmed är inte sagt att Ekot kännetecknades av ett ledigt språk. Många intervjuer var manusbundna och ger på en sentida lyssnare ett konstlat intryck.

Komplementära aktualiteter

En annan skillnad mellan TT och *Dagens Eko* var att TT brukade ha mellan tio och tolv inslag per sändning, medan Ekot hade två eller tre. I slutet av 1930-talet och under kriget blev denna skillnad ännu tydligare: TT redovisade ett stort antal telegram om vad som skedde på olika krigsskådeplatser och Ekot hade ett långt inslag om den svenska situationen på något

område (se nedan).

TT:s styrka som nyhetsprogram var att de många telegrammen gav en bred bild av skeendet – både ämnesmässigt och geografiskt. I samband med sin genomgång av vad som utmärkte TT:s radionyheter redovisade Gustaf Reuterswärd riktlinjerna för urvalet av telegram. Han pekade på sex viktiga faktorer:

- materialtillgången
- nyhetsintresset bland allmänheten
- nyhetens beskaffenhet, bl.a. lämpligheten i radio
- humanitetssynpunkter, främst hänsynen till vid olyckor drabbade personer
- hänsyn till statliga myndigheters intressen, främst känsliga nyheter
- hänsyn till allmän lag

Olyckor och brott samt myndighetsmeddelanden var ryggraden i inrikesbevakningen. En genomgång av innehållet i telegrammen under en period i början av 1939 visar dessutom att TT hade en bred täckning av utlandet.

TT:s radionyheter skilde sig från Ekot genom en mer omfattande utrikesrapportering. En detaljstudie av 600 TT-telegram våren 1939 visar att omkring 70 procent avsåg utlandshändelser. En del av dem gällde svenska intressen utomlands, men huvuddelen – över 60 procent – bestod av rena utrikesfrågor, i jämförelse med ca 30 procent av inslagen i *Dagens Eko*.¹⁷⁸ Det som gjorde utrikesbevakningen hos TT omfattande var de många kommunikéerna från krishärdarna i Europa.

En annan skillnad mellan TT och *Dagens Eko* var att i TT utgjorde kultur, nöje, vetenskap och sport något mindre än 30 procent av de telegram som avsåg svenska förhållanden. Motsvarande andel i *Dagens Eko* var 50 procent. TT hade även mycket brott och olyckor, nyheter som nästan inte alls förekom i *Dagens Eko*. Ett annat sätt att belysa förhållandet mellan *Dagens Eko* och TT:s radionyheter är att studera hur ofta Ekosändningen följde upp något som sagts i den föregående TT-sändningen. Ett stickprov på två veckor våren 1939 visar att

Två veckors inslag i Dagens Eko 1938

8 april Byråchef K.A. Andersson: Om valfångst med svenska fiskebåtar. Länsjägmästare E. Hedemann-Gade: Intervju /Engerstedt/ om stormhärjningar på skogen i Norrland. Anf. av Vilhelm Berger/gram.upptagn. fr. Jerrings Amerikaresa/om svenskamerikanens synpunkter på Delawarejubileet.

9 april Fil. lic. Bo Enander: Franska regeringskrisen. Ship ahoy i USA. Redaktör Sten Svensson: Sleipner inför seriestarten.

10 april Dagens idrott: Jerring – löjtnant Facht om SM i handboll.

11 april Fil. lic. Bo Enander: Autoritära folkomröstningar. Knutsson m.fl.: Uppsala domkyrkas restaurering.

12 april Redaktör Teddy Nyblom: Om Sjaljapin. Justitierådet Arthur Lindhagen: Om skidfärder i fjällen. Fil. mag. Nils Hallbeck: Om skolbarnsutbytet med utlandet.

13 april Oskar Lindberg: Intervju /Engerstedt/ om Konserthusets nyrenoverade orgel. Urban Ursing m.fl.: Första båten i Luleå.

14 april Författaren Nils Bohman: Om jubileumsboken. Författaren Sten Selander: Om naturvett. Eric Ahlström: Om bowling.

16 april Edvard Benes tal. Överstelöjtnant C.A. Ehrenswärd: Läget i Spanien. Redaktör Oscar Söderlund: Boxningsmatchen Schmeling–Dudas.

18 april Dagens idrott: Terränglöpning. /Lindhagen intervjuar Kälarne-Johnsson/.

19 april Överstelöjtnant C.A. Ehrenswärd: Det militära läget i Fjärran Östern. Provinsialläkare Harald Thulin: Tjänsteresor i Norrland. Fil. lic. Lars Faxén: Inplantering av myskoxar och andra vilda djur.

20 april Fil. lic. Bo Enander: Fransk-italienska förhandlingarna. Hjalmar Meissner: Om vaktparaden.

21 april Fil. dr Hanna Rydh: Fredrika-Bremerförbundets årsmöte.

Källa: Innehållsförteckning för *Dagens Eko* 1938 (SRF DO, G11 M3).

detta skedde i knappt 2/3 av de 23 undersökta Ekoinslagen.

Det är samtidigt viktigt att minnas att huvuddelen av det inrikespolitiska och ekonomiska skeendet låg vid sidan av det som uppfattades som radions programansvar. Samma sak gällde det lokala nyhetsflödet. Dagspressen var här det helt dominerande mediet. I en Radionämndsdebatt 1938 om "nyhetstjänsten i radio", där även radiochefen deltog, framhöll TT-chefen Reuterswärd att pressen och radion bör komplettera varandra.¹⁷⁹ Hans argumentering utgick ifrån att i ett land som Sverige där varje hushåll har en eller två tidningar blev förutsättningarna för radionyheterna andra än i länder där pressen var svag. Radionyheterna behövde därför inte belastas med detaljer som människor på ett enklare sätt kunde ta del av i dagspressen. På denna punkt föreföll även radiochefen ha delat hans bedömning. Å andra sidan hade, som vi sett, radion sin betydelse

som samhällsbevakare i andra programformer än nyheterna.

Den svårhanterliga politiken

1933 års radioutredning hade betonat vikten av att radion tog upp politiska frågor och instämde i Programrådets uttalande från 1932 att inget hindrade radion från att ta upp det dagspolitiska.¹⁸⁰ Men den avgörande punkten i radions bevakning var enligt radioutredningen att programledningen inte hade rätt att bedriva propaganda av något slag medan däremot olika meningar borde kunna komma till tals, men då med kravet "att de orubbligen hålla sig till sak och ingen annans mening beljuga eller misstänkliggöra".

Det gjordes även en positiv värdering av den valrörelsebevakning som hade förekommit 1932, men utredningen menade att den gemensamma slutdiskussionen borde kompletteras

Befolkningsfrågan var ett av 1930-talets stora debattämnen. År 1935 hade en statlig utredning med Gunnar Myrdal som sekreterare tillsatts i syfte att belysa orsakerna till det låga barnafödandet i landet. Radion valde att inför radioåret 1935/36 sätta frågan i centrum. Pådrivande var föredragschefen Yngve Hugo som i ett föredrag vid en internationell pedagogisk konferens i Oxford sommaren 1935 hade karakteriserat detta som "vår viktigaste livsfråga". Enligt hans mening var det ett samhällsproblem som inte kunde "lösas enbart genom lagstiftning; man måste även räkna med att hand i hand härmed en saklig och allomfattande folkupplysning äger rum".

Radions satsning på befolkningsfrågan startade med en akademiskt inriktad diskussion. Det var enligt Hugo ett sätt att markera att frågan hade vetenskaplig grund och "ej borde behandlas som partipolitiskt skiljande". Vidare anordnades en kurs i befolkningsfrågan med Gunnar Myrdal som studieledare där radiolyssnarna fick följa de teman som kom upp inom ramen för den statliga utredningen. Den akademiska diskussionen bestod av ett antal väl förberedda föredrag. Också folkbildningsorganisationerna engagerades: de skulle organisera lyssnargrupper för fortsatt diskussion, liksom de skulle ansvara för viss korrespondensundervisning.

Radiotjänsts engagemang i befolkningsfrågan genom programserien skapade en betydande pressdebatt. Det ifrågasattes om det verkligen var en fråga om upplysning och inte propaganda. Kopplingen till den statliga kommissionen och inte minst Gunnar Myrdals medverkan som expert ansågs ge radion en politisk slagsida. Svenska Dagbladet talade om att radion hade en olycklig

Den kontroversiella programserien om befolkningsfrågan gjordes i samverkan med en statlig utredning på samma tema, där Gunnar Myrdal var sekreterare. På bilden syns (fr.v.) Gunnar Myrdal, föredragschefen Yngve Hugo, Sten Selander och radiochefen Carl Anders Dymling.

FOTO: SVT BILD

kärlek till politik. Å andra sidan menade Stockholms-Tidningen och Aftonbladet, båda liberala, att radions politiska engagemang inte borde ifrågasättas: radion måste ta upp de stora politiska frågorna även om detta på en del håll mötte motstånd, men samtidigt var det viktigt att rapporteringen präglades av allsidighet. En del socialdemokratiska tidningar kritiserade den inledande akademiska diskussionen för att vara partisk.¹⁸³

med "att varje parti på ett tidigare stadium av valkampanjen bereddes tillfälle att i ett radioföredrag mera utförligt lägga fram sina synpunkter". Den kontroversiella frågan om vilka partier som skulle kunna komma i fråga löste utredningen med tillägget att man med parti inte åsyftade "alla tänkbara partibildningar, utan endast sådana partier, som i riksdagen på grund av sin numerär intaga en mera betydelsefull och ansvarig ställning".¹⁸¹

Inrikespolitik: upplysning eller propaganda?

Utredningens grundsyn var således att Radiotjänst var på rätt väg, men att debatter och diskussioner kunde utvecklas, t.ex. i diskussioner där "representanter för de olika politiska intressena" kan "ge färg åt frågan". Utredningen bekräftade därmed vad som redan hade uppnåtts. Att det på ett allmänt plan rådde enighet om principerna hindrade emellertid inte att det i enskilda frågor kunde bli kontroverser.

En fråga som kom att väcka debatt var radions engagemang i befolkningsfrågan (se ruta).¹⁸²

På det hela taget hade de flesta tidningar nu accepterat att radion tog upp centrala politiska frågor i diskussionens form. Däremot fanns det olika uppfattningar om hur detta skulle ske. Exempelvis förekom det en kritik från borgerlig press mot den nära kopplingen mellan radion och den statliga kommissionen i programserien om befolkningsfrågan. Föredragschefen Yngve Hugo tog upp delar av kritiken i Rösterna i Radio. Han menade att debatten om politik i radio principiellt gällde tre saker:

- huruvida man i radion skulle tillåta politisk propaganda
- om man skall inskränka sig till politisk upplysningsverksamhet
- om radion inte alls skall befatta sig med de politiska frågorna

Med dessa ord summerade Hugo de huvudståndpunkter som alltsedan rundradiostarten hade varit på dagordningen. Han påpekade att det numera var få som stödde det tredje alternativet och att debatten därför stod mellan de två första. Själv menade han att både propaganda och upplysning kunde förekomma i radio, men markerade klart sin egen uppfattning, nämligen att "rundradion gör allmänheten den största tjänsten genom en vederhäftig och saklig upplysningsverksamhet i vad det rör de politiska frågorna och att detta i alla händelser är viktigare än politisk propaganda".¹⁸⁴ Samtidigt framhöll han att det inte alltid var lätt att dra gränsen mellan upplysning och propaganda, men att det enligt hans mening inte var möjligt att exkludera experter från medverkan, bara därför att de hade en politisk ståndpunkt.

Hugos framställning antyder att rundradions lösning på problemet var att värna "den goda formen" för det politiska framförandet – "att lyfta politiken upp på ett högre plan". Han menade att den politiska umgästonesen i radio redan låg på en god nivå i de politiska program som hade sänts, men detta krävde mycket arbete:

Överhuvudtaget kan det nog sägas, att anordnandet av en politisk diskussion hör till det svåraste och mest påfrestande uppgifter som radioledningen har sig förelagt. Att tro att denna under sådana förhållanden skulle ha större kärlek till denna uppgift än till sina övriga torde nog innebära en allt för välvillig överskattning av radioledningens arbetsglädje.¹⁸⁵

Hugos bedömning att rundradions förhållande till politiken i stor utsträckning hade klarats ut under perioden 1933–1935 bekräftades av valrörelsen 1936. Radions valrörelseprogram väckte inte någon större diskussion. Partierna fick göra egna presentationsprogram – var och en av ledarna för de fem största partierna med säte i riksdagen höll föredrag på 40 minuter. På torsdagen före valdagen hölls den numera traditionella slutdebatten – också inför 1934 års kommunalval hade en sådan debatt hållits.¹⁸⁶

Även inför 1938 års kommunalval hölls en motsvarande slutdebatt; uppläggningsen var i stort sett identisk med 1936 års.

Hitler i svensk radio?

Vid mitten av 1930-talet blev den utrikespolitiska nyhetsrapporteringen allt svårare att hantera. Nyheter från Tyskland dominerade nyhetsflödet både hos TT och dagspressen.¹⁸⁸ Hitlers maktövertagande i Tyskland i början av 1933 skapade dock en ny situation. TT-nyheternas karaktär av myndighetsorienterat nyhetsmaterial – över hälften av TT:s utrikesnyheter härrörde från officiella källor¹⁸⁹ – medförde att byråns telegramnyheter lätt kom att uppfattas som nazivänliga: det blev den officiella tyska bilden som förmedlades.¹⁹⁰ Detta förstärktes dessutom av att man utnyttjade den tyska nyhetsbyrån Wolff, senare DNB.¹⁹¹

Radiotjänst kunde inte utgå från samma principer som TT i sin programverksamhet. Den fråga som särskilt aktualiserades för radion under 1930-talet var i vilken utsträckning tal av ledande politiker skulle direktsändas eller ej, inte minst mot bakgrund av att just tal och uttalanden för radion var ett sätt att skapa aktualitet.¹⁹²

Radiotjänst fick 1931 kritik i högerpressen för att ett tal av den tyske rikspresidenten Hindenburg inte hade radierats, något som skett i bl.a. Danmark. Programchefen Rabe försvarade beslutet med att det var en inre tysk angelägenhet.¹⁹³ Programrådet stödde Rabes bedömning, men beslöt samtidigt att det skulle göras en utredning om hur sådana "utländska politiska uttalanden riktade till vederbörande talaras egna nationella publik" skulle behandlas i svensk radio.¹⁹⁴ Programrådets utredning förespråkade en restriktiv hållning utom i fråga om tal av stor internationell betydelse.¹⁹⁵

Kontroversen om de politiska talen spetsades till några år senare sedan Radiotjänst beslutat att återutsända tio minuter av ett halvtimmeslångt tal av Hitler i den tyska riksdagen den 7 mars 1936. Social-Demokraten kritiserade Radiotjänst och karakteriserade utsändningen som en klar favorisering av nazistregimen. Dagens Nyheter försvarade radion och menade att man faktiskt hade plockat bort de delar som var de mest propagandistiska och valt ut det som innehöll den faktiska informationen – uppgiften om annekteringen av Rhenlandet. Tidningen efterlyste snarast mer av sådana politiska uttalanden, så att lyssnarna kunde få en bild av hur andra parter såg på samma fråga. Den pekade också på att radion faktiskt sänt tal av brittiska politiker som MacDonald och Eden samt av den amerikanske presidenten Roosevelt. Social-Demokraten replikerade att det var just den sortens balans man önskade få till Hitlers tal.

Frågan kom upp i det nya statliga granskningsorganet Radionämnden. Nämnden försvarade Radiotjänsts linje. Den fann att återutsändning av olika tal hade utgjort ett "värdefullt inslag i programmet" och även fortsatt borde förekomma.¹⁹⁶

Diskussionen fortsatte under hela 1930-talet. Även radiochefen Dymling tog i Röster i Radio upp frågan varför Radiotjänst inte hade sänt ett Hitlertal i Nürnberg hösten 1938.¹⁹⁷ Han underströk att radion följde den fastlagda principen att pröva sändning av varje enskilt

tal. Dymling menade dock att det i allmänhet gällde att långa tal inte kunde sändas ut hur "världshistoriska" de än var. Samtidigt framhöll han att det som gjorde Hitler så speciell var att han "ofta och gärna framträder i radio". Det fanns således många Hitlertal att tillgå medan de brittiska och franska ledarna Chamberlain och Daladier i liten utsträckning valde att tala i radio. Enligt Dymling måste denna fråga om rimlig balans vägas in i bedömningen av om ett tal skulle sändas eller ej.

Radiotjänsts linje när det gällde återutsändning av politiska tal kan karakteriseras som en balanserad försiktighet. Detta gällde särskilt den utrikespolitiska bevakningen. I motsats till vad som stadgades för TT fanns det inget krav på Radiotjänst att samråda med Utrikesdepartementet i känsliga utrikespolitiska frågor. De kontakter som togs skedde på Radiotjänsts initiativ. Det faktum att TT-chefen och radiochefen under så pass lång tid hade varit en och samma person bidrog säkerligen till att sådana kontakter uppfattades som naturliga.¹⁹⁸

Reportaget – traditionen förpliktar

Att det 1937 hade etablerats en reportageavdelning inom Radiotjänst var ett uttryck för att det nu fanns ett flertal olika reportagegenrer. Det gick inte längre att enkelt skilja mellan evenemangssändningar och mikrofonreportage utan det blev snarare rimligt att tala om olika bevakningsområden med vitt skilda förutsättningar.

Sportsändningar och evenemang i nationens tjänst

Sportsändningarna var den typ av aktualitetsprogram som tidigt hade funnit sin form.¹⁹⁹ Sedan ett bättre förhållande till idrottens organisationer hade etablerats kunde sändningarna expandera i takt med att idrottsverksamheten i samhället växte. Även om rundradion hävdade folkbildningstanken också för idrotten var det

1936 års partiledardebatt

Politisk diskussion 1936. FOTO: SVT BILD

Partiledardebatten 1936 – eller som det kallades i programtabblån *Politisk diskussion* – ägde rum torsdagen den 17 september kl. 20–23, med en kvarts avbrott för TT-nyheter. I diskussionen deltog de fem stora partierna med partiledare och ytterligare en representant. Representanter för dagspressen var inbjudna att sitta i en studio inredd som ett lyssningsrum. TT hade en motsvarande studio. I stora foajén hade arrangerats en

buffé med ”smörgåsar, småkakor, kaffe, pilsner och rökverk”. Tidstypiskt var även att det både i debattstudion och i lyssningsrummen skulle finnas cigarrkoppar. Inför debatten fotograferades deltagarna. Enligt en handskriven anteckning hade det kommit någon typ av hotbrev från nazisterna men efter kontakt med polisen beslöts att man inte skulle ta någon hänsyn till hotet, utan sända debatten som planerat.¹⁸⁷

elitidrotten som stod i centrum för programverksamheten. År 1936 blev ett stort evenemangssår med omfattande radiosändningar från vinter-OS i Garmisch-Partenkirchen och sommar-OS i Berlin med Sven Jerring som huvudreferent. Referaten från spelen hade nu utökats med förhandsreportage om de svenska olympiaaspiranterna. Radion var dock inte ensam om detta. Även i dagspressen var bevakningen omfattande, inte minst genom att telefonen nu kom till stor användning, vilket underlättade för tidningarna att få in sena nyhetsreferat.²⁰⁰

Även i *Dagens Eko* kom, som tidigare framgått, sport att vara ett av de stora ämnena. Redan i den andra sändningen förekom ett inslag inför en fotbollslandskamp mellan Sverige och Danmark. Det var ett samtal över telefon mellan den svenske och den danske förbundskaptenen. Dessutom ersattes, som framgått, *Dagens Eko* på söndagarna av *Dagens Idrott*. Utöver Eko-inslagen förekom ett tiotal andra sportsändningar varje månad.

En kvarvarande konflikt gällde möjligheten att sända fotboll i radio. Bakgrunden var Svenska Fotbollförbundets fortsatta ovilja att

När behovet av ytterligare programmaterial från landsorten ökade införskaffade Radiotjänst större fordon med bättre inspelningsmöjligheter. Ljudbussen på bilden är från 1937. Den kostade ca 20 000 kronor och innehöll bl.a. 4 000 meter sladdar, som gjorde att mikrofonen, "sockerbiten", kunde placeras ganska långt från fordonet vid reportage i terräng. I bussen fanns också ett grammfonbord för inspelning av lackskivor. FOTO: SVT BILD

gå med på att fotboll direktsändes i radio. 1937 gällde konflikten radieringen av en fotbollslandskamp mellan Sverige och England med anledning av att Råsunda fotbollsstadion invigdes. Historien från 1927 upprepade sig. Två reportrar inne på Råsunda anlätades för referat och fick springande lämna manuslappar till Sven Jerring som satt i en studio utanför arenan. Fotbollförbundet ville i efterhand stämma Radiotjänst, men det blev förlikning med ett avtal där det preciserades hur många landskamper som fick direktsändas och vilken ersättning som skulle gälla.²⁰¹ I och med att avtalet med Svenska Fotbollförbundet var i hamn fanns det nu regler för direktsändningar av de flesta idrotter.

Samtidigt fortsatte de traditionella evenemangssändningarna. Exempelvis hade Sven Jerring och Henrik Hahr rapporterat från George VI:s kröning i London den 12 maj 1937. Det är dock tydligt att det under 1938 endast

var de riktigt stora evenemangen som fick en egen plats i tablån, medan mindre betydande evenemang belystes genom inslag i *Dagens Eko*.

Fortsatta mikrofonbesök

När Radiotjänsts programplaner 1937/38 presenterades för pressen stod reportagen i centrum. Erfarenheterna av de nya ljudbilarnas resor 1936 var goda och nu skulle den svenska radiomikrofonen nå längre bort än någonsin tidigare – till USA. Reportageresan blev en händelse som fick stor uppmärksamhet i dagspressen:

Den reportageverksamhet som utvecklats inom den ifjol organiserade nyhets- och reportageavdelningen, men som hittills rört sig inom tämligen snäva gränser, bör enligt styrelsens uppfattning utvidgas. Här erbjuder sig en mångfald lockande uppgifter bland vilka såsom exempel må nämnas en reportageexpedition instundande sommar till några typiska svenskbygder i Förenta Staterna [...], varvid man med tillhjälp av en ljudbil (utrustad med grammfonupptagningsapparat) skulle verkställa en serie inspelningar av karaktäristiska scener och situationer i Amerikasvenskarnas liv i helg och söcken.²⁰²

Även om det var Sven Jerring som blev USA-reporter bar den stora satsningen på Amerikareportaget 1937 otvetydigt Olof Forséns signatur genom sin inriktning på hur livet i USA gestaltade sig. Jerring intervjuades inför resan av Carl-Åke Wadsten i *Dagens Eko* och han berättade då att han skulle vara tillbaka i Sverige i december och då ha material till 30 program.²⁰³ Programserien sändes under våren 1938.

Men även de svenska reportagen fortsatte.²⁰⁴ Det gjordes en serie industrireportage, med bl.a. Olof Forsén och Henrik Hahr som reportrar. Ett utmärkande drag i dessa var att man nu medvetet arbetade med bakgrundsljuden, t.ex. från verkstadsindustrin som i programmet *Es-kilstuna Stålstaden* (1938).²⁰⁵

Även om Lubbe Nordströms *Lort-Sverige* (se ruta) knappast var typisk för det svenska radio-

Lubbe Nordströms Lort-Sverige

reportaget under andra hälften av 1930-talet kom programserien att bli den mest uppmärksammade.²⁰⁹ Att den fick ett sådant genomslag hängde sannolikt samman med dels Nordströms närmast naturalistiska interiörbeskrivningar som skapade en stark närvarokänsla, dels den karaktär av vision som fanns i hans bilder av det framväxande "Villa-Sverige". Uppmärksamheten var en effekt både av Nordströms förmåga att göra serien radiomässig och av hans känsla för vad som rörde sig i tiden. Att de efterföljande programmen om bostadsfrågan fick mindre uppmärksamhet berodde troligtvis på att världshändelserna 1939 försköt allmänhetens intresse mot omvärlden.

Krig och kris i radion 1939–1945

Krigsutbrottet i september 1939 ändrade förutsättningarna för radioverksamheten genom att Sverige sattes i beredskap. Det handlade nu om att göra radio för människor i en krigssituation, där det fanns ett kraftigt ökande intresse för nyheter och andra meddelanden samtidigt som just detta material var sådant som på olika sätt kunde vara känsligt från beredskapssynpunkt.

Även om villkoren förändrades levde radion under samma regelsystem som tidigare. Beslutet 1935 att TT skulle ha ensamrätt på nyhetssändningar och Radiotjänsts egen satsning på aktualitetsprogrammet *Dagens Eko* utgjorde de organisatoriska ramarna för nyhetsverksamheten. Samtidigt aktualiserades vid krigsutbrottet principen att Kungl. Maj:t kunde föreskriva utsändning av offentliga meddelanden.

Nyheter i krig

Krigsutbrottet ägde rum tidigt på morgonen fredagen den 1 september 1939, då tyska trupper invaderade Polen. Nyheten om krigsutbrottet kom i en extra nyhetssändning från TT. Även

I en intervju med Svenska Dagbladet den 5 september 1937 nämnde radiochefen Dymling att författaren Ludvig Nordström och redaktören Gustaf Näsström "nyligen hemkommit från resor med Radiotjänsts reportagebil i Norrland och Dalarna". De skulle svara för en fortsättning av 1936 års framgångsrika reportageserie *Svenska lynnen och landskap*. Även 1938 kom Nordström att resa runt Sverige för radion. Nu gällde det den reportageserie som skulle komma att få namnet *Lort-Sverige*.²⁰⁶

Reportageserien *Lort-Sverige* hade sin upprinnelse i ett samarbete mellan Radiotjänst och Medicinalstyrelsen. Yngve Hugo representerade radion och Axel Höijer myndigheten. Det fanns en klar parallell mellan Radiotjänsts tidigare satsning på befolkningsfrågan och den planerade reportageresan. Det nya reportaget skulle vara grunden för en serie fördjupande program våren 1939, där bostadsfrågan skulle stå i centrum. På samma sätt som befolkningsfrågan behandlades i nära samarbete med en offentlig utredning byggde behandlingen av bostadsfrågan på samverkan med en statlig myndighet.

De tio programmen sändes i oktober och november 1938. De kallades föreläsningar, men Lubbe Nordström byggde även på inspelade intervjuer med sina lokala medhjälpare, främst läkare.²⁰⁷ Programmen har beskrivits som "ett propagandastycke i stor stil", där Nordström inte bekymrade sig om "abstraktioner som objektivitet, balans, neutral presentation eller statistisk representativitet" och där han "gjorde ett generalangrepp på hela den traditionella livsstilen och pläderade för den moderna folkhemsmodellen".²⁰⁸ Föga överraskande väckte reportagen omedelbart debatt. Särskilt den borgerliga pressen var kritisk och det talades om osaklighet och överdrifter. Radionämnden behandlade serien medan den ännu sändes. Yngve Hugo försvarade i nämnden serien på samma grunder som tidigare, nämligen att radion på vissa områden hade rätt att propagandera, t.ex. att bedriva "rent hygienisk propaganda". Dymling försvarade programserien som en startpunkt för en senare belysning av bostadsfrågan, då även andra punkter skulle finnas med. Det fanns delade meningar bland nämndens ledamöter. Nämnden framhöll i sitt beslut att Radiotjänsts uppmärksamhet för bostadsfrågan var berömvärd, men att Nordströms program hade varit ensidiga och överdrivet generaliserande.

”Danzig har idag på morgonen enligt proklamation av distriktsledare Forster förklarats anslutet till Tyska riket. Rikskansler Hitler har utfärdat marschorder till den tyska krigsmakten, och det tyska flyget har redan bombarderat flera polska städer, bl.a. Warszawa.

Distriktsledare Forster har tillställt rikskansler Hitler ett telegram, vari han meddelar att han undertecknat en statsgrundlag rörande Danzigs återförening med det tyska riket och därmed försatt den i kraft. I denna grundlag bestämmes att den fria staden Danzigs författning upphäves med omedelbar verkan samt att all lagstiftande och verkställande makt utövas uteslutande av statsöverhuvudet. Den fria staden Danzig bildar med omedelbar verkan med sitt område och sitt folk en beståndsdel av det tredje riket.

Forster har till Danzigs befolkning riktat en proklamation, vari han meddelar att Danzig idag återvänt till det tyska riket. Rikskansler Hitler har avsänt ett telegram till distriktsledare Forster, vari han meddelar, att han mottager den fria staden Danzigs proklamation om dess återvändande till Tyska riket. Lagen om återföreningen kommer genast att sättas i kraft, heter det, och vidare utnämnes Forster till chef för civilförvaltningen i området Danzig.

Deutsches Nachrichtenbüro meddelar att rikskansler Hitler utfärdat en dagorder, daterad den 1 september 1939, till den tyska krigsmakten, vari det bl.a. heter: Den polska staten har vägrat att gå med på den av mig eftersträlvade fredliga regleringen av grannskapsförhållandena och i stället vädjat till vapnen. Tyskarna i Polen förföljas med blodig terror, fördrivas från hus och hem. En rad för en stormakt outhärdliga gränskränkningar bevisar, att polackerna icke längre äro villiga att

respektera den tyska riksgränsen. För att göra slut på dessa vanvettiga förhållanden återstår mig inget annat medel än att från och med nu sätta våld mot våld. Den tyska krigsmakten skall med hård beslutsamhet föra striden om det återuppståndna tyska folkets ära och livsrättigheter.

Polska telegrambyrån meddelar: Oberoende av de fall av tyska angrepp mot Polen som ägt rum i natt utgör den proklamation, som rikskansler Adolf Hitler tidigt på fredagsmorgonen utfärdade, en formell angreppsförklaring mot Polen.

Officiellt meddelas från Warszawa:

På fredagsmorgonen bombarderade tyskarna utan föregående varning Wilno, Grodno, Tozew, Puck, Katowice och Kraków. Sedan en timme bombarderas Warszawa. Angreppet har krävt många offer bland kvinnor och barn. I meddelandet tillägges att Warszawa är en öppen stad utan befästningar.

I Warszawa-radion meddelades officiellt i morse att tyskarna inlett ett stort angrepp mot städerna i den tyska korridoren. Tyskarna gå även till angrepp i Övre Schlesien.

Polska Telegrambyrån PAT meddelar:

I gryningen den 1 september inledde väpnade tyska styrkor fientligheter mot Polen. Den polska gränsen överskreds på flera ställen, både från Ostpreussen och det övriga Tyskland. Tyska trupper angrep den polska garnisonen på Westerplatte vid Danzig. Angreppet slogs tillbaka. Det tyska flyget har företagit flera luftangrepp mot Kraków och städer i Övre Schlesien.”

Källor: Radiotjänsts sändningsrapport 1/9 1939 (SRF DO) och TT:s radiomanus 1/9 1939 (TT:s arkiv, Riksarkivet).

om det i avtalet med Radiotjänst fanns reglerat att extra nyhetskommunikéer skulle sändas från TT vid allvarigare händelser hade detta varit ovanligt. TT:s första extra nyhetssändning kom kl. 8.03–8.05 och sedan kom en längre extrasändning kl. 11.15–11.22.²¹⁰

Extrasändningen bestod av klipp ur telegramskörden (se ruta). Det första som TT meddelade var de statsrättsliga aspekterna, medan

de militära fientligheterna kom in något senare. Det tyska materialet låg först, det polska lästes därefter. Det som lästes upp var ett urval officiella telegram från olika källor. Nyhetsbyråer och officiella kommunikéer dominerade.

TT:s huvudsändning – eftermiddagsnyheterna kl. 19 – inleddes på följande sätt:

Allmän mobilisering har proklamerats i Storbritannien. Det brittiska krigsministeriet

meddelar att mobiliseringen gäller officerare tillhörande den reguljära arméns reserv, officerare vid milisen, officerare vid den supplementära reserven, alla reservister och allt manskap tillhörande territorialarmén. Dagens brittiska kabinetsråd pågick en timme och femtio minuter, därefter hölls Privy Council i Buckingham Palace med konungen som ordförande. Överläggningarna pågick endast tolv minuter. Parlamentssessionen i eftermiddag väntas komma att öppnas med en deklaration av Chamberlain om Storbritanniens hållning. Parlamentet skall senare godkänna vissa anslag och besluta om en del extraordinära åtgärder. Chamberlain mottog vid elvatiden i middags den polske ambassadören i London och i eftermiddag bland andra Winston Churchill. Tysklands chargé d'affaires i London, Kort, lämnade ambassaden strax före klockan fjorton i bil. En stund tidigare hade personligt bagage bortförts från ambassaden.²¹¹

I samma sändning redovisades dessutom en kommuniké om den franska mobiliseringen samt ett officiellt meddelande från det italienska ministerrådet. Dessutom nämndes att Hitler sänt ett tacktelegram till Mussolini för Italiens stöd och att den sovjetiske utrikesministern Molotov uttalat att pakten med Tyskland inte ställde några krav på Sovjetunionen. När det gällde Sverige meddelades att det gått ut en kallelse till urtima riksdag samt uppgifter om förstärkt försvarsberedskap. Från Köpmannaförbundet förmedlades meddelande om att priser inte skulle höjas. Slutligen rapporterades två svenska olyckor: ett flygplanshaveri med tre omkomna i Malmslätt samt namnen på de omkomna och saknade från den svåra olyckan då Sandöbron den 31 augusti störtade samman under byggnad varvid 18 arbetare omkom.

Efter TT-nyheterna höll statsminister Per Albin Hansson kl. 19.17 ett radiotal som ersatte – eller snarast blev till ett *Dagens Eko*. Han manade till lugn och ansvar och underströk särskilt det fria ordets ansvar i det för landet allvarliga läget. Efter honom redovisade statsrådet Gustav Möller kungörelsen om bensinransonering.²¹²

Statsminister Per Albin Hansson talar i radio 1944. Per Albin har kommit att förknippas med radionyheter, framför allt på grund av hans tal vid krigsutbrottet. I praktiken var han, liksom andra politiker vid denna tid, relativt ointresserad av att medverka i radio. För politiker var fortfarande dagspressen det naturliga mediet. I den egna politiska riktningens tidningar hade man också större möjligheter att fritt få uttrycka sina politiska åsikter. FOTO: BERTIL DANIELSSON/SVT BILD

Radion gav således redan den första krigsdagen en mycket detaljrik bild av situationen. TT redovisade successivt det politiska och militära läget och byggde som väntat i huvudsak på meddelanden från officiella källor. Samtidigt förmedlade byrån genom telegram från Havas och Reuter relativt konkreta intryck av situationen i den första krigsdagens Warszawa. Utmärkande för TT:s rapportering var att varje telegram lästes för sig. Detta bidrar å ena sidan till att sändningarna i efterhand gör ett osmält intryck, å andra sidan till att det blir mycket tydligt vem som har sagt vad. *Dagens Eko* fyll-

de funktionen att fördjupa nyheterna. Statsministerns allmänna maning till lugn och Gustav Möllers detaljerade genomgång av reglerna för bensinransoneringen gav den för medborgarna viktiga informationen.

På söndagen var det uppenbart att det skulle bli ett storkrig i och med att Storbritannien och Frankrike förklarade Tyskland krig. Radiotjänst kallade in extra personal och programtablån lades om för att få utrymme för de nya meddelanden som skulle sändas. Gunnar Helén, som var extraanställd vakthavande halblåman, beskrev i efterhand hur han "läste, ringde, läste och hungrade".²¹³

Vinterkrig och invasioner

Under krigets första dagar kom således TT att stå för nyheterna om händelseförloppet i kriget och Ekosändningen för de praktiska upplysningarna. Under den närmaste tiden var mönstret detsamma. *Dagens Eko* fick i stor utsträckning ansvaret för alla offentliga meddelanden till allmänheten, medan TT beskrev det politiska och militära läget. Inte förrän efter 14 dagar – den 16 september – innehöll *Dagens Eko* ett inslag som utförligt beskrev det militära läget i kriget mellan Tyskland och Polen. TT hade för avsikt att upphöra med de extra morgonsändningarna den 16 september, men dagen därpå kom det sovjetiska anfallet på Polen och sändningarna återupptogs.

Inte heller när krigshoten kom närmare Sverige i och med de sovjetiska propåerna till Finland i oktober 1939 kom *Dagens Eko* att ägna utlandshändelserna någon större uppmärksamhet.²¹⁴ I stället var det hela tiden TT som i sina dagsnyheter redovisade det politiska spelet. Först den 12 oktober hade Ekot en kommentar till den finländska krisen. Det var Sven Jerring som på plats i Helsingfors rapporterade om evakueringen av staden. I anslutning till detta sändes ett kort anförande av den finske statsministern Kajander om nordisk samhörighetskänsla. Jerring följde upp med dagliga rapporter i Ekosändningar 13–16 oktober, innan han återvände till Stockholm för att bevak

det nordiska statschefsmötet 18–19 oktober.

När den finska krisen kulminerade genom att Sovjet valde att avsluta förhandlingarna den 29 november meddelades detta i en extra kvällssändning från TT. När Helsingfors dagen därpå bombades sändes inga extra TT-nyheter, medan däremot radions kvällstablå lades om. Underhållningsmusiken lyftes ut, men också, något oväntat, Bo Enanders utrikeskrönika. Att krönikan fick utgå har ansetts hänga samman med Radiotjänsts försiktiga hållning; Enander var känd som förespråkare för en mer aktiv Finlandspolitik och skulle därmed ha ansetts mindre lämplig att kommentera krigsutbrottet.²¹⁵

Inte heller i *Dagens Eko* kom själva krigssituationen i Finland eller det politiska läget där att få någon uppmärksamhet. I stället blev Finlands situation uppmärksammas genom inslag som tog upp vädjanden om olika insamlingar. Av 47 Ekoinslag under december 1939 handlade 14 om sådana insamlingsaktioner. Radiochefen Dymling, som i efterhand beskrev vinterkrigets 97 dagar som "den mest nervpåfrestande perioden" under hela hans radiotid, ställde sig dessutom avvisande till att skicka någon reporter till finska fronten.²¹⁶ Det blev fortsatt TT som i sina dagsnyheter följde krigsläget, medan *Dagens Eko* berörde Finland i ett svenskt perspektiv.

Den arbetsfördelning som framträdde mellan TT:s radionyheter och *Dagens Eko* den kritiska hösten 1939 återkom på ett likartat sätt den 9 april 1940, då Tyskland invaderade Danmark och Norge. Då sände TT en extrasändning kl. 9.15 och senare följde extrasändningar kl. 9.30, 10.15 och 11.15 (se ruta).²¹⁷

I den andra sändningen kl. 10.15 redovisade TT det tyska överkommandots kommunique om anfallet på Danmark och Norge, där det uttalades att Tyskland gått in för att "värna ländernas neutralitet inför förestående brittisk ockupation". I anslutning till extrasändningen kl. 11.15 lästes även ett meddelande från Telegrafstyrelsen om att undvika onödiga telefonsamtal och ett från arméledningen om att ra-

Vid Tysklands invasion i Danmark och Norge den 9 april 1940 sände TT sin första extrasändning kl. 9.15. Den inleddes på följande sätt:

Extra nyhetsutsändning från TT

Tyskland har inlett militära aktioner mot Norge och Danmark. Från Oslo meddelas att den tyska regeringen till den norska regeringen framställt begäran att Norge skulle överlämnas till tysk administration. Den norska regeringen besvarade denna framställning avböjande. I Osloradion meddelades i morse att tyska trupper landsatts i norska hamnar klockan tre natten till idag. Det förklarades att tyskarna ockuperat Bergen och Trondheim. Tyska styrkor befinner sig för närvarande i Oslofjorden. Norska regeringen har lämnat Oslo för att slå sig ned i Hamar. Det amerikanska utrikesdepartementet utsände i morse följande förklaring. Amerikanske ministern i Oslo mr Harriman har i natt telegraferat till utrikesdepartementet att norske utrikesministern meddelat att normännen öppnat eld mot fyra tyska krigsfartyg på väg uppför Oslofjorden och att Norge befinner sig i krig med Tyskland. Till svar på en anmodan från brittiske ministern i Oslo har amerikanska legationen bemyndigats överta vårderna av brittiska intressen i Norge för den händelse den brittiske ministern skulle vara tvungen att evakuera. Från Köpenhamn föreligger ännu inga officiella meddelanden om situationen utan de uppgifter som finns härrör från utländska källor. Från London meddelas sålunda från den danska huvudstaden att tyska trupper trängt över den slesvigska gränsen. Danska garnisonen i

Sønderborg sägs dra sig tillbaka mot norr. Tre tyska kryssare skall ha gått in i Middelfarts hamn, soldater har landsatts och ockuperat de angränsande gatorna. Tre stora fartyg som troligen är trupptransportfartyg lär befinna sig i Lilla Bält. New York Times' Köpenhamnskorrespondent meddelade tidigt i morse att tyskarna hade ockuperat Köpenhamn. Tidningen uppger vidare att den danska radiostationen i Köpenhamn stått i förbindelse med Macca (?) Radio i New York och förklarat att nationen ockuperats av tyska trupper. Columbia Broadcasting Company har meddelat att danska legationen i Washington bekräftat invasionen av Danmark. De danska och tyska legationerna i Stockholm förklarar sig inte känna till dessa utländska uppgifter. Från annat absolut trovärdigt håll har emellertid TT erfarit att tyska trupper uppehåller sig i Köpenhamn. Med Danmark och Norge expedieras för närvarande från Sverige inga privata telefonsamtal, endast statssamtal. Tågfärjan Malmö som skulle ha anlänt till färjestationen i Malmö strax efter klockan sju i morse uteblev idag. Enligt meddelande från Köpenhamns frihamn till järnvägsmyndigheterna i Malmö berodde detta på att fartyget hålles besatt av en tysk truppstyrka. TT kommer att lämna meddelanden om situationen med jämna mellanrum under förmiddagens lopp. Nästa extrautsändning av nyheter blir således klockan tio och femton.

Källor: Radiotjänsts sändningsrapport 9/4 1940 (SRF DO), Radions programarkiv (LB 3893) och TT:s radiomanus 1/9 1939 (TT:s arkiv, Riksarkivet).

diotrafiken öppnats.

Det karaktäristiska för TT var på nytt de många hänvisningarna till officiella källor. Inte minst är det tydligt att detta var det av TT prioriterade materialet. Exempelvis anges att det saknades officiella uppgifter om situationen i Danmark. Samtidigt framgår av den fortsatta sändningen att TT faktiskt enligt egen uppgift hade "absolut trovärdiga" uppgifter om tyska truppers närvaro och via andra källor visste att tyska trupper ockuperat radion i Köpenhamn. På TT bidrog byråns officiella karaktär säkerligen till stor försiktighet. Man var

också mån om att ha officiella nyheter från alla krigförande parter.²¹⁸

Dagens Eko som sändes på vanlig tid efter eftermiddagsnyheterna från TT dominerades i sin tur av kristidsnyheter. Det viktigaste meddelandet gällde sockerransonering. Det framgår av formuleringen att man räknade med att meddelandet genom radion skulle nå samtliga svenskar. Det andra inslaget avsåg en genomgång – närmast ett kortare föredrag – av Socialstyrelsens levnadskostnadsindex. Inslaget var fyllt av detaljuppgifter och siffror men gav som helhet en god bild av kostnadsförändringar

I början av 1930-talet ökade radiospridningen kraftigt och vid decenniets slut hade Sverige den högsta licenstätheten i Europa. Radioapparaten var visserligen inte var mans egendom, men de flesta hade möjlighet att på något sätt följa radions program. Radioapparaterna hade också moderniserats och möjliggjorde ett mindre tålmodsprövande lyssnande. Den moderna radion placerades ofta centralt i finrummet.²³⁷ I lyssnarnas minnen framträder under denna tid ännu tydligare att radion främst var männens domän: "Familjen fick vara tyst för att far skulle höra", säger typiskt nog en av informanterna i Birgitta Höijers undersökning av svenskarnas radiominnen.²³⁸

Även om engagemanget för radion som sådan minskade med tiden, kom de omvälvande händelserna i omvärlden under 1930-talet att öka intresset för dagsnyheterna.²³⁹ Radion var också det centrala mediet för viktiga kristidsmeddelanden. När Gustav Möller den 1 september 1939 i *Dagens Eko* informerade om bensinransoneringen var hans utgångspunkt att i stort sett alla svenskar lyssnade. Radion skapade en gemensam referensram för alla svenskar.

Lördagskvällen den 31 januari och söndagen den 1 februari 1942 genomfördes radions första publikräkning. Den innebar att man sökte ta reda

på hur många som faktiskt lyssnade på olika program under denna tid. Initiativet till undersökningen kom dock inte från Radiotjänst utan från Dagens Nyheter som hade beställt undersökningen av Svenska Gallupinstitutet.

Svenska Gallupinstitutet genomförde medieundersökningar efter ett amerikanskt mönster. Undersökningarna syftade till att beskriva faktisk medieanvändning hos ett slumpmässigt urval av mediets publik.²⁴⁰ Det visade sig att de två enskilda programpunkter som hade störst publik var underhållningsprogrammet *Optimisten och pessimisten* på lördagskvällen (55 procent) och dagsnyheterna på söndagskvällen (50 procent; dagsnyheterna på lördagskvällen mättes inte). Den skiftande publiksmaken visade sig främst i fråga om kultur- och musikprogram.²⁴¹

Ytterligare en publikundersökning genomfördes av Gallupinstitutet våren 1943.²⁴² Den visade också att dagsnyheterna från TT kl. 19 var den klart populäraste programpunkten med andelar på mellan 71 och 81 procent – ett genomsnitt på 77 procent.²⁴³ Den efterföljande väderleken hade något lägre siffror och *Dagens Eko* ca 60 procent. Middagsnyheterna från TT hade också ca 60 procent, medan morgonnyheterna låg på ca 50 procent.

na sedan regleringarna infördes 1939.²¹⁹ Statsministern framträdde i *Dagens Eko* först den 12 april.

Dagliga morgonsändningar från TT – efter många turer

Att TT skulle ha extra nyhetssändningar på morgonen i samband med att Tyskland anföll Polen var visserligen självklart, men TT-ledningen menade att extrasändningar borde användas sparsamt. Gustaf Reuterswärd, som fortfarande var TT-chef, hade själv varit mycket engagerad i sändningarna vid krigsutbrottet. I ett brev skrev han att han praktiskt taget själv lett nyhetssändningarna i radio. Han hade granskat en stor del av telegrammaterialet på förhand, liksom han kommenterat uppläsningar i efterhand.²²⁰

Det är rimligt att se Reuterswärds engagemang som ett uttryck för TT:s särskilda ställning i krig och krigsfara. I detta fanns det även en allmän vilja till försiktighet med nyhets-sändningar:

Alla arbetande människor ha annat att göra än att sitta vid sin radio. De bör vara övertygade om att få sina radionyheter på bestämda tider. Att gå in med extrasändningar för sekundära nyheter är dessutom att onödigtvis hetsa upp stämningen. Särskilt har vi bestämt motsatt oss att förlänga nattsändningarna, därigenom förhindrande att det svenska folkets i dessa dagar så välbehövliga nattsömn i onödan fördärvas. För nyhetsförmedlingens omdöme, effektivitet och aktualitet svarar jag.²²¹

Reuterswärd var kritisk mot att man i Danmark och Norge kraftigt utökade sina nyhets-sändningar efter krigsutbrottet. Han ansåg att

TT var för "en förnuftig begränsning av radions nyhetssändningar". Motivet var å ena sidan oron för vilka effekter sändningarna kunde ha på människor i krigstid, å andra sidan hänsynen till pressen. I Norge ställde sig många tidningsredaktörer mycket kritiska till nyhetsexpansionen i radion. Som belägg anfördes att dagspressens extrautgåvor 1939 sålde betydligt mindre än motsvarande extrautgåvor hade gjort 1914.²²² I Sverige förekom motsvarande protester från Svenska Tidningsutgivareförbundets medlemmar. Reuterswärd tvingades i detta sammanhang att försvara betydelsen av att radion faktiskt sände viktiga nyheter, inte minst från beredskapssynpunkt. Kritiken fortsatte dock under de närmaste åren.²²³

Provisoriet med morgonsändningar fortsatte under 1940. Då sändningarna hade stor betydelse var Radiotjänsts styrelse angelägen om att morgonsändningarna inte bara skulle vara av extrakaraktär utan att de skulle permanentas. När Reuterswärd insåg att det skulle bli svårt att gå emot Radiotjänsts önskemål – han hade bl.a. sonderat med Försvarsstaben om det rimliga med morgonnyheter i radio och fått till svar att detta från beredskapssynpunkt var fördelaktigt – blev frågan i stället avgiftsnivån.²²⁴ Reuterswärd argumenterade i ett brev till Radiotjänst att morgonsändningarna medfört minskade upplagor för pressen, tidningarna hade dessutom genom kriget haft ekonomiska problem och TT hade genom morgonsändningarna fått ökade kostnader.²²⁵ Man hade dessutom fått göra extra utdebiteringar från pressen på grund av allmänna kostnadsökningar.²²⁶

Hösten 1940 kom TT och Radiotjänst äntligen överens och morgonsändningen permanentades fr.o.m. 1941. Det uttalades vidare att den skulle innehålla en lämplig sammanfattning av föregående kvälls nyhetskommuniké. Sändningens längd fixerades inte utan fick bestämmas efter situationen. Avgiften höjdes, även om det hos Radiotjänst fanns en viss misstänksamhet mot kraven från TT.²²⁷ Under de närmaste åren var avgiftens storlek en fortsatt stridsfråga. År 1941 höjdes beloppet på

nytt, men när TT krävde ytterligare dyrtidsutdebitering ställde Radiotjänst krav på att få något slag av inflytande i TT-ledningen. I och med att TT inte ville tillåta detta föll det ekonomiska ersättningskravet.²²⁸

Kristidsradio

Andra världskriget kom att ställa stora krav på radion. Radiotjänst infogades på olika sätt i beredskapsorganisationen. Som framgått av exemplen från 1939 och 1940 innebar detta bl.a. regelbundna sändningar av kristidsmeddelanden. Samtidigt blev nyhetsverksamheten alltmera påpassad. Inrikes- och utrikespolitiska ämnen i programverksamheten kunde ofta väcka intensiva debatter.

Kristidsorganisation

Radiotjänsts organisation kom inte formellt att ändras av krigsutbrottet. Samtidigt är det tydligt att radioverksamheten ställdes i samhällets tjänst.²²⁹ Detta fick till följd att samarbetet med myndigheter av olika slag ökade. Det centrala organet för koordinering var till en början Statens Informationsstyrelse. Styrelsen bildades 1940 och ersatte då en tidigare byrå som tillkommit som en följd av krigsutbrottet. Till denna fanns även knuten den särskilda upplysningsavdelningen, som senare fördes till Utrikesdepartementet. Avdelningens uppgift var att upplysa allmänheten om statens verksamhet och att motverka utländsk propaganda. Den skulle dessutom motverka publicering av nyheter som i det rådande politiska läget ansågs olämpliga. I det senare fallet gav man "råd" till dagspressen i form av s.k. grå lappar, vilka sändes ut av TT.²³⁰

Radiotjänsts föredragschef Yngve Hugo var ansvarig för en av Informationsstyrelsens sidogrenar – sektionen för kulturell folkberedskap. Folkberedskapen var en inre front som skulle skapas genom upplysning om bl.a. "svenska värden" och genom att motverka "osvensk propaganda".²³¹ I detta arbete var givetvis radi-

on av mycket stor betydelse. Det fanns även en direkt kontakt mellan Radiotjänst och det militära försvaret. Ekochefen Carl-Åke Wadsten, med löjtnants grad, var exempelvis den programmerade arbetare som höll kontakten med försvaret, bl.a. för de militära reportagen. Även med UD förekom direktkontakt.²³²

Att döma av samtidens diskussion förekom inte någon egentlig kritik mot att radions nyhets- och programverksam på detta sätt ställdes i statens tjänst. Carl Anders Dymling diskuterade utförligt frågan i Radiotjänsts årsbok 1941. Han konstaterar där att den svenska radion inte som i diktaturländerna var ett propagandaverktyg i ledningens tjänst. Lubbe Nordströms reportage beskrivs visserligen som ett gränsfall, men Dymling menade att

om man undantager vissa socialhygieniska frågor (hälsovård och nykterhet), trafik- och andra spörsmål av mera praktisk art samt aktioner i välgörande syfte [...] förekommer i stort ingenting i svensk radio som med fog kan betraktas som propaganda [...]. Den upplysningsverksamhet som skett och sker i anslutning till förändringarna i vårt försörjningsläge, har av naturliga skäl inte kunnat hållas helt fri från propagandamoment, men dessa avsteg från regeln ha väl åstadkommit mera nytta än skada.²³³

Dymling såg alltså den samhälleliga nyttan som ett slags måttstock på hur långt propaganda kan tillåtas. I fråga om dagsnyheterna menade han att principen var särskilt svår eftersom själva krigsrapporteringen "måste tillerkännas ett betydande propagandavärde". Han försvarade samtidigt TT mot kritik: "i det stora hela torde alla vara ense om att radiokommunikéerna motsvara höga krav på vederhäftighet och objektivitet".²³⁴

Radiochefens synsätt är inte bara ett uttryck för situationen under kriget. Det är samma bild av radions uppgift som tecknades av Yngve Hugo redan i mitten av 1930-talet. Radion skall stå i samhällets tjänst: dess roll är att bidra till upplysning av medborgarna. I en gemensam diskussion om radiopropaganda mellan Radionämnden och Radiotjänsts styrelse i

maj 1943, då Hugo hade efterträtt Dymling som radiochef,²³⁵ citerade han med instämmande den engelske författaren och ledamoten av BBC:s styrelse Harold Nicolson:

Det är vår plikt att inte bara upplysa och underhålla vår publik utan även att ge en bild av brittiskt liv och brittisk mentalitet, en bild som skall vara sammanhängande, välbalanserad, representativ och sann...²³⁶

Synsättet bidrog sannolikt till att radion förhållandevis problemfritt kunde inordnas i det inre försvaret av Sverige.

Den officiella TT-rösten

TT:s radionyheter kom för de flesta svenskar att bli en av de viktigaste källorna till nyheter om det internationella läget under andra världskriget. TT var samtidigt den nyhetsorganisation som var tydligast knuten till staten och de olika myndigheterna. Byrån hade redan från starten haft en viss koppling till Utrikesdepartementet genom att man inte sände ut meddelanden av utrikespolitisk art från utländska beskickningar i Stockholm utan att, i tveksamma fall, först ha samrått med UD. TT hade nu uppgiften att sända ut Informationsstyrelsens s.k. grå lappar.

Som tidigare framgått valde TT en restriktiv linje med relativt kortfattade nyheter.²⁴⁴ Särskilt TT:s rapportering från Norge kritiserades i både Sverige, bl.a. av Torgny Segerstedt i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning, och i Norge, men också från Tyskland. Frågan blev ett ärende i Radionämnden, där TT-chefen dock med statistik kunde visa att bevakningen var volymmässigt balanserad. Radionämnden menade emellertid att nyheterna hade ett innehåll som inte stod i överensstämmelse med volymen och uttalade att man inte borde göra större inskränkningar i nyheterna än vad som var av nöden påkallat. Det fanns sannolikt fog för kritiken. UD hade, delvis som en följd av tysk kritik, plockat bort osäkra meddelanden från Norge. Chefen för TT-radio Gunnar Dahlgren gav i efterhand sin bild av villkoren för radionyhetera:

Det är klart att vi liksom andra nyhetsorgan hade kännning av de grå lapparna från den statliga informationsmyndigheten. För radioavdelningens del vållade detta inte några större problem, eftersom dessa lappars intentioner redan iakttagits i det material vi hade till förfogande för nyhetssändningarna.²⁴⁵

Trots TT:s försiktighet var det ändå inte ovanligt med tysk kritik mot TT-nyheterna. Kritiken framfördes både till svenska UD och direkt till TT. Berliner Börsen-Zeitung kritiserade i augusti 1940 den omfattande bevakningen av Danmark och Norge. Reuterswärd och Dymling gick i svaromål i Röster i Radio. Båda menade att det knappast var anmärkningsvärt att svenska nyheter ägnade stort intresse åt situationen i grannländerna. Dymling menade att man snarast varit för restriktiv, vilket "känts prövande både för ledningen och lyssnarna".²⁴⁶

I början av 1941 kritiserade nazistpartiets huvudorgan Völkischer Beobachter TT för att inte använda telegram från den tyska byrån DNB. TT tog då fram statistik för att visa att utbudet var balanserat. Visserligen fanns det en viss överrepresentation för Reuters, men den hängde samman dels med krigsskådeplatsernas läge, dels med att TT:s morgonnyheter inte hade några DNB-telegram att tillgå, eftersom byrån inte sände nattetid. Den tyska kritiken fortsatte under hösten 1941 och 1942 och riktade in sig på att få TT att ge mindre utrymme åt de sovjetiska krigskommunikéerna. TT gjorde då ännu en sammanställning som visade att de tyska meddelandena helt dominerade – utom i morgonnyheterna – och i majoriteten av fallen hade den tyska kommunikén satts före den ryska. I och med krigsutvecklingen ändrade sig emellertid bilden. År 1943 var det de ryska kommunikéerna från östfronten som fick det större utrymmet.

Att TT på detta sätt kom i skottgluggen för kritik från Tyskland förefaller i mindre utsträckning ha samband med TT:s agerande och mer med det svenska utrikesdepartementets försiktighet. Genom att UD var mottagligt för

tyska propåer kom dessa att förmedlas vidare till TT.²⁴⁷ Tyskland riktade även direkt kritik mot Radiotjänst – som man förefaller ha haft under kontinuerlig uppsikt – inte bara beträffande nyheter utan även andra slag av program.²⁴⁸ Det gällde bl.a. utrikeskrönikan med Bo Enander som ansvarig, som i en skrivelse till UD i september 1939 bedömdes som partisk. Krönikan försvann ur programtablånen fr.o.m. november 1939 och återkom inte förrän i maj 1943 – då med Yngve Lorents som ansvarig.²⁴⁹ En annan tysk propå gällde att radion skulle sluta sända kl. 22 för att allierade bombplan inte skulle utnyttja den för sin orientering. Också här accepterade regeringen, trots att Dymling stretade emot.²⁵⁰

Kristidsmeddelanden

Bolaget skall utan anspråk på ersättning vara skyldigt att ombesörja utsändande, i samband med utsändandet av rundradioprogrammen, av sådana statliga meddelanden, som styrelsen bestämmer, ävensom på anmodan av kuststation av meddelanden om nödsignaler från sjön.

Denna paragraf 11 i det dåvarande avtalet med Telegrafstyrelsen kom att innebära betydande uppgifter för Radiotjänst under kristiden, då radio var den viktiga kanalen till allmänheten. Med radions organisation kom särskilt hallåmännen att bli nyckelpersoner i radions informationsverksamhet. För dem fanns en mycket omfattande hemlig instruktion hur de skulle bete sig i kritiska situationer som vid flyglarm eller sändningsavbrott. Under icke-kontorstid leddes verksamheten av en jourhavande tjänsteman, med vilken hallåmannen skulle ha kontakt. Beträffande meddelanden till allmänheten stadgade instruktionen att

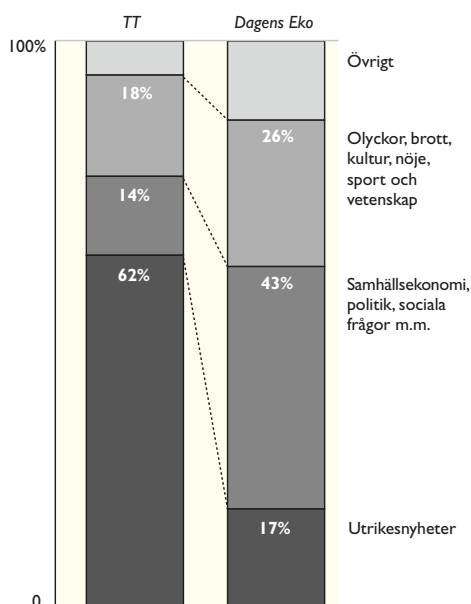
... intet av vad slag det vara må, som kan vara till skada för rikets neutralitet eller dess försvar och säkerhet, får utsändas i rundradio. I tvivelaktiga fall sker hänvändelse till Statens Informationsstyrelse eller i frågor, som direkt eller indirekt äro av militär natur, till försvarsstaten.²⁵¹

Att sådana instruktioner kunde vara viktiga

i en tid av omvärldshot finns det många belägg för. Om radiosändningar avbröts utan att någon information gavs medförde detta snabbt ryktesspridning. Ett exempel är sändningsavbrottet i Malmö på kvällen den 10 april 1940, som gjorde att ett rykte spreds att radion besatts av främmande makt.²⁵²

För krismeddelanden fanns en mycket detaljerad instruktion. Utgångspunkten var att alla sådana meddelanden skulle sändas, men att de skulle uppläsa endast en gång samma

Figur 3. Innehållet i TT:s nyheter respektive *Dagens Eko* 1939, 1940 och 1942 (procent av telegram/inslag).

Källa: Nyhetsundersökningen, se Appendix.

dag. Det blev i stor utsträckning *Dagens Eko* som fick ta hand om de längre kristidsmeddelandena. Ekot kom därmed att tappa en del av sin tidigare bredd. Det förekom även kritik mot detta. I den pristävling om förslag till radioprogram som Svenska Dagbladet anordnade våren 1941 framfördes bl.a. att meddelandena "sänkt kvalitén på och intresset för *Dagens*

Eko" och att dessa borde flyttas till en egen programpunkt.²⁵³ Också Ekomedarbetarna kände av situationen. Ekochefen Wadsten konstaterade 1941 att "nuvarande förhållande har gjort gränserna för bevakningen snävare", men tillade: "men det är inte alltid redaktionens fel att ekot då och då får en stark krisbetoning..."²⁵⁴

Dagens Eko om Sverige och TT om utlandet

En följd av TT:s och Ekots skilda roller var att deras innehåll blev mycket olika (figur 3). TT:s radionyheter dominerades av utlandstelegram: drygt 60 procent av de nyheter som rapporterades gällde sådant som utspelades utanför Sverige. För Ekot var motsvarande andel bara knappt 20 procent. Av Ekots inslag rörde omkring 40 procent svenska samhällsfrågor (politik, ekonomi och socialt). I TT utgjorde detta område mindre än 15 procent.²⁵⁵

Bilden är emellertid inte helt rättvisande. Särskilt under kriget bestod TT:s radionyheter i stor utsträckning av kommunkörer som innehöll ett mycket stort antal korta telegram, medan Ekots inslag var få och långa. TT:s nyheter kunde därför få med telegramnyheter från både Sverige och utlandet, medan de prioriterade svenska meddelandena kom att utgöra en relativt stor del av Ekots begränsade antal inslag. Ekoinslagen anknöt dessutom i mindre utsträckning än tidigare till vad som sagts i den föregående TT-sändningen.²⁵⁶

I och med att den tyska krigslyckan vände började Sverige – och därmed även Radiotjänst – att markera sin självständighet. Hösten 1944 påbörjade Radiotjänst särskilda sändningar på danska, finska och norska. Även om redaktörerna var från Danmark (Niels Grunnet), Finland (Vilhelm Zilliacus) och Norge (Arne Østvedt) var det Radiotjänst som hade ansvaret för sändningarna. Dessa var på åtta minuter vardera och blocket rubricerades "För nordiska lyssnare".²⁵⁷

Under andra världskriget bidrog Radiotjänst till den nationella samlingen genom att medvetet uppmärksamma olika delar av landet, inte minst sådant som hade karaktär av nationella evenemang. Här är ljudbil nr 3 försedd med det typiska gengasaggregatet på landsortsbesök i maj 1944. FOTO: SVT BILD

Programverksamhet i krigsskugga

När Radiotjänst kom att fungera som en del av den svenska beredskapen gällde det inte bara nyheter och kristidsmeddelanden utan också andra delar av programverksamheten. Inte minst kom Yngve Hugos engagemang inom folkberedskapen att prägla både programproduktion och transmittering av begivenheter.²⁵⁸

Nationell samling i reportaget

Sportsändningarna fortsatte även under kriget.²⁵⁹ Det som ändrade förutsättningarna var avbrottet i de internationella förbindelserna. Idrottsutbytet med utlandet minskade genom att möjligheterna att sända från utlandet blev kraftigt beskurna. Efter krigsutbrottet fortsat-

te utbytet inom Norden. Då Tyskland anföll Danmark och Norge 1940 upphörde kontakterna också med dessa länder för att i Danmarks fall på nytt återupptas i slutet av samma år. Det som i övrigt kom att prägla utlandskontakterna inom sporten var förhållandet till Finland. En stor manifestation ägde rum den 11 februari 1940 i samband med en bandylandskamp mellan Sverige och Finland på Stockholms stadion.

Även den nationella sporten var på samma sätt präglad av nationell manifestation. Det gällde exempelvis friidrotten med löparen Gunder Hägg. Han kom särskilt i blickpunkten då han 1943 var på turné i USA och Radiotjänst på olika sätt följde hans lopp där. En amerikansvensk, Tage Palm, refererade loppet och i pressdebatten fanns det både kraftiga nationella övertoner och mycket beröm för Radiotjänst.

Även reportaget fortsatte som under förkrigstiden att inventera Sveriges geografi och folkliv. Programpolitiskt bands detta samman med behovet av landsomfattande uppslutning och samhörighet i en tid av yttre hot. Exempelvis företog redaktör Daniel Thorén, "Göteborgs välkände hallåman", sommaren 1941 till-

Finansminister Ernst Wigforss talar i radio.
FOTO: SVT BILD

sammans med en tekniker en tio dagars reportageresa runt om i Bohuslän (varvid man bodde i tält), något som senare presenterades i sex riksradioprogram.²⁶⁰ Sensommaren 1941 gjordes bl.a. också ett Landskronareportage. Reporterbilen besökte växtförädlingsanstalten Weibullsholm och gjorde en rundtur på fälten, fortsatte med ett reportage från staden Landskrona och avslutade med ett besök på Ven. Reportaget från Ven kom att ingå i en serie om svenska öar, som presenterade historiska glimtar, naturbeskrivningar och intervjuer med öbor.

Under 1944 gjordes landsbygdsreportage om bl.a. Norrbotten, Klarälven, Blekinge och Skåne. I en reportageserie besökte man industrier som producerade motsvarigheter till de varor som före krigsutbrottet hade importerats samt om försvarets mindre kända verksamhetsområden. För verksamhetsåret 1944–1945 upptog reportagen hundra timmar om året, fransett inslagen i *Dagens Eko*.

Reportageformen hade utvecklats kraftigt sedan mitten av 1930-talet. Manus förekom nu så gott som aldrig när det gällde intervjuer. Att det inte förekom manuskript vid reportagen betydde dock inte att de alltid var improviserade. Vid ett typiskt industrireportage fick ofta reportern först ägna ett par dagar åt studier i fabriken och "följa arbetets gång, ta reda på vad som hände i de olika maskinerna och välja ut de moment i produktionen som är radiomässiga". Själva intervjuerna förbereddes emellertid inte i detalj, utan blev "vanliga samtal" under vilka reportern fick försöka lista ut hur den svarande skulle tas, vilka saker hon eller han kunde berätta om och om personen överhuvudtaget var lämpad för att tala i radio. Reportagen spelades in på skivor och den normala efterhandredigeringen bestod mest i att ta bort sådant som inte skulle sändas.²⁶¹

Även om exemplet är hämtat från ett industrireportage var den utmärkande reportagetypen under dessa år bygdereportaget. Under sommarhalvåret fanns det alltid en inspelningsbil på färd ute i landet. Mycket av det inspelade materialet kom aldrig att sändas utan arkiverades på lackskiva. Bakom detta omfattande intresse att dokumentera svenskt liv anar man folklivsforskaren Olof Forsén.

Okontroversiell inrikespolitik

I och med krigshotet bildade de fyra stora partierna en samlingsregering i december 1939. De politiska uttalanden som gjordes i radion betonade hela tiden det gemensamma och vädjade till det svenska. Politikerna tycks dessutom snarast ha undvikit mediet. Statsminister Per Albin Hansson uppträdde endast ett femtontal

gångar i *Dagens Eko* under hela kriget. I stället var det kungafamiljen som framträdde som symbol för den nationella samhörigheten.²⁶²

Inför det andrakammarval som skulle äga rum 1940 rådde till en början osäkerhet. Det fanns röster för att det borde uppskjutas eller att regeringspartierna åtminstone borde gå fram med gemensamma valsedlar. Till slut bestämdes dock att valet skulle hållas som planerat, men att partierna skulle iaktta återhållsamhet med sina kampanjer.²⁶³ Återhållsamheten kom även att påverka radions behandling av valrörelsen. Den begränsades till entimmas presentationer av var och en av regeringspartiernas ledare, medan avslutningsdebatten inställdes.

Andrakammarvalet 1944 ägde däremot rum i en helt annan situation. Visserligen satt samlingsregeringen kvar, men valrörelsen var traditionell och inriktad på efterkrigsfrågorna.²⁶⁴ Användningen av radion rymde dock samma begränsningar som 1940. Partierna i riksdagen fick programtid för sina presentationer, men inte heller nu förekom någon avslutande partiledardebatt.

Nyheter i krigsslutet

Krigets utveckling i början av 1945 gav förhoppningar om en snar fred. Förväntan var stor och det fanns ett starkt intresse att snabbt få reda på förändringar i läget. För att få aktuella rapporter satte Radiotjänst tillsammans med Telegrafverket upp s.k. lyssnarposter i Enköping och Stockholm i syfte att följa vad som utsändes från olika utländska radiostationer.²⁶⁵

De första egna nyhetsmeddelandena

Även om avtalet med staten innebar att det var TT som först skulle komma med nyhetstelegrammen var nyhetstempot i slutet av april 1945 sådant att radion inte ansåg sig kunna invänta TT när det gällde viktiga nyheter. Sålunda bröt hallåmannen Gunnar Helén Radiotjänsts sändning den 1 maj kl. 21.35 med nyheten om Hitlers död. I stället för en diktuppläs-

Radionyheter i krigsslutet

Under krigets sista vecka var radion mycket nyhetsaktiv. Det förekom regelbundet direktsändningar och kommentarer om läget. Dessa kulminerade med direktsändningar om människors upplevelse av freden, t.ex.:

1/5 kl. 21.35 Nyheten om Hitlers död (direkt mellan program: Gunnar Helén)

kl. 22.25 Extra *Dagens Eko*: kommentarer till Hitlers död (Bo Enander)

2/5 kl. 19.13 Danska flyktingar i Malmö (Ekoinslag av Sven Jerring)

21.35 Extra *Dagens Eko*: Patrik Smith från BBC berättar om Italiens kapitulation och Berlins fall kommenteras (major Per Kellin)

3/5 kl. 20.00 Programavbrott för återutsändning av anförande av Albert Speer

4/5 kl. 19.25 Ekoinslag från London (T.G. Wickbom) och Paris (Victor Vinde)

21.10 Tal av redaktören för de fria danska radiosändningarna i Sveriges radio, Niels Grunnet, med anledning av den tyska kapitulationen i Danmark

21.35 Program om Hollands frihetskamp (Ragnar Svanström)

22.15 Tal av redaktören för de fria norska radiosändningarna i Sveriges radio, Arne Østvedt

22.30 Extra *Dagens Eko*: glimtar från firande i Malmö (Sven Jerring) och lägeskommentarer (major Per Kellin och Bo Enander)

Källor: Samtliga sändningar finns återgivna i boken *Fred. Radiodokument om krigsslutet* som Radiotjänst publicerade 1946. En översikt finns även i *Röster i Radio* nr 21, 1945.

ning återutsändes först Hamburggradions officiella meddelande och sedan en svensk översättning.²⁶⁶ Händelsen beskrivs i efterhand av den dåvarande föredragschefen Olof Forsén i hans minnen:

Genom någon ödets skickelse hade jag anat att något stort skulle kunna ske, så jag hade samlat hela förenade föredrags- och aktualitetspersonalen klockan tio på morgonen – på årets enda okristna fridag [...] Efter en lång dag på studion

med kaffe och wienerbröd stod jag på kvällskvisten med hatt och rock på och tänkte ge mig iväg till min försenade frukost eller middag. Det hade ju inte hänt något av det som jag hade anat. Då hörde jag en småländsk röst:

– Ska du gå nu? Hör här!

Jo, jag hörde en operaouvertyr från Hamburg och min tekniska kollega Sture Palmér förklarade att hallåmannen nyss hade förebådat något spännande. Jag stannade naturligtvis och jag höll inte reda på hur många gånger jag fick höra detta "Achtung Achtung" med tillägget att inom kort kommer det ett allvarligt och viktigt meddelande till tyska folket. För var gång blev det en ny ouvertyr och en ny hallåmannavarning och för var gång tryckte också Palmér på inspelningsverket [...] Och till sist en stund efter nio kommer hallåmannen igen utan detta "inom kort". Så blev det en dyster trumvirvel, och så kom rapporten om Hitlers död "i kampen mot bolsjevismen".

Några minuter senare kunde Gunnar Helén, som var kvällens hallåman, vidarebefordra budskapet till det svenska folket. Vi väntade inte på TT utan bröt programmet för denna nyhetssändning. Och vi är alltjämt stolta över att – såvitt vi vet – ha varit först i världen med Hamburgradions sensation.²⁶⁷

Det kan diskuteras om det var Forsén som initierat mötet på redaktionen; enligt en troligare uppgift var det Henrik Hahr som efter ett besök i Malmö den 30 april känt att något var på väg att hända och kallat in redaktionen.²⁶⁸ Oavsett initiativet var det principiellt intressanta med sändningen att Radiotjänst gick ut med en officiell nyhet före TT. Olof Forsén uppger sig ha varit mycket klart medveten om det unika i händelsen:

Det var första gången under alla åren som jag fick arrangera en nyhetssändning – nej, jag *fick* inte, för det var fortfarande förbjudet, men jag gjorde det. Och sen fortsatte vi under ett par veckors tid av bara farten, Henrik Hahr och jag.²⁶⁹

Att Radiotjänst sände vissa nyheter vid sidan av TT innebar dock inte på något sätt att man tog över nyhetskommunikéerna. Det normala var att TT stod för extranyheterna. Så var det exempelvis en extrasändning från TT som

den 4 maj kl. 20 kom med meddelandet om den tyska kapitulationen i Danmark, nordvästra Tyskland och Nederländerna. Likaså var det TT som den 5 maj kl. 6.54 i en extrasändning meddelade att vapenvila skulle inträda kl. 8 samma dag. Däremot sände Radiotjänst ögonblicksbilder från en rad platser. Sven Jerring var i Köpenhamn och Carl-Åke Wadsten vid norska gränsen i Charlottenberg. Dessutom förekom direkta överföringar från BBC samt från dansk och tysk radio.²⁷⁰

Meddelandet om den slutliga kapitulationen kom i en extrasändning från TT den 8 maj kl. 14.03. Radiotjänst hade uppgiften redan kl. 12.17 från en extrasändning i den danska radion men valde att denna gång vänta på TT.²⁷¹

Den närvarande radion

Utmärkande för radions nyhetsförmedling i krigsslutet var således att Radiotjänst i en del fall gick ut med officiella nyheter, som hade sitt ursprung i utländska radiosändningar. I efterhand har detta ibland framställts som ett genombrott för radions egna nyheter. Så var dock knappast fallet, eftersom det trots allt endast var några få nyheter som förmedlades på detta sätt, samt att sådana nyheter även sänts tidigare under året. Däremot var det givetvis principiellt intressant att Radiotjänst valde att på egen hand gå ut med en stor nyhet som Hitlers död, där man kunde förvänta sig en TT-sändning.²⁷² Att Radiotjänst gick ut direkt och därmed bröt mot avtalet med TT väckte dock ingen debatt i det rådande läget. Tvärtom hade TT-chefen i ett brev till radiochefen redan i början av 1944 påpekat "att en del förhållanden medfört att alla mer uppseendeväckande nyheter komma först i radio" och tillagt att han inte fann något "sacrosankt" i de gällande reglerna.²⁷³

Inte heller är det rimligt att se denna "nyhetsverksamhet" som ett första steg att utveckla självständiga radionyheter vid sidan av TT. Radiotjänsts medarbetare var väl medvetna om TT:s stora betydelse och den viktigaste nyheten – Tysklands slutliga kapitulation – kom inte

Denna bild blev klassisk. Den 7 maj 1945 kl. 12.42 kom budet till radion att Tyskland kapitulerat. På Kungsgatan i Stockholm samlades snart tusentals människor. Reportern Gunnar Helén, som inte kunde komma upp på inspelningsbilen på grund av folkmassorna, fick rådet av medhjälparen Lennart Hyland att hoppa upp på en kommunal renhållningsbil och rapportera därifrån. Teknikern fick sedan springa med den inspelade skivan till studion 5 trappor upp. FOTO: SÖREN HOFFMAN/SVT BILD

radion att sända först även om möjligheten fanns. Det som gjorde att radion ändå vågade förmedla enstaka nyheter vid sidan av TT var att förutsättningarna var goda när det gällde att få tillgång till nyheter, liksom att det var förhållandevis lätt att värdera nyhetsmeddelandena.

Det mest framträdande draget i radions rapportering under krigsslutet – som Radiotjänst själv beskrev som "sitt dittills mest krävande prov som nyhetsförmedlare"²⁷⁴ – var därför inte nyhetsmeddelandena i sig utan i stället den starka närvarokänsla i det internationella

skeendet som förmedlades under den första majveckan: Sven Jerring i Malmö och Köpenhamn, Carl-Åke Wadsten vid norska gränsen och i Oslo, T.G. Wickbom i London, Victor Vinde i Paris och Tage Palm i New York samt bl.a. Gunnar Helén och Lennart Hyland bland människor på Kungsgatan i Stockholm.²⁷⁵ Till sammans med snabba kommentarer och direktsända tal av frihetsrörelsens företrädare i Danmark och Norge samt av de allierades ledare skapades i radion ett internationellt fredsrum med stark känslomässig laddning på ett sätt som ingen dagstidning kunde åstadkomma. Radiotjänsts kompetens och erfarenhet inom föredragsverksamhet, Eko-sändningar, mikrofonbesök och allmänna reportage förenades här i en modern aktualitetsradio.

I samhällets tjänst

Radiotjänsts första två decennier var i allt väsentligt en framgångshistoria. Intresset för det nya mediet var mycket stort och förväntningarna höga. Antalet licenser växte snabbt och efter det första decenniet var Sverige ett av de radiotätaste länderna i Europa.

I diskussioner kring radions tidigaste historia har en återkommande fråga gällt självständigheten. Det har framhållits både att radions utveckling som nyhetsmedium fördröjdes genom att dagspressen var ägare av Radiotjänst och att staten genom Telegrafstyrelsen gav snäva ramar för verksamheten. En annan föreställning om radions första två decennier har varit att radion först och främst stod i folkbildningens tjänst.

Vår granskning av aktualitetsprogrammets framväxt och förändring har visat att radion på många sätt var präglad av folkbildningsambitioner och föreställningar om samhällsansvar. Radion som medium var otvivelaktigt i samhällets tjänst och programverksamheten var underordnad det som dominerande samhällsinstitutioner och beslutsfattare uppfattade som lämpligt och önskvärt. Samhällsintres-

set sattes vanligtvis före publikintresset. Samtidigt var radions första två decennier en period som inte hade en helt enhetlig karaktär. Under den första tioårsperioden var radion i högre grad ett samhällsinstrument, underordnat omvärldens krav, under den andra markerade radion en självständigare ställning, inte minst i fråga om aktualitetsprogram.

Centraliserad radio för nationell fostran

Under radioverksamhetens första decennium etablerades successivt en nationell radio. De som förut studerat den svenska radions tidiga historia har i mindre utsträckning lagt tonvikten på denna centraliseringsprocess. Mycket talar dock för att detta är ett av viktigaste dragen när det gäller radions utveckling i Sverige, och att inte minst pressen hade särskilt stor betydelse för nyhetsverksamhetens framväxt och villkor.

För statsmakten, oavsett regering, var det naturligt med en nationell radio under offentlig kontroll. Sverige skilde sig härvidlag mycket litet från andra europeiska länder. De lokala stationerna fick visserligen vara kvar under en tid, men ökade krav på teknik och samordning bidrog till att de snart avvecklades. Samma synsätt kom att prägla programverksamheten. Radiotjänsts riksprogramchef i Stockholm fick en central ställning genom att han skulle värdera kvaliteten hos de lokala programmen inför rikssändning. Även om det därmed ansågs vara "sörjt för att landsorten efter råd och lägenhet blir representerad i den svenska rundradion" hade Radiotjänst ett entydigt centralistiskt synsätt: "Av helt naturliga skäl måste programmen i väsentliga stycken få sin prägel av huvudstadens ojämförliga tillgångar på kulturkrafter inom olika områden."²⁷⁶

De lokala radioklubbarnas nationella kongress 1927 var en kraftig manifestation för den lokala radion, där det argumenterades både för fler lokala program i riksprogrammet och fler lokala program. I en kommentar sade Radiotjänsts chef att han var fullt på det klara med det nödvändiga i att få med material från

landsorten i riksprogrammet. Men detta måste göras av Radiotjänst som då måste lägga "det hela så att rundradion kommer något över smaknivån, för att den, som vårt kontrakt säger, skall verka i folkuppföstrande syfte".²⁷⁷

Journalistik som upplysning

Journalistiken hos Radiotjänst präglades under det första decenniet helt av dessa förutsättningar. Det uppfattades som naturligt att TT fick ensamrätt på nationella nyhetskommunikéer, eftersom det både bidrog till enhetligheten i nyhetsspridningen och garanterade en kvalitetskontroll. Det var lika naturligt att kontroversiella ämnen var bannlysta och att partipolitik inte ansågs höra hemma i radion. Till skillnad från dagspressen, som var en plattform för den politiska debatten, skulle radion förmedla sådant som det rådde enighet om, och helst sådant som var vetenskapligt fastlagt. Radion blev experternas arena.

Radions aktualitetsverksamhet präglades av konsensusbyggande och det fanns en försiktighet i förhållningssättet till aktuella samhällsfrågor samtidigt som programverksamheten präglades av "takt och hänsyn".²⁷⁸ Kontroversiellt stoff undveks nogsam, och lämpligheten var som regel överordnad viktigheten eller publikintresset i valet av programstoff. De publikundersökningar som gjordes syftade mer till att ge kunskap om förutsättningarna för programverksamheten än att kartlägga publikens önskemål och preferenser.

Även om en del av försiktigheten säkert hade sin bakgrund i en osäkerhet inför det nya mediets sätt att fungera är det ändå uppenbart att det var samhällets krav som satte normen för programverksamheten. Programutbudet som helhet präglades av en strävan efter att påverka publiken i en viss riktning: radion skulle sprida bildning, goda värderingar, verka för en kulturell förhöjning och uppföstra svenska folket till lämpliga levnadsvanor. Radions programverksamhet var på så sätt sinnebilden för det moderna upplysningsprojektet och det som på 1920-talet uppfattades som modernt

fanns i storstäderna. Detta framskyntade tydligt i konflikter om enskilda program.

Radionyheter: både statsintresse och tidningsintresse

Under radions första år drev Svenska Radioklubbars förbund de privata lokalstationernas intressen. Radioklubbarna kritiserade beroendet av dagspressen, oviljan att sända politiska program och företagets myndighetskaraktär.²⁸⁴ Radiotjänst och Telegrafverket var emellertid alltför tunga motståndare för att de lokala stationerna skulle lyckas nå någon framgång.

Tiden talade också emot radioklubbarna. I början av 1930-talet fanns det i ökande utsträckning en allmänt positiv inställning till centrala lösningar. Nya centralorganisationer och statliga myndigheter bildades. Utvecklingen mot en riksradio var därför närmast något "naturligt". Det fanns en nära koppling mellan det nationella och det moderna, särskilt den moderna tekniken.²⁸⁵ Den förste programchefen, Nils Holmberg, argumenterade senare som redaktör på Radiolyssnaren för det rimliga i att förstatliga de lokala stationerna med orden "Moren har gjort sin plikt, moren kan gå".²⁸⁶

I betänkandet från 1933 års radioutredning visade det sig också att det lokala hade tappat mark. Utredningen återgav i stort sett Radiotjänsts hela argumentation: "Det är enligt utredningens mening en klok och naturlig åtgärd, då man i ett land som Sverige med dess begränsade programresurser, koncentrerar de befintliga tillgångarna på ett program."²⁸⁷

Men radioklubbarna hade samtidigt rätt i sina iakttagelser. Den nationella radion var grundad i en allians mellan två aktörer som normalt skilde sig mycket åt men som just när det gällde radion förenades av gemensamma intressen. Staten såg radion som ett instrument i samhällets och den nationella folkupplysningens tjänst, medan dagspressens intresse låg i att ha en viss kontroll över radions utveckling: en nationell radio var då en klar fördel med tanke på att dagspressen till sin karaktär var lokal.

De två intressena lät sig länge väl förenas. Att nyheterna kom från TT var ett utslag av detta gemensamma intresse. Men mot slutet av radions första decennium växte dock missnöjet med dagspressens starka position. TT:s centrala roll blev nu i stället en symbol för dagspressens alltför stora inflytande över radion. För att bryta pressens makt lade regeringen en proposition om att radion skulle förstatligas. Propositionen gick visserligen inte igenom, men utfallet var att staten genom styrelsepresentation stärkte sitt grepp om radioverksamheten. Samtidigt tappade dagspressen något av sitt inflytande genom att VD-kopplingen med TT upphörde. Genom en ny, programinriktad radiochef som Dymling fick radion en mer självständig position.

Påverkade dagspressen radions nyheter?

En vanlig slutsats i tidigare beskrivningar av Radiotjänsts nyhetsverksamhet har varit att denna från starten bedrevs med hänsyn till dagspressens intressen. En som kraftigt argumenterat i denna riktning är den senare chefen för ljudradion Nils-Olof Franzén, som kallat avtalet om TT:s ensamrätt på nyheter ett "slavkontrakt" och menat att Reuterswärd ensidigt hävdade pressens intressen. Även forskningen har pekat på pressens stora inflytande över radioverksamhetens utformning.²⁸⁸

I Reuterswärd's uttalanden och interna brev finns också mycket som ger stöd för att omsorgen om dagstidningarnas utveckling var större än omsorgen om Radiotjänst. Reuterswärd framhöll t.ex. i ett anförande inför Svenska Tidningsutgivareföreningen 1927 att "man lyckats uppnå, dels att blott en kommuniké utsändes per dag, dels att den utsändes på den för tidningarna minst skadliga tidpunkten på dygnet". I ett annat sammanhang menade han att han drivit Radiotjänst från "defensivposition".²⁸⁹

Även om beläggen förefaller mycket klara finns det ändå anledning att sätta ett frågetecken i kanten, nämligen att Gustaf Reuterswärd trots allt knappast kan uppfattas som något

sanningsvittne. När han våren 1927 talade inför de samlade tidningsutgivarna skedde det efter ett par år präglade av en återkommande kritik mot Radiotjänsts nyheter från tidningarnas sida. Kritikerna menade att TT med sina nyhetssändningar gav draghjälp åt det nya mediet. Det hade också från tidningshåll riktats en direkt kritik mot Gustaf Reuterswärd's dubbla lojaliteter som TT- och radiochef.²⁹⁰ Med tanke på detta var det knappast överraskande att Reuterswärd kraftigt argumenterade för att dagspressen hade nått en stor framgång genom uppläggningsen av TT:s nyhetssändningar.

I själva verket fanns det inte några egentliga motsättningar om TT:s ställning. De diskussioner som fördes inför beslutet om koncessionen präglades av enighet om att TT skulle ha ansvaret, liksom att dagspressen inte fick skadas. Det var mer eller mindre ett samhällsintresse att TT skulle stå för nyhetstjänsten i det nya mediet. Den gemensamma referensramen för alla parter i diskussionen var en grundläggande tilltro till dagspressen.

Den rådande föreställningen var därför knappast att dagspressen hade fått kontroll över radions nyheter, snarare att radion genom dagspressens telegrambyrå försäkrades tillförlitliga nyheter. Samtidigt är det tydligt att programpolitiken också fortsatt tog hänsyn till dagstidningsbranschens intressen, t.ex. i fråga om nyhetstidens förläggning och antalet nyhetskommunikéer. Det är knappast överraskande att detta väckte kritik hos en del av Radiotjänsts medarbetare som programchefen Nils Holmberg, som själv kom från nyhetskonnkurrensen inom pressen. Det är dock svårt att bedöma det riktiga i Nils Holmberg's beskrivning av den faktiska situationen, inte minst som han senare själv valde att sluta delvis i protest mot programpolitiken. En rimlig slutsats är dock att dagspressen hade ett slags basinflytande över radion genom att man faktiskt var huvudägare. Radiotjänst's försiktighet i fråga om aktualitetsprogram kan sannolikt förklaras av att man inte ville gå in på vad man

Lyssnade Radiotjänst på publiken?

Redan några år efter radiostarten genomfördes en första studie av "hur radioprogrammen verka på publiken".²⁷⁹ Undersökningen, som företogs i juni 1928, var upplagd så att varje licensinnehavare fick ett enkätformulär som innehöll en lista på 20 programpunkter. För varje programpunkt skulle svarspersonen uppge om man önskade "mera", "mindre", "lika" av den eller om den skulle "helt bort". Frågeformuläret sändes ut till fler än 350 000 personer. I och med att enkäten gällde licensinnehavare var den knappast representativ för alla som lyssnade på radio. Exempelvis var andelen män bland svarspersonerna 90 procent.

Enligt enkäten var allmogemusik, gammal dansmusik och dragspel det som toppade publikpreferenserna. Resultatet speglade det faktum att svarspersonerna bodde på landsbygden och var uppvuxna med en sådan musiktradition. I sin kommentar framhöll Radiotjänst att den höga uppskattningen av föredragen "i viss mån" var överraskande.²⁸⁰ Minst uppskattad var den moderna dansmusiken eller "jazzen", men även den klassiska musiken hade ett mycket negativt värde. Dagsnyheter och referat – snarast aktualiteter – hamnade klart på den positiva sidan.

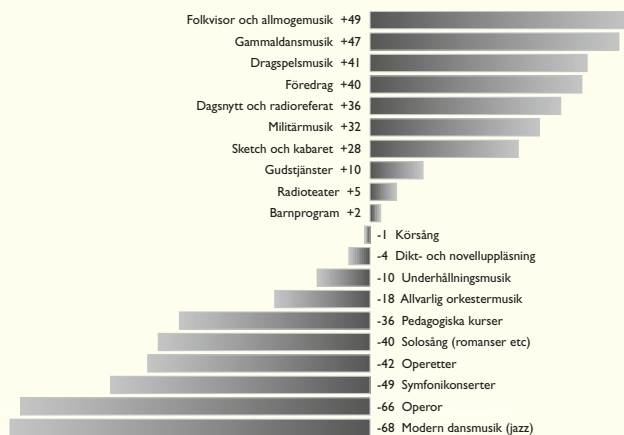
Hur såg då Radiotjänst på undersökningen? I en kommentar uttalade riksprogramchefen: "Omröstningen har gett radioledningen fasta hållpunkter för bedömande av de olika programinslagens uppskattning ute i landet. Vissa siffror ge sålunda klara anvisningar om ändring av programmen."²⁸¹ "Men", tillade han,

om man nu vidtager ändringar i programmen med ledning av omröstningssiffrorna, måste man läsa dessa siffror med urskillning och i varje enskilt fall pröva vilka faktorer som kunna tänkas ha influerat på omröstningens resultat [...] Radioledningen måste även taga hänsyn till minoriteternas legitima krav på att i viss utsträckning bli tillgodosedda i radioprogrammen.

Andra var mer skeptiska till att Radiotjänst skulle ta hänsyn till publikundersökningar. Ivar Harrie skrev i det inledande avsnittet till Radiotjänsts jubileumsbok 1929 att det var tveksamt om omröstningen kunde användas som underlag för programbeslut. Han menade att publikens svaga intresse för opera hängde samman med att radion inte förmådde förmedla stämningen, men att detta inte fick påverka musiksändningarnas omfattning. Samtidigt ansåg han att prestigessvar gav en överskattning av föredragsintresset.²⁸² I en direkt kommentar till undersökningen sades dessutom att Radiotjänst "för sin uppgift att balansera alla de olika programintressena" har "föga hjälp av publikens meningsyttringar" men att undersökningen har givit mycket intressanta resultat "icke minst ur folkpsykologisk synvinkel".²⁸³

Också 1933 års radioutredning använde enkäten som underlag, men undvek specifika analyser. Utredningens tolkning var att skillnaderna mellan olika grupper trots allt inte var särskilt stora. Detta var ett argument för att det räckte med ett – omväxlande – riksprogram i radion.

Figur 4. Resultat från den första undersökningen av radiopubliken. Rangordning efter programpreferens.

Kommentar: Siffrorna redovisar en bearbetning av ursprungstabellen. Det som anges är andelen som vill ha mer minus andelen som vill ha mindre eller helt ta bort programpunkten.

uppfattade som dagspressens område. Å andra sidan visade debatten om Radiotjänsts ägarstruktur att handhavandet av nyhetstjänsten inte, trots försök, kunde göras till någon central stridsfråga. På sikt var dock sammankopplingen dömd att misslyckas, men det visade sig ta en oväntat lång tid.

Krav på "radiomässighet"

Att Radiotjänst fram till mitten av 1930-talet hade nått en sådan stark position i det svenska samhället bidrog i sig till att självständigheten stärktes. Det fanns inom radion en ökad medvetenhet om mediets styrka: radions företrädare kunde i större utsträckning, inte minst genom inspelningsteknikens förbättring, hävda sitt synsätt gentemot andra intressenter och ställa krav på "radiomässighet".²⁹¹ Radion ville inte längre i första hand förmedla, man ville skapa sin egen rytm och inte vara beroende av andra medier.

Att pressens företrädare efter 1935 fick ett mindre inflytande över verksamheten gav radion större möjligheter att utforma en egen programprofil. Till detta bidrog att Carl Anders Dymling som ny radiochef, och tillika riksprogramchef, dels saknade band till dagspressen, dels var intresserad av radions programutveckling och inte bara av att administrera radion som ett slags myndighet. Men det går inte heller att bortse från att utvecklingen av inspelningstekniken var det som skapade helt nya möjligheter att göra radion till en journalistiskt medium.

Det är i ljuset av dessa förändringar aktualitetsjournalistikens förändring under 1930-talet skall betraktas. Etableringen av en nyhetsavdelning 1936, starten av *Dagens Eko* 1937 och genomförandet av en reportageserie som *Lort-Sverige* 1938 är belysande exempel på hur programverksamhet förändrades. Radiotjänst eftersträvade att visa vad som var radiomediets styrka: att sända det som var aktuellt och att skapa närvarokänsla. Radion ville ge ett självständigt bidrag till samhällsutvecklingen. Detta blev också allt viktigare i ett publikperspek-

tiv, eftersom nyhetens behag med radion höll på att försvinna och andra medier, främst filmen, lockade. Men förändringarna genomfördes under lång tid. Nyhetssändningar var inget som dominerade programtablåns ens under andra världskriget.

Programutvecklingen gällde dock främst journalistikens uttrycksformer, inte dess mål eller innehåll. Det var fortfarande en upplysningsradio i samhällets tjänst, men den var mera "radiomässig". Även *Lort-Sverige* som kunde uppfattas som en samhällskritisk programserie var motiverad av att det gällde "hygienisk propaganda".²⁹² Serien genomfördes också i samverkan med en statlig myndighet utan att detta ifrågasattes. Det var också intresset för att utveckla programformen som gjorde att ett aktualitetsprogram i den nazistiskt präglade Berlinradion kunde ge namn och delvis form åt *Dagens Eko* utan att det väckte någon diskussion. Ekot som program innebar inte heller att TT:s ensamrätt ifrågasattes utan programmet skulle vara just ett eko av dagens frågor, i praktiken kommentarer till sådant som tidigare tagits upp av TT.

Nationell samling kring rundradion

Den kritik som fanns mot radion gällde bl.a. att programmen kunde gå väl långt i sin folkbildningsambition. I efterhand förefaller inte minst den idealistiska upplysningsanda som kännetecknade en del programsatsningar, t.ex. i befolkningsfrågan, vara anmärkningsvärd. Upplysningsambitionen garanterade samtidigt både bredd och djup i programutbudet. Den låg också bakom att den politiska bevakningen byggdes upp och att alla riksdagspartier fick delta i politiska debatter inför valen.

Det fanns också kritiker, både från höger och vänster, som ifrågasatte de värderingar programverksamheten utgick ifrån. Men det var knappast någon grundläggande kritik. Radion var mån om att skapa en helhet där alla intressen skulle tillgodoses. Också händelser i provinsen fick ett ökat utrymme i riksprogrammet. När det gäller aktualitetsprogram-

men innebar detta att radion framför allt bildade ett nationellt rum. Etnologen Orvar Löfgren har uppmärksammat radions betydelse för skapandet av en svensk nationell identitet.²⁹³ Särskilt i reportagen från olika delar av landet frammanades en bild av nationen Sverige, där olika landsändar förenades i en nationell lyssnargemenskap, låt vara att också den hade en idealistisk framtaning.

Andra världskriget innebar inte någon större förändring av radions programpolitik utan programverksamheten fortsatte inom samma folkupplysande ramar som tidigare, samtidigt som radioformens utveckling ökade möjligheterna till direkt närvaro i verkligheten. Att radion skulle vara en del av försvaret av Sverige var en självklarhet för radioledningen. Det kom till uttryck på många olika sätt, t.ex. genom att *Dagens Eko* främst kom att få den nationella uppgiften att förmedla meddelanden till medborgarna. Däremot beklagade man att de många meddelanden som man måste sända inte var särskilt radiomässiga.

Nyheter = nyhetskommunikéer

Att Radiotjänst vid krigsslutet satte sig över kravet på att nyheter skulle förmedlas genom TT och sände nyheter som hämtats från utländska radiostationer har ibland betraktats som ett uttryck för en principiell förändring. Så var dock knappast fallet. Det rörde sig endast om enstaka händelser och speglade snarare stämningsläget inför krigsslutet. Typiskt nog reagerade inte heller TT kritiskt på det in-

träffade, troligen beroende på att det var vid få tillfällen som radion hade sänt och att TT-kommunikéerna trots allt var de som stått för huvuddelen av nyheterna.

En viktig förklaring till den starka ställning som TT intog under hela perioden – likaså även under det kommande årtiondet – låg i själva synen på vad som är en nyhet. Nyheter var liktydigt med nyhetstelegram – och en nyhetssändning var en nyhetskommuniké eller, med ett senare begrepp, en telegramsammanfattning. Telegrammen representerade det viktiga som hänt och var som regel hämtade från officiella källor. TT-nyheterna var visserligen korta men rymde ett stort antal nyheter både från utlandet och från Sverige som helhet. Den fördjupning som kom i *Dagens Eko* gällde endast några få områden – och var just ett eko av vad andra hade sagt.

Den händelsebevakning som i övrigt förekom var med ett sådant synsätt inte frågan om nyheter utan om *aktualiteter*. Det är därför symtomatiskt att det som Radiotjänst lyfte fram som ett nyhetsgenombrott var att man rapporterat Hitlers död före TT, alltså ett slags officiell nyhet. Samtidigt var det inte alls detta som var det radiomässigt intressanta i krigsslutet; det nya var snarare att radion genom direktsändningar förmedlade aktuella stämningar från hela Europa. Här rörde det sig inte längre om en upplysnings- eller överhetsradio utan en radio som var närvarande mitt i skeendet och som direkt förmedlade vanliga människors upplevelser.

Utrikeskorrespondenten Arne Thorén i New York.
Foto: SVT BILD

Spegling 1945–1965

Radio och TV i samförståndets tid

Det behövdes ett världskrig för att Sveriges Radio skulle få fart på sin nyhetsförmedling, men det räckte inte.

Formuleringen är Olof Forséns, chef för radions aktualitetsavdelning under 1940-talet. Den kommer från hans radiominnen, nedskrivna två decennier efter radions första egna nyhetsmeddelanden under de sista krigsveckorna.¹ Vad Forsén syftar på är att Radiotjänst trots sitt nyhetsengagemang i krigsslutet inte började med egna nyheter när TT:s ensamrätt på att sända dagsnyheter formellt upphörde ett par år senare. I själva verket dröjde det till i mitten av 1950-talet innan en daglig nyhetsjournal startade i den nya radiokanalen P2. Men när väl nyhetssändningarna hade etablerats expanderade de snabbt i både radio och TV. Under samma tid skedde stora förändringar både i det svenska samhället och i omvärlden som skapade helt nya villkor för radions – och senare televisionens – aktualitetsprogram.

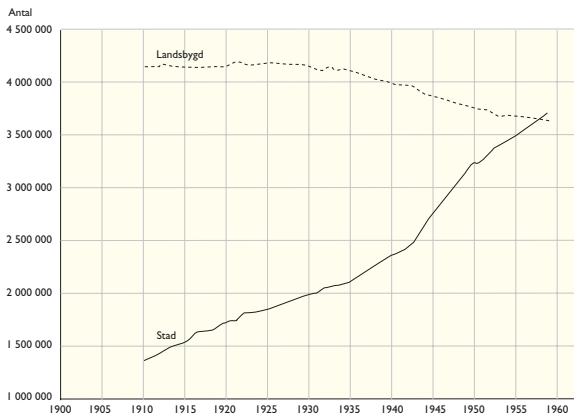
Kallt krig i världspolitik

År 1945 låg stora delar av Europa i ruiner och andra världskrigets segerherrar USA och Sovjet

kämpade om inflytandet.² USA beslutade om ekonomiskt stöd för återuppbyggnaden genom Marshallhjälpen, samtidigt som Sovjetunionen ökade den politiska kontrollen över sin del av Europa. På den utrikespolitiska arenan blev läget snart hotfullt. Berlinkonflikten 1948 var ett synligt uttryck för supermakternas skilda intressen. Kärnvapenupprustningen kom att prägla den globala maktpolitiken. Samtidigt spelade FN under särskilt 1950- och 1960-talen en central roll i försöken att lösa de internationella politiska konflikterna.

I västvärlden uppfattades det kommunistiska Sovjetunionen som expansionistiskt och hotfullt. I Tjeckoslovakien tog kommunistpartiet makten genom en kupp 1948 och i Koreakriget under 1950-talets första år ställdes det kommunistiska Nordkorea tillsammans med Kina mot Sydkorea och USA/FN. Ett uppror mot det kommunistiska styret i Ungern 1956 slogs ner av sovjetiska trupper. Vid samma tid ockuperade Frankrike och Storbritannien Suezkanalen i syfte att motverka Egyptens orientering mot öst. Kubakrisen 1962 var den allvarligaste internationella politiska krisen. Sovjetunionens försök att installera raketbaser på det sedan 1959 kommuniststyrda Kuba uppfattades som ett direkt hot mot USA. Risken för ett nytt storkrig var överhängande, men efter

Figur 5. Sveriges befolkning 1910–1958 efter boende i landsbygd respektive stad (antal).

Källa: SCB, Historiska tabeller.

ett komplicerat förhandlingsspel monterades baserna ner.

Medvetenheten om att det fanns en värld utanför Europa och USA ökade. Skillnaderna i välstånd mellan de rika industrinationerna och de fattiga länderna blev allt mer påtagliga. Det uppstod en tydlig politisk konflikt mellan ”nord” och ”syd”, dvs. de länder som man på 1950-talet började tala om som underutvecklade länder, eller ”den tredje världen”.³ Företrädare för den tredje världens länder enades om en antikolonialistisk och neutral politik. Samtidigt tog sig koloniernas frigörelse också uttryck i våld; befrielseströrelser uppstod på olika håll. De flesta kolonierna i norra Afrika hade blivit självständiga 1960. I södra Afrika och i Algeriet behöll kolonialmakterna dock greppet fram till början av 1960-talet. Detsamma gällde i Sydostasien, där försöken till revolution i Vietnam ledde till krig först mot Frankrike och senare mot USA.

Folkhemmet: modernisering och välfärd

De första decennierna efter andra världskriget har ofta beskrivits som folkhemsbyggets tid. Även om folkhemstanken var betydligt äldre har den kommit att bli en samlande beteckning för efterkrigstidens svenska välfärdssamhälle.⁴ Välfärdsstaten innebar en expansion för den

offentliga sektorn, särskilt under 1960-talet. I samhällsplaneringen fanns en stark tilltro till vetenskapens, förnuftets och teknikens möjligheter att förbättra samhället – en social ingenjörskonst med uppgift att utjämna klasskillnader och orättvisor.

Bostadsbristen var stor och skapandet av moderna bostäder blev en del i folkhemsbygget. Industrin rationaliserades genom införandet av nya produktionsprocesser. Konsumtions-samhället föddes: hemmen moderniserades med ny teknik som kylskåp och dammsugare och bilismen spred sig. Fritiden ökade genom lediga lördagar och längre semester. Framtidstron steg och Sverige nådde tillsammans med Schweiz – två länder som skonats av kriget – den högsta levnadsstandarden i världen.

Urbaniseringen ökade och i slutet av 1950-talet hade en majoritet av svenskarna blivit stadsbor (figur 5). Näringsstrukturen omvandlades snabbt. Överströmningen av arbetskraft gick från jordbruk till industri och senare till den snabbt expanderande tjänstesektorn, framför allt i offentlig regi. På arbetsmarknaden rådde snart brist på arbetskraft. Den första vågen av invandring till Sverige var en arbetskraftsinvandring initierad av de stora företagen.

Kvinnans roll i samhällslivet förändrades. 1950-talet var hemmafruarnas decennium, men bland annat på grund av arbetskraftsbristen började även kvinnorna i allt större utsträckning efterfrågas på arbetsmarknaden. Omfattande kampanjer som skulle locka kvinnorna till arbetslivet genomfördes och traditionella familjemönster kom att ifrågasättas. Det blev debatt om äktenskapet, sexualmoralen och kvinnors roll i arbetslivet. Även ungdomens situation började att uppmärksammas på ett nytt sätt som en följd av efterkrigstidens stora barnkullar.⁵

Inrikespolitiken under efterkrigstiden präglades å ena sidan av det begynnande kalla kriget och rädslan för den kommunistiska expansionen i öst. En stor enighet rådde mellan de fyra stora riksdagspartierna i avståndstagandet från kommunisterna. Å andra sidan fanns det djup-

gående konflikter mellan de borgerliga partierna och socialdemokraterna som hade sitt ursprung i olika syn på statens roll i samhällslivet. Inställningen till frågan om allmän tjänstepension blev den stora politiska symbolfrågan. I en folkomröstning 1957 blev det en knapp majoritet för den socialdemokratiska linjen, som var att staten skulle ha ansvaret för pensionen.

Tidningsdöd och en ny kvällspress

Också dagstidningslandskapet förändrades kraftigt under efterkrigstidens två första decennier. Tidningsdöden drabbade Sverige på allvar i början av 1950-talet och antalet dagstidningar med utgivning minst tre dagar i veckan minskade från 191 år 1945 till 139 år 1960. Att en stad fick en dominerande tidning blev därför allt vanligare.⁶ Även om pressjournalistiken började anpassas till de lokala monopolsituationerna var journalistiken på nyhetsplats fortfarande tydligt partipolitiskt färgad.

Samtidigt förändrades dagspressen genom tillkomsten av kvällstidningarna. Expressens start 1944 innebar att en ny typ av journalistik introducerades efter anglosaxisk förebild. Tidningen satsade på en populärjournalistik med sensation och drama som viktiga ingredienser, samt på servicematerial och sport, även om den även uppmärksammade de stora politiska nyheterna. Journalistiken blev även efter hand mer granskande och ifrågasättande. Kvällstidningarna nådde stora upplageframgångar under 1950- och 1960-talen.⁷

Förutsättningarna för den politiska opinionsbildningen förändrades i och med att många lokala tidningar försvann samtidigt som kvällspressen expanderade. Tidigare hade den partipolitiska dagspressen varit den främsta kanalen för partierna när det gällde att föra ut sin politik till väljarna. Då hade åtminstone socialdemokraterna, folkpartiet och högern haft tillgång till egna, lokala tidningar som troget ställde upp bakom partiet. Nu tvingades partierna söka nya strategier och kanaler i opinionsbildningsarbetet.

Radion expanderar och televisionen startar

Radiotjänst förändrades kraftigt efter 1945. Fram till 1955 utökades sändningstiden och antalet anställda mer än fördubblades – från cirka 200 till nästan 500 – men den stora förändringen för ljudradion kom med den andra radiokanalen 1955 och uppbyggnaden av en egen nyhetsverksamhet under de därpå följande åren.⁸ Reguljära TV-sändningar i en kanal inleddes 1956. År 1960 fanns 35 TV-sändare och svenska folket tog till sig televisionen betydligt snabbare än vad både experter och Sveriges Radios ledning hade förväntat: från 37 000 TV-licenser år 1956 till 996 000 år 1960 och 1 819 000 år 1963.⁹

När Yngve Hugo (t.h) 1950 lämnade över chefskapet för Radiotjänst till Elof Ehnmark skedde inga större förändringar av programverksamheten. Ehnmark hade en akademisk bakgrund som litteraturhistoriker och hade medverkat som kritiker i radion men också som lokalombud. Han stod framför allt för den äldre radiotraditionen och bidrog inte till någon förnyelse i fråga om nyheter och samhällsbevakning. FOTO: SVT BILD

Det gamla Radiotjänsts förvandling till ett modernt radio- och TV-företag markerades även genom namnbytet till Sveriges Radio AB 1957. Mellan 1955 och 1960 tredubblades antalet anställda från ca 500 till ca 1300 och 1965 var man nästan 2500.¹⁰ Genom en förändring i ägarstrukturen 1957 reducerades dagspressens inflytande genom att folkrörelserna fick en ägarandel på 40 procent – en andel som tio år senare ökade till 60 procent. Den nya ägarstrukturen symboliserade att radion och televisionen inkorporerades i folkhemsbygget.¹¹ Till en början var förändringarna på ledningsnivå små. Yngve Hugo, som hade blivit radiochef efter Dymling 1942, stod liksom sin efterträdare Elof Ehnmark (1950–1955) kvar i den äldre radiotraditionen. Den stora förändringen skedde när en ny radiochef, diplomaten Olof Rydbeck, tillträdde 1955.

De följande kapitlen beskriver aktualitetsverksamheten i radio och TV under åren 1945–1965. Den centrala frågan är hur programpolitik och programverksamhet förändrades under dessa decennier av snabba samhällsomdaningar. År 1945 hade Radiotjänst sänt egna nyheter – men de första egentliga nyhetsprogrammen kom ändå inte till stånd förrän 1956. Vad låg bakom detta? En annan fråga är hur den nystartade televisionen tog sig an aktualitetsprogrammen. Hittade man nya, egna programformer eller försökte man efterlikna radion?

Journalistik på Radiotjänst 1945–1955

Nyhetsverksamheten vid krigsslutet skapade förväntningar inom Radiotjänsts aktualitetsavdelning. Även långt senare kom de första veckorna i maj 1945 att tas som ett exempel på genombrottet för radions nyhetsförmedling. Mindre diskuterat är det faktum att dessa nyhetssändningar inte kom att följas av propäer på en organiserad nyhetstjänst. I stället fortsatte

verksamheten till en början inom samma ramar som tidigare, även om perspektiven i programverksamheten började förändras.

Efterkrigsradion: nya möjligheter

Den radioutredning som hade tillsatts 1943 var den andra statliga kommitté som granskade svensk radioverksamhet.¹² Utredningen markerade tydligare än tidigare vikten av en självständig radio. Man menade att konkurrensen haft stor betydelse för utvecklingen av dagstidningsmarknaden, radions monopolställning riskerade däremot att leda till stagnation. Medan samhällskritik ansågs vara ett centralt element för en dagstidning hade radion ett objektivitetskrav, som dock inte fick "drivas för långt [...] Det halvstatliga monopolföretaget bör i möjligaste mån tillförsäkras det privata publicitetsföretagets fördelar, utan att därför den självklara lojaliteten mot staten åsidosättes."¹³ Utredningens synsätt bekräftade därvidlag den förändring mot en ökad självständighet som redan var på gång, inte minst inom aktualitetsjournalistiken.

Restriktivt förslag om nyhetstjänsten

Andra världskriget hade visat att radion var snabbare än dagstidningar när det gällde att nå ut till stora grupper av medborgare samtidigt. Radions "förmåga att placera mikrofonen just där något händer" var en annan viktig funktion: "en förnimmelse av att leva med i händelsernas mitt är icke överträffad av andra nyhetsförmedlare."¹⁴

Även om radion således uppfattades som ett viktigt nyhetsmedium rådde det tveksamhet om hur nyhetsverksamheten borde organiseras. Å ena sidan hade radion vid krigsslutet snabbt kunnat meddela nyheter på ett sätt som motsvarade allmänhetens förväntningar, å andra sidan var det också viktigt att nyhetskommunikéerna kom från en "godkänd källa", alltså i praktiken TT. Utredningen diskuterade visser-

ligen en modell där Radiotjänst skulle kunna svara för både anskaffning och utformning av nyhetsmaterial, men ville inte gå in på frågan i detalj utan förutsatte "att Radiotjänsts styrelse prövar spörsmålet och framlägger därav föranledda förslag".¹⁵

Förslaget öppnade för en omorganisation av nyhetstjänsten, där TT skulle bli en källa bland flera snarare än en ensam förmedlare av nyhetskommunikéerna. Den nya texten om nyhetstjänsten i överenskommelsen med staten kom nu att lyda:

Radiotjänst skall för sina nyhetskommunikéer i första hand utnyttja material som tillhandahålles av Tidningarnas Telegrambyrå aktiebolag, men må komplettera med annat material.¹⁶

Utredningens diskussion kring radions behandling av samhällsfrågor präglades av en anda av folkuppfostran. Radion ansågs ha "en angelägen uppgift att åt familjen ge upplysning och undervisning i frågor rörande hem- och familjevård", liksom för folkhälsa och samhällskunskap.¹⁷ På det politiska området betonades radions insatser "i den politiska upplysningens tjänst".¹⁸ Det uttalades att de renodlat politiska programmen mycket väl kunde ta upp kontroversiella frågor om detta kunde ske på ett balanserat sätt – "utan att därigenom vanlig takt och hänsyn till lyssnarskarorna åsidosättes" – men utredningen ställde sig ändå avvaktande till sändningar från riksdagen.¹⁹

Att de allmänna programprinciper som formulerades av utredningen senare beslutades av riksdagen – i stort sett utan debatt – bör närmast tolkas så att man på politiskt håll var nöjd med verksamhetens karaktär och inriktning. En förklaring var också att utredningen i mycket liten grad berörde frågor som radion de närmaste åren skulle ställas inför; den präglades mer av bakåtblickar mot 1930-talet än av framtidsvisioner för 1950-talet.

Efterkrigstidens programpolitik

Medan radioutredningen pågick hade Radiotjänst redan börjat arbeta med sina programplaner för efterkrigstiden. Radion hade fått ökade möjligheter inte minst genom en utökning av sändningstiden.²⁰ När det gällde nyhets- och samhällsbevakning lyfte den första programplanen – säsongen 1945/1946 – särskilt fram reportaget. Nyckelorden var kontakt med världshändelserna och fredsarbetet. Radiotjänsts medarbetare i utlandet skulle medverka i dagsaktuella reportage och utrikeskrönikan skulle få en ny form.²¹ Däremot nämnde radiochefen i den nya programplanen inget om någon förändring av nyheterna.

Satsningen på dagsaktuella reportage var säkerligen en viktig faktor bakom omorganisationen av radions programavdelningar våren 1946. Aktualitetsavdelningen bröts då ut ur föredragsavdelningen och gavs en självständig ställning, med Olof Forsén som chef. Avdelningen fick tre sektioner: inrikes (Forsén), utrikes²² (Henrik Hahr) samt *Dagens Eko* och andra dagsaktuella frågor (vakant²³). Avdelningen bestod av tolv programtjänstemän, som i de flesta fall hade varit verksamma inom den tidigare aktualitetsavdelningen.²⁴ Det förutsattes också ett mycket nära programsamarbete mellan aktualitets- och föredragsavdelningarna.²⁵

"Först och sist de eviga värdena"

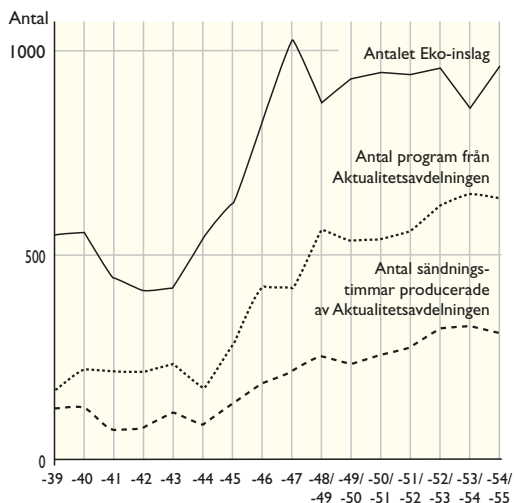
I aktualitetsavdelningens programplan för 1946/1947 var reportaget prioriterat, särskilt utlandsreportaget. Programmedarbetarna skulle på olika sätt belysa utvecklingen i Europa efter kriget "för att förmedla några intryck av stämningen".²⁶ I programplanen ingick dessutom vad Olof Forsén kallade en ny uppgift – det sociala reportaget. Något överraskande är emellertid att det i dessa planer inte finns något som antyder en förändring av nyhetstjänsten – något som inte heller togs upp i de närmast följande årens planer.

Det är svårt att bedöma vad som låg bakom att Radiotjänst inte följde upp den nyhetssatsning som hade fått en sådan uppmärksamhet veckorna före krigsslutet. En viktig faktor var säkerligen att varken radiochefen Hugo eller aktualitetschefen Forsén tycks ha varit särskilt nyhetsinriktade.²⁷ Visserligen framhöll Forsén i en artikel 1958 – då radions egen nyhetsverksamhet hade kommit igång – att ”vi slogs tappert för att få en aktuell kvart”, men samtidigt uttalade han kritik mot den dominans för nyheter han då tyckte sig se. Att han inte satte nyheterna främst kom klart till uttryck i artikelns slutkläm: ”Gärna pangsaker. Men först och sist de eviga värdena.”²⁸

Att nyhetssändningarna även hanterades något valhant av radioledningen kom till uttryck i början av 1947 genom det som kom att kallas ”Yngve Hugos nyhetsrevolution”. Syftet var att på ”bästa sändningstid” få plats för ”längre och krävande program”. TT:s eftermiddagssändning flyttades från kl. 19 till 18.40, samtidigt som det bestämdes att TT:s kvällsnyheter inte längre skulle ha en fast tid; de skulle dock följas av en andra utgåva av *Dagens Eko*.²⁹ Den kompakta lyssnarkritik som följde riktade sig främst mot den rörliga sändningstiden för kvällsnyhetsblocket. Radiotjänst slog nästan omgående till reträtt och en dryg månad senare var de gamla, fasta tiderna tillbaka i tablån – men den andra Ekosändningen behölls vären ut. Lyssnarreaktionerna visade att radionyheter nu hade blivit en del av de dagliga vanorna, som man inte ville rucka på. Dagspressens kommentarer visade att tidningarna nu gav ett helhjärtat stöd åt radions nyhetstjänst. Expressen förde samtidigt fram radioutredningens tanke att Radiotjänst skulle börja med egna nyhetssändningar.³⁰

Att Radiotjänsts ledning ändå inte tog initiativ till någon utbyggnad av nyhetstjänsten medförde säkerligen att TT:s nye man i Radiotjänsts styrelse – VD Olof Sundell – fick ett större inflytande.³¹ Han var emot att radion skulle starta egna nyhetssändningar: TT:s radionyheter var enligt hans mening fullt till-

Figur 6. Aktualitetsavdelningens produktion 1939–1954/55.

räckliga och det fanns ingen anledning för Radiotjänst att bygga upp en egen nyhetsorganisation.³²

Dagens Eko expanderar och breddas...

Även om inte Radiotjänst skapade någon egen nyhetsorganisation var mängden aktualitetsprogram och inslag i *Dagens Eko* omfattande. Från att under kriget ha varit jämförelsevis få ökade antalet kraftigt mellan 1944 och 1947, där inte minst de dubbla Ekosändningarna första halvåret 1947 drog upp mängden (figur 6).

I förhållande till krigsåren, då inrikesändelser och upplysningar i samhällets tjänst hade stått i centrum, var den största förändringen efter 1945 att utrikesmaterialet ökade kraftigt. År 1950 gällde närmare hälften av inslagen utlandet. Den inrikespolitiska bevakningen fortsatte emellertid att vara blygsam: den utgjorde endast fem procent av samtliga Ekoinslag medan ca 20 procent av inslagen handlade om olyckor, brott, kultur, personnyheter och sport.³³

Ekoinslagen hade sällan någon utpräglad dagsaktualitet och bestod dessutom nästan uteslutande av studioinslag. Endast vart tionde inslag kan beskrivas som ett litet längre reportage, med flera intervjuer och en reporter

på plats. Antalet inslag per Ekosändning var få och inslagen förhållandevis långa. En genomgång av samtliga inslag med samhällsinriktning de tre första kvartalen 1951 (ca 15 procent av samtliga) visar att inslagen i genomsnitt var på drygt sju minuter. Fortfarande var det vanligt att ett enda inslag upptog i stort sett en hel Ekosändning.³⁴

Vid sidan av den kvantitativa expansionen hos *Dagens Eko* förändrades även programformen. Inslag i studio var visserligen det vanligaste, men i jämförelse med tidigare fanns det en strävan att befinna sig på platsen för händelsen. En annan ambition var att modernisera intervju tekniken (se ruta).

...men på TT är traditionen stark

Förändringen av *Dagens Eko* hade ingen motsvarighet när det gällde TT:s radionyheter. TT hade efter kriget fortsatt sin traditionella kommunikéform, där meddelanden av officiell karaktär dominerade. På TT var man övertygad om styrkan hos sina nyhetsprinciper: de har "visat sig vara hållfasta och rent av betecknats som normgivande", uttalade senare den dåvarande chefen för TT-radio, Staffan Rosén.³⁶ Nyhetsuppläsaren Uno Stenholm ställde sig helt avvisande till att TT skulle frångå "kommunikéformen" för radionyheter och tillade att denna bedömning delades av samtliga som sysslade med radionyhets tjänsten: "De svenska radionyheterna bör ha en viss officiell prägel."³⁷

Med tanke på de ökande skillnaderna mellan de två synsätten både i fråga om form och nyhetsurval var det knappast oväntat att det i slutet av 1940-talet allt oftare uppstod konflikter mellan TT och Radiotjänst. När radions aktualitetsavdelning valde att stöpa om nyhetsblockets form och före TT-nyheterna lägga in nyhetsmässiga löpsedlar för *Dagens Eko*, uppfattades detta av TT som en provokation.³⁸ Men också på TT var man medveten om det generella problemet; det intressanta med konflikten mellan TT och Radiotjänsts aktualitetsavdelning är att den ytterst handlade om vad som skulle menas med nyheter. Något för-

TT fortsatte under efterkrigstiden med samma typ av telegramnyhetskommunikéer som tidigare.

Inom TT hade dock radionyheterna stärkts. På bilden från 1949 syns TT-redaktören Gösta Öman (t.v.) tillsammans med Staffan Rosén, chef för TT:s radionyheter, under en nyhetssändning från TT.

FOTO: SÖREN HOFFMAN/SVT BILD

enklat rörde det sig om en principiell skiljelinje mellan Radiotjänsts intresse att "göra radio" och TT:s tradition att "meddela nyheter". Det fanns också en kritik från radion mot att TT:s nyheter gav för litet utrymme åt samhällsfrågor och för mycket åt olyckor och brott.³⁹

Kritiken mot TT:s radionyheter kom inte bara från Radiotjänsts aktualitetsavdelning. Det fanns i slutet av 1940-talet en stark presskritik mot utformningen av TT:s kommunikéer – men också mot Ekoinslagen. Radionyheterna från TT upplevdes som färglösa och tråkiga. En alltför stor del av nyhetsinnehållet ansågs bestå av ointressanta händelser och ovidkommande utländska nyheter. Dagstidningarna menade att det fanns behov av en reformering av nyhetsverksamheten i radio.⁴⁰

Under efterkrigstiden blev det vanligt att *Dagens Eko* sände direkt från enskilda händelser och gjorde intervjuer på plats. Intervjuernas form kunde dock variera kraftigt. I den traditionella intervjun ställde reportern ofta endast en inledande fråga och lät sedan den intervjuade utan avbrott berätta, i den modernare intervjun var reportern mer aktiv med återkommande frågor.

Ett exempel på den traditionella intervjun på plats är ett inslag från den s.k. Essingebroolyckan den 24 november 1948, då en buss körde av Essingebroen i Stockholm och 11 personer omkom. TT hade redan ca kl. 12.15 haft en extra nyhetssändning (drygt 3 minuter) som berättat att "en svår busskatastrof" ägt rum i Stockholm kl. 8.15. *Dagens Ekos* inslag i eftermiddagssändningen bestod av två delar. I båda fallen gav reportern (Sven Jerring) först en bild av situationen och sedan lät han en intervjuperson ge en längre beskrivning av vad som hade hänt.³⁵

Reportern: Stora Essingens hamn, nära Essingebadet klockan arton. Den förolyckade trådbussen är bärgad. De tio omkomna har transporterats bort i ambulanser. De många skådelystna stockholmarna har inte fått betrakta detta makabra skådespel. Hamnområdet är avspärrat. Vi ber civilingenjör Eskil Lundahl, en av de två ingenjörer som lett bärgningsarbetet, att redogöra för det.

Eskil Lundahl: Så fort meddelande anlände till hamnstyrelsen om olyckan beordrades från Djurgårdsvarvet och olika arbetsplatser en del lyftkranar, en speciell 15 tons lyftkran, en spelpråm – den tar en cirka 30 ton – och framför allt dykare till olycksplatsen. Så fort ... de första som anlände var dykare efter ca en timmas tid. Denna gick givetvis omedelbart ned för att kunna konstatera var bussen kunde ligga på botten. Det var ganska svårt att finna den. Den hade drivit ... vi konstaterade strax efter 15 minuter ... den hade drivit ca 30–40 meter därifrån man kunde förmoda att det skulle ligga efter hålet i räckverket... (Lundahl får berätta i ca 3,5 minuter.)

Ett exempel på den moderna typen av intervju på plats är Gunnar Heléns intervju med Folke Bernadotte på Bromma flygplats. Det var den 13 augusti 1948 och Bernadotte hade kommit till Bromma från sitt medlingsuppdrag i Palestina för att delta i en Röda Kors-konferens i Stockholm. Planet landade klockan 23.07. "Exakt fyra minuter senare satt den outtröttligt framför radiomikrofo-

nen" mindes Helén två år senare. Helén frågade om han med tanke på den känsliga situationen skulle orientera Bernadotte om vilka frågor han tänkte ställa. Bernadotte menade att det inte behövdes utan att han kunde starta direkt och efter tio sekunder gick sändningen ut direkt som ett extra *Dagens Eko*:

Gunnar Helén: Det påstås, greve Bernadotte, att det var en protestaktion härnäst i Palestina. Man meddelade Er på plakat att Stockholm var Ert hem och att Ni skulle hålla till där, att Jerusalem var judarnas och att ni skulle låta dem behålla det själva. Det är väl inte anledningen till att Ni kommit hem?

Folke Bernadotte: Nej, det är det verkligen inte. Det var dagen före förrgår, när jag besökte Jerusalem och just hade en presskonferens där, då var det representanter från den s.k. Sternligan, som hade roat sig med det här upptåget. Men jag måste säga, att det är nog ett undantag från regeln, därför att jag har som regel mottagits med den största förståelse och välvilja. Jag har ju haft många konferenser, både med araberna och judarna, och jag kan inte säga, att någon utav dessa konferenser har varit oangenäm för mig.

H: Har det varit mycket svårt rent praktiskt att träffa alla dem som Ni behövde träffa?

B: Kommunikationerna i Palestina och de länder, som ligger i krig, är nu nästan hopplösa. Men jag har ett plan till mitt förfogande hela tiden, och utan det planet hade jag absolut inte kunnat åstadkomma någonting. Vi har flugit ungefär 55 000 kilometer, sedan jag lämnade Stockholm.

H: Är det det planet, som Ni kom med?

B: Ja, det är det planet, som vi kom med. Vi har ungefär 210 flygtimmar i luften.

H: Har det varit rent fysiskt mycket ansträngande?

B: Ja, det har varit kolossalt jobbigt, om man kan använda det uttrycket. Dels är ju värmen förfärligt tryckande, dels är ju födan ganska oregelbunden, så inte har det varit någon semestervila precis de här två och en halv månaderna jag har varit borta. [...]

H: Ni kommer från mycket allvarliga och tunga ärenden. Ni kommer till en stad, som är i jubel och segeryra, därför att svenskarna har vunnit fotbollsfinalen i Olympiaden i kväll. Har Ni haft någon aning om det, har Ni kunnat följa med i sådana ting, eller har Ni varit fullkomligt isolerad?

Reportern Gunnar Helén (t.v.) intervjuar Folke Bernadotte på Bromma flygplats den 13 augusti 1948.

FOTO: BERTIL DANIELSSON/SVT BILD

B: Ja, jag har varit ganska isolerad. Jag hörde verkligen i mitt plan på hitvägen för en stund sedan i dagsnyheterna, att vi hade vunnit guldmedaljen, och det gladdde mig ju mycket. Men annars har jag kunnat följa olympiska spelen ganska lite. När man kommer över till den judiska sidan, så har de ju tidningar, där man kan följa resultaten, men på Rhodos, där jag har mitt högkvarter, där är det klenst med tidningar. Där är det bara grekiska, och dem kan jag inte läsa. Men det har ju varit fantastiska framgångar för de svenska färgerna, och det har glatt mig mycket, och jag har hört mycket berömmande ord från olika representanter över de svenska insatserna i olympiska spelen.

H: Så man känner sig svensk också i en sån kosmopolitisk miljö?

B: Jadå, det gör man visst det.

Källor: Radions programarkiv och Helén (1950).

Också inom radions aktualitetsavdelning fanns en strävan i samma riktning. Men i Radiotjänsts ledning fanns det uppenbarligen inget gensvar för en sådan linje.⁴¹ Inte heller Elof Ehnmark, som tillträdde som radiochef 1950, förefaller ha haft något utpräglat nyhetsintresse; han stod mer för den akademiska traditionen än för en modern journalistik.⁴²

Dörren öppnas mot världen: utlandsreportaget

Radions stora satsning inom ramen för aktualitetsprogrammen gällde utlandsreportaget. Redan hösten 1945 hade radion varit på längre besök i grannländerna, men också åkt med brittisk konvoj genom Skagerakssparren, samt gjort program om polacker som återvände till Warszawa.

År 1946 öppnades dörren till världen på vid gavel. I ett fyrtiotal program rapporterade i stort sett alla medarbetare på aktualitetsavdelningen från olika delar av världen. Manne Berggren var i Österrike och Ungern, Sven Jerring i Mellaneuropa och USA, Henrik Hahr i Storbritannien och Nederländerna, Gunnar Helén i Nederländerna, Olof Forsén i Italien, Karl Axel Arvidsson i Polen, Carl-Åke Wadsten i Norge och Lennart Hyland i Storbritannien. Till detta kom regelbundna bidrag från vad som kallades "Radiotjänsts fasta rapportörer" i Köpenhamn, Helsingfors, Oslo, Reykjavík, London, Paris och New York.⁴³

Efter denna storsatsning minskade de större utlandsreportagen året därpå till ca 25. De närmaste åren skedde en ytterligare minskning.⁴⁴ Nu var det i stället den svenska – och nordiska – verkligheten som fokuserades. År 1949 var temat vardagens villkor i de nordiska länderna. För att skapa en verklighetsnära Sverigeanknytning lät man en svensk fiskare få vara med på fiske i Norge, en svensk bonde besöka dansk lantbruk och en svensk industriarbetare studera arbetsförhållanden i Finland.⁴⁵

Intresset för världen utanför Sverige påverkade även *Dagens Eko*. Ca en tredjedel av inslagen under åren 1950 och 1955 rörde utrikesny-

De närmaste åren efter andra världskriget öppnade sig världen för den svenska radion. Det gjordes en lång rad reportage om situationen i andra länder, inte minst från efterkrigstidens Mellaneuropa. Men också Norden uppmärksammades i en programserie. Här lastas Radiotjänsts ljudbil på en båt för en reportageresa till Island 1946.

FOTO: SVT BILD

heter, 15 procent svensk politik och ekonomi och ca 10 procent sociala frågor.⁴⁶ Drygt 15 procent utgjorde inslag om olyckor, brott, kultur, nöje och sport. Utrikesbevakningen minskade dock kraftigt mellan 1950 och 1955. Utrikesnyheternas andel av det totala nyhetsmaterialet, dvs. nyheter om samhällsfrågor i länder utanför Sverige, sjönk från 45 till ca 25 procent. I stället ökade uppmärksamheten för sociala frågor.

Ett nytt socialreportage

Det ökade intresset för sociala frågor präglade i ännu högre grad reportageverksamheten. En av Olof Forséns hjärtefrågor var vad han kallade det nya socialreportaget. I motsats till det tidigare socialreportaget, som varit "av mer teknisk natur", avsåg detta en belysning av "sociala förhållanden [...] de samhälleliga stödåtgärderna, omflyttningen av arbetskraft och andra nutidsproblem".⁴⁷ Det var således något annat än 1930-talets "mikrofonen-är-nyfiken-reportage" eller Lubbe Nordströms granskning och kritik av det omoderna Sverige. Intresset låg nu i att belysa hur moderniseringen faktiskt påverkade människorna och inte minst att skildra moderniseringens problem.

I motsats till Lubbe Nordströms myndighetsinspirerade och propagerande reportage ville Forsén åstadkomma förutsättningslösa beskrivningar av samtiden. För honom var det därför naturligt att knyta kontakter med den akademiska världen. Inför ett av de första reportagen, som handlade om sociala förändringar i Sjuhäradsbygden, samarbetade radion med det sociologiska seminariet vid Göteborgs högskola. Studenter förberedde reportagen genom undersökningar bland textilarbetare och lantbrukare. Den ansvarige för reportageserien, Gunnar Helén, skulle med detta som underlag resa runt i området.⁴⁸ Reportageserien kom att kallas *Helg och söcken i Sjuhäradsbygden* och sändes i tre delar våren 1947.⁴⁹

Vid sidan av Helén var det Lars Madsén som svarade för socialreportagen. Typiska Madsén-program från 1946 är *Samtal med en gammal bonde*, *En liten gummas livsöde* och *Samtal med textilarbeterska*.⁵⁰

Det sociala reportaget sökte sig också mot nya ämnen. År 1947 fanns programrubriker som *Direktören och arbetarna: ett bordssamtal mellan parterna om problem på en större arbetsplats* och *Varför kverulerar det röda Ådalen?* *En rundfråga bland förgrundsmän i Kramfors*. År 1949 sände föredragsavdelningen en längre serie om åldrandet – *Ålderdoms-Sverige*, som

Lars Madsén var landsbygdens reporter. Han lyckades genom sin eftertänksamma intervjustil på ett skickligt sätt levandegöra enskilda människors livsöden. Bilden är från 1947. FOTO: SVT BILD

inleddes av författaren Ivar Lo-Johansson. Det var ett inträngande reportage som till det yttre hade likheter med Lubbe Nordströms *Lort-Sverige* tio år tidigare. Den stora skillnaden var emellertid att 1940-talets reportage gjordes på radions egna villkor, utan inblandning från någon myndighet. I detta avseende kan *Ålderdoms-Sverige* betraktas som en föregångare till den moderna undersökande journalistiken.⁵¹

Aktualitetsavdelningens svenska reportageverksamhet efter kriget fortsatte i övrigt som tidigare med en blandning av aktualiteter och allmänna samhälls- och kulturreportage. Bland de svenska aktualiteterna 1946 märktes bl.a. ett vinterbesök på en statsisbrytare, karnevalen i

Lund, men också Per Albin Hanssons begravning samt ett minnesprogram om den bortgångne statsministern. Inte oväntat kom kulturreportaget att få ett betydande utrymme. *Husförhör i Urshult* och *En kväll på Uranienborg* är exempel på rubriker från 1946.⁵²

Reportageverksamhetens inriktning bar som helhet en tydlig prägel av aktualitetsavdelningens chef, folklivsforskaren Olof Forsén. Det fanns inte som tidigare ett klart överordnat syfte av att lägga till rätta, endast ett intresse att ta reda på hur saker och ting faktiskt förhöll sig. Radion skulle inte stå i tjänst hos någon utan skulle utan skygglappar undersöka skeendet.

När Gunnar Helén kom till Radiotjänst var han litet av ett underbarn. Född 1918 blev han vid 20 års ålder fil. kand. vid Uppsala universitet. Samtidigt som han fortsatte sina studier blev han 1939 hallåman på Radiotjänst. Det var Helén som satt i studion söndagen den 3 september 1939 då krigsförklaringarna från Frankrike och Storbritannien gjorde klart att det skulle bli ett världskrig – och det var Helén som satt i studion då meddelandet om freden kom i maj 1945. Han hade blivit anställd på Radiotjänst 1942, först på Röster i Radio, sedan på föredragsavdelningen och var kvar – de två sista åren som chef för föredragsavdelningens sociala sektion – till 1949 då han blev kulturchef på Stockholms-Tidningen.

Det karaktäristiska för Gunnar Helén var hans okuvliga energi och hans intresse för allt som var nytt. I sina memoarer skriver han:

Uppslagsmässigt blev åren 1946–49 min mest produktiva period. Att den kom att sammanfalla med radions frigörelse och det öppna debattklimatets framväxt i Sverige var naturligtvis inte enbart min

förtjänst. Jag red på vågen, skapade den delvis och det var en lust att leva som yrkesman.⁵⁴

Gunnar Helén stod för en modern journalistik. Hans direktintervjuer på gatan vid fredsslutet, hans reportageserier från Bohuslän och Sjuhäradsbygden och ungdomsprogrammet *Fönstret* bidrog till att förnya programverksamheten på Radiotjänst. Han förebådade den nya tiden när han i *Röster i Radio* 1945 menade att radion inte bara hade ”skyldigheter gentemot statsmakt och myndigheter, men också mot de enskilda individernas yttranderätt [...] En radio som skyggar för varje brännande fråga i samhället kan inte bli annat än en speldosa eller en karikatyr av en folkhögskola”. Också hans intervju-teknik, t.ex. då han intervjuade Folke Bernadotte 1948 (se ruta s. 92), var ny för sin tid.

Källa: Helén (1991).

Nuflödet i en tidsspegel

Ambitionen att förutsättningslöst fånga nuflödet och att beskriva verkligheten ”som den är” utan moraliserande pekpinnar eller andra folkuppfostrande avsikter kom till uttryck i nya programformer. Ett exempel är programmet *Tidsspegel*.⁵⁵ Det startade hösten 1947 med Erik Hjalmar Linder och Gunnar Helén som programledare, båda från föredragsavdelningen.

Avsikten med *Tidsspegel* var att skildra åsikterna i den aktuella kultur- och samhällsdebatten.⁵⁶ Det hade ofta undertitlar som ”Röster ur tidningsdebatten”, ”Röster ur kulturdebatten” och ”Röster och kommentarer”. Innehållet var mycket växlande och samma program kunde behandla såväl politik som litteratur och barnuppfostran. Ett utmärkande drag var samtalsformen där Helén och Linder tillsammans skulle ”diskutera de debattinlägg som gjorts och själva i någon mån ta ställning till det som sagts [...] leka lite med debattinlägg, skoja lite med motsättningarna, dramati-

sera upp replikerna så det blev liv i spelet”.⁵⁶ Programmets form gjorde det möjligt att även behandla kontroversiella frågor genom att olika åsikter kunde balanseras mot varandra.

Tidsspegel sändes under perioden 1947–1976 och kom att bli en av de riktigt långvariga programpunkterna i radions aktualitetsverksamhet.⁵⁷ Programmets innehåll och form ändrades med tiden: under 1960-talet anslöt sig redaktionen till det då vidgade kulturbegreppet, där gränserna mellan kultur och samhälle började suddas ut och där den journalistiska uppgiften inte bara var att spegla debatten utan också att skapa debatt. Det kom då också att ta sig an allt mer brännbart och kontroversiellt programstoff.

Ut i vardagsverkligheten

Även de journalistiska uttrycksformerna i radioreportaget förnyades under 1940-talets andra del. Inom radion fanns ett ökat intresse att frigöra sig från fasta manus i reportaget och

Tidsspegelsamtal: från vänster Nils Erik Bæhrendtz, Erik Goland och Erik Hjalmar Linder.

FOTO: JARL EKENRYD/SVT BILD

i stället gå "rakt ut i verkligheten". Det fanns dessutom en extern kritik mot äldre, starkt manusbundna framställningar, som ansågs möjliggöra en "censur" från Radiotjänsts sida. Även om tanken på en censur kraftigt tillbakavisades av radion verkar det ändå ha funnits en känsla av att manusformen inte fungerade i dagsreportage eller i politiska debatter.⁵⁸

Otvetydigt hade det nya sättet att se på direktreportaget sin bakgrund i en avdramatisering av radiomediet. I allt mindre utsträckning talade radion *till* lyssnarna. I stället ville man *tala med* publiken och inbjuda till samtal och dialog. Det skedde ett "förbundet" av radion: dialoger, möten och träffar började ersätta föredragen.⁵⁹ Med avdramatiseringen av mediet blev det samtidigt fler "vanliga människor" som fick komma till tals i radion.

Ett exempel på tillämpningen av en sådan fri reportageform är Lennart Hylands *Strövtåg i verkligheten* under åren 1946–1952. Hyland, som rekryterats till radion i mars 1945, hade

tidigare arbetat som reporter men även sysslat med sport. Den närmast socialrealistiska programform han började utveckla efter förebild hos Olof Forsén byggde på att han själv gick in i olika roller och gjorde reportage "inifrån" – *Mikrofonen i andras yrken*. Våren 1946 var han servitör på restaurang, hösten 1947 stadsbud på Stockholms Central, i början av 1949 industriarbetare och senare på våren manligt hembiträde.⁶⁰ Genom att på ett seriöst sätt gå in i yrkesrollen menade han sig kunna förmedla en inblick i villkoren för yrket. Dessutom gjorde han reportage från ungarshotell, rapporterade om nattarbete och talade med uteliggare.

För Lennart Hyland var "varje slag av manuskript av ondo när man skall göra ett bra reportage".⁶¹ Han använde sin erfarenhet som nyhetsreporter vid sina "inifrånreportage". I reportagen bedrev Hyland även en undersökande, samhällskritisk journalistik som låg nära publikens vardag. Programmen hade en mycket kritisk ton även för en sentida lyssna-

Undersökande journalistik med Lennart Hyland – Varning för ocker

Reportern Lennart Hyland kom till Radiotjänst 1945. Han arbetade framför allt som sportreporter, till en början i skuggan av Sven Jerring men snart allt mer självständigt. Han hade en anmärkningsvärt bred repertoar som journalist. Inom reportaget var hans intresse att ta upp frågor som rörde vanliga människor och kritiserade i mitten av 1950-talet Radiotjänsts program för att vara ointressanta för den breda allmänheten: ”de tunga och belärande programmen inta en ojämförligt stark ställning, som [...] ej motsvarar de krav lyssnarna har rätt att ställa i fråga om lätt underhållning”.⁶²

Den samhällskritiska tonen i Lennart Hylands reportage *Varning för ocker* från 1947 märktes redan i upptakten:

Lennart Hyland: Ocker grinar mot en från hyresannonserna. Ofta, ja alltför ofta, tvingas folk utan bostad betala mutor för att överhuvudtaget få en bostad och lika ofta blir fortsättningen den: en ockerhyra. Det är absolut upprörande för de som är lojala.

Hyland ringer senare i programmet upp olika penningutlånare, som får berätta om vad de tar för avgifter:

(telefonen)

- 264130.
- Träffas Herr Samuelsson?
- Det är jag.
- Jag... Mitt namn är Hyland. Jag vet inte, det var någon bekant till er som sa... Jag är i en väldig knipa just nu. Är ni sådan så att ni lånar ut pengar?
- Ja, det gör jag ju förstås...
- Skulle ni kunna göra...
- ...men förstås inte till vem som helst.
- ...hastigt och lustigt?
- Ja, det skulle jag ju kunna göra.
- Vad kostar det?
- Ja, det beror på hur mycket det gäller.
- Tusen kronor.
- Tusen kronor.
- 14 dar.
- På 14 dagar.
- Jaaa... det skulle jag... Hur var namnet?
- Hyland.
- Ja ha, jo det skulle jag ju kunna göra, men då får ni betala mig det här. Först och främst får ni betala

mig hundra kronor för administration och sedan vill jag ha 6 procents ränta för den tiden. Alltså hela 6 procents ränta vill jag ha.

– Jaha. Är det på 14 dagar eller på ett helt år?

– Det är på 14 dagar, naturligtvis och det dras utav så när ni får pengarna så drar jag av de hundra kronorna och sex procents ränta...

– Ja jag förstår.

– ...på en gång.

– Ja.

– Så då blir det ju inte tusenlappen ni får.

– Ja hur mycket blir 6 procents ränta nu då?

– Ja 6, det blir ju 60 kronor det.

– Vad då?

– 60 kronor.

– 60 kronor, ja.

– 60 kronor. Och så hundra kronor för administrationen. Det kostar ju att hålla papper och sådana där saker.

– Det blir 840 kvar då?

– Ja då får ni 860 kronor. Och betalar det på 14 dagar... Och då vill jag ha en liten säkerhet också...

[...]

Hyland i verkligheten: på brandkårsreportage 1946 där han är ”tf. brandman”.

FOTO: SÖREN HOFFMAN/SVT BILD

re. Ett exempel är ett program om ocker från oktober 1947 (se ruta).

Programmet om ocker innehöll såvitt vi kan bedöma autentiska intervjuer med ockrare. Detta tycks inte ha upprört pressens radiorecensenter. Den socialdemokratiska Af-
tontidningen menade att "reportaget var alltför försiktigt" och ville ha haft "litet fränare formuleringar i förkastelsedomarna" och den konservativa Svenska Dagbladet beskrev det som "en smula torrt" men "upplysande för den på området obebundna".⁶³ Det kritiska perspektivet i programmet var tydligt moraliserande. I ett annat reportage, om den svarta marknaden – *Byggen, brännvin och bensin: En studie i svart* från juni 1949 – var avsikten mer att förutsättningslöst spegla verkligheten, utan moraliska pekpinna.

Lennart Hyland: Kära myndighetsperson! Det är klart det – ja, förlåt att jag tar och tänder en cigarett (en tändsticka tänds), men jag har fått den av en bekant idag – det är alltså klart det att både Ni och jag och alla de andra vet att det finns en svart börs också i det här landet. Det vet vi ju. Nu kunde ni kanske få det intrycket när Ni väl lyssnat färdigt på det här programmet att det riktar sig väl mycket till Er eller mot Er om ni så vill. Men nej, tro inte det. Det är bara så att det är så här. Jag skall be att få presentera för Er människor som kanske ingen annan auktoritet har än sin egen och som för den delen inte gör anspråk på någon annan. De talar för sig och sitt precis som många andra säkerligen skulle göra i deras ställe. På de allra flesta händer är det väl troligt att deras åsikter kan vederläggas, på moraliska grunder eller i det gemensamma bästas intresse bland annat. Självklart. Men ändå är det inte gjort i det här programmet. Det får Ni göra själv antingen Ni är myndighetsperson eller inte. Rätt och slätt små studier i svart är detta, på områden som så gott som helt går utanför bekymren om bröd för dagen bland människor som inte känner sig svarta, som bara tycker sig vara all dagliga. Är ransoneringsmoralen på upphållningen och vördnaden för vad lag föreskriver i avtagande? Ja, vi skall inte försöka svara heller på det. Men jag vet att den som langar brännvin ut på Stockholms söders smågator var den ende som inte vågade tala fritt ur hjärtat. Han kommer alltså inte med här.⁶⁴

Hyland samtalade sedan med en rad olika personer som haft kontakt med den svarta marknaden. Reportaget väckte dock en del kritik i pressen. Det som upprörde var att de människor som tilläts framträda i programmet och som hade kontakt med den svarta marknaden inte sade sig uppleva detta som omoraliskt.

Den socialdemokratiska Morgon-Tidningen meddelade att man fått telefonpåringningar från personer som tyckte att programmet "var ett slag i ansiktet på alla som under krisåren varit lojala", liberala Dagens Nyheters radiorecensent framhöll att det var riskfyllt att i radio lämna ordet åt lagbrytare och Västmanlands Folkblad, socialdemokratisk, karaktäriserade i en ledare programmet som "en kvalificerad tanklöshet" som "var en utmaning mot sunt tänkande människor".⁶⁵ Det intressanta är således att det förutsättningslösa programmet om den svarta marknaden väckte en sådan stark presskritik där det även ifrågasattes om det var rimligt att låta sådana röster komma till tals.

I sitt sätt att arbeta tog Hyland ytterligare ett steg längre ut i verkligheten genom att i sina yrkesreportage använda dold mikrofon. Exempelvis var han i maj 1953 blomsterförsäljare med mikrofonen dold i en blomma. Han sökte även upp nya miljöer. År 1951 var han bland motorcykelungdom ("knuttar") på Söder i Stockholm. I ett av de mer kontroversiella reportagen från samma tid – också med dold mikrofon – spelade Hyland potentiell kund till en prostituerad kvinna på Kungsgatan i Stockholm.⁶⁶

Aktualiteter i väntans tid

Andra hälften av 1940-talet blev alltså inte det genombrott för Radiotjänsts nyhetsorganisation som många programmedarbetare hade trott 1945. Olof Forsén hade som aktualitetschef knappast stått för någon förnyelse utom i fråga om det sociala reportaget. Inte heller den nye radiochefen Ehnmark hade uttalat några satsningar på nyheter men i början av 1950-talet började det trots allt ske vissa förändringar.

Henrik Hahr på reportageresa. FOTO: SVT BILD

Aktualitetsavdelningens chef Henrik Hahr var född 1911 och hade varit verksam inom Radiotjänst sedan 1934, med undantag för åren 1938–1942 då han arbetade på Svenska Dagbladet, huvudsakligen

som korrespondent i London. Mellan 1943 och 1946 var han utlånad till 1943 års radioutredning. När han blev chef för aktualitetsavdelningen 1951 hade han en lång erfarenhet av programarbete i radio.

Hahr sökte utveckla aktualitetsprogrammen och modernisera avdelningen. Hans intresseområden var framför allt utrikesbevakning och politiska nyheter. Även om Hahr hade ett stort intresse för radiojournalistik trivdes han bättre med att administrera. Det är karaktäristiskt att det var han som organiserade den internationella radioavlyssningen i krigets slutskede, avlyssningar som andra kunde göra nyheter av. Han hade under några år varit chef för radions centrala programavdelning innan han tog över på aktualitetsavdelningen. Han fick tidigt ansvar för att hålla samman Radiotjänsts TV-utveckling som han en kort tid senare blev chef för. Senare blev han svensk representant i den europeiska radiounionen (EBU), vars direktör och generalsekreterare han blev 1964.

Ny ledning med större nyhetsintresse

Den nya organisationen av aktualitetsavdelningen, som trädde i kraft den 1 januari 1951 innebar bl.a. att Olof Forsén lämnade chefskapet och efterträddes av Henrik Hahr sedan Lennart Dansk under en tid varit tillförordnad chef.

Det som skilde Hahr från Forsén var att han både var mer av nyhetsjournalist och mer av administratör. Utnämningen av Hahr till chef låg i linje med vad som hänt inom avdelningen. Där hade programtjänstemännen börjat ersättas av journalister. I mitten av 1940-talet hade endast 6 av de 36 programtjänstemännen tidigare journalistpraktik.⁶⁷ Genom nyrekryteringar under andra hälften av 1940-talet kom det in personer med tidningsbakgrund och de redaktionschefer och Ekomedarbetare som anställdes 1947 och senare hade samtliga en gedigen journalistisk erfarenhet. Det fanns dessutom en viss politisk balans: inrikesre-

daktören hade sin bakgrund inom borgerlig press och utrikesredaktören kom från en socialdemokratisk tidning.⁶⁸

Hahr var kritisk mot att Radiotjänst lät TT ansvara för nyhetskommunikéerna. Detta innebar, menade han, att ”en viktig del av en aktualitetsavdelnings arbete ålagts en institution utanför företaget”. Hans bedömning var att den gällande ordningen inte ”bör betraktas som en självklar och oantastlig lösning”.⁶⁹

Hahrs nyhetsintresse gjorde att han särskilt prioriterade *Dagens Eko*. Den tidigare modellen att låta en person inom avdelningen koordinera de övrigas bidrag till Ekot ersattes med att särskilda medarbetare fick i uppgift att ”redaktionellt bevaka och registrera dagskrönikans inslag”. Den gamla modellen hade varit ineffektiv. Programmedarbetarna ansåg att allmänreportaget var viktigare än inslagen till Ekot, vilket gjorde att det tidvis kunde vara svårt att fylla programtiden.⁷⁰ Hahr ville

skapa en större aktivitet och menade att det inte räckte att "reproducera nuet. Avdelningen har också själv att genom egna initiativ ställa problemen i ett aktuellt sammanhang."⁷¹ Med den nya organisationen skapades nu ett slags "nyhetsdesk" för aktualitetsavdelningen.

En redaktion i upplösning

Även om aktualitetsavdelningen hade rekryterat fler medarbetare med journalistisk bakgrund förändrades programinriktningen endast i liten utsträckning. Avdelningschefen Henrik Hahr beskrev i efterhand den första hälften av 1950-talet som "en väntans tid": man väntade på ett dubbelprogram, ett nytt radiohus och på vad som skulle hända med TV-mediet.⁷² Han var inte ensam om denna bedömning. Nils-Olof Franzén, chef för föredragsavdelningens allmänna sektion sedan 1949, talar i sina memoarer om en tid av passivitet, som han tillskriver brister hos den nye radiochefen Ehnmark.⁷³ Men det fanns även brister i själva organisationen av aktuali-

tetsavdelningen. Göran Byttner, som kom till avdelningen 1953, beskriver i efterhand Ekot som "en redaktion i upplösning". Ekot sköttes "slarvigt" och "oprofessionellt".⁷⁴ Den nye chefen för Ekot hade svårt att leda verksamheten, delvis på grund av andra uppdrag.

Den "nyhetsdesk" som Hahr hade sökt organisera hade svårt att fungera. Även om det fanns ganska många reportrar var det fortfarande svårt att engagera någon för att göra Ekoinslag. Det förekom inte heller några fasta morgonmöten, och de ansvariga hade problem att sälja uppdragen till det tiotal personer som deltog på de möten som förekom.⁷⁵ Den senare ljudradiochefen Nils-Olof Franzén pekar på ett "bohemeri" – i praktiken avser han alkoholkulturen⁷⁶ – som "kunde påminna om en gammaldags svensk tidning mer än om ett modernt radioföretag".⁷⁷ Samtidigt är det omvittnat att kamratskapet på "Två trappor" – aktualitetsavdelningens våningsplan – var mycket gott.

Tabell 2. Aktualitetsavdelningens programmedarbetare 1951.

Namn	Typ av tjänst	Radioanst.	Journalistisk erfarenhet
Henrik Hahr	Avd. chef	1942	Svenska Dagbladet 1938–42
Sven Jerring	Förste reporter	1925	–
Olof Forsén	Förste reporter	1931	Göteborgs-Tidningen 1923–25
Kurt Andersson	Utrikesredaktör	1948	Morgon-Tidningen
Wilhelm Röhl	Inrikesredaktör	1951	Stockholms-Tidningen
Karl Axel Arvidsson	Allm. reportage	1943	Frilansmedarbetare
Manne Berggren	Allm. reportage	1938	Göteborgs Morgonpost
Lennart Hyland	Allm. reportage	1945	Bl.a. Barometern
Folke Olhagen	Allm. reportage	1947	–
Lars Orup	Dagens Eko	1947	Bl.a. Sala Allehanda
Lars Ramsten	Dagens Eko	1950	Bl.a. Norrköpings Tidningar

Kommentar: Aktualitetsavdelningens programpersonal 9/2 1951, exkl. kortvågstjänsten. Dessutom fanns två medarbetare som delades med andra avdelningar: Lars Madsén sysslade enligt organisationsplanen med "bygdereportage" (delades med teateravdelningen) och Carl-Åke Wadsten, tidigare på Stockholms-Tidningen, med "allmänreportage" (delades med centrala kansliet). Vid avdelningen fanns fyra sekreterare: Ann-Marie Aniansson, Lillemor Sjölin, Ulla Johansson och Gertrund Lilliesköld.

Källor: Organisationsplan för Aktualitetsavdelningen 9/2 1951 (SRF DO, Handlingar rörande programverksamheten allmänt, F4A).

Även om TT:s nyheter mötte kritik för sin bristande radiomässighet, framför allt inom Radiotjänst och i dagspressen, hade sändningarna en stark ställning hos sin publik. TT stod för objektivitet och trovärdighet. En av dem som särskilt kom att personifiera detta var nyhetsuppläsaren Uno Stenholm. Han var en stark företrädare för kommunikéformen och ställde sig i en artikel i *Röster i Radio* 1952 kritisk till tanken att "införa något lösligare, men, som man föreställer sig, roligare, lättfattligare och mera 'journalistiskt'" i nyheterna. Här sitter Stenholm i sändning medan chefen för TT-radio Staffan Rosén gör honom uppmärksam på ett nyinkommet telegram. FOTO: SÖREN HOFFMAN/SVT BILD

Tråkig referatjournalistik

Även om avdelningen var oorganiserad producerades trots allt en daglig Ekosändning av god kvalitet. Inrikesredaktören Wilhelm Röhl och Ekots redaktionssekreterare Lars Orup var nyckelpersonerna i nyhetsarbetet. Röhl hade kommit till radion som riksdagskrönikör 1948 och där ersatt Torvald Sachs. Som riksdagsreporter bidrog han till att öppna riksdagen för radiopubliken. Tidigare hade riksdagskrönikorna varit månatliga, men med de nya mikrofonerna blev det möjligt att göra aktualitetsinslag därifrån (se nedan). Också när det gällde Ekot bidrog Röhl till att liva upp samhällsbevakningen.⁷⁸ Orup som hade erfarenhet från redaktionellt arbete inom landsortspressen kom att spela

en viktig roll för att bringa ordning i det dagliga nyhetsarbetet.

Fortfarande kvarstod kontroverserna med TT, som allt oftare uppfattades som en bromskloss för en modern radiojournalistik. Till detta kom att TT-nyheterna hade en gammaldags form: de verkade "komma ur djupet av det kamerala Sveriges oändliga korridorer".⁷⁹ Men Expressen, som drev en kampanj för en självständig nyhetsradio, menade att också Ekot fastnat i en form som innebar att experter fick hålla korta föredrag i aktuella ämnen. Enligt tidningen borde det vara mindre av s.k. språkrör och mer av "levande människor".⁸⁰

Den kritik som Expressen riktade mot TT:s radionyheter och *Dagens Eko* kunde lika väl ha gällt huvuddelen av dåtidens dags-

Kurt Andersson sänder radio från
FN-högkvarteret i New York 1949.

FOTO: SVT BILD

Kurt Andersson och Wilhelm Röhl var två av 1950-talets tunga medarbetare inom aktualitetsprogrammen i radion. Båda hade sin bakgrund i dagspressen, men deras tidningsbakgrund indikerar att de kom från skilda partipolitiska kretsar.

Kurt Andersson hade arbetat inom socialdemokratisk press. Efter studentexamen 1928 hade han varit på Arbetet och Aurora innan han 1935 anställdes på Morgon-Tidningen i Stockholm, där han först var korrespondent i London och sedan utrikeschef. Till Radiotjänst, där han redan tidigare medverkat, kom han som utrikesredaktör 1948.

Wilhelm Röhl hade före sin anställning på Radiotjänst 1951 varit på två borgerliga tidningar – Karlskoga Tidning 1938–1940 och Stockholms-Tidningen 1940–1951. Röhl hade medverkat i riksdagsreferat i radion sedan 1948, då han ersatte Torvald Sachs som riksdagskrönikör.

Både Kurt Andersson och Wilhelm Röhl var

press. När tidningen talade om att låta vanliga människor framträda var detta snarast en plädering för den typ av anglosaxisk journalistik som tidningen själv hade lanserat i Sverige. Ekot torde knappast ha uppfattats som tråkigare än de flesta större dagstidningarna. Möjligen medförde kravet på opartiskhet att det innehöll mindre av kontroversiellt stoff än som var vanligt i dagspressen.

klassiska tidningsjournalister som gått den långa vägen. De var båda präglade av kravet på en rapportering och refererande journalistik, oavsett om det gällde riksdagsdebatt eller utrikeskriser. Kurt Andersson torde för den breda allmänheten ha blivit mest känd då han på sin ädelskånska rapporterade från Budapest under Ungernkrisen 1956. Han dog 1966, bara 59 år gammal, i en hjärtattack i Köpenhamn där han följde det danska valet.

Wilhelm Röhl ägnade sig främst åt den svenska politiken, först på radions nyhetsredaktion och senare på Centralredaktionen (se nedan). För en större publik blev han troligen mest känd som samordnare av radions och televisionens valvakor 1960 med de nya underbarn som skulle sköta valprognoserna – datorerna Mina och Mona.

Wilhelm Röhl leder ett valprogram 1956.

FOTO: ULF STRÄHLE/SVT BILD

När det gällde inrikespolitik löste radion vanligen problem med bevakningen av kontroversiella händelser genom att använda referatformen. Formen följde strängt den kronologiska ordningen i ett händelseförlopp. Referatjournalistik var därmed ett sätt att leva upp till ett saklighets- och opartiskhetsideal som innebar att alla berörda parter skulle få framträda på lika villkor och där varje

Utbyggnaden av aktualitetsavdelningen och den journalistiska utvecklingen av *Dagens Eko* krävde en ökad specialisering bland reportrarna.⁸³ Det fanns även en viss kritik från omvärlden mot att radions samhällsbevakning hade borgerliga förtecken.⁸⁴ Radiotjänsts styrelse tog därför initiativet till en ny tjänst för ”handläggande av program angående arbetsmarknad, arbetsliv och liknande frågor” 1952. Tjänsten tillsattes först efter votering i styrelsen: med fyra röster mot tre blev redaktören för Lantarbetaren, Sven Jerstedt, förordnad.⁸⁵

Radiotjänstemännens förening menade i en skrivelse att den nya tjänsten var en följd av en extern kritik mot programverksamheten som först borde ha lett till ”en saklig undersökning i vilken mån de påstådda missgynnade ämnesområdena verkligen förekommit i programmen”. I styrelsen hade tillsättningen också haft politiska förtecken. Jerstedts namn drevs av ordföranden Conrad Jonsson och Torvald Karl bom från LO, som hade uppmanat Jerstedt att söka tjänsten. Karl bom skulle enligt Jerstedt ha sagt att det ”skulle bli en tjänst som arbetsmarknadsreporter och den tillsätts av styrelsen. Vi har haft så många missar från radion i sättet att presentera arbetsmarknad och fackligt arbete. Det måste bli någon som tar hand om det där, en som vet vad han talar om”.⁸⁶

Styrelsen invände mot kritiken att den visst kunde ha synpunkter på programverksamhetens allmänna inriktning, men att den nya tjänsten inte hängde samman med den externa kritiken utan var planerad sedan tidigare. Debatten fortsatte inte och Radiotjänstemännens förening förklarade sig nöjd med svaret. Till en början förefaller det dock ha funnits en viss osäkerhet inför Jerstedt, men han accepterades relativt snabbt. Hans inriktning bidrog också till en ökad bredd i samhällsbevakningen.⁸⁷

Sven Jerstedt kom att symbolisera förnyelsen av arbetsmarknadsjournalistiken i radio. Den tidigare redaktören för tidningen Lantarbetaren tillsattes 1953 på en nyinrättad tjänst efter visst internt motstånd. I motsats till de flesta radiomedarbetarna hade han gått den långa vägen och hade inte den akademiska bakgrund som dittills varit den vanliga.

FOTO: SVT BILD

nyhetsrapport skulle eftersträva största möjliga närhet till det faktiska skeendet. Inom Radiotjänst var man inte nöjd med detta, men samtidigt rädd att pröva något alternativ för att öka radiomässigheten, eftersom man upplevde sig ”infamt påpassad”.⁸¹ Det är således rimligt att betrakta referatjournalistiken som en strategi för att undvika kritik.⁸²

Efterkrigstid i provinsen 1945–1955

Andra världskriget hade medfört en total centralisering av radioverksamheten. Att radion sände ett riksprogram innebar dock inte att provinsen skulle sakna intresse hos radioledningen i Stockholm. Eftersom ett riksprogram

innebar att hela landet skulle täckas in i det som sändes var det viktigt att det fanns bidrag från olika landsändar.

Landsortens radiomänniskor: provinsombuden

För att få in bidrag från hela Sverige hade Radiotjänst byggt upp en organisation med kontaktpersoner ute i landet, de s.k. provinsombuden. Provinsombudet var Radiotjänsts lokala representant. Ombudens huvuduppgift var att tillgodogöra rundradion landsortens programresurser, men de skola också – och detta blir för många ombud sin viktigaste uppgiften – vara rundradions öra inom sin landsdel och i denna sin egenskap åstadkomma en bestående kontakt mellan radioledningen och de stora lyssnarskarnorna.⁸⁸

Ombuden skulle alltså leverera programidéer och några tankar om att de skulle syssla med dagsnyheter fanns inte, inte heller att de skulle medverka i lokal programverksamhet. Ombuden hade rekryterats i 1930- och 1940-talens folkbildande programpolitiska anda inom Radiotjänst. Uppgiften att vara ombud var normalt en bisyssla. Vanligen rörde det sig om lärare och kulturpersoner – endast i ett par fall journalister. De var viktiga som lokala ambasadörer för radion, men de var få till antalet och knappast personer kring vilka en lokal nyhetsverksamhet kunde byggas upp.⁸⁹ Från början var planerna att ha 34 lokala ombud. Radiotjänst hade emellertid begränsat antalet och 1946 fanns det endast 16. Radiotjänst hade dock fasta programkontor i Göteborg, Malmö och Sundsvall och verksamheten koordinerades fr.o.m. 1941 av en särskild kontaktman i radiochefens kansli.

Ny provinsorganisation för framtiden

Även om krigsslutet innebar att de försvarspolitiska motiven att begränsa den lokala programverksamheten bortföll ändrades inte provinsens villkor och 1943 års radioutredning berörde inte alls den lokala nivån. När antalet sändningstimmar i riksprogrammet blev fler

ökade dock kraven på provinsens bidrag till programproduktionen. År 1950 skedde en omorganisation av distrikten så att tre stordistrikt skapades där tre programkontor fick ansvaret för var sin del av Sverige. Två år senare inrättades ett fjärde distrikt med programkontor i Stockholm.

Den nya distriktsorganisationen innebar en professionalisering av den regionala organisationen. De personer som sattes i spetsen för de nya distrikten var Gunnar Ollén (Malmö), Julius Rabe (Göteborg) och Håkan Unsgaard (Sundsvall). Rabe, som tidigare varit riksprogramchef, var redan chef för Göteborgskontoret (och hade varit det innan han blev riksprogramchef), men nu med ett vidgat mandat. De två övriga kom från Radiotjänst i Stockholm. Någon programverksamhet på lokal nivå kom dock inte till stånd. Från centralt håll saknades intresse och på lokalt fattades resurser. Men de nya cheferna skulle under 1950-talet komma att ändra på detta förhållande.

Ett nytt medium: televisionen 1954–1956

Frågar man amerikanska, engelska, franska, tyska, holländska TV-åskådare om vad som intresserat mest i programväg, kommer vanligen aktualiteten högst på listan, nära följd av teatern. Det är något som TV speciellt har gett oss, detta att kunna sitta hemma och se, uppleva händelser just i det ögonblick som de händer och nästan oberoende av var de händer. [...] Aktualiteten kan år ut och år in ge tillfredsställande programmaterial. Den kan bli televisionens ryggrad i programarbetet, liksom musiken bildar ryggraden för ljudradion.⁹⁰

Så skrev Radiotjänsts representant i TV-utredningen, Erik Mattsson, i en artikel i Rösterna i Radio 1953. Artikelns rubrik var "Vad kan TV ge?" och utgångspunkten var att televisionen nu hade kommit för att stanna. Det gällde nu att ta ett gemensamt ansvar för det nya me-

Ute i världen byggdes TV-verksamheter upp successivt. Olika länders förutsättningar när det gäller geografi, politisk kultur och samhällsstruktur påverkade hur televisionen kom att organiseras. Länder med nära kulturell och politisk knytning till USA fick oftast kommersiella system, medan länder med historiska och kulturella band till Storbritannien eller Frankrike valde för den inhemska televisionen modeller som liknade dessa två länders.⁹⁴ I de kommunistiska länderna blev televisionen, liksom andra medier, statskontrollerad, men även vissa länder i Europa utvecklade TV-system där televisionen var nära knuten till den politiska makten. I Frankrike organiserades televisionen som en myndighet och dess verkställande direktör utsågs av regeringen; programverksamheten, särskilt den politiska bevakningen, stod nära de regerande makthavarna. Tyskland fick, mycket beroende på landets storlek, ett regionalt organiserat TV-system, där de olika delstaterna, genom särskilt tillsatta radioråd, ansvarade för televisionsverksamheten inom sitt område. Reklam var tillåten i block mellan programmen. Trots den regionala organisationen hade televisionen ett nationellt programutbud. Den första nyhetsjournalen *Tagesschau* startade 1952 och producerades av den nordtyska radion, NWDR i Hamburg, men sändes i hela landet.⁹⁵

I Storbritannien fick radioföretaget BBC ansvaret även för televisionen. Organisationen av brittiska BBC och dess programpolitiska utgångspunkter som ett allmännyttigt (public service) TV-företag kom att stå modell för många andra länder, inklusive den svenska televisionen. Åren 1946–1954 byggdes det brittiska systemet upp och landet täcktes in av sändare. Problematiskt för televisionen var de stora motsättningar som rådde inom BBC i förhållande till det nya mediet. Å ena sidan ansågs det självklart att det allmännyttiga radioföretaget också skulle ta på sig ansvaret för televisionen. Det sågs som en naturlig förlängning av radions verksamhet. Å andra sidan rådde det en stor skepsis mot televisionen av sociala och kulturella skäl. TV ansågs vulgärt, lågkulturellt och fördummande. De ledande programmedarbetarna var vana vid det skrivna och talade

ordet och hyste en djup misstro mot bilden som kommunikationsform. BBC:s TV-nyheter bestod av en filmjournal som sändes 5 dagar per vecka och en nyhetsläsning (*News*) på sen kvällstid. Nyhetsjournalen kallades kort och gott för *Newsreel* och började sändas 1948. BBC:s nyheter hade en strikt och formell framtoning och nyhetsjournalen var anmärkningsvärt konservativ i utformningen. Nyhetsläsningen utgjorde i praktiken en återutsändning av radions sena nyhetsbulletin. Journalisterna som läste nyheterna fick inte visas i bild i programmet. De som "tittade" fick hålla tillgodo med en stillbild på Big Ben. Ingen nyhet fick heller sändas innan den konfirmerats av flera olika källor, vilket naturligtvis starkt påverkade både aktualiteten och relevansen i programmet.⁹⁶

Televisionens andra föregångsland var USA. Där bedrevs televisionen, liksom radion, i huvudsak i kommersiell regi. I USA kom radions tre dominerande nätverk, "Networks" – ABC (American Broadcasting Company, CBS (Columbia Broadcasting System) och NBC (National Broadcasting Company) – att dominera även televisionen. Landet blev snabbt världens ledande TV-nation och en stor exportör av både program och programidéer på den växande internationella TV-marknaden. I USA hette den första nyhetsjournalen *Camel News Caravan* och startade 1947 på NBC. Programmet var 15 minuter långt och sponsrades, som framgår av namnet, av ett av de ledande företagen inom den amerikanska tobaksindustrin, cigarettproducenten Camel. Det bestod av journalfilm, men hade också John Cameron Swayze som "anchorman" – en programledare som höll ihop programmet och som på ett mycket personligt sätt kommenterade nyhetsfilmerna. Nyhetsfilmen till programmet kom från Fox Movietone, ett företag som var en världsledande leverantör av nyhetsfilm till biografernas filmjournaler. Jämfört med den brittiska journalen hade den amerikanska en lättsammare och glättigare framtoning. Programledaren Swayze var en stark TV-personlighet och presenterade nyhetsinslagen i raskt tempo och med stor entusiasm. Varje sändning avslutades med att Swayze yttrade följande avslutningsfras: "That's the story, folks. Glad we could get together".⁹⁷

diet och härvidlag ansågs aktualitetsprogrammen vara en av televisionens främsta tillgångar.

Filmjournal blir internationell nyhetsmodell

Under 1920- och 1930-talen inleddes en rad televisionsexperiment. Storbritannien, USA och Tyskland var de ledande nationerna men även Frankrike hade tidigt TV-sändningar på försök.⁹¹ År 1936 startade brittiska BBC världens första reguljära TV-service.⁹² USA kom tre år senare då NBC (National Broadcasting Company) påbörjade sina första sändningar. Andra världskriget innebar ett temporärt stopp för experimenterandet, men efter krigsslutet 1945 gick utvecklingen mycket fort. Flertalet länder i Europa fick reguljär television mellan 1952 och 1954.⁹³

Aktualitetsprogram utgjorde redan från starten ett viktigt inslag i de TV-verksamheter som började byggas upp världen över. Det fanns två modeller för nyhetsförmedling i den tidiga televisionen: dels upplästa nyhetsbulletiner, som närmast kan beskrivas som radionyheter lästa i TV, dels journaler med nyhetsfilm, "newsreels". De senare liknade till innehåll och form de filmjournaler som sedan 1910-talet visades på biograferna. Nyhetsjournalerna bestod av korta nyhetsfilmer och de redigerades och presenterades av en TV-medarbetare, som också kommenterade bilderna. Eftersom journalfilmerna vanligtvis var stumma – de saknade synkront ljud – fick musik ofta ackompanjera bilderna som visades.

Radiotjänst experimenterar med TV

Introduktionen av televisionen i Sverige skedde under andra villkor än då radion hade introducerats 30 år tidigare. Liksom i många andra länder fanns det på politiskt håll en viss skepsis inför det nya mediet.⁹⁸ Television betraktades som ett "amerikaniserat" medium inriktat på underhållning och förströelse. Ett belägg för detta ansågs vara att seriösa samhällsprogram hade ett mycket litet utrymme i amerikansk TV.⁹⁹

TV och TV-nyheter i Norden

De nordiska länderna uppvisade flera gemensamma drag i utvecklingen av televisionen.¹⁰⁰ Den organiserades som en förlängning av det existerande allmännyttiga radiomonopolet. I Danmark, Norge och Sverige valdes icke-kommersiella TV-system. Av de nordiska länderna var Danmark först med att införa television. Försökssändningar skedde mellan 1951 och 1954 då "Statsradiofonien" formulerade regelbundna TV-utsändningar. I Norge skedde den officiella TV-starten först 1960, med fast sändningstid 8 timmar per vecka. Både i Norge och Danmark startades nyhetsjournaler. I Norge hette journalen *Dagsrevyen* och i Danmark *TV-Aktuelt*. Till skillnad från de övriga nordiska länderna valde Finland ett TV-system med kommersiella "fönster" inom ramen för det existerande public service-systemet. Det spända förhållandet till Sovjetunionen och erfarenheterna från kriget hade ett avgörande inflytande över hur televisionen organiserades. Det fanns ett starkt motstånd mot TV inom radioföretaget Yleisradio. Man ansåg att televisionen skulle vara för dyr för ett så fattigt och glest befolkat land som Finland.

Till skillnad från de övriga nordiska länderna beslutade således Finland att tillåta reklam i TV-sändningarna. Försäljningen av reklamtid i TV sköttes av ett särskilt företag, Mainos-TV, som också gjorde program. Under 1958 inledde den finska televisionen, som 1957 givits namnet Suomen Televisio (STV), reguljära sändningar i en kanal. Nyhetsprogram, bestående av dels en journal med nyhetsfilm, dels en uppläsning av dagsnyheter framtagna av Finska notisbyrån (den finska motsvarigheten till TT), gjordes uteslutande av Yleisradio.

Även om demonstrationer av TV-teknik förekommit i Sverige redan på 1930-talet, inleddes experimentsändningar först 1948. TV sändes från en provisorisk studio vid Tekniska högskolan i Stockholm. Ansvariga för verksamheten med television var Nämnden för televisionsforskning, som var ett samarbetsorgan mellan bl.a. Forsvarets forskningsanstalt, Telegrafstyrelsen, Tekniska högskolan och L M Ericsson. Även radiohandeln, Annonsörsföreningen och Telegrafverket var engagerade i TV-frågan.

Radiotjänsts tekniska direktör Johan von Utfall blev chef för TV-skolans teknikgrupp. FOTO: SVT BILD

Pressen var representerad genom Svenska Tidningsutgivareföreningen. Även filmindustrin, som på samma sätt som pressen kände oro inför konkurrensen från televisionen, ingick i kommittén.¹⁰¹

Radiotjänst hade givetvis också ett stort intresse att bevaka TV-utvecklingen. Ambitionen var att få ansvar för den svenska televisionen. Inom Radiotjänst inrättades 1948 en särskild televisionskommitté och 1949 kom Radiotjänst även med i Nämnden för televisionsforskning.¹⁰²

Radiotjänst tar hem TV-spelet

En statlig televisionsutredning tillsattes 1951 med uppdrag att komma med förslag till organisation, finansiering och huvudmannaskap för televisionen i Sverige.¹⁰³ En huvudfråga gällde huruvida television skulle få bedrivas i kommersiell regi. Det blev den icke-kommersiella linjen som segrade och Radiotjänst som

fick TV-ansvaret. I sitt betänkande 1954 slog utredningen fast att televisionen "bör liksom rundradion ställas i samhällets, kulturens, folkbildningens och hemmens tjänst".¹⁰⁴ Argumenten för att låta Radiotjänst få hand om televisionen var flera, bl.a. att det fanns en fungerande organisation, med tekniker och programpersonal, som lätt skulle kunna utnyttjas också av televisionen och att Radiotjänst var garanten för att TV-verksamheten skulle bedrivas med samma samhällsansvar som dittills skett inom radion.

Det garanterar såväl objektivitet, vederhäftighet som neutraliteten gentemot olika åskådningar och meningsriktningar. [...] Under sin trettioåriga verksamhet har Radiotjänst under ständigt experimenterande funnit vägar och normer för sin funktion som offentligt organ i samhällets tjänst.¹⁰⁵

Riksdagsbeslutet om att Sverige skulle få en licensfinansierad television i Radiotjänsts regi kom 1956. Samtidigt beslöts att bredda ägandet av radio-TV-företaget genom att folkrörelserna skulle beredas möjlighet att teckna aktier. Pressens aktieinnehav minskades till 40 procent, folkrörelserna fick likaledes 40 procent och återstoden, 20 procent, tecknades av organisationer och företag som representerade näringslivet. Samtidigt ändrades bolagsnamnet till Sveriges Radio AB.

Aktualitetsexperiment i TV-skolan

I början av 1950-talet var det få som hade någon egentlig uppfattning om hur och till vad den nya TV-tekniken skulle användas och Henrik Hahr, TV-ansvarig hos Radiotjänst, beskrev den 1954 som "en uppfinning, som söker sin form och sitt innehåll".¹⁰⁶ Arvet från ljudradion var viktigt. Televisionen skulle vara ett samhällsinstrument och televisionsutredningen hade framhållit att upplysningsverksamhet, folkbildning och kulturuppgifter skulle stå i centrum.

De första TV-producenterna

Televisionstekniken var obekant för Radiotjänsts medarbetare. Det gällde därför att snabbt utbilda personer i produktionens villkor. Sedan 1948 fanns den s.k. Radioskolan som ansvarade för utbildning av Radiotjänsts personal, och nu etablerades även en TV-skola. De personer som rekryterades till TV-skolans första årskurs delades in i en programgrupp med Henrik Dyfverman som chef och en teknisk grupp som leddes av Johan von Utfall. Lärare i programgruppen var Per-Martin Hamberg och Åke Falck.¹⁰⁷ För utbildningen användes studiolokalerna på Tekniska högskolan i Stockholm.¹⁰⁸

De blivande TV-producenterna i programgruppen var rekryterade för att kunna tillföra olika erfarenheter och specialkunskaper. Eftersom det saknades fasta medarbetare för TV var deltagarna antingen utlånade från radion eller anställda på frilanskontrakt.¹⁰⁹ På aktualitets- och samhällssidan fanns Håkan Unsgaard, Ingrid Samuelsson och Ivar Ivre. Unsgaard var sedan 1950 distriktschef för ljudradion i Norrland, Samuelsson rekryterades från radion, där hon sysslat med bl.a. hem- och familjeprogram. Ivres specialområde var folkrörelser och arbetsliv och han var en av de få deltagarna i TV-skolan som kom utifrån; avsikten var att genom Ivre i TV få en motsvarighet till radions arbetsmarknadsreporter Sven Jerstedt.¹¹⁰

Deltagarna i TV-skolans olika utbildningsomgångar kom på olika sätt att prägla televisionens programarbete även många år efter den reguljära TV-starten. Flera gick vidare till viktiga befattningar i den svenska aktualitets-televisionen. Från Expressen rekryterades Gert Engström, som så småningom blev den förste chefen för televisionens aktualitetsavdelning. Senare deltog Erik Bergsten från SF-journalen – han blev redaktör för televisionens första nyhetsjournal, *TV-journalen* – samt Lars Ag (från Morgon-Tidningen) och Gerd Almgren. Ag blev en av de reportrar som byggde upp samhällsjournalistiken inom televisionen. Almgren kom att arbeta både som utrikeskorre-

spondent i Paris på frilansbasis och som TV-hallå.¹¹¹

Under det första försöksåret var sändningstiden endast cirka 1,5 timme per vecka. Trots den ringa sändningstiden testades och utvärderades ett stort antal programformer och tekniker. Det gällde direktsändningar från studio, utomhussändningar (OB-produktion) och filmade program. Den flytande organisationen framstod snart som problematisk både ur effektivitetssynpunkt och för medarbetarnas trivsel.¹¹² Hösten 1955 infördes en tydligare uppdelning av programarbetet, låt vara att den tekniska produktionsformen och inte ämnesinriktningen blev grunden för uppdelningen.¹¹³ Televisionens organisation fick en fastare form i slutet av året, då Henrik Hahr utsågs till televisionens förste programdirektör.

I planeringen av televisionens aktualitetsprogram ägnades mycket intresse åt internationella erfarenheter. Tanken på att göra "radio i TV" med upplästa nyhetstelegram avvisades med hänvisning till BBC. Där hade försök med nyhetsläsning illustrerad med stillbilder visat sig vara föga "TV-mässigt". Den kommersiella amerikanska televisionens modell med starkt personliga nyhetspresentatörer bedömdes inte heller som ett alternativ för en monopoliserad TV som den svenska.¹¹⁴ Däremot ansågs neutralt presenterade nyhetskommentarer illustrerade med aktuell journalfilm vara en lämplig form för televisionens nyhetstjänst.

TV-premiär med nyhetsjournal

Den 29 oktober 1954 skulle eleverna i TV-skolan för första gången visa sina framsteg offentligt.¹¹⁵ I premiärsändningen ingick även en nyhetsjournal, som fick namnet *Utkik*. Den bestod av korta nyhetsfilmer och inslagen visade bland annat bilder på en båt som gått på grund utanför Vikstens fyr, en tyfons våldsamma härjningar i Kanada, en Dramatenpremiär, en modevisning från Paris och en intervju med en Nobelpristagare.

Utkik var en stum journal, som i stället för synkront ljud utnyttjade musik och upplästa

De första samhällsprogrammen i TV – med Ivar Ivre

Chefen för televisionens sociala sektion Ivar Ivre var en av de få journalister med arbetarbakgrund på det av akademiker dominerade Radiotjänst. Han föddes 1918 och började som järnbruksarbetare vid Grytgöls bruk redan när han var 14 år. Möjlighet till vidare utbildning fick Ivre genom Brunnsviks folkhögskola och en utbildning på Socialinstitutet. Ivre blev efter avslutad utbildning redaktionssekreterare på LO och därefter redaktör på den socialdemokratiska Aftontidningen, AT. Han fick 1954 ett brev från Erik Mattsson där han tillfrågades om han ville delta i en planerad försöksverksamhet med TV.¹²³ Ivre var smickrad, men också tveksam över erbjudandet. Tveksamheten bottnade delvis i att han, som såg sig som skrivande journalist, hade svårt att föreställa sig att arbeta på ett bildmedium. För Ivre stod ordet i centrum, både det talade och skrivna. Han hyste inte några varmare känslor för det nya mediet. Under en tids vistelse i USA hade han fått ta del av den kommersiella amerikanska televisionen och inte blivit direkt positiv till det han fick se. Ivre accepterade dock erbjudandet från TV och blev den som fick ansvaret för de samhällsorienterande programmen i televisionen, förutom TV-journalerna. Det första programinslaget Ivre gjorde i TV-skolan var en väderleksrapport, men han kom snart att koncentrera sig på att göra politiska program och program om arbetslivsfrågor.

Med sin folkrörelsebakgrund hyste Ivre ett särskilt intresse för politik och samhällsfrågor och det blev också den politiska bevakningen som han kom att ägna mest tid och intresse under sin tid som chef för televisionens samhällsprogram, först inom den sociala sektionen och från 1963 inom televisionens första samhällsredaktion. Ivre såg TV som ett demokratiskt instrument – ett verktyg att göra politiken synlig

kommentarer till filmbilderna. Ämnesinnehållet var representativt för det som skulle präglade de följande årens TV-journaler: kulturhändelser, vetenskapliga och tekniska framsteg, olyckor, katastrofer (särskilt bränder, översvämningar och stormar), evenemang och utställningar var vanliga inslag i journalen. I pressen fick *Utkik* en blandad kritik.¹¹⁶ Visserligen ansågs det bra att det förekom nyheter,

Ivar Ivre (t.v.) och centerledaren Gunnar Hedlund i TV:s valvaka 1958. FOTO: JARL EKENRYD/SVT BILD

och begriplig för vanliga människor. Ordentligt genomarbetade reportage med strikta krav på efterforskning, faktakontroll och balans var Ivres modell för en god samhällsjournalistik. Den sociala indignationsjournalistik som ibland präglade Strövtägsprogrammen och *Fokus* var Ivre mer kritisk till.

Han var en pådrivare för att TV skulle få tillträde till riksdagen. Då TV började utsändningar från riksdagsdebatter 1957–1958 fick dessa ibland kritik för sin bristande TV-mässighet. Men, undrade den ansvarige producenten Ivar Ivre, ”vad är då TV-mässighet i detta sammanhang? Är det inte TV-mässigt att man utnyttjar detta mediums speciella möjligheter att låta varje svensk, oberoende av bostadsort under förutsättning att TV-nätet är utbyggt, följa en riksdagsdebatt som om han eller hon satt på läktaren?”¹²⁴

men formen kritiserades. Journalen ”blev inte vad den kunde ha blivit”, skrev Expressen, som främst anmärkte på fladdriga och suddiga bilder.¹¹⁷ Recensenten i Dagens Nyheter var visserligen övervägande positiv men anmärkte på diverse tekniska och organisatoriska brister i programmet.¹¹⁸

Det avvaktande förhållningssätt som pressen visade efter TV-premiären präglade även

När Per Edvin Sköld gjorde sin TV-debut hade han redan för vana att presentera statsverkspropositionen i radio. Här är han i Radiotjänsts studio den 11 januari 1951.

FOTO: JARL EKENRYD/SVT BILD

Försöksverksamheten med TV bedrevs inom ramen för Radiotjänsts TV-skola. Såväl de nyblivna TV-medarbetarna som de medverkande i programmen var ännu ovana vid televisionen som medium, vilket märktes i framträdandet. En person som hade talang för att uppträda i TV var dock finansministern Per Edvin Sköld, som framträdde i TV-skolans första försök med ett politiskt program.

Det var TV-chefen Henrik Hahr som tog kontakt med Sköld, som då presenterade sin sista statsverksproposition. Han tillfrågades om han kunde tänka sig att framträda i TV och presentera den. Till allas förvåning, inklusive Hahrs egen, tackade Sköld ja till inbjudan.¹²⁷ Fyra utfrågare från de politiska partierna fick ställa frågor till Sköld. Varken frågeprogrammet eller Skölds utsattes för någon avancerad regi. Deltagarna placerades runt ett bord och gavs instruktionen att titta på den som talar och inte in i kameran.

Programmet, som hade titeln *Kronans kaka* och sändes den 14 januari 1955, fick positiva omdömen i pressen. Det var dock främst Skölds TV-framträdande som rosades. Han lät sig villigt sminkas inför TV-framträdandet och uppträdde lugnt och med pondus i sändningen. "Stjärnspele av Sköld i politisk TV-roll", var t.ex. rubriken på Dagens Nyheters stora artikel om programmet.¹²⁸

inställningen till TV-försöken under de följande två åren. Inom Radiotjänst menade man att kritiken "sällan präglades av någon entusiasm men inte heller av någon lust att fördöma".¹¹⁹

Utkik hade visserligen en förebild i biografjournalerna, men man hade också ambitionen att skilja sig från dessa, framför allt genom att hålla ett lugnare tempo och att i så stor utsträckning som möjligt försöka undvika att använda färdigredigerat material.

På grund av bristande resurser gav dock nyhetsjournalen en ganska begränsad bild av både Sverige och utlandet. Huvudparten av det svenska materialet kom under det första försöksåret från Stockholm eller dess närmaste omgivning. Visserligen var man klar över att "programarbetet i svensk television snarast

måste organiseras att omfatta hela landet" och det förekom även vissa kontakter med pressen om samarbete, men det ledde inte till några konkreta resultat.¹²⁰ Vid sidan av att anlita Radiotjänsts egen provinsorganisation inleddes i stället ett samarbete med enskilda, lokalt placerade smalfilmare.¹²¹ Här lades grunden till det nät av frilansfotografer ute i landet som senare byggdes upp.

Utrikesbevakningen byggde i huvudsak på inköpt nyhetsfilm. TV-ledningen insåg tidigt att ett ömsesidigt nyhetsutbyte med andra europeiska TV-företag skulle bli nödvändigt för ett litet programföretag som Radiotjänst. Redan första försöksåret etablerades kontakter med bl.a. dansk (Statsradiofonien), tysk (NWDR) och brittisk (BBC) television.

TV-journalen – redaktör Erik Bergsten

I Sveriges Radios årsbok från 1957 beskrivs *TV-journalen* som ett "rappt och intressefångande kalejdoskop från in- och utland".¹³³ Redaktören för *TV-journalen*, Erik Bergsten, inledde sin bana som hallåman på Radiotjänst 1947. År 1953 fick han erbjudande att ta över Nils Jerrings arbete som chef för SF-journalen, vilket han accepterade. När Bergsten gick tillbaka till Radiotjänst 1955 var det för att bli ansvarig för *TV-journalen*.¹³⁴ Eftersom Bergsten var ensam redaktör präglade hans särskilda intresseområden till viss del programmet. Ny teknik och vetenskap var Bergstens specialitet, och dessa frågor fick stor uppmärksamhet. Han flyttade efter ett par år till TV i Göteborg och för TV-publiken blev han mest känd som långvarig redaktör för programmet *Tekniskt Magasin*.

Erik Bergsten i redigeringsstagen 1956.
FOTO: JARL EKENRYD/SVT BILD

Trevande försök med samhällsprogram i TV

Den huvudsakliga insatsen på aktualiteternas område var således nyhetsjournalerna, men man försökte också, trots de negativa erfarenheterna från BBC, med uppläsningar av dagsnyheter och väder, utan bild.¹²² En annan försöksverksamhet var en serie som man kallade *Aktuellt reportage*. Där försökte man varje vecka ta upp en eller två aktualiteter till fördjupad behandling.

För de första samhällsorienterande programmen, förutom aktualitetsprogrammen, ansvarade Ivar Ivre och Ingrid Samuelsson. Programmen rörde sig inom bådas respektive specialområde: folkrörelser och arbetsliv samt hem och familj.

TV-försöken gav många synnerligen nyttiga lärdomar om TV-mediets förutsättningar i samhällsorienterande produktion. Utvärderingen visade att svårigheterna varit särskilt många när det gällde att göra samhällsorienteringen TV-mässig.¹²⁵ Å ena sidan fanns faran att göra TV-reportage där programmets idé var på väg att komma bort i vimlet av bildmässiga motiv, å andra sidan riskerade programmen att bli "för mycket radio". Att varken sakkunskap eller samhällsposition var någon garant för att en person också skulle kunna framföra sina kunskaper i TV framstod tydligt för producenterna: "TV-kameran har ingen respekt för den svenska ideologin om representantskapets värdighet."¹²⁶

Bristen på tekniska, personella och ekonomiska resurser begränsade aktualitetsprogrammen. Genom att nyhetsjournalen endast sändes en gång i veckan blev det inte heller tal om en "reguljär nyhetstjänst".¹²⁹ Av resursskäl var det nödvändigt att "koncentrera sig på så lättåtkomliga objekt som möjligt". Nyhetsvärdet fick bestämmas av bildmöjligheterna.¹³⁰ Brist på pengar var också en av anledningarna till att *Utkik* lades ner redan vid nyåret 1955. Det ansågs att nyheter-na var "färdigödade" och att en vidareutveckling skulle kräva helt andra resurser.¹³¹ Först ett drygt

Ett av det största programområdena för direktsända evenemang under försöksåren var sportsändningar.¹³⁷ Sporten uppfattades redan från början som de för television mest lämpade programmen. "Sport, tävlingsidrott liksom även träningsprogram kan vara utomordentliga TV-program, publikt sett ibland de mest begärliga man kan åstadkomma", skrev man t.ex. i utvärderingen av de första TV-försöken 1954–1955.¹³⁸ Den 21 november 1954 gjordes den första sportutsändningen, som var från distriktsmästerskapsfinalen i ishockey mellan Djurgården och MP på Stadion. Detta evenemang uppmärksammades i samtliga stora dagstidningar och möttes av övervägande positiva reaktioner. Sverige–Ungernmatchen på Råsunda i november 1954 var det första riktigt stora idrottsevenemanget i svensk TV. Hela matchen direktsändes. Trots att man från idrottsorganisationernas sida hyste starka farhågor om att TV-sändningar skulle komma att ta publik från idrottsevenemangen medgav Fotbollförbundet utsändning av matchen. Sten Ahlner – till vardags sportjournalist på Aftonbladet – var kommentator och Gert Engström producent. I december 1957 fick Gert Engström samlat produktionsansvar för sport- och OB-program. Samma år fick sportnyheter en fast plats i tablån, genom starten av nyhetsmagasinet *Idrottsredaktionen*, som senare döptes om till *Sportredaktionen*.¹³⁹

År 1958 var ett genombrottsår för TV-sporten, framför allt genom bevakningen av fotbolls-VM. Sverige stod som arrangör för tävlingarna, vilket ställde krav på en mycket snabb länkutbyggnad till övriga Europa. Gert Engström fick uppdraget att organisera bevakningen eftersom han fungerade som televisionens "sportchef". Man fick låna in hela TV-team med full teknisk utrustning från utländska TV-bolag för att klara av uppdraget. Bevakningen av fotbolls-VM tilldelades även extra

Sportbevakningen var Gert Engströms skötebarn. Här är han tillsammans med TV-sportens kommentator Putte Kock i *Sportspegl*n 1961.

FOTO: BO ARRHED/SVT BILD

anslag, vilket möjliggjorde en förnyelse av tekniken, som hela televisionen senare fick nytta av. Under de följande åren expanderade sportsändningarna och publiken fick lära känna nya kommentatorer, t.ex. Bengt Bedrup, Putte Kock, Sven Plex Pettersson, Bengt Grive och några till.¹⁴⁰

halvår senare började man återuppta arbetet med en nyhetsjournal, men nu under nytt namn och med en ny redaktör.

Kalejdoskopet TV-journalen

Den 29 augusti 1955 sändes den första *TV-journalen* under Erik Bergstens ledning. Programmet kom under de följande åren att bli ett av televisionens mest uppskattade, både av

publiken och av pressens recensenter. Under sändningsåret 1956/57 sändes 87 utgåvor av *TV-journalen*.¹³²

TV-journalen sändes inledningsvis på tisdagar kl. 19.30.¹³⁵ Till sin hjälp i arbetet med journalen hade Bergsten en ljudman, en klippare och en speditör som körde budbil med nyhetsfilm. Programmet inleddes med en vinjett, som bestod av ett kameraobjektiv med en bländare

som zoomades ut. Därefter kom Bergsten själv in med en förinspelad presentation av innehållet. Innehållet styrdes starkt av tillgången på nyhetsfilm och utrikesmaterialet dominerade. Svenska nyhetsfilmer kom dels från televisionens egna fotografer, dels från frilansfotografer ute i landet.¹³⁶

De bildmässiga aspekterna kom först i urvalet av filmerna. Dramatiska och sensationella händelser förekom ofta; på utrikessidan gällde det krig och demonstrationer, liksom t.ex. bränder och översvämningar. Den svenska nyhetsbevakningen i *TV-journalen* bestod som regel av större evenemang och andra liknande händelser som hade det gemensamt att de var kända i förväg och att bevakningen därför kunde arrangeras i god tid, t.ex. statsbesök, invigningar, jubileer, utställningar samt större idrottsarrangemang.

De nyhetsfilmer som köptes in måste transporterats till Stockholm med tåg, båt eller flyg. På grund av leveransproblem med nyhetsfilmerna, och då journalen endast sändes en gång i veckan, kunde man inte ha någon ambition att vara ett dagsaktuellt program. Programmet innehöll åtminstone inledningsvis mycket tidsaktuellt material av featurekaraktär, t.ex. kultur, kuriosas, märkliga djur samt bilder från exotiska länder.

Dagsaktualiteter på sparlåga

Det fanns fler orsaker än bristande resurser som bidrog till att hålla televisionens aktualitetsverksamhet på sparlåga. Samtidens syn på televisionen som medium hade också betydelse. TV uppfattades som samtidighetens, den direkta närvarons och upplevelsernas medium. Direktsändningar från olika evenemang antogs vara det nya mediets styrka. Få trodde vid den här tiden att televisionen skulle kunna ersätta radion som nyhetsförmedlare. Radion var snabbare och krävde – i jämförelse med televisionen – mindre resurser. Inte heller när det gällde kommentarer och fördjupade analyser trodde man att televisionen skulle kunna konkurrera med radion. Ett citat ur boken "Svensk

television" från 1955, som skrevs i nära samarbete med den statliga TV-utredningen, illustrerar 1950-talets syn på TV:s möjligheter och begränsningar:

TV skall svara för de snabba aktuella reportagen av dramatiska händelser, av idrottsevenemang osv. Radions uppgift borde däremot bli att ge de längre kontinuerliga synpunkterna på händelseförloppet, att ge kommentarerna till vad åskådarna fått se på TV-skärmen.¹⁴¹

Synsättet medförde en avvaktande inställning till TV-mediet, särskilt på kostnadskrävande områden som nyheter. Tveksamheten förstärktes av föreställningen att allmänheten "inte kommer att titta mer än någon timme varje dag".¹⁴² Bristen på resurser och den begränsade personalen var i sig ett uttryck för att Radiotjänst inte såg TV mer än som just en försöksverksamhet. Visserligen hade ledningen drivit frågan att få TV till Radiotjänst, men inom företaget hade TV-verksamheten till en början ingen stark ställning. Det var fortfarande ljudradion som förknippades med prestige och status och många radiomedarbetare såg med stor skepsis på TV. De stora frågorna rörde i stället utvecklingen inom ljudradion som just börjat planera för en nyhetsutbyggnad.

Radion får egna nyhetskommunikéer 1956–1958

Medan televisionen höll på att öva nyheter arbetade ljudradion med att bygga upp en egen nyhetsverksamhet. År 1956 kom de första egna nyhetskommunikéerna i den nya, andra radiokanalen. De två därpå följande åren var en period av snabb expansion för radioverksamheten. Den nye radiochefen Olof Rydbeck som tillträdde 1955 kom in i ett företag som befann sig i snabb utveckling. Ett av de områden som han särskilt intresserade sig för var nyhetstjänsten.

När Olof Rydbeck (t.v.) 1955 tog över som radiochef efter Elof Ehnmark fick detta nästan omgående effekt på radions nyhetsverksamhet. Rydbeck var jurist och diplomat och hade bl.a. arbetat på UD:s pressrum. Han kombinerade på ett för aktualitetsjournalistiken lyckligt sätt en svensk ämbetsmannatradition som stod för oberoende med ett intresse för nyhetsarbete, inte minst utrikesnyheter, och följde nyhetsarbetet på nära håll. Olof Rydbeck var framför allt ljudradions man. Han tog initiativet till en utbyggnad av radions aktualitetsavdelning och hävdade mot politiker och näringslivsföreträdare nyheternas oberoende, t.ex. i vetostriden, och bidrog därmed till en modernisering av radiojournalistiken. Däremot var hans intresse för TV-verksamheten mindre. När Sveriges Radios nyhetsorganisation växte sökte han på olika sätt samordna nyhetsarbetet, men mötte då motstånd från framför allt televisionens företrädare.

FOTO: JARL EKENRYD/SVT BILD

En samlad talavdelning

Under 1950-talets första hälft hade radions aktualitetsavdelning haft problem med sin roll. Avdelningen hade visserligen ansvaret för aktualiteterna i radio men kunde inte på egen hand utforma nyhetstjänsten, eftersom TT ansvarade för kommunkéerna. Eftersom det samtidigt fanns ett missnöje med TT innebar situationen en frustration bland medarbetarna.¹⁴³ Med en ny radiochef fanns det dock förhoppningar om förändring.

När Olof Rydbeck tillträdde inleddes en period med stor aktivitet på nyhetssidan och redan på det första chefskollegiet där han del-

tog diskuterades planerna på radions egen nyhetsverksamhet. Den viktiga förändring som först genomfördes var dock en omorganisation av programavdelningarna. Den organisation som fastställdes av Radiotjänsts styrelse i september 1955 och trädde i kraft i början av 1956 innebar att det skapades fyra programavdelningar: avdelningen för talat ord, teateravdelningen (i första hand dramaproduktion), musikavdelningen (i första hand klassisk musik) och underhållningsavdelningen.¹⁴⁴ I den nya organisationen slogs därmed aktualitetsavdelningen samman med föredragsavdelningen till talavdelningen. Inspirationen till det senare

När Per Persson i början av 1956 anställdes som redaktionssekreterare för *Dagens Eko* var det få medarbetare som särskilt arbetade med Ekosändningarna. Lars Orup (t.v.) var den som hade längst erfarenhet. Han hade kommit till Radiotjänst 1947 och varit på Rösterna i Radio innan han kom till Ekot. Göran Byttner (t.h.) kom till Radiotjänst 1949 efter flera anställningar inom både journalistik och reklam. Lars Ramsten blev anställd samma år men var betydligt yngre än de övriga. Orup kom senare att bli mest känd som utfrågare (en av de tre O:na) och som programledare i *Aktuellt*. Byttner blev utrikeskorrespondent och senare lokalradiochef i Västmanland och Lars Ramsten blev i början av 1960-talet den förste distriktschefen i det nya Gävle-Dala-distriktet.

FOTO: ULF STRÄHLE/SVT BILD

kom från BBC, vars "Talks Department" hade rykte om sig att vara en mycket kreativ miljö.

Vid första påseendet kan organisationsförändringen synas som ett steg tillbaka för aktualitets- och nyhetsverksamheten, men i realiteten stärktes den. Inom talavdelningen bildade "Samhälle, politik, *Dagens Eko* och aktualiteter" en egen sektion vid sidan av "Kultur, vetenskap, religion m.m." och "Skolradio m.m.". Redan hösten 1956 döptes sektionerna om till Kulturredaktionen, Nyhetsredaktionen respektive Barn- och ungdomsredaktionen.¹⁴⁵

Chef för den nya talavdelningen blev Nils-Olof Franzén.¹⁴⁶ Eftersom han samtidigt förordnades som programdirektör för ljudradion kom Nils Erik Bæhrendtz – formellt chef för

Kulturredaktionen – att i praktiken bli den som organiserade den nya avdelningens arbete. Chef för Nyhetsredaktionen blev Paul Björk, som tidigare varit chefredaktör för Norrlandska Socialdemokraten.

Den nya organisationen gav förutsättningar för samordning av aktualitetsbevakningen. Den politiska bevakningen hade tidigare huvudsakligen bedrivits inom föredragsavdelningen, medan den övriga nyhetsbevakningen hade skötts av aktualitetsavdelningen. Nu kom aktualitets- och samhällsbevakning att samlas inom en enhet. Den nye chefen, Paul Björk, hade dock vissa problem att hålla samman avdelningens verksamhet. Enligt bedömningar i efterhand kom han aldrig riktigt in i nyhetsredaktionens arbete och från en del håll tycks han ha ifrågasatts och blev av vissa betraktad som en politiskt betingad rekrytering.¹⁴⁷

In på Ekot: Pepe

Att radiochefen verkligen ansåg det viktigt att bygga ut nyhetsverksamheten visar det faktum att han i anslutning till omorganisationen föreslog att flera nya tjänster skulle inrättas på talavdelningen, bl.a. en redaktionschef för *Dagens Eko*.¹⁴⁸ Redaktionschefstjänsten på Ekot tillsattes med en relativt ung redaktionssekreterare från Vecko-Journalen – Per Persson, som regel kallad Pepe. Han tillträdde sin tjänst på radion den 1 januari 1956. Persson var då 29 år och hade en fil. kand.-examen med kulturhistorisk inriktning, men hade även arbetat som journalist inom dags- och veckopress.¹⁴⁹

Flera omständigheter bidrog till att Per Persson under första halvåret åstadkom den modernisering av Ekoverksamheten som Hahr inte lyckats med några år tidigare. För det första hade han ledningens stöd. Inte minst betydde Olof Rydbeck intresse för radions nyheter mycket. Pepe fick möjligheter att expandera och kunde rekrytera nya medarbetare. Inom organisationen bedrev han sin nydaning i en kombination av entusiasm och envishet. Han fick även en viss ordning på samarbetet med TT.¹⁵¹ Hans successiva framgång medförde att mot-

Ekochefen Per Persson – Pepe – hade en bakgrund som skilde sig något från övriga radiomedarbetare. Han var född 1926 och uppvuxen på den småländska landsbygden och hade tagit studentexamen som privatist genom att studera på Hermods. Han var journalistiskt och litterärt intresserad och blev redan i sjuttonårsåldern medarbetare på Östgöta Correspondenten. Under sina akademiska studier vid Stockholms högskola arbetade han tillfälligt på STIM och TT samt medverkade regelbundet med recensioner och debattartiklar i Stockholmspressen. Han skrev även en novellsamling som utspelade sig i afrikansk miljö (*Den romantiske gasellen*, 1954).

Efter en kritisk artikel om veckopressen, publicerad i Dagens Nyheter, blev Pepe kontaktad av Abbe Bonnier, som anställde honom hos Åhlén & Åkerlunds förlag 1951. Han blev först reporter på Vecko-Revyn, men efter bara drygt ett år redaktionssekreterare på Vecko-Journalen. Det var förlagets kvalitetstidning med Gustaf von Platen som chefredaktör och bl.a. Marianne Höök och Lars Ulvenstam som ledande reportrar.

Sedan han blivit anställd som redaktionschef för *Dagens Eko* 1956 organiserade han om verksamheten från grunden. Han var både entusiastisk och envis. Det var egenskaper som fick stor betydelse för hans arbete med att utveckla radions nyhetsverksamhet. År 1964 blev han chef för radions samlade nyhetsredaktion. 1968 lämnade han Ekot och blev programchef inom ljudradion. I ljudradioledningen verkade han inom olika befattningar. I det nya riksradiobolaget 1979 höll han till en början i invandrarredaktionen och var sedan ansvarig för programplanering inom nyhets- och samhällsrådet fram till sin pension 1991.

Karaktäristiskt för Per Persson var hans stora intresse för journalistiken och programverksamheten. Hans nyhetsbedömning var präglad av bakgrunden i veckopressen: han var intresserad av stora händelser och spännande personer. Hans personkännedom var enorm och han menade sig "kunna" mellan 5 000 och 6000 personer. Han var ständigt engagerad i programverksamheten och lyssnade på alla Ekosändningar och gav kommentarer till medarbetarna.

Ett exempel på hans arbetssätt var bevakningen av den svåra järnvägsolyckan i Ställdalen i januari 1956. Händelsen inträffade bara någon vecka efter det att Pepe hade anställts. Där ville han, så fort han sett TT-telegrammet, få fram intervjuer med

Pepe i centrum på Ekoredaktionen.

FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

ögonvittnen och lyckades få tag på den jourhavande stinsen i Kopparberg. Detta innebar att lyssnarna "fick fem mycket dramatiska minuter från läget på katastrofplatsen, en skakande personlig skildring, ett Eko som väckte radiolyssnarna den fredagskvällen".¹⁵⁰

Det som gjorde Pepe framgångsrik var dock inte bara hans nyhetsintresse, utan hans förmåga att rekrytera goda medarbetare. Också här spelade hans personkännedom en mycket stor roll. Han följde noga journalistiken i framför allt Stockholmspressen för att få en bild av var han kunde finna de goda journalisterna till Ekot.

Källor: Persson (1959 och 1987) och intervjuer med Per Persson, augusti 1992 (OH) och Anders Wilhelmsson, december 1999 (LW).

Dagsschema för Ekots arbete 1956

kl. 9.00–10.00 Klippning av tidningar.

kl. 10.00–11.00 Rutinmässiga telefonkontakter med landsortsombuden och andra källor, som kan sitta inne med uppslag.

kl. 11.00 Sammanträde inom Ekoredaktionen, då dagens uppslag tas upp, ventileras och de slutliga arbetsuppgifterna för *Dagens Eko* fastställs. Bör om möjligt vara klart till

kl. 11.30 då varje inslag bör diskuteras med motsvarande fackredaktion inom grupp II. Exempel: Andersson utrikes, Röhl inhemskt och riksdagen, Jerstedt fackligt, Hyland idrott osv. Gruppchefen informeras om arbetsuppgifterna. I viktiga eller tveksamma fall bör kontakter tas med avdelningschefen eller direkt med radiochefen. Dagens jourhavande tar i regel hand om uppgifterna på detta tidiga stadium, men Ekochefen fördelar vissa uppgifter även på andra reportrar så att t.ex. vid alla ”uttryckningar” [...] Under lunch befinner sig jourhavande i Ekorummet. Han bör lyssna på 12.30-nyheterna.

kl. 14.00–14.30 klipps kvällstidningar och ett enklare sammanträde hålls för att bestämma eventuella nya uppgifter. Det åligger jourhavande att bevaka teleprintrarna samt hålla kontakt med TT fram tills *Dagens Eko* sänds.

Före kl. 15.00 skall till Ekochefen inrapporteras hur uppgifterna lösts. [...]

kl. 15.00–17.00 kontrolleras och beställs inspelningstider. De olika Ekoinslagens radiomässiga utformning diskuteras igenom på redaktionen. [...] Vid studioinspelning bör Ekochefen närvara och lägga fram sin syn på intervjun innan den påbörjas.

kl. 16.00 sänds lista med Ekoförslag till Radiochefen, programchefen och avdelningschefen.

kl. 17.00–19.00 Inspelning och redigering. [...]

kl. 18.15 tas kontakt med TT. Hallåmannen meddelas och Ekot färdigställs fram till sändningsdags [...]

kl. 18.30 tas frågan upp om någonting kan föranleda ett extra Eko under kvällen. Jourhavande som alltid hör 19-nyheterna avlyssnar om något kan tänkas vara under ”uppsegling” för extra Eko. Bevakningen av nyheterna efter kl. 19.30 bör ske genom Kortvägsavdelningen. I aktuella fall rings Ekochefen eller någon av reportrarna på avdelningen.

Källa: Persson (1987:97ff).

ståndet från medarbetarna bröts. I efterhand menade Pepe att han drev på med kraft ”och jag var nog inte så känslig att jag märkte att motståndet kanske var ganska stort”.¹⁵²

Ändå var knappast det dagliga nyhetsarbetet Pepes styrka, utan i stället hans organisatoriska förmåga och hans personkännedom. Under Pepes tid som Ekochef rekryterades ett stort antal nya medarbetare och i stort sett alla hade journalistisk bakgrund från dagspress. Han eftersträvade särskilt att anställa reportrar från *Dagens Nyheter*, eftersom tidningen ofta såg ner på radions nyheter. Därifrån hämtades bl.a. Bo Holmqvist, Kåre Nyblom och Sven Valtersson. Samtidigt insåg han att Ekot måste skaffa sig egna medarbetare ute i landet om det skulle bli nationellt täckande. Han engagerade därför lokala tidningsjournalister att arbeta för Ekot. Flera av dem kom senare att gå över till anställningar på radion, t.ex. Rune Ruhnbro, Erik Forsgren och Rustan Älveby. På motsvarande sätt rekryterade han medarbetare i utlandet.¹⁵³

Pepe menade i efterhand att de nya rekryteringarna medförde ett generationsskifte i synen på nyheter. I den första generationen, som delvis rekryterats före hans tid, dominerade personer för vilka nyhetsbyråarbete var stilbildande. Den andra generation som han själv var med om att anställa bestod av ”allmänjournalister som kände publiken”. Han såg sig själv som en del av denna generation: ”Jag hade inte suttit på UP eller AP, jag tog det lättare men det slog hos publiken.” Ekot blev en journalistisk plantskola för både radio och TV.¹⁵⁴ Per Persson bröt här helt med föreställningen om att radion skall vara underordnad TT genom att bevisa att Ekot kunde göra egen journalistik i radioform.

Genombrott för utrikesbevakningen

Ekots nya publikorienterade inriktning fick snabbt gensvar i dagspressen. *Aftonbladet* talade om ”många och brokiga inslag” och tillade: ”kan han undvika årskongresser och bygdemöten har han gjort en bragd”.¹⁵⁵ Programmet

fick även en ökad status genom sin förmåga att täcka de stora nyhetshändelser som utspelade sig senare under 1956: Suezkrisen och Ungern-revolten. Det var särskilt Ungernhändelserna som engagerade Ekoredaktionen, som hade medarbetare på plats i Budapest och Wien (se ruta).

Ekobevakningen från de två konflikterna under de drygt tre veckorna på hösten 1956 visade på radions förmåga att följa ett snabbt händelseförlopp. Den förmedlingsteknik som under denna tid slog igenom var telefonen. Telefonnäten hade då fått en för radiosändning acceptabel kvalitet och de utsända reportrarna använde normalt telefon vid direktrapportering. Den nya s.k. Atlantkabeln som tagits i drift tidigare på hösten samma år spelade också en stor roll när det gällde att föra USA nyhetsmässigt närmare Sverige.¹⁵⁶ Dagspressens positiva värdering av Ekots Ungernbevakning och det stora antalet tackbrev som Sveriges Radio fick för hur man täckte händelserna uppfattades som tecken på att nyhetssatsningen lyckats.¹⁵⁷

Vetostriden

Ekots nya konsekventa nyhetslinje fick positiva reaktioner när det gällde utrikesbevakningen. Mer kontroversiellt blev det när den började tillämpas på inrikespolitiken, som av tradition var ett område där radion visat stor försiktighet. Den s.k. vetostriden 1956 är den händelse som först och främst kommit att få symbolisera radions framflyttade positioner.¹⁵⁸

Det som kommit att kallas vetostriden hade sin bakgrund i den radiojournalistik som hade utvecklats redan under 1930-talet och som kännetecknades av att kontroversiella frågor i och för sig kunde behandlas i radio, men att detta i praktiken förutsatte att samtliga berörda parter ståndpunkter måste redovisas. Under 1940-talets senare del skedde en mindre modifiering då det fastslogs att grupper som förespråkade diktatur inte fick stå oemotsagda eller få sista ordet. Innebörden var att nyheter antingen skulle bestå av rak sakrapportering

Sven Vallmark var frilansmedarbetare på *Dagens Eko*. Han avlyssnade från sitt hem i Härnösand ryska radiosändningar och rapporterade på grundval av dessa om hur Sovjetunionen såg på olika händelser. Vallmark var mellan 1963 och 1973 även radions lokalombud i Nedre Norrlands distrikt. FOTO ULF STRÄHLE/SVT BILD

eller innehålla kommentarer från alla berörda parter. Konsekvensen var att en part som inte ville att en kontroversiell fråga skulle behandlas kunde blockera rapporteringen genom att vägra delta.

Ekochefen förefaller att tidigt ha varit medveten om att detta kunde vara ett problem för aktualitetsjournalistiken. I den promemoria Pepe som relativt nyanställd skrev till radiochefen framhöll han bl.a. att ny mark kunde brytas

genom att *Dagens Eko* kastar sig över områden, som av olika anledningar har lämnats därhän. Objektiviteten bör hela tiden framstå som en allmän ledstjärna. Men – i vissa fall bör

Såvitt jag vet är det den första gången efter den ungerska revolutionen, som en utländsk radioman sänder från Budapests omstridda och illa åtgångna radiohus. Det är så svårt tilltygat att bara en del kan användas. [...] I den söndertrasade byggnaden där jag nu sitter, vimlar det inte bara av ungersk radiopersonal utan också av militär och beväpnade milismän, som man känner igen på den rödvida armbindeln. [...] Någon större konst att ta sig till Budapest från Wien var det åtminstone inte för min del. Det var bara att trotsa alla lika allvarliga som välmenta varningar, och sätta sig i den första svenska hjälpkolonnen.

Den som rapporterar är Kurt Andersson i *Dagens Eko* den 2 november 1956. Det är en av de numera klassiska sändningarna från Ungernrevolten. Händelseutvecklingen hade startat den 22 oktober, då ungerska studenter hade uppmanat Imre Nagy att återta ledningen för den ungerska regeringen. De första nyheterna om den allvarliga situationen kom i en extra TT-sändning som inledde ljudradions förmiddagsprogram den 24 oktober 1956. Nagy återinsattes som regeringschef och hade som första uppgift att försöka få ordning på de demonstrationer som utvecklats till en öppen revolt. Sedan Nagy några dagar senare gjort politiska uttalanden om att Ungern skulle lämna Warszawapakten skärptes på nytt läget. Den 4 november invaderade de sovjetiska trupperna Ungern och insatte en ny regering.

Under samma tidsperiod inträffade den s.k. Suezkrisen. Den 26 juli 1956 hade den egyptiske presidenten Nasser tillkännagivit att Suezkanalen skulle nationaliseras, vilket skulle få negativa återverkningar för Storbritannien. Efter misslyckade förhandlingar i FN:s regi beslöts om en väpnad aktion. Israel gick i slutet av oktober in i gränzonen och den 31 oktober anföll Storbritannien och Frankrike Egypten i syfte att ta kontroll över kanalen. Sovjetunionen ställde sig på Egyptens sida, och USA tog avstånd från anfallet.

För ljudradion fick händelserna i oktober 1956 stor betydelse. TT sände ett stort antal extra-sändningar och på Ekoredaktionen bildades en särskild "Suez- och Ungernredaktion". Eftersom båda händelsekedjorna var politiskt känsliga hade man flera nyhetsmöten varje dag. I dessa deltog förutom Ekoredaktionens medarbetare

även cheferna Nils-Olof Franzén och Nils Erik Bæhrendtz från Talavdelningen och radiochefen Olof Rydbeck själv. Nyhetstempot trappades successivt upp och det fanns en viss konkurrens mellan *Dagens Eko*, *Journalen* och *Ibrännpunkten* om att få med de senaste nyheterna.

Det visade sig snart att Ungernhändelserna prioriterades. Utvecklingen följdes timme för timme. Ekoredaktionen hade för första gången hela dygnet som sändningstid. En avlyssning av särskilt de östeuropeiska radionyhetererna inleddes. En nyckelroll spelade Ekots frilansmedarbetare Sven Vallmark i Härnösand, som var specialiserad på att avlyssna rysk radio. Programtablåerna lades om och egna medarbetare sändes ut. De mest uppmärksammade inslagen svarade Kurt Andersson för på plats i Budapest. Han kom dit i slutet av oktober och var kvar till den sovjetiska inmarschen den 4 november. Hans andra och sista rapport innan han tvingades lämna Ungern kom på kvällen den 3 november, då han dramatiskt berättade från ett mörklagt Budapest. De närmast följande dagarna bevakades utvecklingen från Österrike, där Lars Orup intervjuade flyktingar vid den ungerska gränsen. Den 11 november rapporterade Kurt Andersson från Wien, dit han kommit efter att ha haft stora problem att komma ut ur Ungern, om allt vad som tilldragit sig i Budapest då de sovjetiska trupperna slog ner revolten.

Suezkrisen bevakades främst från hemmaredaktionen och genom radioavlyssning. Även här spelade Sven Vallmark en viktig roll, men också reportrar och kommentatorer som T.G. Wickbom (som befann sig i New York), Göran Byttner och Henry Christensson. I och med att telekabeln under Atlanten hade tagits i drift i slutet av september kunde man även utnyttja USA-korrespondenterna regelbundet, särskilt Arne Thorén. Det blev också Thorén som den 6 november klockan 19.13 på telefon kom med nyheten att FN:s säkerhetsråd nu hade kommit fram till ett beslut om ett temporärt eldupphör i Egypten och att fred därmed var i sikte.

Källor: Röster i Radio nr 47 och 48 1956 och Persson (1987).

Ungern i november 1956. FOTO: SVT BILD

Ekochefen kunna finna en subjektiv nyhet så intressant och värdefull, att han ges tillfälle att släppa fram den i Ekot, antingen utförligt insatt i sitt speciella och rätta sammanhang eller också presenterad med kommentar från den motsatta sidan. Ekoredaktionen bör odelat hålla på att *Dagens Eko* inte skall behöva avstå från väsentliga nyheter endast av rädsla för att handskas med högexplosivt stoff.¹⁵⁹

Frågan ställdes på sin spets redan första halvåret 1956. I samband med en vild strejk på ett av varven i Göteborg vägrade arbetsgivar sidan att uttala sig, sannolikt i tro att inslaget då skulle falla. Ekot valde att ändå sända en intervju med en facklig företrädare och nämnde endast att motparten haft möjlighet att uttala sig men inte önskat göra det. Inslaget anmäldes till Radionämnden, som dock friade Radiotjänst.¹⁶⁰

Det är troligt att friandet gav råg i ryggen åt Ekot då betydligt mera kontroversiella ämnen kom på dagordningen i början av hösten

samma år. Den första frågan gällde LO:s köp av Stockholms-Tidningen och Aftonbladet i början av oktober. Från säljaren – finansmannen Torsten Kreuger – fanns endast en allmän kommuniké, från LO ville eller kunde ingen ställa upp. Att Ekot ändå tog upp saken och lät andra personer kommentera den, bl.a. Svenska Journalistförbundets ordförande K.G. Michanek och den socialdemokratiska Stockholmspolitikern Hjalmar Mehr, ledde till intensiva protester från LO, men också från folkpartiet som kritiserade att endast Mehr fått kommentera köpet.¹⁶¹

Radionämnden – dit folkpartiet anmält inslaget – friade. Det fanns dock vissa tongångar i diskussionen om programmet som indikerade att Radiotjänsts strävan efter hög aktualitet ifrågasattes på vissa håll; en alltför stark aktualitetssträvan skulle kunna leda till att andra värden offrades.

Nästa uppmärksammade händelse kom mindre än två veckor senare. Natten till den 13

oktober hade socialdemokraterna och bondeförbundet lyckats formulera en gemensam regeringsdeklaration. Båda koalitionspartierna hade förlorat i valet och regeringsförhandlingarna hade tagit tid. Ekot innehöll samma kväll en nio minuter lång sammanfattning av regeringsdeklarationen samt kommentarer till den från oppositionsledarna Bertil Ohlin (folkpartiet) och Jarl Hjalmarson (högerpartiet).

Utgångspunkten för redaktionen var att sända regeringsförklaringen och till den foga kommentarer från samtliga partiledare. Det hela bedömdes som helt oproblematiskt. Svårigheterna uppkom emellertid då statsministern, Tage Erlander, inte ville medverka – och dessutom ansåg det olämpligt att bara oppositionsledarna framträdde. De senare var dock redan vidtalade och efter olika turer där även Olof Rydbeck var engagerad beslöts att Ekot ändå skulle sända oppositionens kommentarer och att balansen skulle åstadkommas genom att referatet av regeringsdeklarationen gjordes mycket utförligt.¹⁶²

Ekosändningen väckte stor uppståndelse på politiskt håll. Radiotjänsts styrelseordförande, socialdemokraten Per Eckerberg, uppgav sig ha blivit nerringd av partivänner och kontaktade Olof Rydbeck och förmedlade kritiken. Olof Palme, då sakkunnig i statsrådsberedningen, framförde i en kommuniké dagen därpå kritik mot att *Dagens Eko* valde att sända inslaget trots att redaktionen redan tidigt visste att Erlander inte ville vara med. I pressdebatten riktade LO-ägda Morgon-Tidningen ett kraftigt angrepp på radion, säkert med en extra hetta beroende på händelserna en dryg vecka tidigare. I övrigt var reaktionerna i pressdebatten blandade och enligt Radiotjänst förekom det inte några större lyssnarreaktioner. Även denna gång valde Radionämnden att fria. Enskilda ledamöter framförde kritik under nämndens diskussion, men ingen argumenterade för ett fällande.

”Vetostriden” 1956 har ofta lyfts fram som en av de stora symbolfrågorna när det gäller radionyheterens utveckling till journalistiskt

oberoende.¹⁶³ Det är också troligt att striden spelade en viktig roll och att den fick programpolitiska konsekvenser. Samtidigt var det knappast så att Ekot drev frågorna i syfte att markera sitt oberoende av den politiska makten; Erlander erbjöds till och med av Paul Björk att ensam få kommentera regeringsdeklarationen om han bara ställde upp.¹⁶⁴

Konflikten skall snarast betraktas som en nödvändig följd av att Ekot fr.o.m. 1956 konsekvent sökte tillämpa den journalistiska aktualitetslinje som Per Persson hade introducerat: ”nyheterna är och förblir det väsentligaste och den alltigenom *bestämmande faktorn* för *Dagens Eko*”.¹⁶⁵ Med Ekots krav att snabbt kunna redovisa de stora frågorna samtidigt som politikerna stod kvar i den äldre partipresstraditionen med förväntningar på att kunna påverka mediernas innehåll, blev konflikten oundviklig. Radiochefen Rydbeck blev tvungen att hantera en ny situation, där han mycket klart valde att markera radions integritet. Att konflikten med socialdemokraterna och LO blev så omfattande hade säkert att göra med att partipresstraditionen där var starkare än hos de borgerliga partierna och att man därför hade andra förväntningar på radion.¹⁶⁶

En annan viktig förklaring till att den s.k. vetostriden blev så intensiv var säkerligen att inrikespolitik vid denna tid fick ett mycket litet utrymme i *Dagens Eko*.¹⁶⁷ Endast ca 5 procent av de drygt 1 500 inslagen 1956 utgjordes av inrikespolitik, en andel som stämmer väl med genomsnittet för hela 1950-talet.¹⁶⁸

De första egna nyheterna: Journalen

Radiotjänsts tekniksatsningar under första hälften av 1950-talet skedde framför allt inom radion – televisionen bedrevs enbart som en försöksverksamhet. Den viktigaste radiosatsningen var att utveckla det s.k. dubbelprogrammet, som hade planerats ända sedan mitten av 1940-talet. Dubbelprogrammet kom

att på olika sätt ge nya möjligheter för radions nyhetsverksamhet.

Ljudradiochefen Nils-Olof Franzén framhöll i en PM att den nya kanalen skulle vara ett komplement till riksprogrammet, bl.a. beroende på att det skulle dröja innan den fick nationell täckning, och menade att man borde tillåta sig en experimenterande kanal som möjliggjorde ett friare pendlande mellan punkter av "lätt" karaktär och av "program III-karaktär". I den skisserade tablån fanns även

nyhetskommunikéer jämte eventuella kommentarer. Dessa kommunikéer läsas av våra egna hallåmän. Kommunikéerna kommer aningen på fasta klockslag två à tre gånger under kvällens lopp, *eller* mellan varje programpunkt. De fasta klockslagen bör antagligen undvikas, eftersom detta arrangemang medför en svår läsning av programsättningen.¹⁶⁹

Franzéns promemoria var därmed ett av de första dokument som utgick från att radion skulle ha en egen nyhetstjänst. Förslaget väckte en viss tveksamhet inom chefskollegiet, och Henrik Hahr, då ännu radions aktualitetschef, ville avvakta för att få möjlighet att först "göra en allmän analys av tillgången på nyhetsstoff".¹⁷⁰ När frågan på nytt togs upp menade Olof Rydbeck att en nyhetstjänst i program II "måste rulla upp den stora frågan om nyhetstjänst överhuvudtaget". Franzén framhöll att man i varje fall inte från starten kunde realisera en löpande nyhetstjänst.¹⁷¹ När den nya kanalen, nu kallad P2, startade i november 1955 innehöll den inte heller några nyhetsprogram.

Frågan om nyhetskommunikéer i P2 var dock på intet sätt död. Som ett led i Nyhetsredaktionens utvecklingsarbete prövades våren 1956 ett antal långa magasinprogram kallade *Monitor*. Det var en blandning av svenska och utländska aktualiteter, ofta med inriktning på underhållning. Både Nyhetsredaktionen och radiounderhållningen var engagerade i produktionen.¹⁷² Men det som Pepe eftersträvade var ett nyhetsprogram, om än i lättare form. I maj 1956 fick Nils-Olof Franzén klartecken från chefskollegiet att starta planeringen.¹⁷³ Ar-

betsnamnet var *I kväll*, men när det väl kom igång blev det *Journalen*.

Radions kvällstidning

Journalen sändes första gången den 3 september 1956 kl. 21. Programmet, som kom att få sin fasta sändningstid vardagar kl. 21.00–21.30, genomfördes helt i radions egen regi. Det nya var inte programmet i sig, utan att det innehöll en nyhetskommuniké under rubriken "Senaste telegramnytt". För programmet rekryterades tre journalister: Göran Byttner skulle vara ankaret och de två nya reportrarna var Bengt Bedrup, som kom från Expressen, och K.G. Svensson, som tidigare arbetat med information inom jordbruksrörelsen.

En av grundtankarna med *Journalen* var att göra ett rappt och lättsamt aktualitetsprogram. Det skulle vara en journal, där nyheter och reportage blandades med musik. Det senare var något nytt. I en intern utvärdering efter de två första veckorna framhöll Byttner svårigheter både att få musiken "så neutral att den inte skär mot ett efterföljande inslag" och att "finna lämplig musik" på grund av brister i grammofoonarkivet. Han pekade på att man bara fått ett enda lyssnarbrev men att brevskrivaren klagat över "oväsendet" i musikinslagen.¹⁷⁴

Journalen kom att präglas av nyhetspuls och ett brett nyhetsurval. Nyhetstelegram kom in och lästes under programmets gång och det hela skulle, som det uttrycktes av Bengt Bedrup, "ha en improviserad prägel". Programmet mötte också kritik. Ett lyssnarbrev framförde bl.a. att man "flåsar i snubbeltempo fram en massa s.k. nyheter, varav de flesta är mer än onödiga" och att *Journalen* bara är "slafs, sludder, vansinnig hets".¹⁷⁵

Programmet skilde sig markant från *Dagens Eko*. Hösten 1958 bestod över 40 procent av *Journalens* inslag av olyckor och brott, kultur samt nöje, evenemang och andra lättsamma nyheter.¹⁷⁶ Motsvarande andel för *Dagens Eko* under samma period var 18 procent. Utrikesnyheter och svenska samhällsfrågor (politik och samhällsekonomi) utgjorde i Ekot 44 pro-

Bengt Bedrup var en av de tre som ingick i den första Journalenredaktionen, dit han rekryterades från tidningen Expressen. Här ses han 1958 längst till höger tillsammans med de senare tillkomna medarbetarna Lars Björkman (t.v.) och Fritiof Haglund. FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

cent och i *Journalen* 22 procent (figur 7).

Journalen kom således att bli ljudradions svar på den moderna populärjournalistik som hade lanserats av Expressen.¹⁷⁷ Högt tempo i kombination med musik kan betraktas som ett radioformat som motsvarar tabloidformen i pressen. Att detta mötte kritik är knappast märkligt. Det var samma typ av kritik som den s.k. kvällstidningsjournalistiken hade mött. Om *Journalen* således representerade kvällstidningsjournalistiken motsvarade *Dagens Eko* snarast den seriösa morgonpressen.

Radionyheter i medvind

Under verksamhetsåret 1956/1957 fortsatte Radiotjänst utbyggnaden av P2. Inom nyhetsredaktionen organiserades nu arbetet allt mer som på en dagstidning. Inte minst kom de stora utrikeshändelserna under hösten att bidra till detta. Två arbetslag med fem respektive sex personer formerades: "Per Perssons grupp" och "Wilhelm Röhl's grupp". De skulle omväx-

lande ansvara för alla aktualitetsprogram efter kl. 17, i princip med huvudansvar varannan dag.

Under 1957 och 1958 är det tydligt att Nyhetsredaktionen arbete i ökande utsträckning kretsade kring *Dagens Eko*. Per Persson hade därmed lyckats genomföra sin nyhetsorganisation. Det skapades ett nyhetsbevakningsschema för hela talavdelningen. Bevakningen skulle gälla både ämnen, myndigheter, institutioner och organisationer. Talavdelningens chef Bæhrendtz underströk där bl.a.

att var och en som här får ett bestämt bevakningsuppdrag bör se till att alla väsentliga nyheter på området i tid bringas till vederbörande redaktions eller sektions kännedom. Så t.ex. utgår jag från att redaktionen för Tidsspegl'n inte skall behöva bedriva någon egen fristående allsidig bevakning. Redaktionen för Dagens Eko och Journalen måste självfallet liksom hittills ombesörja en egen aktualitetsbevakning, men deras arbete kan nog underlättas genom en livligare och mer kontinuerlig förslagsverksamhet från avdelningen i övrigt.¹⁷⁸

Samtidigt skedde en viss uppstramning av talavdelningens verksamhet. Paul Björk slutade 1957 som chef för Nyhetsredaktionen för att utreda provinsorganisationen (se nedan), Bæhrendtz tog då över ansvaret för redaktionen och Wilhelm Röhl blev redaktionssekreterare – Per Persson var fortsatt biträdande redaktionssekreterare och chef för Ekot.¹⁷⁹ När Bæhrendtz gick till TV 1959 tog Röhl över som chef för nyhetsredaktionen, nu med Pepe som ställföreträdare. Personalförändringarna var ett uttryck för en successiv generationsväxling inom radion: många av de gamla medarbetarna försvann samtidigt som en ny generation av journalister nu fick ett större utrymme.

Nyheter i TV 1956–1962

Den 4 september 1956 startade televisionen efter sommaruppehållet med att sända ett program inför det svenska riksdagsvalet, men den egentliga TV-säsongen inleddes först den

15 september.¹⁸⁰ Från och med den 4 oktober började TV-licenser tas ut och därmed var den reguljära licensfinansierade rikstelevisionen officiellt sjösatt. Inget premiärprogram eller annan liknande festlighet sändes dock för att fira tilldragelsen.

Nyhetsmagasin ersätter TV-journalen

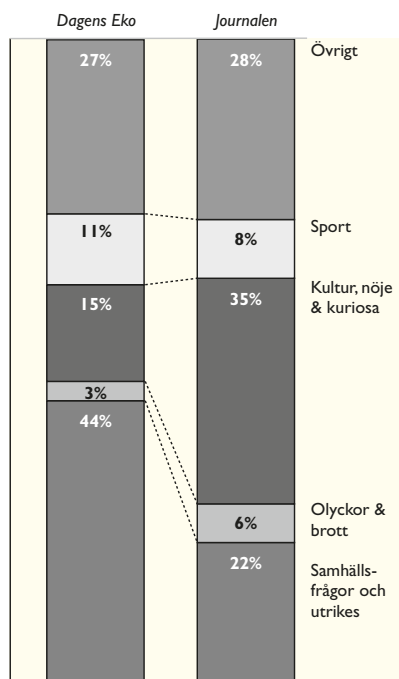
Under den reguljära televisionens första säsong 1956/1957 sändes ungefär 10 programtimmar per vecka, varav endast en mindre del utgjordes av aktualitets- och samhällsprogram.¹⁸¹ De tillgängliga resurserna tillät inte några större nysatsningar i programutbudet. Förutom *TV-journalen* fanns det 1956 endast en programpunkt av aktualitets- eller samhällsorienterad karaktär i veckan.

Huvudprogrammet bland televisionens aktualiteter var *TV-journalen*, som sändes från augusti 1955 till augusti 1958, först med en utgåva i veckan, senare två.¹⁸² Under dessa tre år bibehölls det grundläggande programformatet, men vissa formmässiga och innehållsliga förändringar genomfördes. Exempelvis innebar den första bandspelaren som kunde göra en synkroniserad inspelning av ljud och bild att man kunde sända filmer med autentiskt ljud i stället för stumma bilder ackompanjerade av speakerkommentarer och bakgrundsmusik.¹⁸³ Det blev med tiden allt fler intervjuer i programmet.¹⁸⁴

Innehållsförändringarna bestod främst i att programmet blev allt mer nyhetsinriktat. Den intensiva nyhetshösten 1956, med både Ungernrevolten och Suezkrisen, var ett genombrott även för televisionens nyhetsbevakning. Trots att televisionen inte hade någon möjlighet att direktrapportera var det ändå en sensation för TV-publiken att i bild få uppleva och följa händelseförloppet i ett storpolitiskt drama genom de journalbilder som levererades från de internationella filmbyråerna.

Även om det var radions Ungernbevakning som fick de största lovorden i pressen blev tele-

Figur 7. Innehållet i *Dagens Eko* och *Journalen* 1958.

Källa: Nyhetsundersökningen, se Appendix.

visionens insatser också uppmärksammade.¹⁸⁵ Exempelvis skrev Aftonbladet:

Fortfarande är det aktualiteterna som sköts bäst i svensk TV. Journalbilderna i går från Ungern var föredömliga: koncisa, chockerande och över-skådliga. Inga tidningsbilder har fått fram det fasansfulla i det som händer i så hög grad som detta filmreportage.¹⁸⁶

Många recensenter kommenterade med viss förvåning den snabbhet med vilken aktuella bilder från Ungern nådde *TV-journalen*. Det handlade enligt bedömnarna om "rykande aktualitet". Expressen skrev till och med att TV:s bilder slog radion:

Fem minuters journalfilm berättade den skakande sanningen om vad Budapest genomlidit – bättre och mera avslöjande än alla i och för sig utmärkta radorapporter tillsammans. Åter ett bevis för hur revolutionerande TV är för nyhetsförmedlingen.¹⁸⁷

En viktig orsak till att det i övrigt inte ge-

Nyhetsmagasin ute i världen

Filmjournalen som modell för televisionens nyhetsprogram övergavs successivt. Ersättaren blev ett integrerat nyhetsmagasin där telegramläsning varvades med filmade reportage och intervjuer. Programmen leddes av en programledare som också läste telegram. I USA skedde förändringen gradvis under 1950-talet; då minskade den inköpta nyhetsfilmen i nyhetsprogrammen och egenproducerad nyhetsfilm, intervjuer och kommentarer ökade.¹⁸⁸ Detsamma gällde i t.ex. Norge där en gradvis förändring inleddes 1960, då nyhetsreportage filmade av televisionens egna fotografer började förekomma i nyhetsprogrammet *Dagsrevyen*.¹⁸⁹ I andra länder gjordes övergången i ett slag genom att de gamla nyhetsjournalerna lades ner och ersattes av nya nyhetsmagasin. I Danmark skedde detta då *TV-Aktuelt* försvann och *TV-Avisen* startade. *TV-Avisen* debuterade först 1965, vilket i ett internationellt perspektiv var ganska sent.¹⁹⁰ I Danmark möttes den nya magasinmodellen knappast av positiva reaktioner från publiken, som vant sig vid *TV-Aktuelt*s format. *TV-Avisen* inleddes med ett stramt redigerat block med upplästa telegramnyheter. Den andra halvan av programmet var av feature-karaktär med en fortsatt hög andel nyhetsfilm.¹⁹¹ Det upplevdes som otillfredsställande med de "många talande herrarna" som avlöste den tidigare obrutna sekvensen av nyhetsfilm. *TV-Avisen* "bröt mot TV-skärmens natur" hävdade kritikerna.¹⁹²

I Storbritannien kom introduktionen av ett modernt nyhetsmagasin först när BBC fick konkurrens av kommersiell television, ITV, i september 1955. En separat organisation, ITN (Independent Television News) som ägdes gemensamt av ITV:s kontraktörer, ansvarade för nyhetsprogrammen.¹⁹³ När ITN etablerat sig var det inte svårt för kanalen att ta ledningen över det konservativa BBC när det gällde nyhetstjänsten. Strategin var att skaffa fram och presentera bilder av aktuella händelser så snabbt och direkt som möjligt: "See it happen on ITN" var programmets slogan. I programmet betonades också medvetet personligheten hos programledarna. Man bestämde sig t.ex. för att kalla journalisterna som presenterade nyheterna för "newscasters" i stället för "newsreaders", vilket man gjorde på BBC.¹⁹⁴ Till skillnad från de anonymiserade nyhetsuppläsarna på BBC framträdde ITN:s journalister med namn i bild.¹⁹⁵ ITN stod för den första moderna nyhetstjänsten i England, och det dröjde ända till 1958 innan BBC:s nyheter något så när hade hunnit ikapp.

nomfördes några större förändringar av aktualitetsverksamheten inom televisionen tycks ha varit tankarna på samverkan med radion. Denna fråga hade funnits med ända från starten av TV-försöken. Radiochefen Rydbeck hade långtgående planer på att föra samman radions och televisionens nyhetsorganisation. Rydbeck ville dock förstärka radions nyhetsverksamhet innan han tog itu med frågan om televisionen. Bristerna i televisionens aktualitetsarbete upplevdes dock som allt starkare i och med det nya mediets snabba genomslag hos den svenska allmänheten och behovet av en ökning av resurserna blev därför allt mer akut.

Nyhetsprogram av internationellt snitt

Även om *TV-journalen* ofta fick lovord i pressen och var mycket uppskattad av publiken uppfattades den som otillräcklig i ett modernt TV-företags nyhetstjänst. Ute i världen hade en ny programform introducerats, som i allt snabbare takt ersatte de gamla nyhetsjournalerna: ett integrerat nyhetsmagasin, som leddes av en programledare och som innehöll en blandning av reportage, intervjuer och kommentarer, med telegramläsning i skarvarna. Hösten 1958 var även den svenska televisionen redo att förnya aktualitetstjänsten och starta ett nyhetsmagasin av internationellt snitt. Programmet fick namnet *Aktuellt*.

Uppläggningsen av *Aktuellt* inspirerades av de nyhetsprogram som under ett decennium successivt hunnit etableras ute i världen, med England och USA som föregångsländer (se ruta). En särskilt viktig inspirationskälla tycks den brittiska, kommersiella nyhetsorganisationen Independent Television News (ITN) ha varit.¹⁹⁶ ITN hade en smidigare organisation och lyckades ofta slå BBC i bevakningen av viktiga nyhetshändelser. *Aktuellt* behöll dock många inslag av journalformat under de första sändningsåren. Övergången till det nya formatet var därför mindre dramatisk, eftersom *TV-journalen* också förändrats efter hand och blivit mer nyhetsmässig, med fler reportage och intervjuer i programmet.

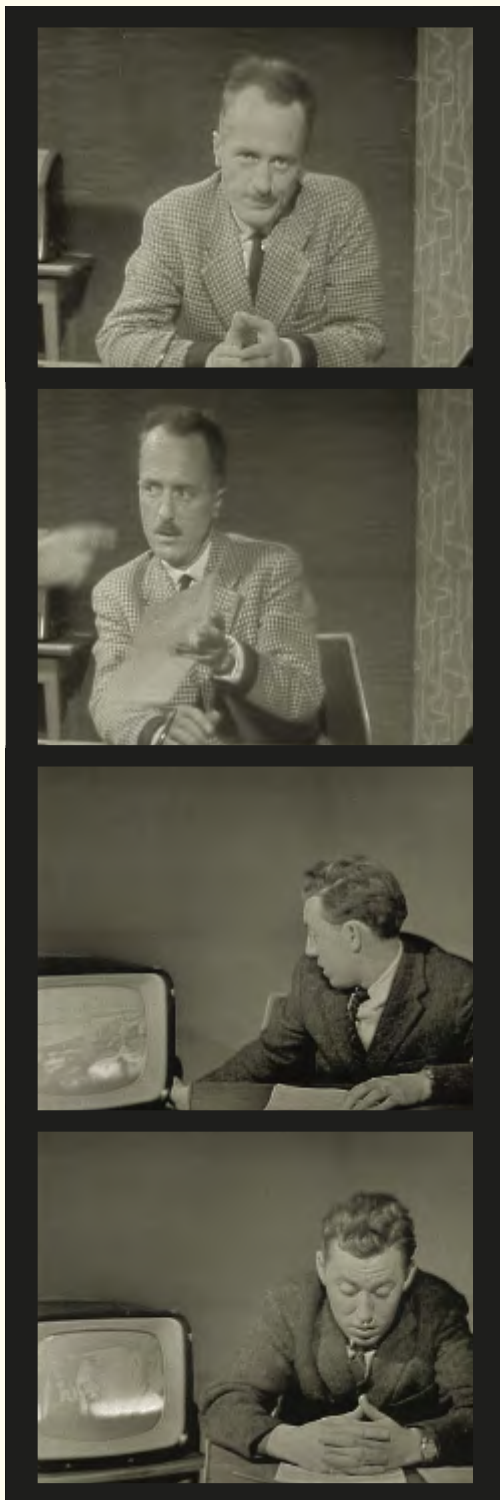
Premiärsändningen för *Aktuellt* ägde rum den 2 september 1958. De som deltog minns en sändning där det ena tekniska missödet avlöste det andra: sändningen drog långt över tiden, i kontrollrummet rådde stor röra, ljudet försvann och bilderna kom i otakt med ljudet. Förutom missödena var sändningen ganska karaktäristisk i form och innehåll för vad som skulle komma att präglade *Aktuellt* under de närmaste åren. Programmet leddes av en programledare, som presenterade inslagen och läste telegram. Programmets innehåll dominerades av upplästa telegram och korta, filmade inslag som kommenterades direkt från studion eller genom en förinspelad speakerröst.

Av de bevarade TV-bilderna från premiärsändningen framgår att programpersonalen var ny och osäker inför sin uppgift och det var många flackande blickar hos både studioreportrar och kommentatorer.²⁰⁰ Programmet inleddes av nyhetsuppläsaren Olle Björklund med kvällens telegram. Första inslaget refererade ett tal som LO-ordföranden Arne Geijer hade hållit i Storbritannien. Efter en minut och tio sekunder var det dags för ett kulturinslag: Bengt Bedrup rapporterade från en generalrepetition av en ny operett på Oscarsteatern i Stockholm. Programmet innehöll även ett längre utrikesreportage som handlade om fiskekriget mellan Storbritannien och Island. Reportern Lars Ag hade besökt Island och kommenterade själv sina filmbilder från studion, men hade svårt att koordinera kommentarer och bilder från monitorn.

Lars Ag som på detta sätt gjorde sin debut i TV-nyheterna var 27 år. Han hade som så många vid denna tid sin bakgrund inom dagspressen och kom från den socialdemokratiska Morgon-Tidningen. Han blev kvar fem år som reporter och producent (Strövtågsprogrammen) inom televisionen innan han tillsammans med bl.a. Herbert Söderström gick till Örebro-Kuriren och blev VD där. Efter ett par stormiga år i Örebro gick Ag över till politiken och blev sakkunnig hos Olof Palme. Han kom tillbaka till televisionen som biträdande chef på TV2 vid den nya kanalens start.

Programledaren Olle Björklund (överst) och reportern Lars Ag i den första Aktuellsändningen.

FOTO: SVT BILD

Aktuellt 1962: Sittande (fr.v.) Peo Karlsson, Henry Christensson (utlandsredaktörer), Åke Söderqvist (chef), Bo Isaksson (biträdande chef), Åke Holmberg (redaktionssekreterare).

Stående (fr.v.) Jeanette von Heidenstam, Per Öhnell och Gerd Almgren (nyhetsuppläsare), Carina Meyer-Nilsson och Marianne Bergström (scriptor), Marianne Lübeck-Bergquist och Ethel Karström (sekreterare), Torsten Åhlander, Lennart Winblad, Bo Holmström, Ulf Thorén och Torbjörn Axelman (reportrar),

Ilgars Linde (producent), Edvard Matz, Ingrid Schrewelius och Olle Ryholm (reportrar). FOTO: SVT BILD

Aktuellt: ett modernt nyhetsmagasin

Då *Aktuellt* startade i september 1958 fanns det fortfarande ingen särskild nyhetsredaktion inom TV utan *Aktuellt* producerades av den så kallade aktualitetssektionen (eller aktualitetsgruppen) under Gert Engströms ledning.¹⁹⁷ Det var också Engström som ledde premiärsändningen. Han assisterades av Åke Söderqvist, som planerade, organiserade och "egentligen höll ihop all bevakning".¹⁹⁸ Från och med januari 1959 ersattes Engström av Söderqvist,

även om det dröjde till 1961 innan han formellt fick titeln Aktuelltchef. Engström bildade då tillsammans Lars Ag och Bengt Bedrup en särskild OB-grupp, med direktutsändningar av sport och evenemang som sina särskilda arbetsuppgifter.¹⁹⁹

Aktuellt började i liten skala. Det var inte tal om dagliga sändningar och man hade en mycket liten fast redaktion. Varje program var 20 minuter långt och bestod av nyhetsuppläsning, film, direktsända intervjuer, kommentarer samt en väderleksrapport. Programmet sändes kl. 20.00 på tisdagar och torsdagar och 20.40 på lördagar.²⁰¹

Det var paret Engström–Söderqvist som starkast kom att påverka *Aktuellts* form och innehåll under uppbyggnadsskedet. Aktuelltschefen Gert Engström var född 1918 och hade tidigare arbetat bl.a. som sportjournalist och som bildchef på Expressen. Engströms journalistiska grundsyn var starkt präglad av kvällspressens ideal. Sport- och bildintresset stod i centrum och han prioriterade det intresseväckande, dramatiska och engagerande både i nyhetsurval och i presentationsformer. Engström hade alltid bildmässigheten i fokus. Som chef bidrog Engström starkt till att ge *Aktuellt* en tydligt publiktillvänd nyhetsprofil. Visserligen skulle kärnan i varje nyhetssändning vara de hårda nyheterna, framhöll han i en programpolitisk PM, men, fortsatte han:

för att vi ska vara säkra på att få lyssnarna att komma tillbaka för att se mer eller rättare sagt för att skapa känslan hos dem, att nyhetssändningarna är något som de inte kan undvara, måste vi givetvis även tänka på att servera vissa portioner lättare nyheter, som både roar och underhåller.²⁰³

Enligt Engström var underhållningsprincipen i presentationen av nyheter inte alls en ny idé. Det var viktigt att nyhetsproducenterna aldrig glömde sin publik och att de avpassade programmet efter vem det var som tittade. Om man vet att man har familjepublik är det bäst att undvika hårda nyheter. Under middagstid undviks lämpligen tragedier och våld och om man sänder mitt på dagen bör man huvudsakligen sända inslag som mest sannolikt tilltalar den kvinnliga publiken, menade Engström.²⁰⁴ Det gällde, enligt Engström, att fånga publikens intresse och vidmakthålla det

och det gör man genom att anpassa innehållet till den som tittar. Trevligheter, kuriosas och solskenshistorier måste finnas vid sidan av stormaktspolitik, brott och olyckor.

Åke Söderqvist var bara 26 år när han kom till Aktuelltsredaktionen. Trots sin ungdom hade han en markerad pondus och blev snabbt mycket respekterad som chef och arbetsledare. Söderqvist hade en journalistisk bakgrund från landsortspressen och från Dagens Nyheter. I sin journalistiska grundsyn skilde han sig från sin företrädare. I *Aktuellts* jubileumsbok Allt hände i Aktuellt (1998) karaktäriseras Söderqvist som en "rolig allvarsman" med ett utpräglat skämtlynn i kombination med en seriös inställning till det journalistiska uppdraget.²⁰⁵ Söderqvists håg stod dock på många sätt till underhållningen och när han avgick som Aktuelltschef 1963 var det för att bli chef för televisionens underhållningsavdelning.

Också Söderqvist hade en särskild känsla för det lättsamma och underhållande nyhetsmaterialet. Under hans tid kom "nyhetsnarren" Ulf Thorén till *Aktuellt*. Thorén inledde med att göra udda reportage för *Aktuellt*, men fick snart ansvar för ett eget magasin, *Hänt i veckan*, som på olika sätt drev med nyhetsgenren.²⁰⁶ Söderqvist gjorde reportern Ingrid Schrewelius till producent för den lättsamma featureinriktade *Lilla Journalen* med utgångspunkt i överblivet filmmaterial. Trots detta verkar Söderqvist i sin journalistiska grundsyn ha tagit avstånd från alla inslag av kvällspressjournalistik i programmet. Han ville prioritera det seriösa nyhetsstoffet och inte låta bildmässigheten vara avgörande i nyhetsurvalet.

Redaktionen hade elva fasta medarbetare plus en scripta och två sekreterare. Programmet var i praktiken ett grupparbete för hela aktualitetsavdelningen. Den tidigare redaktören för *TV-journalen*, Erik Bergsten, blev inledningsvis gruppens tekniska expert och ansvarade för att hålla reda på vilka utländska filminslag som fanns tillgängliga. Bengt Bedrup från ljudradions *Journalen* var allmänreporter och ägnade sig huvudsakligen åt sport, Karl-Axel Sjöblom var förstereporter och gjorde ny-

hetsreportage, men producerade tillsammans med och Lars Ag även andra program, bl.a. reportageserien *Strövtåg i folkhemmet* (se nedan). Olle Björklund och Gun Hägglund alternerade som nyhetsuppläsare och programledare i studion.²⁰⁷

Inflytande från radio, dagspress och TV-journalen

Aktuellt fick snart en mycket tydlig uppdelning av programmet i ett utrikesblock och ett

TV-teknikens möjligheter och begränsningar

I televisionens barndom sändes alla TV-program direkt eftersom det inte fanns någon möjlighet att på elektronisk väg spela in inslag och reportage för senare återutsändning. Alternativet var att använda film, vilket dock var tidsödande genom att det krävdes framkallning. Det vanliga var därför att överföringen var oreducerad och samtidig. Även *Aktuellt* sändes från starten direkt från en studio. Inslagen som sändes i nyhetsprogrammen var dock i stort sett alltid filmade. Televisionens nyhetstjänst använde 16 mm smalfilm, en standard som var gemensam för alla europeiska TV-företag.²⁰⁹

En nyhetstjänst kan inte enbart verka från en studio. Reportrarna måste kunna befinna sig på platsen där något hänt och sända direkt därifrån. Tidigt introducerades möjligheten att göra direktsändningar på platsen, genom att placera kameror, elektronik och länkutrustningar i en specialutrustad buss. En särskild OB-grupp inrättades redan strax efter TV-starten, efter förebild från BBC. OB betyder "Outside Broadcasting" och blev den gängse beteckningen för verksamheten.

Ett problem var att det inte alltid var lätt att kunna få ett TV-team att vara på plats just när något hände. OB gjorde TV-sändningarna rörliga, men det var fortfarande en enormt komplicerad och personalkrävande apparat som skulle riggas upp och länkas till stationer för återutsändning. OB användes mest för större evenemang som t.ex. statsbesök eller idrottsevenemang som var kända i förväg och där förplanering kunde ske. I nyhetssammanhang användes OB sparsamt.

Det var inte heller säkert att TV hade sändningstid just precis när något aktuellt inträffade. Det behövdes också möjligheter att i förväg kunna

spela in reportage och intervjuer för senare återutsändning. Under 1950-talet fanns bara en enda möjlighet till förinspelning av inslag och program. Det var att filma själva TV-rutan när något program sändes och sedan återutsända det. Detta kallades "kinescope recording" i England och "telerecording" i USA.²¹⁰ I Sverige blev den gängse beteckningen telefilmning. En telefilmsutrustning installerades på Sveriges Radio 1958. Filmen hade fördelen att den kunde klippas och efterredigeras men den tekniska kvaliteten var mycket dålig och utrustningen användes därför sällan.

Den första möjligheten att på elektronisk väg spela in program för senare återutsändning kom när den första videobandspelaren introducerades i USA i mitten av 1950-talet.²¹¹ Det var en revolutionerande nyhet, som gjorde att man kunde banta dagsfärska nyhetsfilmer från utlandet som distribuerades till Sverige via Eurovisionens länknät och återutsända dem samma kväll. Dessutom kunde videobanden användas för att t.ex. ta upp intervjuer och uttalanden av personer som inte hade möjlighet att närvara under sändningen.²¹² Den första videobandmaskinen togs i bruk under 1959.²¹³ De första åren spelades endast kompletta program in på videobandmaskinerna och i nyhetsproduktionen började denna inspelningsteknik inte användas regelbundet förrän 1961. Problemet var att man under de första åren överhuvudtaget inte kunde klippa i videobanden, vilket gjorde att efterredigering var uteslutet. Senare klippte man med hjälp av rakblad och limmade ihop bandet. Videobanden var skrymmande och dessutom dyra. Omtagningar gjordes endast vid tekniska missöden eller avbrott.

inrikesblock. Liksom tidigare var tillgången på material begränsad, särskilt vad gällde de rörliga bilderna.²⁰⁷ De tidsödande transporterna av filmat material gjorde det svårt att vara dagsaktuell. Ett utländskt filmpaket kom visserligen dagligen med flyg, men redan vid leveransen kunde inslagen ibland vara mer än en vecka gamla.²⁰⁸

I såväl form som innehåll kunde inflytande från både radion, storstadspressen och den

gamla *TV-journalen* spåras. Den strikta, neutrala och sakliga formen för nyhetsuppläsningen i telegramblocket hämtades från radion. Det samma gällde den utrikespolitiska krönikan, som snarast var en uppläst radiokrönika överförd och efter förmåga anpassad till televisionen genom bildillustrationer. Liksom i *TV-journalen* ackompanjerades kommentarerna till de filmade inslagen ofta av musik. Intervjuerna, när de förekom, var långa och de intervjuade

fick god tid att framföra sina synpunkter utan att bli avbrutna. Intervjupersonerna var ovana vid TV-mediet och därför väl förberedda, vilket resulterade i att intervjusvaren ofta blev till små föredrag, precis som det hade varit i radion tio år tidigare. Frågorna som ställdes var sakliga och tonen respektfylld.

Nyhetsvärderingen liknade storstadspres-sens, med det viktiga undantaget att inrikes-politiska nyheter sällan förekom. Utrikespoli-tik och krig, bildsatta referat från möten och konferenser både i Sverige och utomlands, olyckor och brott, översvämningar och an-dra katastrofer var vanliga, särskilt under det första året. Brottsnyheterna var ofta anmärk-ningsvärt detaljerade och det hände även att man namngav misstänkta brottslingar, som ännu inte dömts.²¹⁴ I många avseenden fanns likheter med kvällspressens betoning av det dramatiska och sensationella. Nyhetsurvalet bar även på ett arv från *TV-journalen*, med mycket kuriosa, evenemang och intervjuer med berömdheter.

Saknas: inrikespolitik

Partipolitik och riksdagsarbete var i stort sett frånvarande i TV-nyheternas telegram och re-portage. Det första partipolitiska telegrammet sändes först i januari 1959 (se ruta).

En viktig förklaring till avsaknaden av in-rikespolitik var att området ännu vid denna tid uppfattades som kontroversiellt inom Sve-riges Radio. *Dagens Eko* innehöll inte heller särskilt många inrikespolitiska inslag. Tele-visionen hade dessutom endast ett begränsat tillträde till den mest centrala politiska are-nan, riksdagen. Den politiska bevakningen koncentrerades i stället till valrörelser och debattprogram, där tydliga balansregler och andra överenskommelser om bevakningens form och innehåll utarbetats i nära samarbete med de politiska partierna (se nedan).

Frånvaron av politik i sändningarna var sannolikt också ett uttryck för den journalis-tiska grundsynen. På *Aktuellt* präglades bevak-ningen till en början av ett nyhetsideal som betonade det lättsamma, dramatiska och sen-

Inrikespolitiska telegram

Först den 8 januari 1959 lästes det telegram som förmodligen var det första inrikespolitiska nyhetstelegrammet i *Aktuellt*.²¹⁵ Det handlade om den aktuella tjänstepensionsfrågan där den socialdemokratiska regeringen i ett brev till folkpartiets ordförande inbjudit till överlägg-ningar. Telegrammet inleddes med följande meningar:

Statsminister Erlander inbjöd idag folkpartiet till förhandlingar i pensionsfrågan. Det gjordes i ett brev till professor Ohlin där det bl.a. heter: Frågan om lagfäst tilläggs-pension har under-ställts folkets prövning såväl i en rådgivande folkomröstning som vid 1958 års allmänna val. Det har därvid framkommit att en betydande majoritet av folket önskar att en lagfäst tilläggs-pension genomföres. Det är regeringens uppfatt-ning att pensionsfrågan nu snarast bör bringas till en positiv lösning. [...]

Att få höra detta telegram läsas i *Aktuellt* upprörde tydligen folkpartiledaren, som genast ringde in till Aktuelltredaktionen. Senare i programmet återgavs folkpartiledarens reaktion på statsministerns inbjudan i ett extrainsatt telegram, som började så här:

För fem minuter sedan fick Aktuellt ett samtal med folkpartiledaren professor Ohlin som sa att han i samtal med statsministern hävdar att en demokratisk lösning av pensionsfrågan bör beakta hela den opinion som kom till uttryck vid folkomröstningen och vårens pensionsval. Vid båda dessa tillfällen fick regeringsförslaget mindre än hälften av de avgivna rösterna, en omständighet som förbises av statsministerns uttalande. [...]

sationella nyhetsstoffet. Dit hörde knappast inrikespolitik, som man antog mest skulle bli ”gubbar i rutan” eller livlösa studioinslag.

Journalisterna: unga män från pressen

Under de första två åren gjordes *Aktuellt* av en mycket ungdomlig redaktion. De flesta av re-portrarna var i 20- eller på sin höjd 30-årsåldern – chefen Åke Söderqvist hade själv inte fyllt 30. De som rekryterades till *Aktuellt* var

Det första Aktuellt: seriöst program med lätt innehåll

Kultur, underhållning, evenemang, olyckor, brott, och sport utgjorde tillsammans nästan hälften av nyheterna i *Aktuellt* 1958–1960 (tabell 3).²¹⁶ Den utan jämförelse största innehållskategorin var olyckor och brott, som stod för 22 procent av nyhetsinslagen. De tunga nyhetskategorierna utrikes, politik samt ekonomi och arbetsmarknad ägnades förhållandevis liten uppmärksamhet. Endast cirka en tredjedel av nyheterna handlade om dessa områden.

När politik förekom i *Aktuellt* handlade det med få undantag antingen om val och politisk debatt i andra länder eller om svensk utrikespolitik. Valrörelsebevakning och nyheter om det politiska spelet i Sverige uppgick till mindre än 1 procent av nyhetsmaterialet.

Av nyheterna var drygt 60 procent inrikesnyheter och knappt 40 procent nyheter från utlandet.

Tabell 3 Ämnesinnehåll i *Aktuellt* 1958–1960 (procent)

Utrikesnyheter	20
Svenska samhällsfrågor	15
Därav:	
Samhällsekonomi	3
Näringsliv	4
Svensk politik	3
Sociala frågor	3
Energi och miljö	2
Vetenskap	5
Olyckor och brott	22
Kultur, nöje, evenemang, kuriosita	17
Sport	11
Övrigt	10
Summa	100
Totalt antal inslag	466

genomgående journalister med tidigare medieerfarenhet. Rekryteringsvägarna var antingen direkt från radion eller pressen till televisionen, eller indirekt från pressen via radion. En undersökning från 1962 av radions och televisionens samtliga samhälls- och nyhetsjournalister visade att alla utom en hade tidigare dagspresserfarenhet.²¹⁷ Handplockning var fortfarande den vanligaste rekryteringsmetoden, även om det också förekom att tjänster utannonserades.

Andelen nyheter från utlandet var särskilt stor 1958. Detta berodde på bristen på resurser på redaktionen. *Aktuellt* hade i början få egna reportrar och fotografer och det mesta av filmmaterialet fick köpas in från utländska filmbyråer.

Av inrikesnyheterna var 20 procent riksnheter som berörde hela landet (men som ändå ofta utspelades i Stockholm). Knappt 40 procent var lokala Stockholmsnyheter och drygt 40 procent var lokala nyheter från andra delar av Sverige. Det fanns med andra ord en tydlig Stockholmsorientering i det tidiga *Aktuellt*, något som kom att bli till en återkommande kritik mot programmet.

Intervjuer var inte särskilt vanliga. Endast knappt hälften av de filmade inslagen innehöll någon intervju. När de förekom var det ofta vanliga människor och kända personer som skådespelare och idrottsmän som framträdde. Sammantaget var det dock representanter för det officiella Sverige – partier, organisationer och näringsliv – som dominerade i *Aktuellt*: knappt hälften av intervjuerna gjordes med personer som representerade någon av dessa grupper. Svenska politiker förekom sällan: 6 av 10 av de politiker som blev intervjuade i *Aktuellt* under perioden 1958–1960 var utländska politiker.

Källa: Nyhetsundersökningen, se Appendix.

Tabell 3 är baserad på en klassificering av allt nyhetsmaterial i *Aktuellt* under sammanlagt 12 nyhetsveckor (i oktober 1958 och i januari, mars, augusti och oktober 1960). Kategorin utrikesnyheter omfattar nyheter om samhällsfrågor från länder utanför Sverige, samt krigsnyheter. Kategorin svensk politik omfattar också svensk utrikespolitik. Materialet omfattar både reportage och telegam.

De som rekryterades till redaktionsledningen och som reportrar var, med ett undantag, män. Undantaget var Ingrid Öhnell, senare känd som Schrewelius, som anställdes 1960 (se ruta). Därmed fick *Aktuellt* sin första kvinnliga reporter – flera år före *Dagens Eko*, låt vara att Ekot under en tid haft kvinnor på vikariat.²¹⁸ Dessutom hade *Aktuellt* en frilansande utrikesmedarbetare som var kvinna, Gerd Almgren. De kvinnor som i övrigt fanns i organisationen

Ingrid Öhnell (senare Schrewelius) var den första kvinnliga reportern på *Aktuellt*. Hon hade sedan 1939 varit först volontär och sedan reporter inom pressen. Men hon ville till Ekot och började arbeta för radion som frilans. Under 1958 tog hon kontakt med Per Persson för att höra om det fanns möjlighet att få börja på Ekot, men fick nej. I stället fick hon senare ett erbjudande från Åke Söderqvist på *Aktuellt*.

Schrewelius tvekade att anta erbjudandet med motiveringen att hon inte kunde något om TV. Aktuelltchefen Söderqvist lär då ha svarat att "det kan inte vi heller". Alla var nybörjare på det nya mediet. Schrewelius fick ansvar för bildmaterialet som kom från de utländska bildbyråer som *Aktuellt* hade avtal med. Hon skulle meddela de andra om vilket intressant material som fanns tillgängligt. Det fanns bl.a. mycket featurebetonat material, av den karaktär som tidigare hade funnits rikligt i *TV-journalen*, som nu inte passade in i *Aktuellts* nyhetsinriktade profil. Det var Åke Söderqvist som kom med initiativet att hon skulle använda detta material till något. Ur detta överblivna filmmaterial växte så småningom *Lilla Journalen* fram med Schrewelius som redaktör.

Från början fick Schrewelius inte använda sin egen röst i presentationen av filmerna i *Aktuellt*. Manliga kollegor läste hennes skrivna texter. De områden Schrewelius ägnade sig åt, förutom journalen, var de traditionella kvinnliga bevakningsområdena, hem, familj och övrig feature. Hon kände att *Lilla Journalen* inte hade särskilt hög status på redaktionen, men arbetade hårt med att introducera mode som sitt särskilda specialområde i bevakningen.

Källa: Intervju med Ingrid Schrewelius (MDP).

Ingrid Schrewelius.
FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

var sekreterare eller produktionsassistenter, "scriptor", och de enda redaktioner som dominerades av kvinnor vid den här tiden var radions och televisionens hem- och familjeredaktioner (se nedan).

TV-mediets enorma genomslagskraft hos publiken förde med sig en ny typ av kändisskap för dem som framträdde i rutan. Både presentatörer och journalister blev kända ansikten och beundrarposten strömmade in till

nyhetsuppläsarna. Kändisskapet upplevdes inte alltid som positivt av de reportrar som blev föremål för uppmärksamheten. Programledaren Sven Lindahl var t.ex. en av dem som aldrig kunde vänja sig vid den intensiva uppvaktningen utan längtade tillbaka till anonymiteten.²¹⁹ De nya TV-idolerna fick ofta erbjudanden om att framträda vid olika nöjesarrangemang, något som ogillades av TV-ledningen. "Fallet Björklund" (se ruta) gjorde ledningen

Aktuellts första ansikten: nyhetsuppläsarna

Olle Björklund

Jeanette von Heidenstam

Gun Hägglund

De första nyhetsuppläsarna var Olle Björklund, Gun Hägglund och Jeanette von Heidenstam. Nyhetsuppläsarna betraktades inledningsvis inte som "riktiga" journalister. Deras uppgift var att läsa nyheter på ett tydligt och intresseväckande sätt, men texterna skrevs av redaktionens övriga medarbetare. När det gällde status var de jämställda med TV-hallåorna, televisionens programpresentatörer. Både nyhetsuppläsarna och programpresentatörerna – de senare introducerades på Sveriges Radio 1957 – hade ett markerat kvinnligt inslag. Enligt Jeanette von Heidenstam, nyhetsuppläsare och "hallåa", var ett behagligt utseende och en angenäm och skolad stämma krav på en god nyhetsuppläsare och programpresentatör, liksom förmågan "att vara opersonlig på ett personligt sätt".²²⁰

Aktuellts populäraste programledare och stora TV-idol var skådespelaren och den tidigare radiomedarbetaren Olle Björklund. Björklunds popularitet gjorde att han fick många externa förfrågningar om att delta vid olika nöjesarrangemang. Alla sådana ansökningar måste behandlas av Sveriges Radios direktion, eftersom det ansågs viktigt för SR:s trovärdighet att företagets medarbetare inte hade några externa åtaganden som kunde hota företagets integritet. Externa engagemang uppfattades överlag som tveksamma och ansökningarna avslogs ofta. Samtidigt var praxis vacklande: det som avslogs vid ett tillfälle kunde tillstyrkas senare, då en annan person stod för ansökan. Ledningen blev dock allt mer skeptisk till Björklunds flitiga deltagande i olika kommersiella aktiviteter och avslog till slut en ansökan från honom om att få ta ett konferencieruppdrag på Skansen i juli 1961. När Björklund ändå uppträdde orsakade det en konflikt med företagsledningen som ledde fram till att han tvingades sluta vid Sveriges Radio.²²¹ Grunden för uppsägningen var att han brutit mot tjänstereglementet.

Några av televisionens mest kända nyhetsansikten i början av 1960-talet: Olle Björklund, Jeanette von Heidenstam och Gun Hägglund. FOTO: SVT BILD

Hur gick det egentligen till att göra *Aktuellt* i början av 1960-talet? Åke Söderqvist, chef för TV:s nyhetsredaktion, beskriver arbetsrutinerna på Aktuelltredaktionen hösten 1960:

kl. 07.30 Dagens jourhavande redaktör kommer till redaktionen. Jourhavande håller ihop dagsproduktionen, han fördelar arbetsuppgifterna och kläcker reportageidéer. De flesta dagarna sitter Olle Stegrell på jourstolen.

kl. 08.00 Jourhavande och Åke Söderqvist konfererar om kvällens program.

kl. 09.00 Två reportrar kommer och får sina uppdrag och sätter igång att förbereda dagens reportage.

kl. 10.00 Dagens filmredaktör kommer. Filmredaktören håller framför allt i redigeringen av filmmaterialet från landsorten. Åke Söderqvist anländer själv till redaktionen och får en snabborientering om läget och orienterar sedan programdirektören för televisionen Nils Erik Bæhrendtz om planerna för dagen.

kl. 11.00 Redaktionskonferens på Söderqvists rum. Jourhavande och ställföreträdande redaktionschefen Åke Holmberg deltar.

kl. 13.00 Scriptan och producenten för kvällens sändning anländer. Telegramredaktören, som är en av reportrarna, kommer också, med uppgiften att bevaka och redigera det inkommande telegrammaterialet, helst med någon form av stillbildsillustrationer.

kl. 15.00 Programledaren för kvällens program anländer. Tre kvällar i veckan är det Olle Björklund, de båda andra kvällarna antingen Jeanette von Heidenstam eller Gun Hägglund.

kl. 16.00 Ny redaktionskonferens mellan Söderqvist, Åke Holmberg och jourhavande. Ny genomgång av kvällens program. Reportrarna börjar återvända med sina reportage. Filmerna går till framkallning. Speditionen, som ser till att all inkommande film hämtas på järnvägsstationer och flygplatser och fraktas till och från framkallningslaboratorierna, börjar leverera de första landsortsreportagen. Utlandsfilmen från filmagenturerna UPI, ITN och Visnews börjar också välla in.

kl. 18.00 Arbetet i klipprummet börjar bli hektiskt. Körordning för kvällens program upprättas.

kl. 18.15 Jourhavande, producenten och scriptan sätter ihop ett körschema med noggranna uppgifter om kvällens inslag, t.ex. exakta tidsuppgifter.

kl. 18.30 Jourhavande sätter in slutspurten för att få fram film och textmaterial. Ingresser skrivs.

kl. 19.15 Filmredigeringen bör vara klar, men är det sällan. Programledaren springer mellan klipprummen för att hinna se så mycket som möjligt av kvällens filmer som han skall speaka till senare.

kl. 19.45 Alla texter skall vara klara. Sminkning av programledare, eventuell liveporter och intervjupersoner som skall framträda i studion.

kl. 19.56 Filmen går till scannern.

kl. 20.00 Aktuellt börjar och pågår till 20.30.

uppmärksam på problemet med att ha programledare som inte samtidigt var professionella journalister utan som, i likhet med Olle Björklund, var rekryterade för sin personliga stil, utseende, röst och förmåga att framföra nyheter på ett förtroendeingivande sätt. Principen att ha journalister som programledare genomfördes dock inte konsekvent förrän 1962, då Sven Lindahl och Mats Linday började alternerna som studioreportrar.

Dagliga sändningar

Under 1959 utökades *Aktuellts* sändningsdagar till fyra: tisdag, torsdag, fredag och lördag.

Aktualitetstjänsten kom nu att sortera direkt under programdirektören för televisionen.²²² *Aktuellt* utvidgade sin sändningstid ytterligare och under 1960 började *Aktuellt* sändas fem dagar per vecka – måndag, tisdag, torsdag, fredag och lördag – med starttid kl. 20.00.²²³ På söndagarna förekom endast en nyhetsuppläsning.

Bristerna i den inrikespolitiska bevakningen blev med tiden allt mer uppenbara. Eftersom *Aktuellt* saknade en fast politisk reporter utan nonserades en tjänst som inrikesredaktör för televisionen.²²⁴ I november 1960 rekryterades Lars Orup från radion.²²⁵ Orup stannade som

inrikesredaktör till 1965 och fick med tiden sällskap av både Bo Holmström och Åke Ortmark. Trots förstärkningen på den inrikespolitiska sidan tog det ytterligare något år innan *Aktuellt*s politiska bevakning kunde sägas vara fullt utbyggd. Under 1961 var t.ex. inrikespolitiska reportage fortfarande mycket sällsynta i programmet.

Från den 2 oktober 1961 blev det nyhetssändningar även på onsdagarna och en tid därefter tillkom en sen nyhetssändning, *Kvällsnytt*, som utgjorde dagens sista programpunkt. Ett år senare fick *Aktuellt* två sändningar fem dagar i veckan. På lördagarna fanns en nyhetssändning och på söndagarna förekom en nyhetsläsning och en väderrapport. *Aktuellt* hade vuxit till ett dagligt nyhetsprogram.

Nyhetskonkurrens 1958–1965: radion möter televisionen

I och med att TV i starten saknade egentliga nyhetssändningar hade det funnits få kontakter mellan radion och televisionen och utvecklingen hade, trots en del samordningspropåer, i huvudsak gått parallellt. Även om televisionen var en del av Sveriges Radio hade många av TV-medarbetarna rekryterats utifrån, oftast från dagspressen.²²⁶ För radioledningen aktualiserades nu frågan om radio och TV skulle ha en gemensam, central nyhetsredaktion eller om man skulle ha en för radio och en för TV.

Striden om en central nyhetsredaktion

Medan radion under andra hälften av 1950-talet efter hand fick en mycket stark nyhetsredaktion gjorde televisionen ännu så länge sina nyheter inom en närmast flytande organisation. *Aktuellt* hade stora tittarframgångar, men i takt med framgången steg också förväntningarna på programmet ute i samhället och inom

företaget. Konkurrensen mellan radion och televisionen tilltog och de kritiska blickarna blev fler.

Även om samordningen av radions och televisionens nyheter utgjorde en större del av radiochefens redogörelse för aktuella frågor inför år 1958, var nyhetssamordningen på kort sikt närmast av praktisk karaktär. Vid ett direktionmöte i februari 1958 berördes hur *TV-journalen* skulle kunna organisera sin nyhetsbevakning i samverkan med radion. En medarbetare på ljudradions nyhetsredaktion fick då i uppgift att "med TV:s aktualitetsfolk diskutera hur en sådan gemensam bevakning skulle arrangeras" och därefter lämna ett förslag till chefen för radions talavdelning.²²⁷ Redan några dagar senare hade kretsen vidgats med berörda chefer och man enade sig snabbt om "praktiska åtgärder för gemensam nyhetsbevakning TV-radio", t.ex. att *TV-journalen* varje dag kl 11.30 skulle få radions bevakningslista. Som benämning på den nya verksamheten föreslogs Centrala nyhetsbevakningen, men det tillades att detta inte uteslöt att radion och TV hade egna direktkontakter med nyhetskällorna.²²⁸

Inom ljudradion förefaller man ha varit övertygad om att samordningsansvaret skulle vara en uppgift för radions nyhetsredaktion. Av de lokalbehov som radion redovisade inför det nya radiohuset framgår bl.a. att då "med säkerhet [...] följande nya fasta block etablerats, nämligen Kvällens eko, Landsortsnytt, Centrala nyhetsbevakningen och Mottagningscentralen". Den centrala nyhetsbevakningen beskrevs som "ett centralt serviceorgan för samtliga redaktioner [...] samt för Televisionens aktualitetsinriktade sändningar".²²⁹

Gemensam nyhetsorganisation

Radiochefen tycks även ha önskat att gå längre. I maj 1958 föreslog Rydbeck att "en eventuell gemensam organisation för ljudradions och televisionens nyhetstjänst" skulle utredas.²³⁰ Utredningen, som presenterades i oktober samma år visade på en betydande spricka mellan radio och TV i synen på en gemensam organisation.

Huvudförslaget, som Gustaf Olivecrona från centrala kansliet och Nils Erik Bæhrendtz från Ljudradion stod bakom, var att en gemensam nyhetstjänst skulle skapas inom Sveriges Radio och att nyhetstjänsten administrativt skulle underställas radiochefen. Motiven för en samordnad nyhetstjänst var bl.a. vikten av en enhetlig nyhetsprofil i radio och TV och att det fanns stordriftsfördelar beroende på att råmaterialet var detsamma.²³¹

TV:s företrädare Per-Martin Hamberg reserverade sig mot huvudförslaget och var starkt kritisk till tanken på en gemensam organisation.²³² Visserligen var han inte emot en central nyhetsredaktion, men dess verksamhet skulle begränsas till "en för radio och television gemensam uppsamlingsplats för nyheter".²³³

Förslaget väckte även en principiell kritik.²³⁴ Så ansåg sig t.ex. Ljudradions programchef Nils-Olof Franzén inte kunna kvarstå om förslaget genomfördes, eftersom det innebar att en del av programverksamheten i radio lades under ett annat ansvar än ljudradioledningens, vilket var särskilt bekymmersamt när nyheterna blev allt viktigare för radions profil.²³⁵ Förslaget gav upphov till blandade reaktioner i dagspressen. Dagens Nyheter ställde sig kritisk och menade att Sveriges Radios monopolställning "skulle drivas för långt om en central dirigering av radions och televisionens nyhetsförmedling och kommentarer genomfördes" och Expressen talade om en "enorm maktkoncentration inom ett demokratiskt lands offentliga information".²³⁶ De tidningar som stödde tanken på samordning argumenterade med att TV-nyheterna ännu inte kunde "stå på egna ben".²³⁷

Radiochefen utarbetade ett förslag till kompromisslösning.²³⁸ Utgångspunkten för Rydbeck var att Sveriges Radio skulle ha en sammanhållen policy i programfrågor. För detta ändamål skulle det inrättas ett för radion och televisionen gemensamt programorgan, radiochefens programkollegium. Samtidigt skulle det bildas en för Ljudradion och televisionen gemensam redaktion för bl.a. "insamling, ur-

Sveriges Radios två centrala programdirektörer på 1960-talet var Ljudradions Nils-Olof Franzén och televisionens Nils Erik Bæhrendtz. Franzén (t.v.) hade kommit som programmedarbetare till radion 1940 och arbetade främst med kulturprogram. Senare blev han chef för talavdelningen och blev 1956 programdirektör för Ljudradion, en befattning han behöll till 1973. Under sin tid som ljudradiochef drev han mycket framgångsrikt radions intressen inom Sveriges Radio, inte minst i fråga om nyhetsorganisationen. Också Bæhrendtz hade sin bakgrund på Ljudradions talavdelning, dit han kommit som programmedarbetare 1951 (se ovan om *Tidsspegl*). När TV började byggas upp drogs han in i detta arbete och blev 1959 programdirektör för televisionen. 1968 slutade han på Sveriges Radio och blev chef för Stiftelsen Skansen. För en större publik blev Bæhrendtz främst känd som programledare i det populära TV-programmet *Tiotusen kronorsfrågan*.

FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

val och redigering av nyheter i ljudradions och televisionens *nyhetssändningar*”, för *”bevakningen av nyhetsstoff”* för andra program, för samråd med TT och för kontakterna med utlandskorrespondenterna. Den nya redaktionen skulle direkt underställas radiochefen. Det som skilde modellen från nyhetsutredningens var att ljudradions och televisionens programdirektörer gavs en central ställning. Rydbecks förslag godkändes i princip.²³⁹ Därmed hade Sveriges Radio fått en central nyhetsredaktion.

En vilja till centralism?

Det har diskuterats hur 1958 års utredning och beslut om att inrätta en centralredaktion skall tolkas. Olof Rydbeck berör endast kortfattat frågan i sina memoarer. Där säger han att han ”framlade en plan att samla radions och televisionens nyhetstjänst under en hatt”, men att ”planen torpederades med förenade krafter av TT och den samlade pressen” och att den inom huset mötte stark kritik, ”inte minst från Nils-Olof Franzén”²⁴⁰. Franzén säger i sina memoarer att det ”var ingen hemlighet att radiochefen gillade (nyhets)utredningens tankegångar”.²⁴¹

Allt talar således för att Rydbeck stod bakom det ursprungliga förslaget om att centralisera Sveriges Radios nyhetsverksamhet, men att han senare fick ge sig. Hans försvar att förslaget sköts i sank av pressen är knappast korrekt, eftersom den grundläggande kritiken – som sedan återkom i olika varianter – hade förts fram långt innan förslaget nådde offentligheten. Dessutom var presskritiken – med undantag för Dagens Nyheter och Expressen – förhållandevis hovsam.²⁴²

Två omständigheter förefaller ha påverkat Rydbecks bedömning. För det första var han personligen – något som han också betonade i sitt kompromissförslag – mycket angelägen om att åstadkomma enhetlighet i Sveriges Radios nyhetspolicy. Radio- och TV-verksamhetens snabba expansion tycks ha medfört en oro för hur Sveriges Radio som organisation skulle kunna hållas samman. En centralre-

daktion kunde då vara en effektiv lösning. För det andra förefaller Rydbeck ha haft sin starka förankring i radion, vars nyhetsverksamhet han under de första åren ägnade mycket kraft åt, medan televisionen inte bedömdes som lika viktig. En central redaktion som delvis skulle bygga på radions nyhetskompetens var därför för honom en naturlig modell.

En, troligen oförutsedd, följd av beslutet blev att *hela* programverksamheten fick en central samordning genom det nya programkollegiet. Att detta inte möttes av kritik hängde troligen samman med att de centrala verksamhetsföreträdarna själva hade säte i kollegiet. Rydbeck förefaller även att ha strävat efter att behålla en nära personlig kontroll över programverksamheten. När centralredaktionen väl blivit utbyggd, skulle den enligt beslut i direktionen komma att ställas ”direkt under” radiochefen.²⁴³ I botten låg även tanken att radions och televisionens nyhetssändningar skulle kännetecknas av att de förmedlade ”fakta”. I detta låg i hög grad arvet från TT:s kommunikéer men också tidens föreställning om vad som egentligen var nyheter, nämligen faktarapportering.²⁴⁴

Centralredaktionen byggs upp – och TT tappar mark

Den nya organisationen kom först långsamt igång. Den centrala nyhetstjänsten byggdes upp inom ramen för ljudradions talavdelning, snarast som en vidareutveckling av den ”praktiska samordning” som etablerats redan i början av 1958. Den nya redaktionen svarade – under beteckningen försöksverksamhet – för ljudradions nyhetskommunikéer, för *Riksronden* och för nyhetssammanfattningen i *Journalen*. Televisionen fick tillgång till bevakningslistan men kunde inte i övrigt nyttja redaktionens tjänster, bl.a. beroende på att Centralredaktionen på grund av personalbrist saknade morgonbemanning och att televisionen på grund av sin långsamma teknik behövde längre framförhållning än radion.

Våren 1960 ansågs emellertid tiden vara mogen för en utbyggnad av Centralredaktio-

Centralredaktionen hade tillkommit efter mycket diskussion. I praktiken kom den att fungera som en intern redaktion för telegramnyheter. På bilden ses redaktör Gösta Öman (sittande närmast kameran) och chefen Runo Cederqvist (sittande i mitten), båda med tidigare erfarenhet från TT.

FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

nen, som då också började abonnera på egna utlandsnyheter (UPI) vid sidan av TT. Tre ytterligare tjänster behövdes för att redaktionen skulle vara bemannad även tidig morgon.²⁴⁵ Som chef för redaktionen utsågs Bo Isaksson. Han kom från Dagens Nyheter, där han varit kommunredaktör.²⁴⁶ Hans arbete blev att bygga upp ett svenskt kontaktnät genom att bearbeta myndigheter, organisationer och facktidsskrifter och etablera rutiner för "intake" av potentiellt intressanta nyheter.²⁴⁷ I landsorten sökte Isaksson kontakt med tidningsjournalister i syfte att bygga upp en nationell nyhetsorganisation.

Utvecklingen ökade oron hos TT, som redan tidigare ställt sig kritisk till att Sveriges Radio byggde upp en central nyhetsredaktion, något som man menade gick in på TT:s domäner.²⁴⁸

Även tidningsutgivarna följde noga uppbyggnaden av Sveriges Radios nyhetsorganisa-

tion. Det fanns en negativ inställning mot att enskilda tidningar och enskilda tidningsjournalister bidrog med nyheter till radion. Man beslöt att gå ut med ett cirkulär till medlemsföretagen och framföra styrelsens uppfattning "att det vore angeläget att tidningsföretagen intog en *restriktiv* hållning mot detta rapportörskap".²⁴⁹

År 1961 hade Centralredaktionen etablerats med fyra egna morgonsändningar i radions P1 – kl. 6.00, 7.00, 7.30 och 11.00 – utöver de fyra kvällssändningarna. Planeringen av morgonblocket hade varit mycket noggrann. Den byggde på publikundersökningar om radions räckvidd, liksom på utländska erfarenheter om hur ljudradion bäst kunde möta hotet från televisionen.²⁵⁰ Det centrala var de egna nyhetskommunikéerna, "till väsentlig del baserade på egen nyhetsanskaffning samt ett antal korta inslag med anknytning till

morgonens nyheter”. I övrigt skulle morgonprogrammet domineras av lätt musik. Även om morgonprogrammet inte riktigt kom att få den tänkta karaktären blev Centralredaktionens telegramnyheter ryggraden i morgonsändningarna. Detta gick delvis ut över TT:s morgonsändning som Sveriges Radio önskade byta mot en kvällssändning kl. 18.30. Detta gick dock inte TT med på, men TT-nyheterna kl. 6.30 kortades ändå något.²⁵¹

I början av 1961 övertog Centralredaktionen successivt även redigeringen av de nyhetskommunikéer som skulle läsas i *Aktuellt*. Utvecklingen av de egna nyhetssändningarna kom dock att fortsätta främst inom ljudradion. Den stora explosionen av nyheter skulle komma redan på försommaren 1961 som en följd av Sveriges Radios sätt att möta konkurrensen från den s.k. piratradion.

En ny radio skapar nyheter

Redan år 1958 hade en ny typ av radio startat i Norden, i efterhand ofta kallad piratradio.²⁵² Det var Radio Mercur som sände till Danmark från fartyget Cheeta som låg på internationellt vatten i Öresund. En svensk entreprenör i Landskrona – Nils-Eric Svensson – tog kontakt med de ansvariga för Radio Mercur och fick igång ett samarbete. I november 1958 började han provsända mot Skåne och i mars 1959 startade Skånes Radio Mercur sina reguljära sändningar.²⁵³

Nyhetsshotet från Östersjön

Trots att Skånes Radio Mercur sände på FM som krävde en särskild radiomottagare, hade stationen inte obetydliga publikframgångar.²⁵⁴ Mercur var huvudsakligen en station för popmusik. Sändningstiden var begränsad till tre timmar per dag. Hösten 1960 sålde Svensson radion till Britt Wadner, annonskonsulent på stationen, och samtidigt flyttades huvudkontoret till Malmö och stationsnamnet ändrades till Radio Syd.²⁵⁵ Senare kom Radio Syd även att sända nyheter. Visserligen saknades en

egen nyhetsredaktion, men man hade ett avtal med tidningen Kvällsposten i Malmö om att varje dag få ett antal nyhetstelegram.²⁵⁶

Skånes Radio Mercur och Radio Syd väckte ingen större uppmärksamhet hos Sveriges Radios ledning – Sveriges Radio ägnade till och med stationen ett eget radioprogram.²⁵⁷

Starten av Radio Nord kom däremot att på helt annat sätt påverka Sveriges Radio. Arbetet med den nya stationen, som backades upp av betydligt starkare ekonomiska intressen än Radio Syd, hade kommit igång redan 1959.²⁵⁸ Utsändningarna skulle ske på mellanvåg från fartyget Bon Jour och beräknades därför kunna nå närmare 40 procent av Sveriges befolkning.

Radio Nord startade sina sändningar den 8 mars 1961. Stationen sände i princip 24 timmar om dygnet. Den nya radion blev i högsta grad påtaglig genom att den ”fyllde i” de tomrum som fanns i Sveriges Radios sändningar på dagtid och dessutom sände under natten. Programmen var inriktade på framför allt musik. I ett anförande då sändningarna pågått en månad konkretiserade Radio Nord-chefen Jack Kotschack sin syn:

Politik och religion är bannlysta i Radio Nords program. Vad vi vill är att ge underhållning 24 timmar om dygnet, och det målet skall vi snart nå.²⁵⁹

Från början hade Radio Nord inte några fasta nyhetstider. Man hade dock rekryterat tre nyhetsjournalister med bakgrund hos bl.a. Sveriges Radio och TT och i april kom en nyhetsverksamhet igång.²⁶⁰ Det förekom ett tiotal nyhetssändningar per dag under rubriker som *Nordnyheter*, *Nordrubriker* och *Jorden Runt med Radio Nord*. Underlaget var dels notiser hämtade ur Stockholmspressen och inlästa per radiotelefon till Bon Jour, dels de nyhetsansvarigas egen avlyssning av utländska radiostationer.²⁶¹

Radio Nords framgång applåderades av några tidningar, i första hand Expressen.²⁶² Tidningsbranschen var emellertid mycket kritiskt inställd till den nya radion och sökte

Det som i efterhand har kommit att kallas piratradio var till en början inte någon olaglig verksamhet. Sändningarna skedde på internationellt vatten och från båtar som var registrerade i något land som inte ratificerat den internationella överenskommelsen om gränsöverskridande radio. Den första stationen i Norden var den danska Radio Mercur som sände från fartyget Cheeta som låg på internationellt vatten i Öresund. En svensk – Nils-Eric Svensson – i Landskrona tog kontakt med de ansvariga för Radio Mercur och i mars 1959 startade Skånes Radio Mercur sina reguljära sändningar. Hösten 1960 sålde Svensson stationen till stationens annonskonsulent Britt Wadner (i mitten av bilden) och bytte namn till Radio Syd. Stationen sände över FM-bandet och krävde därför en särskild radiomottagare, s.k. UKV-mottagare. Sändningstiden var tre timmar per dag. Programmen som främst utgjordes av musik producerades i Landskrona, men man spelade även in program i Stockholm; bl.a. medverkade radiounderhållaren Pekka Langer i en serie program. Radio Mercur kom inte att spela någon större roll för den svenska mediepolitiken, vilket däremot Radio Nord kom att göra. Den lagstiftning som infördes innebar dock att även Radio Syd tvingades avveckla verksamheten i Sverige. FOTO: SCANDIA

PHOTOPRESS

T.G. Wickbom 1957. FOTO: ULF STRÅHLE/SVT BILD

Nyhetsredaktionens chef T.G. Wickbom hade liksom flera av 1950-talets radiomedarbetare sin bakgrund i högerpressen. Han var född 1916 i Djursholm och kom efter studier i Uppsala – för övrigt i samma matlag som Olof Rydbeck – till Svenska Dagbladet 1940. På SvD var han huvudsakligen utrikeskorrespondent, bl.a. i London. 1953 blev Wickbom chefredaktör för den konservativa Norrlands-Posten i Gävle. Han kom till Sveriges Radio efter tidningens nedläggning 1956.

Under de ca tio år (1956–1965) som T.G. Wickbom var anställd på Sveriges Radio var han

främst verksam inom ljudradion. Han anställdes som utrikesmedarbetare och kom under åren att besöka alla viktiga nyhetsplatser i världen. Hans utrikeskommentarer präglades av pregnans och han kunde även göra svårbegripliga sammanhang klara. Han kunde ibland möta kritik för att han var högerman, främst från den kommunistiska pressen. När Aftonbladet i samband med att han blev chef för Nyhetsredaktionen frågade honom hur en klart konservativ person som han kunde få en sådan politiskt viktig post svarade han: "Jag är inte partipolitiskt engagerad. Visserligen har jag alltid varit på högertidningar, men... Jag tycker att det är ovidkommande i det här sammanhanget."

Men tiderna ändrade sig. Den politiska kontroversen om T.G. Wickbom kom först sedan han slutat på Sveriges Radio. År 1966 kritiserade han i egenskap av informationschef i Grängesbergsbolaget TV-programmet *Svart vecka i Nimba*. När han sedan 1968 sökte en tjänst som radions korrespondent i Sydostasien, en region som han specialiserat sig på, blev han förbigången. Radiochefens förord var inte tillräckligt när frågan kom till Sveriges Radios styrelse. En majoritet, med Lars Gyllensten som en av de pådrivande, ställde sig tveksam till Wickbom och i stället utsågs Olle Tolgraven.

T.G. Wickbom kom i den nya tidsandan att symbolisera både storkapital och USA-vänlighet. Därför kom det som en överraskning då han 1969 i en understreckare i Svenska Dagbladet tog avstånd från USA:s Vietnampolitik.

på olika sätt motverka Radio Nord, t.ex. genom att förhindra att programtablån publicerades och att annonsbyråer förmedlade reklam till stationen; man ville motverka propåer om reklam i nationell radio och TV.²⁶³ TT motsatte sig dessutom att Radio Nord fick tillgång till telegramnyheter.²⁶⁴

Sveriges Radios moteld: musik med nyheter

Sveriges Radio, som från starten noggrant följt utvecklingen av Radio Nords sändningar, oroades över stationens framgång hos allmän-

heten.²⁶⁵ Som motdrag ville radiochefen starta en melodiradiokanal.²⁶⁶ Han betraktade en sådan kanal som "den enda motåtgärd som kan ha någon utsikt till framgång", samtidigt som han menade att den nya kanalen måste etableras snabbt: "Radio Nord har sin chans under denna sommar. Lyckas de då vinna fotfästet är gärdet sedan upprivet." Dessutom sade han:

Radio Nord sänder numera även nyheter. De nyheter som där sänds kommer ingalunda att vara underkastade samma skrupulösa granskning och sovring som Sveriges Radios och TT:s är. Man kan inte undgå att oroas av perspektivet, att en

station av det slag varom här är fråga, skall bli en väsentlig nyhetskälla för en stor del av den svenska allmänheten. Detta är alltså ytterligare ett viktigt skäl varför motåtgärder omgående måste sättas in.²⁶⁷

Rydbecks argumentation byggde på att Sveriges Radio hade både ett ansvar och de tekniska möjligheterna att svara mot allmänhetens intresse.²⁶⁸ Inte minst betraktade Rydbeck nyhetsverksamheten som särskilt viktig med tanke på de satsningar som skett hos Radio Nord. P2 skulle på den sändningsfria tiden kl. 6–17 sända ett lätt program och P1 på sen kvällstid ha "ett blandat musikprogram". Utökade sändningar kom igång den 5 maj 1961 och det nya programmet döptes till *Sveriges Melodiradio*.²⁶⁹

Melodiradion blev Centralredaktionens genombrott i radio. Tisdagen den 23 maj började man sända nyheter varje timme – i programtablån från början kallade "Nyhetsrubriker" men fr.o.m. den 5 juni "Senaste nytt" – producerade av Centralredaktionen. Även om nyheterna till en början sändes endast måndag till fredag och endast omfattade en minut blev de ändå genombrottet för radion som kontinuerlig nyhetsförmedlare.²⁷⁰

Sveriges Radios melodiradiokanal kom snart att vara etablerad. Men också i konkurrens med Melodiradion behöll Radio Nord huvuddelen av sina lyssnare och hade hösten 1961 en ca tjugoprocentig räckvidd en genomsnittlig dag, även om man nu började tappa de yngre lyssnarna.²⁷¹ Det som till slut ledde till att stationen lade ner verksamheten den 30 juni 1962 var riksdagens beslut att kriminalisera piratradion.

Radio Nord kom således att på ett avgörande sätt påverka Sveriges Radio, inte minst nyhetsverksamheten.²⁷² Det var Radio Nord som, efter amerikansk förebild, introducerade regelbundna nyhetssändningar på dagtid. Av Radio Nords nyhetsmedarbetare gick för övrigt två vidare till radions nyhetsredaktion och en gick till TT:s radionyheter.²⁷³

Ekot växer

Under de fem åren mellan 1956 och 1961 hade radions aktualitetsprogram gått från att främst utgöra ett komplement till TT-nyheterna till att bli en etablerad nyhetsorganisation med egna nyheter. *Dagens Eko* hade genom Per Perssons arbete blivit ett slags nyhetsmotor inom ljudradion och *Aktuellt* var på gång att utveckla ett modernt nyhetsprogram i TV. Till detta kom Centralredaktionen, vars främsta uppgift var att svara för inflödet av nyheter men som genom utbyggnaden av ljudradions nyhetstjänst även fått eget sändningsansvar. Samtidigt hade T.G. Wickbom (se ruta) avlöst Wilhelm Röhl som chef för Nyhetsredaktionen. Ledningen hade därmed förbigått Per Persson, på grund av dennes "impulsivitet, som efter vad man menade kunde ställa till bekymmer i ömtåliga situationer".²⁷⁴ Wickbom och Pepe förefaller dock ha haft ett gott samarbete.

Både Luncheko och Kvällseko

Inom ljudradion var det för de närmaste åren inte primärt nyhetssändningar som prioriterades utan nyhetskommentarer och fördjupning – i praktiken en utbyggnad av Ekosändningarna. Vad Ekot verkligen kunde åstadkomma hade man ännu en gång visat vid rapporteringen om Dag Hammarskjölds död i september 1961 (se ruta s. 150). Det man nu önskade var att skapa en "radiorytm" i nyhetsarbetet genom att ha både ett luncheko och ett kvällseko. Detta skulle dessutom ge möjlighet att bygga upp en stabil Ekoredaktion.²⁷⁵

Radiochefen stödde förslaget från Nyhetsredaktionen. Problemet var emellertid ännu en gång förhållandet till TT, vars middags-sändning låg kl. 12.30, den tid då radion ville ha lunchekot. Lösningen blev en kompromiss. Lunchsändningen inleddes med att Ekosändningens innehåll i rubrikform redovisades, därefter kom TT:s nyhetskommuniké och sedan följde det egentliga *Lunchekot*. Det nya Ekots profil låg mellan *Journalens* lättsmälta och *Dagens Ekos* fördjupande inriktning. Det nya lunchblocket började sändas 1963.

Radions guldålder

Den högtidlighet som förknippades med radion på 1920- och 1930-talen försvann med tiden. Portabla batteriradioapparater introducerades mot slutet av 1950-talet, vilket innebar att lyssnandet inte längre måste ske på en fast plats. Det började även bli vanligt med bilradio.²⁷⁹ En följd var att antalet radioapparater per hushåll blev fler än en och det skedde en individualisering av lyssnandet: man var inte bunden av att höra på det som omgivningen var intresserad av.²⁸⁰

Under 1960-talet tog TV successivt över som svenskarnas huvudmedium för dagliga nyheter. År 1963 hade fortfarande TT och *Dagens Eko* kl. 18.30 över en tredjedel av publiken en genomsnittlig dag. År 1965 hade andelen minskat till en femtedel. Detta hindrade dock inte att radion vid andra tider på dygnet kunde nå en förhållandevis stor – och till och med något ökande – nyhetspublik.²⁸¹

Även om radion efter 1960 kom att få göra på sig till förmån för TV minskade inte den totala radiopubliken. Det var på kvällen radion trängdes ut. Melodiradion skapade en ny typ av radioanvändning, där uppmärksamheten var mindre men lyssnartiden längre. Transistorradion ändrade lyssnandets villkor genom att radion kunde frigöra sig från hemmet. 1950-talet har ibland beskrivits som radions guldålder.²⁸² Det är dock en tveksam slutsats och gäller endast om man avser uppmärksamhet samt kvällslyssnande. Rimligare är då att beskriva perioden efter 1960 som radions genombrott som medium, eftersom radion då fick möjlighet att inrikta sig på vad den var bäst på: nyheter och musik under dygnets alla timmar.

År 1965 startade *Kvällsekot*. Det var knappast någon nysatsning från Ekoredaktionen utan ett program som tog över *Journalens* gamla tid kl. 21. *Journalen* hade då redan spelat ut sin roll i radion. Journalprogram var snarast något för TV, och ljudradion ville pröva andra modeller. Redan 1964 hade fredagsutgåvan ersatts av *Ikväll* som hade två timmar mellan kl. 21 och 23, endast avbrutet av väder kl. 21.50. Det innehöll en blandning av kortare och längre inslag interfolierade med musik. På samma sätt som *Journalen* arbetade man med att varva olika ämnen.²⁷⁶

Måndag till torsdag fortsatte *Journalen* ännu en tid, men blev 1965 till *Journalnytt*, som var en kort nyhetssändning med några litet längre inslag. Det var därför naturligt att senare samma år döpa om programmet till *Kvällsekot*. Detta hade samma uppläggning som *Lunchekot* med en insprängd TT-kommuniké. När ett morgoneko i två upplagor startade i oktober 1965 fanns det däremot inte några behov av samordning med TT. På morgonen svarade redan Centralredaktionen för huvuddelen av nyhetssändningarna och det var lättare att samverka med en redaktion inom Sveriges Radio.

Radions nyhetsarbete hade efter hand fått karaktären av löpande nyhetsbevakning – våren 1965 hade man ett trettiotal dagliga nyhetssändningar i de tre kanalerna – och innehöll inte enbart fördjupningar på grundval av befintligt byråmaterial. Dessutom hade redaktionen lyckats utveckla en egen radio-nyhetsform.²⁷⁷ Ljudradions egna sändningar täckte i slutet av 1965 hela dagen och i P3:s kortnyheter samverkade Ekoredaktionen och Centralredaktionen under rubriken *Nyhetsstudion*. Längre Ekosändningar förekom nu både morgon, middag och kväll. Tillsammans med Centralredaktionen som i augusti 1963 hade börjat sända nyhetskommunikéer även kl. 5 och kl. 23 – det senare en summering av dagens nyheter – fanns nu en nyhetstäckning nästan hela dygnet.

Samtidigt utvecklade Nyhetsredaktionen andra typer av program. Sedan en tid fanns utrikesmagasinet *Världen och vi* och 1960 hade *Utfrågningen* startat, där de s.k. skjutjärnsjournalisterna Herbert Söderström och Åke Ortmark intervjuade makthavare (se nedan). Programmet *Nattredaktionen* med Fritiof Haglund, Britt Edwall och Henning Pallesen som kom igång 1963 var ett av de första starkt samhällskritiska programmen i Nyhetsredaktionens regi (se nedan).²⁷⁸

Sportextra

Mindre kontroversiell var Sportredaktionen.²⁸³ På samma sätt som för övriga nyheter fanns det bland sportmedarbetarna ett intresse för att

utöka bevakningen. Också för sporten gav tillkomsten av Melodiradion en sådan möjlighet. I augusti 1962 hade Sveriges Radio och Svenska Fotbollförbundet förhandlat fram ett avtal som möjliggjorde viss direktsändning från olika fotbollsarenor. Detta var utgångspunkten för *Sportextra*.

Sportextra var en tretimmarssändning i Melodiradion på söndagar mellan kl. 14 och 17. Det sändes första gången den 3 september 1961. Programformen var en blandning av musik och sportinslag och tempot var högt. Fritiof Haglund var den förste som i egenskap av studioreporter tillsammans med en tekniker hade att hålla samman sändningen. Sportsändningarna utökades de närmaste åren och hösten 1963 inleddes daglig idrottsbevakning under rubriken *Sport idag*.

Även om sporten var en del av ljudradions nyhetsredaktion levde den i hög grad ett eget liv med Lennart Hyland som ansvarig och Lars-Gunnar Björklund som en av de drivande krafterna. De fasta medarbetarna var förhållandevis få och man använde sig i stor utsträckning av distriktsfolk eller frilansare för bevakningen av lokala arenor. Det dröjde dock ända fram till 1967 innan radiosporten blev en självständig redaktion.

En självständig nyhetsredaktion

Utökningen av Ekots och radiosportens sändningar under första hälften av 1960-talet medförde en kraftig ökning av antalet personer på ljudradions nyhetsredaktion. År 1961 fanns det – inklusive sporten – 27 anställda, 1963 38 och 1965 45.²⁸⁴ Ekoredaktionens expansion kom att påverka ljudradions programorganisation. År 1963 avvecklades talavdelningen, och Nyhetsredaktionen, som nu till större delen var inriktad på Ekosändningarna, blev en självständig avdelning direkt under ljudradions programdirektör. Samma år slutade T.G. Wickbom som redaktionschef och fr.o.m. 1964 blev det Per Persson som fick ta över ledningen. Persson fortsatte formellt även som Ekochef, men verksamheten hade nu vuxit på ett sådant sätt att Pepe inte längre kunde

ha någon daglig överblick av de många olika Ekosändningarna.

På Nyhetsredaktionen fanns under expansionsåren 1961–1965 till en början Lars-Erik Wänstrand som redaktionssekreterare för Ekot och fr.o.m. 1964 Bo Karlström och Sven Valtersson. Utrikespolitik sköttes fortsatt av Kurt Andersson, även om T.G. Wickbom blev huvudansvarig sedan han lämnat chefskapet för hela redaktionen. Vid utrikesdesken fanns i början av perioden även Magnus Faxén och från 1962 Hans Dahlberg. Herbert Söderström och Ingemar Odlander höll i inrikespolitiken de första åren. Anders Wilhelmson blev inrikesansvarig 1964. Ansvarig för facklig bevakning var Sven Jerstedt och för näringsliv från 1962 Bengt Dennis, som då efterträdde Åke Ortmark. År 1965 tillkom en särskild vetenskapsredaktion med Bo G. Erikson som ansvarig.

Antalet Ekoproducenter ökade kraftigt under dessa år – från 6 producenter 1961 till 18 1965. Den första kvinnan med fast journalistiskt arbete på nyhetsredaktionen var Vanna Beckman, som blev anställd som producent 1964.²⁸⁵ Hon var då en av 30 personer med journalistiska uppgifter och det har också hävdats att det fanns en klart maskulin ton över Ekots journalistik.²⁸⁶ Ett annat utmärkande drag var att ljudradions nyhetsredaktion under dessa år dels dominerades av en ny och ung generation journalister, dels att det rådde en relativt stor omsättning på personer. Inte minst var det många som övergick till den lika expansiva televisionen, även om den stora överströmningen från radio till TV kom först med TV2-starten.²⁸⁷

Ett etablerat Aktuellt

Åren 1958–1962 var en uppbyggnadsfas för *Aktuellt* präglad av pionjärande. De journalistiska ambitionerna på redaktionen växte och programtiden utökades. Redaktionen blev större men i och med detta krävdes också förändringar av organisationsstrukturen.

FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

”Seriös”, så beskriver Isaksson sig själv i en intervju.²⁸⁸ Hans personlighet och journalistiska inställning utgjorde en stark kontrast till föregångaren på chefsposten, humoristen och inspiratören Åke Söderqvist. Isaksson hade varit frivillig i finska vinterkriget, polisreporter på

Stockholms-Tidningen och kommunreporter på Dagens Nyheter. Till Sveriges Radio hade han kommit för att bygga upp Centralredaktionen och under hans ledning fick *Aktuellt* en tyngre nyhetsprofil med fler hårda nyheter. Han stod även för en ny journalistisk grundsyn i *Aktuellt*. Det räckte inte att neutralt försöka spegla nuet. Journalisten måste även gräva och avslöja:

Det är ju nämligen inte [...] enbart en fråga om ett passivt förmedlande av nyheter från teleprintrern. [...] Visserligen kan vi inte reda oss en dag utan flödet från nyhetsbyråerna, men vi borde emellanåt frigöra oss från myten att detta flöde stammar ur någon den enda och hela sanningens källa. Det vore hälsosamt att erinra sig att telegrammen trots sin förrådskt halvofficiella prägel inget annat är än det samlade resultatet av andra journalisters bemödanden i andra delar av landet och av världen. Bemödandet som vi själva parallellt får lov att göra på vårt håll, att efter förmåga bevaka, lyssna, fråga oss fram till vår bild av nuet – ”snoka”, ”murvla”, ”gräva i dyngan” har det också kallats, ty sanningen är inte alltid behaglig för alla.²⁸⁹

Isaksson syn på journalistiken kom till uttryck även i andra program. Han startade under sin tid som Aktuelltchef programmet *Fokus*, ett samhällsgranskande magasin, med betoning på socialreportage med ett ofta kontroversiellt innehåll. När han avgick som chef 1965 blev han redaktör för *Fokus* på heltid, och senare var han också under många år utrikeskorrespondent i Bonn.

Just när *Aktuellt* var på väg att nå fasta organisationsformer bestämde sig Åke Söderqvist för att avgå som Aktuelltchef och i stället bli chef för televisionens underhållningsavdelning. Han ersattes fr.o.m. 1963 av *Aktuells* redaktionssekreterare Bo Isaksson. Isaksson var en person med lång journalistisk erfarenhet både från storstadspressen och från radion, där han som chef för Centralredaktionen visat sig vara mycket driftig. Han var en av *Aktuells* äldre medarbetare och närmade sig 50-årsåldern.

En kort tid efter Isakssons tillträde, i mars 1963, startade *Söndagsaktuellt*. Det innebar att utbyggnaden till dagligt nyhetsmagasin var

fullbordad. Publiken hade nu alla veckans dagar tillgång till åtminstone en längre, kommenterande nyhetssändning i TV.²⁹⁰ Antalet reportrar (inkl. chefer och redaktionssekreterare) på redaktionen ökade från 17 1962 till 27 1965, men det var fortfarande ytterligt få kvinnor bland reportrarna. Mats Linday och Sven Lindahl var kända ansikten som studioreportrar. På inrikessidan fanns journalister som Åke Ortmark, Bo Holmqvist, Bo Holmström, Gary Engman och Åke Wilhelmsson, på utrikessidan Henry Christensson som utrikeschef, med Tor Åhman och Peo Karlsson som kommentatorer.

Hårda nyheter

De två största och för tittarna mest påtagliga förändringarna av *Aktuellt*s innehåll mellan 1960 och 1965 var dels ökningen av utrikesrapporteringen, dels breddningen av inrikesbevakningen.

Antalet utrikesnyheter i programmet ökade mycket kraftigt från 17 procent 1960 till 26 procent av nyhetsinslagen 1965.²⁹¹ *Aktuellt* hade till en början haft mycket små resurser för en egen nyhetsbevakning och för att fylla programtiden hade man låtit 40 procent av inslagen bestå av nyhetsfilm inköpt från internationella nyhetsbyråer. Under 1965 var andelen inköpta inslag nere i 14 procent. Det var nu den egna utrikesbevakningen som expanderade.

Möjlighet till satellitteknik fanns, men direktöverföringar var ännu mycket kostsamma och tekniskt komplicerade. Direktrapporter hörde därför till undantagen och redaktionen fick förlita sig på nyhetsfilm, men även filmleveranserna vållade fortfarande problem. Ambitionen att ha dagsfärska rapporter från de stora nyhetshändelserna gjorde att utrikeskorrespondenterna anlätades av televisionen som aldrig förr, trots att det ofta resulterade i det som kritikerna kallade "bildsatt radio". Antingen sändes torftigt hopsatta inköpta filmbilder eller fick publiken nöja sig med stillbilder och telefonrapporter från utsända medarbetare.

Den andra stora förändringen av *Aktuellt* var att samhällsbevakningen ökade. Mellan 1960 och 1965 fördubblades andelen nyheter om svensk inrikespolitik och samhällsekonomi samtidigt som andelen nyheter om olyckor och brott halverades. Även andelen kultur, nöje samt kuriosa, evenemang och andra lätta nyheter minskade.

Det var den heltäckande faktarapporteringen om de viktigaste nyhetshändelserna i Sverige och ute i världen som prioriterades i programmet. Mellan 1960 och 1965 blev inslagen kortare, från 2,5 minuter i genomsnitt till cirka två minuter. Telegramnyheterna blev fler och de längre reportagen färre. Andelen inslag med filmbilder som kommenterades av en speaker

fördubblades mellan 1958/60 och 1965. Journalmaterialet flyttades i ökande utsträckning från *Aktuellt* till olika specialsändningar.

Aktuelltredaktionen producerade även en rad andra aktualitets- och samhällsinriktade specialprogram. I specialprogrammen kunde man erbjuda tittarna längre reportage, bakgrunder och fördjupad analys där *Aktuellt* inte räckte till. Programpunkter som *Aktuellt special* och *Aktuellt apropå*, *Rapport*, *USA-speglarna* och *Aktuellt utifrån* utgör exempel. Det som genom sin granskande journalistik kom att bli det mest kända av specialprogrammen var *Fokus* (se nedan).

Populärt men påpassat

Aktuellt hade snabbt fått en stor publik, inte minst genom sin placering på bästa sändningstid. Under 1960-talet kunde programmet samla mellan 50 och 60 procent av TV-publiken, tittarsiffror på nivåer som aldrig senare överträffats.²⁹² I en publikundersökning våren 1963 sågs *Aktuellt*s halvvtassändning av 2/3 av vuxenpubliken med TV. Med framgången kom också kritiken. Mer än hälften av de tillfrågade i undersökningen var negativa till nyhetsuppläsning utan bildmaterial. Närmare en fjärdedel menade att programmet innehöll för mycket Stockholmsmaterial.²⁹³ Även pressen kritiserade *Aktuellt* för bristande bildmässighet och brist på intresseväckande featurereportage. "Gubbar rakt upp och ner i rutan" och "massivt och tungrovt – med många långa utredningar i stället för snitsiga reportage och rykande aktuella filmer" är exempel från tidningskritiken.²⁹⁴

Mot 1960-talets mitt ökade även kritiken mot påstådda vinklingar i programmet. De allt tuffare utfrågningarna och den samhällskritik som man menade förekom gillades inte i alla läger. Denna kritik gällde dock mindre de reguljära nyhetssändningarna och mer nyhetsredaktionens övriga aktualitetsmagasin, t.ex. *Fokus*. Det var fortfarande en strikt neutral och faktarapporterande journalistik som dominerade på nyhetsredaktionen och öppen samhällskritik hörde definitivt till undanta-

Publiken i TV-soffan

Televisionen spreds mycket snabbare än förväntat. År 1960 hade ungefär hälften av befolkningen TV i bostaden och 1962 passerades 75 procent. Liksom i andra länder var det mellan- och höginkomsttagare i städerna som först tog till sig det nya mediet, men på bara några år var den nästan var familjs egendom.²⁹⁵ I USA konstaterade affärspressen redan 1948 att televisionen var på väg att bli den "fattige mannens teater".²⁹⁶ Televisionen ansågs visserligen inte vara samma slags mirakel som radion, men den kunde bygga vidare på det stora intresse för bildmediet som filmen hade skapat. Fascinationen låg i att den rörliga bilden nu nådde ända in i hushållet.²⁹⁷ TV-apparaten blev under andra hälften av 1950-talet inte minst en sinnebild för det moderna. I internationell statistik tävlade den med bilar och tvättmaskiner som

indikator på välbstånd. I det sociala livet hade den samma statusfunktion. Vid den officiella starten av televisionen fanns redan över 40 olika TV-märken på marknaden, men apparaterna var inte billiga. Televisionens betydelse visas även av att TV-familjerna vanligen placerade TV-apparaten på en framträdande plats i hemmet. Detta innebar att radion på motsvarande sätt flyttades undan från finrummet till köket eller till sovrummet.

I och med att det till en början var relativt få som hade TV blev hem med TV-apparat ofta en samlingsplats. De flesta människor såg sitt första TV-program hemma hos någon annan.²⁹⁸ TV-tittandet ökade sedan successivt.

Tabell 4. TV-tittandets genomsnittliga längd under vardagar respektive lördagar 1959–1965 (bland TV-innehavare).

Kl. 18.00 till sändningens slut	1959–61	1962–63	1964–65
VARDAGAR			
Genomsnittlig sändningstid (minuter)		191	230
Genomsnittlig exponeringstid (minuter)		81	71
Exponeringstid i procent av sändningstid		43%	31%
Antal undersökta vardagar		9	8
LÖRDAGAR			
Genomsnittlig sändningstid (minuter)	232	259	273
Genomsnittlig exponeringstid (minuter)	132	129	116
Exponeringstid i procent av sändningstid	57%	50%	43%
Antal undersökta lördagar	5	4	6

Kommentar: För vardagar är de två undersökta perioderna 1961–1962 respektive 1965.

Källa: Sjödén (1967:95f).

I början var selektiviteten i tittandet låg; publiken såg vanligen allt som sändes. Med tiden ökade medvetenheten i programvalet och skillnaderna i programpreferenser blev tydligare. Detta innebar i sin tur betydande variationer i publikstorlekar för olika program. Den gemensamma nämnaren för de flesta tittare var dock *Aktuellt*. En undersökt vecka hösten 1965 hade programmet med sina 50 procent den största eller näst största TV-publiken alla dagar utom lördag. De program som hade

större publik än *Aktuellt* var svenska underhållnings- eller serieprogram, t.ex. *Allmänna gränd*, önskeprogrammet *90 1950* och *Niklassons*. De senare uppnådde den med sentida mått mätt extrema publikandelen 60 procent. Trots den ökande selektiviteten fick nästan alla program höga tittarsiffror. Ett samhällsmagasin som *Fokus* sågs t.ex. en fredagskväll kl. 21.30 av över 30 procent av svenskarna.

gen i *Aktuellt*s journalistiska vardag.

År 1965 slutade Bo Isaksson som Aktuelltschef. Mycket av den förändrade nyhetsprofilen bar hans signatur, men nu ville han återgå till det journalistiska fältarbetet som redaktör för *Fokus*. Det som fällde avgörandet var att Isaksson varken hade intresse eller talang för de omfattande administrativa uppgifter som var förknippade med chefskapet. Det var in i det längsta oklart vem som skulle efterträda Isaksson. Det förekom emellertid mycket spekulationer, även i pressen, om möjliga efterträdare. Radiochefen Rydbeck gjorde TV-veteranen Per-Martin Hamberg till chef från den 1 augusti 1965. Beslutet var överraskande och för redaktionen medarbetare snarast överrumplande. Även inom dagspressen uttrycktes på flera håll skepsis till utnämningen.²⁹⁹ Hamberg hade tidigare gjort succé som radiounderhållare och iderik programchef på den tidiga televisionen men kom till *Aktuellt* utan någon egentlig erfarenhet av nyhetsjournalistiskt arbete, låt vara att han hade varit den som drivit tanken på självständiga TV-nyheter.³⁰⁰

Att det blev Hamberg hade sannolikt sin bakgrund i hans organisatoriska talanger. Han fick ta över en administrativt misskött verksamhet och han uppfattades av många som städkarlen som skulle skapa reda i Aktuelltsredaktionens administration. Redaktionen organisation var i en enda röra och ekonomiskt var programmet kört i botten. Hamberg själv, som tidigare hade hyst vissa förhoppningar om att bli chef för hela televisionen, kände emellertid inte någon större entusiasm över utnämningen utan uppfattade den snarare som en spark nedåt. Trots utgångsläget blev chefspositionen en möjlighet för Hamberg att ta revansch.

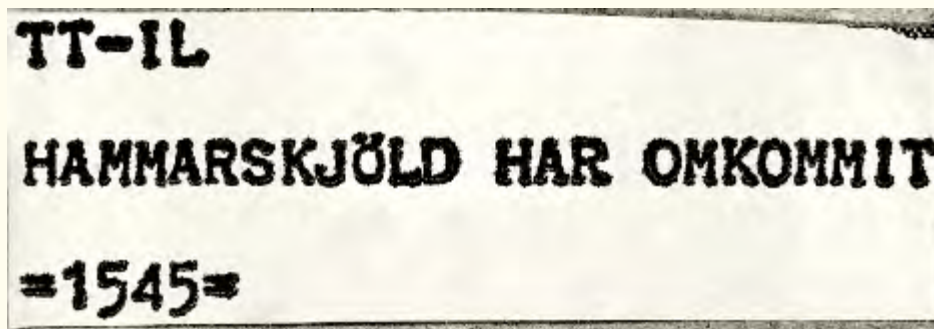
Centraliserade nyheter

Centralredaktionen, efter hand kallad CR, blev knappast den ledande nyhetscentral som möjligen var tanken med det ursprungliga för-

Aktuelltschefen Per-Martin Hamberg var tidigt en känd röst inom radiounderhållningen och 1947 blev han chef för Radiotjänsts underhållningsavdelning och låg bakom populära program som t.ex. *Karusellen*. Han intresserade sig tidigt för TV och var programchef på TV mellan 1955 och 1962. Senare kom han att ägna sig åt nyhetsverksamhet. Han blev Aktuelltschef 1965 och i början av 1970-talet chef för den för Sveriges Radio gemensamma Nyhetsredaktionen. FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

slaget. Visserligen hade man under 1961 fått ansvaret för ett stort antal nyhetskommunikéer i ljudradion samt vid samma tid börjat redigera telegramnyheter för *Aktuellt*, men CR hade mer karaktären av sambandscentral än nyhetsledare. Nyhetsredaktionen på ljudradion och

Telegram ”=1545=”. Det första telegrammet som bekräftar Hammarskjölds död. FOTO: SVT BILD

Telegrammet kom på eftermiddagen den 18 september 1961. Det var en dag som hade börjat som alla andra nyhetsdagar. Det som dominerat morgonnyheterna var Dag Hammarskjölds fredsförhandlingar i Kongo. I Centralredaktionens första morgonsändning i radio talades det rutinmässigt om att Hammarskjöld hade kommit till Ndola för att träffa upprorsledaren Tshombe i Katanga. Redan före nyhetssammanfattningen kl. 7.30 hade det dock kommit en dementi från nyhetsbyrån UPI: planet hade inte landat. Ansvarig på Centralredaktionen, som då var Bo Isaksson, beslöt efter tvekan att ha med dementin i sändningen. TT som redan hört talas om osäkerheten hade inte haft med uppgiften om att Hammarskjöld landat i sin sändning kl. 6.30 och man hade med dementin i sin sändning kl. 8. Magnus Faxén på ljudradios utrikesdesk fick på morgonen kontakt med svenske konsuln i Léopoldville, som var oroad. Bo

Isaksson på Centralredaktionen hade efter kontroll med nyhetsbyrån AP fått veta att planet haft kontakt med flygplatsen i Ndola men inte landat. Detta kom med i Centralredaktionens sändning kl. 11, som redigerades av Runo Cederqvist. I sin sändning kl. 12.30 hade TT en sammanställning av då tillgängliga uppgifter, men kl. 13 kunde Centralredaktionen meddela att man funnit ett flygplansvrak. Samma uppgift gick ut i redaktionens utlandssändning en timme senare.

Centralredaktionen hade från början nära kontakt med Nyhetsredaktionen på radion och med TV-Aktuellt. Vid förmiddagens planeringsmöte för *Dagens Eko* och *Journalen* hos chefen för talavdelningen Karl-Erik Lundevall rådde osäkerhet. Beslutet blev att göra om Riksronden kl. 15 till ett extra Eko, där bl.a. Arne Thorén beskrev oron i FN-högkvarteret. Samtidigt planerades för det värsta utfallet och offentliga personer som skulle

Aktuelltredaktionen på TV använde CR enbart som källa för telegramnyheter. TT-chefen hade som ledamot av Sveriges Radios styrelse möjlighet att hålla ögonen på CR för att förhindra att den blev en med TT konkurrerande nyhetsorganisation.³⁰¹ Att redaktionen fr.o.m. hösten 1961 ställdes direkt under radiochefen och blev en del av Centrala kansliet eller att Runo Cederqvist, som 1961 kommit till radion från TT, sedan 1962 var ny chef ändrade inget i sak.³⁰²

Centralredaktionen blir intern nyhetsbyrå

Den arbetsmodell som utvecklades innebar att CR kom att fungera som en intern nyhetsbyrå.

CR:s huvuduppgift var att

ombesörja insamling, urval, kontroll och teknisk redigering av nyheter för radions och televisionens nyhetssändningar, nyhetskommenterande program och övriga aktualitetspräglade program i den mån dessa arbetsuppgifter icke avtalsenligt ombesörjs av Tidningarnas Telegrambyrå.³⁰³

CR hade också en underordnad ställning i förhållande till radions och televisionens nyhetsredaktioner; det sades nämligen att de senare ”kan genom sina redaktionschefer uppdra åt CR att för längre eller kortare tid självständigt producera vissa nyhetskommunikéer”.

Centralredaktionen med chefen Bo Isaksson längst till höger. FOTO: SVT BILD

kunna tänkas medverka i Eket kontaktades. Kort efter dödsbudet bröts radions program och Runo Cederqvist läste kommunikén. Därefter spelades sorgemusik. På Ekoredaktionen intensifierades arbetet och man gjorde upp med medverkande, bl.a. statsminister Tage Erlander och utrikesminister Östen Undén. Ekosändningen, som producerades av Ekochefen Per Persson, förlängdes till 50 minuter. Lika lång tid sändes *Journalen*, där bl.a. utlandsreaktionerna fick stort utrymme och T.G. Wickbom kommenterade.

På *Aktuellt* började också en viss planering vid middagstid. Reportern Bo Holmström fick i uppgift att ta fram basuppgifter. Så fort meddelande om Hammarskjölds död kommit beslöt man att förlänga *Aktuellt* till 45 minuter. Ett filmteam skickades ut på stan för att få allmänhetens reaktioner, Utrikesredaktionens Henry Christensson började arbeta med en politisk bakgrund och ett filmklipp med Hammarskjöld strälldes samman. Något efter kl. 18 började man banda inslagen med uttalanden, bl.a. statsministerns. Aktuelltchefen Åke Söderqvist skrev inledande texter. Kl. 19.20 kom telefoton på det störtade planet och i sista stund de framkallade filmerna med dem som gjort uttalanden. Programmet med Åke Edin som producent gick ut kl. 20.

Källa: Röster i Radio-TV nr 40 1961.³⁰⁵

Aktuellt Prod.nr: 1579/61 Prod: E. Edin Datum: 18/9 Scripta: G. Edin Tid: 45 minuter Studio: 2 Filmstart: 19.15									
No	LIVE	KAN	SLAN	FILM + VIDEOBAND	LAV	ANTECKNINGAR	TID	LÄS	
0.	START		SEP N	Rasppan - söka	EL	Dubbhopp			
1.	Henry		SEP N	Reaktioner	EL	STIMUL: Bo Holmström Telefonat STIMUL: Korta klipp			
2.	-								
3.	-		H P	Katzenberg - spenat	EL		64"		
4.	-		H P	Hammarskjöld och Sverige	EL		23"		
5.	-		H P	Hammarskjöld i hamn i Sverige	EL		10"		
6.	-		H P	Ryggplatser: N.H.	EL		35"		
7.	-		B	Erlander	Sy		1'15"		
8.	-		SEP NP	Filmklipp: FN	Mx	FN - sammankommande			
9.	-		H P	Hammarskjöld	Mx	FN - sammankommande	5'36"		
10.	-		B	Österling	Sy				
11.	-		B	Kno. Wille	Sy				
12.	-		B	Halvar Selin	Sy		2'40"		
13.	Henry + Rosen		SEP P	Hammarskjöld	EL	STIMUL: Hammarskjöld Minsk: Rindom - sista			
14.	Henry II								

Sändningsschemat för *Aktuellt* kvällen den 18 september 1961. Henry Christenssons centrala roll som sammanhållande programledare i studion framgår tydligt. FOTO: SVT BILD.

Däremot hade CR ett eget sändningsansvar för utlandsprogrammet.³⁰⁴ Ett exempel på det konkreta samspelet mellan CR och de olika redaktionerna är hur Sveriges Radio hanterade nyheten om Dag Hammarskjölds död 1961 (se ruta).

Ett av Centralredaktionens viktigaste arbetsområden kom att bli verksreportaget som bevakade bl.a. kanslihuset, de större ämbetsverken och vissa delar av riksdagsarbetet. Denna nyhetsservice var dock inte främst inriktad på de nationella nyhetsredaktionerna utan på de regionala.³⁰⁶ CR kom på detta sätt att bli "radions och televisionens egen nyhetsbyrå, speciellt inriktad på att behandla nyhetsmaterialet med hänsyn till dessa medias särart".³⁰⁷ År 1963 fanns det 13 anställda medarbetare och redaktionen svarade för 40 dagliga sändningar – i radio och utlandsprogrammet – som sändes från CR:s egen studio. Redaktionen var förhållandevis liten: ljudradions nyhetsredaktion hade vid denna tid 30 och televisionens 25 medarbetare.³⁰⁸

Inom CR diskuterades planer på en ökad samordning av Sveriges Radios nyhetsverksamhet. CR-chefen Cederqvist ville skapa en enhetlig nyhetsprofil och såg det som en fara "att radio och TV vad gäller nyhetsförmedlingen fjärrar sig från varandra". Hans utgångspunkt var att 90 procent av allt grundmaterial till nyheterna är detsamma och "detta material bör behandlas efter samma normer". Idén var att i tidens anda skapa ett redaktionslandskap där radions och televisionens nyhetsredaktioner skulle sitta tillsammans med CR i ett "Nyhetens hus".³⁰⁹ Visserligen fick Cederqvist en positiv reaktion från Erik Mattsson, men i övrigt tycks ingenting ha hänt.³¹⁰ Men det skulle senare komma att göras fler försök att organisera om verksamheten.

Rydbeck – en chefredaktör?

Även om CR inte blev den gemensamma nyhetsredaktion som radiochefen ursprungligen hade åsyftat gav han inte upp tanken på att hålla samman Sveriges Radios nyhetstjänst.

Det som på nytt kom att aktualisera frågan var den s.k. notkrisen mellan Finland och Sovjetunionen hösten 1961. Krisen, som innebar att Sovjetunionen ställde ökade krav på Finland, hade fört det kalla kriget närmare Sveriges gränser. Rydbeck menade att situationen krävde en viss försiktighet i Sveriges Radios nyhetsförmedling. För att åstadkomma en sådan införde han det s.k. kvart-i-tolv-mötet. Han bestämde att alla redaktioner som sysslade med aktualiteter – *Dagens Eko*, *Aktuellt*, *OBS! Kulturkvarten* m.fl. – varje dag skulle informera honom om innehållet i dagens sändningar.³¹¹

Det som tycktes vara en begränsad ordning kom snart att ligga fast. Alla nyhetsredaktionernas chefer, och programdirektörerna för radio och TV, deltog personligen eller via högtalartelefon. Oloph Hansson, som i egenskap av redaktionssekreterare på TV-nyheterna kom in i verksamheten först 1967, beskrev det som "ett besynnerligt möte", eftersom ingen nyhetsredaktion egentligen ville säga vad den hade för konkreta programplaner.³¹² En annan bild förmedlas av T.G. Wickbom som från starten deltog på mötena i egenskap av chef för radions nyhetsredaktion. Wickbom beskriver detta som "den dagliga nyhetskonferensen" hos radiochefen, där både han och Per Persson brukade infinna sig; denna "blev en naturlig tyngdpunkt i det löpande arbetet".³¹³

Det är svårt att värdera de skilda synsätten. En rimlig tolkning är att de äldre medarbetarna, inte minst de som hade sin bakgrund inom ljudradion, menade att en viss samordning av Sveriges Radios nyhetsarbete var rimligt. I radion fanns redan en tradition att radiochefen dagligen tillställdes listor över *Dagens Ekos* inslag. De yngre och de som arbetade inom TV var mera kritiska. För dem var nyhetsmötet snarast ett sätt att utöva kontroll. Intressant är att Rydbeck själv i en radioutfrågning hösten 1962 beskrev sig som ett slags chefredaktör och pekade på att han hade:

[...] det faktiska programansvaret i det dagliga arbetet och även för genomförandet av de stora programpolitiska besluten, det åvilar radioche-

fen i samarbete med programdirektören och avdelningschefer [...]»³¹⁴

På den direkta frågan om han såg sig som chefredaktör eller administrativ chef svarade Rydbeck: "Jag är båda delarna faktiskt." Visserligen ansåg han sig inte kunna göra lika konkreta ingripanden som en chefredaktör, "men på grund av medias natur så är det nog nödvändigt att ha de slutliga avgörandena i viktigare frågor förenade i en hand, både administrativa och programpolitiska".³¹⁵ Det som under de närmaste åren kom att aktualiseras var om detta överhuvudtaget var möjligt. Samordningen kunde inte längre knytas till en enda person utan den stora nyhetsapparaten krävde att klarare regler för verksamheten utarbetades.

Mot en enhetsjournalistik

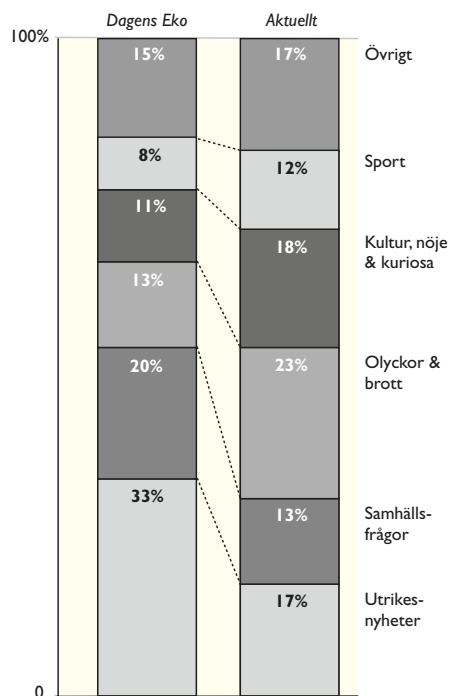
Dagens Eko och *Aktuellt* i televisionen stamade ur mycket skilda traditioner och hade mycket olika arbetsvillkor. Det förra hade tillkommit som ett fördjupningsprogram som skulle komplettera TT:s kommunkéer, det senare hade vuxit fram under påverkan från journalister från dagspressen och fått en publiktyllvänd, något lättsam inriktning. Ekot hade förhållandevis goda resurser både tekniskt och ekonomiskt, medan *Aktuellt* hade problem med material och en komplicerad teknik, samtidigt som det hade stora publikförväntningar på sina sändningar.

Skilda traditioner ...

Att traditionen inledningsvis spelade en stor roll framgår klart av den stora skillnad i innehåll som fram till 1960 fanns mellan *Dagens Eko* och *Aktuellt* (figur 8).³¹⁶ I *Aktuellt* utgjorde olyckor, brott, kultur, nöjen och dylikt över 40 procent av inslagen 1960. I *Dagens Eko* låg motsvarande andel på drygt 20 procent.

Inslagen om svenska samhällsfrågor – ekonomi, politik, sociala frågor och dylikt – stod för under 15 procent av innehållet i *Aktuellt*,

Figur 8. Innehållet i *Dagens Eko* och *Aktuellt* 1960.

Källa: Nyhetsundersökningen, se Appendix.

medan de utgjorde närmare 20 procent i *Dagens Eko*. Utrikesnyheterna låg också på en betydligt högre nivå i *Dagens Eko*. I båda programmen utgjorde sporten ca 10 procent av inslagen.

Även om inget av de två programmen hade någon entydig politisk eller samhällsinriktad profil omkring 1960 är det otvetydigt att *Dagens Eko* var det mera samhällsorienterade av de två. *Aktuellt* hade dock en mer omfattande samhällsbevakning än ljudradions andra nyhetsprogram *Journalen*, där olyckor, brott och lätta nyheter svarade för över 40 procent av inslagen (se s. 125).

...men ökande likhet

Den första hälften av 1960-talet kännetecknades av en ökad samhällsbevakning i både radions och televisionens nyheter och programmen blev allt mer samstämmiga i nyhetsurvalet. Andelen utrikesnyheter och nyheter om

politik och ekonomi steg påtagligt i både *Dagens Eko* och *Aktuellt* och annat material minskade. Eftersom Ekot redan tidigare i större utsträckning prioriterat den tyngre samhällsbevakningen var det *Aktuellt* som under dessa år genomgick den största förändringen. Men för båda programmen var trenden densamma: det blev mindre av det lättsamma och sensationella stoffet och mer av de tunga politiska och ekonomiska samhällsfrågorna.

Även när det gäller den geografiska täckningen blev programmen mer lika. *Dagens Eko* hade 1960 en betydligt högre andel utlandsnyheter, men 1965 var andelen nyheter från utlandet nästan lika stor i båda programmen. Även bevakningen av Dag Hammarskjölds död visar att skillnaderna i utrikesbevakningen 1961 nu inte längre var så stora mellan radio och TV som de varit exempelvis vid Ungernbevakningen 1956.

Formen i nyhetssändningarna blev också allt mer lika. Nyhetstelegrammen med sina faktanyheter hade en central position i programmen. Även om bildmässigheten premiärades i televisionen var det talade ordet ändå i centrum för nyhetsberättandet. I nyhetsreportagen var bilderna underordnade den berättande texten, och den överordnade speaker-rösten bestämde hur bilderna skulle förstås och tolkas.³¹⁷

Frågan är vad som bidrog till denna homogenisering av journalistiken i nyhetsprogrammen. För det första kan den ökade likheten ses som ett uttryck för den strävan efter en "enhetsjournalistik" som fanns hos Sveriges Radios ledning med radiochefen Rydbeck i spetsen, där tillskapandet av en centralredaktion och framtagandet av gemensamma programregler var andra uttryck. För det andra var tanken på en samordnad journalistik i hög grad omstridd inom företaget, vilket striden om CR:s roll tydligt visade. Att ett gemensamt synsätt ändå slog igenom hade därför förmodligen en helt annan förklaring: det påverkades av professionaliseringen av journalistiken, inte minst av att ett stort antal nya medarbetare hade rekryterats och att nästan alla nyan-

ställda var journalister som kom från pressen. Den nya generationens reportrar hade med sig en gemensam yrkesmässig identitet med ett nyhetstänkande som låg nära det som dominerade inom storstadspressen.

Att spegla det viktiga eller det intressanta?

En hörnsten i den gemensamma grundsynen utgjordes av föreställningen om nyheterna som samhällsspegel: att nyheterna kan och bör reflektera de viktigaste och intressantaste händelserna till publiken på ett neutralt och ovinklat sätt. En annan hörnsten utgjordes av en gemensam syn på nyhetsbegreppet: det gjordes en stor åtskillnad mellan s.k. faktanyheter å ena sidan och kommentarer å den andra. Att snabbt redogöra för var, när och hur något viktigt inträffat var det som prioriterades i faktanyheterna. Omsatt i en konkret praktik ledde detta till en sakligt rapporterande journalistik.

Nyhetstänkandet grundades också i en tydlig publikorientering. Det var publikens behov och önskemål som skulle styra verksamheten. Nyheterna skulle, precis som en dagstidning, spegla det som var viktigt och intressant för lyssnarna och tittarna. Eftersom sändningstiden var begränsad, särskilt i televisionen, blev ett problem att bestämma vad som skulle prioriteras: det "viktiga" eller det "intressanta" nyhetsstoffet; riksdagsdebatter och arbetsmarknadspolitik eller modeuppvisningar och sport? Under första hälften av 1960-talet kom samhällsbevakningen att allt mer stå i centrum, inte minst beroende på de nyrekryterade journalisternas bakgrund. De äldre medarbetarna hade ofta högre akademisk examen, med humanistisk inriktning. En stor del av de nyrekryterade journalisterna var också akademiker, men det som nu dominerade var samhällsvetenskapliga ämnen som nationalekonomi, statsvetenskap, sociologi eller företagsekonomi. Förändringen av nyhetsprogrammen mellan 1958 och 1965 var dock bara början på en trend i riktning mot ett allt tyngre och mer samhällsinriktat nyhetsurval,

som skulle visa sig fortsätta under senare delen av 1960-talet.

Nytt från provinsen 1955–1965

När den s.k. dubbelprogramutredningen lade fram sitt förslag 1955 skrevs ingenting om lokala eller regionala program. Några planer på att återuppliva den lokala nivån fanns inte, varken i den nya kanalen P2 eller i den gamla redan etablerade, trots att tillgången till en andra kanal undanröjde en av invändningarna mot lokala sändningar, nämligen att man då berövade lyssnarna riksprogrammet. Radiotjänst präglades av det synsätt som etablerats under 1930-talet. Radion var en organisation med ett nationellt uppdrag, men det fanns samtidigt klara ekonomiska begränsningar, inte minst i en tid då televisionen var under uppbyggnad. Det var därför många uppgifter som företagsledningen kan ha bedömt som angelägnare att ägna sin kraft åt än planering för en regional radio.

På politiskt håll accepterades Radiotjänsts prioritering av den nationella verksamheten, och de olika utredningarna under slutet av 1940- och början av 1950-talet aktualiserade inte frågan om lokal programverksamhet. Inte heller på lokal nivå förekom några starka krav på programverksamhet. Det fanns inte någon som målmedvetet och energiskt drev frågan. Lokalombuden var snarast nationella representanter på lokal nivå.³¹⁸

Det som ändrade förutsättningarna för den regionala verksamheten var omorganiseringen av provinsen år 1950 och 1952. Med nya chefer med ett tydligt ansvar för ombud och lokalkontor i sin region började den effektiva argumentationen för regionala nyheter, den som till slut skulle ge resultat.

Pådrivande distriktschefer

Provinsorganisationen byggde på Radiotjänsts gamla filialer, som funnits sedan radiostarten 1925 och som förstärkts alltsedan 1930-talet.

Det nya var att det nu var regionernas chefer – Julius Rabe i Göteborg, Gunnar Ollén i Malmö och Håkan Unsgaard i Sundsvall – som fick ansvar för sin del av landet och för de ombud som verkade där. Ombuden hade vid den här tiden ökat till ett 50-tal, en del anställda, andra arvoderade per levererat inslag.³¹⁹ Ingen av de nya cheferna hade någon närmare knytning till sin region, men alla tre skulle de närmaste åren göra framstötar för att få igång regionala sändningar.³²⁰

Unsgaard hade redan på provinskonferensen 1952 tagit upp frågan om regional programproduktion. Han pekade på ett antal lyckade heldagssändningar producerade i Sundsvall men sända över riksnätet.³²¹ De hade visat att medarbetarna utanför Stockholm var tillräckligt kvalificerade och att det inom en region fanns stora mängder programstoff som höll måttet i radion. Han kunde också hänvisa till bl.a. den brittiska s.k. Beveridge-utredningen, som pekat på behovet av lokala och regionala sändningar i en framtidsradio.³²² Att Unsgaard fick stöd för sitt förslag från kollegorna på konferensen var kanske inte förvånande men att också Radiotjänsts ledning visade sig så intresserad att man tillsatte en kommitté för att på nytt se över provinsorganisationen var mera oväntat.

Kommittén kom att formulera en skarp kritik mot hur radion dittills skött programmen från provinsen. Där sades bl.a.:

Det blev [...] med åren alltmera tydligt, att inspelningsresorna och deltagandet i vissa musik- och underhållningsprogram icke gav landsorten ett tillräckligt representativt beaktande i riksprogrammet. Sålunda behövde även dagligt ekonomiskt och samhällsmässigt liv speglas [...] ³²³

Visserligen producerades många program utanför Stockholm, men bilden de gav var ändå inte riktigt rättvisande, menade kommittén.³²⁴ Orsaken var att landsortsombudens främsta uppgift hade varit kulturbevakning och uppmärksamhet för särskilda evenemang och personer. Kommitténs rapport förebådade

Att Gunnar Ollén skulle bli en av de starkaste förespråkarna för regional radio och TV i Skåne måste för många ha kommit som en total överraskning. Han var född 1913 i Danderyd, doktorerade och blev docent i litteraturhistoria vid Stockholms högskola 1941. År 1940 hade han blivit hallåman vid Radiotjänst och 1941 dramaturg och regissör. Allt verkade upplagt för stora uppgifter inom radions Stockholmscenterade organisation. Att han blev distriktschef i det södra distriktet 1950 kunde kanske vara ett steg i den centrala karriären, men Ollén stannade i Skåne och blev en av de viktigaste förespråkarna för lokala och regionala program.

Den dynamiske chefen i Sveriges Radios sydligaste distrikt, Gunnar Ollén, på väg över Öresund 1958 med en filmrulle som skall sändas från Danmark till de svenska TV-tittarna.

FOTO: SVT BILD

Engagemanget för regionen ledde till att Ollén introducerade 1950-talets första skånska regionalprogram – men det kom överraskande nog att sändas i TV och inte i radio. Programmet var resultatet av ett samarbete med den danska radion. Den första sändningen hette *En afton i Skåne* och producerades i Malmö med reportage, underhållning och kultur, men sändes via Köpenhamns-sändaren över Danmark och Skåne i december 1954. Ett år senare, den 22 december 1955, startade Gunnar Ollén dessutom *Sydsvenska Journalen*. Det var ett TV-nyhetsmagasin som varje vecka sändes regionalt via Köpenhamns-sändaren. Han producerade själv inslagen och tog dem med sig till Köpenhamn med morgonbåten på sändningsdagen. Den danska "TV-kuppen" i Skåne var inte Radiotjänsts utan Gunnar Olléns eget initiativ ("jag frågade aldrig företagsledningen om lov"). Denna "illegala" verksamhet pågick i tre år och blev det första regionala TV-programmet i Sverige, före den officiella TV-starten och långt före den etablerade regionalradion.³²⁵

Gunnar Ollén fortsatte att driva det sydsvenska provinsintresset och betydelsen av regionala nyheter. När regionalnyheter börjar sändas på försök använde han mycket skickligt publikundersökningar för att argumentera för sådana sändningars stora betydelse. Han bedömde också att politiker var mera mottagliga för en sådan argumentation än den centrala radioledningen. Han agerade därför i styrelsen och genom brev direkt till ordföranden Per Eckerberg. Gunnar Olléns ansträngningar bidrog till att skapa en identitet hos det skånska distriktet, där just inriktningen på nyheter kom att bli ett av dess utmärkande drag.

en förändring i synsätt. En kontinuerlig bevakning av ekonomiska, politiska och sociala frågor ansågs kräva professionella journalister även i landsorten.

Försök med lokala aktualitetssändningar

Diskussionen kom att fortsätta på provinsorganisationens möten. I januari 1953, på ett ombudsmöte i Stockholm, lade Södra distriktets chef Gunnar Ollén fram det för dåtiden djärva förslaget om att starta ett *Månadens magasin*, producerat växelvis i södra, västra och norra di-

strikten, först för rikssändning men på sikt för lokala behov. Han fick då inget gehör för idén, men fortsatte att driva den regionala profilen, bl.a. genom att på eget initiativ göra en TV-journal för Skåne som sändes över den danska sändaren i Köpenhamn (se ruta).

På provinsmötet 1953 argumenterade Julius Rabe för rena lokalprogram i radio. Han hade då redan på eget bevåg börjat med sådana i Göteborg.³²⁶ I norr tog Håkan Unsgaard år 1953 initiativet till det som blev de första, regelbundna regionalnyheterna i radio (se ruta). Det

Håkan Unsgaard – landsortens radioman som blev TV1-chef

Håkan Unsgaard föddes 1922 i närheten av Ockelbo i norra Gästrikland. Han gick i Gävle läroverk och började studera litteratur och språk på Stockholms högskola 1942. Samtidigt blev han anställd som medhjälpare på TT:s utrikesredaktion. År 1945 kom han på rekommendation av Gunnar Helén som reporter och redigerare till Radiotjänsts programtidning Röster i Radio.

Unsgaard började efter hand att medverka i programverksamheten. Han deltog i radiodebatter både om 40-talslyrik och sport, men hann även med att arbeta ett halvår på BBC i London innan han 1950 blev chef för Radiotjänsts nya Norrlandsdistrikt. Som chef i Norrland drev han intensivt de lokala intressena och lyckades få till stånd regionala nyhetssändningar, nämligen en sameradio. Unsgaard hade i tidningen läst att Sovjetunionen genomförde regelbundna sändningar på samiska. Han ville därför initiera ett samarbete över hela det gamla Sameland, inkluderande Sverige, Norge, Finland och norra Sovjet. Med argumentet att det var viktigt att hindra Sovjet från att bli först med sändningar för samer i Sverige lyckades han, med hjälp från landshövdingen i Norrbotten, övertyga radioledningen om behovet av sändningarna.

År 1953 var Unsgaard tillbaka i Stockholm. Han ingick i den första pionjärgruppen som Radiotjänst utbildade i TV-produktion. Han satt själv i kontrollrummet vid den första publika sändningen i oktober 1954 och var med om att starta *Utkik*, de första TV-nyheterna. För en bredare allmänhet var Håkan Unsgaard troligen främst känd som

Håkan Unsgaard intervjuar. FOTO: SVT BILD

TV1-chef. Mellan 1969 och 1979 var han programdirektör för TV1. När han tillträdde rubricerade Dagens Nyheter ett ironiskt personporträtt "Kanalaråd till höger". Det är tveksamt om det var en riktig beskrivning. Det utmärkande för Unsgaard vara snarare att han ställde sig kritisk till opportunism. I stället för att följa tidens strömningar var han intresserad av att förstå skeendet. I ett eftermäle framhöll hans dåvarande TV2-kollega Örjan Wallqvist hans breda bildning. Unsgaard behöll hela livet sitt stora engagemang för akademisk forskning, inte minst forskning om radio och TV som samhällsfenomen, och medverkade själv som lärare och läroboksförfattare.

handlade om regionala nyhetssändningar för samer. Nästa initiativ från Norrlandsdistriktet togs 1957 med regionala sändningar över Norrbotten på finska.

Vid sidan av de lokala idrottskrönikor som sänts mer eller mindre regelbundet från olika stationer ända sedan 1926 var sändningarna i radio för etniska och språkliga minoriteter egentligen Radiotjänsts allra första, regelbundet återkommande, regionala nyhetssändningar.

Kombinationen av en stark och expansiv lokalchef, regionens behov att manifestera en egen identitet samt förhållandet till vad som hände i omvärlden tycks alltså ha varit avgö-

rande för besluten om de allra första regionala nyhetssändningarna. I Norrbotten spelade den socialdemokratiska riksdagsmannen, senare landshövdingen, Ragnar Lassinantti en viktig roll; han ansvarade för övrigt själv för ett program på tornedalsfinska.³²⁷ Men också den förändrade organisationsstrukturen hade stor betydelse. Den centrala radioledningen hade försvagats genom att cheferna för de tre stor-distrikten på ett helt annat sätt än de tidigare ombuden kunde företräda sina regioner. Visserligen var distriktschefernas formella makt liten men deras engagemang kunde få en viss betydelse genom att organisationen var ny: det

fanns ännu inte några fasta former och de nya cheferna fick därför en relativt stor frihet att utforma sin lokala verksamhet.

”Rikset” ställer krav på provinsen

En andra central faktor bakom framväxten av en regional nyhetsverksamhet fanns på nationell nivå. Det var konsekvenserna av nyhetsverksamhetens utveckling efter 1956. Ekochefen Per Persson framhöll särskilt landsortsmateriallets stora nyhetsvärde.³²⁸ En konsekvens var att radions medarbetare i provinsen ställdes inför större krav än tidigare. De förväntades sköta en kontinuerlig samhällsbevakning av sitt område och fortlöpande leverera nyheter till riksredaktionen.

Det visade sig omedelbart att de sedan tidigare verksamma ombuden inte kunde leva upp till nyhetsorganisationens förväntningar. Få av dem var journalister och så gott som alla hade andra heltidsjobb att sköta.³²⁹

Den omorganisation som skedde inom Ekoredaktionen kom också snart att få följdverkningar för provinsorganisationen och blev ett argument för utbyggnaden av lokala nyhetsredaktioner. På detta sätt stärktes distriktsorganisationen trots att den nye radiochefen av allt att döma var ganska oengagerad i den regionala delen av företaget.³³⁰ Flera medarbetare i distrikten vittnar om att radiochefen Rydbeck hade svårt att se egenvärdet i den regionala verksamheten. Att han ändå gav sitt stöd åt förslaget att få provinsorganisationen ordentligt utredd hängde samman med att denna bedömdes vara en viktig del av den centrala satsningen på en förstärkt nyhetsorganisation.³³¹

Motivet för satsningen på provinsorganisationen var i första hand att denna skulle bidra med en ökad regional programproduktion för nationell utsändning. Genom den tekniska upprustningen av radions 30 landsortsstudior hade den nytilträdde (1956), centralt placerade provinschefen Lars Orup fått möjligheter att snabbt dirigera sina lokala medarbetare till olika platser i landet. Orup var rätt man på platsen eftersom han dels varit redaktionssekreterare

på *Dagens Eko*, dels dessförinnan hade en relativt lång erfarenhet som journalist inom landsortspress.³³² I egenskap av provinschef sorterade han direkt under högste radiochefen och han drev aktivt provinsfrågorna.³³³ De flesta av de nya s.k. provinsombuden var dessutom tidningsmän som på journalistiska grundvalar kunde bedöma och presentera inslag till nyhetsprogram.

De första regionala radionyheterna

Samhällsutvecklingen mot allt större brådska, allt mer som splittrar intresset, större möjligheter att tillfredsställa önskemål av olika slag, televisionens snabba utbyggnad och den allmänna expansion, som under senare år karakteriserat Sveriges Radio, har gjort det nödvändigt att ompröva både programmets innehåll och form. Särskilt gäller det att se till att landsbygden, där radion traditionellt spelar en relativt större roll i människornas liv än i städerna, följer med i utbyggnaden.³³⁴

Med detta breda anslag inleds en artikel i Sveriges Radios årsbok 1958 där Paul Björk sammanfattar sin provinsutredning. Frågan om hur landsorten skulle organiseras hade behandlats i flera omgångar under 1950-talet, men den stora översynen kom med den tidigare nyhetschefen Björks ”Utredning rörande Sveriges Radios provinsorganisation”, framlagd 1958.³³⁵ Björks förslag var att upprätta fem distrikt, men i uppföljande utredningar 1959 och 1961 föreslogs en mer detaljerad indelning i tio distrikt och det blev också företagets beslut.³³⁶

Motdrag mot TV

Även om provinsorganisationen i mitten av 1950-talet hade rustats upp och nyhetsverksamheten stärkts var uppgiften fortfarande primärt att bidra till radions centrala nyhetsprogram. Under andra hälften av 1950-talet ändrade sig situationen hastigt, paradoxalt nog

genom utbyggnaden av televisionen.

Televisionen kom till en början att betraktas som en allvarlig konkurrent till den regionala radioutbyggnaden, men blev snart en draghjälp för det regionala radiointresset. Förklaringen var att televisionens krav på nyhetsbevakning över hela landet krävde en kraftigare utbyggnad.³³⁷ Televisionen bidrog dessutom till en snabbare utbyggnad av FM-nätet och därmed bättre förutsättningar för expansionen hos radions kanaler, vilket i sin tur banade väg för de regionala nyhetsprogrammen. När distrikten utrustades med TV-resurser ökade den kritiska massan. Visserligen avsåg utbyggnaden primärt nyhetsbevakning för riksredaktionen, men med fler regionala nyhetsjournalister ökade trycket på ledningen att ge regionerna egna nyhetsprogram. En viktig faktor i sammanhanget var för övrigt att personalen hade i uppdrag att arbeta med både radio och TV.³³⁸

Även om televisionen byggdes ut var radio det enda realistiska alternativet för regional nyhetsverksamhet. På radiohåll fanns även ett intresse av att inför televisionens ankomst stärka sina positioner i konkurrensen. En andra radiokanal och regionala nyheter bedömdes bli en viktig faktor i kampen om lyssnarna och den brittiska Beveridge-utredningen, som hade diskuterats bland distriktscheferna, hade framhållit att regionala program hade en självklar plats i framtidens radio, inte minst som "ett ljudradions trumfkort i TV-åldern".³³⁹

Mot "naturligare enheter"

Provinsutredningens förslag var att landet i ett första steg skulle delas in i fem distrikt.³⁴⁰ Remisserna på utredningen var överlag positiva – det förekom dock kritik från centralt håll mot allför lättsinniga bedömningar av de ekonomiska förutsättningarna.³⁴¹ På ytterligare två orter anställdes nu tekniker och programpersonal. Den ena var Luleå, där Göran Byttner från radions centrala nyhetsredaktion blev chef, den andra var Karlstad, där distriktsutredaren Paul Björk själv blev distriktschef

Provinsutredaren Paul Björk hade varit chefredaktör på Norrländska Socialdemokraten innan han kom till Radiotjänst. Efter en kort tid som chef för nyhetsredaktionen inom ljudradions talavdelning fick han i uppgift att utreda provinsorganisationen. Hans utredning låg till grund för en ny distriktsindelning. I den nya organisationen blev han chef för Värmlands distriktet. FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

1959.³⁴² De lokala programmen växte fram under 1958–1959. Varje söndag i 24 veckor – från november 1958 till april 1959 – sändes program i P2 mellan 19.30 och 20.00 över de fyra distrikten Sydsverige, Västsverige, Mellansverige och Norrland.

Erfarenheterna av denna programverksamhet var emellertid "icke entydigt goda", menade Unsgaard, som fr.o.m. maj 1959 tjänstgjorde som distriktssekreterare. Distriktsindelningen var helt och hållet administrativt grundad. För de distrikt som utgjorde naturli-

ga geografiska enheter visade sig programmen vara mycket uppskattade, medan de knappast fångade något större publikintresse i ett Mellansverige som omfattade Gästrikland i norr och Östergötland i söder, Närke i väster och Gotland i öster.

Det var först genom ännu en organisationsförändring 1959 som distrikten fick en storlek som fungerade någorlunda nyhetsmässigt. Ett av de viktigaste motiven till omorganisationen var att "de regionala programmen i vad gäller både produktion och distribution [måste] anpassas till mindre och fler 'naturligare' enheter".³⁴³

Resultatet blev att landet delades in i tio distrikt. Den faktiska indelningen påverkades dock av både administrativa och beredskapsmotiverade överväganden. Med beredskap menades här att distriktskontoren måste ligga nära huvudsändaren för området. De nya distrikten kom i praktiken att i huvudsak sammanfalla med existerande militärområdesindelning.

De tio distrikten samordnades av Distriktscentralen i Stockholm som var direkt underställd radiochefen. Dess förste chef blev Håkan Unsgaard, som hade denna post åren 1959–1968. Unsgaard kom att spela en stor roll som företrädare för distriktsintresset genom sin bakgrund som en av radions tre första heltidsanställda distriktschefer. Marken var beredd för regionala nyhetssändningar i radio.³⁴⁴

Regionala kvartar

Det första regionala nyhetsprogram som sändes reguljärt var *Norrbottnenskvarten* som gick ut i eteren för första gången den 2 mars 1959 kl 18.15. Sändningen gick i P2. Lärdomarna från tidigare experiment med regionala program hade resulterat i att Norrbotten för säsongen 1959/1960 planerade lokala program över betydligt mindre områden. Mellan den 2 mars och den 29 maj 1959 sändes måndag–fredag en kvarts program lokalt över Norrbottenssändarna.

Norrbotten blir testfall

Standarden på den tekniska utrustningen och på lokalerna ute i landsorten var förhållandevis hög vid tiden för regionalradiostarten. Sändarnätet i Norrbotten var däremot inte riktigt i kapp med tiden. Älvsbyn hade visserligen fått en FM-sändare för P2, men den ansågs otillräcklig och man valde därför att sända ut regionalnyheterna också via långvåg. Därigenom nådde sändningarna så gott som hela länet, men nackdelen var att man samtidigt måste bryta rikssändningarna i P1. Trots detta fick regionalnyheterna ett entusiastiskt mottagande i Norrbotten och mycket få reagerade mot att man berövats riksprogrammet.³⁴⁵

För att få en säkrare bild av hur de regionala nyhetsprogrammen togs emot av publiken gjorde Sveriges Radios sektion för publikundersökningar en relativt omfattande studie i Norrbottens län. Av undersökningen kunde man dra slutsatsen att programmen väl fyllt sin uppgift – närmare 50 procent i Luleå och nästan 60 i Jokkmokk hade hört kvarten minst två dagar i veckan.

Tabell 5. Redaktionsort och startår för de regionala nyhetskvartarna i ljudradion.

Norrbottnenskvarten (Luleå) 1959
Sydkvarten (Malmö) 1960
Västkvarten (Göteborg) 1960
Värmlandskvarten (Karlstad) 1960
Östkvarten (Norrköping) 1960
XYZ-kvarten (Sundsvall) 1960
Mellankvarten (Örebro) 1961
Västerbottnenskvarten (Umeå) 1962
Smålandskvarten (Växjö) 1963
Stockholmskvarten (Stockholm) 1963
Gävle-Dalakvarten (Falun) 1964

Källa: Regional utveckling 1970–1979 (1969).

Allt eftersom de nya distriktskontoren inrättades, började regionala program att sändas. Nästa distrikt med regionala sändningar var det södra.³⁴⁶ *Sydkvarten* sändes första gången från Malmö den 22 februari 1960, knappt ett

år efter premiären i Norrbotten. I Skåne hade man inte samma tekniska problem att nå ut till sina lyssnare som i Norrbotten. *Mellankvarten* hade premiär i januari 1961 och sändes över Örebro och Västmanlands län samt norra delen av Sörmland, som av sändartekniska skäl hade delats och fått sin södra del förd till Sveriges Radios östra distrikt.

Mellan 1959 och 1964 byggdes den regionala nyhetsverksamheten ut i samtliga distrikt. Först var *Norrbottenskvarten* och sist ut var *Gävle-Dalakvarten*, som startade 1964.

En blygsam organisation

Distriktscheferna på de mindre distrikten, som det Mellansvenska och det i Norrbotten, var från starten de enda fast anställda redaktionella medarbetarna. I det större Södra distriktet anställdes däremot en särskild nyhetschef, Rune Ruhnbro, som för övrigt ett år senare flyttade till Örebro och där startade *Mellankvarten*. Med hjälp av en ljudtekniker och en sekreterare skulle dessa enskilda journalister producera "kvarten", som sändes varje vardag, måndag till fredag. Dessutom skulle de bevaka distriktet för *Dagens Eko* och *Journalen* samt bidra med enstaka inslag till *Riksronden*. Den centrala ledningens generositet när det gällde teknisk utrustning och lokaler inför regionalradiostarten omfattade således inte själva bemanningen. Det säger sig självt att uppgiften var omöjlig utan hjälp från frilansare.

När distriktsorganisationen började byggas upp på allvar och programproduktionen fick en allt mer nyhetsinriktad karaktär passade de nya kraven inte riktigt de äldre ombudens bakgrund, trots den förnyelse som successivt hade skett under 1950-talet. Ombuden "verkar att i viss utsträckning ha valts med tanke på att de på grund av ställning och ordinarie arbete kan uppträda som representativa företrädare för företaget", upprepades i en intern utredning 1959.³⁴⁷ Nya rekryteringar gjordes bland journalister och redaktörer med erfarenheter från den lokala dagspressen.³⁴⁸ I regionalkvartarna förenades således lokaltid-

ningsjournalistiken och den anda av närmast officiös nyhetsförmedling som ännu i början av 1960-talet präglade *Dagens Eko*: "Det var en officiell radio, riksprogrammet fast för regionen. Ingen reporter i *Norrbottenskvarten* talade t.ex. norrbottniska!"³⁴⁹

Lättsamma regionalkvartar

De första regionalkvartarna var program där de längre, tidsaktuella reportagen dominerade och där positiva referat och okontroversiellt nyhetsstoff prioriterades. Programinnehållet bestod till stor del av kultur (teater, klassisk musik) och nöje men även sociala frågor, teknik och vetenskap var vanliga bevakningsområden. De tunga nyheterna om politik, samhällsekonomi och näringsliv var mindre vanliga.

Journalistiken i den tidiga regionalradion prioriterade den socialt och kulturellt sammanhållande funktionen hos nyhetsbevakningen och folkbildningen högre än kritisk samhällsbevakning och bred nyhetsrapportering. De regionala kvartarnas nyhetsinriktning, som gav sändningarna en ofta lättsam journalmodell, liknade därmed i hög grad den som formade riksradios och televisionens nyhetssändningar under slutet av 1950-talet och början av 1960-talet, t.ex. i radions *Journalen* och televisionens *TV-journalen*.

Distriktscheferna hade en stor självständighet när det gällde att, inom givna ekonomiska ramar, bygga upp sin redaktion och utveckla sändningarnas innehåll och form. Med de flesta reporterna i åldern 30 år och yngre och i en anda av nybygggariver blev de regionala nyhetssändningarna aktiva bidrag till Sveriges Radios allt stridare nyhetsflod.

Regionalnyheterna gav ljudradion som medium råg i ryggen inför framtiden, särskilt i förhållande till det nya TV-mediet. Också på nationell nivå uppfattades de regionala sändningarna som en stor framgång. En utökad sändningsverksamhet och en ökad satsning på regionala sändningar var den modell som förutsågs för ljudradion inför det TV-expansiva 1960-talet.³⁵⁰ Andra förändringar i radions

Alf Martin

Alf Martin i London 1960.
FOTO: ULF STRÄHLE/SVT BILD

Den mest välkände av radions frilansmedarbetare utomlands var förmodligen Alf Martin, medarbetare vid Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning. Hans stämma hördes första gången i radio 1939. En "färgrik fighter, vidsynt men subjektiv och självständig i omdömena vilka framförs i mikrofonen som order från en kommandobrygga", var en beskrivning i ett personporträtt i programtidningen Röster i Radio-TV 1957.³⁵⁴ Martin var en långvarig och mycket flitig medarbetare, som också periodvis vikarierade som Londonkorrespondent. Han var så flitig att Sveriges Radio till och med gav honom en viss pension, trots att han aldrig varit fast anställd vid företaget.³⁵⁵ "Det har bara varit extraknäck för mig", berättade han i en intervju i Aftonbladet den 4 januari 1976. "Jag är freelancer av födsel och ohejdad vana. Har svårt att finna mig i den inrutade tillvaro som en fast anställning innebär." Sin största insats som journalist, ansåg han själv, gjorde han under kriget när han dagligen angrep nazisterna i sina rapporter från London. Detta skedde dock främst i BBC:s svenska sändningar där han också medverkade.³⁵⁶ Han har samlat sina korrespondentminnen i bl.a. "Och bomberna de föll" (1980) och "London" (1986).

Källa: Antennen nr 22, 1985.

omgivning kom emellertid att fördröja den fortsatta utbyggnaden av den lokala nyhetsradion i Sverige. I det allt hetare internationella politiska klimatet riktades intresset i stället mot utrikesbevakningen.

Ut i världen: utrikesbevakning 1946–1965

Under åren efter andra världskriget började Radiotjänst för första gången organisera en fast stab utomlands. Tidigare hade radion visserligen skickat ut medarbetare på längre reportageresor, inte minst under andra hälften av 1940-talet, men nu var avsikten att engagera fasta rapportörer. Till en början anlätades pressens korrespondenter på frilansbasis, men mot slutet av 1950-talet byggdes ett eget korrespondentnät upp. Världen både vidgades och krympte genom radions och televisionens försorg.

Korrespondenterna

De större svenska dagstidningarna hade sedan länge egna korrespondenter på plats ute i Europa. Radion hade utnyttjat dessa redan under kriget, men under 1950-talet började Radiotjänst mer systematiskt bygga ut sitt internationella kontaktnät. När Rydbeck tillträdde som radiochef hade han med sin diplomatbakgrund ett starkt intresse för det internationella nyhetsflödet och ville att radion skulle ha egna korrespondenter strategiskt placerade ute i världen. Till en början var det radions behov som först skulle tillgodoses. Televisionen var ännu en försöksverksamhet och dess behov av internationella nyheter oklara.

I New York anlidade radion under 1950-talet Expressens Arne Thorén som frilansmedarbetare. Thoréns första rapport för radion var från *Easter Parade* i New York, påsken 1956. Rapporten kom på raspig kortvåg från CBS:s studio, som man lånade för utsändningen. Carl-Adam Nycop på Expressen godkände samarbetet mellan utrikesreportrarna och radion så länge det inte gällde stora aktuella nyheter. Vid Thoréns stora genombrutt som utrikeskommentator, som kom i samband med Andrea Doria-katastrofen i juli 1956 då den italienska atlantångaren Andrea Doria kolliderade med det svenska fartyget Stockholm och sjönk, hann Ekochefen Per Persson inte ringa Nycop utan valde att kontakta Arne Thorén direkt. Då hade telefonförbindelserna över Atlanten börjat bli godtagbara och Thorén ringde in sin rapport.

Per Persson erinrade sig i ett radioprogram

hur Arne kunde ringa från kajen i någon telefonhytt och ge oss en dramatisk berättelse, jag tror på så där 8 minuter – från Stockholms dys-tra ankomst. Thorén hade för övrigt följt henne i TV förbi Frihetsgudinnan, en trasig atlantbåt med all dramatik i bakgrunden då Andrea Doria sjönk – det var ett Eko!³⁶⁰

Radion kom därmed före Thoréns egen tidning Expressen med nyheten.³⁶¹ Thorén blev känd för sin produktivitet och för sin speciella röst; i högt tonläge smattrade han fram sina rapporter, med den berömda signaturen "Arne Thorén, New York". Thorén var stationerad i New York och koncentrerade sig på tilldragelserna i FN. När han i slutet av 1980-talet fick frågan vilken som varit den största nyheten han förmedlat svarade han att det fanns

Arne Thorén i New York.
FOTO: SVT BILD

endast en – mordet på president Kennedy 1963:

I fallet Kennedy kunde jag inte reagera *enbart* som journalist. Jag var skakad. Jag fick beskedet om skotten i Dallas när jag var i FN-huset i New York. Jag sprang hem de cirka 10 kvarteren för att omedelbart ringa till Stockholm. Jag minns den språngmarschen med huvudet malande...³⁶²

Ett nät av frilansare

När Per Persson blev chef för *Dagens Eko* hade man två fasta tider i veckan för utrikesrapporter, utöver utrikesredaktören T.G. Wickboms regelbundna studiokommentarer. Dessa sköttes av tre färgstarka reportrar från pressen som radion samarbetade med. På fredagar medverkade Alf Martin från London och på tisdagarna alternerade Sven Aurén och Victor Vinde med Parisrapporter. Sven Aurén, som var Svenska Dagbladets Pariskorrespondent, hade hörts i radion i skilda sammanhang sedan 1937.³⁵¹ Vic-

tor Vinde var Dagens Nyheters Pariskorrespondent.³⁵² Under 1956 gjorde Victor Vinde och Sven Aurén 87 respektive 69 inslag för radion, till en sammanlagd kostnad för Radiotjänst på 31 000 kronor, av vilket drygt 20 procent gick som ersättning till tidningarna.³⁵³

Nu var det ju inte alltid så att de stora nyhetshändelserna i London nödvändigtvis inträffade på fredagarna. De fasta tiderna för rapporter räckte inte till, utan det var nödvändigt att också kunna få in aktuella rapporter just när något viktigt och dramatiskt hände. Ekochefen

Gerd Almgren om Algeriet

FOTO: SVT BILD

Gerd Almgren var frilansmedarbetare för televisionen i slutet av 1950-talet, men hon sökte även till "Hallåuttagningen" och blev antagen. Som frilans i Paris gjorde hon ett flertal reportage från Algeriet för *Aktuellt*. Hon kände ett stort personligt engagemang i Algerietfrågan. Sedan hon i ett tal på första maj hållit en 10-minutersappell om Algeriet ifrågasattes hennes anställning på Sveriges Radio. Sveriges Radio menade att ett sådant politiskt engagemang inte kunde förenas med arbetet som journalist på televisionen med dess krav på politisk neutralitet. Hon valde då att självantaget avgå.

Per Perssons lösning var att bygga på aktuella telefonrapporter från utlandet. Pepe hade en lista, en svart vaxduksbok, över svensktalande människor över hela världen som inom en timme kunde ge en telefonrapport från platsen där något hänt.³⁵⁷ När nyheterna kom till redaktionen kändedom genom TT, UP och AP ringde Pepe upp närmaste kontaktperson ur boken.³⁵⁸

Med tanke på de redan etablerade kontakterna med pressmedarbetare i London och Pa-

ris var det inledningsvis framför allt USA-representationen som man uppfattade behövde förstärkning. Radion kunde visserligen redan i början av 1950-talet beställa rapporter – mestadels från FN – enligt ett avtal med Brita Skottsberg, sekreterare vid svenska FN-delegationen. Hon bandade rapporter, körde ner till flygplatsen och gav bandet till en SAS-kapten som tog med sig det i planet till Bromma för vidarebefordran till radion.³⁵⁹ Problemet var att det ofta kunde ta en vecka innan rapporterna kom fram och kunde sändas. Det var orimligt med ett sådant aktualitetsperspektiv för en nyhetstjänst värd namnet. Per Persson inledde i stället ett samarbete med Arne Thoren, som han kände från Expressen, som hade tillgång till snabbare kanaler.

I Washington tog Radiotjänst också kontakt med Björn Ahlander, som användes för litterära och kulturella reportage, men som också blev politisk medarbetare. Ahlander hade varit Sveriges kulturattaché i Washington och var bl.a. juris doktor.³⁶³

Avlyssning av utländska radiosändningar var en annan viktig källa till nyheter, särskilt när det gällde Östeuropa där det annars var särskilt svårt att få tillträde och insyn. Sven Vallmark, som kommit i kontakt med Radiotjänst som lokalt ombud, rekryterades av Per Persson för att följa händelseutvecklingen i öster. Han lyssnade på rysk radio från sin bostad i Härnösand och ringde regelbundet in telefonrapporter till Radiotjänst i Stockholm. Under våren 1958 började även en avlyssningscentral på Sveriges Radio att byggas upp, där sju mottagare fångade sändningar utifrån världen.³⁶⁴

Det var särskilt radion som fick nyhetsrapporter via de utvidgade kontakterna med frilansmedarbetare. Hösten 1956 gjorde dock även televisionen ett första försök att knyta till sig frilanskrafter. Den första medarbetaren var Gerd Almgren.³⁶⁵ Hon hade Paris som sin bas och producerade bl.a. rapporter från krigets Algeriet.

Några av utrikeskorrespondenterna i mitten av 1960-talet samlade på ett gruppfoto vid besök i Stockholm: (fr.v.) Bo Järborg, Göran Byttner, Gunnar Kumlien, Arne Thorén, Björn Ahlander, Knut Ståhlberg, Kåre Nyblom och Gustaf Svensson. FOTO: SVT BILD

Hösten 1963 hade Sveriges Radio följande utrikesmedarbetare:

Fasta medarbetare: Göran Byttner (Bonn), Bo Järborg (London), Magnus Faxén (Paris), Gunnar Kumlien (Rom), Arne Thorén (New York), Björn Ahlander (Washington), Lars Hansegård (Tokyo).

Frilansmedarbetare: Bengt-Göran Gauffin (Amsterdam och Bryssel), Svante Löfgren (Berlin),

Gustaf Svensson (Genève), Alf Martin (London), Sven Aurén (Paris), Rune Ström (Wien), Håkan Hedberg (Tokyo).

Dessutom fanns två anställda som representerade företaget utomlands – Erik Rydbeck, London, och Claes Dahlgren, New York. Den senare medverkade även i ljudradion med musik- och nöjeskrönikor från New York.³⁷³

De första fasta korrespondenterna

Sveriges Radios utvidgade kontakter med pressens utrikeskorrespondenter sågs inte med blida ögon av pressen. Visserligen tillkom avtal om en särskild ersättning till de tidningar där frilanskorrespondenterna var kontrakterade, men samarbetet uppfattades ändå som negativt av tidningsledningarna.³⁶⁶ I överläggningar med TU:s representanter 1957 restes krav på

kraftigt höjda ersättningar. I diskussionen hävdades att tidningarna blev lidande på korrespondenternas medverkan i radion och att man egentligen ville förbjuda den. Att få möjlighet att ha egna korrespondenter framstod som allt mer angeläget för Sveriges Radio av både journalistiska och ekonomiska skäl.

Redan 1957 diskuterade direktionen möjligheten och behovet av att inrätta en fast kor-

respondenttjänst i Bonn. Man beslutade att föreslå Radiotjänsts styrelse att radions Kurt Andersson skulle erbjudas denna tjänst.³⁶⁷ Det blev i dock Lars Orup som på försök placerades i Bonn hösten 1958, för att utröna om det fanns underlag för att fast placera en korrespondent på orten.³⁶⁸ Men Orup trivdes inte i Bonn och tjänsten utlystes.³⁶⁹ Intresset var stort både inom och utanför företaget. Göran Byttner fick det som blev den första fasta korrespondenttjänsten och tillträdde på senhösten 1959.

Även när det gällde USA restes tidigt krav på att få en fast korrespondent. Radioledningen diskuterade organisationen av representationen i Förenta staterna i oktober 1958.³⁷⁰ Det ansågs då nödvändigt att förstärka bevakningen. Den hade ditintills skötts på frilansbasis av Arne Thorén i New York och Björn Ahlander i Washington, samt av Claes Dahlgren, som var Sveriges Radios officiella representant och som skötte mycket av de administrativa frågorna, men samtidigt var en uppskattad jazzkrönikör i radio.

I december 1958 anställdes Björn Ahlander som Sveriges Radios Washingtonkorrespondent.³⁷¹ Några år senare blev även Arne Thorén fast anställd vid radion. Washington var det politiska centret, men huvudkontoret i USA förlades till New York, där FN:s högkvarter låg. Valet av New York skedde både av bevakningsstrategiska skäl och av kostnadsskäl. Där fanns närheten till FN och till alla betydande radio- och TV-bolags huvudkontor.

I december 1958 inrättades även en fast korrespondenttjänst i Paris.³⁷² Det blev Bo Järborg, som då var chefredaktör på Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning men som tidigare varit långvarig Tysklandskorrespondent för Dagens Nyheter, som tillträdde tjänsten 1959.

Sveriges Radios första fasta kontor i London invigdes i maj 1963. Chef blev Bo Järborg, som därmed lämnade tjänsten i Paris. I London fanns redan Erik Rydbeck, som hade det administrativa ansvaret för verksamheten med officiella uppdrag och representation.

1960-talet var Londonkontorets storhetstid och Aktuelltschefen Bo Isaksson beskrev 1965 London som "världsnyheterernas huvudstad", bl.a. för att alla filmnyhetsbyråer i Europa hade säte där. När televisionen fick sin första egna korrespondent hösten 1963 valde man att placera denne i London. Londonkorrespondenttjänsten betraktades även som ett slags utbildning, med tanke på närheten till både BBC och ITN. Televisionens unga, lovande reportrar skickades ut i världen för att lära sig mera om TV. TV-uppdraget i London roterade därför emellan olika reportrar, bl.a. Bo Holmström och Lennart Winblad.

Samtliga korrespondenter var placerade i Västeuropa och USA. Det första försöket att även täcka in andra delar av världen var när Lars Hansegård blev tf. korrespondent i Tokyo 1963 med uppgift att göra inslag för både radio och TV.³⁷⁴ Till Moskva sändes Kåre Nyblom som den första fasta korrespondenten för det som kallades östblocket.³⁷⁵

Det system med fasta korrespondenter som byggdes upp innebar att Sveriges Radio skapade anställningsförhållanden som man först inte insåg konsekvenserna av. Korrespondenterna var anställda på den plats där de var stationerade och inte utskickade som korrespondenter med anställning i Sverige. Det innebar att ingen korrespondent kunde flyttas utan sitt samtycke.³⁷⁶ Detta blev snart problematiskt av flera skäl. För det första kom korrespondenterna med tiden att identifiera sig alltför starkt med det land som de var stationerade i och kännedomen om aktuella svenska förhållanden minskade. För det andra var korrespondenttjänsterna attraktiva tjänster som många ville få tillträde till. Inom företaget uttrycktes önskemål om en större personrotation.

En annan typ av problem var att det korrespondentnät som byggdes upp helt var anpassat för radions behov. Korrespondenterna saknade erfarenhet och utbildning för TV-mediet och de användes också mycket sällan av TV.³⁷⁷ Som exempel kan nämnas att New York-korrespondenten Arne Thorén, som var känd

Utrikesmagasinet *Panorama* med Henry Christensson som redaktör var under hela 1960-talet en hörnsten i televisionens utrikesbevakning. Även *Panorama* hade en utländsk förebild i det brittiska utrikesmagasinet "Panorama", som började sändas i BBC 1953 och skulle fungera som ett "varje vecka återkommande fönster mot världen".³⁸⁰ Det svenska *Panorama* tillkom som ett komplement till *Aktuellt*. Det skulle ge fördjupade bakgrunder och översikter på utrikesområdet och programmet blev med tiden känt för sin strikt opartiska professionalism.³⁸¹

Det första *Panorama* sändes den 6 juni 1957 med Lars Ag som producent och T.G. Wickbom som kommentator.³⁸² År 1959 tog Henry Christensson över programledarskapet och blev därefter programmets långvarige redaktör. *Panorama* hade inledningsvis karaktär av en kavalkad över utrikeshändelserna. Under Christenssons första år som redaktör kunde ett enskilt program innehålla över 60 inslag! Antalet inslag blev färre med tiden och analyserna mer inträngande. Tanken var att ha ett övergripande tema per program, men det var inte alltid möjligt att hålla på den principen när nya, aktuella filmer kom in från helt andra områden i världen.

Christensson blev den förste utrikeschefen på *Aktuellt*, och kom i denna egenskap att dominera utrikesrapporteringen i programmet ända fram till slutet av 1960-talet och tvåkanalstarten. Han hade en akademisk bakgrund som licentiat i statskunskap. När han kom till Radiotjänst i början av 1950-talet hade han en även bakgrund som utrikespolitisk journalist bl.a. på United Press och vid Utrikespolitiska institutet. På radion blev han chef för utlandsprogrammets nyhetsredaktion. Från och med den 1 december 1958 fördes Henry Christensson provisoriskt över från radion till TV.

Kommentar och analys var Henry Christens-

Panoramaredaktionen var tidvis ute på egna reporterresor vid aktuella händelser. Här befinner sig redaktionen vid Shatt al-Arab 1967 för att belysa konflikten mellan arabländerna och Israel: (fr.v.) producenten Ilgars Linde, redaktören Henry Christensson och filmfotografen Bengt Nilsson.

FOTO: SVT BILD

sons starka sida. Han vistades helst i studion och det journalistiska fältarbetet överlät han gärna åt andra medarbetare. Viktigheten och aktualiteten i nyheterna premierades framför bildmässigheten. De som var kritiska kunde säga att han inte hade något större sinne för TV som bildmedium, men å andra sidan hade han Ilgars Linde som bildproducent som såg till att göra TV av det hela. Saklighet och neutralitet var Christenssons adelsmärken och han kan beskrivas som en av televisionens främste uttolkare och försvarare av en strikt objektiv journalistik.

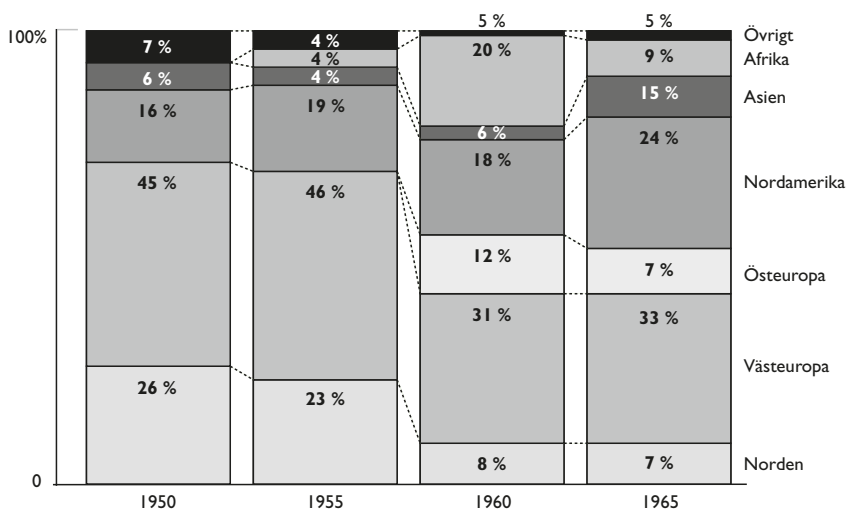

som den mest produktive av Sveriges Radios korrespondenter, under åren 1960/61 gjorde totalt 313 inslag för Sveriges Radio. Av dessa var 192 för Ekot och 107 för radions *Journalen* och endast 7 inslag för TV.³⁷⁸

TV var dyrt att producera och den komplicerade tekniken ställde nya krav på korrespondenternas kunnande. Programkost-

naderna per inslag för televisionen, exklusive korrespondenternas löner, översteg vida motsvarande kostnader för radion. Detta skapade samordningsproblem och nya spänningsförhållanden både hos medarbetarna på stationeringsorterna och i förhållande till redaktionerna i Stockholm. Vad skulle prioriteras, radion eller televisionen? Vilket medium

Figur 9. Utrikesnyheternas fördelning över olika delar av världen 1950–1965 (procent).

Källa: Nyhetsundersökningen, se Appendix. Figuren avser nyheter i *Dagens Eko* och *Aktuellt* 1950, 1955, 1960 och 1965.

hade i första hand rätt att göra anspråk på en korrespondent? Missnöjet växte, men problemen blev akuta först under andra hälften av 1960-talet.

Bilden av världen

Mellan 1945 och 1948 var det främst efterkrigstidens Europa som fokuserades i utrikesbevakningen. I nyheter och reportage skildrades Europas återuppbyggnad och beskrivningarna präglades ofta av både optimism och idealism. Under 1950-talet kom, förutom Västeuropa, även USA i centrum för nyhetsintresset. Vid ingången till 1960-talet var det USA och Västeuropa, med London, Paris och Bonn som kärna, som framstod som världens centrum. Därifrån gjordes tillfälliga utflykter. Ambitionerna att skildra vad som tilldrog sig i övriga delar av världen ökade dock med tiden, t.ex. Östeuropa och Asien.³⁷⁹ Det gällde både reportage och nyheter. Sommaren 1961 gjorde t.ex. Lars Hansgård en reportageserie om Japan för radions räkning, som tog upp bl.a. *Hiroshima i bombens skugga*, den japanska kvinnans ställning och japansk politik. Samma höst gjorde Björn Ahlan-

der radioprogram om Mexico. Första gången TV sände ut egna reportrar i världen utanför Europa var till Kongo 1960.

Världens centrum: USA och Västeuropa

Genom att uppmärksamma händelser och skedanden i olika delar av världen tecknar nyhetsmedierna sin egen världskarta. Trots ambitionen att vara heltäckande har nyhetsnätet ofta mycket stora maskor. Under åren 1958–1965 handlade i genomsnitt över 50 procent av utrikesnyheterna om händelser i USA eller länder i Västeuropa.³⁸¹ Den geografiska inriktningen var densamma i både *Aktuellt* och *Dagens Eko*. Latinamerika och i stor utsträckning Afrika (undantaget Kongo och Algeriet 1960) var nästan osynliga i bevakningen. Med tiden ökade Nordamerika sin andel av en stigande utrikesvolym och Västeuropa minskade något (figur 9).

Det var i USA och i Europa som korrespondenterna var stationerade; det fanns således ett mycket starkt samband mellan korrespondentnätets utseende och den världsbild som presenterades i nyheterna. Det s.k. nätet utgjordes i praktiken av ett fåtal öar i det stora världshavet

och en korrespondent skulle ofta täcka in en hel kontinent. De områden av världen där representation saknades blev också osynliga.

Eurovision och satelliter

En annan faktor som påverkade nyhetsbilden var de tekniska begränsningarna. För radions del var den utsände radiomedarbetaren länge helt beroende av någorlunda hygglig teknisk kvalitet på sin kortvågs- eller ledningsförbindelse för att lyssnarna skulle få någon behållning av det som sades. Vanligen användes telefonen för snabba utrikesrapporter.

För nyhets televisionen innebar tekniken större begränsningar. I televisionens barndom kom större delen av utrikesmaterialet från utländska nyhetsfilmbyråer som sålde och distribuerade nyhetsfilm till TV-företag. Sveriges Radio hade 1960 avtal med två nyhetsbyråer för leverans av nyhetsfilm: UPI med huvudkontor i USA och CBS-ITN, som bildades genom att det amerikanska bolaget CBS slog sig ihop med ITN, det företag som svarade för samtliga nyhetsprogram inom den kommersiella brittiska televisionen.³⁸⁴

Senare när TV-länkar byggts ut mellan länderna blev överföringen enklare och snabbare. Redan i juni 1954 hade ett europeiskt TV-samarbete – Eurovisionen – haft premiär.³⁸⁵ År 1958 – i samband med sändningarna av fotbolls-VM – anslöt sig Sverige till Eurovisionen via länk till Köpenhamn. Filmutbytet inom Eurovisionen dominerades mycket starkt av sportsändningar, men även aktualitetsinslag var vanliga.³⁸⁶ Ett nordiskt TV-samarbete som också omfattade utbyte av nyhetsfilm inleddes 1959 genom Nordvisionen.³⁸⁷

Länknätet var effektivt men oerhört dyrt att använda, vilket gjorde att länkarna endast brukades vid riktigt stora nyhetshändelser. Direktöverföringar av TV-bilder blev möjliga först med satellittekniken, som så småningom kom att revolutionera hela distributionssystemet för rörliga bilder. Premiären för satellitsändningar var satelliten Telstar 1962. Satellittekniken band nu samman kontinenter, men

En tusenlapp i sekunden

Det var både dyrt och tekniskt komplicerat att sända bilder från USA över Atlanten i slutet av 1950-talet.³⁸⁸ Vid den världsutika händelsen, då Sovjetunionens ledare Nikita Chrusjtjov för första gången besökte USA, sändes ett Extraaktuellt med hans ankomst endast 5 timmar efter det att han landat på amerikansk mark. Det blev möjligt genom att ankomsten direktsändes i amerikansk TV. Händelsen telefilmades i New York och filmen snabbframkallades. Överföringen över Atlanten skedde via kabel och varje bildruta sändes som vanligt telefoto. En minut tog 50 minuter att överföra. De anlända telefotobilderna framkallades i London och sattes ihop till film igen och sändes åter ut i TV. Från London sändes bilderna via länk till Stockholm där de bandades och spelades upp igen. Två atlantkablar fick användas parallellt vid överföringen till en enorm kostnad. Den beräknade kostnaden var cirka tusen kronor i sekunden.

det dröjde fram till 1965 innan publiken via telesatelliten Early Bird i direktsändning från USA kunde följa de dramatiska faserna med start och landning i månfärderna.

Nyhetsnormer och världsåskådning

Radions och televisionens världskarta formas också av den politiska världsåskådning som dominerar under en viss tidsperiod. I fråga om Europabevakningen rådde det under 1960-talets första år i huvudsak konsensus om öst-västperspektivet, men också rapporteringen från de stora utomeuropeiska krishärdarna, främst Kongo och Algeriet, tycks ha uppfattats som förhållandevis okontroversiell från svensk synpunkt. Snart kom dock allt hetare utrikespolitiska frågor på radions och televisionens dagordning. Mitten av 1960-talet var en tid då etablerade uppfattningar om ont och gott, hjältar i väst och skurkar i öst, i världspolitiken började ställas på ända. Detta påverkade i första hand samhällsprogrammen, men även utrikesnyheterna förändrades. Efter 1965 blev särskilt Vietnamkriget en källa till intensiv debatt.

I radiochefens programkollegium hade man 1962 en principdebatt om Sveriges Radios policy i "laddade" situationer. Det konstaterades att man borde ge en så förutsättningslös skildring som möjligt som ger fakta i olika situationer och som kompletteras med svenska experters bedömningar av läget. Men redaktionerna borde också ha fria händer att visa program med andras bedömningar, men då måste man ha en "varudeklaration" som förklarar varifrån materialet hämtats. Den bästa lösningen vore dock, menade kollegiet, att Sveriges Radio sände ut egna journalister till de aktuella platserna. Bedömningen gjordes mot bakgrund av att SR under hela Kongokrisen bara en enda gång besökt området.³⁸⁹

Försiktig samhällskritik 1956–1965

Vid mitten av 1950-talet förändrades de samhällsorienterade och kulturkommenterande programmen i radio i en riktning som gick i linje med förnyelsen av nyhetsverksamheten. Bevakningen av aktuella samhällsfrågor inom politik och ekonomi fick en ökad prioritet. Det fanns en klar strävan att aktualisera stoffet och "göra det följsammare till tidshändelserna" över hela linjen av program.³⁹⁰ Under perioden från krigsslutet fram till 1956 hade det varit radions aktualitetsavdelning som hade producerat reportage, *Dagens Eko* och aktuella krönikor. Den övriga samhällsorienterade och -kommenterande verksamheten hade bedrivits inom ramen för föredragsavdelningen, som i sin tur hade flera separat arbetande sektioner för olika typer av programstoff.

Kulturdebatt och skjutjärn i radio

Inom den nya talavdelning som skapades 1956 med Nils Erik Bæhrendtz som chef var det

främst Kulturredaktionen som producerade kultur- och samhällsorienterade program. En stor del av den tidigare stapelvaran i radions kultur- och samhällsorienterade utbud, främst de s.k. krönikorna, började ersättas av andra programtyper.³⁹¹ Förändringen var en indikator på att ett nytt synsätt slagit igenom. I programverksamheten som helhet fick det tidlösa samhällsstoffet mindre utrymme, medan det aktualitets- och samhällsorienterade stoffet ökade. Talprogrammen skulle vara mindre av tidskrift och mer av dagstidning.

Kulturredaktionens sektioner

Talavdelningen gav radions samhällsbevakning en tydligare identitet och inte minst en ökad stadga genom en förändrad redaktionell organisation. Inom Kulturredaktionen fanns bland annat en sektion för hem- och familjeprogram, med Maj Ödman som chef och bland andra Lis Asklund i redaktionen. Där fanns också en sektion för vetenskap och religion, som senare fick beteckningen Allmänna sektionen. Där kom bland andra Erik Goland, Lars Hansegård och Åke Ortmark att ingå. När Talavdelningen upphörde den 1 januari 1963 blev Kulturredaktionen en självständig redaktion. Först sommaren 1965 bildades det en särskild samhällssektion inom Kulturredaktionens ram.³⁹²

Eugeniahemmet skapar debatt

Hem- och familjesektionen svarade för en stor mängd program med samhällsorienterade innehåll, både i form av enstaka program och programserier. Redaktionens programverksamhet lade tonvikten på det som traditionellt uppfattades röra de kvinnliga erfarenhetssfärerna och intresseområdena. Det gällde familj och relationer, samliv, medicin, sociala frågor, hälsa, matlagning och andra hushållsfrågor. Programmen kunde också ta sig an aktuell samhällsdebatt, t.ex. i programserien *Fruarna i ytterort* som sändes 1959. Där fångades aktuella konflikter i kvinnors liv i skiftet femtiotal–sextiotal upp, t.ex. frågan om förvärvsarbete kont-

ra hemarbete, mannen samt äktenskapet och arbetet.

Det var uppskattade program med angeläget, aktuellt och engagerande stoff, men de var normalt inte av provocerande eller brännbar natur. Hösten 1959 trampade dock en av redaktionens medarbetare, Lis Asklund, in på minerat område när hon producerade ett program som kom att bli ett av de mest kontroversiella i ljudradions historia. Det var *Internatbarn i Eugeniahemmet*, som tog upp missförhållanden på ett hem för handikappade barn och ungdomar (se ruta).

Programmet anmäldes till Radionämnden, som friade. Nämnden menade att Sveriges Radio trots objektivitetskravet måste ha stor handlingsfrihet och i största möjliga utsträckning ha samma fördelar och ansvar som pressen. Socialreportage, menade nämnden, bör ha sin givna plats i radioprogrammen.³⁹⁴

I efterhand har frågan ställts hur reportaget kunde orsaka en sådan uppståndelse.³⁹⁵ Programmet var relativt omständligt och oredigerat, nästan lite valhjänt gjort, åtminstone för en sentida lyssnare. Tonen var hövlig och försiktig. Det fanns visserligen en grundläggande dramatik, men det var inga stora sensationer som presenterades. Ändå blev den efterföljande debatten intensiv. Två omständigheter var i sammanhanget viktiga. För det första kan striden om Eugeniahemmet beskrivas som en konflikt mellan modernitet och tradition. Humanitet och social ingenjörskonst satt i högsätet i moderniseringens 1950-tal och traditionella auktoriteter började ifrågasättas. Eugeniahemmets religiöst präglade moralism framstod därför som otidsenlig.³⁹⁶ För det andra kom denna kritik från ett medium som tidigare hade undvikit kontroverser. Detta gav programmet en större tyngd än om innehållet hade presenterats i en dagstidning.

Skutjärnsjournalistik i Utfrågningen

Programmet *Utfrågningen* i radio har blivit känt som en av radions mest omdiskuterade satsningar, men inte – som i fallet med Eugeni-

Eugeniahemmet – med Lis Asklund

Lis Asklund var en etablerad radiomedarbetare och en bekant radioröst, särskilt känd genom en "social brevåda" som hon ansvarade för. FOTO: SVT BILD

Radioprogrammet om Eugeniahemmet sändes den 30 oktober 1959. Det var ett reportage om missförhållanden på ett hem för handikappade barn och ungdomar, som drevs av en stiftelse där staten hade ett avgörande inflytande och ansvar.³⁹⁷ I programmet vittnade före detta elever på hemmet om känslolöshet från personalens sida och om auktoritära uppfostringsmetoder som inkluderade straffliggningar och gudstjänsttvång. Omedelbart efter programmet sändes en debatt med deltagande av bland andra byråchefen på Socialstyrelsen Göta Rosén och Elsa-Britt Nordlund, överläkare på barnpsykiatriska kliniken vid Karolinska sjukhuset och även barnpsykiatrisk konsult på Eugeniahemmet. Programmet fick stort genomslag i dagspressen, där Aftonbladet bland annat hade tre stora reportage från Eugeniahemmet. Två inspektionsmyndigheter, Skolöverstyrelsen och Medicinalstyrelsen, genomförde snabba inspektioner av hemmet men hittade inget väsentligt att anmärka på. Det blev också en intensiv debatt i riksdagen, där en folkpartiledamot framförde skarp kritik mot Sveriges Radio. Radiochefen gav dock Asklund sitt stöd och en senare utredning bekräftade hennes kritik.

Åke Ortmark (t.v.) och Herbert Söderström 1962. FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

De som introducerade den s.k. skjutjärnsjournalistiken i radio var Herbert Söderström och Åke Ortmark. Valet av Söderström och Ortmark som programledare påverkades sannolikt av att de skulle balansera varandra politiskt: Ortmark ansågs ligga på den borgerliga sidan medan Söderström stod mer åt vänster. Söderström föddes 1930, och kom till radions nyhetsredaktion 1958 med en samhällsvetenskapligt inriktad akademisk examen och tidningserfarenhet från bland annat Morgon-Tidningen.⁴⁰¹ När Herbert Söderström porträtterades i Aftonbladet (2/6 1961) i samband med att han utsetts till inrikespolitisk redaktör på radion sommaren 1961 var det under rubriken "Ung och grön – och kanske röd". Även Åke Ortmark, som är född 1929, hade en samhällsvetenskapligt inriktad akademisk examen. Han var civilekonom och anställdes som ekonomisk journalist på radion i april 1958, och kom då närmast från Industrins utredningsinstitut, men hade tidigare även arbetat på Svenska Dagbladet.

Tempot i intervjuerna var högt men med nutida mått mätt fick de utfrågade förhållandevis god tid på sig att utveckla sina svar. Om en intervjuerson försökte slingra sig återkom dock utfrågaren och det gavs ingen chans att komma med undandligande svar eller platta fraser. Journalisterna var dessutom ofta skickligare i spelet än sina intervjuoffer. De intervjuade framstår i efterhand som valhänta, ovana vid frågesättet och ganska oskickliga i svaren. I utfrågningen av Aftonbladets chefredaktör Kurt Samuelsson om Aftonbladet och tidningspolitik den 8 februari 1962, ett utfrågningsprogram som gick som en del av serien *Pressfönstret*, finns tydliga exempel på hur skickligt paret Ortmark–Söderström ställde frågorna.⁴⁰²

Ortmark: Reglerna i *Utfrågningen* är de gamla vanliga, vi ska ställa ett stort antal frågor som ska ha korta och snabba svar. Den som svarar är den helt oförberedde docent Kurt Samuelsson, chefredaktör i Aftonbladet, Stockholms minsta kvällstidning.

[...]

Ortmark inledde med frågor om Aftonbladets strategier i den hårda konkurrensen med *Expressen*: han får först Samuelsson att säga att han principiellt är emot karteller för att sedan konfrontera honom med tidningsbranschens "kartellavtal".

Ortmark: Vad har Aftonbladet för attityd till monopol och karteller?

Samuelsson: Inom tidningsbranschen, eller allmänt?

Ortmark: Allmänt.

Samuelsson: Emot det.

Ortmark: Vilka kartellavtal har ni själva ingått?

Samuelsson: Ja det kan jag inte... Vi har en del distributions- och prisavtal etc. på tidningsområdet.

Ortmark: Vad är anledningen till det?

Samuelsson: Ja, det (skratt) är många anledningar, gamla traditioner. Jag tror delvis jag har för mycket.

Söderström: Är det sant att Aftonbladet har försökt förmå *Expressen* att ingå avtal om att sluta med pristävlingar?

Samuelsson: Nej, det är snarare tvärtom att *Expressen* har önskat att vi skulle sluta med dem.

Söderström: Vad svarade Aftonbladet då?

Samuelsson: Ja, att vi fick vänta och se.

Söderström: Var det Aftonbladet som i priskartellen föreslog en höjning av lösningspriset till 35 öre?

Samuelsson: Det var allmänna krav på en sådan höjning i hela landet. Det var inte bara Aftonbladet.

ahemmet – i kraft av sitt val av ämnesstoff utan för den journalistiska arbetsmetoden. Där skapades 1961 den kontroversiella s.k. skjutjärnsjournalistiken. Programmet introducerade en speciell och aktiv frågeteknik, som var något helt nytt på det av tradition hövliga Sveriges Radio. I boken *Skjutjärn* (1964) karaktäriserades den nya tekniken som

korta, direkta och oftast mycket noggrant förberedda frågor, som den intervjuade inte får ta del av i förväg och som har provokativ, polemisk karaktär eller berör mer eller mindre tabuerade områden. Om den intervjuade ger vaga eller undvikande svar, återkommer intervjuaren gärna på nytt till ämnet tills han fått ett bestämt besked.³⁹⁷

Åke Ortmark, som var en av journalisterna som var med och startade programmet, menar i efterhand att skjutjärnsintervjuns adelsmärken var ifrågasättandet av auktoritet, pålästa journalister och de relevanta frågorna.³⁹⁸

Skjutjärnsjournalistik var ingen svensk uppfinning utan skapades efter internationell förebild, särskilt efter vad som hände i den anglosaxiska världen.³⁹⁹ Den främsta inspirationen kom från John Freemans intervjuprogram *Face to Face* på BBC. Det som främst lockade i detta program var att journalisterna uppträdde utifrån en jämställd position och inte var underordnade sitt intervjuobjekt. Men, menar den andre av skjutjärnsjournalisterna Herbert Söderström i en intervju, ”det visade sig att vare sig det svenska språket eller den svenska idyllen passade för John Freemans metoder”.⁴⁰⁰ Det var inte oproblemiskt att överföra en ny intervjumodell till en annan kultur. I början hade man ett snäsigt tonfall som retade många, så arbetsprinciperna fick modifieras efter svenska förhållanden.

Utfrågningarna känns även för en sentida lyssnare anmärkningsvärt moderna. De stod för en aktiv frågeteknik där journalisterna antar rollen av motståndare och konfronterar en part med motståndarens bästa argument. Växelvis ställs frågor med olika perspektiv och utgångspunkter. En politiker kunde t.ex. omväx-

lande konfronteras med argument från vänsterutgångspunkt och från högerutgångspunkt och utfrågarna letade medvetet efter självmot-sägelser i intervjupersonernas uttalanden.

I motsats till flertalet andra program med aktuell samhällsdebatt gjordes *Utfrågningen* inte inom ramen för Kulturredaktionens allmänna sektion, utan var resultatet av en utbrytning av det politisk-ekonomiska materialet ur programmet *Tidsspegel*. Avsikten var att skapa en särskild ”samhällsspegel” som skulle produceras av en självständig redaktion. Chefen för Nyhetsredaktionen T.G. Wickbom var chef även för den nya redaktionen, som inkluderade Herbert Söderström som inrikesredaktör, riksdagsreportern Olle Tolgraven och ekonomireportern Åke Ortmark.⁴⁰³

Den nya redaktionen ansvarade för programserien *Utsikt*, som sändes i P2 åren 1961–1964. Det första utfrågningsprogrammet gick den 9 oktober 1961 som en del av denna nya programserie. Där utfrågades Industriförbundets direktör Axel Iveroth och handelsminister Gunnar Lange om Europamarknaden. I senare program utfrågades även bl.a. folkpartiledaren Bertil Ohlin och statsminister Tage Erlander samt centerpartiledaren Gunnar Hedlund.⁴⁰⁴

Inga kommentarer förekom i pressen direkt efter det första programmet.⁴⁰⁵ Diskussionen startade först flera dagar senare, efter att en ledare i tidningen *Ny Tid* kritiserat programmet med Lange och Iveroth.⁴⁰⁶ Ledarskribenten hävdade att ”förhöret” med Lange och Iveroth blivit rent oförskämt och menade att intervjuarna visat på omdömeslöshet genom att återkomma till frågor som tidigare ställts. Ledaren citerades och kommenterades i andra tidningar. Reaktionen kan dock knappast beskrivas som någon storm och alla kommentarer till programmet var långt ifrån kritiska. Iveroth uppträdde för övrigt själv till försvar för programmet och menade att det ger mer om journalisterna inte är underdåniga.⁴⁰⁷

Mer omdiskuterad i pressen blev utfrågningen av Gunnar Hedlund, men inte så myck-

et beroende på debattens frågor och svar utan, i likhet med den tidigare "vetostriden", mer på grund av att Sveriges Radio överhuvudtaget anordnat en "debatt" utan medverkande från de andra politiska partierna. Bakgrunden till utfrågningen av Hedlund var nämligen att radion hade planerat att sända en partiledardebatt om Europamarknaden, men den ende partiledare som hade tackat ja var Hedlund. Sveriges Radio valde då att inte genomföra en debatt utan att i stället ha en utfrågning.

De följande utfrågningarna i radio kommenterades här och var i pressen, men det var först 1963 som debatten om skjutjärnsjournalistik kom igång på allvar. Då hade debatten sin bakgrund i att många andra program, särskilt i TV, hade kritiserats för en aggressiv journalistik. I en tidningsartikel gick riksdagsmannen Sven Wedén emot den skjutjärnsjournalistik som han menade förekom i TV och radio. Enligt hans uppfattning underminerade den monopolet för Sveriges Radio genom att göra programmen partiska. Wedén argumenterade för objektivitetskravet: "Ett radio- och TV-monopol som försöker följa pressens arbetsmetoder för att skapa opinion och ställa problem under debatt smyger sig därför på allmänheten under falska förutsättningar."⁴⁰⁸

Artikeln följdes av en intensiv pressdebatt om den nya fränare journalistik som i allt högre grad börjat förekomma i radio och TV. Men långt ifrån alla var kritiska; skjutjärnsjournalisterna försvarades bl.a. i Stockolms-Tidningen.⁴⁰⁹ Det intressanta med debatten var att skjutjärnsjournalistik nu hade blivit ett begrepp. Många, både utanför och innanför företaget, försvarade den nya journalistiken.⁴¹⁰ När utfrågningarna diskuterades i radiochefens programkollegium gav även radiochefen Rydbeck uttryckligen sitt stöd för programmen.

Även om de första utfrågningsprogrammen var relativt få kom skjutjärnsjournalistik att bli liktydlig med en journalistisk metod som tog avstånd från den äldre frågeteknik som genomgående präglats av hövlighet och respekt, men också ofta av underdanighet gentemot

makthavarna. Att Söderström och Ortmark trots sin kritiska framtoning fick en stark ställning berodde givetvis på att de var kunniga och att intervjuerna var skickligt utförda. När samma påstridighet och aggressivitet senare förekom hos journalister i andra program, men utan samma minutlösa förberedelser och gentemot mer ovana och känsliga intervjuobjekt, växte kritiken. Skjutjärnsjournalistik blev då snarast ett samlingsbegrepp som kom att användas för all samhällskritisk och ifrågasättande journalistik i radio och TV.

Tidsspegel: aktuellt, brännbart, angeläget

Programmet *Tidsspegel* genomgick under 1950-talet en förnyelse och blev successivt ett av de viktigaste inslagen i radions kulturkommenterande och samhällsorienterande verksamhet.⁴¹¹ När programmet startade 1947 var det med ambitionen att spegla kulturdebatten. När det återuppstod efter några år var det i en hårdare redigerad form med Nils Erik Bæhrendtz som redaktör. I en senare diskussion framhöll Bæhrendtz att *Tidsspegel* under de första åren verkligen var "speglade", men att han under sin tid som redaktör försökte göra det mer problemställande. I *Tidsspegel* 1947 hade alla varit så "väldigt sams".⁴¹²

Tidsspegel fortsatte på den inslagna debattvägen. När programmet åter förnyades 1957 lades flera av Kulturredaktionens tidigare fristående krönikor in i programmet som fick en bestämd form. Den bestod dels av ett debattblock där man speglade aktuella samhällsdebatter, dels ett orienterande block, som presenterade aktualiteter från teaterns, konstens, litteraturens och filmens värld. I urvalet av stoffet till programmet skulle grundprincipen vara: "aktuellt, brännbart, angeläget".⁴¹³ Sändningstiden var två dagar per vecka, tisdag och fredag i P1, med Erik Goland som redaktör.⁴¹⁴

När radion från och med oktober 1960 gjorde P2 på kvällstid till en seriös kanal med kulturprofil flyttades programmet från P1 till P2.⁴¹⁵ Samtidigt tog man ytterligare ett steg i riktning mot det samhällsdebatterande

Redaktör Bo Holmqvist (längst bort från kameran) leder 1961 en diskussion i *Tidsspegeln*, där bl.a. filosofen Ingemar Hedenius medverkar (t.v. om Holmqvist). FOTO: SVT BILD

Radioprogrammet *Tidsspegel*, som sändes i radion sedan 1947 fick en ny form i oktober 1960. Chef för Tidsspegelredaktionen var Bo Holmqvist som introducerade den nya *Tidsspegeln* på följande sätt:

Go' afton. Det är Bo Holmqvist som talar. Och jag skall genast tala om att den *Tidsspegel* ni får höra i kväll inte är någon traditionell *Tidsspegel*. Vi startar på ny kula. Vi vill presentera oss. Vi har emellertid ett tema som snuddar vid åsikts- och yttrandefrihet och det kommer igen då och då under våra 45 minuter. *Tidsspegeln* skall söka sig fram i många former de tre gånger i veckan den

har sina trekvartar i fortsättningen. Den skall bjuda på debatt i kultur- och samhällsfrågor, ge impulser till debatt genom personliga inlägg och informerande reportage och söka orientera i våra många världar, inte minst i konstens och inte minst i den som ligger utanför våra gränser. Varje måndag återkommer vi alltså med ett kort utlandssvep i vilket vi skall söka spegla diskussionen också utomlands i viktiga frågor.⁴¹⁷

och brännbara. Dessutom introducerades ett internationellt perspektiv genom att radions utrikeskorrespondenter skulle medverka i programmet. På detta sätt ville man komma ifrån det "snedvridna Stockholmsperspektivet som så ofta förrycker den s.k. kulturdebatten."⁴¹⁶ Den nya *Tidsspegeln* presenterades hösten 1960 med Sonja Carlberg, Erik Goland, Bo Holm-

qvist och Herbert Söderström som återkommande redaktörer.

Inrikespolitisk debatt togs också upp i *Tidsspegel*, som t.ex. kommenterade och presenterade statsverkspropositionen i januari 1961 och hade en efterföljande diskussion med inbjudna gäster.⁴¹⁸ Man hade också en regelbundet återkommande grupp av debattörer kallad

Fyra trätare där de medverkande representerade olika politiska åsiktsriktningar. Ämnena var ofta ideologiskt laddade, t.ex. skattesystem och politiska ideologier. Livsåskådnings- och samlevnadsfrågor, liksom könsroller, var andra områden som flitigt behandlades i *Tidsspegel* i början av 1960-talet.

När det ekonomiska och politiska materialet, som varit ett huvudansvar för Herbert Söderström, hösten 1961 placerades under Nyhetsredaktionen – och fick den egna programserien *Utsikt* – blev det mindre partipolitik i *Tidsspegel* och mer kulturdebatt. Programmet fick två nya medarbetare i Göran O. Eriksson och Hans Hederberg.⁴¹⁹ Utbrytningen av det partipolitiska materialet innebar dock inte att det blev mindre av ideologiskt laddat stoff och samhällsdebatt. Ett vitt spektrum av ämnen behandlades, såsom mentalvården, kemiska bekämpningsmedel, skolan, sjukvårdskrisen, aborter, Vietnamfrågan och kvicksilverförgiftning. Valet av programstoff, perspektiv och gäster blev med tiden allt oftare föremål för kritisk uppmärksamhet, inte minst därför att programmet tog upp kontroversiella teman utan att ha den traditionella partipolitiskt bestämda referensramen. Ett exempel var programmet *Bör fackföreningsrörelsen vara politiskt neutral?*, som sändes i april 1962. Programmet redovisade kritik mot partipolitiseringsen av det fackliga arbetet. Det anmälades till Radionämnden av Träindustriarbetareförbundets ordförande Yngve Persson. Nämnden kritiserade programmet för att ha ”tillkommit på ett illa genomtänkt uppslag, varit dåligt förberett, att en sammanblandning av ämnen förekommit och att redigeringen av programmet be-tingats av alla dessa omständigheter”.⁴²⁰

Radionämndens kritik kan ses mot bakgrund av *Tidsspegels* vilja att tänja gränserna för yttrandefriheten. Men trots detta var huvudlinjen att programmet skulle spegla och vidga samhällsdebatten snarare än initiera den. Kontroversiellt blev programmet främst genom de förväntningar på strikt balans och opartiskhet som fanns på radions samhälls-

program. Inslaget *Svensk lag i olag? Om polska abortresor och lagars räckvidd* är ett exempel.⁴²¹ Det handlade om huruvida svenska flickor som skaffade sig abort i Polen skulle kunna åtalas i Sverige. Programmet anknöt till en abortdebatt som redan fördes i dagspressen, men som även berörts i andra program i både radio och TV. Redaktören för programmet, Gunnel Törnander, inledde:

Tidningarna har de sista dagarna varit översvämmade av stoff från en speciell företeelse: svenska kvinnors abortresor till Polen. Redaktör Hans Nestius, ni har länge varit aktiv när det gäller att liberalisera vår egen abortlagstiftning. Vill ni tala om hur Polen kom in i de här sammanhangen? ⁴²²

Hans Nestius deltog i programmet tillsammans med ett antal andra debattörer. Flera av debattörerna uttalade sig starkt för en liberalisering av abortlagstiftningen. Programmet blev därför omdiskuterat och många menade att urvalet av debattdeltagare var ensidigt. En oenig Radionämnd beslutade sig för ett kritiserande uttalande mot den del av debatten som berörde olika meningar i livsåskådningsfrågor; man konstaterade att ”programmets uppläggning och utformning borde ha präglats av större allsidighet och hänsyn till olika uppfattningar”.⁴²³

OBS! Kulturkvarten

Än mer omdiskuterat än *Tidsspegel* blev ett nytt program från Kulturredaktionen. Den 1 april 1963 startade *OBS!*, Kulturredaktionens aktuella kvart i P2 kl. 19.06. Närmast ansvarig för den nya programpunkten var *Tidsspegel*redaktionen, men avsikten var att hela Kulturredaktionen skulle medarbeta. Även radions utrikeskorrespondenter skulle kunna anlitas i programmet.

Tanken med programmet var att ge en översikt över vad som hände på ”kulturfronten” både i Sverige och utomlands, så som det avspeglade sig i tidningar och tidskrifter.⁴²⁴ Men, och här kom en viktig precisering, programmet skulle ”inte enbart syssla med vad som en

smula snävt betraktas som kultur: litteratur, konst och kritik, utan också ta upp sådant som händer på de politiska, sociala och vetenskapliga områdena”.⁴²⁵ Programmet anslöt sig därmed till 1960-talets vidgade kulturbegrepp, där gränserna mellan samhälle/politik och kultur började suddas ut och där det politiskt brännbara programstoffet också hade sin givna plats.⁴²⁶

Kulturens villkor och roll i samhället var ett huvudtema i *OBS!* under de första åren. Ofta fanns ett internationellt perspektiv som tog upp kulturens villkor ute i världen.⁴²⁷ Programmet ägnade sig inte åt en traditionell kulturbevakning utan redaktionen hade ambitionen att bedriva kulturkritik med ett samhällsperspektiv – och omvänt: samhällskritik utifrån ett kulturperspektiv. Det var oftast svenska författare och andra kulturpersonligheter som stod för debattinläggen.⁴²⁸ Mer än *Tidsspegel* hade *OBS!* ambitionen att också skapa debatt genom att låta olika meningsyttringar i kontroversiella samhällsfrågor komma till tals och brytas mot varandra. Tönen i programmen var som regel också starkt polemisk. Med tiden blev programinnehållet allt mer politiskt brännbart och kontroverserna kring programmet ökade.

Strövtåg och paneldebatt i TV

Den svenska televisionen hade redan under försöksåren producerat samhällsreportage och debattprogram. Efter den officiella TV-starten 1956 gjordes vad som i vid mening kan karaktäriseras som dokumentära samhällsskildrande program av åtminstone fyra organisatoriska grupperingar, som omväxlande benämndes grupper, sektioner och avdelningar. Den splitttrade organisation som präglade TV-verksamheten från TV-försökens start blev med tiden fastare och det uppstod allt mer avgränsade och självständigt arbetande enheter som slutligen blev till fristående ”redaktioner”.⁴²⁹ En själv-

Lennart Ehrenborg var chef för dokumentärfilmen under enkanaltiden och senare även på TV1. Han hade kommit till Radiotjänst med den andra kursen för blivande TV-producenter. Han hade sin bakgrund som både teaterhistoriker och regissör av konstfilm. Hans kulturhistoriska intresse kom att påverka den första televisionens reportage om svensk historia. Ehrenborg genomförde flera stora projekt, bl.a. ett om Thor Heyerdahls forskningsresor med papyrusbåten Ra. FOTO: SVT BILD

ständig samhällsredaktion tillkom först den 1 januari 1963, med Ivar Ivre som chef; i praktiken hade dock Ivre under lång tid kunnat driva sin avdelning med en hög grad av självständighet.⁴³⁰

Olika dokumentära förhållningssätt

De olika enheterna utvecklade olika dokumentära förhållningssätt som påverkade såväl arbetssätt, formval, intresseprofil som konstnärliga ambitioner.⁴³¹ Dokumentärfilmssektionen under Lennart Ehrenborg bestod av personer som betonade filmestetiken och som främst hade ambitionen att skapa film med bestående konstnärligt värde. Ehrenborgs policy var

att hålla den fast anställda staben så liten och obyråkratisk som möjligt och att i stället lägga ut produktionen på frilansande filmare. Bo Bjelfvenstam och Eric M. Nilsson var förutom Ehrenborg de enda fast anställda dokumentärfilmsproducenterna på sektionen.⁴³² Dessa stod för friare, mer personliga uttrycksformer och angreppssätt än övriga producenter.

Den andra gruppen, Mats Rehnbergs kulturavdelning, hade i stället konstnärlighet som sitt programstoff och inriktade sig på att reproducera och kommentera annan konst. Avdelningen ansvarade även för kulturdebatterande program, t.ex. *Horisont* och *Studio 65*, som bidrog till att vidga kulturbegreppet och som inte väjde för att ta upp politiskt och ideologiskt laddade frågor. Här var Lars Ulvenstam en ledande profil, med uttalade ambitioner att öppna kulturbevakningen mot samhället. I programserien *Studio 65* fanns en medveten samhällsöppenhet, som försökte riva ner muren mellan kultur och samhälle.

Både Ivar Ivres sociala sektion och Gert Engströms aktualitetssektion prioriterade journalistiskt effektiva former framför estetiken.⁴³³ Samtidigt fanns skillnader i det journalistiska förhållningssättet: den sociala sektionen värnade, särskilt i starten, en strikt utredande, informationstät och folkupplysande journalistik, medan aktualitetssektionen stod för en populariserad journalistik med starka inslag av personifiering och inte sällan präglad av viss social indignation.

Temaserier och debattprogram: en välordnad TV-offentlighet

Även om de organisatoriska lösningarna varierade var det Ivar Ivre som från de första TV-försöken 1954 fram till tvåkanalstarten 1969 i praktiken fungerade som chef för den samhällsorienterade programverksamheten i televisionen, förutom nyheterna. Hans journalistiska inställning och förhållningssätt kom därför starkt att sätta sin prägel på programverksamheten.

Televisionen hade mycket begränsad sändningstid och endast en mindre del av denna äg-

nades åt samhällsprogram. Den sociala sektionen hade i genomsnitt två timmars programtid per vecka till sitt förfogande.⁴³⁴ Det gick naturligtvis inte att rymma en heltäckande samhällsbevakning inom denna ram. I stället beslöt redaktionen att koncentrera resurserna på några få större och genomarbetade temaserier, där ett samhällsproblem utsattes för ordentlig genomlysning.

Det var särskilt den politiska diskussionen i demokratins tjänst som låg Ivres hjärta närmast. Han ägnade mycket arbete åt att utveckla valprogrammen och ville utnyttja TV-mediet för att öka kommunikationen mellan väljare och valda. Ivre värnade det rationella politiska samtalet men var också en varm anhängare av seriös samhällsinformation, som han nalkades med ett närmast vetenskapligt-analytiskt förhållningssätt. Det fanns de som menade att Ivre var relativt snäv när det gällde programidéer och att han var ointresserad av formexperiment.⁴³⁵ Ivre var samtidigt den som kanske tydligast representerade den mediesyn som brukar kallas den sociala ansvarsideologin.⁴³⁶ För honom handlade programarbete om frihet under ansvar. Neutralitet, saklighet och opartiskhet var självklara utgångspunkter, men också att skapa kommunikation mellan sociala grupper och sträva efter samförstånd.

Ivres synsätt kom till tydligt uttryck i de program han själv producerade. I en serie industrireportage lyste intresset för det svenska arbetslivet och villkoren på arbetsmarknaden igenom, men också det vetenskapligt-analytiska förhållningssättet. I tre program under 1957 besöktes i tur och ordning Gustavsbergs porslinsfabrik, Sandvikens järnverk och Marabou chokladfabrik. Det var reportage som markerade en samarbetsanda i synen på förhållandena på arbetsmarknaden och på företagsdemokratien.

Samma syn präglade den rad av debattprogram, bl.a. *Lilla kammaren* och *Nya kammaren*, som tillkom under Ivres ledning. De var ofta oredigerade och formmässigt inte särskilt väl anpassade till TV-mediet. En rad experter el-

ler politiker bjöds in till de studiosända paneldebatterna, upplagda med utgångspunkt i representantskapets värdighet och betydelse som social organiseringsprincip i det svenska samhället. Vanliga människor, eller personer som inte var representanter för organiserade intressen, fanns inte med i debatterna. Debatterna blev också tämligen förutsägbara eftersom deltagarna knappast avvek från den linje de representerade. De fick en ritualiserad karaktär där deltagarna hade förberedda inlägg, begärde repliker på andra deltagares uttalanden och inte talade i munnen på varandra.⁴³⁷ Det var närmast riksdagens kammardebatter som var förebild för televisionens första debattprogram.

Lilla kammaren och *Nya kammaren* möttes av blandade omdömen i pressen. I programmen var det talade ordet i centrum och de bars upp av de deltagande personernas åsikter och deras förmåga att uttrycka sig intresseväckande och begripligt. Det var dock långt ifrån alltid som representantskapets värdighet var förknippad med en förmåga att tala i TV, ansåg bedömarena.

En förnyelse av televisionens debattprogram kom med en programserie som hette *Utan streck*, ledd av Ulrich Herz. Herz var samhällsvetare från Uppsala och hade innan han kom till Sveriges Radio 1960 arbetat på Stockholms-Tidningens ledarredaktion. Debatten i *Utan streck* var lättsammare både i ämnesval och form. Inläggen presenterades i snabbare tempo och deltagarna hade en personlig ton. Förebilden var ett amerikanskt debattprogram, kallat *Open End*, som saknade fast sluttid.⁴³⁸ *Utan streck* tog även upp kontroversiella frågor till debatt, t.ex. i programmet *Behöver vi en ny sexualmoral?*, som sändes 1962. Den nya tanke som låg bakom programmet var således att debatten inte skulle tidsbegränsas, utan vara "utan slut" vilket innebar att den kunde pågå tills debattdeltagarna inte längre hade något mer att tillägga. Programmet var en nyhet men snart kom kritik både mot Herz sätt att leda debatterna och mot att debatterna blev

väl utdragna. Det fanns de som ansåg att Herz var alltför ivrig att själv prata.

Även debatterna i *Utan streck* saknade "vanliga" människor. Deltagarna hämtades bland experter och företrädare för olika samhällsintressen och organisationer. Till och med i programmet om sexualmoralen, som ändå tog upp en central samlevnadsfråga av stor privat betydelse för större delen av svenska folket, fick olika organisationsföreträdare representera allmänheten.

Tre kategorier av aktörer dominerade särskilt starkt i debattprogrammen: representanter för partier och politiska beslutsinstitutioner, experter – nästan uteslutande akademiska sådana – och redaktörer från dagspressen. Redaktörernas flitiga deltagande kan ses som partipressens förlängning in i televisionen. Dagspressens redaktörer tycks ha betraktats som idealiska debattörer: de hade en förutsägbar grundsyn och de var vana att producera och uttrycka åsikter i många olika frågor. De var televisionens första "proffstyckare".⁴³⁹

Strövtåg i folkhemmet

Om 1950-talets programproduktion inom Ivres sociala sektion präglades av ett vetenskapligt utredande var spektakulär vardagsdramatik med drag av social indignation det som utmärkte aktualitetssektionens samhällsprogram. Aktualitetschefen Gert Engströms bakgrund på Expressen påverkade sannolikt hans syn på det sociala reportaget: typfallet var en manliga i kläm och oförstående myndigheter.⁴⁴⁰ Detta var också det som kännetecknade programserien *Strövtåg*, som startade 1958.

Programserien kallades ursprungligen *Strövtåg i folkhemmet*. Tanken var också att fingranska det svenska folkhemsbygget och lyfta fram dess brister och skavanker. Idén till Strövtågen kom från Per-Martin Hamberg och förebilder fanns i USA och Storbritannien (se ruta s.180).⁴⁴¹

Det första Strövtåget sändes vintern 1958 och handlade om bostadsbristen som då var akut särskilt i storstadsområdena. Producenten Lars Ag och reportern Karl-Axel Sjöblom

Med TV i verkligheten – ute i världen

Programserien *Strövtåg i folkhemmet* stod tillsammans med *Fokus* för en ny typ av socialjournalistik, som ifrågasatte myndigheter och politiker och som lyfte fram den enskilda människans villkor. Detta var en samhällskritisk journalistik som också var under internationell framväxt.

I den anglosaxiska världen delades den verklighetsbaserade radio- och TV-verksamheten (icke-fiktion eller fakta) ofta in i å ena sidan "news" dvs. nyhetssändningar, å andra sidan "current affairs", vilket ungefär motsvarar det som i Sverige kallas samhällsprogram, dvs. samhällsreportage, magasin och aktuella debatter. I USA hette det första samhällsmagasinet i TV *See It Now* med Edward Murrow som programledare och Fred Friendly som producent. Det startade 1951 på CBS. Murrow och Friendly hade tidigare gjort sig kända för ett motsvarande program i radio som hette *Hear It Now*.⁴⁴² *See It Now* tog sig an mycket kontroversiella ämnen. Bland annat utsattes den konservativa senatoren Joseph McCarthys tvivelaktiga metoder i sin jakt på misstänkta kommunister i den amerikanska armén för kritisk granskning. Programmet fick ett enormt genomslag och blev en förebild för en rad liknande programsatsningar i andra länder. Ett problem för den samhällskritiska och granskande journalistiken i den amerikanska kommersiella televisionen var dock att annonsörerna undvek program med kontroversiellt stoff. *See It Now* lades därför ner då annonsörerna drog undan sitt stöd.

I brittiska BBC skapades med *See It Now* som förebild programmet *Special Enquiry*, med Norman Swallow som producent. Programmet startade 1952. Det var det första som innehöll kritiskt granskande sociala reportage i brittisk TV. Det blev hyllat av kritikerna men var också mycket kontroversiellt. Programmet hade den särskilda ambitionen att låta vanliga människor få komma till tals och berätta om sin situation. Tidigare hade brittiska samhällsprogram dominerats av experter som fick uttala sig om olika frågor. I *Special Enquiry* fick allmänheten för första gången tillträde till TV.⁴⁴³ Ett av de första programmen behandlade t.ex. den svåra bostadssituationen i Glasgow, med många bostadslösa, en utbredd slum och nedgångna bostäder.⁴⁴⁴ Det var därför knappast någon slump att det första svenska Strövtåget vintern 1958 också behandlade bostadsfrågor.

letade runt i Stockholms omgivning efter familjer som bodde under usla villkor i dragiga sommarbostäder och kolonistugor. Redan efter detta första program blev Strövtågens genomslagskraft tydlig. I programmet uppmärksammades särskilt en bostadslös barnfamilj och kameran avslöjade hopplöshet, trångboddhet, fukt och kyla. Två dagar efter det att programmet hade sänts fick familjen en lägenhet i Stockholm via bostadsnämnden. Sjöblom minns i efterhand att han då för första gången ställde sig själv den obehagliga frågan om detta var rättvist eller ej: "Varför fick just de en våning? Bara för att de lyftes fram i ramp-ljuset av TV?"⁴⁴⁵ Samma problem gällde sedan många av de andra Strövtågen – den enskilda person eller familj som programmet strålkastarbelyste blev berömd.

De flesta av de följande Strövtågsprogrammen fick starkt genomslag. Ett av de mest uppmärksammade var Maj-Britt – ett samhällsproblem, som sändes våren 1958. Reportaget handlade om Maj-Britt, en rullstolsburen tonårsflicka som på grund av brist på andra vårdresurser placerats på ålderdomshem. Sjöblom intervjuade flickan, hennes läkare, kuratorer och politiker. Maj-Britts utsatta situation väckte stark indignation och många upprörda känslor. Tidningarna tog upp problemet till diskussion och statsminister Tage Erlander använde det i ett förstamajtal som exempel på att det fortfarande fanns luckor i välfärdssystemet.⁴⁴⁶

I Strövtågen avslöjades sociala missförhållanden och brister i Folkhemssverige. Strövtågsprogrammen visade också hur oförberedda myndigheter och politiker var på denna nya typ av granskning och hur oskickligt de ofta hanterade medieuppmärksamheten.

Det var dock ont om tid när Strövtågen skulle göras och programmen var inte alltid noggrant genomtänkta i alla delar.⁴⁴⁷ Resurserna för research ansågs vara små och inslagen gjordes i högt tempo och med ett minimum av planering. De två producenterna, en fotograf, en ljud- och en ljus tekniker reste land

Karl-Axel Sjöblom blev pionjär som reporter och programledare inom den granskande journalistiken. Genom att ta upp angelägna ämnen som han behandlade med ett lågmält tonfall kom programmen att få stor genomslagskraft. Hans medarbetare i *Strövtåg i folkhemmet* var Lars Ag (t.v.).

FOTO: JARL EKENRYD/SVT BILD

Socialjournalistik med ett uttalat David mot Goliat-perspektiv var ett av Strövtågsprogrammets kännetecken. Det var den lilla människan som kommit i kläm mot myndigheterna som uppmärksammades och det enskilda fallet fick representera helheten. Det var oftast Myndighetssverige som hamnade i skottgluggen, även om företag och politiker också kom att utsättas för granskning. Ett exempel på ett sådant Strövtågsprogram är Fallet Brun, som sändes våren 1959. Programmet handlade om arbetaren Gunnar Arvid Brun som i början av 1940-talet blev sjuk i gengasförgiftning när han arbetade som spårvägsarbetare i Stockholm. Brun drabbades av permanent lidande och obotliga skador. Hans fall bollades mellan olika myndigheter och läkare och då reportaget gjordes 15 år senare var det ännu inte avgjort. Programmet innehöll en ingående och saklig beskrivning av fallet, intervjuer med berörda myndigheter och läkare och sist en intervju med Brun själv. Karl-Axel Sjöblom summerade till sist:

15 år har alltså gått, men utredningen fortsätter. Experter grubblar, handlingar plöjs igenom. Brun själv är känd av ett fåtal. Han är en utredning, som mals igenom alla kuggar i maskineriet och vi har bara velat undra i det här programmet: Skall människan Brun glömmas bort? Det gäller ju inte en utredning om en bro eller en ny väg, utan

en mänsklig varelse och det kunde ha gällt vem som helst av oss.

Karl-Axel Sjöblom (kallad KAS) var den som oftast framträdde i rutan, som intervjuare och som berättare. I denna roll utstrålade han auktoritet och självsäkerhet men visade också stor inlevelseförmåga, engagemang och medmänsklighet. Det var som intervjuare han var skickligast. Han var alltid sympatisk och förstående mot den lilla människan och fick ovana intervjupersoner att slappna av inför kameran och våga berätta sin historia. Mot myndighetspersoner var han hövlig men bestämd och envis. KAS var en stor TV-personlighet som gjorde inläggande sociala reportage och intervjuer även i *Aktuellt*.

KAS var född 1923 i Sandhamn och son till en mästerlotts. Han blev student vid Södra Latin och gick vidare till arbete på nyhetsbyrån United Press och sedan på radions utlandsavdelning. Han hamnade på televisionen, där han producerade ett av dess första succéprogram, 10 000-kronorsfrågan. Strövtågen kom att bli det stora genombrottet för KAS, men för en tid var han även programledare i *Aktuellt*. Han var TV-chef i Göteborg 1959–1961.

och rike runt och filmade. Därefter vidtog en veckas redigeringsarbete innan programmet sändes. Den sociala indignationsjournalistiken i programmen tilltalade inte alla inom Sveriges Radio. Ivar Ivre hade t.ex. en ganska kritisk inställning till programmen, som han ansåg ibland vara präglade av en överdriven sensationslystnad och inte tillräckligt balanserade.⁴⁴⁸

Fokus: samhällskritisk socialjournalistik

Strövtågen gjordes av aktualitetssektionen, som också ansvarade för *Aktuellt* och en rad andra aktualitetsinriktade specialprogram. Dessa utgjorde komplement till *Aktuellt*. Det mest uppmärksammade av specialprogrammen var *Fokus*, som startade 1963.

Fokus tillkom under Aktuelltchefen Bo Isakssons ledning, men initiativet till programmet kom, enligt Isaksson själv, från TV-chefen Nils Erik Bæhrendtz, som hade varit i England och sett ett liknande program på BBC.⁴⁴⁹ Torbjörn Axelman var programmets förste producent men efter en tid tog Isaksson själv över ledningen. Under hela 1960-talet var det kritiska sociala reportaget programmets särskilda kännetecken. Även utrikesreportagen i programmet hade ofta en social inriktning och kunde t.ex. behandla rasförtryck och de färgades situation i USA.

När Isaksson presenterade tankarna bakom *Fokus* beskrev han det som ett av TV:s mest omdebatterade program. Programmet skulle vara ett aktuellt magasin, men syftet var att tränga bakom rubrikerna, "att få göra ett djupdyk under *Aktuells* notiser".⁴⁵⁰ Ambitionen var att i varje program, som vanligen rymde mer än ett inslag, försöka ha med åtminstone en aktuell person, att få ett brännande problem inträngande belyst och att ha ett dokumentärt inslag av mer ironisk och lekfull karaktär. Det skulle vara en samhällskritisk kontrast till det striktare nyhetsmagasinet *Aktuellt*. *Fokus* hade således samhällsgranskande ambitioner som liknade Strövtågens, men skilde sig från dessa program genom sin starka aktualitetsbetoning.

Programmet hade ofta ett kontroversiellt innehåll. Ett av de mest omdiskuterade inslagen under de första åren var en intervju med pastor Lewi Pethrus, som sändes i oktober 1964. I Sveriges Radios personaltidning gick radioprästen Gunnar Dahmén till attack mot programmet och liknade de två intervjuarna Gary Engman och Bo Holmström vid två unga SS-män som utsatte en gammal man för ett bryskt och översittaraktigt polisförhör. Debatten om programmet blev het och programformen omdiskuterad både i radiochefens programkollegium och i Sveriges Radios styrelse.⁴⁵¹

Den interna debatten om *Fokus* och den journalistik som bedrevs i programmet fortsatte under de följande åren. Kritikerna talade emellanåt om social pornografi och såg den nya journalistiken som ett tvivelaktigt inslag i TV-utbudet. De hävdade att nyhetsvärderingen låg alltför nära kvällspressens sensationsjournalistik samt att formen var en efterhärming av radions skjutjärnsjournalistik.

Från samförståndsanda till samhällsgranskning

Med Strövtågen och *Fokus* började samhällsjournalistiken i TV anlägga ett kritiskt perspektiv på samhällsförhållandena. Även programmen inom Ivres sociala sektion förändrades i samma riktning. Där satsade man visserligen främst på att göra längre, genomarbetade programserier där ett utvalt samhällsområde gavs en genomgripande belysning, men valet av programstoffet blev successivt allt mer brännbart.⁴⁵²

Stöttepelarna inom den fördjupande reportageverksamheten inom den sociala sektionen under 1960-talets första år var Karl-Axel Sjöblom, som då lämnat aktualitetssektionen, och Roland Hjelte, som blivit heltidsanställd TV-producent 1959. Deras första insatser som undersökande journalister visades i en serie om trafiksäkerhet som sändes 1961. Serien var en ingående granskning av bilindustrin med rubriker som Trafikens glömda offer, Tro och vetande om trafiken och Den S-märkta bilen,

Roland Hjelte var en av televisionens första undersökande samhällsreportrar. Han föddes 1930 i Småland. Han tog studentexamen och studerade statistik och statskunskap vid Göteborgs högskola. I Göteborg fanns en begränsad journalistutbildning inom högskolan. Han fick via Mats Rehnberg arbete på Nordiska museet och Skansen. När televisionen startade övningsverksamhet bedrevs en del av denna på Skansen och Hjelte drogs in i arbetet. Han fick kontakt bl.a. med Per-Martin Hamberg och Ivar Ivre och blev ansvarig för tillverkningen av frågor till succéprogrammet *Kvitt eller Dubbelt*, som startade 1957 med Mats Rehnberg som domare och Karl-Axel Sjöblom som producent.

Roland Hjelte övergick därefter till Samhällsredaktionen. Han blev heltidsanställd TV-producent från den 1 januari 1959 och etablerade snart ett samarbete med Karl-Axel Sjöblom. Tillsammans gjorde de en rad uppmärksammade samhällsreportage. De kompletterade varandra väl. Hjelte, som helst inte ville synas i rutan, stod för faktainsamling och undersökningar medan KAS intervjuade och berättade. Hjelte hade en tillbakadragen profil och trots att han blev utsedd till "årets oroare" i en veckotidning 1966 beskrivs han som "en försynt herre som aldrig visar sig i rutan och inte hyser någon lust att bli folkhjälte. Hans enda ambition är att presentera sanningen så nära han kan komma den."⁴⁴ Det var inte någon aggressiv framtoning som gjorde Hjelte kontroversiell, utan i stället de fakta som kom fram genom hans noggranna research. Vid tvåkanalstarten blev Hjelte chef för Faktaredaktionen på TV2 och 1981 blev han chef för *Dagens Eko*.

Roland Hjelte redigerar. Året är 1963.
FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

men den ledde inte till någon större debatt. Mer uppmärksammade blev reportagen i den senare serien *Dokument*, där bland annat den svarta bostadsmarknaden och narkotikafrågan behandlades.

Hjeltes och Sjöbloms reportage fick ofta ett mycket starkt genomslag i den offentliga debatten. Programmet *Tro, tro, tro*, som sändes i juni 1963, är ett exempel. Det var ett program om Maranatarörelsen där man fick följa ett Maranatamöte från början till slut. Programmet innehöll många starka scener som bland

annat visade människor i religiös extas, handpåläggningar och tungomålstalande. Programmet rörde upp känslorna hos många tittare. "Chockprogram" var den gängse beteckningen i pressen, som särskilt riktade in sig på de starka reaktioner mot Maranatarörelsen som programmet väckte hos publiken.

Mycket omdiskuterat och även kritiserat, men av helt andra skäl, blev också programmet *Kan vi lita på läkemedelsindustrin?*, som sändes vintern 1963. Programmet gjordes med anledning av den s.k. neurosedynkatastrofen,

där hundratals barn föddes med svåra fysiska handikapp sedan deras mödrar ätit nervlugnande medel. Programmet ställde frågan om vilket ansvar medicintillverkarna kände gentemot allmänheten och hur man balanserade vinstintresse mot riskerna för allvarliga biverkningar. Programmet var det första i televisionen som utsatte näringslivet för kritisk granskning och läkemedelsindustrin reagerade också starkt mot programmet, som anklagades för att ge en ensidig och tendentiös bild. Beskyllningarna framfördes vid en uppvaktning hos TV-ledningen. TV-chefen Nils Erik Bærendtz utlovade att ett nytt, kompletterande program om samma ämne skulle sändas. Löftet om ett nytt program gavs utan att frågan hade diskuterats med den ansvariga redaktionen eller producenten, vilket väckte stor irritation hos de berörda.⁴⁵³ TV-ledningen tog till sig kritiken. I fortsättningen skulle företaget komma att hålla mer på sin integritet och inte ge efter för påtryckningar utan att ens ha diskuterat anklagelsernas sakliga grund.

John Sune Carlson och Lennart Hydbom blev Samhällsredaktionens andra huvudsakliga reportageteam när det gällde allmänna samhällsreportage. John Sune Carlson hade varit omstridd redaktör för televisionens *Pressfönstret* redan 1963.⁴⁵⁵ Därefter följde en rad reportage som successivt blev allt mer kontroversiella till både form och innehåll, i synnerhet efter mitten av 1960-talet.

Samhällsredaktionen växte och allt som gjordes var inte av kontroversiell karaktär. I augusti 1963 bestod den av 13 personer med Ivar Ivre som chef och Gustaf Olivecrona som ställföreträdare. I november 1965 hade redaktionen expanderat ytterligare till 19 personer, med sju producenter.⁴⁵⁶ Lars Orup, som närmast kom från Aktuelltredaktionen, förstärkte Samhällsredaktionens inrikespolitiska bevakning och gjorde bl.a. programserien *Politisk dagbok*. Sven Anér blev redaktör för *Pressfönstret*, Olle Berglund ansvarade för reportage kring landsbygdsnärningar och miljö och Bengt Gustafsson förstärkte arbetsmarknadsbevakningen.⁴⁵⁷

Hem- och familjesektionen synliggör kvinnorna

I motsats till aktualitetssektionen var hem- och familjesektionen helt dominerad av kvinnliga medarbetare, som gjorde faktaprogram riktade främst till den kvinnliga publiken.⁴⁵⁸ Inriktningen var inte ny. Särskilda husmorsprogram hade funnits inom radion sedan 1930-talet.⁴⁵⁹ Även i andra länder fanns särskilda TV-program riktade till kvinnor, t.ex. BBC:s *Women's Magazine*, som startade 1947.⁴⁶⁰

De kvinnliga erfarenhetssfärerna och kvinnans villkor i skiftet mellan femtio- och sextio-tal belystes i flera programserier och reportage. Den nya kvinnorollen som följde av kvinnornas inträde på arbetsmarknaden och problemen med att förena yrkes- och familjeliv blev ett återkommande ämne. Ofta var det akademiska experter som stod för både bedömningar och rådgivning.

Chef för televisionens hem- och familjesektion var Ingrid Samuelsson, som kom från radion. Flera av de program hon producerade kom att uppfattas som kontroversiella, bland annat *Sämre lön för samma arbete* (1960) som tog upp frågan om särskilda kvinnolöner. Redigeringen av programmet upprörde industrins företrädare, som menade att kärnpunkten om löneskillnaden mellan kvinnor och män samt dess orsaker hade klippts bort ur intervjun med en företagsledare och att den deltagande LO-sekreteraren gavs sken av att företräda den opartiska vetenskapen.⁴⁶¹

Konsumentupplysning skapar debatt

Konsumentupplysning i radio och TV var en kontroversiell fråga under andra hälften av 1950-talet. Området skapade ofta brännbart programstoff. I TV startade *Konsumentrutan* 1959.⁴⁶³ Med tanke på att sådana program kunde uppfattas som kontroversiella hade det första programmet inletts av Henrik Hahr, då programdirektör på TV, som gav en översikt av vilka regler radion hade att följa vid konsumentupplysning. Dessa följde de allmänna riktlinjer som infogats i reglerna om reklam i radio och TV.

Ingrid Samuelsson

De närmaste åren förekom en lång rad konsumentupplysande program i TV. Den sociala sektionen hade en serie som hette *Bästa köp* där tillkallad expertis skulle avgöra vilket som kunde betraktas som bästa köp i en grupp varor. Det ledde till starka protester från näringslivet och handeln.⁴⁶⁴ Karl-Axel Sjöblom gjorde ett uppmärksammat program om flytvästar som också väckte stor debatt och ställde frågor om hur Sveriges Radio skulle hantera konsumentupplysning. Inom ramen för den år 1960 tillsatta radioutredningen hade också en särskild grupp i ett delbetänkande lagt fram ett förslag om televisionens ansvar för konsumentupplysning.⁴⁶⁵ Även om förslaget inte resulterade i några konkreta beslut påskyndade det utbyggnaden av konsumentprogrammen och därmed utformningen av särskilda regler för sådana program. Publiceringskommittén, som var den grupp inom Sveriges Radio som tillsatts för att ta fram särskilda regler för programverksamheten, lade fram ett förslag till sådana våren 1964.⁴⁶⁶

De principer som särskilt uppmärksammades i reglerna om konsumentupplysning i radio och TV var saklighet och opartiskhet. I fråga om sakligheten lades stor vikt vid dokumentation, men också möjligheten för beriktigande i efterhand. Den kontroversiella frågan beträffande opartiskheten var när en part vägrade att delta i program. Här fastslog nu reglerna att en sådan vägran skulle ge vissa parter "ett slags vetorätt, som vore oförenligt med opartiskhet".⁴⁶⁷ Samtidigt fanns det i reglerna en utförlig diskussion om hur man skulle göra om en part senare önskade att få bemöta det som sagts i ett program, liksom skyldigheten att redovisa en frånvarande parts synpunkter.⁴⁶⁸

Makten över det politiska samtalet

De stora stridsfrågorna angående den politiska bevakningen under det första decenniet efter andra världskriget var vilka politiska partier som skulle ges tillträde till etermediernas of-

FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

Chefen för televisionens hem- och familjesektion Ingrid Samuelsson var utbildad hushållslärarinna som började på radion för att göra husmorsprogram under 1940-talets krigsår. Hon var en stridbar kvinnosaks kvinna som förutom husmorsfrågor också tog upp hem- och familjepolitik, hälsofrågor och konsumentupplysning. Hon tvekade inte heller att ta sig an kontroversiellt programstoff.

Ingrid Samuelsson bedrev i många av sina program samhällsbevakning ur ett kvinnoperspektiv. Besvärlig, sade många om Ingrid Samuelsson, och hon själv höll med. "Jo, jag var nog besvärlig. Men det var nödvändigt att vara besvärlig. Det ansågs t.ex. länge otänkbart att kvinnorna skulle komma med i programtjänstemännens förening. Det bråkade vi om. Det blev kalabalik och diskussioner. Styrelsen fick gå och kvinnorna kom in", sade hon i en intervju i tidningen *Arbetet* 1975.⁴⁶²

Samuelsson kom till televisionen redan under de första TV-försöken 1954. Det var en besvikelse, menade hon i efterhand. Det gick, enligt Samuelsson, inte att föra över programstoff från radion. Man fick börja om från början. Det var inledningsvis svårt att i TV vara kritisk mot industrin. Som chef för televisionens hem- och familjesektion var Samuelsson en av de obekväma kvinnor som kämpade för att synliggöra kvinnors villkor och livsvärldar i programproduktionen.

fentlighet. Tio år senare handlade diskussionen snarast om vem som skulle ha makten över den politiska dagordningen i radio och TV: partierna eller Sveriges Radios journalister.

De demokratiska värdena

Det ideologiskt starkt polariserade debattklimatet i slutet av 1940- och början av 1950-talet hade givetvis på olika sätt kommit att påverka radion. Radionämnden var mycket observant på situationen och anordnade redan i januari 1948 en debatt på temat "Radion och tidens problem". Radiotjänsts styrelse, ledande personal och provinsombud samt representanter för dagspressen diskuterade radions roll i samhällsdebatten. Det rådde stor enighet om att radions ställning förändrats. Den hade framför allt blivit friare i förhållande till andra samhällsinstitutioner och deltagarna var också eniga om att detta var en riktig utveckling.⁴⁶⁹

Radions ökande aktivitet i fråga om samhällsprogram kom samtidigt att möta kritik från berörda parter, inte minst då det inrikes- och utrikespolitiska läget hårdnade senare under samma år. I en skrivelse till Radiotjänsts styrelse framhöll radioledningen det viktiga i att lyfta fram demokratifrågorna och att kritiskt granska diktaturer. Styrelsen gjorde mot denna bakgrund även ett principuttalande, som kom att bli vägledande för de följande åren, där det fastslogs att försvaret av de demokratiska värdena var en av radions främsta uppgifter och fortsatte:

I praktiken innebär detta, att upplysning om tanke- och yttrandefrihetens betydelse har sin givna plats i programmet. Opinionsriktningar, villkas verksamhet riktar sig mot demokratin, sådan denna uppfattas inom västerländsk kultur, får icke ensidigt komma till tals och får icke lämnas oemotsagda. Vidare bör tillses, att försätlig propaganda mot demokratin icke insmyger sig i tillsynes opolitiska programpunkter. En fri och offentlig argumentering i de politiska huvudfrågorna är demokratiens bästa försvar. I överensstämmelse härmed ämnar Radiotjänst icke nu göra någon ändring i hittillsvarande

praxis, som innebär att alla politiska riktningar av betydelse har möjlighet att delta i radions politiska debatter. Frågan om formerna för den politiska upplysningsverksamheten i radio i samband med årets valrörelse kommer att övervägas med ledarna för de politiska partierna.⁴⁷⁰

Uttalandet innebar således dels att Radiotjänst i sina program skulle verka för en västerländsk demokratisyn och förhindra andra synsätt att komma fram, dels skulle erbjuda en öppen debatt. Den praktiska tillämpningen av dessa riktlinjer blev att kommunisterna fick vara med i debatterna, men att de aldrig skulle få sista ordet. Uttalandet kom även att bli grunden för den s.k. demokratiparagraf som infördes i radions avtal med staten ett drygt decennium senare.

Principen hade etablerats i valrörelseprogrammen redan 1946, men den var inte alltid lätt att tillämpa i den dagliga programverksamheten (se nedan). Behandlingen av kommunisterna var i hög grad ett uttryck för det rådande åsiktsklimatet inom radion. Nils-Olof Franzén skriver i efterhand:

Var nu behandlingen av kommunisterna felaktig, stötande? Med hänsyn till yttrandefriheten och kravet på radions opartiskhet måste nog svaret bli: ja, strikt formellt var det en diskriminering. Jag tyckte inte så 1948. Vad som då tidigare hade hänt i Östeuropa var så upp-rörande att det var svårt att betrakta kommunismens försvarare i Sverige som demokrater. Men det hade varit riktigtast att inte särbehandla dem i förhållande till andra partier.⁴⁷¹

Då kommunisterna förlorade ett betydande valjarunderlag i både 1948 och 1952 års val och därmed tappade sin tidigare politiska position blev principen mindre kontroversiell. Men frågan om kommunisternas representation förblev ett känsligt kapitel under lång tid.

Programansvar i en ny tid: formaliserade programregler

Måndagen den 16 juli 1956 hade författaren Vilhelm Moberg erbjudits att i radio föra fram sina synpunkter på rättsröten i Sverige. Mo-

Ett av televisionens mest kända ansikten när det gällde konsumentupplysning var Charlotte Reimerson. Bilden visar henne som programledare i ett program för villaägare – *Att se om sitt hus* – från 1960.

FOTO: BENGT NORDWALL/SVT BILD

berg hade gjort sig känd som stridbar debattör. Radiotjänst hade samtidigt garderat sig genom att inlägget skulle ske i programpunkten *Fritt ur hjärtat* och genom att justitieministern senare samma vecka skulle beredas tillfälle till replik. Moberg kom emellertid att backa ur sedan han fått veta att det var radiochefen som skulle bli juridiskt ansvarig för eventuella äre-röriga angrepp i programmet.⁴⁷²

Mobergs tvekan inför att delta i programmet illustrerar den förändrade situationen för radion under slutet av 1940-talet och början av 1950-talet. Radioverksamheten hade expanderat och programverksamheten hade blivit aktivare. Samtidigt var den konsensus som rått om radions roll i samhället inte längre självklar och regelsystemet inte längre i takt med samhällets förändring, som i ökande grad kännetecknades av konflikter.⁴⁷³ Både inom och utanför radion blev man allt mer klar över det nödvändiga i att reda ut Sveriges Radios an-

svar. En av de första uppgifterna Olof Rydbeck förelade sig som ny radiochef var därför att precisera principerna för programpolitiken.

Radiochefens utgångspunkt var att radio-TV-monopolet var en teknisk fråga, men att detta förutsatte att det måste råda yttrandefrihet: "största möjliga utrymme för mångsida-gast möjliga mängd av information, underhållning av idéer".⁴⁷⁴ I sammanhanget hänvisade Rydbeck till koncessionens bestämmelser, till Publicistklubbens publiceringsregler för dagspress och till de grundläggande principerna om objektivitet och opartiskhet. Det som var nytt var viljan att nu kodifiera regelsystemen. Särskilt de nya programformerna ökade behovet av riktlinjer och nyckelordet var ansvar. Kanslichefen vid Sveriges Radio, Henrik Hahr, formulerade behovet mycket tydligt i årsbo-ken för 1961:

Som en röd tråd genom alla dessa utvecklings-tendenser, vilka utan svårighet kan registreras,

går den känsla som Sveriges Radio och dess ledning har, nämligen att ansvaret ständigt ökar. Det har därför gällt att genom lämpliga interna åtgärder se till att verksamheten bedrivs så att den uppfyller de villkor som stipulerats för Sveriges Radio.⁴⁷⁵

Det som framför allt sysselsatte radioledningen var vikten av att förhindra rättskränkningar. I början av 1960 tillsatte direktionen en kommitté med bl.a. företrädare för nyhets- och samhällsprogrammen för att utarbeta ett förslag till särskilda publiceringsregler.⁴⁷⁶ En särskild uppgift var att belysa rättsliga problem i samband med nyhetsprogram.⁴⁷⁷

Kommitténs rapport behandlade både de allmänna juridiska principerna och det egentliga programansvaret och lade fram ett förslag till programregler.⁴⁷⁸ I fråga om programansvar konstaterade man att varje medarbetare som medverkar vid utsändning har ett eget rättsligt ansvar. Man begränsade sig därför till att redovisa olika straffbara handlingar och att uttala att medarbetare som misstänker att ett program kan komma i konflikt med dessa har skyldighet att ta kontakt med överordnad. Dessutom uttolkades i åtta detaljerade punkter hur reglerna om att "sakligt, opartiskt och i lämplig form meddela upplysning om nuets händelser" skulle tillämpas. Kravet på opartiskhet var "av fundamental betydelse, en huvudregel för all programverksamhet och en nödvändig förutsättning för att allmänhetens förtroende för Sveriges Radio skall kunna bevaras".⁴⁷⁹

Det markerades att varje nyhetsredaktion skulle svara för en självständig nyhetsvärdering men "i tveksamma fall har den att föra frågan vidare till högre instans inom företaget". Det sades också att radion inte fick väja för frågor av kontroversiell natur, men att det då "med alldeles särskild noggrannhet måste övervägas vad opartiskheten och sakligheten kräver". I ett avseende bortföll kraven på opartiskhet och det gällde hävdandet av de demokratiska värdena.

Programreglerna fastställdes av Sveriges

Radios styrelse den 15 december 1960. Samtidigt beslutade styrelsen om en särskild arbetsordning, som klarade ut organisatoriska ansvars-förhållanden i programarbetet.⁴⁸⁰

Beträffande de politiska programreglerna rådde betydande enighet i Sveriges Radios styrelse. Men det fanns åsiktsskillnader, som bl.a. gällde kommunistfrågan. När det första förslaget till politiska programregler ett par år senare förelades styrelsen fanns exempelvis följande formulering beträffande en av de kontroversiella punkterna:

Så länge *odemokratiska riktningar* inte är olagliga utan till och med har möjlighet att bli företrädare i riksdagen och andra offentliga organ, anser sig Sveriges Radio ej böra vägra dem att fram-träda i program [...] Huvudregeln är dock, att de endast i undantagsfall får komma till tals, och att deras uttalanden därvid icke får lämnas oemotsagda.⁴⁸¹

I det förslag som styrelsen senare antog hade formuleringen blivit kort och koncis och därigenom fått en mer restriktiv karaktär:

Beträffande *odemokratiska riktningar* är huvudregeln, att de endast i undantagsfall får komma till tals, och att deras uttalanden därvid icke får lämnas oemotsagda.⁴⁸²

Den nyansskillnad som här framträder torde ha varit typisk för skillnaden mellan programmedarbetarna på Sveriges Radio och Sveriges Radios styrelse. De förra markerade vikten av yttrandefrihet, medan den senare representerade en politiskt grundad bedömning.

Ökande kontroversialitet

Det är svårt att bedöma programreglernas praktiska betydelse. Till stor del var de en kodifiering av tidigare praxis, samtidigt som själva formaliseringen säkerligen var ett uttryck för ledningens vilja att skapa ordning i programverksamheten. Behovet motiverades sannolikt inte främst av programverksamhetens utveckling utan snarare av företagets kraftiga expansion. Organisationen hade vuxit, redaktionerna arbetade allt mer på egen hand

De tre som gjorde den kontroversiella *Nattredaktionen* var (fr.v.) Fritiof Haglund, Britt Edwall och Henning Pallesen. FOTO: SVT BILD

och de enskilda journalisterna blev också mer självständiga. En samordningsinstans var Radiochefens programkollegium där programarbetet i allmänhet och kontroversiella frågor i synnerhet kunde diskuteras.

Att programreglerna inte fungerande hämmande på den kontroversiella programverksamheten är också uppenbart. Tvärtom accentuerades den nya journalistiken under 1960-talets första hälft, vilket innebar att kontroverserna kring programverksamheten blev fler, inte minst genom att särskilt radion började spela en aktiv roll i samhällsdebatten. Radions *OBS!* hade en uttalad ambition att skapa debatt och *Tidsspegl*en började inriktas på kontroversiellt programstoff. Under 1963 gjorde också *Nattredaktionen* redaktion (med Britt Edwall, Fritiof Haglund och Henning Pallesen) en serie kritiska sociala reportage. Som vi sett hamnade även flera TV-program samtidigt i blåsväder. I början av 1963 löpte t.ex. pressdebatten om radions *Nattredaktionen* parallellt med debatten om televisionens *Pressfönstret* och *Kan vi lita på läkemedelsindustrin?* Frågan

är om Sveriges Radio någonsin tidigare varit utsatt för så många kritiska blickar samtidigt som under denna tid.

Det som först och främst väckte kritik var att radio och TV hade vidgat gränserna för vilka frågor och perspektiv som kunde behandlas i radio och TV. Etablerade moraluppfattningar, kyrkan, äktenskapet och andra samlevnadsfrågor sattes ifråga. Även utrikespolitiken visade sig innehålla allt mer brännbart programstoff. Det fanns en strävan efter att expandera yttrandefriheten och att spegla en kultur- och samhällsdebatt som i sig börjat bli allt radikalare. Att kontroverserna avspeglade ett nytt förhållningssätt från journalisternas sida var också tydligt. Det fanns en vilja att kritiskt börja granska samhällets dominerande institutioner.

Ytterligare en förklaring till debatten om Sveriges Radio var att televisionen blivit en allt större maktfaktor i samhället. Etermedierna hade tagit över mycket av pressens tidigare roll i opinionsbildningen, inte minst som en följd av den s.k. tidningsdöden, som innebar

att färre röster kunde höras i pressen. Särskilt TV hade därför ögonen på sig.

Den interna debatten: mångfald eller fördjupning

Den nya journalistiken var tidvis omstridd även inom företaget. Radiomedarbetaren Lars Madsén såg sig som representant för de journalister som omfattade "ett vetenskapligt färgat synsätt, som mera sakligt vill utreda" till skillnad från dem som omfattade ett synsätt som var mer "tidningsjournalistiskt, som gärna vill stimulera publikintresset med sensation av något slag".⁴⁸³ Han fortsatte:

Vi reagerar på mopsintervjun. Låt bli att prata medan jag avbryter. Vi reagerar när utfrågaren inte vill förstå svaren. Det är förlåtligare, när han uppenbarligen inte begriper. Vi reagerar, när vi känner, att här gäller det att göra en panggrej, i stället för att ta reda på hur det verkligen förhåller sig [...] Vi skäms, när skjutjärnsjournalisten inte ens kan skjuta.

Vi beundrar en del intervjuoffers tålmod och talang att ge så bra svar på så tomma frågor. Vi undrar över tron att snabba frågor, där den utfrågade inte skall få andrum till eftertanke, skall kunna ge sannfärdigare svar. Skall han bringas på fall genom förvirring? Vi undrar över tron att den som vinner en debatt har rätt.⁴⁸⁴

Tydligare än så kan knappast brytpunkten mellan ett äldre och nytt synsätt på samhällsjournalistiken uttryckas.

Men även bland de journalister som förespråkade en mer aktiv journalistik fanns det delade meningar om hur en allsidig och opartisk samhällsspeglings skulle kunna uppnås inom ramen för ett monopolföretag. Det fanns i huvudsak två synsätt. Det ena – fördjupningsstrategin – hade som överordnat mål att ta reda på och redovisa sanningen om en fråga eller ett skeende genom ett noggrant efterforskande. Söderströms och Ortmarks utfrågningsprogram med sina minutiöst förebredda intervjuer är tydliga exempel, liksom även en stor del av reportageproduktionen inom Ivres samhällsredaktion. Den andra linjen – mångfaldsstrategin – utgick från att allsidighet bäst

kunde uppnås genom att så många perspektiv som möjligt ges utrymme i etern. Lyssnarna och tittarna fick sedan själva ta ställning till vilket perspektiv som var det riktiga. Radions *OBS!* och Lars Ulvenstams *Studio 65* i TV kan ses som uttryck för mångfaldsstrategin.

Mångfaldsperspektivet hade utgångspunkter som på många sätt öppnade dörren för ett ifrågasättande av objektivitetsbegreppet. Det förebådade en ny journalistik, där redovisningen av skeendet inte nödvändigtvis stod i centrum, utan där radio och TV skulle förmedla en mångfald av synsätt och verklighetsperspektiv.

Framflyttade positioner med Radionämndens stöd

Oavsett ansats medförde de kontroversiella programmen som regel anmälningar till Radionämnden. Exempelvis var det en diger lista anmälningar som nämnden ställdes inför under sitt januarimöte 1963.⁴⁸⁵ På samma möte behandlades skjutjärnsprogrammen i radio, sexualdebattprogrammen i TV, *Nattredaktionen* i radio samt Maranataprogrammet och *Pressfönstret* i TV.

Radionämnden kom i flertalet fall att fria Sveriges Radio. Mycket talar för att nämnden närmast kom att fungera som ett stöd när Sveriges Radio manövrerade sig mot ett ökat oberoende även i fråga om kontroversiella program. Friandena 1959 av programmet om Eugeniahemmet och ett Strövtågsprogram gav både radion och televisionen råg i ryggen. Beslutet visade enligt den interna tolkningen att det var möjligt att göra kritiska program som riktade sig mot enskilda institutioner, myndigheter eller företag om man bara gav de ansvariga möjlighet att lägga fram sina synpunkter. För nyhetsprogrammen uppfattade Sveriges Radio dock att det fanns vissa restriktioner, eftersom man där menade att kritiken måste ha "ett allmännyttigt syfte".⁴⁸⁶

Att Radionämndens beslut ofta kom att gå Sveriges Radios väg förklaras delvis av att nämnden hade stor förståelse för och insikt

i radions och televisionens sätt att arbeta. Nämnden följde på nära håll de journalistiska förändringarna. Vid ett möte våren 1962 diskuterade nämnden intervjuteknik inklusive redigeringsfrågor och lät medarbetare på radion och televisionen demonstrera olika tekniker. Exempelvis hade Åke Söderqvist från *Aktuellt* i uppgift att visa filmprov på intervjuer, Ivar Ivre, Roland Hjelte, Lars Ag och Karl-Axel Sjöblom skulle redovisa sitt arbets-sätt och Herbert Söderström skulle "avslöja korsförhørs-intervjuns speciella problematik".⁴⁸⁷ Nämndens förståelse för Sveriges Radios synpunkter hade säkerligen dessutom att göra med dess sammansättning – och med att nämnden och dess föredragande arbetade relativt nära företaget.

Radionämnden hade som huvudprincip att en vidsträckt yttrandefrihet måste råda i etern. Att anmärkningar riktades mot programmen var ovanligt, de fällande besluten ännu färre.⁴⁸⁸ Trots detta kan man vid en genomgång av Radionämndens protokoll spåra det intrikata förhandlingsspel som hela tiden pågick. Det var vanligt att Radionämndens utlåtanden, även när man beslutade sig för att fria ett program, indirekt framförde kritik och till och med riktade direkta uppmaningar till programföretaget att för framtiden undvika vissa saker. På så sätt markerade nämnden när radio och TV befann sig i gränstrakterna för vad som var till-låtet, utan att därför behöva fatta ett fällande beslut. Beträffande Maranataprogrammet 1963 uttalades exempelvis:

Radionämnden uttalar icke någon anmärkning mot programmet, men anser sig dock böra rekommendera Sveriges Radio, att med hänsyn till enskilda människors integritet, iakttaga största försiktighet vid exemplifiering i program av denna karaktär.⁴⁸⁹

Indirekt kritik från Radionämnden var därmed mycket vanligare än vad som kan spåras i direkt fällande beslut. På så sätt fanns det faktiskt i Radionämndens uttalanden ofta riktlinjer för kommande program, trots att nämnden endast skulle efterhandsgranska program och

pröva om de var i överensstämmelse med de lagar och avtal som reglerade programverksamheten.

Försiktig balansgång mot ökat oberoende

På politiskt håll fanns emellertid synpunkter på hur Sveriges Radio skötte sitt fögderi. År 1960 motionerades det i riksdagen om behovet av en statlig utredning av radions juridiska ansvar. Motionen gick igenom och Justitiedepartementet utsåg en utredare på hösten samma år, något som säkert förklarar den snabbhet med vilken radion under samma period fick fram sina programregler. Utredningen som haft "upprepade samråd" med Sveriges Radios kommitté för publiceringsfrågor, föreslog en ny lag som överförde delar av Tryckfrihetsförordningens principer på radio och TV.⁴⁹⁰ Sveriges Radios styrelse uttalade i sitt remissvar att man visserligen fortfarande var tveksam till behovet av lagstiftning, men att man inte motsatte sig en sådan lag, bl.a. därför att den skulle innebära ett meddelarskydd också för radio och TV.⁴⁹¹

Lagförslaget genomfördes dock inte, men däremot infördes en i huvudsak överensstämmande radioansvarighetslag 1967.⁴⁹² Det intressanta med utredningsförslaget var att det bidrog till att Sveriges Radio stärktes. En viktig förklaring till företagets starka ställning var säkerligen det försiktiga manövrerandet i kontroversiella frågor. Inte minst utarbetandet av de programpolitiska reglerna var en betydelsefull markering från programföretagets sida. För det omgivande samhället visade det på en beredvillighet att ta ansvar och följa bestämda regler. Ledningen markerade även tydligt sin medvetenhet om den stora betydelse radio och TV har i ett demokratiskt samhälle, både för folkupplysningen och för det politiska livet. Sveriges Radios försiktiga balansgång mellan olika intressen kan därför ses som en förutsättning för den ökade journalistiska friheten. Det gällde inte minst för den politiska bevakningen.

Partipolitisk journalistik 1946–1965

Med anledning av en redan i november 1945 arrangerad debatt på temat *Staten och industrin* bad programtidningen Rösterna i Radio ledande politiker att kommentera politikens roll i radion.

Statsminister Per Albin Hansson menade i sin kommentar att de politiska avgörandena berörde hela folket och att radion stod i upplysningens tjänst: "Vad är då naturligare än att radion förmedlar även politisk diskussion".⁴⁹³

Politiska debattprogram hade också under efterkrigstiden fått sin givna plats i radions programverksamhet. Under de följande två decennierna kom det partipolitiska stoffet att öka i omfattning i både radio och TV och formerna för den politiska bevakningen att bli allt mer omdiskuterade. Det gällde särskilt journalisternas strävan att göra valprogrammen mer "radiomässiga". På ett område förekom det hela tiden ett spänningsfyllt spel mellan radioföretaget och partierna: det gällde hur valrörelserna skulle bevakas.

Radion dominerar opinionsbildningen

Valrörelsen i radion inför 1946 års kommunal- och landstingsval var den första som fick en journalistisk utformning. Detta gällde både partiledarintervjuerna och slutdebatten. Radiomedarbetaren Gunnar Helén var en av de drivande krafterna. Hans utgångspunkt var att man måste få mera liv i den politiska debatten: "En radio som skyggar för varje brännande fråga i samhället kan inte bli annat än en speldosa eller en karikatyr på en folkhögskola."⁴⁹⁴ Ett första steg var att få bort bundenheten till manus.⁴⁹⁵

Den modell som valdes för partiledarintervjuerna var en utfrågning, där utfrågarna var tidningsmän från motståndarpartierna. Parti-

erna fick visserligen själva nominera dem, men partiledaren fick inte i förväg veta vilka frågor som skulle ställas. Formen var en stor förändring i förhållande till vad som tidigare hade gällt. Helén, som själv höll i utfrågningarna, konstaterade i efterhand att det visserligen blev livligare än tidigare, men att både utfrågare och partiledare ändå till viss del använde manus. Att det också blev utrymme för improvisation visade utfrågningen av Per Albin Hansson, där utfrågarna hade svårt att få sina frågor att räckas till. En annan stor nyhet var att kommunisternas partiledare både blev utfrågad och fick vara med i den avslutande partiledardebatten.⁴⁹⁶

Också slutdebatten utan manus fungerade enligt planerna. Gunnar Helén menade själv att valrörelsebevakningen 1946 blev en triumf för radion, vilket fick till följd att han fick lov att ta med de partipolitiska frågorna till sin sektion på föredragsavdelningen i samband med omorganisationen påföljande år. Olof Forsén menade i sina radiominnen att Gunnar Helén genom "sin oräddhet och sin frispråkighet" berett vägen för friskare fläktar.⁴⁹⁷ En programserie hösten samma år, där Helén lät politiker porträtteras av sina motståndare, visade på Radiotjänsts vilja att göra kontroversiella saker på det partipolitiska området.⁴⁹⁸ Även aktualitetsavdelningens Lennart Dansk var en av arkitekterna bakom radions förändrade politiska bevakning.

Radions politiska genombrott

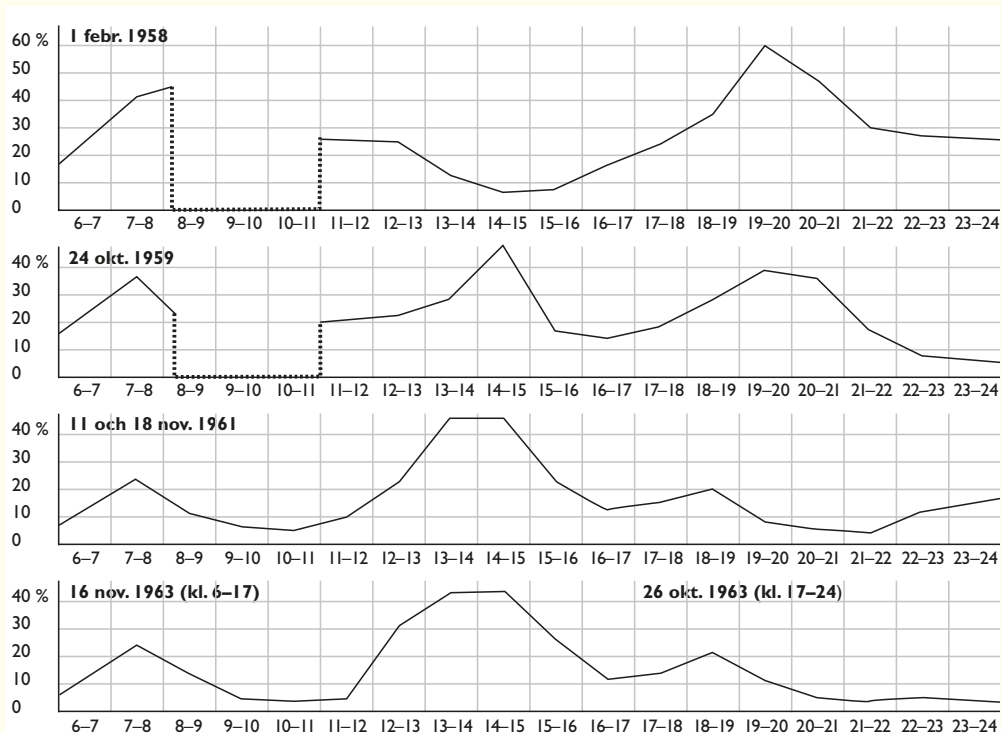
Inför andrakammarvalet 1948 utbröt en intensiv politisk debatt. Den nyttillträdde statsministern Tage Erlander fick folkpartiet, med sin nyttillträdde partiledare Bertil Ohlin, och inte högern som huvudmotståndare. Politiken bedrevs i kalla krigets skugga. Debattklimatet skärptes ytterligare genom Pragkuppen i februari 1948 då gamla motsättningar mellan kommunisterna och de övriga partierna aktualiserades.⁴⁹⁹ Ekonomiska frågor dominerade valdebatten. Frågan om statlig styrning av ekonomin var den grundläggande ideologiska

TV tar över radions kvällspublik

Under slutet av 1950-talet och början av 1960-talet strömmade kvällspubliken över från radion till televisionen. Detta var tydligast på lördagarna, där radion på bästa sändningstid (kl. 19–20) föll från 60

procent 1958 till 10 procent 1963. Radion kompenserade sig dock genom en kraftig ökning av radiolyssnandet på dagtid, inte minst sedan melodiradion startat i början av 1960-talet.

Figur 10. Radiolyssnandet på lördagar 1958–1963 (genomsnittlig andel lyssnare per tidpunkt på dagen).

Kommentar: Medelprocent lyssnare per timme under lördagar 1958, 1959, 1961 och 1963. (Streckad baslinje markerar sändningsuppehåll.)

Källa: Sjödén (1967:46).

skiljelinjen mellan socialdemokraterna och de borgerliga, där ett starkt socialiseringsmotstånd fanns.

Den publikvänligare utformningen av radions valprogram som lanserats vid kommunalvalet 1946 tillämpades även vid andrakammarvalet 1948. Till skillnad från föregående val hade även partirepresentanterna börjat lära sig hantera radion som medium. En nyhet var en idédebatt i augusti – rubricerad *Frihe-*

ten i morgondagens samhälle – som markerade ett slags upptakt till valrörelsen. Även i idédebatten fick kommunisterna medverka, liksom de sedan 1946 hade en plats i den avslutande partiledardebatten. Både utfrågningsprogrammen och partiledardebatten fick mycket höga lyssnarsiffror.⁵⁰⁰ I övrigt genomfördes utfrågningen av partiledarna och slutdebatten – torsdagen före valdagen med rubriken *Upp till val* – på samma sätt som 1946.⁵⁰¹ Därmed hade

Valprogram i TV 1956 – Fru Dickman ställer frågor

I samband med att televisionen för första gången involverades i valrörelsen 1956 gjordes flera förändringar av valprogrammen som alla syftade till att göra den politiska bevakningen intressantare och mer lättillgänglig för publiken. Totalt sändes sju valprogram, samtliga producerade av Ivar Ivre. Valprogrammen tjuvstartade redan före den officiella TV-premiären, bl.a. den 4 september med programmet *Tänker ni rösta?*. Det var ett introduktionsprogram till valrörelsen, och förutom experter och partiledarna medverkade även en kvinnlig förstagångsväljare, som fick ställa frågor till partiledarna. Hon hette Ulla-Britt Dickman och saknade partianknytning. Introduktionsprogrammet hade en lättfram inriktning, bl.a. medverkade artister från valrevyerna och Lennart Hyland var programledare.

I TV introducerades också ett helt nytt grepp i partiledarintervjuerna. Det bestod i att partiernas representanter utfrågades av publiken i studion. ”Publiken” bestod dock av aktiva partirepresentanter uttagna av Radiotjänst i samarbete med partikanslierna. Utfrågningen sköttes även av den unga kvinnliga förstagångsväljaren. Fru Dickmans insats berömdes överlag och man menade att hon ställde mycket bra och relevanta frågor som vanligt folk ville ha svar på.⁵⁰⁴

En viss förvåning över att partierna så lätt gick med på detta experiment kunde skönjas hos TV-ledningen. TV-chefen Henrik Hahr skriver i en krönika i *Röster i Radio* hösten 1956 att ”man måste ge en helhjärtad eloge till valadministratörerna, som frejdigt accepterade Radiotjänsts nya TV-form för politisk upplysning”.⁵⁰⁵ Det sändes också en valvaka.⁵⁰⁶ Professorerna Elis Håstad och Jörgen Westerstahl medverkade som experter och kommenterade. I väntan på att resultat skulle inkomma visades reportage, underhållning och film.⁵⁰⁷

nu den modell knäsatts som skulle komma att gälla under de följande decennierna, först i radio men sedan också i TV.

Det intressanta med valrörelsen 1948 var att radion nu hade etablerats som en naturlig del av själva kampanjen. Det var betydligt fler än tidigare som hade hört partiledarutfrågningar eller lyssnat på slutdebatten än som deltagit i valmöten eller sett valfilmer. Radions valprogram – tillsammans med det hätska debattkli-

Före datorernas tid i valvakan gjordes presentationen av valresultaten i huvudsak manuellt. På en stor tavla presenterades staplarna för de politiska partiernas röstetal. Bakom tavlan fanns de medarbetare som ökade eller minskade staplarna allt eftersom valresultaten flöt in. Bilden är från valvakan 1956.

FOTO: ULF STRÅHLE/SVT BILD

matet – anses även ha bidragit till att valdeltagandet ökade kraftigt: från 72 procent 1944 till 83 procent 1948. Med sina nya programformer började radion på allvar demonstrera sin kapacitet som kampanjkanal samtidigt som de programformer som valts bidrog till att göra partiledarens position viktigare.⁵⁰²

Radions bevakning av valrörelserna 1950, 1952 och 1954 följde i stort sett samma uppläggning. I andrakammarvalet 1952 provades

för första gången en slutdebatt med två representanter för varje parti. Debatten kom emellertid att bli mycket trög; den tog fem timmar och slutade inte förrän efter midnatt. Försöket upprepades inte. En annan nyhet var regionala debatter inom fem områden – Sydsvrige, Västsvrige, Mellansvrige, Norrland och Gotland.

Televisionen tar över

År 1956 var det åter val med skatter och pensioner som betydelsefulla valfrågor.⁵⁰³ Högerpartiet med partiledaren Jarl Hjalmarson i spetsen var drivande i kritiken av socialdemokraternas skattepolitik. Folkpartiet instämde i kritiken och den rödgröna koalitionen mellan socialdemokrater och bondeförbundet (från 1957 centerpartiet) tvingades till en defensiv debatt.

Under valet 1956 sände radion nio valprogram, däribland fem partiledarintervjuer och en avslutande partiledardebatt.

Den unga televisionen kom också att involveras i valrörelsen (se ruta). Chefen för den sociala sektionen Ivar Ivre, som var den ansvarige för valprogrammen, ansåg själv att valbevakningen inte varit alltför framgångsrik. Den var alltför bunden av radiotänkande, underbemanningen i valvakan gjorde att resultaten fick hetsas fram och presentationen blev oöverskådlig. Ivre var också kritisk mot de av partierna utsedda utfrågarna och menade att man helt borde komma bort från den specialistbetonade politiska debatten och koppla bort partifolket och på något sätt låta vanligt folk få ställa frågorna.⁵⁰⁸

För att förbättra valprogrammen och göra frågorna mer engagerande för vanligt folk lanserade Ivre idén att låta vanliga väljare få skicka in frågor som skulle ställas till partierna. Vid folkomröstningen i tjänstepensionsfrågan 1957 och vid nyvalet 1958 prövades det nya greppet. Väljarna uppmanades genom TV och radio att skicka in egna frågor och de som formulerat sig bäst fick själva ställa sin fråga i programmet. Resultatet var, enligt Ivre ned-

slående, både ur demokratisk och TV-mässig synvinkel. Frågorna skilde sig inte mycket åt från dem som skulle ha ställts av partiernas egna representanter. I vissa fall var ”doften av partikansli tydlig” och svaren kom att präglas därav.⁵⁰⁹ Mest nedslående var dock att så få skickade in frågor. Till nyvalet 1958 inkom endast ca 600 frågor. Som jämförelse kan nämnas att när Ria Wägnér ungefär samtidigt i ett husmodersprogram efterlyste mönster till städrockar fick hon in över 2 000.

Det första TV-valet

Televisionens snabba genomslag hos publiken skapade snabbt både stora förväntningar och respekt från partiernas sida. Trots att relativt få personer kunde se TV anpassades kampanjarbetet successivt till televisionen. I den rådgivande folkomröstningen i tjänstepensionsfrågan 1957 och i nyvalet i juni 1958 där tjänstepensionsfrågan också dominerade debatten, märktes televisionens allt starkare ställning i opinionsbildningen. Televisionen hade t.ex. direktsändningar från riksdagsdebatten om pensionsfrågan 1958. Under själva valrörelsen ordnades tretton valprogram: fem partiledarintervjuer i radio och fem utfrågningsprogram i TV samt tre samsända debatter inklusive den avslutande partiledardebatten.⁵¹⁰

Det ordinarie andrakammarvalet 1960 har gått till historien som det första ”TV-valet”. Ett skäl är att televisionen nu fått allt större spridning hos allmänheten. Under 1950-talets sista år ökade antalet licenser lavinartat. Vid valet 1960 hade 40 procent av väljarna TV, och inte mindre än 60 procent av dessa följde kampanjen uteslutande i det nya mediet.⁵¹¹

Inför valet 1960 presenterade Ivar Ivre och Wilhelm Röhl tillsammans ett gemensamt förslag till uppläggning av valrörelsebevakningen. De förordade en rad ganska dramatiska förändringar av valprogrammets uppläggning och utformning som alla avsåg att göra programmen intressantare för publiken och minska de politiska partiernas grepp om utformningen. För televisionens del lansera-

des idén med att låta vanliga människor på gatan ställa frågor till partiledarna. Frågorna skulle spelas in i förväg och bygga på en lång filmturné genom landet där ca 500 människor skulle intervjuas. För varje parti skulle de 10–12 bästa frågorna väljas ut och spelas upp under sändning i studion. Partierna skulle då vara helt oförberedda på de frågor som ställdes. För att partierna skulle svälja detta erbjöd man samtidigt en ny programtyp, kallad MacMillan-kvartar efter sin brittiska förebild. Detta var en kvarts programtid som partierna fritt disponerade för att efter förmåga försöka övertyga väljarna att rösta just på det egna partiet. För ljudradion lanserades idén med att låta partiledarna utfrågas av politiska journalister i stället för de partianknutna utfrågare som dittills ställt frågorna. Det skulle då bli en ”medveten kontrast till TV:s försök att låta den politiskt helt oskolade mannen på gatan komma fram”.⁵¹²

En missräkning var att partierna ”svalde betet men spottade ut kroken”.⁵¹³ De accepterade MacMillan-kvartarna men avvisade de övriga förslagen. Partierna önskade även att radions partiledarintervjuer skulle sändas också i TV. Resultatet blev att radion inte sände ett enda eget valprogram under valkampanjen.

Sammanlagt sändes 13 TV-program under valrörelsen: fem partiledarintervjuer, fem presentationsprogram där partiledaren fick disponera de sista minuterna (det var vad som blev kvar av MacMillan-kvartarna), en debatt mellan partierna om den ekonomiska politiken och en avslutande partiledardebatt samt en valvaka. Ivre var ännu en gång missnöjd med utfallet av valprogrammen och menade att ”en producents önskedröm efter erfarenheterna vid detta val är att det till 1962 eller 1964 ska bli möjligt att pröva en serie inter-

Under 1960-talet blev televisionen allt viktigare i den politiska opinionsbildningen och det blev betydelsefullt med en prydlig framtoning i det stora bildmediet. Överst socialdemokraternas Tage Erlander, i mitten folkpartiets Bertil Ohlin och nederst högerpartiets Jarl Hjalmarson. Sminkören är Herbert Kumpel. FOTO: JARL EKENRYD/SVT BILD

vjuer där de frågande utgöras av icke-parti-politiskt försvurna journalister”.⁵¹⁴ Det skulle dock dröja ytterligare några år innan denna dröm blev verklighet.

Vid kommunalvalet 1962 prövade ljudradion en serie valdueller, där alla mötte alla. TV slog för sin del ihop partiledarintervjuer och presentationsprogram, vilka tidigare sändes separat. Båda försöken bedömdes vara lyckade. Inför valet 1964 började Sveriges Radio nyhetsbevaka valrörelserna på ett sätt man inte tidigare gjort. Valprogrammen var fler än någonsin tidigare. För första gången fick vanliga väljare ställa frågor till partierna, vilket ju hade föreslagits men avvisats av partierna inför 1960 års val. Det skedde i ett direktsänt TV-program där väljare från Stockholm, Gnosjö och Arboga deltog. Frågorna följdes upp av Sveriges Radios reportrar i studion, Ingemar Odlander, Åke Ortmark och Lars Orup.⁵¹⁵ Ytterligare ett steg var nu taget i riktning mot att minska partiernas grepp och öka journalister-nas inflytande i valrörelserna.

Politisk representativitet eller nyhetsbedömning

Även om de politiska partiernas framträdanden i valrörelser relativt tidigt kom att formaliseras kvarstod andra frågor. Ett återkommande tema gällde förhållandet mellan de borgerliga partiernas och socialdemokraternas tillträde till främst TV-offentligheten. Att finansministern ända fram till 1961 i ensamt majestät fick presentera statsverkspropositionen i TV skapade irritation hos borgerliga partiföreträdare.⁵¹⁶

Ett annat tvisteämne var bevakningen av förstamajdemonstrationerna. Radion och TV hade inledningsvis en mycket sparsam bevakning, för att inte gynna arbetarrörelsen.⁵¹⁷ Bevakningen byggdes ut med tiden. De borgerliga partierna var kritiska och menade att arbetarrörelsens högtidsdag inte fick bli en socialdemokratisk TV-manifestation där partiet ensidigt fick framföra sitt budskap. Inom Sveriges Radio var man medveten om kritiken,

men åter hänvisades till allmänintresset och nyhetsmässigheten i händelserna.

Partierna var inte alltid positiva till journalisternas självständighetssträvanden och hävdande av nyhetslinjen i den politiska bevakningen. Även från den partibundna pressen, som ständigt hade ett öga på radions och televisionens förehavanden, hördes kritiska röster. Ekochefen Per Persson kände av missnöjet och efterlyste 1963 i ett brev till ljudradions programdirektör Nils-Olof Franzén en ökad diskussion om den politiska bevakningen inom radio och TV. Pepe menade att radion när det gäller den politiska bevakningen snart

kommer in på ett fält, där press och opinion i ökad utsträckning börja handla mot oss. Oppositionens brev för en månad sedan – som jag tycker vi kan ta lugnt – är väl ett tecken på detta, men även inför det kommande valet har det ju redan getts vissa antydningar åt det hållet. Och huvudlinjen i vårt politiska programarbete, som vi hela tiden förfäktar, är ju *nyhetslinjen* men jag tror, att vi borde slå fast en del principer hur vi ska ställa oss i olika förhandlingslägen. Debatten med Sträng och Oppositionen efter Nådiga Luntan nu i januari blev ju ett gott exempel på hur svårt vi själva har att ta initiativ och hålla fast dem. Vi liksom både vet vad vi vill och samtidigt måste vi öppet och enligt vår koncession med Staten ta hänsyn till alla ömtåliga detaljer och fula finter, som bedrivs inbördes av partierna och ofta mot oss. Och genom TV:s uppdykande på arenan ska vi inte vänta oss annat än bistrare förhandlingsklimat och ett ökat kattrakande från politikerna och deras kanslier. Någon skonsamhet eller ens ”fair play” ska vi knappast vänta oss från pressen.⁵¹⁸

Det brev han syftade på hade skickats i december 1963 och undertecknats av företrädare för de tre borgerliga partierna.⁵¹⁹ I brevet framfördes kritik mot att regeringssidan systematiskt givits oproportionellt stort utrymme i programutbudet. Brevskrivarna framförde särskilt kritik mot TV:s politiska nyhetsbevakning, medan radion sågs som mer ”opartisk”.

Brevet kan tolkas som att partierna hyste en ovilja mot att acceptera ”nyhetsmässighet”

som kriterium för partipolitiska nyheter. Nyhetsbevakningen kring statsministerns och regeringens offentliga presskonferenser, som introducerats under hösten, upplevdes som något nytt och mycket problematiskt av oppositionspartierna, eftersom de gav socialdemokraterna tillfälle att oemotsagda framföra sin politik. Brevskrivarna uppmanade SR att upprätta statistik över olika partiers talares tid i radio och TV, de opolitiska programmen medräknade.

Från att under tiden före 1945 ha haft ett strikt balanskrav på all eventuell politisk bevakning hävdade dock radion och televisionen allt starkare och mer konsekvent nyhetslinjen. Det måste vara nyhetsvärdet som avgjorde om ett partis aktiviteter kom med i programmen och sanningen måste alltid vara överordnad opartiskheten; Sveriges Radio måste i sina program kunna framföra "sanna påståenden", även om dessa gynnade eller missgynnade en part, och utesluta partier och åsikter som bedömdes vara oväsentliga i sammanhanget.

Makten över den politiska dagordningen

En annan stridsfråga under perioden gällde makten över dagordningen för den politiska debatten – är det partierna eller journalisterna som skall bestämma vilka politiska ämnen som skall diskuteras och på vilka villkor debatterna skall äga rum i radio och TV?

Från partiernas sida fanns en allmän missnöjsamhet mot radions och TV-kamerornas oredigerade närvaro i politiken. Riksdagsmännen var skeptiska till att överhuvudtaget släppa in televisionen i riksdagshuset, men särskilt negativ var man till direktsändning. Det fanns en rädsla att ledamöterna skulle tala direkt till kameran och väljarna i stället för till kamrarna och därigenom förrycka kamrarnas arbete. Det fanns också en oro för att strikta krav på rättvisa och representativitet inte skulle kunna tillgodose och att vissa partier skulle gynnas på bekostnad av andra. Men det fanns även en rädsla för att ljussättningen skulle inverka menligt på debatterna.⁵²⁰

Trots det initiala motståndet var Sverige ett av de få länder där TV-kamerorna relativt tidigt fick tillträde till parlamentet. TV-sändningar tilläts på försök första gången våren 1956. Den officiella entrén gjordes den 6 november 1957. Därefter sändes första dagen av remissdebatten 1958, pensionsdebatten i april samma år och första dagen av remissdebatten 1959. Danmark och Västtyskland är andra exempel, medan det brittiska parlamentet och USA:s kongress inte tillät utsändningar av debatterna. I USA tilläts däremot utsändningar av kongressförhör.

Frågan är då hur journalisterna, trots motståndet från partierna, så snabbt – och i ett internationellt perspektiv tidigt – kunde flytta fram sina positioner i den politiska bevakningen. Paradoxalt nog var det troligtvis principen om samarbete mellan radion och partierna som var avgörande. Utformningen av den politiska bevakningen i allmänhet och valrörelsebevakningen i synnerhet skedde under kontinuerliga överläggningar med partierna i en anda som präglades av samarbete och samförstånd. Sveriges Radios representanter accepterade partiernas legitima intresse av att bevaka möjligheterna att få ut sin politik till väljarna. Inga förändringar av valbevakningen gjordes utan att de först noga förankrats hos partiernas ledning, även om det ibland krävdes en hel del övertalning.

I allmänhetens tjänst

Tyvärr kan TV inte göra om världen. Den kan inte heller dra sig undan ett speglande av pågående skeenden hur obehagliga, tragiska och motbjudande de än kan vara. Det är tvärtom vår skyldighet att precis som en tidning hålla vår publik informerad, objektivt upplyst om allt som sker.⁵²¹

De två decennierna mellan slutet av andra världskriget och mitten av 1960-talet är otvivelaktigt de hittills mest omvälvande i rundradioverksamhetens historia i Sverige. De största förändringarna inträffade under den

Den första försökssändningen från riksdagen ägde rum i april 1956.
Kameraman är Lennart Hultdt. FOTO: SVT BILD

andra delen av perioden. Det var mellan 1955 och 1965 som radioverksamheten expanderade. På några få år dubblerades programutbudet i ljudradion och televisionen gick från att vara en försöksverksamhet med några få program i veckan till en full programservice. På många sätt var 1956 den stora vattendelaren, året då mycket hände som i sin tur pekade framåt mot 1960-talet.⁵²² Dessutom ägde hela expansionen faktiskt rum inom public service-företagets ram. De försök som gjordes att utmana Sveriges Radios ensamrätt motverkades med gemensamma krafter av politikerna, Sveriges Radio och tidningsbranschen.

Med tanke på de stora förändringar som skedde under de två decennierna kan det förefalla motsägelsefullt att betrakta detta som en sammanhållen period. Är det inte mer som skiljer än som förenar slutet av 1940-talet och

början av 1960-talet? En sådan invändning bottnar emellertid i en överbetoning av betydelsen av Sveriges Radio som organisation. Det var på det organisatoriska planet som de avgörande förändringarna skedde, inte bara genom att verksamheten blev mer omfattande utan också genom att den mer tekniktunga televisionen ändrade villkoren för arbetet. Däremot fanns det påtagliga likheter i det grundläggande journalistiska förhållningssätt som präglade aktualitetsprogrammen. Det gemensamma draget var att det etablerades ett nytt journalistiskt synsätt inom radion och senare televisionen, som markant skilde sig från föregående decenniers folkbildande och upplysande ideal. Vi har valt att kalla de två decennierna mellan 1945 och 1965 den speglade journalistikens epok i radions och televisionens historia. Föreställningen om att

journalistiken kan och bör förmedla de viktigaste och intressantaste händelserna i Sverige och världen till publiken på ett neutralt och ovinklat sätt utgjorde fundamentet i den nya journalistiska grundsynen.

Journalistiken som samhällsspegel

Grunden i det nya journalistiska tänkandet var att verkligheten skulle skildras som "den är", utan tillrättalägganden, moraliska pekpinningar eller andra folkuppfostrande avsikter. Speglingssidealet innebar ett tydligt brott mot upplysningsperiodens folkuppfostrande journalistik, där "lämpligheten" hade varit det överordnade urvalskriteriet för programstoffet. Journalistikens uppgift skulle vara att redovisa det faktiska skeendet och inte nödvändigtvis stå i samhällets tjänst. Nyckelorden var sanningsökande och oberoende, men också objektivitet, allsidighet och opartiskhet. Den nya journalistiken, som hade tydliga förebilder i den framväxande moderna dagspressjournalistiken, var omvälvande för ett företag som ursprungligen haft en klar myndighetsprägel.

Redan efter kriget syntes tecken på denna nya journalistik när utlandsreportaget öppnade dörren mot världen. Därmed vidgades världsbilden samtidigt som det nya socialreportaget genom samhällsreportrar som Gunnar Helén och Lennart Hyland gav sig ut för att förbehållslöst skildra den svenska verkligheten för lyssnarna.

Det stora genombrottet kom dock vid mitten av 1950-talet. *Dagens Eko* förnyades under ledning av Per Persson och fick en nyhetsinriktad profil. *Journalen* introducerade ett publikvänligt nyhetsmagasin för en ny generation lyssnare – med två av tre medarbetare externt rekryterade. Allt detta uppfattades av de äldre som ett brott mot den klassiska TT-radion, men för de yngre var det närmast en befrielse. Samtidigt var den publikorienterade journalistiken inte radions idé. Dagspressen hade redan sett behoven och kvällspressjournalistiken hade introducerats nästan ett decennium tidigare. Radion blev i ökande utsträckning en aktiv

konkurrent till pressen om det dagsaktuella nyhetsmaterialet.

Det nya i aktualitetsjournalistiken var att programmen skulle sträva efter nyhetsmässighet och inte undvika brännbara och kontroversiella ämnen. Även journalistiken i televisionens första nyhetsprogram *Aktuellt* utformades med tydliga förebilder i storstadspressen. Allt som var viktigt och intressant för publiken – och kunde sägas ha ett allmänintresse – skulle kunna belysas och inga ämnen skulle vara tabubelagda.

En ny syn på opartiskhet och saklighet

Saklighet och opartiskhet hade ända sedan radiostarten utgjort de mest grundläggande kraven på programverksamheten. Förutsättningarna för arbetet med aktualitetsprogrammen var fortfarande en journalistik som inte tog ställning i kontroversiella frågor. Det nya speglingssidealet medförde dock en förskjutning i synen på opartiskheten, jämfört med radions första decennier. Tidigare kunde sanningskravet aldrig vara överordnat kravet på opartiskhet. Speglingssidealet innebar att "sanningen" i princip måste sättas i första rummet, vilket kunde skapa problem när verkligheten i sig var "partisk" – att någon part helt enkelt hade fel. Den nya journalistiska linjen var att även om nyheten kunde gynna en part och missgynna en annan, fick detta inte hindra radio och TV från att redovisa den. Att någon part i en konflikt skulle ha "vetoätt", dvs. kunna hindra att ett program sändes genom att vägra medverka, accepterades inte längre. Den nödvändiga och viktiga slutsatsen var därför att opartiskheten måste tillgodoses i programverksamheten som helhet och inte i varje enskilt program. Detta skapade nya förutsättningar för aktualitetsprogrammen, men var särskilt betydelsefullt för den politiska journalistiken, där rörelsefriheten ökade markant.

Grundargumentet för den vidgade rörelsefriheten var att en strikt tillämpning av balanskravet riskerade att resultera i en vilseledande och partisk nyhetsförmedling. Det måste i stäl-

let vara professionella nyhetsvärderingskriterier som utgjorde grunden för urvalet.

Ett urval, som siktar till att alla jämförbara parter skall bli lika företrädna i nyhetsprogram, skulle ofta medföra både förtigande av nyheter och kompletterande med material, som varken är nytt, väsentligt eller intresseväckande. Ett sådant manipulerande med nyhetstjänsten vore partiskt och vilseledande. Denna princip berättigande ifrågasätts stundom med hänvisning till oklarheten om vad som menas med en nyhet. Men även om nyhetsbegreppet är svårt att definiera så tycks de olika nyhetsorganens bedömning av vad som är de stora nyheterna tämligen väl sammanfalla. Jämför man t.ex. morgontidningarnas förstasidor, så är det i stort sett samma nyheter som återfinns i var och en av dem.⁵²³

Speglingstänkandet var förankrat i föreställningen om existensen av universella och enhetliga "nyhetsvärden" och Sveriges Radio hävdade bestämt att frågan om vilka nyheter som skulle publiceras borde avgöras genom en professionell journalistisk nyhetsvärdering som var gemensam för press och etermedier.

Dagspressjournalistik och professionalisering

Sveriges Radio anslöt sig därmed till samma grundprincip som präglade dagspressjournalistiken. En återkommande fråga har varit i vad mån dagspressen som bransch förhindrade radions utveckling som nyhetsmedium. I föregående del av boken menade vi att dagspressen säkert hade en konserverande roll under radions första decennier, men att denna hade sin grund i ett sammanfallande intresse mellan staten och tidningsbranschen. För 1950-talet är det rimligt att beskriva situationen med omvända förtecken. Nu var det snarast dagspressen som bidrog till modernisering och vitalisering av etermediejournalistiken. Enskilda tidningar gav nyhetsverksamheten sitt stöd och upplevde inte längre något hot från radion. Särskilt aktiv var tidningen Expressen som med jämna mellanrum även drev frågan om att radions nyhetsverksamhet måste utvidgas och förbättras.

Nyhetsuppläsaren Sven Lindahl och Aktuelltstudions stora klocka var länge ett slags ikon för den trygghet som präglade televisionens nyhetssändningar under dess första år.

FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

Dagspressen som bransch var däremot avvaktande. Det finns även för denna period klara belägg för att man inte önskade medverka till att radion kunde bygga ut sin nationella nyhetstjänst. Med särskild oro såg man på utbyggnaden av den lokala nyhetsverksamheten, inte minst som dagstidningarna i den förändrade mediesituationen hade börjat inrikta sig på lokala och regionala nyheter.⁵²⁴

Dagspressens betydelse för radion och televisionen var dock i första hand av en indirekt karaktär genom att etermedierna öppnade sig för den journalistik som förekom inom dagspressen. Press och etermedier började betraktas som konkurrenter på en gemensam nyhetsmarknad. Tidningsjournalister rekryterades till viktiga poster inom radion och televisionen och de chefspersoner som kom att sätta prägel på verksamheten hade alla lång tidningserfarenhet: Per Persson (Vecko-Journalen), Gert Engström (Expressen) och Bo Isaksson (Dagens Nyheter). De samhälls- och nyhetsjournalister som nyanställdes i radion och televisionen under 1950-talet hade normalt också dagspresserfarenhet. Även de utrikeskorrespondenter som för radions och te-

levisionens räkning bevakade omvärlden hade dagstidningsanknytning.

Den förändrade grundsynen inom Sveriges Radio kan både ses som ett uttryck för och som en konsekvens av den allmänna förändring av journalistiken i Sverige som inleddes under 1950-talet. Partipressen började minska sitt grepp och de journalistiska texterna blev mindre färgade av den partipolitiska linje som tidningen drev på ledarplats, även om nyhetsurval och rubriksättning fortfarande hade tydliga partipolitiska förtecken. Bakom detta låg i sin tur 1950-talets många tidningsnedläggningar som innebar att sambandet mellan journalisternas grundsyn och tidningens politiska linje luckrades upp, liksom att de kvarvarande tidningarna fick en partipolitiskt heterogener läsekrets. Förändringen, som ofta beskrivits som en professionalisering av journalistiken, kom också till uttryck i starten av journalistiska yrkesutbildningar. De första var journalistkurserna vid journalistinstituten 1959. De senare organiserades några år senare om till journalisthögskolorna i Göteborg och Stockholm.

Central nyhetsjournalistik

Sveriges Radio började markera allt tydligare gränser mot andra kulturella, ekonomiska och politiska institutioner. Under slutet av 1950-talet togs flera viktiga steg mot en oberoende radio. Paradoxalt nog innebar bortfallet av ett dominerande tidningsintresse på ägarsidan och tillkomsten av starka samhälls- och organisationsintressen i styrelsen att frigörelsen underlättades.

Radio och TV ville markera sin integritet för att kunna fungera som en självständig spegling av samhällsföreteelserna. Detta var den nye radiochefen Rydbeck's mycket klara linje. Rydbeck var en stark chef, med en ambition att utöva en tydlig ledning och genom kontroll av verksamheten hålla samman företaget. I mångt och mycket uppträdde han som en traditionell svensk ämbetsman som fattar beslut och bedömer problem utifrån det gällande regelverket.

Radiochefen var kritisk mot de tendenser till skillnader mellan olika redaktioner och olika journalistgenerationer som började framträda i det expanderande företaget.

Det fanns hos Olof Rydbeck ett stort engagemang för nyheter, parat med en stark vilja att hålla samman nyhetsverksamheten i radio och TV. Genom utarbetandet av programregler, tillskapandet av radiochefens programkollegium och inrättandet av en central nyhetsredaktion för radio och TV skulle enhetligheten och sammanhållningen garanteras.

Ett argument för centraliseringen var själva föreställningen om vad som var nyhetsjournalistik. En utgångspunkt var att nyhetsjournalistikens kärna är att förmedla telegramnyheter av faktakarakter, en annan att faktanyheter kan och bör skiljas från kommentarer. Grundmaterialet till nyheterna är detsamma och bör behandlas efter samma principer i radio och TV.

För radioledningen var radion det medium som utgjorde normen för den goda journalistiken. När det gällde TV-mediet var man däremot mera osäker och mediet uppfattades till en början inte som lika viktigt. Det som utmärkte strategierna för att hålla samman nyhetsverksamheten var att de i hög grad utvecklades på radions villkor. När frågan om Centralredaktionen utreddes var det TV som spjånade emot och menade att utredarna inte förstod att television var något helt annat än radio. Det var också symptomatiskt att den gemensamma nyhetsredaktion som bildades hade mycket lättare att samverka med radion än med televisionen.

Det intressanta med Centralredaktionen är att den till slut ändå blev ett slags kompromiss. Den skulle vara en "nyhetsbyrå" för hela Sveriges Radio men de kommenterande programmen skulle få göras utifrån respektive mediums förutsättningar. Därigenom kom frågan om Centralredaktionen att indirekt beröra kärnan i nyhetsbegreppet. Det som radioledningen hade som förebild för Centralredaktionen var TT med dess telegram och kommuni-

kées. I nyhetsverksamheten som helhet prioriterades under hela tidsperioden faktanyheter framför kommentarer och fördjupning.

Efter hand började föreställningen om nyhetsförmedling som liktydig med telegramnyheter att ifrågasättas. Detta förebådade en ny typ av journalistik, där upprätthållandet av skiljelinjen mellan faktanyheter och kommentarer inte längre befanns önskvärd, om ens möjlig. Det förändrade synsättet reflekterade i stor utsträckning TV-journalistikens ökade betydelse; i TV var det inte fakta i telegramform som skapade nyheter utan bildmediet ställde helt andra och mera komplexa krav på nyhetsjournalistiken.

Integritet och samhällsansvar

Speglingsidealet utgick från att alla sorters ämnen skulle kunna tas upp, skilda perspektiv belysas och ett vitt spektrum av åsikter ges röst i programverksamheten. Även samhällets baksidor måste kunna göras synliga. Händelser och fakta som kunde verka negativa för beslutsfattare inom näringsliv, politik och myndigheter måste också ges utrymme. Att radions och televisionens uppgifter också kunde innefatta kritisk granskning och samhällskritik var en självklar konsekvens av speglings-tänkandet.

Följden blev att allt fler kontroversiella röster började höras i radio och TV. Reaktionerna lät inte vänta på sig och särskilt efter 1962 blev kontroverser kring programverksamheten vanligare, både för radio och TV. Kontroverserna gällde dock i mindre utsträckning nyheterna och mera debatt- och fördjupningsprogrammen. Det var särskilt valet av programstoff som medförde kritik och i mindre utsträckning formen.

Skjutjärnsjournalistiken har ibland betraktats som ett uttryck för en ny, samhällskritisk journalistik. Det är tveksamt om det är en helt riktig bild. Snarare var skjutjärnsintervjun speglingsjournalistikens yttersta konsekvens: en arbetsmetod för att verkligen få reda på "sanningen". Skjutjärnsjournalisterna hade

knappast en samhällskritisk ansats, om man med detta menar att ifrågasätta och kritisera de etablerade samhällsinstitutionerna, men de hade en journalistisk teknik som väckte anstöt hos många makthavare. Det var enskilda makthavare som granskades under lupp, inte samhällssystemet som sådant.

Till skillnad från fördjupningsprogrammen där syftet låg nära speglingsidealet och där man sökte få fram hur det verkligen förhöll sig, satsade debattprogrammen snarast på att visa upp en mångfald av åsikter, inte sällan av kontroversiell natur. Det är karaktäristiskt för speglingsperioden att de senare programmen, t.ex. den nya *Tidsspegeln* och *OBS!*, mötte en större tveksamhet hos radioledningen än fördjupningsprogrammen; de utmanade på ett mer påtagligt sätt de rådande journalistiska normerna.

Sveriges Radios ledning var också mycket observant på omgivningens attityder till programverksamheten. I radiochefens programkollegium fördes regelbundet en programdebatt där omgivningens reaktioner ofta var utgångspunkten för diskussionen. Radioledningen följde även kontinuerligt pressens reaktioner på programarbetet, liksom Radionämndens arbete. Även om Radionämndens beslut oftast var friande innehöll uttalandena ofta indirekt kritik med vinkar om vad radioledningen borde tänka på i det fortsatta programarbetet.

Det är tydligt att radion och televisionen tog sin monopolställning och sitt samhällsansvar på yttersta allvar. Särskilt på det politiska området såg Sveriges Radio sitt demokratiska uppdrag. Både i radio och TV dominerade den informerande och sakliga debatten. Politiken var också det område där TV och radio var som mest påpassade. Från politiskt håll uppfattades Sveriges Radio som ett företag att lita på. Valbevakningen utformades typiskt nog i mycket nära samarbete med de politiska partierna. Också på andra områden hade man rådgivande kommittéer som tilläts ha synpunkter på verksamheten.

Ljudradions sena kvällssändningar blev i början av 1960-talet en startpunkt för den kritiska och personligt hållna samhällsjournalistik som i slutet av decenniet hade slagit igenom inom hela Sveriges Radio. Här är det Bo Sigheden som sitter i studion. Året är 1962. FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

Även om enskilda program och inslag ledde till kontroverser kom programarbetet som helhet att även fortsatt präglas av konsensusanda och ett företräde för det etablerade. Vanliga människor var osynliga i programmen och debattprogrammen dominerades helt av det officiella Sverige, med representanter noggrant utvalda för att skapa balans mellan olika åsiktsriktningar. Programarbetet kännetecknades av stor respekt för politiker och experter och någon konfrontationsjournalistik med samhällskritiska utgångspunkter förekom knappast. Den primära ambitionen var att utan förbehåll spegla verkligheten, inte att aktivt vilja förändra samhället, skapa opinion, påverka de politiska besluten eller på annat sätt bidra till sociala förändringar.

Publiksmaken som riktmärke

Troligen är det i stället journalistikens förändrade förhållningssätt till publiken som är den

stora skillnaden jämfört med den tidigare upplysningsperioden. Något tillspetsat uttryckt var de folkuppfostrande dagarna över: journalistiken skulle anpassas till sin publik i stället för att påverka den.

Allt som publiken finner viktigt och intressant skulle belysas, men även programsättningen skulle anpassas till när människor hade möjlighet att lyssna. Den ökade publikorienteringen var delvis en effekt av att dagspressjournalister fick en ökad betydelse i radio och TV, men även andra omgivningsfaktorer bidrog till det förändrade synsättet. Hotet om extern konkurrens, särskilt piratradion genom Radio Nord, spelade en betydelsefull roll. Radio Nord hade genom sina relativt stora publiksiffror visat att framför allt den yngre generationen hade nya förväntningar på radiomediet. Melodiradion var ett konkret uttryck för publikanpassningen. Ljudradiochefen formulerade sig tydligt:

Ett företag av Sveriges Radios typ har [...] till uppgift att vara något av ett välförsett varuhus. Företaget har obestridligen kunder, köpare som betalar en viss summa för att få ett visst kvantum varor. Kunderna, dvs. lyssnarna, får visserligen finna sig i att säljarna, dvs. programföretaget, bestämmer vad de skall få ut av sina pengar, sin avgift, dvs. radiolicensen. Ändå erbjuder det svenska systemet [...] betydligt större möjligheter som åtminstone liknar ett sunt förhållande köpare-säljare.⁵²⁵

Publikens förutsättningar att ta del av programmen hade också ändrats. En modernare, urbaniserad och yngre publik hade lättare att tillägna sig radion och televisionen än den landsbygdspublik som förkrigstidens radio främst hade riktat sig till. Upplysningsperiodens föreställning om publiken var närmast en heterogen landsbygdsbefolkning som med hjälp av radion skulle homogeniseras genom en kulturell och bildningsmässig höjning. Bakom detta låg en "enhetskultur-tanke" om en kultur- och bildningsnivå som skulle vara gemensam och lika för alla.⁵²⁶ På 1950-talet var utgångspunkten i stället att radion och tele-

visionen skulle anpassa sig till publikens heterogenitet och ta de olika smakinriktningar, levnadsvanor, intressen och utbildningsmässiga förutsättningar som fanns hos olika publikgrupper som utgångspunkt för programverksamheten. Man kan något tillspetsat säga att det var på 1950-talet som Radiotjänst ”upptäckte” publiken och dess önskemål (se ruta).⁵²⁷

Mellan samhällsintresse och publikintresse

Aktualitetsverksamheten inom Sveriges Radio kan sammanfattningsvis sägas ha bedrivits i allmänhetens tjänst, där publikintresse och samhällsintresse sammanvägdes efter bästa förmåga. Visserligen var det en självklarhet att journalistiken skulle vara oberoende, men den skulle samtidigt vara anpassad till såväl samhällets krav som publikens behov och intressen. Det var en balansgång som inte alltid var lätt att genomföra.

För Sveriges Radio var det av avgörande betydelse att slå vakt om sin position som en opartisk och ansvarsfull informations- och opinionsförmedlare. Opartiskheten var grunden för Sveriges Radios legitimitet och en avgörande förutsättning för att den journalistiska frigörelsen skulle kunna fullföljas.

En monopolradio i ett demokratiskt samhälle måste kunna legitimera sin ställning. Att hävda den professionella objektiviteten och samhällsansvaret i programverksamheten var den strategi som användes av den allmännyttiga radions och televisionens företrädare. Just i början av 1960-talet då flera politiska beslut av avgörande betydelse för Sveriges Radios framtid skulle fattas – bl.a. skulle en sittande radioutredning ta ställning till hur en andra TV-kanal skulle organiseras – var detta särskilt viktigt. Det skapades ett stort antal regler som alla hade som syfte att garantera en journalistik som stod i allmänhetens tjänst.

Långsamt och försiktigt flyttades positionerna fram. Men även om nya journalistiska former prövades och programstoffet valdes med nya och ibland kontroversiella utgångs-

Sveriges Radio upptäcker publiken

Under efterkrigstiden började Radiotjänst i större utsträckning än tidigare genomföra lyssnarundersökningar.⁵²⁸ Ett skäl var att utvecklingen av Gallupmetodik som metod för publikräkningar gjorde det lättare att genomföra undersökningar. Den viktigaste orsaken var dock att publikens intressen och önskemål hade börjat spela en helt annan roll i programverksamheten än tidigare.⁵²⁹ Det räckte därför inte med att som tidigare få en bild av publikens ”förutsättningar”, utan från Sveriges Radio var man i ökande utsträckning intresserad av vad publiken verkligen ville lyssna till och titta på. Publikorienteringen ökade särskilt efter 1955 och TV-starten, då behovet av att veta hur publiken reagerade i den nya konkurrenssituationen blev allt större. Mellan 1945 och 1950 genomförde Radiotjänst närmare 20 större eller mindre undersökningar av radiopubliken. Det rörde sig både om publikräkningar och studier av synen på enskilda program samt levnadsvaneundersökningar.

I en studie från 1946, gjord på uppdrag av Dagens Nyheter, fick lyssnarna ta ställning till olika slag av kritik som riktats mot radion. De sex – av sammanlagt nio – punkter som fick flest instämmanden var:

- Dålig kvalitet på lördagskvällarnas program (ca 50 procent)
- För lite underhållningsmusik (25 procent)
- Radioteaterns föreställningar för tunga och allvarliga (25 procent)
- Landsbygdens intressen tillgodoses för litet (17 procent)
- Radion intresserar sig för litet för nykterhet, folkbildning och andra folkrörelser (16 procent)
- För mycket skånska röster i radio (16 procent)

Undersökningen visade att stora grupper saknade renodlad underhållning samtidigt som en minoritet önskade mer folkrörelseradio.⁵³⁰ Precis som under de tidigare decennierna föll nyhetsprogrammen utanför dessa smakkonflikter: nyheterna accepterades av alla, även om det fanns viss kritik mot stelheten i deras form.

punkter, blev samhällskritiken inte något dominerande inslag i programverksamheten förrän efter mitten av 1960-talet, särskilt inte i nyheterna. Och det var först då som Sveriges Radio började bli kontroversiell på allvar.

Den aktiva frågetekniken i programmen utmärktes ofta av konfrontation.
Här utfrågas radiochefen Olof Rydbeck av Jörgen Cederberg och Lars-Gunnar Erlandson.
FOTO: KENNETH THORÉN/SVT BILD

Granskning 1965–1985

Journalistik i vridningens tid

Det var en bisarr period med bisarra upplevelser.

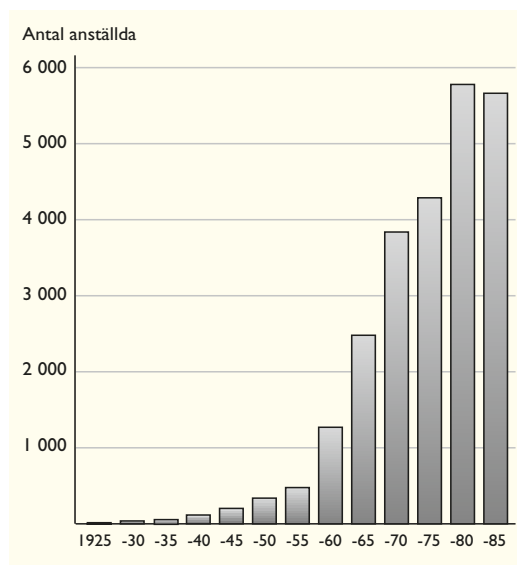
Så karakteriserade den dåvarande radiochefen Olof Rydbeck åren vid 1960-talets slut strax innan han själv lämnade över till sin efterträdare.¹ Rydbeck beskriver tidsandan som ett uttryck för att de unga ville ha något "entydigt att tro på och gå in för". Han menade att förändringarna i omvärlden hade en avgörande betydelse för opinionsklimatet: den amerikanska krigsföringen i Vietnam, Sharpevillemassakern i Sydafrika, kulturrevolutionen i Kina och, "självfallet", studentupproret i Frankrike. Som en av de viktigaste förmedlarna av människors omvärldsbilder kom etermedierna att hamna i centrum för debatten. I en av de samtida debattböckerna om den s.k. vänstervridningen ägnades närmare 150 av 400 sidor åt Sveriges Radio.² Rydbeck beskriver i sina memoarer Sveriges Radios problem med det nya opinionsklimatet: "Det fanns få nyheter att balansera alla dessa manifestationer med och vårt utbud kom naturligtvis att bli ensidigt, men sådan var verkligheten."³

En etablerad radio...

Sveriges Radio hade vuxit mycket kraftigt sedan mitten av 1950-talet. Mellan 1950 och 1970

tiodubblades antalet anställda (figur 11). Televisionen hade blivit en maktfaktor i samhället. I slutet av 1960-talet var den rådande föreställningen att en positiv behandling i TV var avgörande för framgångar i opinionen.⁴ När den dåvarande högerledaren Yngve Holmberg på valnatten efter andrakammarvalet 1968 skyllde partiets förluster på TV-bevakningen var det ett tidstypiskt uttryck för föreställningen om etermediernas avgörande makt.⁵

Figur 11. Antalet anställda inom Radiotjänst/Sveriges Radio-koncernen 1925–1985.

Anm: Antalet tillsatta tjänster.

Källa: Engblom (1998:20).

Högerledaren Yngve Holmberg skyllde partiets förluster i andrakammarvalet 1968 på TV-bevakningen.
FOTO: SVT BILD

Den radioutredning som lade fram sitt förslag 1965 räknade med en fortsatt expansion inom både radio och TV.⁶ Redan 1964 hade den tredje radiokanalen introducerats och 1969 startade den andra TV-kanalen. Inte minst det senare innebar en kraftig ökning av antalet anställda. Den andra hälften av 1960-talet var också ekonomiskt mycket goda år för Sveriges Radio.⁷ I slutet av decenniet började det på en del håll uttalas oro för de ekonomiska konsekvenserna av den expanderande organisationen. Sveriges Radio kritiserades för att vara ineffektivt och dyrt. När Olof Rydbeckes kontrakt som radiochef gick ut i september 1970 ersattes han av Otto Nordenskiöld, tidigare chef på TCO. Hans huvuduppgift blev främst att se över ekonomi och arbetsformer samt att föreslå rationaliseringar.⁸

Sveriges Radio kom också att mer än tidigare att hamna i politikens centrum. Kritiken växte både mot det som kallades "vänstervridningen" i programverksamheten och mot centralismen inom företaget. Från politiskt håll förespråkades en decentralisering av verksamheten. 1974 års radioutredning lade fram förslag om lokalradio, som infördes 1977. Efter regeringsskiftet 1976 då en borgerlig regering tillträdde kom nya propåer. Slutresultatet 1978 blev bildandet av en koncern där Sveriges Radios programverksamheter frikopplades från moderbolaget och blev fyra dotterbolag: Sveriges Riksradio, Sveriges Television, Sveriges Lokalradio och Utbildningsradion.⁹ Det samtidiga införandet av den s.k. närradion innebar dessutom att SR inte längre hade ensamrätt på etersändningar, något som dock inte påverkade programverksamheten i någon större utsträckning. Närradion hade fram till mitten av 1980-talet knappast någon publik, men den rymde inom sig ett frö som drygt tio år senare skulle komma att spira i den privata lokalradion.¹⁰

...i ett polariserat samhälle

De knappt tjugo åren mellan mitten av 1960-talet och början av 1980-talet kännetecknades av en ökad polarisering i det svenska samhället.¹¹ Frågor som tidigare präglats av samförstånd kom nu att skapa debatt. Den bok som i efterhand har fått representera det förändrade opinionsklimatet är Göran Palms *Indoktrineringen i Sverige*, utgiven 1968. Den riktade kritik mot bl.a. amerikaniseringen av svensk television med exempel från både nyhetsprogram och underhållningsserier.¹² Det som präglade kritiken var de globala rättvisefrågorna, där de rika ländernas exploatering av tredje världen var ett centralt tema.¹³ Den stora symbolfrågan under andra hälften av 1960-talet var Vietnamkriget. Protesterna gällde emellertid inte bara USA:s krigföring i Vietnam utan auktoritära system i allmänhet. Även i Sverige förekom en studentrevolt, den s.k. kårhusockupationen 1968, i protest mot utbildningspolitiken.

I svensk inrikespolitik fanns det i mitten av

1960-talet färre tecken på en politisk radikalisering. Kommunalvalet 1966 medförde förluster för socialdemokratin och vinster för de borgerliga partierna och i någon mån för kommunisterna. Inför valet 1968 valde socialdemokraterna en valplattform med inriktning på en aktiv näringspolitik samt trygghets- och jämlikhetsfrågor. Partiet gjorde sitt näst bästa val någonsin och nådde över 50 procent av rösterna, medan vpk gjorde sitt sämsta val och hamnade på endast tre procent. I båda fallen påverkades utfallet också av den sovjetiska invasionen i Tjeckoslovakien strax före valet.¹⁴ Under de närmaste valen tappade dock socialdemokraterna terräng. Det var särskilt centerpartiet som nådde stora framgångar. Efter valet 1973 blev det jämvikt i riksdagen – socialdemokraterna behöll dock regeringsmakten med stöd av vpk – men valet 1976 medförde maktskifte och en borgerlig regering som med knapp nöd överlevde 1979 års val; försvagningen berodde på en kraftig nedgång för centerpartiet. År 1982 kom socialdemokraterna tillbaka i regeringsställning.

Inrikespolitiskt kulminerade den politiska radikaleringen i slutet av 1960-talet och början 1970-talet. I opinionsbildningen var Russelltribunalen om Vietnamkriget i Stockholm 1967 betydelsefull, eftersom den internationella debatten då för en tid flyttade till Sverige. En annan viktig faktor var förhållandena på arbetsmarknaden. Näringslivet fick kritik för brister i företagsdemokrati och arbetsmiljö. LKAB-konflikten 1969/1970 var en av flera vilda strejker som fick stort genomslag i opinionen. Delvis som ett svar på kritiken genomfördes olika politiska reformer i fråga om arbetsmiljö (arbetsskadeförsäkringen och arbetsmiljölagen), anställningstrygghet (LAS) och medbestämmande (MBL). På LO:s initiativ kom även ett förslag om att införa kollektiva löntagarfonder, dit vissa delar av företagens vinster skulle föras. Syftet skulle vara att öka löntagarinflytandet i näringslivet. Förslaget mötte mycket starkt motstånd på borgerligt håll. Vänstervindens styrka och de näringslivskritiska stäm-

ningarna uppfattades som problematiska av näringslivet och de borgerliga partierna och man samlade sig till motoffensiv.¹⁵ Det ökade politiska motståndet mot löntagarfonderna efter 1976 markerade slutet för vänsterns opinionsmässiga framgångar och efter 1982 var frågan borta från dagordningen.¹⁶

Det fanns också en annan politisk polarisering som präglade den andra hälften av 1970-talet och början av 1980-talet. En s.k. grön dimension växte fram i politiken vid sidan av den etablerade vänster–höger-dimensionen. Den gröna politiska linjen, som företrädades främst av vpk, centerpartiet och senare miljöpartiet, stod för en prioritering av miljön framför en hög ekonomisk tillväxt, ett motstånd mot kärnkraften som energikälla, samt en kritisk inställning till storskalighet och centralism. Kärnkraftsfrågan, som också kom att handla om den ekonomiska tillväxtens gränser och naturresursernas ändlighet, blev den stora symbolfrågan för den gröna rörelsen.

Ännu 1972 rådde det i det närmaste enighet i riksdagen om energipolitiken, men efter 1973 växte kärnkraften till en partipolitisk stridsfråga.¹⁷ Både 1976 och 1979 års valrörelser kom i stor utsträckning att handla om kärnkraft. Efter en uppmärksam olycka i ett kärnkraftverk i Harrisburg i USA 1979 fattades beslut om att en folkomröstning skulle hållas om kärnkraftens framtid i mars 1980. I omröstningen kunde svenska folket ta ställning till tre alternativ: de kärnkraftsvänligare alternativen Linje 1 (som stöddes av moderaterna) och Linje 2 (med stöd av socialdemokraterna och folkpartiet) samt den kärnkraftskritiska Linje 3 (som stöddes av centerpartiet och vpk). I omröstningen fick Linje 2 flest röster.¹⁸

En politisk följd av den växande kritiken mot storskalighet och centralism var utlokaliseringen av vissa statliga myndigheter från Stockholm till landsorten. Det var också den nya gröna politiska linjen som främst kom att påverka radions och televisionens organisation genom att den så starkt verkade för en decentralisering: utbyggnaden av distrikten, införandet

av lokalradion 1977, uppdelningen av Sveriges Radio-koncernen och beslutet om en reklamfri närradio var olika uttryck för samma politiska strömning.¹⁹

Men det förändrade samhällsklimatet efter mitten av 1960-talet kom också till uttryck i radions och televisionens programverksamhet. Det präglade både debatten om hur verksamheten skulle organiseras och programmens inriktning.

Samhällsinformation i centrum 1965–1975

Redan 1960 hade regeringen tillsatt en radio-utredning, som skulle se över Sveriges Radio inför den nya avtalsperioden efter 1965.²⁰ Utredningens förslag var många och detaljerade, men nyheter och samhällsprogram fick föga uppmärksamhet.²¹ Däremot kom förslagens konsekvenser för aktualitetsprogrammen, särskilt i TV, att bli en stor stridsfråga under de närmaste åren.

Information för demokrati

Utredningsförslagets grundsyn var att radio och TV skulle stå i "allmänhetens tjänst": de skulle tjäna både samhällets och publikens intresse. I det förra fallet, framhöll utredningen, handlade det om

att på olika sätt hålla medborgarna väl informerade. Målet är här en allsidig information om det egna landet och om världen i stort, vilken verkligen når fram till alla de vuxna medborgarna [...] Ett väsentligt led i denna information utgör redovisningen av de skilda åsikter, värderingar och meningsriktningar, vilka ingår som en integrerande del av den moderna demokratin.²²

1960 års radioutredning lyfte därmed fram den informationsförmedlande och opinionsbildande rollen starkare än tidigare utredningar. Radio och TV skulle utbilda medborgarna

och minska kunskapsklyftorna i samhället. Utredningen framhöll även vikten av en självständig och granskande journalistik samtidigt som den betonade vikten av neutralitet i kontroversiella frågor.²³

När det gällde radions nyhetstjänst föreslogs inga större förändringar.²⁴ Utredningen gjorde bedömningen att en avveckling av TT:s nyhetskommunikéer inte skulle medföra någon ekonomisk vinst för radion. Om radion skulle kunna behålla sin standard måste man ändå bygga ut den egna nyhetsorganisationen, samtidigt som kostnaden för TT skulle kvarstå.²⁵ Det fanns därför inte någon "anledning att yrka på en förändring av nuvarande förhållanden", utan detta var en fråga för Sveriges Radio att lösa i förhandlingar med TT.²⁶

Två TV-kanaler – men en nyhetstjänst

När det gällde televisionen föreslogs att ytterligare en TV-kanal skulle startas i Sveriges Radios regi och att det skulle råda konkurrens mellan kanalerna. Nyheterna undantogs dock från konkurrensen:

Inom televisionen skulle [...] två parallella nyhetsprogram i mycket bli varandra lika: exakt samma nyhetsfilm från Eurovisionen, så gott som samma idrottsbilder låt vara från två olika kameror, bilder från samma presskonferens med en aktuell person etc.²⁷

Utredningen menade att likheten i utbudet i kombination med kraftigt ökade kostnader för två program inte gjorde det försvarbart att dubblera nyhetstjänsten.²⁸ Att man här uttryckte sig vagt bidrog till att TV-nyhetsfrågan blev en del av det politiska spelet inför riksdagsbeslutet.

Vid sidan av allmänna påpekanden om programverksamheten betonade utredningen särskilt televisionens "förutsättningar att bli ett effektivt instrument för upplysning i samhällsfrågor och ett lämpligt forum för debatt i sådana frågor".²⁹ Det synsätt som genomsyrade betänkandet var att Sveriges Radio skulle vara en integrerad del i samhällsbygget. Inom denna ram hade radio och TV – "utöver de nyhets-

mässiga” – viktiga uppgifter i allmänhetens tjänst, t.ex. att sända meddelanden, gå ut med trafikmaningar och delta i välgörenhet. En katalog av uppgifter redovisades, bl.a. att informera om lagar och regler, bidra med information i sociala frågor, redogöra för samhällets ekonomiska situation, bevaka arbetsmarknaden, öka kunskapen om arbetarskydd, sända information till specialgrupper såsom jordbrukare. Grundtonen var att det fanns så mycket positivt i samhället som bättre måste tas till vara i programverksamheten.³⁰

Ett utmärkande drag för utredningen var att den snarast kodifierade det som redan gjordes genom t.ex. sociala brevlådor, skol- och utbildningsradio och lantbruksprogram. Synsättet präglades därför mer av ett avklingande 1950-tal än av att vara ett program för ett kommande 1970-tal. Sveriges Radio ställde sig i sitt remissvar kritisk till förslagen om ökade informationsuppgifter, som man såg som ett hot mot en oberoende programverksamhet. Dessa kom inte heller tillbaka i 1965 års proposition.³¹

Nya lagar – men stor frihet

Under den första hälften av 1960-talet hade det pågått ett omfattande arbete inom Sveriges Radio som syftade till att reglera ansvarsförhållanden och utarbeta principer för programarbetet. I och med att riksdagen hösten 1966 beslutade om en särskild lagstiftning för radio och TV – radiolagen och radioansvarighetslagen – fanns det nu även överordnade principer att följa.³²

Den nya radiolagen gav grundreglerna för radio- och TV-verksamheten. Där stadgades bl.a. att ensamrätten skulle utövas ”opartiskt och sakligt” och att ingen myndighet skulle ha rätt att förhandsgranska program. Andra sändningsvillkor – t.ex. regler om beriktigande och genmäle, om skydd för den enskildes privatliv och om förbud mot kommersiell reklam – skulle regleras i det särskilda avtalet mellan staten och radio-TV-företaget. Paragraferna var medvetet mycket allmänt formulerade. Exempelvis skulle principen om opartiskhet

och saklighet tillämpas ”med hänsyn till att en vidsträckt yttrandefrihet skall råda i rundradion”.³³

Medan delar av radiolagens regler hade funnits i annan form redan tidigare var radioansvarighetslagens regelverk något helt nytt. Lagen var ett sätt att överföra tryckfrihetsförordningen på etermedierna. Den reglerade i första hand de inre ansvarsförhållandena. För varje program skulle finnas en ”ansvarig programutgivare”, som motsvarade en dagstidnings ansvarige utgivare både i fråga om rättigheter och skyldigheter.

Både genom de allmänna formuleringarna i de två nya lagarna och genom att Sveriges Radio som företag hade haft ett inte obetydligt inflytande över hur de nya sändningsvillkoren formulerades kom företaget, i ett internationellt perspektiv, att få stor frihet att utforma både programpolitik och organisationsformer. Statsvetaren och radioutredaren Ingemar Lindblad, som också skrev den första samlade framställningen om radio och TV på svenska, menade att ”det är utomordentligt få företag, även i Västeuropa, som har ett så ringa mått av politisk påverkan som Sveriges Radio”.³⁴

Den relativt stora frihet under ansvar som de politiska besluten vid 1960-talets mitt öppnade för och de förväntningar som fanns på fortsatt expansion innebar att radion och televisionen ställdes inför en rad nya uppgifter. Det fanns många organisatoriska frågor att lösa, inte minst i fråga om aktualitetsverksamheten inom det nya tvåkanalsystemet.

Aktualitetsprogram i fem kanaler 1966–1978

En av de stora debattfrågorna under andra hälften av 1960-talet och början av 1970-talet – som berörde både ljudradion och televisionen – kom att gälla nyhetsprogrammets form, särskilt förhållandet mellan faktanyheter och nyhetskommentarer. Konfliktlinjen gick mellan dem som betonade betydelsen av att fakta och

Direkt från månen

Månlandningen 1969 var en av de mest spektakulära händelser som bevakats av televisionen. Bevakningen tog tillvara de nya tekniska möjligheter som erbjöds av bl.a. satellittekniken. I direktsändning kunde svenska folket följa när astronauten Neil Armstrong tog de första stegen på månen i juli 1969. Astronauterna bar kameror på bröstet som registrerade allt i omgivningen. En särskild antenn skickade signalerna vidare till Apollo 11 och därifrån överfördes de till markstationen Gladstone i Kalifornien och därefter vidare till rymdhögkvarteret i Houston. Via satellit sändes bilderna över till mottagarstationer världen över, bl.a. till den svenska "rymdstudion" i TV-husets Studio 2. Bo Holmström och Arne

Thorén rapporterade från Houston för Sveriges Radios räkning.³⁹

Ett år senare, under den dramatiska nedtagningen av Apollo-13-kapseln i april 1970, experimenterade TV-redaktionen med att ligga med öppna länkar och rapporterade utan fördröjning om de nya, dramatiska faserna i nedtagningen. Vinjettmusiken tjänstgjorde som lystringssignal och varje sändning avslutades med ett besked om att TV skulle återkomma så snart det fanns något nytt att berätta. Det var första gången televisionen testade en sådan öppen länk med fria programtider och denna minut för minut-skildring av dramatiska händelseförlopp blev sedan standard.⁴⁰

Bengt Feldreich i ett rymdprogram 1966. FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

kommentarer hölls isär och dem som menade att det inte var meningsfullt att upprätthålla en sådan skillnad. Bakom de olika ståndpunkterna fanns både programpolitiska och ekonomiska motiv. Den springande punkten var främst om Sveriges Radio borde ha en särskild redaktion för telegramnyheter.

Att skilja fakta från kommentarer

Skiljelinjen mellan faktanyheter och nyhetskommentarer hade sina rötter i ljudradions traditionella uppdelning mellan nyhetskommunikéer från TT och nyhetsfördjupning ge-

nom *Dagens Eko*. Även när ljudradion började sända egna nyheter gällde samma princip: *Journalen* var ett nyhetsmagasin som också sände nyhetskommunikéer och den nya Centralredaktionen svarade efter 1958 för radions "telegramnyheter". För TV hade frågan inte haft samma aktualitet eftersom nyhetsverksamheten till en början haft en annan karaktär, med rötter i filmjournalerna.

Den ståndpunkt som kom till uttryck i regeringens proposition 1966 var att det skulle göras en skillnad mellan faktanyheter och nyhetskommentarer genom att

en gemensam nyhetsredaktion inrättas som en service åt de självständiga programenheterna. Den skulle få till uppgift att svara för insamling, bearbetning och utsändning av *korta nyhetsprogram av enbart faktagivande karaktär i radio och television*. De olika programenheterna bör vara fria att söka också andra programkällor men koncentrera sina insatser på *kommentar, analys och reportage*. Till den centrala redaktionen bör knytas korrespondenterna i distrikten och i utlandet.³⁵

Televisionen beslöt "i nästan scoutmässig iver" att pröva de nya riktlinjerna om att skilja faktanyheter från kommentarer.³⁶ Med start den 26 september 1966 klövs *Aktuellt* i en faktarapporterande och en kommenterande del. Den första rubricerades *Nyheter* och pågick 10 minuter med start kl. 19.00. Omedelbart därefter följde *Aktuellt*, som pågick till 19.25, då en 5 minuter lång väderprognos följde.³⁷

Ett år senare fördes separationen ännu ett steg vidare, då de två delarna fick var sitt sändningstillfälle. Nyheterna fick behålla sin sändningstid 19.00–19.10, men *Aktuellt* förlades till tiden 20.40–21.00.³⁸ Tittarnas reaktioner på nyordningen var dock negativa. Redan i december övergavs uppdelningen och *Aktuellt* återupptod som ett integrerat nyhetsmagasin på bästa sändningstid kl. 19.00–19.30.

Enligt den ansvarige för de första månadernas arbete med faktadelen, Oloph Hansson, fungerade dock uppdelningen mellan faktanyheter och kommentarer hyggligt, beroende på att det var samma redaktion som producerade

TV 2-chefen Örjan Wallqvist kom närmast från tidningen Vi där han varit chefredaktör. Han var TV2-chef fram till 1978 då han blev VD för moderbolaget Sveriges Radio AB.

FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

båda programmen.⁴¹ De stora problemen skulle uppkomma då "en gemensam nyhetsredaktion" skulle producera telegramnyheter i båda TV-kanalerna. Stora förändringar var också på gång, men de pågick bakom TV-kulisserna; där planerades det nya tvåkanalsystemet.

Gemensam redaktion för faktanyheter

Även om experimentet med två skilda nyhets-sändningar i TV hade givit blandade erfarenheter fortsatte arbetet att i enlighet med riksdagsbeslutet på försök samordna radions och televisionens nyhetstjänst.⁴² Arbetet skedde dock inte utan kontroverser, inte minst genom att de diskussioner som sedan slutet av 1950-talet förts för och emot en stark centralredaktion återaktualiserades.

Riksdagsbeslutets nyhetsmodell låg mycket nära den tanke på en för radio och TV gemensam centralredaktion som drivits av radiochefen Olof Rydbeck sedan slutet av 1950-talet.

Det rädde emellertid starkt delade meningar om nyhetstjänstens organisation inom Sveriges Radio: radiochefen talar i sina memoarer

De tre kraftkornen

En av de mest uppmärksammade rekryteringarna till Sveriges Radios nyhetsredaktioner gjordes 1969. Det var Per-Martin Hamberg som med stöd av radiochefen Olof Rydbeck rekryterade de s.k. kraftkornen till den gemensamma nyhetsredaktionens TV-redaktion – de politiskt erfarna reportrarna *Ivar Peterson* (c), *Allan Larsson* (s) och *Sam Nilsson* (m) – i syfte att få redaktionen ”så bred som möjligt”.⁶⁰ Allan Larsson och Sam Nilsson kom från centrala politiska positioner. Larsson var talsskrivare åt Tage Erlander och Nilsson partisekreterare i högerpartiet. Ivar Peterson kom från den av borgerlig press ägda nyhetsbyrån FLT och hade sin bakgrund inom lantbruksrörelsen. Samtliga hade journalistisk erfarenhet. Att de kom att kallas kraftkorn hade sin bakgrund i en just pågående kampanj för ett tvättmedel, som hävdade att det innehöll olikfärgade kraftkorn som förbättrade tvättkvaliteten.

Rekryteringen av kraftkornen möttes av förvåning på många håll. Det lanserades som ett nytt drag för att liva upp TV-journalistiken. Journalister med bakgrund i det politiska livet skulle förbättra kvaliteten på den politiska bevakningen. Olikheten i politisk bakgrund borgade samtidigt för mångfald. Det är uppenbart att kraftkornen rekryterades för att stärka den gemensamma nyhetsredaktionens inrikesbevakning som ett led i Sveriges Radios interna nyhetsspel. Rapportchefen Oloph Hansson har i efterhand beskrivit det som ett av flera sätt för Olof Rydbeck att ge ökad tyngd åt den gemensamma nyhetsorganisationen.⁶¹ Det kanske mest intressanta med rekryteringen av kraftkornen är emellertid att den egentligen inte stod för något nytänkande. Snarast markerade den slutet på en epok, där sådana rekryteringar varit mycket vanliga, låt vara att det inte gällt personer från samma politiska nivå men väl från olika partitidningar, t.ex. Sven Jerstedt, T.G. Wickbom och Kurt Andersson. Ingen av dessa, liksom inte heller kraftkornen, rekryterades på sina politiska meriter utan för sitt journalistiska kunnande, men den politiska faktorn hade funnits i bakgrunden. Tanken hade varit att få en politisk bredd genom rekrytering av medarbetare förankrade i olika intressegrupper i samhället. Kritiken mot rekryteringen av kraftkornen bottnade i att kraven på professionell kompetens hade ökat under 1960-talet, inte minst vid rekryteringen av nya medarbetare till TV2.

om ”mycket kiv”.⁴³ För en samlad nyhetsredaktion var televisionens nyhetschef Per-Martin Hamberg och, med viss tvekan, ljudradions nyhetschef Per Persson. Kritisk till en sådan samordnad modell var – ännu en gång – ljudradiochefen Nils-Olof Franzén.

Den slutliga modell för nyhetstjänsten som trädde i kraft hösten 1969 var en gemensam faktainsamlade nyhetsredaktion för både radio och TV: en ”nyhetsredaktion för fem kanaler”.⁴⁴

Den gemensamma nyhetsredaktionen placerades på samma organisationsnivå som ljudradion och de två TV-kanalerna och blev därmed direkt underställd radiochefen.⁴⁵ Chef för den nya redaktionen blev TV:s nyhetschef Per-Martin Hamberg.⁴⁶

I och med tillkomsten av en ny central nyhetsredaktion bytte ljudradions Nyhetsredaktion namn till Ekoredaktionen, där samtidigt Anders Wilhelmson tillträdde som chef.⁴⁷ Den för radio och TV gemensamma Nyhetsredaktionen byggdes upp av det som redan fanns: dels den gamla Aktuellredaktionen på TV, dels den tidigare Centralredaktionen som främst arbetat för ljudradion.⁴⁸

Nyhetsredaktionen bestod av en telegramredaktion på tio personer, en TV-redaktion (60 personer) och en särskild redaktion för TV-sporten. TV-redaktionen ansvarade för programmet *TV-Nytt*, med flera sändningstillfällen i båda kanalerna. Vid sidan av *TV-Nytt* producerade de båda TV-kanalerna egna kommenterande nyhetsmagasin: *Rapport* i TV2 och *NU* i TV1.

Efter TV2-starten i december 1969 fanns följande nyhetssändningar i TV på vardagarna:

TV1	TV2
18.00–18.05 TV-Nytt	19.00–19.10 TV-Nytt
19.30–19.55 TV-Nytt	
och väder	19.10–19.30 Rapport
ca 20.45–21.05 NU	21.00–21.05 TV-Nytt
22.00–22.05 TV-Nytt	

TV2 skilde sig från TV0 genom en organisation som byggde på ett betydande medinflytande från producenter-
na. Organisationsformen kom att ge producenterne en stark ställning. Ledningsgruppen för TV2 1969 bestod
av (medsols kring bordet): Roland Hjelte, chef för Fakta, Lena Wennberg, Fakta, Ingrid Edström, chef för
Barnredaktionen, Hans Villius, Fakta, George Elgesten, personalansvarig, Gustaf Douglas, administrativ chef,
Lars Hansegård, Fakta, Örjan Wallqvist, TV2-chef, Lars Ag, biträdande TV2-chef, Olle Berglund, planerings-
chef, Oloph Hansson, Rapportchef, Lars Löfgren, chef för TV2-Teatern, och Carl Torell, Fakta. FOTO: BERTIL
S-SON ÅBERG/SVT BILD

Grundtanken var att de program som gjordes av Nyhetsredaktionen skulle vara faktagivande – eller som det också uttrycktes: ”av registrerande karaktär”.⁴⁹ Dessutom gällde kravet att sändningar som redovisade faktanyheter skulle vara heltäckande. *TV-Nytt* kunde således inte som de kommenterande nyhetsprogrammen i TV fritt välja sina inslag ur egna idéer

och nyheter ur den dagliga nyhetsfloran. För kommenterande nyhetssändningar fanns inget sådant heltäckningskrav, där var utgångspunkten i stället största möjliga mångfald.

I sin programförklaring för den gemensamma nyhetsredaktionen (NR) betonade Hamberg vikten av ett kompetent nyhetsurval, som ”resulterar i ett program efter vilket tittaren har

Ökad producentmakt – och Kris à la Malta

Radiochefen Otto Nordenskiöld ställs till svars. (Fr.v.) Karl-Erik Lundevall, Bengt Gustafsson, Otto Nordenskiöld, Lars Orup och Yngve Feuk. FOTO: KENNETH THORÉN/SVT BILD

Den nya TV-organisationen innebar en större redaktionell självständighet för de enskilda programmenheterna. I båda TV-kanalerna försökte man också medvetet att bryta de professionella och organisatoriska hierarkierna. Producenterna fick ett allt större inflytande och självständigt ansvar men krävde också i tidens anda jämlikare beslutsprocesser där alla medarbetare på alla nivåer skulle involveras i besluten. Den ökande producentmakten skapade nya och oförutsedda problem i programarbetet och förutsättningarna för styrning och ledning av verksamheten förändrades i grunden. Det blev allt svårare att hålla samman det växande företaget. Radiochefen Olof Rydbeck, liksom många av de äldre cheferna, fick problem i den nya ledningssituationen. När Rydbeck 1970 tillfrågades av personaltidningen Antennen om sin "personliga inställning till demokrati och medinflytande", visade svaret en radiochef på defensiven: "Till skillnad från vad kanske en hel del folk här tror, så har jag absolut ingen negativ inställning till det, bara vi kan enas om vad vi menar med det." När det gällde medbestämmande menade radiochefen att man måste starta från andra hållet och fråga sig vilket ansvar man kan begära av den som skall vara med och besluta och hur ansvar skall utkrävas. "Man kan inte ha en bestämmanderätt som inte har ett komplement ifråga om ansvar."⁷⁷ Han pekade därmed på något

som på chefsnivå upplevdes som allt svårare: producenterna ställde stora krav på självständighet, samtidigt som de inte ville eller kunde ta på sig ansvaret för helheten.

Den nye radiochefen Otto Nordenskiöld fick ännu större problem med sin chefsroll än sin företrädare och han hamnade i blåsväder redan vid årsskiftet 1970/1971. Radiochefens beslut – som han meddelade från sin semesterort på Malta – att hejda publicering av nyheter om statsverkspropositionen utlöste den s.k. "kris à la Malta".⁷⁸ Nyhetsredaktionen hade lyckats ta reda på en del av innehållet i statsverkspropositionen innan den presenterats för riksdagen. Detta ogillades starkt av finansminister Sträng, som var mycket irriterad över läckorna. Radiochefen beslutade då att inga fler budgetnyheter skulle få sändas utan att han givit sitt tillstånd. Agerandet möttes av mycket stark intern kritik inte minst från det s.k. kraftkornet Allan Larsson som låg bakom avslöjandet av budgeten, och protesterna gjorde att radiochefen till slut tvingades ompröva sitt beslut. Men då var skadan redan skedd. På ett stormöte vid hemkomsten från Malta ställdes han till svars av de upprörda journalisterna. Han kritiserades för att visa undfallenhet inför politikerna och för att inte tillräckligt starkt värna Sveriges Radios integritet.⁷⁹

fått en åtminstone rimlig orientering om vad som är nytt och angeläget just nu”. Målformuleringarna för nyhetsredaktionen var tydligt skrivna i förhållande till – och tidvis i polemik mot – de kommenterande nyheterna.⁵²

TV2 – faktadominans

Det som var bakgrunden till arbetet med att förändra nyhetsorganisationen var starten av den andra TV-kanalen, TV2. Uppdelningen i två kanaler skedde den 5 december 1969 efter en lång period av programpolitisk planering som berörde hela Sveriges Radio.

Kanalklyvningen kom att resultera i en betydande nyrekrytering av personal till den andra TV-kanalen.⁵³ Mellan budgetåren 1968/69 och 1969/70 ökade personalen med 432 personer. Av dessa avsåg 260 TV-personal, medan övriga fanns inom gemensamma avdelningar och i distrikten, som också växte till följd av den nya TV-kanalen. Kanalcheferna hade utsetts i juni 1968 – Håkan Unsgaard för TV1 och Örjan Wallqvist för TV2.

Organisationen av programarbetet i de två kanalerna präglades starkt av tidens anda med växande krav på företagsdemokrati och större medbestämmande. Inom ramen för dessa allmänna utgångspunkter valde de två kanalerna helt olika organisationsmodeller.⁵⁴ På TV1 lades huvuddelen av programarbetet som en projektorganisation. De programskapande enheterna var projektgrupperna. Ett projekt kunde vara enstaka program eller en programserie, men även programplanering skulle göras i form av projekt. TV2 hade till det yttre en mera traditionell organisation med avdelningar för programplanering, fakta och fiktion. Under Faktaredaktionen sorterade en Aktualitetsredaktion (som snart kom att benämnas Rapportredaktionen) och en Allmänredaktion (som kom att kallas Fakta).

Arbetet på TV2 präglades av en stark pionjärande, men också av ett mycket hett – ibland även hätskt – debattklimat med frän kamratkritik.⁵⁵ Diskussionerna hade ofta sin bak-

Rapportstart den 5 december 1969

Rapport hade premiär samma dag som TV2-starten den 5 december 1969. Premiärprogrammet startade 19.10 och föregicks av en sändning med nyhetstelegram från *TV-Nytt*. Endast fyra inslag rymdes i programmet: ett nästan 5 minuter långt inslag om faran med antibiotika i djurfoder med Bo G. Erikson som reporter, ett kortare inslag om revolutionsfilosofen Régis Debray (Ingemar Odlander), ytterligare ett kort inslag om en politisk opinionsundersökning inför valet 1970 (Christina Jutterström) samt ett längre inslag av Åke Wilhelmsson om själva TV2-starten.

I premiärsändningen medverkade bl.a. Ingemar Odlander som programledare. Odlander, som rekryterades från Ekot, förblev *Rapport* trogen, med undantag av en kortare tid i mitten av 1970-talet då han bl.a. var Sveriges Radios korrespondent i Nairobi. Han var Rapportchef 1982–1988 och därefter programredaktör och av sin tidigare chef Oloph Hansson beskrivs han som ”bullrig, väl påläst och hetsigt entusiastisk”.⁶⁷ Andra medarbetare som deltog i premiärsändningen var vetenskapsreportern Bo G. Erikson, som hade rekryterats från Ekot, Åke Wilhelmsson, som kom från *Aktuellt* samt Christina Jutterström, som också kom från *Dagens Eko*.

grund i skilda programpolitiska synsätt, men också i politiska åsiktsskillnader och i synen på yttrandefriheten i televisionen. Det fanns även personliga motsättningar mellan företrädare för olika åsiktsgrupperingar, vilket bidrog till det laddade klimatet. En av de mest spektakulära kontroverserna ägde rum 1974, då en grupp faktamedarbetare avskildes från redaktionen och fick bilda den ”fria faktagruppen”. Gruppens kritik mot ledningens agerande var kompakt och striden fördes ända till Arbetsdomstolen.⁵⁶

Rapport: kommentarer, analyser och reportage

Programpolitiken i TV2 betonade överlag faktautbudet på bekostnad av i synnerhet nöjesutbudet. I programförklaringen för TV2 använde kanalchefen Örjan Wallqvist tre nyckelord:

Rapport var tänkt som TV2:s flaggskepp, där den nya typen av nyhetsvärdering skulle synas tydligt: fördjupande inslag skulle prioriteras på bekostnad av telegramnyheter. Programmet fick dock inte omedelbart den stora publik man hade hoppats på. Här ses delar av Rapportredaktionen 1972:

(fr.v.) Lennart Aneback, Tönu Nilsson, Ingemar Odlander, Christina Jutterström och Marja Lång.

FOTO: ULF STRÄHLE/SVT BILD

begriplighet, identifikation och mångfald. Dessa skulle också gälla aktualitetsprogrammen som

avser att spegla det aktuella skeendet både inom och utom landet. Det kommer att ske genom dagliga [...] aktualitetsprogram i enlighet med propositionens bestämda anvisning att varje programenhet skall, vid sidan av den centrala nyhetsredaktionens faktagivande nyheter, koncentrera sina insatser på kommentarer och analyser och reportage i syfte att nå den spridning av nyhetsurval, analyser [som] är ur opinionsbildningens synpunkt önskvärd.⁶⁰

Hänvisningen till propositionen och de infogade citaten antyder att man på TV2 inte trodde på skiljelinjen mellan faktagivande nyheter och kommentarer, vilket kom till uttryck i en kritisk inställning till den gemensamma nyhetsredaktionen. När det gällde vilka programformer som skulle komma till användning uttalades att resurserna skulle fördelas lika mellan "den snabba dagliga kommenta-

ren och reportaget" och "de mera långsiktiga reportagen och dokumentärprogrammen".⁶¹ I motsats till den dagsaktuella fakta-rapporteringen av kommunikékaraktär skulle kanalens dagliga aktualitetsprogram *Rapport* stå för fördjupning, kommentar och analys av de viktiga skeendena i tiden.⁶²

Om radiochefen Olof Rydbeck, som "i varnande och orosmättade ordalag ofta talade om de centrifugala krafterna i TV-organisationen", hade tänkt att den gemensamma nyhetsredaktionen åtminstone på sikt skulle påverka televisionens nyheter måste han ha blivit besviken.⁶³ TV2 stod för ett helt annat synsätt på nyheter än vad som hittills dominerat inom radio och TV.

Chefen för TV2:s nya kommenterande nyhetsprogram *Rapport* Oloph Hansson hade, efter flera samtal med TV2-chefen om den journalistiska linjen, fått i uppdrag att rekrytera medarbetarna. I efterhand menar han att han hade ett bra utgångsläge för sitt uppdrag:

”Många var attraherade av att jobba på Rapport, det var spännande att börja på en ny redaktion...”⁶⁴

Rapportchefen strävade efter stor politisk och ideologisk spridning, samtidigt som han ville undvika ”kompisrekrytering”.⁶⁵ På Rapportredaktionen anställdes i första omgången 18 medarbetare – 15 reportrar och 3 redaktionssekreterare. De tre senare kom samtliga från pressen. Chef för inrikesgruppen blev Ingemar Odlander, som även deltog i den fortsatta rekryteringen av politiska reportrar, och för utrikes Magnus Faxén.⁶⁶ Av reportrarna kom över hälften från Ekoredaktionen.

Rapport skulle vara ett kommenterande nyhetsmagasin. Det sändes 19.10–19.30 fem dagar per vecka och föregicks av en tio minuter lång sändning med nyhetstelegram från *TV-Nytt*.⁶⁸ *Rapport* bestod av längre nyhetsreportage och studiokommentarer som presenterades av en programledare. Upplästa nyhetstelegram saknades och enskilda reportage kunde bli upp mot 8 minuter långa. Att programledaren skulle vara en erfaren journalist var en viktig policyfråga. I *Rapport* kom därför Ingemar Odlander och Magnus Faxén till en början att turas om att leda programmet.⁶⁹ Programmets karaktär diskuteras närmare i avsnittet om programprofilering.

Direkt från TV2:s Faktaredaktion

Den resursstarka Faktaredaktionen hade en central ställning inom TV2. Den rymde under 1970 drygt 40 medarbetare, vilket gjorde den större än Rapportredaktionen som då bestod av ca 30 personer. Faktas medarbetare kännetecknades av ett starkt samhällsengagemang och flera hade markerade vänstersympatier. Faktaredaktionen såg som sin uppgift att förse svenska folket med kvalitetskultur och kvalificerad samhällsdebatt. Viljan att rasera traditionella gränser mellan kultur och samhälle var klart uttalad redan i policyförklaringen för TV2.

Redaktionen valde till en början att arbeta med en öppen programtid i programplaneringen. Serien *Direkt*, som sändes varje vardags-

Lena Wennberg var en av programledarna för *Direkt Mittiveckan*. Wennberg var civilekonom och hade arbetat bl.a. på bank innan hon 1966 kom till televisionen som producent. Vid kanaldelningen gick hon till TV2. Hon medverkade inledningsvis i kanalens Direktsatsning. År 1973 blev hon chef för TV2:s Faktaredaktion och 1978 kansliredaktör på televisionen. År 1983 tillträdde hon som VD på Sveriges Lokalradio, som hon lämnade då hon blev VD för Sydsvenska Dagbladet i Malmö.

FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

kväll, var en sådan öppen programpunkt där olika debatter och reportage kunde placeras, allt efter tillgång och behov. Roland Hjelte, chef för TV2:s Faktaredaktion, sade i en intervju att problemet med TV varit att man tvingats till ”en stel långtidsplanering; senast tio tolv veckor före sändningen måste ett programs innehåll bestämmas tämligen i detalj.”⁷⁰ *Direkt* var ett försök att bryta ner långtidsplaneringen och få in nytt och aktuellt stoff.⁷¹

Nyckelbegreppen för Direktsatsningen var

Ett blandat debattprogram: Kvällsöppet 1971–1977

Kvällsöppet var ett av TV 2:s första s.k. blandprogram. Tanken var att i samma program blanda underhållning och informativ debatt. De underhållande inslagen minskade dock med tiden. Programmet sändes växlande från Stockholm, Göteborg och Malmö. Bilden visar Kvällsöppetredaktionen i Stockholm med programledaren Åke Wilhelmsson (i mitten), Christina Ljungberg (t.v.) och Inger Säfwenberg (t.h.).

FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT Bild

Kvällsöppet startade som ett blandprogram inriktat på samhällsdebatt.⁷⁹ Det förändrades dock efter hand. Första sändningsåret var över en fjärdedel av inslagen av underhållningskaraktär. Därefter minskade underhållningen och efter 1974 hade den nästan helt försvunnit. Av de tre redaktionerna var det framför allt Malmö som hade en något mer underhållningsinriktad profil, medan Stockholm efter relativt kort tid helt upphörde med underhållningsinslagen. Totalt svarade Stockholmsredaktionen för nästan 40 procent av programmen mellan 1971 och 1977, medan Göteborg och Malmö gjorde ca 30 respektive 25 procent. Även Umeå och Luleå gjorde några *Kvällsöppet*.

De personer som oftast fick framträda som debattörer i *Kvällsöppet* kom framför allt från den politiska sfären. Av dem som deltog minst fyra gånger var hälften politiker. En annan stor kategori var mediepersoner (ca 20 procent) och kulturpersoner inklusive företrädare för kyrkor och samfund (10 procent). *Kvällsöppet* gav också en plattform för en ny typ av TV-debattörer som hade förmåga att – i TV – diskutera olika samhällsfrågor på ett intresseväckande sätt. De elva oftast förekommande deltagarna i *Kvällsöppet* 1971–1977 ger en tidstypisk bild av debattörernas karaktär:

Per Gahrton, politiker
Lennart Geijer, politiker
Olof Palme, politiker
Lars Engqvist, politiker
Hans-Göran Franck, politiker
Lars Boberg, TV-medarbetare
Ricky Bruch, idrottsman
Thomas Hammarberg, politiker
Carl-Adam Nycop, chefredaktör
Ingemar Simonsson, präst
Ingemar Ström, biskop

De ämnen som framför allt debatterades i *Kvällsöppet* var de sociala frågorna. En fjärdedel av alla inslag rörde sociala ämnen som vård, skola och utbildning, kvinnor, ungdom, narkotika och kriminalitet. De näst största ämnesområdena var kultur och livsåskådning respektive politik. De sociala frågornas andel ökade dessutom över tid, medan de mera kuriosainriktade inslagen minskade. I motsats till andra debattprogram under samma period handlade *Kvällsöppet* således relativt litet om ekonomi och arbetsliv. En sannolik förklaring var att programmet framför allt satte den politiska debatten i centrum.

Källa: Lundgren, Strid och Weibull (1977).

aktualitet, direkthet, närvaro ute bland människor, aktiv publikkontakt och samhällsdialog. "Svensson" skulle enligt programplanerna, "inte längre sitta som en hö säck och stirra på TV, utan själv aktivt vara med och göra programmen".⁷² Direktprogrammen var i övrigt av helt olika karaktär. Måndagarnas *Direkt* sändes från de olika distrikten. De vanligaste sändningsorterna var Göteborg och Malmö, men även sändningar från t.ex. Luleå och Örebro förekom. Programledare i Göteborg var Per Grevér och i Malmö Gary Engman.⁷³

På tisdagarna sändes *Direkt utifrån* med inköpta eller egenproducerade utrikesreportage. Onsdagarna var vikta för debattprogram med *Direkt Mittiveckan*, som var ett studioprogram med aktuell debatt i inrikes- eller utrikespolitiska frågor. Längre, genomarbetade svenska samhällsreportage producerade av Faktas egna medarbetare sändes på torsdagarna i *Direkt reportage*. Fredagarnas *Direkt Veckan som gick* hade ambitionen att blanda underhållning och information.⁷⁴

Det blev mycket snart tydligt att grundproblemet med *Direkt* var den öppna tiden i programtablå. ⁷⁵ Det var svårt att skapa ett intresse för programmet eftersom tittarna inte fick veta i förväg vilken typ av reportage som skulle sändas en viss dag. Inom redaktionen diskuterades därför om det inte vore bättre med tydligt rubricerade program som lättare kunde marknadsföras.⁷⁶ Flera av Direktsatsningarna lades ner och ersattes av andra program. Redan i höstplanen 1970 var *Direkt* inte längre något huvudnummer inom TV2.

Kvällsöppet – ett seriöst blandprogram

Efter *Direkt* provade TV2 en ny programform, de s.k. blandprogrammen. Tanken med dessa var att i samma program inkludera både underhållning – som t.ex. artistframträdanden – seriös debatt och reportage. Med draghjälp av de underhållande inslagen skulle publiken lockas att ta del av de informativa delarna. Programformen hade en föregångare i programmet *Timmen*, som sändes 1967–1968. *Tim-*

men hade producerats av Nöjesredaktionen men avsåg av bryta med gängse genrer genom att blanda underhållning med aktuella samhällsreportage i syfte att "inympa lite vett" i publiken. Visserligen blev programmet snart mer av nöjesprogram men behöll film- och debattinslagen, bl.a. ett uppmärksammat inslag där konstnären Öyvind Fahlström framförde kontroversiella åsikter om narkotika.⁷⁷ På TV2 hade man försökt med en liknande blandmodell i *Direkts* fredagssändning, men den första framgångsrika satsningen var *Kvällsöppet*, som började sändas i januari 1971. Det kom att bli ett av de mest långlivade samhällsprogrammen i TV och fram till 1977 sändes ca 600 program.⁷⁸

Kvällsöppet producerades av Nöjesredaktionen och på Fakta hyste många medarbetare stor skepsis till den nya blandformen. Av andra liknande blandprogram, som *Halvsju* och *Sve- riges Magasin* i TV1, var det dock *Kvällsöppet* som hade den tydligaste samhällsinriktningen. Det var direktsänt och sändes först fem, sedan fyra kvällar per vecka. Det alternerade inledningsvis mellan Stockholmsredaktionen (med Åke Wilhelmsson som programledare), Göteborgsredaktionen (Per Grevér) och Malmöredaktionen (Gary Engman). Senare gjorde även andra distrikt *Kvällsöppet*.

Journalistiskt präglades programmen av tidens dominerande grundkoncept: aktualitet, konfrontation och kontroversiellt stoff. Både innehåll och form i *Kvällsöppet* var tidvis omdiskuterade. Debatterna i *Kvällsöppet* innehöll ett stort inslag av konfrontation och en stark polemik. Programmet anmäldes ett stort antal gånger för brister i opartiskhet och saklighet och fälldes vid några tillfällen i Radionämnden.

TV1 – fortsättning på nollan

På TV1 var tonläget ett annat än på TV2, trots att arbetsformerna också byggde på medbestämmande. Den projektorganisation som den nye TV1-chefen Håkan Unsgaard hade valt var en modell som inte tidigare prövats inom Sve-

June Carlsson var en av *TV-Nytt*s programledare. Hon hade kommit till radion som semestervikarie 1965 och blev fast anställd på Centralredaktionen 1966. Hon gick över till TV 1969 och blev bl.a. programledare i *TV-Nytt* och *Aktuellt*. Hon gick senare över till Faktaredaktionen på TV1 och blev reporter och programledare för program som *Studio S* och *20:00*. FOTO: SVT BILD

riges Radio.⁸⁰ I stället för att organiseras i traditionella fasta redaktioner sorterade den programproducerande personalen direkt under ledningen. Inför varje nytt programprojekt bildades en projektgrupp, med egen budget som tilldelades av programledningen, som också utsåg projektledare.

Den rörliga och tämligen lösa organisationsformen uppfattades som problematisk bland programpersonalen och mycket snart togs steg mot en fastare form.⁸¹ Först inrättades några fasta kanslier, bl.a. en redaktionscentral för aktualitetsprogram. Senare bildades särskilda beredningsgrupper för olika programtyper. Hösten 1973 blev de tidigare beredningsgrup-

perna till sju redaktioner: kultur, samhälle, natur- och vetenskap, musik, teater, barn och nöje. Programarbetet utfördes dock som tidigare av fasta eller tillfälliga projektgrupper, men idé- och förprojektarbete genomfördes inom redaktionen ram.⁸²

Nyhetsbyrån TV-Nytt och NU

TV1-chefen Håkan Unsgaards programpolitiska uppfattning skilde sig starkt från TV2-chefens. Hans synsätt på förhållandet mellan faktanyheter och nyhetskommentarer låg nära propositionens och radiochefens. Han ställde sig därför positiv till Nyhetsredaktionen faktagivande nyheter och menade att dess sändningar skulle utgöra grunden för nyhetsverksamheten i TV1:

Den centrala nyhetsredaktionen skall svara för insamling, bearbetning och utsändning av nyhetsprogram av i huvudsak faktagivande karaktär. I dessa program har man att räkna med en löpande redovisning av det väsentliga nyhetsmaterialet. De nyhetsprogram som TV1 producerar kan därför koncentreras till fylligare kommentarer, fördjupade analyser och informativa reportage kring de väsentligaste av dagens nyheter.⁸³

Skillnaderna i synen på aktualitetsprogrammen mellan TV1 och TV2 framgår även av att TV2 ägnade stort utrymme i sin programförklaring åt att precisera sin inriktning medan TV1 begränsade sig till några ytterst allmänna formuleringar om att fördjupa informationen, förmedla en känsla av närhet till publiken och tillvarata nya aspekter och varierande uppfattningar.⁸⁴ TV1:s projektorganisation var en viktig förklaring till de mycket allmänt hållna formuleringarna. Det var projektgruppernas uppgift att komma med idéer till och utveckla program och programserier på alla programområden, inklusive aktualiteterna.

Den första programserien av detta slag fick namnet *NU*.⁸⁵ *NU* skulle vara TV1:s motsvarighet till *Rapport*: ett kommenterande aktualitetsprogram som sändes måndag till fredag. Programmet skulle innehålla reportage, bak-

Studio S redaktion 1976. Runt bordet ses bl.a. Bertil Askelöf, Clary Jansson och Bo Isaksson. Stående (fr.v.): Robert Landsberger, Göran Elwin, Erik Eriksson, Tom Alandh, Inger Back, Birgitta Alm och Örjan Öberg. FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

grundskommentarer, intervjuer och diskussioner kring ett aktuellt ämne. Till skillnad från *Rapport* skulle *NU* enbart ta upp ett ämne per program. Att *NU* som nyhetskommenterande program kunde begränsa sig på ett sådant sätt hängde samman med att *TV-Nytt*s huvudsändning sändes i TV1. *TV-Nytt* kl. 19.30 liknade i stor utsträckning det gamla *Aktuellt*, men med en ännu kraftigare betoning av faktarapportering och telegramläsning.⁸⁶ *TV-Nytt* kom att uppfattas som en del av TV1:s nyhetstjänst, trots att det sändes i båda kanalerna.⁸⁷

Medan *Rapport* i stor utsträckning bar upp nyhetstjänsten i TV2 var det svårt att ge en profil åt enfrågeprogrammet *NU*. TV1-chefen Unsgaard menade att "alla spretade åt alla håll och ingen förstod och ställde upp på mina intentioner".⁸⁸ Han rekryterade då Lars Furhoff, rektor för Journalisthögskolan i Stockholm,

som programråd med uppgift att vidareutveckla programmodellen. Jan Borja, med bakgrund i landsortspress och på Ekot, och Sören Larsson, med fackpressbakgrund, anställdes för programarbetet. Det visade sig dock även på längre sikt omöjligt att få ordning på programmet och fr.o.m. 1971 ersattes *NU* av dagliga bakgrundsprogram med olika titlar, bl.a. *Insyn*.⁸⁹

Insyn och Studio S

Insyn sändes första gången 1971. Det gick från början varje vecka, men blev med tiden allt mindre frekvent. Programmet hade Sören Larsson som projektledare och innehöll aktuella reportage med särskild inriktning på arbetsliv, men tog också upp konsumentfrågor, miljö och sociala frågor. Redaktionen hade en stark pedagogisk ambition: man ville levandegöra stoffet och finna nya vägar att berätta

TV-publiken åker slalom

TV blev under slutet av 1960-talet det stora mediet i Sverige. Det var fler som tittade på TV än som lyssnade på radio en genomsnittlig dag. Tillkomsten av den andra TV-kanalen påverkade tydligt tittarmönstren. Den andra kanalen var visserligen inte omedelbart tillgänglig för alla – dels tog det närmare tre år innan TV2-sändningarna täckte hela landet, dels tog det tid innan majoriteten hade apparater för TV2-mottagning – men i början av 1972 beräknades 90 procent kunna se båda TV-kanalerna, vilket då betraktades som "ett slags mättnadsnivå".¹⁰⁰

Två kanaler i TV ökade valmöjligheterna för publiken men till en början präglades kanalvalet av stor tröghet. Inte minst de äldre valde TV1 som ett slags fortsättning av TV0. TV2 var den "nya" och "annorlunda" kanalen, med en yngre och mer välutbildad publik. När det gällde programvalet visade det sig att valmöjligheterna gynnade underhållning och biografier.¹⁰¹ Även om mängden program med inriktning på samhälle, politik och kultur ökade i tvåkanalsystemet ägnade tittarna dem mindre tid. Minskningen var särskilt märkbar för kategorin politik och samhälle, där tittartiden halverades trots att programtiden nästan fördubblades.

Det publikmönster som framträdde som en följd av tvåkanalsystemet kallades för "slalom-effekten": TV-publiken utnyttjade i stor utsträckning valfriheten till att undvika de informativa programmen och uppsöka underhållningsprogrammen.¹⁰² Detta fick omedelbara effekter på programpolitiken och koordineringen mellan kanalerna ökade. Nyhetsprogrammen ökade då på nytt sin tittartidsandel och nyhetstittandets omfattning före och efter tvåkanalsystemet blev därför på längre sikt relativt konstant. De nya sändningstiderna medförde en omfördelning av publiken mellan programmen till fördel för *Rapport*. År 1972 hade *Rapport* i genomsnitt 22 procent av publiken mot *Aktuellt*s 20,5 procent. Andelen Rapporttittare hade fördubblats sedan 1971 och publikökningen fortsatte under de närmaste åren, om än i långsammare takt.

en historia som skulle kunna upplevas av publiken framför TV-apparaterna. Programmen skulle vara kontroversiella: "Om kontroversen inte fanns på det sättet att flera parter var i lu-

ven på varandra så skulle programmen bli kontroversiella genom vår infallsvinkel", sade man i en redaktionell PM.⁹⁰

I TV1 sändes även *Fokus* och utrikesmagasinet *Panorama*, två program som tagits över från enkanaltiden. *Fokus* var ett samhällsmagasin som framför allt betonade socialjournalistiken, men som efter hand fick en internationell inriktning.

TV1:s faktautbud hade en mindre samhällskritisk inriktning än TV2:s och den programpolitiska inställningen hos de redaktionella medarbetarna skilde sig också åt. Som framgått av måldokumentet för *Insyn* skall dock skillnaderna inte överdrivas. Beredningsgruppen för Politik och samhälle tolkade kanalledningens mål och riktlinjer som "ett klart ställningstagande för att TV-mediet skall användas i emanciperande syfte, för att medvetandegöra samhällets alla medlemmar om nuets händelser och dess innebörd".⁹¹ TV1 stod även för produktionen av flera mycket kontroversiella reportage och serier, t.ex. *Från socialism till ökad jämlikhet* 1971 (se nedan).

Nöje och underhållning hade dock lättare att göra sig gällande på TV1 än på TV2. När TV1 introducerade blandprogrammet *Halvsju* 1971 fick artistframträdanden ett relativt stort utrymme. Studiomiljön var dessutom skapad för att inbjuda till ett avkopplande TV-tittande.⁹² Inom TV1 betecknades *Halvsju* som ett aktualitetsprogram av "glitterkaraktär".⁹³ När TV2 startade blandprogrammet *Kvällsöppet* var, som vi sett, förutsättningarna annorlunda. Även om underhållningsinslag förekom var studion utformad för att inbjuda till debatt. *Halvsju* blev en stor publikframgång (se även nedan).⁹⁴

Det dröjde ytterligare fem år innan TV1 introducerade ett debattinriktat samhällsprogram som hade vissa likheter med TV2:s *Kvällsöppet*. Det var *Studio S* (1976–1984) som gjordes av TV1:s samhällsredaktion och som vid sidan av traditionen från *Kvällsöppet* hämtade erfarenheter från *Fokus* och *Insyn*. *Studio S* hade inledningsvis Bo Isaksson, tidigare

Aktuelltchef och redaktör för *Fokus*, som programledare. Några av de första titlarna i *Studio S* var Kontroll-Sverige om ny datateknik som gör det enklare för makthavare att kontrollera medborgarna och Hyresgäster till salu om den odemokratiska och spekulativa bostadsmarknaden, där det i slutändan var de vanliga hyresgästerna som drabbades. Det genomgående perspektivet skulle vara att alltid stå på den lilla människans sida och sätta "gräsrötter" mot makthavare.⁹⁵ Tidens aktuella samhällsfrågor speglades i programmet. Kriser var ett vanligt tema under 1970-talet och flera program om arbetslöshet, industrinedläggningar och avfolkningen av glesbygden sändes. Ett annat återkommande tema i *Studio S* var sociala problem: av de 46 program som sändes 1976–1978 handlade 20 om olika sociala ämnen som ungdomsfrågor, kriminalvård, mentalvård, våld, drogmisbruk, skolan etc.⁹⁶

Programmet *Pejling*, som gjordes av Malmöredaktionen, var annars TV1:s debattprogram med Herbert Söderström som programledare. *Pejling* var inte en programserie med fast plats i programtablån, utan anordnades när det var påkallat: mellan 1970 och 1975 sändes ett fyrtio-tal program.⁹⁷ En panel bestående av beslutsfattare och andra i ansvarig ställning ställdes till svars och konfronterades med en större panel bestående av experter, företrädare för olika intressen och i vissa fall också representanter för allmänheten. Från början var programmet ca 45 minuter, men senare förlängdes det upp till mellan 60 och 90 minuter. Från och med 1980 producerades *Pejling* inom ramen för TV1:s Aktuelltredaktion.

Också programmet *Mot väggen* som gjordes från Umeå mellan 1975 och 1977 och hade Siewert Öholm som programledare var framför allt ett utfrågningsprogram. Ett av de mer uppmärksammade programmen var en eftervalsdebatt där nye statsministern Thorbjörn Fälldin och oppositionsledaren Olof Palme frågades ut.⁹⁸

TV-aktualiteter i konkurrens och samverkan

Enligt riksdagsbeslutet skulle TV1 och TV2 fungera i stimulerande tävlan, en politisk eufemism för att de skulle konkurrera. Det fastställdes att en kontrastprincip skulle gälla kanalernas tablåläggning. Man skulle erbjuda olika program vid samma tid för att ge publiken stor valfrihet, och program av samma typ skulle inte sändas mot varandra på samma tid. Två programtyper skulle aldrig få kollidera: nyhetsprogram och barnprogram. Den sparsamt förekommande teatern fick inte heller placeras mot filmade program i den andra kanalen.

På kryss med TV-publiken

Problemet med kontrastprincipen i utbudet var att stora delar av publiken föredrog underhållning och fiktion framför informativa program. Publiken kryssade mellan kanalerna i jakt på lättare program (se ruta). Riktigt problematiskt blev det när TV1:s blandprogram *Halvsju* startade 1971. Programmet blev en stor publikframgång vilket bidrog till att *Rapport* tappade publik och hamnade på i genomsnitt under fem procent tittare per sändning. Internt, men även i pressdebatten, kritiserades TV1 för att försöka "ta död på" *Rapport*. TV2 krävde att TV1 inte skulle tillåtas att kontrastera *Rapport* med ett attraktivt underhållande program. Tablåläggningen ändrades i enlighet med förslaget.⁹⁹

Programpolitiken styrdes av folkbildande och medborgarskolande ideal. Ett ökat utbud skulle ge större variation och valfrihet, men det fick inte ske på bekostnad av att publiken gick miste om seriös samhällsinformation och debatt. Att blanda underhållning och information kunde visserligen vara ett sätt att locka publiken att ta del av de informativa inslagen, men om det innebar att publiken valde bort nyheterna måste tablåläggningen förändras.¹⁰³

Nyhetskonkurrens – med Sam Nilsson som ny Aktuelltschef

Aktuelltleddningen 1972:
Åke Magnusson (t.v.) och Sam Nilsson.
FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

Att *Rapport* skulle få den attraktiva sändningstiden kl. 19.30 var inte självklart. Nyhetssändningarna kunde inte ligga för tätt, utan måste spridas över kvällen. "Fasta kryss" (gemensamma växlingstider) hade också inrättats vid nyhetsprogrammets start. Med tanke på publikens levnadsvanor kunde nyheterna inte heller förläggas alltför tidigt eller för sent på kvällen. Den tidigast möjliga starttiden bedömdes vara 19.00 och den senaste 21.00.¹¹⁰ TV 1-ledningen ville gärna fortsätta med en oförändrad nyhetstid kl. 19.30, eftersom det skulle innebära minst omställning för publiken, medan kanalens programsekreteriat prioriterade kl. 21, eftersom man redan hade

Halvsju som en fast programtid under tidig kväll. Inom TV 2 ville man ha en tidig sändning för att motverka TV 1:s starka ställning under tidig kväll och för att inte *Rapport* och *Kvällsöppet* skulle sändas för tätt ihop. Slutresultatet blev enligt kanalledningarnas önskemål och därmed fastlades de nyhetstider som fortfarande gällde 30 år senare. Intressant nog var nyhetscheferna i respektive kanal oense med sina kanalledningar: tillträdande Aktuelltschefen Sam Nilsson argumenterade starkt för kl. 19.30 och Rapportchefen Oloph Hansson ville ha sin sändning kl. 21.00. Sam Nilssons bedömning av publikpreferenserna visade sig vara korrekt: tiden 19.30 drog den största publiken. I den nya programtabblån fr.o.m. hösten 1972 omfattade nyhetssändningarna knappt 75 minuter. Av de sex *TV-Nytt* som sändes var två integrerade i *Rapport* respektive *Aktuellt* som en tre minuters telegramläsning i sändningens början. De övriga fyra var telegramläsningar på ca tre minuter, bl.a. efter sista programmet i varje kanal. I den nya hösttabblån 1973 hade *Rapport* och *Aktuellt* tagit över det integrerade *TV-Nytt*. De två programmens inriktningar förändrades efter hand. *Rapport* blev det program som kom att betona den dagsaktuella händelserapporteringen, medan *Aktuellt* inriktades på fördjupning och analys. En viktig förklaring till att programmen utvecklade olika profiler var just sändningstiderna. Eftersom *Aktuellt* förlades till det sena sändningstillfället 21.00, fick redaktionen satsa på att ge fördjupning och kommentarer kring det dagsaktuella skeendet där händelseutvecklingen oftast redan rapporterats i någon av de tidigare nyhetssändningarna.

Aktuelltschefen Sam Nilsson (född 1936) hade en bakgrund som journalist på Nordsvenska Dagbladet och som partisekreterare i högerpartiet. Han hade rekryterats till den gemensamma nyhetsredaktionen 1969, som ett av de tre politiska "kraftkornen" (se ovan). Han gjorde sedan en snabb och framgångsrik karriär inom företaget, där hans strategiska sinne och känsla för det politiska spelet kom väl till pass. År 1979 blev han kanalchef för TV 1 och var 1981-1999 VD för Sveriges Television. På bilden, från 1972, finns även Åke Magnusson (född 1923), då biträdande redaktionschef på TV 1:s nygamla nyhetsprogram *Aktuellt*. Magnusson hade en lång bana som tidningsjournalist innan han 1961 anställdes på Sveriges Radio. Senare blev han programdirektör på TV 2.

Oenig nyhetsutredning bäddar för kompromiss

Även om den nya organisationen för TV började fungera i praktiken kvarstod missnöjet med nyhetslösningen. Från TV2 var man fortsatt kritisk till den gemensamma nyhetsredaktionen, men också till att TV1 nu delvis åkte snålskjuts på det populära *TV-Nytt*. Då *TV-Nytt*s huvudsändning förlades till TV1 hade kanalen blivit tilldelad den mest attraktiva nyhets-sändningen i TV. En annan kritikpunkt var den stora likheten i nyheterna mellan de olika sändningarna. Var det verkligen meningsfullt och kostnadsmotiverat att samma nyheter sändes flera gånger?

Problemen, som även fick en betydande uppmärksamhet i dagspressen, medförde att Sveriges Radios styrelse redan inom ett år måste tillsätta en ny intern nyhetsutredning.¹⁰⁴ Utredningsarbetet snarare skärpte än minskade de rådande motsättningarna mellan de olika synsätten på nyhetsverksamheten. Ståndpunkterna var låsta redan från början och när resultatet presenterades hösten 1971 fanns det två alternativa förslag.¹⁰⁵ Majoritetsförslaget var en gemensam nyhetsredaktion, minoritetsförslaget separata nyhetsredaktioner. Bland majoriteten fanns styrelsens representanter samt Nyhetsredaktionens chef Hamberg och TV1-chefen Unsgaard, i minoriteten bl.a. ljudradiochefen Franzén och TV2-chefen Wallqvist. Att både ljudradiochefen och TV2-chefen var emot huvudförslaget skapade stora problem, liksom att förslaget utsattes för stark kritik i pressen.¹⁰⁶ Sedan frågan förts över till den s.k. översynsutredningen lades det i december samma år fram ett kompromissförslag som innebar att Centralredaktionen skulle bli det nygamla namnet på en redaktion med uppgift att ansvara dels för de "faktagivande" nyheterna i ljudradion och televisionen, dels för specialområden som verksreportage, sport, utlandskorrespondenterna och nyhetsutbytet med Eurovisionen (EVN). Den nya redaktionen startade den 1 oktober 1972 med Gert Engström som chef.¹⁰⁷

TV-kanalerna får egna nyhetsredaktioner

I 1966 års proposition hade tydligt angivits att det skulle finnas en central nyhetsredaktion som skulle stå för produktionen av faktagivande nyheter.¹⁰⁸ I den nya organisationen hösten 1972 var Centralredaktionen fortfarande garanten för en heltäckande rapportering av fak-tanyheter. Den nya redaktionen kom att likna sin föregångare Nyhetsredaktionen – men det som var nytt var att man bara fick producera telegramnyheter. Således fick det av Centralredaktionen producerade *TV-Nytt* inte innehålla några rörliga bilder utan endast stillbilder.

Det principiellt intressanta med beslutet var istället att det nu skulle inrättas kommenterande nyhetsredaktioner i både TV1 och TV2. TV-kanalerna skulle således inte längre svara enbart för nyhetskommentarer utan även för "faktagivande nyhetsrapporter". Heltäckningskravet skulle visserligen ligga på Centralredaktionen, men för kanalledningarna var det viktiga att man kunde utveckla ett sammanhållet nyhetsmagasin med både dagsaktuell nyhetsrapportering, kommentarer och debatt och med en större grad av nyhetsmässig heltäckning.

För TV2 blev *Rapport* den självklara grunden för ett sådant nyhetsmagasin, men programarbetet fick nya villkor: kravet på heltäckning blev större och man kunde inte längre nöja sig med vara tidsaktuell. TV1 måste skapa ett nytt, egenproducerat dagligt nyhetsprogram, eftersom kanalen inte längre kunde bygga på den gemensamma nyhetsredaktionen. I TV1 introducerades ett nytt *Aktuellt*, med Sam Nilsson som chef. Det nya programmet liknade dock mer TV2:s *Rapport* än det gamla *Aktuellt*. Både *Rapport* och *Aktuellt* betonade nu analys, kommentar och fördjupning, även om TV1 i sina mål och riktlinjer för nyhetsverksamheten kraftigt betonade snabbhet och att vara "på plats".¹⁰⁹

Den nyhetsmodell som nu lades fast skulle komma att stå sig i princip oförändrad långt in på 1990-talet. Mot *Aktuellt* placerade TV2 tämligen genomgående sina informativa maga-

Anders Wilhelmson, Ekochef 1969–1977.
FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

sins- och dokumentärprogram och TV1 gjorde samma sak mot *Rapport* i syfte att skydda nyheterna från underhållningskonkurrens.¹¹¹ Genom sin gynnsamma sändningstid kl. 19.30 fick *Rapport* också den största publiken.¹¹²

Radioaktualiteter i TV-skugga

För radion handlade de programpolitiska övervägandena efter mitten av 1960-talet främst om hur man skulle hävda sig i konkurrensen från televisionen. Den strategi som valdes var dels att satsa på nyhetsprogrammen genom att förstärka sina nyheter på tider då TV inte sände, dels att skapa programformer som var unika för radio.

I ljudradion hade nyhetskommunikéer och fördjupning traditionellt varit åtskilda. Denna boskillnad fortsatte. När den för radio och TV gemensamma nyhetsredaktionen bildades 1969 bytte ljudradions nyhetsredaktion namn till Ekoredaktionen. Det var en följd av att Ekosändningarna, vid sidan av telegramnyheterna

i P3 och TT, nu hade blivit stommen i radions nyhetsverksamhet. Sedan *Journalen* ersatts av *Kvällsekot* 1965 hade Ekoredaktionen fem dagliga sändningar: två morgonekon (kl. 6.00 och 7.30), *Lunchekot* (efter TT-nyheterna 12.30), *Dagens Eko* (efter TT-nyheterna 18.30) och *Kvällsekot* (21.00). Dessutom producerade man *Riksronden* kl. 15.00.

Ännu ett uttryck för Ekoredaktionens målmedvetenhet var att man 1972 enade sig om skriven policy.¹¹³ I den fastslogs bl.a. att ”kommenterande nyhetsprogram” betyder ”nyheter [...] med viss tyngdpunkt på intervjuer, analyser, bakgrunder och kommentarer i samband med en redovisande telegramdel”. Redaktionen markerade också att viktighetsprincipen skulle gälla, men samtidigt att man inte skulle härma andra redaktioner utan hålla fast vid en egen nyhetsvärdering. Vid sidan av Ekot hade den gemensamma nyhetsredaktionen – vars radio-del kallades Telegramredaktionen – sina egna nyhetssändningar med telegramkommunikéer.

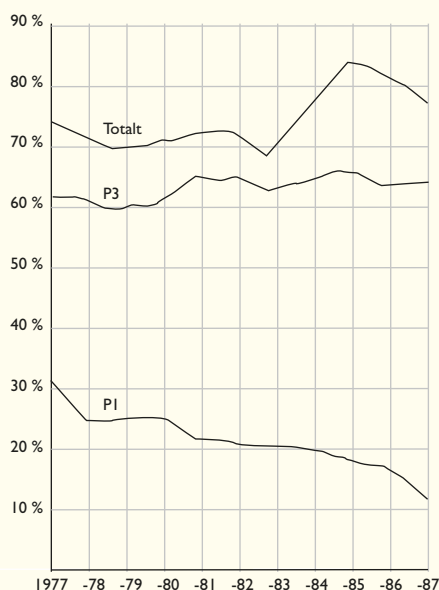
TT:s remissvar på 1960 års radioutredning hade uttalat att det endast var TT som hade kompetens att ge trovärdiga telegramnyheter i radio. Ekoredaktionen hade dock lättare att samverka med Telegramredaktionen än med TT:s radioredaktion.¹¹⁴ TT var därmed på väg att tappa sin position inom radion. Principen om att Sveriges Radio i första hand skulle använda TT för sina nyheter hade försvunnit ur avtalet med staten 1966 och radiochefen Rydbeck, som länge sökt balansera mellan TT och Sveriges Radio, tycktes nu ha tröttnat på TT:s ovilja att öppna för radions egen nyhetstjänst. Detta underlättade för ljudradion att driva kravet på att få ta över ännu fler av TT:s sändningstider i syfte att skapa ett nyhetsblock som fungerade som en helhet.¹¹⁵ Efter förhandlingar med TT tog Telegramredaktionen inom den gemensamma Nyhetsredaktionen i juni 1970 över TT:s två klassiska nyhetstider – sändningarna kl. 12.30 och 18.30. Därmed fanns det inte längre någon Ekosändning som föregicks av TT-nyheter. TT hade dock kvar tre dagliga kommunikéer i P1 (kl. 6.30, 11 och 22).

P3 blir den stora radiokanalen

En följd av kanalomläggningen år 1966, då Melodiradion blev P3, var att P3 mycket snart blev den stora kanalen.¹¹⁹ Fortfarande 1965 hade P1 närmare 60 procent av befolkningen som lyssnare en genomsnittlig vardag. 1970 hade andelen lyssnare halverats. Samtidigt ökade P3 till drygt 50 procent av radiopubliken. P2 blev i stället en nischkanal med ett par procent lyssnande. Förändringen i kanalpreferenser fick givetvis konsekvenser för nyhetslyssnandet. 1965 var TT-nyheterna och *Dagens Eko* kl. 18.30 i P1 de mest avlyssnade (drygt 30 procent) programmen under radiodagen, följt av *Lunchebot* i P1 och *Det skall vi fira* i Melodiradion, som då gick i P2 (båda med knappt 25 procent). Fem år senare hade *Dagens Eko* kl. 18.30 i P1 fallit till ca 15 och *Lunchebot* till drygt 10 procent. Men detta innebar inte att t.ex. *Det skall vi fira* i nya P3 ökade sin publik – tvärtom minskade publiken mellan 1965 och 1970 – utan att publiken överlag flyttade över till P3. P3 hade vid varje tidpunkt under dagen utom vid morgonnyheterna kl. 8 större publik än P1. I mitten av 1980-talet hade P3 närmare två tredjedelar av publiken, medan P1 nu var nere i en femtedel.

En viktig förklaring till det ökade gapet mellan P1 och P3 var kanalpreferenserna i olika åldersgrupper. När P3 hade etablerat sig år 1970 visade det sig att den i huvudsak var ungdomens kanal. Personer mellan 9 och 24 år var nästan uteslutande inriktade på P3, medan kanalen nästan inte hade några lyssnare över 65 år. Successivt ändrade sig dock lyssnarvanorna och P3 blev den breda, lättlyssnade kanalen för alla åldrar.¹²⁰ Kanalprofileringen 1966 var knappast av ondo för lyssnandet på radionyheter. De regelbundna nyhetssändningarna i P3 innebar att även yngre dagligen tog del av nyheter i radio. Visserligen minskade räckvidden för de klassiska nyhetstiderna, t.ex. kl. 8 och 18.30 i P1, men samtidigt

Figur 12. Andel av befolkningen (11-79 år) som hört något program i P1, P3 respektive radion över huvud taget en genomsnittlig vardag (procent).

Anm: För 1981 och 1984 saknas uppgift.

Källa: Sveriges Radio/PUB.

ökade antalet dagliga nyhetssändningar under dagen – från 6 i slutet av 1950-talet till ett 20-tal 1970. Konsekvensen blev att radion behöll sin ställning som nyhetsmedium; en genomsnittlig dag 1971 hade 60 procent av allmänheten lyssnat till minst ett nyhetsprogram i radio.¹²¹

Dagens Eko går in i P3

Televisionens snabba expansion i och med tvåkanalsystemet påverkade radion. Exempelvis medförde tillkomsten av TV1:s publikmässigt starka blandprogram *Halvsju* att *Dagens Eko* bytte sin klassiska sändningstid kl. 18.30 till kl. 18.00 samt införde en förstaupplaga kl. 17. Några år senare – hösten 1976 – skedde en annan större förändring genom tillkomsten av ett nytt

Dagens Eko kl. 16.45 i P3. Det var första gången som Ekoredaktionen skulle sända ett regelrätt Eko i P3 och dessutom skulle sändningen vara "integrerad" med Centralredaktionen, vars telegramredaktion svarade för de s.k. pipnyheterna i P3, som nu var den publikt stora radiokanalen (se ruta).

Programmet hölls samman av en redaktör från Telegramredaktionen (en s.k. pip-körare)

och en studioreporter från Ekoredaktionen. Inom Ekoredaktionen fanns det bland en del medarbetare tveksamhet mot att sända i P3. Den grundades både i oron för att en lättare P3-ton riskerade påverka Ekots seriösa tradition och att Ekosändningar i P3 skulle dra bort publik från det redan publikt svagare P1.¹¹⁶ De flesta var dock för nyordningen och det nya "Dagens Eko kvartifem" ansågs vara en framgång, inte minst genom att det gav Ekot en ny publik.

På ännu ett område utmärkte sig ljudradion i mitten av 1960-talet: sportsändningarna.¹¹⁷ *Sportextra* som en lång, sammanhängande sportsändning på söndagar hade kommit igång redan 1961. Den var delvis en följd av att Melodiradions tillkomst hade givit ett programmässigt utrymme, men påverkades också av de ökade möjligheterna att bygga på rapporter från distrikten. 1963/64 togs nästa steg: dagliga sportsändningar i radio. Detta förutsatte en ökad tillgång till material. Centralredaktionen träffade därför ett avtal med nyhetsbyrån AP om leverans av sportnyheter. Genom den successiva utbyggnaden av sportsändningarna hade ljudradion vid 1960-talets slut blivit en ledande sportkanal.

Nya radiomagasinet

I jämförelse med TV var radion ett i hög grad rörligt medium. Kanalomläggningen 1966, då de tre radiokanalernas programutbud renodlades och profilerades, innebar att det utbud som var bäst anpassat till radions ändrade funktioner samlades i samma kanal – P3. I denna fanns nu den lätta musiken, underhållningsprogrammen, de korta nyhetssändningarna (pip-ekon) och de regionala nyhetsprogrammen.¹¹⁸ Samtidigt ville P1 satsa på en aktiv, samhällskritisk journalistik. Intresset för TV bidrog till att friheten för radion blev större. Man hade inte längre ögonen på sig på samma sätt som i början av 1960-talet.

Hösten 1966 startade *Bakom rubrikerna*, som sändes kl. 20–21 och hade underrubriken "insyn, debatt, reportage". Programmet ersatte

Tidsspegel och gjordes i samverkan mellan Kultur- och Nyhetsredaktionerna. *Bakom rubrikerna* arbetade med långa inslag. Endast 4–5 ämnen togs upp i programmet. I samma program kunde man diskutera om det hade gått reklam i fotbollen, värnpliktsvägran och vem som skulle kunna få Nobelpriset i litteratur, samtliga inslag på omkring tio minuter var.¹²² Under det andra sändningsåret speglade programmet allt mer den kritiska samhällsdebatten. Demonstrationerna mot Davis Cup-tennisen i Båstad, studentrevolten i Paris och de färgades revolt i Washington är rubriker från våren 1968.

I dialog med lyssnarna: telefonväkterier och konsumentkortisar

Ett helt nytt sätt för ljudradion att både aktivera sig i samhällsdebatten och att profilera sig gentemot televisionen blev de s.k. telefonväkterierna. Ambitionen var att skapa en direkt dialog med makthavare och andra beslutsfattare. Under våren 1968 genomfördes en första serie telefonväkterier med partiledarna inför valet på hösten samma år. De hade rubriken *Slå numret till...* De första telefonväkterierna gick på sen kvällstid i P1 – kl. 22.10–00.00. Bo Holmström från Nyhetsredaktionen var programledare.

En annan programform som introducerades var den direktsända presskonferensen. *Presskonferens* var upplagt så att två tidnings- och två radiojournalister ställde frågor till en aktuell person. Journalisterna från pressen kom från tidningar med olika politisk färg. I sin form liknade programmen *Utfrågningen*, med rappa frågor och svar. Tonen i programmen var i allmänhet hövlig, men frågorna var ofta skarpa. Ett av de första – och mest uppmärksammade programmen – var en intervju med LKAB-chefen Arne S. Lundberg i oktober 1968.

Precis som i dagspressen hade den större delen av samhällsdebatten i radio initierats av kulturens företrädare. År 1965 bildades det visserligen en samhällssektion, men först 1968 delades radions kulturredaktion upp i fyra

självständiga redaktioner: Litteratur och konst, Vetenskap och forskning, Samhälle och Familjespeglarna.

Samhälle var en förhållandevis liten redaktion. Den fick drygt tolv medarbetare, att jämföra med Vetenskap och forskning (16) eller Litteratur och konst (15) – eller Nyhetsredaktionens nu drygt 45 medarbetare. Samhällsredaktionens första chef blev Ingegerd Lundgren.¹²³ Den nya redaktionen fick ansvaret för *Tidsspegeln* – efter den period då den hade ersatts av *Bakom rubrikerna* – liksom för *Angeläget*, ett program med personliga debattinlägg.

Ett särskilt prioriterat område för Samhällsredaktionen blev konsumentprogram som *Reklamrutan* och *Konsumentkvarten*.¹²⁴ Med tiden blev programmen fler, men också kortare. År 1972 fanns det inte mindre än 17 olika konsumentupplysande program under en vecka, vilka sändes vid sammanlagt 42 olika tillfällen, bl.a. *Dagens konsumentkortis*. Till detta kom att konsumentfrågor också behandlades i många andra av ljudradions program, inte minst *Familjespeglarna*, som 1961 avlöst *Husmorstimmen* och samtidigt både vidgat och radikaliserat ämnesvalet.

Öppen Kanal – folkets röst

Tidsspegeln var Samhällsredaktionens centrala program för samhällsfrågor och samhällsdebatt. Ingegerd Lundgren hade i ett policydokument hösten 1972 framhållit vikten av att "aktualisera frågor vilka inte ryms inom den traditionella nyhetsbevakningens ram, att ge material till debatter som förs och stimulera till nya debatter och att fungera samhällskritiskt".¹²⁵ Programmet *Dialog* 1971–1972 hade varit ett försök att skapa debatt, bl.a. med hjälp av ett telefonväkteri, men det hade rönt mindre framgång.¹²⁶

Den större Samhällsredaktion som Birgitta Rembe blev chef för 1973 valde en ny modell genom att lägga samman den på "manliga ämnen" inriktade *Tidsspeglarna* och den något mera "kvinnliga" *Familjespeglarna*.¹²⁷ Resultatet blev *Öppen Kanal* som kärnan i ett samhällsinriktat

Öppen Kanal som sändes första gången den 7 oktober 1974 hade sina rötter i P1:s två s.k. speglar som samtidigt försvann ur programtablån. De två programledarna kom också därifrån – Birgitta Karlström från *Familjespeglarna* och Lars Ragnar Forssberg från *Tidsspeglarna*. Att "speglarna" försvann och att ett debattprogram med publikmedverkan introducerades var tidstypiskt.

FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

eftermiddagsblock i P1. Det nya med programmet skulle vara att lyssnaren sattes i centrum: "Lyssnaren måste bli en samtalspartner, en människa som tas på allvar [...] Vi vill tala med dem. Forma programmen tillsammans."¹²⁸ *Öppen Kanal* byggde på direkt lyssnarkontakt genom telefonväkterier och påminde därmed om den s.k. allemansradio som började planeras vid denna tid, inte minst som man ofta sände från olika orter. Skillnaden var dock att *Öppen Kanal* hade ambitionen att täcka det relativt breda programstoff som fanns i de två tidigare speglarna.

Öppen Kanal sändes första gången den 7 oktober 1974 med Lars Ragnar Forssberg från *Tidsspeglarna* och Birgitta Karlström från *Familjespeglarna* som programledare och Kerstin Persdotter som producent.¹²⁹ Programmet gick måndag till fredag. I dagspressen fick det nya programmet överlag ett positivt mottagande.¹³⁰

Sveriges Radio i världen

De flesta av Sveriges Radios fasta korrespondenter hade anställts under slutet av 1950-talet. De var före detta tidningskorrespondenter som rekryterats för att tillfredsställa radions behov i en tid då den stora internationella politiska scenen dominerades av efterkrigstid med kallt krig mellan Väst/USA och Öst/Sovjet. Nu rådde helt nya förutsättningar både i världspolitiken och i Sveriges Radios programpolitik. Flera av de äldre korrespondenterna fick problem både med de nya kraven som ställdes från televisionens sida och med det internationella politiska klimatet.

Ett annat problem var den gamla korrespondentorganisationen med konkurrensen mellan radion och televisionen. Korrespondentorganisationen var vid ingången till perioden fortfarande uppbyggd för radions behov. Radio och TV hade helt olika krav. Radion ville ha folk på många olika platser, men ville också att korrespondenterna skulle stanna på sina stationeringsorter för att vara tillgängliga för rapporter i de ofta förekommande snabba sändningarna. Radion krävde också medarbetare som kunde producera kvalificerade politiska analyser och kommentarer. Televisionen ville å sin sida ha medarbetare som reste mycket, som behärskade bildmediet och som kunde göra längre reportage. Trycket på korrespondenterna ökade och missnöjet bredde ut sig som en följd av den stigande arbetsbelastningen.

Det var tydligt att den gamla korrespondentorganisationen måste ersättas av en ny, med modernare form. Under 1968–1969 utlystes och tillsattes på en gång sex nya korrespondenttjänster, som alla gavs tidsbegränsade förordnanden.¹³⁶ De nya korrespondenterna var inte som de gamla anställda på den ort de var stationerade, utan utsända av programföretaget för en begränsad tid. Korrespondentposterna skulle rotera inom programföretaget. Att vara korrespondent skulle inte längre vara ett livstidsengagemang och det var ingen avgörande merit för att få en tjänst att man var specialist på just den region som placeringen avsåg.

Korrespondentorganisationen blev i övrigt en kompromiss mellan radions och televisionens krav. Ljudradion fick avstå från en önskad utvidg-

ning av den geografiska täckningen genom ett ökat antal korrespondentorter. Televisionen fick å sin sida koncentrera sina resurser till två fullt utbyggda enheter i USA och England samt till en mindre station i Italien. Utgångspunkten var att på vissa från TV-synpunkt strategiska orter bygga upp resurscentraler, som speciellt skulle kunna tillgodose televisionens krav.¹³⁷

Med tanke på programbolagets storlek hade dock Sveriges Radio ett väl utbyggt nät av korrespondenter. Korrespondentorganisationen var som störst 1972–1973, åtminstone om man ser till antalet stationeringsorter. Hösten 1972 var Sveriges Radios utrikesmedarbetare stationerade i Beirut (Marcus Ölander), Bonn (Bo Isaksson), Genève (Gustaf Svensson), Hongkong (Olle Tolgraven), London (Bo Järborg, chefskorrespondent, och Lennart Winblad, korrespondent), Moskva (Olle Stenholm), New York (Arne Thorén, chefskorrespondent, och Bo Holmström, korrespondent för TV), Paris (Knut Ståhlberg, chefskorrespondent, och Håkan Nilsson, korrespondent), Rom (Gunnar Kumlien), Wien (Kåre Nyblom) och Washington (Magnus Faxén). Frilansmedarbetare fanns i Amsterdam (Bengt-Göran Gauffin), Hongkong (Hans Granqvist), Tel Aviv (Staffan Hultman), London (Alf Martin), Santiago (Jan Sandqvist), Bonn (Rune Ström) och Aten (Ariane Wahlgren).¹³⁸

Sveriges Radio hade sammanlagt 14 fasta korrespondenter fördelade på 11 stationeringsorter och en rad etablerade frilansmedarbetare. Detta kan jämföras med de stora amerikanska TV-bolagen under samma tid: NBC hade 18 fasta utrikeskorrespondenter (varav 6 i Asien och Mellanöstern), CBS 20 (varav 5 i Asien och Mellanöstern) och ABC 17 (varav 5 i Asien och Mellanöstern). I Latinamerika saknade t.ex. ABC korrespondent och de övriga två bolagen hade sina stationerade i Mexico City. Sveriges Radio låg alltså nästan på samma nivå som dessa stora bolag när det gällde antalet korrespondenter.¹³⁹ Samtidigt skulle Sveriges Radios korrespondenter arbeta för både radio och TV.

De närmaste åren fick *Öppen Kanal* i ökande utsträckning karaktären av ett aktuellt debattprogram i dagens ämnen. Med hösttablån 1976, då Arne Ruth hade blivit chef för Samhälls-

redaktionen, startade dessutom *Kabaré Öppen Kanal* – listiga lögnar och sataniska sanningar. Programmet, som sändes på fredagar, var tänkt som en veckosammanfattning i form av en satirisk

Rapport: viktighet och begriplighet

Chef för *Rapport* var Oloph Hansson. Han var en drivande kraft bakom Rapportets policy, där viktigheten skulle styra nyhetsurvalet och begriplighet skulle eftersträvas i presentationen. Hansson skriver i efterhand att

ledstjärnan [var] att inslagen skulle redovisa [...] viktiga händelser och beslut som påverkade tillvaron för många människor på kort och lång sikt. Enstaka trafikolyckor, bränder och mord ansågs inte tillhöra den kategorin men väl trafikdöden,

bränderna eller kriminaliteten som samhällsproblem. Följaktligen anställdes ingen kriminal- eller polisreporter. Vi var också noga med att dramatiska EVN-bilder från eldsvådor och trafikolyckor inte skulle få påverka en seriös nyhetsvärdering. Att som gamla *Aktuellt* skicka en helikopter militärs för att filma en brinnande kyrka ute i landet var uteslutet. Gubbe i ruta var ingenting att vara rädd för om informationen var betydelsefull. Till viktiga händelser hörde däremot politiska och ekonomiska beslut som rörde många människor nu och i framtiden.¹⁴³

Oloph Hansson (född 1929) var den förste chefen på *Rapport*. Han hade efter flera år som tidningsjournalist, bl.a. på *Arbetsbladet* i Gävle och på *Stockholms-Tidningen*, kommit till *Aktuellt*redaktionen på Sveriges Radio 1964. Mellan 1969 och 1975 var han chef för *Rapport*, vars medarbetare han också var med om att rekrytera. Efter en tid som direktör vid radiochefens kansli blev han 1979 TV 2-chef. Han fortsatte som chef även för TV 2 Sverigekanal (1986–1991) i den nya TV-organisationen, där en viktig uppgift var att entusiasmera distrikten att bidra till den gemensamma kanalen. Han har själv beskrivit mycket av sin tid på SVT i sin personliga bok *”Intresset ljuger aldrig”* som kom 1998.

FOTO: SVT BILD

kabaré som kom att bli mycket omdiskuterad (se nedan). Samtidigt fortsatte det ”riktiga” *Öppen Kanal* under 1976 och 1977 på samma sätt som tidigare, även om måndagens sändning reserverades åt marknads- och konsumentfrågor.¹³¹

Ifrågasatta nyheter

Fram till mitten av 1960-talet hörde det till undantagen att nyheterna i radio och TV kritiserades för sitt val av programstoff. Det nyhetstänkande som vuxit sig starkt byggde på en faktarapporterande tradition, baserad på nyhetstelegram. Det var en speglande journalistik, som

präglades av strikt opartiskhet och neutralitet och där gränserna mellan kommentarer och nyheter var skarp. Redan förändringarna i aktualitetsprogrammets organisation var ett uttryck för ett nytt synsätt på nyheter, som också innebar att Sveriges Radio markerade en ökad självständighet i nyhetsbevakningen. Nyheterna började bli kontroversiella.

Aktuellt i väntan på TV 2

När det gällde formen förändrades *Aktuellt* förhållandevis litet under 1960-talets andra hälft. Inslagen var korta och stommen i programmet utgjordes, förutom av telegram, av filmbilder som kommenterades av en speaker. Studiokom-

Bengt Öste (född 1927) var i nästan femton år *Rapports* mest kända ansikte. Öste kom 1971 från Svenska Dagbladet till TV2, där han blev redaktionssekreterare och 1975 Rapportchef efter Oloph Hansson. Mellan 1978 och 1992 var han programledare för *Rapport*, men även i andra program, främst om fiske. FOTO: SVT BILD

mentarer var ovanliga och studiointervjuer hörde till undantagen.¹³²

Däremot förändrades nyhetsurvalet. De lätta (kuriosa, evenemang, nöje) och sensationsinriktade nyheterna (olyckor och brott) minskade i omfattning samtidigt som den inrikespolitiska och utrikespolitiska samhällsbevakningen betonades. Särskilt utrikesnyheterna fick ökat utrymme. Under 1968 var andelen utrikesnyheter i programmet över 40 procent, vilket är den högsta noteringen någonsin för ett nyhetsprogram.¹³³

Ljudradions *Dagens Eko* uppvisade i stort sett samma innehållsliga förändring. Att den lättsamma *Journalen* 1965 ersattes av det tyngre *Kvällsekot* var också ett steg i samma riktning. Den ökade betoningen av samhällsbevakningen var emellertid inte unik för radion och televisionen, utan gällde även pressen.¹³⁴ I början av 1970-talet markerade flera större tidningar även ett klart avstånd från den tidigare partipresstraditionen, t.ex. *Dagens Nyheter* som 1972 valde att beteckna sig oberoende, och framhöll att de avsåg att göra ett självständigt nyhetsurval.¹³⁵

Ett nyhetsområde som särskilt utsattes för

kritik, trots att dess andel faktiskt ökat kraftigt under 1960-talet, var utrikesnyheterna.¹⁴⁰ Sociologen Ulf Himmelstrand hade i en studie från 1969 visat på den ytliga nyhetsbehandlingen av det s.k. Biafrakriget och kritiserade i en senare analys de punktuella, sammanhangslösa nyheterna. De senare borde enligt hans mening ersättas av strukturinriktade nyheter, alltså fördjupning och analys.¹⁴¹ Det var också i denna riktning tankarna gick på det nya TV2.

Viktigheten skall styra nyhetsurvalet

Rapport kom att förändra nyhetstänkandet inom Sveriges Radio. Den förste Rapportchefen Oloph Hansson betonade vikten av att nyheter primärt skulle belysa förändringar, men att man inom denna ram måste sovra efter en klart utformad policy

där min kanal valt att sätta *viktigheten* som primärt kriterium. Med viktighet menar vi händelser och företeelser som påverkar många människor i dag och i morgon. Mord är med denna definition inte viktiga, inte heller kungliga bröllop och normalt inte heller de mera rutinartade besöken av stats- och utrikesministrar i främmande länder.¹⁴²

Att sätta viktigheten i centrum var givetvis ett uttryck för den policy som allmänt gällde i det nya TV2 och som prioriterade fördjupning och förståelse i första hand. *Rapport* producerade många och långa reportage, men journalisterna framträdde därutöver ofta med långa kommentarer och analyser i studion. Trots att Rapportredaktionen hade ambitioner att dokumentera verkligheten i bild, var det ändå det talade ordet som premierades och studiointervjuer och studiodebatter användes ofta. Den uttalade ambitionen var att det sensationella eller bildmässigt spektakulära inte skulle få styra nyhetsurvalet. Viktigheten skulle alltid vara överordnad i nyhetsarbetet och "gubbar i rutan" var inget problem om bara det som sades var viktigt.

Konsekvensen av viktighetsprincipen var att nästan 80 procent av nyheterna i *Rapport* handlade om olika samhällsfrågor, både utrikes och

Begripligheten i nyhetsprogrammen

Publikforskningens råd till en nyhetsredaktion för att öka begripligheten i nyhetsprogrammen.

- Ha inte för mycket direktsändningar. De är tveksamma ur informationssynpunkt, eftersom de innehåller många störningsmoment och kan bli röriga och därför informationsfattiga.
- Intervjuer är också tveksamma ur informations-synpunkt.
- Ha inte för många nyheter i ett och samma program och undvik för snabbt tempo.
- En alltför stark koncentration på dagsaktuella händelser kan bidra till att tittaren får en onödigt splittrad bild av omvärlden.
- Använd mer bakgrundsmaterial, förklaringar och kommentarer.
- Konkretisera abstrakta resonemang. Begripligheten kan ökas genom att man exemplifierar och knyter an till kända förhållanden.
- Åskådliggör samband och händelseförlopp genom symboliskt bildmaterial (teckningar, grafer, diagram, kartor etc.).
- Upprepa, omformulera och sammanfatta nyheterna. Förutom den sammanfattande rubrik-läsningen i början av programmet bör man avsluta med en summering.
- Placera de viktigaste inslagen tidigt eller sent i programmet – då minns publiken dem bäst.

Källa: Några synpunkter på begripligheten hos nyhetsprogram i TV (SRF DO, C60 F3:1).

inrikes.¹⁴⁴ Nöje, evenemang, kultur, olyckor, brott och sport stod *tillsammans* för endast drygt 10 procent av inslagen, ett stoff som utgjorde en betydligt högre andel i *TV-Nytt* (figur 13 s. 236).¹⁴⁵

En annan grundprincip gällde *begripligheten*. Bengt Öste, som 1975 efterträdde Oloph Hansson som Rapportchef, menade att man vid nyhetsvärderingen måste identifiera de nyheter som är väsentliga för många människor och på lång sikt och genom bakgrunder, animeringar, intervjuer och reportage göra dessa nyheter begripliga för så många tittare som möjligt.¹⁴⁶

Då det nya *Aktuellt* startade 1972 fick det en

inriktning som helt skilde sig från det gamla *TV-Nytt*. Både nyhetsurvalet och uttrycksformerna förändrades. Den fördjupade och begripliga informationen om de betydelsefulla samhällsfrågorna, särskilt att konkretisera och reda ut konsekvenserna av politiska beslut, prioriterades i samma utsträckning i de båda programmen.¹⁴⁷ Till skillnad från *Rapport* skulle *Aktuellt* vara personligt profilerat. Programrepresentatörer och kommentatorer skulle medvetet sträva efter att finna sin personliga stil.

Begriplighetens konst

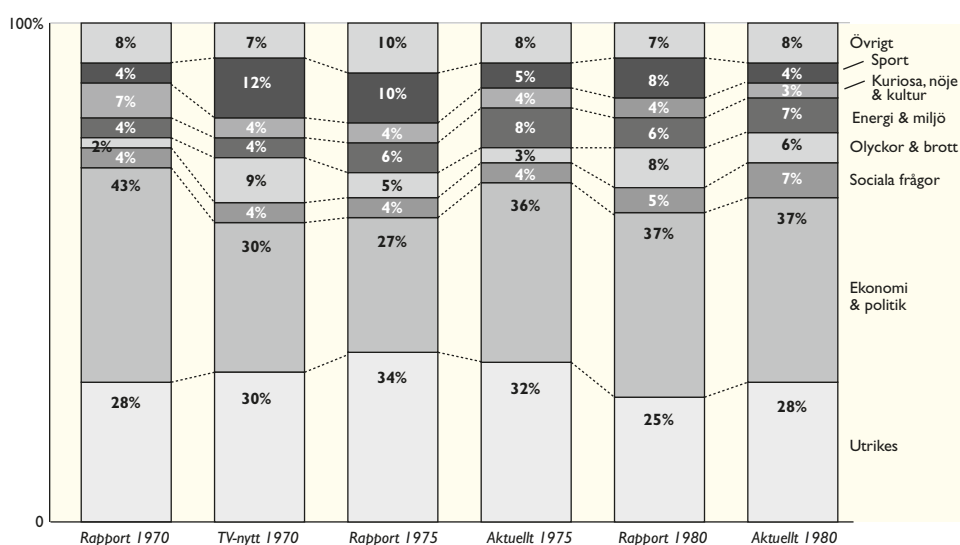
På båda nyhetsredaktionerna var begriplighet ett honnörsord och flera undersökningar om programförståelse initierades omkring 1970. Ett projekt sysslade med ordkunskap, ett annat med bildsättningens effekter.¹⁴⁸ Redan inför starten av *Rapport* hade det gjorts en förstudie om begriplighet och inför nystarten av *Aktuellt* 1972 tillsattes en särskild "Arbetsgrupp för begriplighet". Forskare från Sveriges Radios egen programforskning (PUB), främst Olle Findahl och Birgitta Höijer, anlätades för att göra undersökningar och ge rekommendationer om hur programförståelsen skulle kunna förbättras.

Även två utomstående forskare, sociologerna Anders Broström och Jan Ekecrantz, inbjöds för att ge kompletterande perspektiv.¹⁴⁹ Några konkreta råd för hur bättre begriplighet skulle kunna uppnås gav forskarna inte, mer än att man konstaterade att det krävdes en kraftigt ökad mångfald av olika röster som representerade skilda sociala intressen.¹⁵⁰ Konkreta råd kom däremot från PUB-forskarna, där utgångspunkten var att TV:s nyhetsprogram skulle "bidra till att medborgaren får en någorlunda väl strukturerad bild av det som händer omkring honom" (se ruta).¹⁵¹

Det betraktades som ett stort problem att människor sällan mindes vad de hade sett eller hört i nyhetsprogrammen. Upprepningen och omformuleringen lanserades som strategi för att öka hågkomsten av enskilda nyhetsinslag.¹⁵²

Begriplighetsundersökningarna påverkade

Figur 13. Ämnesinnehållet i *Rapport*, *TV-Nytt* och *Aktuellt* 1970, 1975 och 1980.

Källa: Nyhetsundersökningen, se Appendix.

starkt utformningen av programmen och skyltar, bilder och grafiska illustrationer användes ofta. Minnesstudierna hade visat att nyhetspubliken hade lättast att ta till sig information om var något inträffat ("plats") och vem som varit med ("aktör"), men svårare att få grepp om bakgrunder och konsekvenser. Eftersom just det senare var något som redaktionerna hade valt att betona gällde det att i programinnehållet ge mindre tyngd åt var, när, hur och mer åt varför och med vilka konsekvenser.

Fler nyheter – större mångfald?

Frågan om pluralismen i nyhetsförmedlingen var också central i debatten om nyheterna under 1970-talet. Ett av motiven till att skapa flera olika nyhetsredaktioner som skulle tävla med varandra var just att öka mångfalden i nyhetsutbudet. Fick då publiken verkligen tillgång till fler nyheter och andra perspektiv i nyheterna i den nya konkurrenssituationen?

När det gällde nyhetsvärderingsprinciperna var likheten mellan de olika nyhetsredaktionerna påtaglig. Samtliga redaktioner prioriterade arbetsmarknadsfrågor, näringsliv och samhällsekonomi under 1970-talets första hälft.¹⁵³ Under 1970 och 1975 var samhällsekonomi – in-

klusive arbetsmarknadsfrågor – den dominerande nyhetskategorin i både *Rapport* och *Aktuellt*, vid sidan av utrikesnyheterna (figur 13).¹⁵⁴

Enhetligheten i nyhetsvärderingen gjorde att programmen fick ett likartat ämnesinnehåll, något som kunde ses som problematiskt ur ett mångfaldsperspektiv. Därför genomfördes flera andra undersökningar om pluralismen i bevakningen, t.ex. i vad mån redaktionerna lyckades få fram egna, unika nyheter. En kartläggning av nyhetsutbudet 1973/74 visade att över 60 procent av nyheterna i *Rapport* och 50 procent av nyheterna i *Aktuellt* var unika nyheter som inte togs upp i det andra programmet. När redaktionerna tog upp samma nyhet var det oftast med olika fakta eller andra perspektiv/vinklingar. Slutsatsen var därför att även om ämnesinriktningen – och därmed nyhetsvärderingen – var tämligen likartad så var mångfalden i nyheterna ändå god.¹⁵⁵

Nyhetsredaktionernas prioritering av de "hårda" nyheterna (ekonomi, arbetsmarknad och politik) mötte dock stigande kritik, inte minst från många kvinnliga reportrar som såg att de samhällsområden som antogs engagera den kvinnliga delen av publiken – vård, skola, omsorg, konsumentfrågor – fick mycket liten

uppmärksamhet.

Kritiken resulterade i att redaktionerna under slutet av 1970-talet försökte täcka fler och bredare samhällsområden. Viljan att i större utsträckning uppmärksamma de "mjuka" nyheterna som vård, bostäder, skola, barnomsorg och miljö var särskilt påtaglig i *Aktuellt*.¹⁵⁶ När Lars Jacobsson blev biträdande chef (1982) och senare chef för *Aktuellt* (1984) var en ökad bevakning av just dessa områden en av hans viktigaste ambitioner.¹⁵⁷

Frågan är dock om de goda ambitionerna verkligen ledde till konkreta resultat. I *Rapport* ökade bevakningen av "mjuka" nyheter endast marginellt mellan 1970 och 1980. Ökningen var mer påtaglig i *Aktuellt*, där bevakningen av miljöfrågor och sociala frågor nästan fördubblades under perioden, låt vara att expansionen skedde från en mycket låg nivå.¹⁵⁸ Det är dock tydligt att redaktionerna gjorde andra större satsningar på just dessa bevakningsområden, t.ex. genom fördjupande reportage och rekrytering av specialreportrar.¹⁵⁹

Objektivitet – vad är det?

Det förändrade nyhetstänkandet kom att väcka diskussion i omvärlden. Kravet på objektivitet var av tradition grundvalen för hela nyhetstjänsten inom Sveriges Radio och för företagets legitimitet som monopolverksamhet. Att de kommenterande nyhetsredaktionerna började markera en linje byggd på journalistiska överväganden kom i centrum för debatten eftersom en del av dessa överväganden kom att ifrågasätta själva objektivitetsidealet.

Flera kontroverser om opartiskheten och saktligheten i Sveriges Radios nyhetsförmedling inträffade mellan 1965 och 1975. För första gången användes nu också vetenskapliga undersökningar som underlag för att utvärdera kvaliteten i radions och televisionens nyhets-sändningar, särskilt vad gäller objektivitetskravet. Undersökningarna gällde Vietnamrapporteringen 1968, det svenska riksdagsvalet 1968, LKAB-konflikten 1969/70, Norrmalmstorgsdra-

mat 1973 (se ruta) och radions rapportering från Portugal 1975. De genomfördes samtliga under ledning av professor Jörgen Westerståhl vid Göteborgs universitet.¹⁶⁰

Objektivitet = saktlighet och opartiskhet

De Westerståhlska studierna har ibland kommit att betecknas som "objektivitetsundersökningar". Anledningen är säkerligen att undersökningarna syftade till att komma åt det som brukar avses med objektivitet i nyhetsarbete. Westerståhl använde dock detta begrepp endast som en allmän utgångspunkt för sina analyser av radiolagens och radioavtalets krav:

Uttrycket *objektivitet* som alltså inte återfinns i de berörda texterna torde av somliga uppfattas som utmanande. Det används helt enkelt därför att det finns ett påtagligt behov av en gemensam term för alla olika delkrav och att någon bättre term inte stått till buds.¹⁶¹

I den grundmodell som var utgångspunkt för undersökningarna var kraven på saktlighet och opartiskhet de centrala. För att saktlighetskravet skulle vara uppfyllt måste en nyhet vara sann och relevant. Med sanning menades givetvis att de uppgifter som lämnades skulle överensstämma med verkligheten. Med relevans menades att uppgifterna skulle vara väsentliga och att alla viktiga uppgifter fanns med.¹⁶² Opertiskhetskravet gällde balans mellan parter samt neutral presentation, där balanskravet avsåg att olika parter och kontroversiella uppfattningar skulle behandlas lika så att ingen gynnades eller missgynnades. Preciseringarna byggde på en genomgång av 1966 års proposition, radiolagen, radioavtalet och de interna programreglerna.¹⁶³

Den första undersökning där partiskheten i radions och televisionens nyheter prövades gällde bevakningen av Vietnamkriget. Anklagelser om partiskhet hade här framförts från två olika håll – både att nyheterna missgynnat USA och att nyheterna missgynnat motståndarsidan. Uppdraget kom från Radionämnden som efter flera anmälningar mot Vietnamnyheterna beslöt att en särskild granskning skulle

Norrmalmstorgsdramat

Några av de intensivaste nyhetsdyggen i Sverige i början av 1970-talet var det s.k. Norrmalmstorgsdramat 1973. Norrmalmstorgsdramat började som ett bankrån den 23 augusti 1973 men utvecklade sig till en långdragen gisslanaffär, där en bankrånare under sex dagar höll delar av bankpersonalen som gisslan i ett bankvalv. Händelsen inträffade under valrörelsen och samtidigt som kung Gustav VI Adolfs hälsa kraftigt försämrades – kungen dog den 15 september.

Professor Jörgen Westerståhl vid statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet undersökte på uppdrag av Radionämnden nyhetsbevakningen av gisslandramat. Norrmalmstorgsdramat fick en mycket omfattande mediebevakning, inte minst av TV-nyheterna. I efterhand ifrågasattes hur Sveriges Radio prioriterat sin bevakning. Genomgången av alla nyheter under perioden visade att TV:s fokusering på gisslandramat och kungens sjukdom till och med varit större än kvällspressens, medan ljudradions liknade morgonpressens. Westerståhls kritiska slutsats var att ”den nuvarande organisationen av nyhetstjänsten i TV generellt sett knappast är ägnad att främja en mer allsidig täckning av nuets händelser”.¹⁶⁹

Arne Thorén rapporterar om gisslandramats upplösning i Rapport den 28 augusti 1973.

FOTO: SVT BILD

företas.¹⁶⁴ Den undersökta tidsperioden 11 februari–9 mars 1968 kännetecknades av intensiva strider i den s.k. Tetoffensivens spår. Allt material som avsåg Vietnamkriget, även diplomatiska aktiviteter och politiska manifestationer, från Sveriges Radios tre redaktioner (Aktuellt, Ekoredaktionen och Centralredaktionen) undersöktes, liksom även TT:s radionyheter, ett stort antal dagstidningar och de utgående nyhetstelegrammen från nyhetsbyråerna TT, UPI och AP.

Det resultat som intresset riktades mot när undersökningen publicerades gällde balansen i Vietnamrapporteringen. Det framkom bl.a. att den samlade Vietnamrapporteringen under den studerade perioden varit mer negativ för USA/Sydvietnam och mer positiv för FNL/Nordvietnam.¹⁶⁵ Medan dagspressen uppvisade en relativt stor spridning låg Sveriges Radios redaktioner i princip i mitten av dagspressskalan. *Dagens Eko* och *Aktuellt* var dock något mer och Centralredaktionen något mindre negativa för USA/Sydvietnam; Centralredaktionens bevakning liknade i stor utsträckning nyhetsbyråernas utgående telegram.¹⁶⁶

Westerståhls slutsats var att Sveriges Radios nyhetsutbud i huvudsak varit balanserat eftersom det låg i mitten av den skala som den samlade pressen uppvisade när de positiva och negativa markeringarna för de respektive parterna i konflikten summerats. Radionämnden tolkade resultaten så att den verkställda granskningen inte visat att SR brutit mot radiolagen eller radions avtal med staten.

Redan samma år genomfördes ännu en undersökning, som gällde valrörelsen 1968.¹⁶⁷ Högerledaren Yngve Holmberg gav på valnatten som förklaring till sitt partis svaga resultat i andrakammarvalet bristande opartiskhet i Sveriges Radios politiska nyheter. Detta blev anledning till att radiochefen redan dagen därpå gav Jörgen Westerståhl i uppdrag att granska radions och televisionens valrapportering. Undersökningen granskade även denna gång balansen i bevakningen, men kunde inte finna att radion eller televisionen gynnat eller

missgynnat något enskilt parti. Sveriges Radios bevakning avvek inte på något markant sätt från andra mediers. Westerståhl framförde dock kritik mot att SR:s journalister i "anmärkningsvärt många inslag" gått "utöver ramen för en helt neutral kommentar", men det tillfogades att detta i de flesta fall kunde motiveras av journalistiska hänsyn i syfte att få fram "en mera intresseväckande belysning av valrörelsen".¹⁶⁸

Den följande undersökningen gällde hur LKAB-konflikten 1969/70 bevakats och den tillkom på initiativ av Sveriges Radios styrelseordförande Per Eckerberg, som menade att SR hade överdimensionerat sin bevakning av strejken (se ruta).¹⁷⁰ Undersökningen gällde hela strejkperioden (9/12 1969–4/2 1970) och omfattade samtliga nyhetsredaktioner inom SR samt jämförelser med dagspressen.¹⁷¹ Även denna gång friade undersökningen Sveriges Radio. I SR liksom i nästan alla medier dominerade de positiva perspektiven på de strejkande och de negativa för LKAB och den fackliga organisationen. Detta var särskilt tydligt under de första två veckorna och hade delvis sin förklaring i att de strejkande gärna framträdde i medierna och talade för sin sak, medan de övriga parterna ofta vägrade uttala sig.

Med Westerståhls "friande" kunde också debatten om LKAB-bevakningen varit utagerad. Så var dock inte fallet. Det var flera olika omständigheter som bidrog till att LKAB-konflikten blev ett slags brytpunkt för synen på radions och televisionens nyheter.

LKAB-bevakningen blev en utmaning för den nya aktualitetsorganisationen. Inte minst TV2 ville visa framfötterna. Ett av de mer kontroversiella tilltagen var att sända författaren Sara Lidman till Kiruna som frilansreporter för *Rapport*.¹⁷³ Sedan hon hållit tal på ett strejkmöte befriades hon dock från uppdraget utan att ha medverkat i någon sändning. Frågan kom på ett annat sätt än de tidigare nyhetsdebatterna att kristallisera de skillnader som fanns i fråga om synen på faktanyheter och nyhetskommentarer mellan SR-ledningen och främst TV2.¹⁷⁴ På

LKAB-konflikten – en symbolfråga

Den s.k. LKAB-konflikten startade med en vild strejk i LKAB:s gruva i Svappavaara i december 1969 och strejken spred sig senare till Kiruna. Radio och TV, men också den samlade pressen, bevakade intensivt händelseförloppet runt strejken med strejkmöten, förhandlingar och aktioner. Under de första tre veckorna hade företaget Sveriges Radio i genomsnitt ca 30 personer på plats i malmfälten: från Luleådistriktet, riksradiön, Nyhetsredaktionen, TV1 och TV2. Totalt sändes i radio och TV sammanlagt 522 program som innehöll material med anknytning till strejken.¹⁷² Strejkrapporteringen blev en symbolfråga för den nya aktualitetsorganisationen. I och med att strejken startade mindre än en vecka efter det att den nya organisationen hade trätt i kraft blev den ett eldprov där de nya redaktionerna ville pröva sina idéer. Inte minst TV2 ville tillämpa sina principer om att skildra samhället i ett kritiskt underifrånperspektiv. Detta innebar att insatsen med all sannolikhet blev större än vad den hade blivit bara något år senare.

Den vilda strejken i Malmfälten 1969/70 – vanligen kallad LKAB-konflikten – kom att spela en viktig roll för förändringen av aktualitetsjournalistiken. Här ses Hilding Lindström omgiven av journalister.

FOTO: SVT BILD

ett programkollegium riktade både radiochefen Rydbeck och Karl-Erik Lundevall stark kritik mot – den då ännu pågående – bevakningen.¹⁷⁵ De ansvariga, främst TV2-chefen Örjan Wallqvist, försvarade sina bedömningar och framhöll att en viktig anledning till att de strejkande fått stort utrymme var att LO-facket och LKAB-ledningen inledningsvis var mycket negativa till att framträda i medierna.

Det fanns även en tredje omständighet som gjorde att undersökningen uppfattades som kontroversiell trots att den inte framförde kritik mot Sveriges Radio. Resultaten gav stöd åt tanken att både faktanyheterna och TV1:s nyheter i större utsträckning gynnade etablerade intressen än TV2:s nyheter och Ekoreaktionens, liksom att fördjupningsprogrammen – t.ex. *Direkt* i TV2 – där journalisterna mer kunde påverka innehållet präglades av en attityd som kunde betecknas som "anti-etablissemang". Resultatet bekräftade vad många trodde, men få ville höra.¹⁷⁶

Slutet för konsensusmodellen: Portugal 1975

Den sista av Westerståhls undersökningar gällde bevakningen av den politiska utvecklingen i Portugal sommaren 1975. Den avsåg den period då det försiggick en kamp mellan de grupper – socialister och kommunister – som 1974 störtat den fascistiska regimen och bildat en provisorisk regering. Undersökningen, som var beställd av Radionämnden, inriktade sig särskilt på relevanskravet och tillämpningen av demokratiparagrafen i nyhetsarbetet och mindre på frågan om balans mellan parter.

Undersökningen riktade kritik mot Sveriges Radios rapportering från Portugal, där särskilt en del bedömningar som gjordes av Ekoreportern på plats, Mats Sundgren, ifrågasattes. Samtidigt menade Westerståhl att Sundgrens perspektiv hade bidragit till den totala balansen i rapporteringen.¹⁷⁷

Det som bidrog till den stora debatten kring Portugalundersökningen var just frågan

om vilket som kunde vara det relevanta perspektivet på revolutionen. Meningarna var delade och framför allt hade den reformistiska socialdemokratin och den revolutionära vänstern helt olika syn på skeendet. Det problematiska i att använda Westerståhls metoder och utgångspunkter för att utvärdera bevakningen kring ett komplicerat och mångtydigt skeende blev nu uppenbart. Av debatten framgick snart att den konsensus kring en svensk demokratimodell, som var utgångspunkten för analysen, inte längre kunde tas för given.

Den här gången tog Sveriges Radio klart ställning mot undersökningen. Företaget riktade kritik både mot metodiken och mot de teoretiska utgångspunkterna. Man tog avstånd från undersökningens grundsyn och framhöll att sanningen alltid är relativ och att det måste finnas olika perspektiv och tolkningsramar för verkligheten även inom SR. Radionämnden friade också Sveriges Radio. Någon ytterligare s.k. objektivitetsundersökning kom inte heller att genomföras.¹⁷⁸

Ett förändrat nyhetstänkande

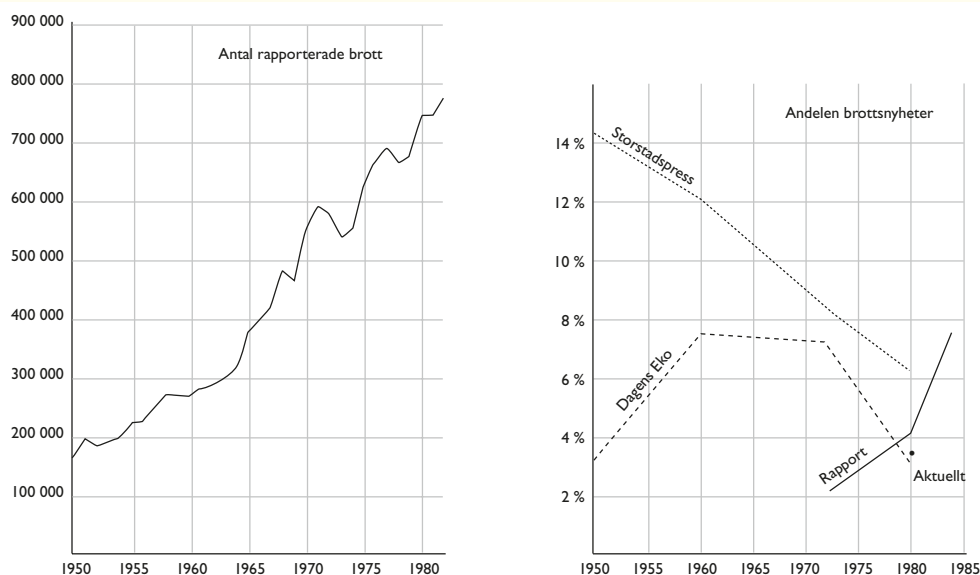
Berättelsen om Westerståhls objektivitetsundersökningar illustrerar tydligt hur synen på nyhetsjournalistiken på några få år – mellan 1968 och 1975 – förändrades både inom och utanför Sveriges Radio. Nyhetstänkandet ändrades i tre grundläggande avseenden: telegramidealet sattes i fråga, den aktiva journalistiken slog igenom på nyhetsredaktionerna och journalisterna ville i ökande utsträckning se Sveriges Radio som en självständig kraft i samhällsutvecklingen.

Telegramidealet ifrågasatt

Telegramidealet stod för ett redovisande av skeendet, ofta väl avgränsat i tid och rum. Radion eller televisionen skulle endast vara en neutral förmedlare med en enda uppgift: att göra ett rimligt urval av nyheter som pro-

Nyheterna och verkligheten

Figur 14. Faktiskt antal rapporterade brott respektive mediernas brottsrapportering.

Undersökningar av hur mediernas bild av samhället avviker från "verkligheten" kom att tilldra sig stort intresse under perioden. Ett exempel på en sådan studie är *Bilden av Sverige*.¹⁸³ Undersökningen visade bland annat att antalet faktiskt rapporterade brott enligt den officiella statistiken hade ökat kontinuerligt från 1950-talet: mellan 1965 och 1980 rörde det sig nästan om en fördubbling. Under samma tid minskade nyheterna om brott successivt i storstadspressen, men också i *Dagens Eko* skedde en minskning efter 1970. Slutsatsen var att medierna inte speglade verkligheten på ett tillfredsställande

sätt.

Resultaten i dessa undersökningar användes gärna som underlag för att kritisera nyhetsmediernas "skeva" och "vinklade" nyhetsurval. Kritikerna utgick normalt ifrån att mediernas självklara uppgift var att spegla samhällsutvecklingen. Efter 1985 fick sådana studier mindre betydelse och genomslagskraft. Många – inte minst inom forskarvärlden – kritiserade rimligheten i att förvänta sig en direkt överensstämmelse mellan samhällsstatistik och medieutbud.¹⁸⁴

ducerats av andra. I ett socialt och kulturellt homogent samhälle präglad av politisk konsensus erbjöd nyhetsurvalet knappast några problem: man visste vad eller vilka aktörer och samhällsfrågor som borde uppmärksammas och TT:s nyhetskommunikéer hade en närmast normerande roll. Även om Ekoredaktionen ofta ställde sig kritisk till TT var det knappast nyhetsurvalet man var tveksam till utan bristen på radiomässighet.

Den viktigaste förändringen i slutet av

1960-talet var att viktighetsprincipen kom att bli överordnad i nyhetsvärderingen. Viktighetsprincipen innebar att telegramnyheternas överhöghet ifrågasattes, även om frågan om åtskiljandet av faktanyheter och kommenterande nyheter kom att prägla den interna debatten under lång tid. Striden om den centrala nyhetsredaktionens ställning kan vid en första anblick tyckas som en revirstrid, där de expanderande kanalerna strävade efter självständighet i fråga om urval och presentation. Inte minst

ville man utforma nyheterna så att de passade det egna mediets krav: de skulle vara "radio-" respektive "TV-mässiga". I ljuset av vad vi sett av förändrade nyhetsideal är dock den bilden missvisande. Kontroverserna reflekterade i själva verket de skilda sätten att se på nyheter som fanns inom både radio och TV.

Det förändrade nyhetstänkandet innebar att den skiljelinje mellan faktarapportering och kommenterande nyheter som bl.a. legat till grund för bildandet av Centralredaktionen inte längre ansågs möjlig att upprätthålla. Med det förändrade samhällsklimatet förstärktes kritiken mot en sådan åtskillnad, som ansågs gynna en falsk föreställning om att faktanyheter skulle var mer objektiva och sanningsenliga än kommenterande nyheter. Även bland förespråkarna för ett telegramideal ökade osäkerheten.¹⁷⁹

De kanalanknutna nyhetsredaktionerna kom – delvis även som en följd av radioutredning och riksdagsbeslut – helt att ta över nyhetsverksamheten i respektive kanal. Trots att nyhetsarbetet inom Centralredaktionen faktiskt expanderade blev dess ställning ändå allt svagare.¹⁸⁰ Efter beslut om avveckling började våren 1976 en successiv s.k. utbokning av Centralredaktionens medarbetare på Ekoredaktionen, Aktuellt och Rapport.¹⁸¹ Året därpå flyttades hela verksredaktionen över till den nya lokalradions centrala nyhetsbyrå. År 1978 var telegramdelen helt avvecklad – det sista *TV-Nytt* sändes den 4 december detta år. Sportredaktionen gick dock under beteckningen CR fram till halvårsskiftet 1979.¹⁸²

En aktiv nyhetsjournalistik

Inom den yngre journalistgenerationen, som nu började få en större tyngd inom radions och televisionens nyhetsredaktioner, fanns en kritisk inställning både till telegramidealet och till det speglade nyhetstänkandet. Nyheter skall inte förmedlas, de skall uppsökas, var ett återkommande slagord. Att relevansbedömningen måste göras efter medborgarnas behov och inte efter vad makthavare önskar infor-

mera om var ett annat krav. Frågan om journalisternas urvals- och tolkningsfrihet handlade i grunden om makt; att en redaktion självständigt väljer ut vilka nyheter som skall sändas och vilka perspektiv som skall skildras innebär att man flyttar fram sina positioner i förhållande till aktörer inom politik, myndigheter och näringsliv.

Kravet på en aktiv journalistik innebar i praktiken att, med ett senare begrepp, problemformuleringsprivilegiet skulle flyttas över från samhällets organisationer och myndigheter till journalisterna. Professionella journalister ansågs vara mera lämpade att bedöma för medborgarna väsentliga frågor än makthavare inom politik och näringsliv. Det som skapade den stora kraften i alla mediers LKAB-bevakning var säkerligen händelsens karaktär av protest mot det samlade etablissemang. Konflikten var inte alltid en entydig vänster-högerkonflikt. Exempelvis gav även den moderata pressen en positiv bild av de strejkande, och SAF-representanten i SR-styrelsen var betydligt mera positiv till radions och televisionens bevakning än LO-representanten.

Den aktiva journalistiken innebar ett uppbrott från det speglingsideal som dominerat inom journalistiken sedan 1950-talet. Nyheterna varken kan eller bör utgöra en exakt spegelbild av samhällsutvecklingen, utan urvalet måste styras av viktigheten för medborgarna.

Sveriges Radio som självständig samhällskraft

Att Jörgen Westerståhls s.k. objektivitetsundersökningar kunde använda dagspressen som riktmärke vid bedömningen av Sveriges Radio visar att mycket hade hänt sedan 1950-talet. Att objektivitet nu förenklades till att bli en fråga om balans mellan parter är kanske det tydligaste uttrycket för förändringen. Det innebar en outtalad nedtoning av det sanningskrav som utgjort grunden i den speglade nyhetssynen. Den minskade uppmärksamheten för sanningskravet hade paradoxalt nog en grund i undersökningarna, eftersom sanningshalten i

Miljöjournalistiken expanderade i radio och TV under 1970-talet. Televisionens första miljöredaktion startades av TV 2 1971. På bilden syns (fr.v.) Ingemar Bygdestam, Noomi Liljefors, Jan-Hugo Norman och Dick Idestam-Almquist. Den dittills största miljöskandalen i Sverige briserade under 1975, då 200 tunnor giftigt avfall grävdes upp på företaget BT-Kemis fabriksområde i skånska Teckomatorp. Klagomål från lokalbefolkningen om lukter, växtskador och hälsoeffekter hade då förekommit i tio års tid, utan att massmedierna ägnat saken något större intresse. Efter avslöjandena om gifttunnorna blev bevakningen intensiv och bl.a. TV2:s miljöredaktion liksom *Aktuellt* och *Rapport* granskade följderna av företagets verksamhet. Miljöredaktionen producerade en svit avslöjande reportage om BT-Kemi under åren 1976–1977:

Ju mer man rör i skiten, ju mer luktar det (1976), *Miljölagen – en skitsak?* (1976) och *Tunnorna i Teckomatorp* (1977).^{191a} För *Kvällsöppet* i Göteborg gjorde Göteborgsdistriktets Lars-Åke Engblom med anledning av BT-Kemi-skandalen ett reportage om miljöskyddslagens innebörd, vilket följdes av en debatt (1977).

FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

nyhetsrapporteringen egentligen aldrig prövades. Vissa kritiker ifrågasatte dock om det var meningsfullt att tala om balans om det som förmedlades inte var sant.¹⁸⁵ Westerståhl delade i och för sig denna ståndpunkt, men menade att det enbart vid enskilda händelser eller enskilda utsagor av parter är möjligt att pröva om en uppgift är sann, medan det vid mera komplicerade förlopp är relevanskravet som måste bli det överordnade.¹⁸⁶

Kritiken mot denna och andra aspekter på objektivitetsidealet var inte ny. Den hade tidigare framförts av dåvarande rektorn för Journalisthögskolan i Stockholm Lars Furhoff, som menade att Westerståhls modell riskerade att leda till konformitet inom journalistiken och i stället pläderade för mångfald som grund-

krav.¹⁸⁷ En annan, marxistiskt grundad, kritik kom från en grupp filosofer som menade att Westerståhls objektivitetsbegrepp endast är meningsfullt om man utgår från att det finns gemensamma referens- och tolkningsramar i synen på verkligheten.¹⁸⁸

Debatten kring Westerståhls undersökningar illustrerar de tre synsätt på vad som utgör den goda journalistiken som konfronterades mot varandra under det tidiga 1970-talet. Westerståhl stod för ett traditionellt konsensusperspektiv, Furhoff för en liberal mångfaldsprincip och de kritiska filosoferna för ett marxistiskt sanningsideal.¹⁸⁹ Inom radio och TV fanns också motsvarande synsätt representerade. Sveriges Radios ledning och huvuddelen av den äldre generationen journalister företrädde

konsensussynen och stod för en speglingsjournalistik. Inom den yngre journalistgenerationen fanns de övriga två synsätten representerade, men med en klar övervikt för det liberala perspektivet. De såg mångfalden av parter som den enda rimliga vägen till "opartiskhet". Med detta menade man att fler röster och perspektiv måste få tillträde till offentligheten – men det som avsågs i praktiken var de "vanliga människornas" röster och perspektiv i stället för elitens, makthavarnas och etablissemangets.

Mitt i samhällsdebatten 1965–1978

Under 1960-talet vidgades kulturbegreppet. Gränserna mellan samhälls- och kulturbevakning, liksom mellan dessa och en traditionell nyhetsförmedling blev därmed allt mer flytande.¹⁹⁰ När journalistiken förändrades kom detta till uttryck i ämnesval och uttrycksformer inom såväl nyhetsjournalistiken som den övriga samhälls- och kulturbevakningen.

Granskning av samhällsproblemen

Nya samhällsfrågor kom att uppmärksammas i aktualitetsprogrammen i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Bevakningen inriktades särskilt på att granska samhällsproblem av olika slag. Det fanns några innehållsliga teman som var särskilt betydelsefulla i programarbetet på radions och televisionens nyhets- och samhällsredaktioner – bl.a. miljön, arbetslivet och näringslivet.

Miljöförstöring och energidebatt

År 1971 fick TV sin första miljöredaktion. Den utgjorde en del av TV2:s Faktaredaktion med Ingemar Bygdestam och Noomi Liljefors

som producenter. Redaktionens andra program, som hade titeln *Han kan bara inte hålla käften*, blev mycket uppmärksammat: det visade hur miljökampen Björn Gillberg tvättade en skjorta i gräddersättningsmedlet Prädd – och skjortan blev ren.

Även i programmet *Sesam* i radion (P1) samt i nyhetsprogrammen i både radio och TV fick miljö- och energifrågor ökad uppmärksamhet. Aktuellt rekryterade 1972 televisionens första egentliga miljöreporter, Barbro Solter, från Läkartidningen.^{191b}

Det fanns flera skäl till att miljöfrågorna kom upp på dagordningen i början av 1970-talet. Miljörörelsen var på frammarsch och miljöfrågorna etablerades på den internationella politiska dagordningen. Massmediernas intresse påverkades särskilt av den internationella miljövårdskonferens som hölls i Stockholm 1972 i FN:s regi. I samband med konferensen gjordes en omfattande programsatsning från Sveriges Radios sida, både i nyhetsbevakningen och i form av reportage som anknöt till problemområdet. I TV1 producerades t.ex. två programserier om miljön: *Vi har bara en jord* och *Än är det inte för sent*.¹⁹²

Ett huvudperspektiv i miljöprogrammen var frågan om miljöförstöring. *Världsmästare i miljövård* (1972), producerat av TV2:s miljöredaktion, granskade hur miljökontrollen fungerar i Sverige, och samma redaktion gjorde *På giftfronten intet nytt?* (1973) som handlade om Sakab – det halvstatliga bolag som skapats för att ta hand om miljöfarligt avfall. Bakom problemen med miljöförstörelsen fanns en rad nya frågor med anknytning till både miljö och ekonomi: det gällde den ekonomiska tillväxtens gränser. Tillväxtparadigmet började kritiseras. Kritikerna menade att en ständigt högre ekonomisk tillväxt parad med en kontinuerlig befolkningsökning och högre uttag av råvaror och energi i längden skulle vara ohållbar.¹⁹³ Debatten fick betydande näring av den s.k. oljekrisen 1973 som orsakades av en kraftigt minskad tillgång på råolja på världsmarknaden.

Inom Sveriges Radios programverksamhet

var dock miljö- och energiproblemen i första hand nationella. Det var särskilt industrin som skildrades som miljöbov, både i nyhetsbevakningen och i samhällsprogrammen.

Även andra miljöstörande industrier granskades. Luleåredaktionen tog (TV1 1976) upp det planerade Stålverk 80 från miljösynpunkt. Titeln var *Rent Stålverk 80 – vad menas med rent?*. Fokus granskade Skoghallsverkens och Rönnskärsverkens utsläpp, med fokus på kvicksilverutsläppen (TV1 1974). Andra stora miljöfrågor som diskuterades i programmen under 1970-talet var miljögifterna (t.ex. PCB och kvicksilver), arbetsmiljön och användningen av kemiska bekämpningsmedel i skogsbruket.¹⁹⁴ I en Rapportsändningen i augusti 1975 ägnades i stort sett hela programtiden åt besprutningsfrågan, vilket torde vara en unik satsning för ett nyhetsmagasin. Studiodebatt kombinerades då med reportage och i studion fanns Naturvårdsverkets chef Valfrid Paulsson.

Kärnkraftsfrågan, som efter 1973 i allt högre grad fanns på dagordningen i både nyheter och samhällsprogram, kom också att kopplas till frågan om naturresursernas ändlighet och människans misshushållning med naturen. I TV-programmen belystes även den politiska debatten om energifrågor, t.ex. hösten 1974 i en serie om tio program som visade hur de fem riksdagspartierna arbetade med energifrågorna. Det var dock först i slutet av 1970-talet som kärnkraften blev den stora politiska stridsfrågan inom Sveriges Radio (se nedan).

Arbetslivets orättvisa villkor

Arbetslivets villkor, fackliga frågor och problemen på arbetsmarknaden var ett favoriserat tema i programverksamheten under 1970-talet. Arbetslivet fick ett kraftigt ökat utrymme i nyheterna. Detsamma gällde samhällsprogrammen, där perspektivet oftast var samhällskritiskt, och uppmärksamheten riktades mot arbetslöshetens problem, strukturmvandlingens konsekvenser, dålig arbetsmiljö och brister i arbetsplatsdemokrati och medbestämmande.

Arbetare mot fackpampar

I arbetsmarknadsbevakningen reflekterade radion en kritisk opinion som vuxit fram under andra hälften av 1960-talet. Ett särskilt uppmärksammat radioprogram som gick i serien *Presskonferens* i P1 var en intervju med LKAB-chefen Arne S. Lundberg hösten 1968. Intervjun gjordes med anledning av den omfattande debatten kring författarinnan Sara Lidmans nyutkomna bok *Gruva*, där gruvarbetare vid LKAB framfört kritik mot förhållandena inom företaget. Programmet kombinerades med ett telefonväkteri, där gruvarbetare vid LKAB – enligt programmet ”de som är specialister på området och vet vad det handlar om” – under programmets gång fick ringa och föra fram sina åsikter.¹⁹⁶ Lundberg var tämligen oförberedd på frågorna och gjorde enligt samtida bedömningar inte särskilt bra ifrån sig. Detta gavs mycket stor uppmärksamhet i dagspressen och skapade bilden av den socialdemokratiska pampen som tappat kontakt med arbetarna.¹⁹⁷ I bevakningen av bl.a. LKAB-konflikten 1969/70 gick kritiken mot orättvisor i arbetslivet hand i hand med en kritik mot socialdemokratin, som anklagades för pampvälde. Under de närmast följande åren fick en rad vilda strejker en tämligen utförlig behandling i aktualitetsprogrammen.¹⁹⁸ Perspektivet var som regel de enskilda arbetarnas. I radions *Öppen Kanal* behandlades den vilda skogsarbetarstrejken 1975, då tusentals skogsarbetare krävde förbättrade arbetsvillkor och införande av månadslön. Programmet sändes direkt från platsen – Graninge i Ångermanland, en ort som var helt beroende av skogen som arbetsgivare. I programmet hördes röster från enskilda skogsarbetare, fackligt aktiva och representanter från lokalbefolkningen, bl.a. ett reportage där skolbarn intervjuades. Budskapet var att barnen hade mycket god kunskap om vad strejken gällde och att alla stödde skogsarbetarnas krav.¹⁹⁹

I TV1 sändes under 1970-talets första hälft programmet *Insyn*, som särskilt valde att lyfta fram arbetslivs- och näringslivsfrågorna. Arbetslivet ägnades även hela temakvällar: TV1 sände en temakväll om företagsdemokrati vintern 1970, som omfattade arbetsplatsreportage och en direktsänd paneldebatt. Inom ljudradion fick arbetsmarknadsbevakningen

Klassamhälle och manssamhälle – att synliggöra arbetande kvinnors villkor

Det dubbla förtrycket – från både klassamhället och manssamhället – för industriarbetande kvinnor var tacksamt programstoff under 1970-talet. Ambitionen att synliggöra kvinnorna i industriproduktionen och fackföreningsrörelsen fanns t.ex. i *Vi ha slage näven för lite i bordet* (1973) från Umeådistriktet. Programmet inriktades särskilt på kvinnornas villkor i textil- och tändsticksindustrin. Under 1975 gjordes även ett omfattande serieprojekt på TV2 som omfattade flera producenter på temat *Arbetets kvinnor*. Ett av programmen i serien handlade om kvinnor i industrin – *Jag känner mig betydelsefull* – med Birgitta Bergmark som producent. Ett grundtema i programmet var att i alla industribranscher betraktades kvinnor som en arbetskraftsreserv. Programmet tog upp kvinnors villkor på en typiskt manlig industri, Domnarvets järnverk. Där upplevde inte kvinnorna att det fanns några särskilda kvinnoproblem utan gemensamt med männen ville de förbättra miljön och arbetarskyddet och införa lika lön för alla. Annorlunda var det i de industribranscher som dominerades av kvinnor, t.ex. textilbranschen. Där hade kvinnorna svårt att finna gehör för sina krav: om kvinnorna strejkade kunde de bli avskedade eller svartlistade, hävdade man i programmet. Även Anette Carlsson och Lars-Åke Engblom från Göteborgsdistriktet följde i *Kvinnokraft och karlatag* en grupp kvinnliga svetsare på Arendalsvarvet i Göteborg (TV2 1974). Programmet gjordes för TV2 Fakta och ett uppföljningsprogram för att se hur det gick för kvinnorna sändes senare 1975.

Birgitta Bergmark var en av de kvinnliga producenter på TV2:s faktaredaktion som i sina reportage uppmärksammade kvinnornas situation i samhället.

FOTO BO-AJE MELLIN/SVT BILD

generellt förstärkta resurser. 1970/71 fördubblades sändningstiden för Ekoredaktionens arbetsmarknadsgrupp.¹⁹⁵ Det gav utrymme för lördagsmagasinet *Kontakt med arbetslivet* – som senare blev till *Jobbet* – och varje måndagsmorgon sändes en facklig tidskriftskrönika.

Arbetsmiljö- och medbestämmandefrågorna kom att ingå som en del i bevakningen av arbetslivets villkor. Som vi tidigare har sett blev LKAB-konflikten något av en vattendelare i journalistiken, inte minst när det gällde kritiken mot den etablerade maktordningen i arbetslivet (se ruta s. 245).

För LO måste arbetsmarknadsbevakningen ha varit en stor besvikelse särskilt som arbetsmiljön och frågan om medbestämmande i arbetslivet var några av de viktigaste frågorna i den maktoffensiv LO själv startade under 1960-talets andra hälft.²⁰⁰ Nu intensifierades LO:s arbete: man krävde en utredning av arbetsskadesystemet och fick stöd för sina krav från det socialdemokratiska partiet.

Arbetsmarknadsfrågorna bevakades ingående av radio och TV och under 1970-talet ökade uppmärksamheten för de fackliga organisationerna kontinuerligt. De fick en betydande

plats i nyhetsprogrammen, främst i *Dagens Eko*, där var sjunde intervjuperson 1980 var fackrepresentant, i *Rapport* och *Aktuellt* knappt var tionde. Därefter skedde en tillbakagång och 1985 hade andelen fackliga företrädare bland intervjupersonerna i nyheterna halverats i jämförelse med 1970-talet.²⁰¹

Även om arbetslivets generella villkor fick allt större utrymme i journalistiken var ambitionen ofta att belysa problemen från ett arbetarperspektiv. Industrierbetets och industriarbetarnas villkor fokuserades med perspektiv och röster nerifrån "golvet". Arbetartemat blev uppmärksammat inte minst i en rad distriktsproduktioner, t.ex. *Det är ju ingen som har frågat oss* (1972) och *Röster från vår ofärdiga välfärd* (1975) från Umeådistriktet.

Bilden av den svenske lönearbetaren som representant för sitt kollektiv och sin klass var ett framträdande tema i dokumentärerna under 1970-talet. Det handlade här inte om den enskilda människan utan varje person var "inordnad bland andra i en ideologisk gruppbild där individualiteten tycktes reducerad till detta enda och gemensamma: att alla var utslitna i förtid och förnedrade efter att ha spilt sitt liv på hårt arbete till andras tjänst".²⁰²

Ett sådant perspektiv blev särskilt framträdande i de program som belyste strukturomvandlingens effekter. Ett stort antal program under 1970-talet behandlade industrinedläggelser. Den första *Öppen Kanal* i ljudradion (1974) sände direkt från ett nedlägningshotat samhälle – Hällekis i Västergötland. I programmet ställdes frågor om vem som bar ansvaret och vad samhället kunde göra i den rådande situationen. *Rädda jobben på sista varvet* (1978) var ett okommenterat reportage om en grupp varvsarbetare vid Arendal i Göteborg och hur de upplevde varvskrisen. *Riva fabriken räddar inte jobben* (1977) var ett reportage från Kramfors när SCA:s sulfittfabrik lades ner och när SCA-företaget Mölnlycke AB hade lovat att starta en kemisk-teknisk fabrik, ett löfte som företaget inte infriade. Även *Studio S* uppmärksammade arbetslöshetsfrågan vid flera tillfällen, t.ex. i ett

program från februari 1977 med titeln *Inte ens en plats i arbetslöshetskön*, som särskilt lyfte fram kvinnornas utsatta situation och den dolda kvinnoarbetslösheten.

På konsumenternas sida

I början av 1960-talet hade konsumentprogrammen efter vissa inledande kontroverser etablerats i programverksamheten. Under det tidiga 1960-talet hade programmen inriktats på att ge saklig och opartisk "upplysning" om varor och råd om bästa köp. Det handlade om att förse allmänheten med information som kunde göra dem till bättre och kunnigare konsumenter. Mot slutet av 1960-talet och början av 1970-talet flyttade även konsumentjournalistiken fram positionerna mot en mer aktiv samhällsgranskning med en kritisk udd mot kommersialism och näringslivets marknadsföringsstrategier.

Ambitionen var också att öka de pedagogiska insatserna och försöka nå ut till de resurssvaga grupper som var i störst behov av råd och vägledning. I TV startade *Konsumentmagasinet* under 1967, men under 1968 bytte programmet, i linje med tidens rådande pedagogiska ideal, namn till *Hej Konsument*. I radio sändes *Konsumentkvarten*, som 1969 ersattes av *Du konsument*, båda i P1. Då publikstudierna visade att programmen nådde få – och framför allt inte dem som bäst behövde informationen, nämligen de lågutbildade och resurssvaga – gick man över till korta konsumentprogram – "Konsumentkortisar" – i P3.

Med serien *Konsument 69* lämnade konsumentprogrammen i TV skedet av information om varor och tjänster och antog mer form av granskande samhällsreportage.²⁰³ Programmen skulle inte bara ge vägledning vid konsumtion, utan också kunna kritisera konsumtionsmönstret i stort och visa på alternativa konsumtionsmönster. Genom sin kritik av kommersialism och reklamvärldens förljugna bilder riktade även konsumentjournalistiken en tydlig och skarp udd mot näringslivet.²⁰⁴ Efter tvåkanalstarten präglade dessa ambitioner konsument-

Kritisk granskning av näringslivet – Svart vecka i Nimba

Svart vecka i Nimba sändes hösten 1966, men efterspelet varade långt in på 1967.²⁰⁶ Samhällsredaktionens reporter Roland Hjelte hade planerat en reportageserie om det svenska biståndet till u-länderna. Man hade valt ut två platser i Afrika som skulle besökas: Lamco i Liberia och en skofabrik i Nigeria. Sommaren 1966 åkte teamet, där även Ingrid Dahlberg och Lars Hjelm ingick, till Liberia. Dagen innan journalisterna anlände bröt en strejk ut bland arbetarna och på grund av det dramatiska och spända läget gick det ursprungliga reportageprojektet inte att genomföra. I stället beslöt man sig för att försöka skildra strejkförloppet. Strejken trappades upp, militär sattes in och de arbetare som pekades ut som ansvariga för strejken vräktes tillsammans med sina familjer från sina bostäder. De föstes upp på ett lastbilsflak med sina tillhörigheter och kördes ut utanför Lamcos område där de sattes av, ett förlopp som i dramatiska bilder skildrades i programmet.

Teamet insåg att de hade med sig ett mycket kontroversiellt stoff i bagaget. Det var angeläget

att ha stöd från radioledningen, eftersom man visste att det skulle bli starka reaktioner från Lamcos ägare Grängesbergsbolaget. Hjelte kontaktade därför både Samhällsredaktionens chef Ivar Ivre och radiochefen Rydbeck för att förankra programmet innan det sändes. I sedvanlig ordning anordnades också balanserande debatt efter programmet. På grund av all uppmärksamhet sändes programmet i repris och även då anordnades en särskild debatt efter sändningen. Programmet väckte som väntat stark kritik från Grängesbergsbolaget.²⁰⁷ I ett protestbrev till radioledningen anklagades de programansvariga för att ha givit en ofullständig och missvisande bild av både strejkförloppet och bolagets verksamhet, en bild som man menade var både "orättvis" och "direkt missvisande". Bolaget anmälde dock aldrig själva programmet till Radionämnden. Det blev i stället radiochefen som tog det unika initiativet att skicka över ärendet till nämnden, som dock med några mindre anmärkningar friade programmet.

programmen i båda kanalerna, men kanske tydligast i TV2, där man också 1971 bildade en särskild konsumentredaktion där Lars Hjelm och Margareta Hjelm ingick.²⁰⁵ De granskade bl.a. handeln med begagnade bilar i *Bil eller skrothög. Var går gränsen?* och sortimentet i dagligvaruhandeln i *Vem behöver 15 sorters sardiner?*

Näringslivet under lupp

Konsumentjournalistiken hade ofta sin udd riktad mot näringslivet. Ett exempel är *Frihet, jämlikhet, köpmanskap* (1968), som kritiserade näringslivets marknadsföringsstrategier och reklamindustrin. Den kritiska granskningen av näringslivet var ett tema som återkom inom många olika programområden. Det var också näringslivet som ställdes till svars i ett av de mest kontroversiella programmen i televisionens historia: reportaget *Svart vecka i Nimba* (se ruta).

Det som gjorde att debatten om *Svart vecka i Nimba* blev intensiv var med all sannolikhet

att det sändes redan 1966. Då var sådan granskning ovanlig. Betecknande är dessutom att reportageteamet ursprungligen inte hade för avsikt att göra detta slags program. En helt annan utgångspunkt hade programmet *Inte en siffra rätt* (1968). Här var själva grundtanken med programmet att göra en kritisk granskning av svenska företags verksamhet i tredje världen. Kritiken gällde denna gång företagens engagemang i södra Afrika, t.ex. ASEA:s engagemang i det s.k. Cabora Bassa-projektet i Moçambique och Atlas Copcos affärer med Rhodesia. Exportföreningen och Industriförbundet protesterade mot programmet i en skrivelse till Sveriges Radio och det ledde till häftiga kommentarer i pressen utifrån två helt olika vinklar. Från det ena perspektivet uppfattades händelsen som ett exempel på näringslivets omoral, från det andra som ett uttryck för Sveriges Radios överdrifter och bristande objektivitet.²⁰⁸ Programmet blev i dagspressen kallat bl.a. "snedvridet" (Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning) och

Fokus var ett av de program som behandlade kontroversiella utrikespolitiska frågor under 1970-talet. På bilden ses (fr.v.) Björn Henriksson, Bengt Nilsson, Clary Jansson, Erik Eriksson, Tom Alandh, Örjan Öberg, Astrid Hagelfeldt och Lars Pettersson. En av *Fokus* medarbetare var Erik Eriksson som tidigare varit redaktör för den vänsterradikala tidskriften *Kommentar* och utrikesredaktör på *Aftonbladet*. År 1972 kom han till televisionen. Det var särskilt Vietnamkriget som engagerade Erik Eriksson och han gjorde flera reportage från Vietnam under 1970-talet. Mellan 1969 och 1975 skrev han även tre böcker om Vietnam.

Han utgav senare både reportageböcker och skönlitterära böcker. FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

”insinuant” (*Göteborgs-Posten*), samtidigt som *Dagens Nyheter* försvarade reportaget och kallade näringslivet för ”prinsessor på ärten”.²⁰⁹

I serien *Rikets affärer*, som startade 1974 i TV2, var det uttalade syftet också att kritiskt granska näringslivets förehavanden. Serien inriktades särskilt på ekonomisk brottslighet och avslöjanden om skumma affärer och tvivelaktig moral inom företags- och finansvärlden. Det första programmet i serien sändes våren 1974 (TV2). Det hette *En känsla av medinflytande* och handlade om bristen på företagsdemokrati. I serien gjordes även hösten 1974 *Sälj dig med ett leende*, ett program som handlade om hur Rank-Xerox, som då var Sveriges mest lönsamma företag, arbetade för att få sina medarbetare lojala, effektiva och lönsamma. Programmet kritiserade företagets tävlings- och belöningssystem, som ledde till

att de konkurrenskraftiga belönades medan de svagare slogs ut.²¹⁰

Annars var det oftast ekonomisk brottslighet och omoral inom näringslivet som granskades i *Rikets affärer*. Huggsexa om miljarder (1976) tog upp branscher där svarta pengar uppstår och omsätts och där brott faktiskt lönar sig, och i *Kryphål för elefanter* (1978) granskades spekulativa konkurser. Mest uppmärksammat och omdiskuterat av programmen i serien blev *På tro och heder*, som sändes i december 1974. Programmet kritiserade Svenska Arbetsgivareföreningen för illegal valutaexport när man hade fört ut pengar för att finansiera semesterbostäder på Kanarieöarna. Konflikten med SAF blev långvarig och debatten mycket inflammerad. Programmet anmäldes till Radionämnden, som enhälligt beslutade att fria det. Nämnden gjorde vissa

Russelltribunalen

Vietnamfrågans kontroversiella natur ställde till stora problem för radion och televisionen, som skulle försöka bedriva en opartisk nyhetsbevakning av kriget. Största svårigheterna orsakade bevakningen av den s.k. Russelltribunalen i Stockholm 1967, organiserad av filosofen och Nobelpristagaren Bertrand Russell, där USA:s agerande i kriget granskades.²²¹ Tribunalen var i sig kontroversiell, men det var inte enbart därför som bevakningen av den utgjorde ett så svårhanterligt problem för Sveriges Radio. Det fanns också starkt delade meningar inom företaget, både när det gällde synen på Vietnamfrågan i allmänhet och synen på om och hur nyhetsbevakningen av tribunalen skulle organiseras. Radioledningen hade beslutat om en mycket restriktiv hållning och inga kommenterande program eller specialprogram förekom under själva tribunalen. Efteråt arrangerades en utfrågning där journalisterna Hans Dahlberg, Gustaf Olivecrona och Knut Ståhlberg ställde frågor till tre av tribunalens förgrundsfigurer: Jean-Paul Sartre, den jugoslaviske historikern Vladimir Dedijer och den amerikanske journalisten Dave Dellinger. Meningen var att journalisterna skulle ställa Sartre och hans kollegor mot väggen och pressa fram sanningen om tribunalen, en uppgift som inte var helt lätt att genomföra. Eller som en av recensenterna skrev dagen efter:

Vilken människa som helst skulle skälva inför utsikten att sätta sig ner och debattera med Sartre och ställa honom mot väggen. De tre TV-männen [...] förtjänar en mindre tapperhetsmedalj för att de vågade ta på sig uppgiften och för att de inte gav sig av artighet eller respekt på väsentliga punkter.²²²

påpekanden beträffande programmet, men fann att det som helhet inte stred mot radiolagens krav på opartiskhet och saklighet.

Världen i vitögat

Under slutet av 1950-talet och början av 1960-talet hade det världspolitiska intresset varit inriktat på FN. Tio år senare framstod FN närmast som handlingsförlamat och som en offentlig spelplats för öst-väst-konflikten. Intresset för FN i nyhetsbevakningen minskade

också tydligt under 1970-talet. I stället ökade ambitionerna att vidga perspektivet på världen, både i nyheterna och andra dokumentära program. Detta tog sig uttryck i en ökad uppmärksamhet för människors villkor i tredje världen. I *En kamp för födan* (1965) beskrevs t.ex. torkan, nöden och fattigdomen i Indien. En ambitiös programserie om Afrika sändes i TV 2 i januari 1970. Serien omfattade nästan dagliga reportage om situationen på den afrikanska kontinenten och tog i reportagets form upp bl.a. befrielserörelserna och kolonialismen, men också fattigdom, urbanisering och vardagsvillkor för den afrikanska befolkningen.

Redaktionerna försökte ge andra bilder, röster och perspektiv än de västliga större plats i nyheter och reportage. Under några år i slutet av 1960-talet skedde en radikaliserings av i stort sett hela den dokumentära utlandsgenren.²²³ Den var ett uttryck för en tilltagande kritik mot västpolitiken och en större medvetenhet om tredje världens problem. Även USA-bilden förändrades och inrikespolitiska problem som rasism och social ojämlikhet kritiserades liksom USA:s internationella agerande, särskilt i Vietnamkriget. *Harlem-67* (1967) var ett reportage om Black Power-rörelsen som väckte stor uppmärksamhet och i *Harlem – röster, ansikten* skildrades de svartas sociala situation med fattigdom och droger.²²²

Den nya världsbild som framvisades i televisionen blev ofta omdebatterad. Programmet *Den döende staden* (1969) om Berlin är ett uppmärksammat exempel. Filmen, gjord av Bo Bjelfvenstam, gav en suggestiv och personligt färgad bild av västkapitalismens Berlin och den uppfattades på många håll som kommunistpropaganda. Radionämnden fällde programmet, bl.a. med motiveringen att programmet rubricerats som dokumentärfilm, vilket flaggade för en förutsättningslös och "objektiv" teckning av situationen i staden, något som programmet sedan inte levde upp till.²²³

Nyheterens världskarta förändrades: programmen uppmärksammade i mindre utsträckning skeenden i USA och Västeuropa,

medan bevakningen av Asien, Afrika och Östeuropa ökade. Särskilt Asienbevakningen intensifierades genom Vietnamkriget (se ruta) och kriserna i Mellanöstern. Latinamerika och övriga världen var fortfarande nästan osynliga på mediernas världskarta. Sammantaget utgjordes dock världens centrum i nyheterna även fortsättningsvis Västeuropa och USA. I såväl *Ekot* som i *Rapport*, *TV-Nytt* och *Aktuellt* dominerade händelser som utspelats i Västeuropa kraftigt i nyhetsutbudet.

En genomgång av anmälningarna till Radionämnden 1968 visar att en påtagligt stor del handlade om utrikesbevakningen, både nyheter och andra program. Det gällde Vietnambevakningen i synnerhet, men också Mellanöstern- och Greklandsbevakningen blev föremål för anmälningar.²¹⁴ Kritiken kom både från ”vänster” och ”höger”, från dem som menade att USA-sidan – eller i fallet med Mellanöstern Israelsidan – gynnades och från dem som i stället menade att radio och TV systematiskt tog ställning mot och kritiserade dessa parter.

Den hetaste debatten: Vietnamkriget

Att bevakningen av skeenden i Asien ökade var till stor del betingat av Vietnamkriget, som under perioden blev till ett brännande centrum i nyhetsflödet. Vietnambevakningen var under slutet av 1960-talet ett av de mest kontroversiella bevakningsområdena, där radio och TV ofta blev anklagade för partiskhet.

Vietnamkriget hade vuxit fram i en successiv upptrappning av konflikten mellan Nord- och Sydvietnam. Bakom Sydvietnam fanns USA och bakom Nordvietnam Kina. I början av 1965 inledde USA bombningar av Nordvietnam och året därpå gick man in med marktrupper i kriget. Efter försök till förhandlingslösningar intensifierades kriget på nytt 1972 med både markoffensiver i Sydvietnam och bombningar av Nordvietnam. I januari 1973 slöts ett vapenstillstånd som innebar att USA lämnade Vietnam.²¹⁵

Både i Sverige och i andra länder skedde

Bilder från Vietnam

Under 1970-talet sände televisionen flera reportageteam till Vietnam. Som första TV-team från väst lyckades Ingrid Dahlberg, Lars Hjelm och Peter Limquico 1970 få komma in i de sönderbombade områdena vid sjuttonde breddgraden i Nordvietnam. Det tog åtta månader innan de nordvietnamesiska myndigheterna gav tillstånd för TV-teamet att filma i Nordvietnam. Resan resulterade bl.a. i reportaget *Sju ton bomber per person*, som sändes i TV2 den 10 mars 1970. Erik Eriksson reste tillsammans med fotografen Björn Henriksson till Vietnam första gången 1972 och de var fram till 1975 periodvis ensamma om att som västjournalister kunna filma i Nordvietnam.²²³ De gjorde både nyheter och många dokumentärer, bl.a. *Hanoi, evakuerad stad* och *Hanoi under bombarna* och 1975 ett Fokusreportage från det övergivna Danang, den största amerikanska militärbasen. Eriksson gjorde också 1979, tillsammans med Bo Bjelfvenstam, den första västerländska dokumentären från Kampuchea efter den vietnamesiska invasionen: filmen *Kampuchea i mars 1979*.

Senare analyser av Vietnambevakningen i den svenska storstadspressen har kunnat visa att den kritiska bild som växte fram under andra hälften av 1960-talet paradoxalt nog var starkt påverkad av vad som hände i USA. I själva verket var det den amerikanska kritiken mot Vietnamkriget som kom att bli förutsättningen för mycket av den svenska rapporteringen.²²⁴ Mycket talar för att även televisionen påverkades på ett motsvarande sätt.

Erik Eriksson rapporterar från Vietnam.
FOTO: SVT BILD

Vänstervridet OBS! i perspektiv

OBS! var ett av de program som ofta fick kritik för att vara vänstervridet. I oktober 1965 ägnades t.ex. ett helt *OBS!* åt en debatt om det politiska engagemanget i kulturdebatten och det uttryck som det tagit sig i t.ex. Vietnamfrågan.²²⁸ Deltog gjorde författaren Lars Gyllensten som representant för den intellektuella vänstern, medan Svenska Dagbladets Leif Carlsson skulle balansera med högerståndpunkter. *OBS!*-redaktören Gunnel Törnander mindes långt senare – på dagen för *OBS!* 30-årsjubileum den 1 april 1993 – *OBS!* första år:

Det blev ett liv och ett kiv där på radions *OBS!*-redaktion. Vi var alla unga, några var arga och vi skaffade breda kontaktytor med likasinnade i kulturvärlden. Samtidigt var vi i högsta grad

skyldiga att vara ”sakliga och opartiska” och det kravet följdes noggrant upp. Var det något som våra chefer eller det debattovana Sverige inte kunde tänkas gilla från oss anställda så engagerade vi snabbt Clas Engström, Gunnar Fredriksson, dr Gormander, Larsarna Ardelius, Björkman, Forssell eller Gyllensten (förnamn på mode i den generationen) att göra inlägg i den aktuella frågan. Opertiskheten skötte vi – om sanningen skall fram – ofta genom att ringa Svenska Dagbladets dåvarande kulturchef Leif Carlsson, som snabbt kom och åstadkom balans i programmet. Han lät bra i radio, var mycket kunnig och kunde snabbt tala in ett hörvärt inlägg. Vårt problem var att Leif Carlsson länge var ganska ensam i rollen.²²⁹

OBS!-redaktionen (fr.v.) Olle Häger, Fritiof Haglund, Mårten Andersson, Göran Skånsberg och Gunnel Törnander. FOTO: SVT BILD

opinionssvängningen i Vietnamfrågan mycket snabbt efter mitten av 1960-talet. I USA kom de första organiserade protesterna i början av 1965. I Sverige bildades Svenska Vietnamkommittén sommaren 1965 och FNL-grupperna ett knappt år senare. År 1965 visade sig även vara en brytpunkt i synen på radions och televisionens Vietnambevakning, som började granskas med nya ögon. I juli samma år kom en protestskrivelse till Sveriges Radio från Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund. Brevet riktade kritik mot Sveriges Radios nyhetsbevakning av Vietnamkriget. Kritiken gällde bland annat radions och TV:s kommentatorer, som anklagades för att alltför ensidigt okritiskt förmedla amerikanska uppgifter och ställningstaganden.²¹⁶

Eftermediernas bevakning anklagades för att vara ensidigt och proamerikanskt redigerad. En likartad, och genom undertecknarnas bakgrund kanske ännu tyngre, kritik framfördes i ett brev till radiochefen i augusti 1965. Bland undertecknarna fanns bl.a. författarna Jan Fridegård, Folke Isaksson och Artur Lundkvist.²¹⁷ Sveriges Radios korrespondent Björn Ahlander pekades särskilt ut och beskyldes för att okritiskt återge vad som serverades honom i Washington.

Kritiken ledde till att radiochefens programkollegium i slutet av augusti 1965 höll en stor diskussion om Sveriges Radios utlandsbevakning. I de riktlinjer som där diskuterades slog man fast att Sveriges Radios monopolställning krävde en utpräglad saklighet och opartiskhet. Nyhetsflödets ojämnheter ansågs vara det stora problemet för nyhetsbevakningen: "I väster är det kraftigt och där finns goda möjligheter att komplettera och kontrollera, i öster är det sparsammare, reglerat mer av statliga intressen än journalistisk företagsamhet."²¹⁸

Hanoi angavs som karaktäristiskt exempel. I Saigon hade journalisterna stor rörelsefrihet, till Hanoi däremot släpptes blott ett fåtal journalister från vänskapligt sinnade öststater in; Sveriges Radio hade två gånger under de senaste månaderna förgäves sökt tillstånd att

Vanna Beckman rapporterade från arabvärlden för radions räkning. Hon kom till radion 1964 och var då den första kvinnan med fast anställning på *Dagens Eko*. Vid TV 2-starten blev hon en av *Rapports* utrikesmedarbetare.

FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

sända medarbetare till Nordvietnam. Visserligen höll radioledningen utåt en enad front och försvarade bevakningen mot kritikerna, men internt fanns det delade meningar. Ekochefen Per Persson höll med om en del av kritiken när det gällde radion: "Man måste nog tyvärr på en del punkter ge studenterna rätt. Sociala och ekonomiska faktorer i Vietnamdramat har nog förbisetts då och då."²¹⁹

Däremot avvisade han kritiken om att radion helt skulle lita enbart på västliga nyhetsbyråer:

Det hör till yrkets ABC att tvivla på och försöka få bekräftat på annat håll allt vad dessa organ frambringar. Dock är vi hänvisade till dessa källor – de är i alla fall mera objektivt inställda än TASS och Nya Kina – då vi inte har råd att hålla en egen bevakning på plats under så lång tid som det här är fråga om.²²⁰

Om Sveriges Radio alltid var noga med att ange sina källor skulle också kritiken tystna, menade Persson. Men kritiken tystnade inte. Tvärtom, under senare delen av 1960-talet blev utrikesbevakningen i allmänhet och Vietnam-

Lars Ulvenstam bedrev i programmen *Studio 65*, *Studio 66* och *Storforum* en gränsöverskridande kulturjournalistik som gärna tog upp kontroversiella frågor. Ulvenstam hade sin journalistiska bakgrund som kulturmedarbetare i *Vecko-Journalen*, samtidigt som han skrev sin doktorsavhandling om den åldrande Selma Lagerlöf. Han kom till Sveriges Radio 1957 som chefredaktör för *Röster i Radio-TV*. År 1965 gick han över till TV. Genom sin känsla för de kulturkritiska strömningarna i samhället kom han att förnya TV-debatten, t.ex. i *Storforum* där han prövade en helt ny debattform och genom sin debattbok "Från dumburk till väckarklocka" (1967). Mellan 1976 och 1983 var han kulturråd i Washington innan han återvände till Sveriges Television som producent. På bilden ses Lars Ulvenstam sittande i mitten omgiven av (fr.v.) Tord Pååg, Anders Ribbsjö och

Tomas Dillén. FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

kriget i synnerhet några av de mest kontroversiella frågorna i radions och televisionens programarbete.

Opinionen mot Vietnamkriget blev allt starkare och ett par år senare rådde det inte längre någon tvekan om perspektivet i bevakningen: i det som skildrades framträdde bilden av ett orättfärdigt krig, och televisionens och radions medarbetare försökte på olika sätt dokumentera krigets förödande verkningar för det nordvietnamesiska folket.

Vietnamkriget och utvecklingen i Sydostasien var långt ifrån de enda internationella konflikthårdarna som medierna fokuserade under denna period: konflikterna i södra Afrika, inbördeskriget i Nigeria, hungersnöden i Biafra, den sovjetiska inmarschen i Tjeckoslovakien, mi-

litärkuppen i Chile, militärjuntans Grekland, diktaturens Spanien, revolutionen i Portugal är ytterligare exempel på händelser som uppmärksammades i både nyheter och reportage. Ett av de mest kända reportagen från Chile gjordes i oktober 1973. Det var *Santiago, våldtagen stad*, som skildrade Chile efter militärkuppen.

Konflikten mellan Israel och de arabiska grannländerna, sexdagarskriget 1967 och oktoberkriget 1973, visade på de politiska problemen mellan Israel och dess grannländer. Dessa fortsatte under hela 1970-talet, bl.a. med den israeliska invasionen i södra Libanon 1978.²²⁵ Här fick radio och TV för första gången också rapporter från arabidan, genom reportern Vanna Beckman, som i egenskap av "fast frilans" rapporterade från området.²²⁶

Kabaré Öppen Kanal. Vid mikrofonerna Gösta Ekman (t.v.) och John Sune Carlson.
FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

Radions och televisionens internationella bevakning låg på många sätt i tiden. På 1970-talet reste tredje världens länder krav på en "ny informationsordning", som skulle verka för en mer jämlik och demokratisk kommunikation mellan världens länder. FN och UNESCO utgjorde en viktig arena för debatten, där centrala teman var att det rådde en obalans i nyhets- och informationsflödet mellan länderna och att det existerade stora skillnader i fördelningen av kommunikationsresurser. Frågan om en ny internationell informationsordning var starkt ideologiskt laddad. Det var svårt att enas om konkreta lösningar. Frågan försvann därför under 1980-talet från den internationella politiska dagordningen, som då åter började handla om utvecklings- och biståndsfrågor.²²⁷

Provokation och satir i kulturprogrammen

Vid mitten av 1960-talet började kulturdebatten bli allt mer samhällskritiskt inriktad. Detta präglade på olika sätt kulturprogrammen och

särskilt radions *OBS!* fick kritik för sin "vänstervridning" (se s. 252).

Den vidgning av kulturbegreppet som präglat mitten av 1960-talet fortsatte i både radio och TV, och programmen tog under 1960-talets slut och början av 1970-talet flera steg vidare mot allt mer kontroversiellt och politiskt brännbart programstoff. I radion gällde detta både *Tidsspeglarna*, som fortsatte att vara ett av radions viktigaste forum för samhällsdebatt, och *OBS! Kulturkvarten*, som sedan 1967 sändes från Malmö, enligt vissa i ett försök att minska vänsterprägel på programmet. I TV fanns Lars Ulvenstam, med programmen *Studio 65* och *Studio 66*, *Forum* och *Storforum*. Ett tiotal *Storforum* sändes under säsongen 1968/69, producerade av Kulturredaktionen. Programserierna fortsatte försöken att vidga yttrandefriheten i etern och att överbrygga gränserna mellan kultur- och samhällsbevakning.

Efter tvåkanalstarten intensifierades försöken att rasera murarna mellan kultur och

samhälle. Inriktningen reflekterade dagspressens förändring, där kultursidorna fått en allt mer politisk debattkaraktär. I likhet med i dagspressen hade kulturen ofta den vassaste samhällskritiken och flera av de mest radikala medarbetarna på TV2:s Faktaredaktion hade kulturprogram som sin särskilda inriktning. Det helfilmade reportaget var kulturproducenternas favoriserade programform och man undvek länge magasinsformen. Programmet *Igelkotten* (1977) var det första egentliga kulturmagasinet. *Igelkottens* redaktion praktiserade en långt driven demokratisering av arbetsformerna, med roterande projektledarskap och all personal höggradigt involverad i besluts- och produktionsprocesserna.²³⁰ *Igelkotten* blev ett mycket kontroversiellt program, både innanför Faktaredaktionen och utanför företaget, där man hellre hade sett en mer traditionell kulturbevakning av orienterande och recenserande karaktär. Redaktionen undvek dock systematiskt att komma i kontakt med allt som kunde riskera att kallas "finkultur" till förmån för det som kunde kallas "alternativt, icke-kommersiellt och folkligt".²³¹ Att *Igelkotten* försvann 1980 kan betraktas som något som både markerar och symboliserar slutet för vänstervågen inom kulturjournalistiken på radio och TV.²³²

Under 1970-talet började öppen samhällskritik förekomma även i de gestaltande genrer. Särskilt TV2-teatern hade ambitionen att provocera med sina debattpjäser. En av TV2-teaterns mest omdiskuterade produktioner var *Nils Johan Andersson m.fl.*, senare betecknad NJA-pjäsen, som visades den 25 februari 1970. Det var en starkt samhällskritisk pjäs om arbetsvillkor och företagsdemokrati på NJA, Norrbottens järnverk. Pjäsen utgick från ett klassbaserat konfliktperspektiv mellan arbetare och företagsledning.

Samhällskritik framfördes gärna i den politiska satirens form. Inom televisionen sändes redan under slutet av 1960-talet programmet *Timmen*, som bl.a. införde det omdiskuterade greppet att genom en politisk kabaré angripa fördomarna i det svenska samhället, t.ex. mot

finnar. Än mer kontroversiellt blev försöket till samhällssatir i Fria Proteaterns *Har du hört vad som hänt?* i TV2 1971, som insinuerade att den f.d. LO-ordföranden och helnykteristen August Lindberg skrivit under Saltsjöbadsavtalet mellan LO och SAF i berusat tillstånd.

I ljudradion var det programmet *Kabaré Öppen Kanal* som väckte motsvarande debatt. Serien, med underrubriken *Listiga lögnar och sataniska sanningar*, kom in i radion med hösttablån 1976. Den avvek från det allmänna mönstret genom att programmet producerades av Samhällsredaktionen.²³³ Ursprungligen var tanken att det skulle vara en lättisam veckosammanfattning – det ersatte *Öppen Kanal* på fredagar – men den satiriska formen gjorde att det fick en annan karaktär.

Kabaré Öppen Kanal bestod av monologer, visor och sketcher. Texterna var ofta nidbilder "vridna åt vänster".²³⁴ De ansvariga menade emellertid att tanken med kabarén var att satiren var ett sätt att "avslöja den offentliga lögnen".²³⁵

Satiriska program som NJA-pjäsen eller *Kabaré Öppen Kanal* var troligen just den typ av program som för många symboliserade "vridningen" hos Sveriges Radio och som bidrog till polariseringen av debatten om radio och TV. Den politiska satiren ställde både radioledning och Radionämnd inför en ny problematik. De flesta var ense om att satiren naturligtvis inte kunde förväntas leva upp till samma högt ställda krav på saklighet och opartiskhet som andra aktualitetsprogram. Överdriften var ju t.ex. ett av den politiska satirens speciella signum. Men var går då gränsen för vilka sakuppgifter och vilka åsikter som kan framföras? I praktiken kom dock sällan sådana frågor upp för bedömning, utan i stället handlade diskussionerna i Radionämnden om vad som egentligen utgör "lämplig form" för ett visst programstoff.

Idrott blir politik

Idrott betraktades traditionellt som ett tämligen okontroversiellt programområde, men under slutet av 1960-talet blev kopplingen mellan

idrott och politik allt tydligare både i programarbetet och i samhällsdebatten. OS i Mexico 1968, EM i Aten 1969 och Davis Cup-matchen i tennis mellan Chile och Sverige i Båstad 1975 aktualiserade på olika sätt idrottens politiska sprängkraft. Frågan om och hur bevakningen av dessa händelser skulle ske ledde till en het debatt både inom Sveriges Radio och ute i samhället.

I fallet med EM i Aten gällde striden huruvida Sveriges Radio borde sända från idrottstävlingar arrangerade av en diktaturregim. Många inflytelserika grupper var emot sändningar, bl.a. hade tidningen Expressen beslutat att inte skicka reportrar till Aten. Radiochefen Rydbeck och Sveriges Radios direktion ansåg dock att sändningar borde ske, dels på grund av det stora publikintresset, dels därför att man annars i konsekvensens namn också borde bojkotta idrottsevenemang från alla andra icke demokratiska länder. Sveriges Radios styrelse gjorde emellertid ett sällsynt ingrepp och beslutade – mot radioledningens vilja – att tävlingarna inte skulle direktsändas. Endast rapporter i de ordinarie nyhetssändningarna skulle få förekomma.²³⁶

Ett program om *Idrott och politik* sändes den 10 september 1968. Samma år sändes flera inslag i radions *OBS!* på samma tema: *Sportjournalistik och politik* liksom *Idrott och politik. Fyra sportredaktörer intervjuas efter Tjeckoslovakien* 1968. Även televisionens *Fokus* tog sig an problemområdet: i oktober 1968 handlade programmet om oroligheterna i samband med olympiska spelen i Mexico och i maj 1969 om *Idrott och politik* i samband med EM i Aten. I TV tog *Kvällsöppet* från Stockholm upp frågan om den förestående matchen mellan Sverige och Chile i Båstad till debatt i september 1975.²³⁷

Inom programverksamheten påbörjades också, i linje med det allmänna kritiska förhållningssättet till samhällets dominerande institutioner, en granskning av den svenska idrottsrörelsen. Den ökade kommersialismen och värderingarna inom den internationella idrotten kritiserades. Ett reportage om ishockey-

En temakväll om socialvården

I september 1967 sände televisionen en helkväll på temat *Den ofärdiga välfärden*.²⁴⁰ Kvällen inleddes med en serie reportage som tog upp den svenska socialvården till granskning och debatt. I det inledande blocket var större delen av TV:s Samhällsredaktion engagerad. Under den samlande rubriken *Världsmästare i välfärd* visades fyra reportage om barnomsorgsproblem, äldreomsorgen, nykterhetsvården och kriminalvården.²⁴¹ Därpå följde pjäsen *Jämsides* av Bengt Bratt, där två olika sidor av välfärdssamhället konfronterades med varandra: de framgångsrika världen och de misslyckades. Kvällen avslutades med en direktsänd debatt kring frågan *Famlar ni i blindo?* där ansvariga och experter ställdes till svars för bristerna i socialpolitiken. Monica Kempe presenterade idéerna bakom temakvällen i en PM där det tydligt framgår att det handlade om en tesdrivande journalistik, med ett entydigt budskap och där slutsatserna var givna redan från början. Programmets uppgifter var:

- Att påvisa det ofärdiga i välfärden. Hur dåligt det hela fungerar. Hur illa teori och praktik överensstämmer. Hur föga lagstiftningen motsvaras av verkligheten.
- Att visa att man skryter med, låtsas, ljuger om – och sannolikt ofta tror på – att allt är gott och fungerar.
- Att studera och ifrågasätta orsaker och konsekvenser till 1 och 2. Man famlar i blindo. Det måste vi visa genom att envist och ideligen ställa frågorna *Varför* gör man på det eller det sättet.²⁴²

Monica Kempe och Staffan Lamm var två av de TV-medarbetare som bedrev en kritisk socialjournalistik, som också försökte skildra verkligheten med ett underifrånperspektiv. Att ge röst åt de svaga och utsatta grupperna i samhället var en tydlig ambition i reportagen. FOTO: SVT BILD

Marxistisk historieskrivning i TV1

Programserien *Från socialism till ökad jämlikhet* sändes i TV1 hösten 1971.²⁴⁴ Ansvariga för programserien var Hans O. Sjöström och Carl Slättne och avsikten var att kritiskt belysa arbetarrörelsens historia. Serien sändes i 8 halvtimmeslånga delar. På grund av den intensiva debatt som programserien skapade sattes en utan streck-debatt in som avslutning, där flera socialdemokratiska företrädare deltog tillsammans med en rad forskare och där Herbert Söderström var debattledare.

Programmet utgick från marxistisk historieuppfattning där klasskamp framställdes som historiens centrala drivkraft. Socialdemokratin och arbetarrörelsen kritiserades för sitt samarbete med näringslivet. Med marxistiska utgångspunkter blev detta ett svek mot arbetarrörelsens tidigare revolutionära ideal. För faktaunderlaget hade producenterna till serien anlitat tre experter, två doktorander i historia och en doktorand i sociologi, samtliga knutna till den marxistiska tidskriften *Zenit*. När programmet efter anmälan behandlades i Radionämnden anlitade denna i sin tur tre vetenskapliga experter för att utvärdera de historiska faktauppgifter och perspektiv som gavs i programmet. Experterna kom med mycket stark kritik mot programmen för ensidigt faktaurval och för starkt förenklade redovisningar av händelsers bakgrund.²⁴⁵ När Radionämndens beslut kom den 18 maj 1972 fälldes programmet på ett stort antal punkter, både för bristande saklighet och för opartiskhet.

landslaget Tre Kronor (TV2 1970) gjordes i serien *Direkt*. Andra program anlade ett kritiskt perspektiv på OS inför de olympiska spelen i München 1972 (*Att segra eller kämpa väl?*) och i Montreal 1976 (*Supermänniska eller broiler?*). Idrottsrörelsens värderingar fick kritik i *Idrottsfolket* (TV2 1976). Flera av programmen väckte livlig debatt.²³⁸ Inget av de kritiskt granskande reportagen kom från Sportredaktionen. Allmänreportrarna var mer benägna att se sporten i en politisk kontext än vad sportjournalisterna var.²³⁹

Nya perspektiv: systemkritik, gräsrötter och polarisering

Samhällskritik var ett genomgående tema i de samhällsinriktade programmen inom både radio och TV under 1970-talet. Problem och brister i samhället skulle belysas, men perspektiven och infallsvinklarna kunde variera från att visa på social ojämlikhet och orättvisor till att avslöja maktmissbruk och ohederlighet hos myndigheter och politiker.

Systemkritik

Till skillnad från tidigare kom allt oftare ett systemkritiskt perspektiv till uttryck i programmen. Visserligen hade enskilda makthavare, politiker och företag tidigare utsatts för kritik, men granskningen hade skett inom det politiska systemets givna ramar: att ifrågasätta de etablerade modellerna för arbetsmarknadspolitik, socialpolitik eller rent av den representativa demokratin hade varit uteslutet. Från 1960-talets mitt började journalistiken även framföra kritik mot de dominerande samhällsinstitutionerna som sådana och under 1970-talets första år blev det systemkritiska perspektivet på samhällsfrågorna ännu tydligare inom samtliga dokumentära genrer.

Att visa på ojämlikheter i samhället och avslöja brister i den sociala välfärden blev ett viktigt tema. Den svenska mentalvården granskades t.ex. 1966 i en serie på tre program: *Det känns som en mur*, *Det här är mitt hem* och *Man flyr tillbaka*. Den socialkritiska journalistiken var inte ny utan hade sina rötter i 1960-talets Strövtågsserie, men nu blev journalistiken i TV både mer tesdrivande och allt mer öppet samhällskritisk (se ruta s. 257).

I och med starten av *Studio S* i TV1 1976 fick den kritiska samhällsjournalistiken en helt ny inriktning. Ämnesvalet präglades tidvis av sensation och skandal, där kriminalitet och moralfrågor på hög och låg nivå i samhället granskades. Gärna skulle även sex och våld finnas med som ingredienser, t.ex. i *Vem behö-*

”Subjektiv” journalistik med John Sune Carlson

En av de främsta förespråkarna för en utvidgad yttrandefrihet för producenterna var John Sune Carlson, som i en diskussion inför TV2-starten framförde att han tyckte att TV-programmen allmänt var för slätkammade. Själv ville han väcka respons med sina program. Radiochefen förordade däremot en mer restriktiv linje.²⁴⁷

John Sune Carlson hamnade vid några tillfällen i öppen strid med radioledningen för sin syn på medarbetarnas yttrandefrihet. Den största konflikten inleddes 1967 då radiochefen beordrade att några sekvenser från en Vietnamdemonstration skulle klippas bort i Carlsons reportage *Den svenska fattigdomens betydelse* (1967). Beslutet väckte många upprörda känslor hos producenterna, som menade att upphovsrätten kränkts och som allmänt kände sin frihet hotad. Åtgärden ledde vidare till en långdragen rättsprocess, där radiochefen stämades för brott mot upphovsrättslagen. Efter många turer slutade processen med att Högsta domstolen frikände Rydbeck – som då hade hunnit ersättas som radiochef av Otto Nordenskiöld. För att lugna oroliga producenter blev den senare tvungen att gå ut i personaltidningen Antennen och lova att domen inte skulle vara prejudicerande:

Jag känner det [...] angeläget att här bestämt försäkra, att domen för mig inte på något sätt har ändrat de förutsättningar som råder inom Sveriges Radio för producenternas arbete, dvs. mycket stor frihet och självständighet under det ansvar som lagar, avtal och programregler nödvändiggör.²⁴⁸

John Sune Carlson (född 1929) var en av televisionens mest kontroversiella medarbetare under slutet av 1960-talet. Han hade kommit till TV 1962 efter att ha arbetat vid radion i Göteborg. Både som producent och som facklig företrädare för Sveriges Radios programtjänstemän var han stridbar.

Mellan 1984 och 1987 var han distriktschef i Göteborg. Därefter blev han chef för Sveriges Televisions sändningar till Finland. Han dokumenterade sina TV-minnen i boken *Från television till ökad sändningstid*, som kom 1994.

FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

ver prostitutionen?, som utpekade ett antal högt uppsatta politiker som bordellkunder (1977). Avslöjandet ledde till stora rubriker i pressen – särskilt kvällstidningarna var intresserade av ämnet.

Förutom systemkritiken fanns även en tydlig vilja att skildra verkligheten ”underifrån”, dvs. att ge röst åt de drabbade och utsatta grupperna i samhället. En sådan ambition fanns t.ex. i en uppföljning till serien om mentalsjukhusen som sändes 1977: *Jag var ju stämplad sjuk, Man har inga pretentioner på någonting* och *Man blir fundersam på vad man håller på med*.

När *Fokus* i början av 1970-talet allt mer fick karaktär av utrikesmagasin, togs den sociala journalistiken upp på flera andra håll i TV1, t.ex. i serien *Insyn*. I båda kanalerna fanns viljan att skildra den vanliga människans villkor i vardagen och att ge röst åt ”vanliga människor”. Underifrånperspektivet återkom även regelbundet i nyhetsprogrammets reportage.

Anti-etablissemang och ungdomsrevolt

Ett utmärkande drag för televisionen under 1970-talets första år har ansetts vara en frenetisk ”antietablissemangsjournalistik”.²⁴³ Som

vi tidigare har sett fick även institutioner och företeelser som förut undgått granskning televisionens kritiska öga på sig. Det inkluderade även folkrörelserna och i synnerhet arbetarrörelsen. Den satiriska skildringen av LO-ordföranden August Lindberg i Fria Proteaterns uppsättning *Har du hört vad som hänt?* (TV2 1971) upprörde många av arbetarrörelsens företrädare. Det gjorde även TRU-serien *Arbetare 71* (TV1 1971), som kritiserade arbetarrörelsen från ett vänsterperspektiv. Störst debatt väckte emellertid programserien *Från socialism till ökad jämlikhet* (se ruta s. 258).

Serien är intressant ur flera synvinklar. För det första var det nya att den så tydligt kritiserade arbetarrörelsen – något som väckte starka reaktioner från rörelsens företrädare. I detta spåras viljan att anlägga kritiska perspektiv även på folkrörelserna, något som hade fått näring genom LKAB-konflikten. För det andra är serien programpolitiskt intressant eftersom den i en tid då televisionen allmänt anklagades för vänstervridning ändå valde ett marxistiskt perspektiv på ett skeende. På bästa sändningstid var detta ett av televisionens mest vågade försök att testa yttrandefrihetens gränser. Radionämndens fällning av programmet visade dock att televisionen nu hade passerat gränsen för det tillåtna.

Samtidigt som ambitionen att belysa samhällets baksidor fortfarande var stark och produktiv i de dokumentära genrerna, fanns också viljan att ge utrymme åt de kritiska röster och alternativa rörelser som växte fram och som protesterade mot den rådande samhällsordningen. Ungdomsrevolten och andra nya sociala rörelser, t.ex. miljörörelsen, var företeelser som blev till nytt programstoff.

Ett av de sista *Bakom rubrikerna* i radions P1 sändes i maj 1968 och innehöll bl.a. en intervju på temat ”Revolt bland studenterna i Paris. Kan samma sak hända också i Sverige?”. Där deltog Anders Carlberg, då ordförande i Vänsterns ungdomsförbund. Carlberg var en av symbolpersonerna för studentrevolten i Sverige och kom att personifiera den s.k. kår-

husockupationen, men var även i övrigt som ordförande i Vänsterns ungdomsförbund en aktiv samhällsdebattör. Ett av de mest uppmärksammade telefonväakterna i radion 1968 handlade om ungdom och politik. Det sändes i juni i P1 mot bakgrund av kårhusockupationen. Även företrädare för de politiska studentförbunden medverkade, bland dem Anders Carlberg. Debatten kom att först och främst gälla om kårhusockupationen var berättigad eller ej. Det mest uppmärksammade meningsutbytet blev det mellan Olof Palme, då utbildningsminister, som under programmet kom med på telefon, och Anders Carlberg. Palme menade att ”kårsuppträdet [...] är ett skolexempel på hur kommunisterna driver medlemmarna mot extremism”. Carlberg replikerade att uttalandet var ”en svinaktig spekulation i antikommunism”.²⁴⁶

Polarisering: ställningstaganden...

När nya journalistiska arbetsmetoder, uttrycksformer och förhållningssätt började prövas under slutet av 1960-talet var det personliga ställningstagandet från journalisternas sida en av nyheterna. Framställningsformen aktualiserades först inom det dokumentära området genom ett antal subjektivt färgade reportage som uttryckte programarbetarens egen åsikt – ibland kallat en subjektiv journalistik.

Ett s.k. subjektivt reportage som väckte starka känslor och som senare även fälldes i Radionämnden var Eric M. Nilssons program *En skola*. Det sändes 1968 och skildrade Kristoferskolan i Stockholm, en skola med s.k. waldorfpedagogik, i ett kritiskt perspektiv. Radionämndens fällande beslut angående programmet togs upp i radiochefens programkollegium i maj 1968. I diskussionen framskymtade att det hade uppstått en viss osäkerhet i producentkretsar beträffande vad som var tillåtet, t.ex. när det gällde definitionen av vad som skulle betraktas som konstnärligt program med större utrymme för subjektiva aspekter och i vilka fall som objektivitetskravet skulle komma att hävdas med skärpa.²⁴⁹

För att förstå upprördheten och intensiteten i debatten om de "subjektiva" reportagens vara eller inte vara är det viktigt att se att debatten mycket lite handlade om form eller ens om valet av programstoff. I stället gällde det möjligheten att bedriva en aktiv, deltagande journalistik, där utgångspunkten är att objektiv journalistik är omöjlig. Många av företrädarna för detta synsätt fanns inom TV2. I boken *Tre ser på TV* (1968) argumenterade den blivande chefen för TV2:s Faktaredaktion Roland Hjelte för en vidgad yttrandefrihet i etern, som också måste ge samma frihet åt radions och televisionens egna medarbetare. Utgångspunkten för resonemanget var att en objektiv journalistik varken är möjlig eller ens önskvärd att uppnå:

Ordet objektivitet förekommer inte i lagar eller avtal. Men det är inte någon tvekan om att ordet opartiskhet ofta används som om det vore synonymt med objektivitet. Vi vill hävda att objektiviteten i skapande verksamhet inte existerar. Inom pressen görs inte längre gällande att det är vattentäta skott mellan ledaravdelningar och tidningars övriga innehåll. Publicistklubben har nyligen ur sina publiceringsregler strukit regeln: Skilj på nyheter och kommentarer! Redigering, reportage, kåserier, referat, rubriker, bilder, val av ämnen, allt är produkter av enskilda medarbetares åsikter och värderingar och man erkänner det.²⁵⁰

Opartiskhet i journalistiken kan, enligt detta perspektiv, enbart uppnås genom att många, olika röster konfronteras mot varandra. Producenternas krav på att få bedriva en subjektiv, kritiskt granskande journalistik stod i tydlig kontrast till radioledningens synsätt som betonade opartiskhet och neutralitet. På många sätt var detta kärnan i 1970-talets konflikter inom Sveriges Radio. Radioledningen motiverade sin syn med att Sveriges Radio som monopolföretag inte kunde tillåta medarbetarna att ta ställning i kontroversiella frågor. Producenterna menade samtidigt att det var just den subjektiva mångfalden som var grunden för den journalistiska kvaliteten i samhällsbevakningen.

Pejling med Herbert Söderström

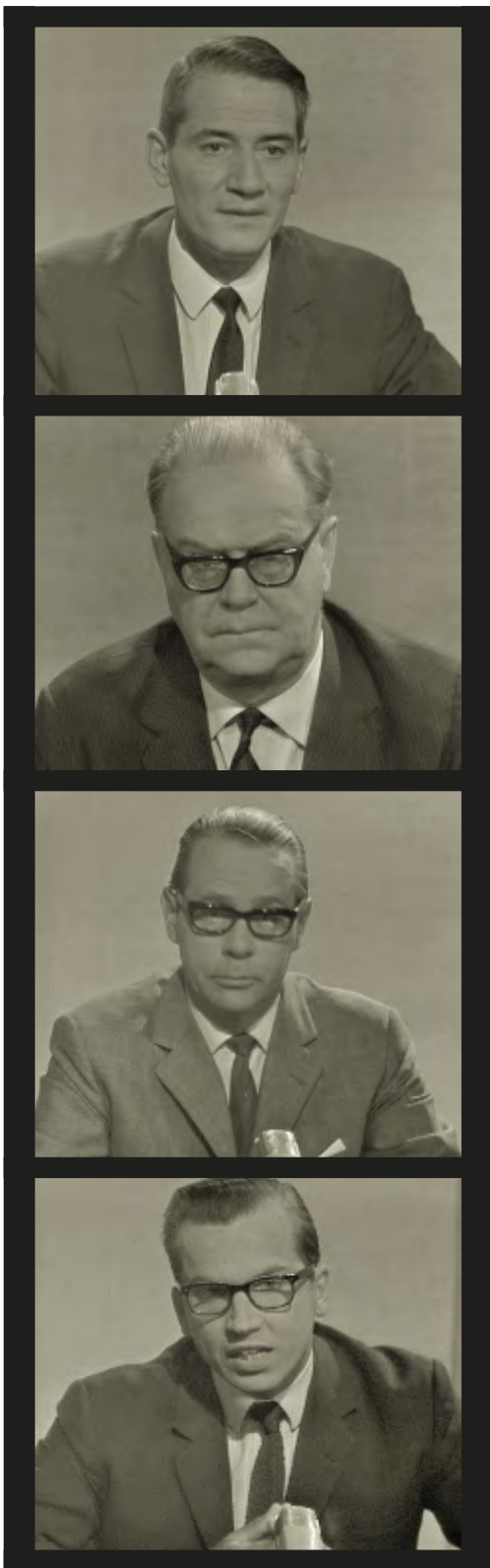
Pejling var ett direktsänt program med aktuell studiodebatt med Herbert Söderström från Malmödistriktet som programledare. Det första *Pejling* sändes den 30 september 1970 i TV1. Söderström bedrev en mycket aktiv och ibland aggressiv frågeteknik och han vände inte heller för att använda ironi som vapen i debatten. Söderström, som hämtat programidén från USA, menade att programmet var "ute efter konfrontationer mellan idéer, mellan principiella och praktiska motsättningar och hur uttalanden berör och påverkar andra människor".²⁵² Programmet skulle vara personorienterat: man bjöd in en person som utmärkt sig genom att uttala åsikter eller föreställningar som många satte sig emot och så lät man personen möta en studiapublik som representerade den "andra sidan".

...och konfrontation

Även i debattprogrammen förändrades synen på opartiskheten och neutraliteten. På 1970-talet var det inte längre självklart att programledare och reportrar alltid skulle vara neutrala i sakfrågorna eller att de skulle undvika att ta ställning för eller mot en part i en debatt. Programkonceptet för *Studio S* var att det genomgående greppet – oavsett form och ämnesmässigt tema – skulle vara att ställa gräsrotter mot makthavare. Man sade också uttryckligen att

eftersom programmet till så stor del bygger på konfrontationen måste programmet *och* programledaren tillåtas inta en given attityd, att stå på gräsrotens sida när det gäller att få ett svar av en makthavare och han skall i andra situationer försöka tolka och kanske formulera om den fråga som ställts till en makthavare och han ska se till att ett svar verkligen ges.²⁵¹

Ställningstagandet var således den första aspekten av polariseringsformen. Den andra var konfrontationen, vilket först och främst innebär att stridande parter konfronterades mot varandra i programmen, men också att identifiera och lyfta fram konflikter och peka på motståndningar i samhället i allmänhet. Konfronta-

tionsjournalistik var något nytt inom det traditionellt konsensusinriktade Sveriges Radio.

Flera program som till formen var uppbyggda på konfrontation mellan stridande parter startades. Ett tidigare nämnt exempel var Lars Ulvenstams *Storforum*. Även programserien *Pejling* kan sägas höra till denna kategori. *Pejling* var i och för sig en vidareutveckling av det utfrågningsprogram Herbert Söderström och Åke Ortmark hade startat i radio på 1960-talet. Det var således i ljudradion som den aktiva frågetekniken – som var ett viktigt inslag i polariseringsjournalistiken – hade introducerats. Tekniken överfördes nu till TV och innebar att journalisten

- konfronterar en part med motståndarens argument. En socialdemokrat kan t.ex. konfronteras med argument och kritik som omväxlande kommer från "höger" och från "vänster",
- är påläst och kan konfrontera en part med kritiska eller för parten obehagliga fakta om verkligheten, som kan användas som utgångspunkt för den fråga man sedan ställer,
- avkräver intervjupersonerna svar: man tvingar intervjupersonen att hålla sig till ämnet och tillåter inte personen att svara undvikande,
- pressar en part att binda sig vid en viss ståndpunkt, att ge garantier eller att ge ett löfte.

Den politiska debatten fick under 1960-talet ett ökat utrymme i TV. De tre O:na Lars Orup, Åke Ortmark och Gustaf Olivecrona blev sinnebilderna för den moderna politiska journalistiken. Genom raka och snabba frågor pressades partiledarna på besked i ämnen de helst ville undvika. En av dem som tappade konceptet vid en sådan konfrontation var statsminister Tage Erlander. Han hade uppenbara svårigheter att redogöra för socialdemokraternas bostadspolitik och när han fick frågan om vad han i bostadsbristens Stockholm skulle rekommendera en ung bostadslös familj att göra hade han inget annat råd att ge än att familjen skulle ställa sig i bostadskön. Erlanders misslyckade svar bidrog sannolikt till socialdemokraternas stora valnederlag. Bilderna till vänster är från utfrågningen av Tage Erlander 1966.

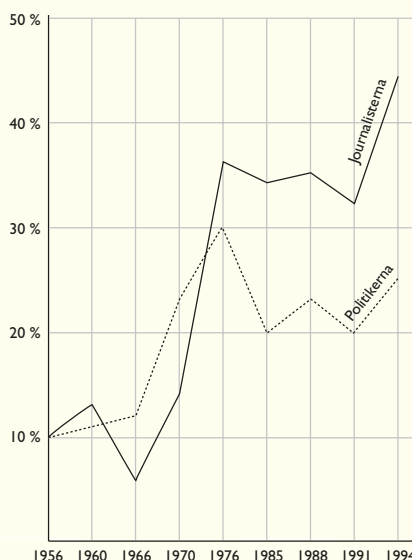
Uppifrån: Gustaf Olivecrona, Tage Erlander, Lars Orup, Åke Ortmark. FOTO: SVT BILD

Politiska journalister som utfrågare

De tre O:nas frågeteknik med rötter i den s.k. skjutjärnsjournalistiken ändrade på ett avgörande sätt villkoren för de politiska utfrågningarna i valrörelserna. Det var inte längre partipolitiska tidningsredaktörer som ställde frågorna utan pålästa radio-TV-journalister. Samtidigt var tonen hövlig och partiledarna fick tala till punkt. Partiledarna blev faktiskt mindre avbrutna av de tre O:na i 1966 års valprogram än de blev av tidningsredaktörerna 1960: endast i 6 procent av fallen då utfrågarna övertog ordet skedde det genom att avbryta partiledaren (figur 15). Den stora förändringen av debatterna kom först 1976, då mer än var tredje övergång innebar att utfrågaren avbröt partiledarens utläggning. Även politikerna blev då mer offensiva i sin debatteknik och avbröt oftare utfrågarna.

Det finns flera tänkbara förklaringar till att tonläget i debatterna förändrades under 1970-talet. Den mest sannolika är att avbrytandet var ett uttryck för det nya granskningsidealet i journalistiken. Eftersom det ända fram till 1982 års val var någon av de tre O:na som var med som huvudansvarig utfrågare handlade det inte om ett generationsskifte utan om en förändrad praxis som även anammades av utfrågarpionjärerna. Ortmark ökade t.ex. sin andel avbrytande ordöverlämningar från 9 till 42 procent mellan 1966 och 1976. Detsamma gällde Lars Orup som ökade från 4 procent 1966 till 42 procent 1985. Andra tänkbara förklaringar är att de programansvariga ville öka publikens intresse för programmet (och politiken) genom att öka tempot.²⁵⁴

Figur 15. Andel avbrott och avbrottsförsök av samtliga ordöverlämningar i partiledarutfrågningarna 1956–1994 (procent).

Kommentar: Kurvorna anger hur stor andel av ordöverlämningarna i samtliga utfrågningsprogram under respektive valrörelse som utmärks av att utfrågarna respektive politikerna försöker avbryta/avbryter den som har ordet. År 1956 och 1960 var det tidningsredaktörer som ställde frågorna, fr.o.m. 1966 journalister på Sveriges Radio.

Källa: Esaiasson och Nicklasson (manuskript).

I *Pejling* drevs emellertid frågetekniken ännu ett steg längre och den kom i första hand att fungera som en journalistisk teknik för att blottlägga fakta som kunde öka förståelsen för ett fenomen.

Den starka konfliktorienteringen i journalistiken skilde sig markant från upplysnings- och speglingsperiodernas konsensusperspektiv. Även nyheterna uppvisade en kraftigt ökad konfliktrapportering och det blev allt vanligare att samhällsaktörer framförde kritik mot varandra. En undersökning visade t.ex. på en tjugofemfaldig ökning av kritikens omfatt-

ning från 1960-talets början fram till det tidiga 1980-talet.²⁵⁵

Samtidigt kunde konfrontation och konflikt betyda olika saker i olika typer av program. Programverksamheten inom TV2:s Faktaredaktion handlade vanligtvis om att bedriva en politisk och ideologisk polarisering, där frågan om makten i samhället ofta återkom. För ett program som *Pejling* där konfrontationen inte nödvändigtvis var ideologisk handlade det istället om att förmedla kunskap, vilket gjorde att programmet närmast hörde hemma i en folkbildningstradition. Den gemensamma

nämnamnaren för de olika inriktningarna var dock att de stod för ett ifrågasättande av rådande sanningar, något som givetvis spädde på debatten.

Förtroendekrisens år: etermedierna och partipolitiken

Det blev starka reaktioner från politiskt håll på den nya, aktiva journalistik som växte fram i både radio och TV. På bred front flyttade journalisterna fram positionerna.

Journalisterna tar kommandot i valrörelsen

Inom den politiska journalistiken hade journalisterna långsamt men systematiskt arbetat för att öka självständigheten i förhållande till de politiska partierna. I valet 1960 hade TV fått ansvaret för att producera partiledarutfrågningarna, men det var fortfarande partiernas egna utfrågare som ställde frågorna till partierna i programmen. I kommunalvalet 1966 genomfördes något som i efterhand har betraktats som en mindre revolution i den politiska journalistiken. De utfrågare som utsetts av de politiska partierna ersattes av tre av Sveriges Radios egna politiska journalister: Lars Orup, Gustaf Olivecrona och Åke Ortmark.

De tre O:na blev en succé och ett begrepp (se ruta s. 262–263). Kommunalvalet 1966 har framhållits som en vattendelare när det gäller journalisternas inflytande i den politiska journalistiken, men egentligen var journalisternas slutgiltiga övertagande av dagordningsmakten i utfrågningarna en fortsättning på en trend där etermedierna successivt ökat sitt oberoende och flyttat fram positionerna i förhållande till de politiska partierna. Partierna hyste blandade känslor inför utvecklingen. För att ta tillbaka något av initiativet lanserade de nya grepp i

opinionsbildningsarbetet, som att arrangera en mängd presskonferenser inför valet, där partierna presenterade utspel och kommenterade valrörelsens händelseförlopp.

De tre O:na återkom i 1968 års valrörelse. Att partierna nu uppfattade televisionens valbevakning som en avgörande faktor för valutgången framkom tydligt i eftervalsdebatten. Exempelvis skyllde moderaterna partiets dåliga valresultat på att televisionen inte varit opartisk i sin bevakning.

Inom Sveriges Radio hade initiativet i den politiska bevakningen förhållandevis snabbt förskjutits från radio till TV, som tagit huvudansvaret för debatter, utfrågningar och presentationsprogram av partierna. I valet 1970 ville båda TV-kanalerna i konkurrensens namn arrangera partiledarutfrågningar. I TV1 framträdde Lars Orup och Gustaf Olivecrona som utfrågare och i TV2 Ingemar Odlander och Åke Ortmark. På så sätt splittrades de tre O:na i samband med tvåkanalstarten. Valvakan samsändes i båda kanalerna. För att möta kritiken mot att Sveriges Radio inte låtit partierna ”ostörda” lägga fram sin sak för väljarna återupplivade TV de s.k. *Fritt fram*-programmen där partierna fick fem minuters programtid till sitt förfogande för att framföra sitt budskap till väljarna utan någon journalistisk redigering.

Dialog med väljarna

Inför valet 1970 planerades för radions egen räkning endast 6 telefonväkteriprogram där riksdagspartiernas och KDS partiledare framträdde, samt 7 presskonferenser där partiledarna framträdde i direktsändning från riksdagshuset.²⁵⁵ Det var telefonväkterierna som blev radions nya bidrag och egen nisch i valbevakningen. Televisionens tidigare försök med olika modeller för att direkt involvera väljarna i valprogrammen hade i stort sett misslyckats. När radion vidareutvecklade idén i sina telefonväkteriprogram blev det dock en stor framgång.

Redan under våren 1968 genomfördes en

Decentraliseringsopinionen och kärnkraftsfrågan hade i början av 1970-talet bidragit till att centerpartiet vuxit kraftigt och blivit det största borgerliga partiet. I valrörelserna 1973 och 1976 kom därför de hetaste TV-debatterna att stå mellan centerledaren Thorbjörn Fälldin och socialdemokraternas Olof Palme. För TV-tittaren framträdde vanligen Olof Palme som den överlägsne debattören, men trots detta var det inte sällan Fälldin som fick den personliga sympatin på sin sida. En språkvetenskaplig studie av debatterna kunde intressant nog visa att det faktiskt var Fälldin som tydligast formulerade sitt budskap, medan Palme genom kroppsspråk och intensitet var den som bäst behärskade TV-mediet. FOTO: ULF NORDHOLM/SVT BILD

första serie väkterier med partiledarna inför valet på hösten samma år. I det första programmet hann statsminister Tage Erlander med att svara på tretton lyssnarfrågor. Ytterligare 250 personer kom fram till telefonmottagarna och deras frågor skrevs ner för framtida bruk.²⁵⁶

Televisionen hade i fortsättningen inte resurser att dubblera valprogrammen på det sätt som gjorts i 1970 års val. En uppdelning av ansvaret fick göras mellan TV1 och TV2 och redan i valet 1973 var den dubbla uppsättningen borttagen. Den i TV direktsända kampanjdebatten mellan statsminister Olof Palme och centerledaren Thorbjörn Fälldin blev ett av valrörelsens mest spektakulära inslag. Även en debatt mellan Palme och moderaternas Gösta Bohman inför 10 000 engagerade åskådare i Skandinavium sändes, men i redigerat skick. Att debatterna sändes var ett uttryck för att

reglerna om balans i valbevakningen tolkades allt mindre försiktigt.²⁵⁷ En annan nyhet i programutbudet bestod av så kallade hearings där partirepresentanter fick svara på journalister-
nas frågor.

I valet 1976 var uppdelningen mellan TV-kanalerna sådan att TV1 svarade för de två debatterna, dvs. den ekonomiska debatten och partiledardebatten – samt 6 *Valextra* – och TV2 för partiledarutfrågningarna. Utmärkande för senare delen av 1970-talet var också att debattklimatet hårdnade i utfrågningsprogrammen. Både journalister och politiker blev mer aggressiva och tonläget höjdes. Andra förändringar var att valrörelserna tenderade att bli allt mer utdragna och nu höll på även under sommarmånaderna, samt att nyhetsbevakningen allt mer kom att sätta partiledarna i fokus.²⁵⁸

Samhällsreaktioner och Radionämndsansmälningar

Under 1970-talet blev det starka kritiska reaktioner mot programverksamheten på politiskt håll. Det är dock svårt att bedöma i vad mån samhällsprogrammen även uppfattades som politiskt kontroversiella av allmänheten. Mycket tyder dock på att graden av publikkritik kraftigt har överdrivits. En studie under en månad våren 1972, där TV-publiken varje dag tillfrågades om de irriterat sig över något de sett i TV föregående kväll, visade på relativt få irritationsmoment.²⁶⁴ Endast fem procent hade någon kritik att anföra. Vanligast var uttryck som "larviga" eller "dåliga" program (0,7 procent), medan t.ex. "vridna" nyheter uppgavs av endast 0,2 procent. När publiken fick bedöma om det fanns någon programkategori det fanns för mycket av var det särskilt mängden sport allmänheten var kritisk emot (7 procent), medan politik och debatter enbart angavs av 3 procent vardera.

En annan indikator på samhällsreaktionerna är anmälningarna till Radionämnden. Dessa ökade påtagligt i början av 1970-talet.²⁶⁵ Radionämnden hade 1967 fått en delvis ny organisation och dess uppgifter hade påverkats av förändringarna i regelverket för Sveriges Radio. Under det första hela året med den nya organisationen, 1968, inkom 177 anmälningar från allmänheten, 1970 hade antalet ökat till 228, år 1971 till 407 och 1973 till 794. Den extremt höga siffran 1973 påverkades av en organiserad programkritik, t.ex. i form av anmälningar på stencilerade blanketter. Därefter sjönk antalet anmälningar något, för att på nytt öka i slutet av 1970-talet. Samtidigt som antalet anmälningar från allmänheten gick ner något steg dock antalet initiativärenden, alltså ärenden som nämnden själv bestämt sig för att ta upp.

Ökningen i antalet anmälningar avsåg i första hand televisionen. Åren 1967–1968 utgjorde televisionens andel 50 procent och radions 30. Den typ av program som främst behandlades var aktualitets- och dokumentärprogram; nästan 40 procent av Radionämndens beslut 1967–1970 och ca 45 procent för åren 1971–1973 avsåg sådana program. Med en annan kategoriindelning låg för åren 1971–1973 program inom området politik och samhälle högst när det gällde antalet anmälningar både i radio och TV, tätt följda av barn- och ungdomsprogram. Däremot ådrog sig nyhetsprogrammen ytterst få anmälningar.

Den vanligaste grunden för anmälan åren 1967–1970 var brister i opartiskhet (33 procent) och saklighet (41 procent). Anmälningar från privat-

personer tog oftare sikte på kritik av partiskheten, medan företrädare för organiserade intressen oftare anmälde för osaklighet. Andelen fällande beslut var drygt 10 procent. De anmälningar som representerade organiserade intressen ledde oftare till fällande beslut (i nästan 30 procent av fallen) än enskilda anmälare (7 procent). Tendensen var densamma för åren 1971–1973.

Även för åren 1971–1976 var partiskhet och saklighet de vanligaste anmälningsgrunderna men andelen fällande beslut varierade. Vanligen låg andelen på drygt 10 procent, men 1973 – då det också var många anmälningar – steg den till nästan 20 procent. Andelen beslut som innehöll kritik varierade mellan 18 procent (1971) och 44 procent (1974).

En analys av Radionämndens verksamhet mellan 1967 och 1976 leder till några viktiga slutsatser:

- Under 1970-talet, särskilt efter 1972, var Radionämnden mera restriktiv i sin bedömning än tidigare och andelen fällande beslut ökade.
- Den kraftiga anstormningen av anmälningar under 1970-talets första år skall inte nödvändigtvis uppfattas som en följd av att enbart Sveriges Radio förändrades. Under samma tidsperiod ökade också anmälningarna av dagstidningar till Pressens Opinionsnämnd lika kraftigt: från under 100 anmälningar 1970 till över 400 i mitten av 1970-talet.²⁶⁶ Det ökade antalet anmälningar var sannolikt en konsekvens av en allmän förändring av journalistiken, där både dagspress, radio och TV markerade en större självständighet.
- De som starkast drev sin linje mot Sveriges Radio var olika slag av organiserade intressen; det var dessa som kände sig mest hotade av förändringarna hos medierna. Allmänhetens reaktioner var inte alls lika starka.

Anstormningen av ärenden medförde också nya krav på Radionämndens sätt att fungera. År 1974 presenterades under rubriken "Breddad granskning och ny organisation" en departementspromemoria som föreslog förändrade arbetsformer, bl.a. en Radioombudsman i syfte att effektivisera kontrollarbetet. Någon sådan infördes dock inte men nämndens direktör fick en självständigare och aktivare roll.²⁶⁷

Källor: Vängby (1971), Löjdqvist (1972), Nordström (1975b) och Bergman (1977).

Partipolitiska konfrontationer

Under 1960-talets andra hälft blev det allt vanligare att Sveriges Radio direkt anklagades för vänstervridning i programverksamheten. Kritiken bekymrade radioledningen. Även om man utåt försvarade programmen diskuterades kritiken intensivt internt. I radiochefens Lilla programkollegium debatterades i februari 1967 programverksamhetens glidning mot "vänstersocialism". Deltagarna menade att den balans som företaget var skyldigt att hålla mellan olika samhällsopinioner hotade att rubbas. Självkritiken gällde programverksamheten i stort, med undantag för nyheterna: "Man kan inte ha någon balansakt när det gäller nyhetsbevakningen. Nyheter är nyheter och måste serveras oberoende av var på skalan de hör hemma", menade kollegiet.²⁵⁹

"Klämd mellan många sköldar"

Under 1970-talets första år ökade missnöjet med Sveriges Radio från politiskt håll och särskilt TV2 kritiserades för att vara den "röda kanalen". Efter sändningen av en rad kontroversiella program, som riktade kritik mot folkrörelserna och arbetarrörelsen, blev förhållandet mellan socialdemokraterna och Sveriges Radio allt kyligare. Missnöjet växte till en storm efter TV1:s programserie *Från socialism till ökad jämlikhet* 1971. Arbetarrörelsen uppfattade serien som ett generalangrepp på den reformistiska arbetarrörelsen och socialdemokratin. Tidningen Arbetet framhöll i en ledare:

Egentligen är det ganska fantastiskt att denna serie publicerats i TV – i ett media som är ålagt att bemöda sig om opartiskhet. Vid det här laget står det nämligen helt klart, att det icke är fråga om en objektiv historisk återblick på svensk arbetarrörelse. Det är i stället ett ytterst polemiskt inlägg med det bestämda syftet att undergräva förtroendet för socialdemokratin. Ambitionerna hos programmakarna har helt gått ut på att framställa arbetarrörelsens krafter som lejda av storfinansens.²⁶⁰

Också statsminister Tage Erlander kritise-

rade skarpt programmet och socialdemokraternas partisekreterare Sten Andersson menade att

... utbudet av tendentiösa program i radio och TV har ökat kraftigt under senare tid, och flera av programmen har haft det direkta syftet att skada arbetarrörelsen. TV-ledningen tycks helt ha tappat greppet om programutgivningen.²⁶¹

Kritik kom också från liberalt håll mot att felaktiga historiska perspektiv framförts, t.ex. när det gällde liberalernas insatser och betydelse för demokratiseringen av Sverige och för social och ekonomisk utjämning.²⁶² Över partigränserna var uppfattningen att radioledningen förlorat kontrollen över programverksamheten och att vänsteranhängarna nu tagit över även på TV1.

TV-ledningen var mycket oroad över anklagelserna. TV1-chefen Håkan Unsgaard beskriver i Sveriges Radios årsbok 1971 televisionen som "klämd mellan många sköldar".²⁶³ Sveriges Radio kritiserades för vänstervridning från både borgerligt och socialdemokratiskt håll, men beskylldes också för högervridning och kommersialism från grupper som befann sig längre ut på vänsterkanten i politiken. Till detta kom en växande kritik från landsorten och från SR:s regioner mot centralism i organisationen och Stockholmsfixering i programutbudet. Därtill kom att Sveriges Radio var i ett ekonomiskt pressat läge och att det rädde stora interna strider inom organisationen, inte minst inom TV2.

Fler och fler program anmäldes till Radionämnden och anmälningarna resulterade allt oftare i skarpa uttalanden från nämndens sida (se ruta). Missnöjet mot programmen var starkt inom stora delar av det etablerade samhället, men det var två mäktiga samhällsinstitutioner som var särskilt kritiska: arbetarrörelsen med socialdemokratiska partiet i spetsen och näringslivet.

Gränsen nådd för styrelsen

De första åren på 1970-talet har beskrivits som "förtroendekrisens år" mellan Sveriges Radio

och stora delar av det etablerade Sverige. Ledamöterna i Sveriges Radios styrelse fann det allt svårare att försvara programverksamheten inför de intressegrupper man ansåg sig representera. Under ett styrelsemöte förlagt till Göteborg 1971 riktade styrelsens ledamöter en stark och samfällad kritik mot radioledningen.²⁶⁸

LO:s representant i styrelsen, Nils Ramstén, tillhörde de mest kritiska av styrelsens medlemmar. Han inledde diskussionen med att hävda att det i programverksamheten förekom en "illvillig fokusering", där producenterna bestämde sig för att ge en viss bild och sedan pressade in materialet så att programmet stämde överens med bilden. Ramstén menade att man från folkrörelsesidan ställde sig frågan om hur det egentligen var med ansvarsfrågorna inom Sveriges Radio och om bestämmelserna om de demokratiska värdena hade sjunkit långt ner i producenternas medvetande. Styrelsens ordförande Per Eckerberg var också starkt kritisk till utvecklingen inom programföretaget. I sitt inlägg jämförde han situationen med tiden då han tog över ordförandeskapet och menade att de sista åren varit ett slags "förvildningsepok". Verksamheten hade blivit allt svårare att styra, inte minst på grund av företagets expansion. TT:s Jan-Otto Modig instämde i Ramsténs kritik mot den illvilja som rådde och som han menade fanns i båda kanalerna. Detta kunde inte få fortsätta, menade Modig, och efterlyste bättre kontroll och stramare ordning. Gränsen var nådd och man ville inte längre stå som medansvarig för utvecklingen.²⁶⁹

Radioledningen berördes starkt av den kritik som framfördes av styrelsen. TV1-chefen Håkan Unsgaard menade i efterhand att "olusten från Göteborgsmötet" spred sig som ringar på vattnet ut i hela organisationen.²⁷⁰ Tönen i styrelsedebatterna var fortsättningsvis något dämpad, men misstron fanns kvar på flera håll. Mycket tyder också på att TV-ledningen började bedriva en mer restriktiv programpolitisk linje och demokratifrågan fick ökad uppmärksamhet.²⁷¹ Inte så att den samhällskritiska jour-

nalistiken försvann, snarare att de mest vågade programsatsningarna av typen *Från socialism till ökad jämlikhet* inte längre uppmuntrades.²⁷²

Kontroverserna mellan Sveriges Radio och politikerna klingade dock av mot slutet av 1970-talet. Det handlade på många sätt om en ömsesidig anpassning. Politikerna fick lära sig att acceptera och hantera den nya aktiva och granskande journalistiken. Men även radion och televisionen fick anpassa sig till kraven från det etablerade Sverige. Den kritiskt granskande journalistiken hade kommit för att stanna, men nya gränser för det tillåtna var satta.

När riksdagen 1973 beslutade att kraftigt skära ner Sveriges Radios anslag uppfattades detta på vissa håll inom företaget som en tydlig politisk markering.²⁷³ Frågan är dock om besparingskraven verkligen var ett sätt för politikerna att skapa rättning i ledet inom Sveriges Radio. Översynsutredningen hade ju faktiskt visat att det fanns möjlighet att skära i Sveriges Radios budget. Nedskränkningarna behöver således inte ha varit politiskt motiverade, även om en del medarbetare fann det lämpligt att tolka det så. Besparingskraven var dessutom i stor utsträckning riktade mot den centrala verksamheten. Distrikten skulle däremot stärkas. Sådana propåer hade funnits långt tidigare, t.ex. i 1960 års radioutredning, men de kunde genomföras först under 1970-talets andra del då opinionsklimatet gynnade en decentralisering och därmed radions och televisionens regionala och lokala verksamhet.²⁷⁴

Lokala nyheter 1965–1985

Medan striden utkämpades om de nationella nyheterna hände det mycket inom den regionala och lokala nyhetsverksamheten. Det är inte för mycket sagt att nyhetsverksamheten i distrikten under åren 1965–1985 helt ändrade karaktär. Från att i början av perioden ha varit

sedd som ett nödvändigt ont av en centralistisk radioledning fanns det vid periodens slut en regelbunden programverksamhet och ett särskilt bolag som enbart sysslade med lokal radioverksamhet.

Regional-TV startar

Under 1960-talet hade de regionala nyhetskvartarna i radio fått en stark förankring hos publiken. De första säkra lyssnarundersökningarna som genomfördes under senare delen av 1960-talet pekade på en genomsnittlig publik på ca 15 procent per sändning.²⁷⁵

Den publika framgången för de lokala nyheterna hade två mycket olika konsekvenser. Den ena var att den gamla rivaliteten mellan landets tidningar och Sveriges Radio på nytt accentuerades. Tidningarna såg mediet som en konkurrent och chefredaktörerna på de flesta lokaltidningar beslöt att stoppa sina medarbetares extraarbete på radion.²⁷⁶ Dessa frilansare hade varit omistliga under uppbyggnadsskedet, men nu måste radion lösa rekryteringen på annat sätt.

Den andra konsekvensen var att ljudradion fick råg i ryggen i förhållande till det nya TV-mediet. Radions regionala programverksamhet expanderade: mellan 1963/64 och 1968/69 fördubblades antalet programtimmar per år från 1 500 till 3 000.²⁷⁷ Också antalet nyhets-sändningar per dag ökade. De s.k. kvartarna på tidig kvällstid var inte längre de enda regionala nyhetsprogrammen utan hade kompletterats med ett tiominuters nyhetsblock morgon och kväll samt ett kort program mitt på dagen, vanligen kallat *Idag*. Till detta kom lokala idrottskrönikor samt lokala skol- och arbetsmarknadsprogram.

Trots den regionala radions framgångar kom 1968 års distriktsutredning att i huvudsak avse utbyggnaden av TV-verksamheten. Den regionindelning som utredningen föreslog var främst bestämd av televisionens krav: sex regioner med Göteborg, Malmö, Luleå, Sunds-

Sydneytt: snabba nyheter till låg kostnad

Att Södra distriktet redan prövat regionala TV-nyheter med *Sydsvenska Journalen* åren 1954–1958 var ett viktigt skäl till att det fick bli först med försökssändningarna. Ett annat var att distriktschefen i Malmö, Gunnar Ollén, lovat att det inte skulle kosta ett öre extra. Hans plan var att ta 125 000 kr från en aviserad TV-teater från Malmö och satsa dem på *Sydneytt*s första år. Studion inreddes i en "garderob", ett f.d. scannerrum i lokalerna på Baltzarsgatan, och premiärsändningen blev en formidabel uppvisning i höga ambitioner och små resurser. Efter en inledning av distriktschefen på 1 minut lyckades programledaren, Bo Sigheden, presentera sju inslag på de resterande fyra minuterna och ändå få 20 sekunder över innan programtiden var slut! Tidningarna var mycket positiva dagen därpå och talade om succé. Bara Kvällsposten hade en liten reservation för tempot och skrev: "Blixt Gordon kanske inte är den modell vi ska ha i fortsättningen."²⁸⁶

I *Sydneytt*s första studio i Malmö 1970 sitter Marianne Söderberg, en av programledarna.
FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

Gunnar Olléns energi och envishet smittade av sig på större delen av nyhetsredaktionen och även på programproducenterna. Att göra ett helt nytt program utan extra resurser var dock inte helt oproblemiskt och medarbetarnas arbetskapacitet testades till det yttersta.²⁸⁷ Gränsen mellan radio- och TV-redaktionerna var i stort sett obefintlig och ibland kunde samma reporter göra inslag för fem olika sändningar, riks och regionalt, under en dag.²⁸⁸

Tabell 6. Startår för regionala nyheter i TV.

Program	Redaktionsort	Startår
Sydneytt	Malmö	1970
Västnytt	Göteborg	1972
Mittnytt	Sundsvall	1973
Nordnytt	Luleå	1973
Östnytt	Norrköping	1980
Smålandsnytt	Växjö	1983
Tvårsnytt	Örebro	1986
ABC	Stockholm	1987
Gävle-Dala	Falun	1994*

* bröts då ut ur Mittnytt

Källa: Hermansson, 1996:39ff.

Tabell 7. Ämnesinriktningen i de regionala nyhetssändningarna under 1970-talet. Inslagens fördelning på olika ämnesområden (procent).

	Regional-TV	Regionalradio
Samhällsekonomi	19	16
Politik	5	8
Sociala frågor	13	14
Energi och miljö	7	4
Näringsliv	19	6
Olyckor och brott	14	12
Kultur, nöje, kuriosor	8	5
Sport	2	15
Övrigt	13	20
Summa	100	100
Antal inslag	183	80

Kommentar: Tabellen omfattar både reportage och telegram och avser ett urval nyhetsveckor i mars och oktober i Norrbottenskvarten 1971-1972 samt Sydneytt och Nordnytt 1970-1973. Se Nyhetsundersökningen, Appendix.

vall, Örebro och Norrköping som huvudorter. Distriktet skulle inte avvecklas – och skulle fortsätta med radiosändningarna – men utredningen föreslog att de skulle samverka i fråga om "nyhetsbevakning, TV-produktion och administration" i nya regioner.²⁷⁸

TV 2 stöder regionalnyheterna

År 1969 hade TV2 startat. TV2-chefen Örjan Wallqvist menade att regionala nyheter kunde få stor betydelse för lanseringen av den nya TV-kanalen.²⁷⁹ Han fick stöd av Rapportchefen, Oloph Hansson, som i den regionala nyhetsservicen också såg en värdefull resurs för den egna redaktionen. Ledningen för TV2 begärde också inför 1970/71 medel för att få starta regional försöksverksamhet.

1968 års distriktsutredning trodde inte att nyhetssändningarna skulle behöva kosta särskilt mycket.²⁸⁰ Radiochefen var ändå tveksam med hänsyn till kostnaderna. Rydbeck påpekade att man först måste tänka på den centrala uppbyggnaden och att varje satsning på distriktet i själva verket innebar mångdubbel kostnad eftersom det handlade om tio distrikt.²⁸¹ TV2-chefens tanke var den omvända – att en förstärkning av de regionala nyhetsredaktionerna inte skulle tära på den övriga programverksamheten utan tvärtom komma den till godo, bland annat genom lokalt producerade aktualitetsprogram i TV2, exempelvis *Kvällsöppet*.²⁸² Örjan Wallqvists argumentation var att en väl utbyggd regional nyhetsservice också vitaliserade övrig programproduktion. Trots Rydbecks motstånd beslutade styrelsen 1970 att inleda utbyggnaden av regional TV.²⁸³

Styrelsens beslut innebar att det skulle ske en kraftig upprustning och omorganisation av distriktens nyhetsservice till riksredaktionerna samt att en försöksverksamhet med regionala nyhetssändningar i TV på 5-10 minuter om dagen skulle inledas snarast.²⁸⁴

Regional-TV: snabb start – långsam utbyggnad

Södra distriktet var det första som fick klartecken för att starta en försöksverksamhet med regionala TV-nyheter. Ett viktigt skäl var att distriktet redan hade färdigt koncept till regionala TV-nyheter som byggde på erfarenheterna med *Sydsvenska Journalen* (se ruta s. 269).²⁸⁵

Den 2 november 1970 hade *Sydneytt* premiär. Det var ett fem minuter långt nyhetsprogram

Under TV-uppbyggnaden var ett viktigt motiv att bygga ut distrikten så att de skulle kunna försörja den nationella televisionen med lokala programinslag. Här gör ett team från Luleåredaktion en på gatan-intervju i Luleå i mitten av 1960-talet, långt innan *Nordnytt* hade startat. FOTO: JARL EKENRYD/SVT BILD

som sändes över Skåne och Blekinge i TV2. Programmet var ett experiment som skulle utvärderas efter sex månader. Det första steget mot regionala nyheter i televisionen var därmed taget. Publikreaktionerna på det nya programmet var positiva. Under *Sydneytt*s första månad såg i genomsnitt drygt 20 procent av allmänheten programmet. Detta innebar att programmet redan efter en månad nått en lika stor publik som *Sydkvarten* hade i radio.²⁸⁹

De regionala nyheterna blev under det första sändningsåret det näst mest attraktiva TV-nyhetsprogrammet hos publiken i Södra distriktet. *Sydneytt* drog dessutom publik till TV2 – i Södra distriktet fick det efterföljande *TV-Nytt* och *Rapport* en större genomsnittspublik än vad det fick i landet i övrigt.²⁹⁰

TV2-chefen ville nu driva på utvecklingen och presenterade i början av 1972 för den nye radiochefen, Otto Nordenskiöld, en plan för fortsatt försöksverksamhet i fler distrikt och en

successiv permanentning. *Sydneytt* skulle följas av ett *Nordnytt* över de tre nordligaste distrikten. Därefter skulle Västra och Mellansvenska distriktet få sina regionalnyheter. Det blev dock endast dessa fyra distrikt som fick starta regionalnyheter under perioden 1970–1973; därefter dröjde det ända till 1980 innan nästa program, *Östnytt*, startade. Sist kom *ABC* i Stockholm 1987 (tabell 6). De regioner som saknade egna nyheter fick under mellantiden se på nyheter från en annan region.

Regional-TV möter regionalradion

De första regionala nyhetssändningarna i TV var bara 5 minuter långa och uppehåll gjordes lördag och söndag samt under sommaren och julen. I stora drag skulle nyhetsprogrammen dessutom rymmas inom de redan tilldelade medlen och helst skulle man trots det leverera lika mycket riksprogram till de båda kanalerna som tidigare.²⁹¹

Som programdirektör för den nya lokalradion markerade Monica Boëthius en annorlunda syn på nyheter. Hon ställde sig kritisk till nyhetsverksamheten som den utvecklats inom nationell radio och TV och menade att lokalradion borde avstå från traditionella nyhetsprogram. Boëthius kom som producent till Sveriges Radio 1960 efter att ha varit redaktör för tidningen *Hertha*. Inom radion var hon bl.a. chef för *Familjespegeln* (1966–1971). Efter en tid som ljudradios planeringsdirektör fick hon 1975 uppdraget att bygga upp den nya lokalradion. Hon kvarstod som programdirektör för Sveriges Lokalradio AB fram till 1982, då hon blev chefredaktör för tidningen *Vi*.

FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

När det gäller innehållet hade den första regionala nyhetstelevisionen – *Sydneytt* och *Nordnytt* – en markerat tung nyhetsprofil: nästan 40 procent av nyheterna handlade om näringsliv, ekonomi och arbetsmarknad.²⁹² Det skall då tilläggas att även radions regionalkvartar förändrades under 1970-talet och fick en tyngre inriktning (tabell 7). I *Norrbottenskvarten* försvann nyheter om kuriosa, evenemang, kultur och nöje och i stället blev samhällsekonomi, sport och sociala frågor (skola, fritid, sjukvård) de dominerande ämnena. Den kommunalpolitiska bevakningen minskade också jämfört med 1960-talet. Nyhetsvärderingen i de regionala nyheterna följde således i huvudsak, men med viss eftersläpning, riksnyheternas förändring.

Regionalradion och televisionen hade dess-

utom en betydligt större andel samhällsfrågor än den lokala dagspressen under samma tid, dvs. det tunga nyhetsstoffet dominerade mer i de regionala nyhetsändningarna än i lokalpressens lokala och regionala nyhetsmaterial.²⁹³

Att sändningarna i radio och TV hade likartat innehåll är inte överraskande eftersom de gjordes av i stort sett samma redaktion. Före bolagsuppdelningen 1979 arbetade distriktens nyhetsreportrar både med radio och TV. Samma inslag kunde gå till regionalradion och regional-TV, liksom till *Ekot*, *Aktuellt* eller *TV-Nytt*.²⁹⁴

Trots att nyheterna skulle vara regionala var riksnyheter tämligen vanliga i programmen: de omfattade knappt en femtedel av nyhetsmaterial. Riksnyheter var dock något vanligare i regional-TV än i regionalradion. Nyheter från sändningsorten var inte särskilt vanliga i vare sig radio eller TV, det var andra orter inom regionen som bevakades i första hand. Den huvudsakliga sändningsorten var snarare under- än överrepresenterad i förhållande till sin befolkningsandel.²⁹⁵ Regionalradion hade dessutom en större andel regionalt nyhetsmaterial än lokalpressen hade under samma tid.²⁹⁶

Ett nytt bolag: Sveriges Lokalradio

Det största problemet för distriktens nyhetsredaktioner var de stora geografiska områden som varje distrikt skulle täcka. Behovet av en grundligare och geografiskt mer finmaskig bevakning blev snart uppenbart.

Det var 1969 års radioutredning, den s.k. RUT 69, som 1973 lade fram förslaget om att starta en lokalradio.²⁹⁷ Även på Distriktscentralen inom Sveriges Radio hade man sett behovet av en mer lokal nyhetsbevakning. Distriktscentralens chef menade att det ”låg i tiden. Decentralisering var nyckelordet och ingen vågade sätta sig emot det”.²⁹⁸ Innan radioutredningen hade hunnit presentera sina tankar offentligt hade Sveriges Radio beslutat att sjösätta ett eget

försök med lokalradio med Distriktscentralen som ansvarig. Under fem månader första halvåret 1973 sändes radio över tre försöksområden. Tanken var att visa vad Sveriges Radio kunde göra – och att samtidigt få erfarenheter som i sin tur kunde ge underlag för företagets remiss på RUT 69.²⁹⁹

Det blev nu en försöksomgång med lokalradio inom tre områden, genomförd i Sveriges Radios egen regi. Utvärderingen av det knappa halvårets sändningar var positiv. Det visade sig att över 80 procent av befolkningen var positiv till den lokala radion även om de inte var imponerade av lokalradions samhällsinformation, i varje fall inte i jämförelse med lokalpressens.³⁰⁰ Remissinstanser med direkta erfarenheter av lokalradioförsöket var positiva. Tidstypiskt skrev t.ex. Kooperativa förbundet KF i sitt yttrande att "föreningarnas representanter fick ökade kontakter med medlemmarna"³⁰¹

Intresset för lokalradio låg helt i tiden. På politiskt håll fanns det en fortsatt stark vilja till decentralisering av olika samhällsfunktioner. RUT 69 speglade samhällsklimatet: ett stort nät av lokala radiostationer utanför monopolföretaget Sveriges Radio skulle ge en bättre samhällsinformation, decentralisera radiomediet och närma politikerna till folket.

Lokalradion tar form

RUT 69 föreslog att ett nytt public service-företag skulle bildas, Sveriges Lokalradio AB (LRAB), med sändningar över 36 områden. En personalstyrka på 15 personer på varje station skulle sända 25–30 timmar i veckan till en kostnad av 54 miljoner kronor när alla stationerna var utbyggda budgetåret 1981/82. Det stod emellertid snart klart att detta var en alltför stor kostym. När regeringen 1975 slutligen lade fram förslaget till lokalradio hade organisationen skurits ner betydligt. RUT 69:s 36 radiostationer hade nu blivit 24, en i varje län, med vardera 14 medarbetare.³⁰² Sändningstiden skulle vara 10–15 timmar i veckan och Sveriges Lokalradio AB skulle vara ett dotterbolag till Sveriges Radio.³⁰³

När det gällde programverksamheten hade det i RUT 69:s direktiv funnits idéer som hade sin bakgrund i kritiken mot den allt självständigare radio- och TV-journalistiken. Formuleringar som "allmänhetens behov av sakupplysning i frågor rörande bl.a. utbildning, arbetsmarknad, olika miljöförändringar, hälso- och sjukvård samt sociala förmåner [kan] till mycket ringa del [...] tillgodoses med den sändningstid som f.n. står till buds härför" ger en antydning om att statsmakterna sökte en motvikt och ett komplement till den aktiva samhällsjournalistiken.³⁰⁴ I betänkandet fördes även ett resonemang, där man skilde på samhällsinformation som "nyheter" och som "myndighetsinformation", som innebar att en myndighet skulle kunna begära att inslag sändes i lokalradion.³⁰⁵ Förslaget om myndighetsinformation mötte dock stark kritik, inte minst bland journalister. I propositionen var det också borttaget.³⁰⁶

Det nya lokalradiobolagets ledning kom från det gamla monopolföretaget. Den förste verkställande direktören, Nils-Petter Lindskog, kom från Sveriges Radios centrala kansli och hans vice VD, som också var programansvarig, blev Monica Boëthius, välkänd radiojournalist från *Familjespegeln* och andra samhällsprogram. Att lokalradions ledning kom att bestå av tidigare Sveriges Radio-medarbetare var en naturlig följd av att radioerfarenhet inte stod att få utanför Sverige Radio. I praktiken kunde det dock vara något grannlaga, inte minst som dotterbolaget ville manifestera sin självständighet. Följsamhet och protest kom också att gå sida vid sida under lokalradions första tid.

Rekryteringen av stationscheferna blev en av de mest omfattande på så hög nivå i svensk mediehistoria. 24 chefer tillsattes under några månader och processen blev inte konfliktfri. Lokalradions behov att markera sin självständigheten var stort. Detta visades sig i rekryteringsdiskussionerna, men också när det gällde lokalanskaffningen. Att ha egna lokaler utanför radio- och TV-husen fick en närmast symbolisk betydelse. En annan symbolfråga för

Granskningsradio, allemansradio, nyhetsradio

När Radio Norrbotten skrev ner sin programpolitik inleddes den med "Det ska vara enkelt att prata i Radio Norrbotten" och "vi ska arbeta för att vidga yttrandefriheten i radio." När man så presenterade en lista över det uppdrag man uppfattade sig ha rymde den många av de ingredienser man förknippar med ett demokratins instrument: dialog, kritisk granskning, minoriteter, spegling av samhällslivet etc.

Trots att huvuddelen av journalisterna var nyhetsreportrar satsade Radio Norrbotten inte från början på en aktiv nyhetsjournalistik. "Vi satt och läste ur lokaltidningarna i nyhetssändningarna den första tiden. Vi blev utskälda både av tidningarna och andra. Vi skämdes själva också – vi var ju journalister."³⁰⁸ Efter hand lämnade man tidningsläsandet i sändningarna och aktiverade den egna nyhetsjournalistiken:

Vi såg som vår uppgift att vara ett komplement till lokaltidningarna och få vanligt folks röster och kommentarer till de lokala nyheterna. En viktig roll var också att vara en bro mellan de lokala makthavarna och medborgarna.³⁰⁹

I Radio Örebros målsättning stod: "Lokalradions främsta uppgift är att fånga upp den debatt som pågår, öka meningsutbytet, få folk att tala med varann." Man framhöll att man ville vara aktiv ute i länet, arbeta mycket med direktsändningar på plats, fånga upp lyssnarna och deras frågor.

En specialitet för Radio Örebro tycks ha varit redaktionen till allmänheten att göra sina egna program. "[G]enom att ge möjligheter för dem att själva delta i programarbetet, vill vi bredda engagemanget för vår egen radio." Man blev också först med det som kom att kallas "allemansradion", radioprogram gjorda av amatörer med hjälp av lokalradions medarbetare.

Radio Örebro betonade också att man ville "bygga upp en gemenskap" och tänkte ge utrymme för "vår egen musik, vår egen humor, vår egen hembygd, alla våra egna frågor!" Jan Hermansson, som snabbt blev Radio Örebros profil i programmet "Ring och sjung ut" (för vilket han fick Stora journalistpriset), betonade öppenheten gentemot lyssnarna. Genom att använda telefonen skulle man få direktkontakt.³¹⁰

Radio Örebro utmärkte sig också genom att utesluta all sport, både nyheter och referat, ur sina

Gary Engman. FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

program. Ett beslut som så småningom fick ändras efter massiva opinionsyttringar.³¹¹

Radio Malmöhus skulle bli "en ren nyhetsstation" enligt dess chef, Gary Engman. I sin skrivna policy angav han fyra bärande principer för verksamheten: att prioritera morgonsändningarna, att anpassa journalistiken efter lyssnarsituationen, att utnyttja radiomediets snabbhet och att göra radion tillgänglig för medborgarna. Satsningen på direktsändningar betonades liksom flexibilitet i programsättningen. Man ville hålla ett stort antal tider öppna för snabba improvisationer och han talade om "återhållsamhet i utbudet" trots att man lade sig på en högre nivå, 13,5–18,5 timmar i veckan, än de flesta andra stationer.

Engmans nyhetsradio sattes på prov redan efter fyra månader i det snöinferno som bröt ut över Skåne på nyåret 1977/78. I 1,5 dygn sände Radio Malmöhus kontinuerligt. I början med en enda reporter, Karsten Erichs, som var den som först lyckats ta sig till redaktionen. Han satt med öppna telefoner både till allmänheten och myndigheter och räddade troligen liv med sina informationer och meddelanden.³¹²

Radio Malmöhus insats under snöstormen tystade de kritiker som menade att radion inte fick uppfattas som en "megafon för myndigheterna". Efter Radio Malmöhus insatser på nyåret 1977/78 försvann den typen av invändningar. I en senare rapport från Styrelsen för psykologiskt försvar betonades lokalradions stora betydelse vid kriser av detta slag.³¹³

lokalradion var sändningstiderna. Riksradion skulle "upplåta" sändningstid i sin kanal P3 och omfattningen avgjordes i en förhandling på högsta nivå mellan lokalradion och Sveriges Radio. Förhandlingarna mellan moder- och dotterbolag slutade i en uppgörelse där lokalradion fick mer än 3 timmar per dag i P3, vilket skulle garantera en stor publik. I maj 1976 fastställde de båda bolagens styrelser sändningstiderna:

Måndag–Fredag	Lördag	Söndag
06.00–07.45	07.00–08.00	08.00–09.00
12.00–12.30	17.00–18.00	17.00–18.00
17.00–18.00	20.15–20.30	

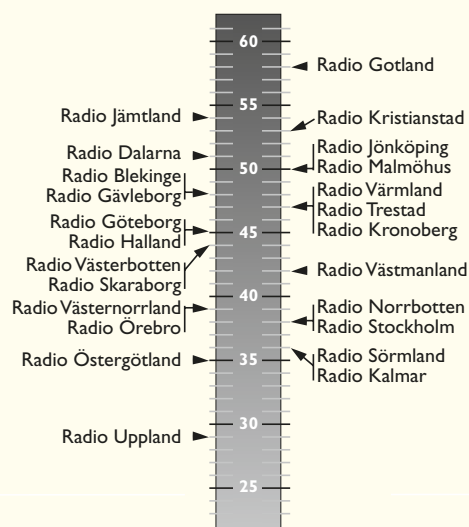
Steg för steg markerade alltså lokalradion sin ställning som självständig dotter med egen vilja och bestämda ambitioner. I sitt remissvar på 1974 års radioutredning skrev också LRAB: "Enligt vår mening finns det dock anledning att diskutera en förändring i framtiden till helt självständigt företag [...] en stor självständighet är också nödvändig för att lokalradions målsättning enligt proposition 1975:13 skall kunna uppfyllas."³⁰⁷ Men LRAB kom att stanna kvar i SR-koncernen och de interna diskussionerna fortsatte.

På de 24 lokalradiostationerna varierade antalet journalister (inklusive lokalredaktörer men exklusive minoritetsspråksreportrar) mellan 9 och 15. Storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö låg högst men även Norrbotten hade många reportrar (14). Norrbotten hade uppenbarligen kompenserats för sitt stora bevakningsområde. De minsta stationerna var Radio Västernorrland och Radio Östergötland med 6 journalister vardera. Gemensamt för alla inrättades Reportagebyrån i Stockholm med 10 journalister, som hjälpte samtliga stationer med intervjuer och researcharbete i huvudstaden. Byrån skapades delvis av den samtidigt upplösta Centralredaktionens verksdel.

Lokalradion och publiken

När de lokala stationerna en bit in på 1980-talet hade etablerats inom sin region visade det sig att lyssnandet på den nya lokala radion inte var enhetligt över landet. Tvärtom var skillnaderna relativt stora. Den största publikandelen hade Radio Gotland (58 procent), följt av Radio Jämtland (54 procent) och Radio Kristianstad (53 procent). Låga publikandelar uppmättes bl.a. för Radio Uppland (29 procent). Spridningen mellan mest och minst avlyssnade station var således nästan trettio procentenheter (figur 16).

Figur 16. Andelen lyssnare på lokal radio efter region 1980–1983 (procent).

Stationernas regionala karaktär medförde att det trots allt inte blev så många rent lokala nyheter i lokalradion, särskilt i jämförelse med lokalpressen.³²¹ När allmänheten fick bedöma ansåg de också att dagstidningarna inom området var väsentligt bättre på lokalnyheter än lokalradion.³²² De stationer som bäst lyckades få en stor publik för nyheter och aktualitetsprogram var de som var geografiskt avgränsade och hade homogena sändningsområden som var lätta att anknyta till i programverksamheten.³²³

Programpolitiken: folkets radio

De båda högsta cheferna hade redan visat att de brutit med sina gamla lojaliteter. Den administrativa självständigheten och flytten till egna lokaler hade drivits av VD, nu skulle programidentiteten, lokalradions särart markeras. Programdirektören, Monica Boëthius, gick med liv och lust in för uppgiften. Genom rundresor till lokalradiostationerna, policydokument och större möten spred hon sin vision av lokalradion och lyckades entusiasmera de flesta.³¹⁴

I ett manuskript till en planerad bok om lokalradions historia 1992 sammanfattade Monica Boëthius i fem punkter lokalradions policy:

1. *Lokal förankring.* Stationerna skulle själva avgöra vad de skulle sända och när det skulle ske.
2. *Direktsändning.* Förhållandet i riksradiation direktsändning och bandat material var 10–90. Lokalradion skulle vända på förhållandet och ha 90 procent direktsänt.
3. *Arbeta över yrkesgränserna.* Alla skulle känna till något om varandras yrkesområden. Tekniker skulle kunna göra intervjuer och inslag och reportrar skulle kunna sköta enkel teknik.
4. *Rörlig teknik.* En förutsättning för direktsändningarna och för att kunna skapa den lokala förankringen.
5. *Bo "mitt i smeten".* Lokalradions lokaler skulle finnas i centrum av huvudorten, gärna i välkända hus. Människor skulle ha lätt att ta kontakt med radion och radion skulle ha nära till människorna.

Ingen av punkterna rymmer ordet "nyheter". Nyhetsförmedlingen sågs inte som en huvuduppgift för lokalradion, knappast ens som särskilt viktig. Att ge allmänheten tillgång till radiomikrofonen framstod däremot som ett av de mest väsentliga uppdragen. Detta låg också bakom strävan att få fram en så enkel direktsändningsteknik som möjligt.³¹⁵ HF, direktsändning ute på plats, och användning av telefonen i radio bedömdes som effektiva medel att nå ut till en bredare allmänhet, som i sin tur snabbt kunde reagera på t.ex. landstings- och kommunfullmäktigebeslut.³¹⁶

Lokalradions ledning tog fasta på radion som ett instrument för demokratin och påminde om att "lokalradion kommer som ett svar på ett behov av vidgad lokal information och debatt..." Samtidigt var man medveten om att man måste undvika ett programutbud som upplevdes som alltför tungt och faktaspäckat. En mångfald där nyheter, debatt, reportage, kategoriprogram för t.ex. pensionärer, ungdomar etc., kultur och underhållning samsades om utrymmet var idealet, frågan var hur fördelningen skulle ske.

Dessa centralt formulerade policytankar diskuterades med stationscheferna vid ett antal möten inför starten samtidigt som man poängterade stationernas frihet att anpassa utbudet efter de lokala förhållandena. Policyn togs inte emot med entusiasm av alla, särskilt inte bland de tidigare SR-medarbetarna. På Radio Malmöhus kom huvuddelen av medarbetarna från den gamla regionalradion och den förste chefen, Gary Engman, märkte ett motstånd i dessa grupper.³¹⁷

Lokalradion som nyhetskanal

Lokalradion startade under 1977. Ett av målen för lokalradion var att göra en lättillgänglig, vardagsnära radio. Det är också tydligt att lokalradiojournalistiken innebar ett brott i form och stil med den under 1970-talet så stela och formella regionalradion. Lokalradions organisationskultur kom också på många sätt att skilja sig från den som fanns inom SR:s riksradiation.

Trots att ledningens programpolitiska visioner inte premierade nyheterna kom lokalradion till en början att huvudsakligen bli en kanal för nyheter men med stora lokala skillnader (se ruta s. 274). Under de tre första åren låg nyhetsandelen enligt LRAB:s egen statistik på över 35 procent av den utlagda programtiden, medan faktaprogrammen utgjorde ca 25 procent.³¹⁸ De fönster som lokalradion fyllde i P3 kom således att domineras av nyheter och samhällsprogram, vilket var helt i linje med de uppgifter som uttalats som lokalradions uppdrag i propositionen. Hälften av stationerna

sände dessutom 1980/81 s.k. allemansradio varje vecka.³¹⁹ Allemansradion var ett försök att engagera publiken i radion genom att låta allmänheten medverka i program som sändes över begränsade områden.³²⁰

Sändningstiden var begränsad, men den nya radion nådde ändå en betydande publik. Omkring 40 procent av den svenska allmänheten lyssnade i slutet av 1970-talet på lokalradion en genomsnittlig dag. En viktig förklaring var givetvis att sändningarna gick på de populäraste tiderna i radions mest avlyssnade kanal, men andra studier kunde också visa att innehållet i sändningarna bemöttes mycket positivt. Under 1980-talet kom förutsättningarna att ändras, men det skulle visa sig att lokalradion från starten hade fått en sådan ställning att den också stod stark i en ny mediesituation.

Aktualiteter under press 1978–1985

Även om Sveriges Radio hade blivit en betydande maktfaktor i samhället hade dess ekonomiska situation försämrats. Regeringen hade 1973 minskat budgetramen och programverksamheten hade ökat snabbare än resurserna.³²⁴ Expansion ersattes av nedskärning. Den relativa politiska enigheten kring radio-TV som präglat mitten av 1960-talet hade också upphört. Inte minst kom beslutet att också låta den andra TV-kanalen gå till Sveriges Radio att leda till en intensifierad borgerlig kritik mot etermonopolet. Att radion dessutom markerade en ökande självständighet väckte även kritik på socialdemokratiskt håll, där inte minst samhällsbevakningen ifrågasattes.

Sveriges Radio blir koncern

I denna situation tillsattes 1974 den fjärde radioutredningen, som hade i uppgift att föreslå riktlinjer för radio- och TV-verksamheten 1978–1985. Utredningen lade fram sitt betänkande 1977 men då hade redan regeringsskiftet

1976 börjat få effekter på den framtida radio- och TV-politiken.

I betänkandet från 1974 års radioutredning fanns en längre diskussion kring målen för radio- och TV-verksamheten.³²⁵ Det fastslogs att "rundradion har såväl informativa som kulturella uppgifter".³²⁶ Beträffande de informativa uppgifterna anslöt man sig till det som formulerats av 1972 års pressutredning, nämligen att medier skall informera, kommentera, granska och sörja för kommunikation mellan olika grupper i samhället.³²⁷ Radion har

ett ansvar för den fria åsiktsbildningen i samhället [...] ett ansvar att informera och orientera publiken om olika samhällsfrågor och att spegla verksamheten inom olika delar av samhällslivet men också att kritiskt granska och kontrollera makthavare och beslutsfattare. Vidare bör radio och TV med aktiv medverkan utifrån kommentera händelser och skeenden samt stimulera till debatt.³²⁸

Avsnittet om etermediernas samhällsuppgifter är tidstypiskt. Utredningen lyckades genom att lista olika mål som fördes fram av olika grupper i samhället – trots att det rådde mycket delade meningar i frågan – skapa en formell enighet om radions roll i samhället. Både de som företrädde en traditionellt speglande nyhetssyn och de som eftersträvade en självständigt granskande radio kunde känna igen sig och till och med enas, eftersom de redovisade uppgifterna varken precisades eller rangordnades.³²⁹

Utredningen berörde också debatten om opartiskhet och saklighet i programverksamheten och redovisade några exempel på hur dessa frågor behandlats av Radionämnden. Dessutom hade den initierat två egna undersökningar – en om utrikesnyheterna i radio och TV och en om programledarnas roll i samhällsprogram.³³⁰ Resultaten i den första av de två undersökningarna föranledde viss kritik från utredningen: "Sveriges Radio måste göra ytterligare ansträngningar att spegla och kritiskt granska skeendet i 'slutna' samhällen".³³¹ Kritiken var dock ett undantag och slut-

Ekoredaktionen var under lång tid hjärtat i Sveriges Radios nyhetsverksamhet. Det var den stora nyhetsredaktionen och den hade sedan slutet av 1950-talet expanderat kraftigt, inte minst med stöd av radiochefen Olof Rydbeck. Ekoredaktionen kom också att bli plantskolan för televisionens nyhetsjournalister. Under ledning av den mångårige Ekochefen Anders Wilhelmson, som började som inrikeschef (1964–1966), var biträdande redaktionschef 1966–1969 och sedan Ekochef 1969–1977, växte redaktionen. På bilden från 1977 ses Wilhelmson sittande i förgrunden. Bland de många medarbetarna finns även flera som skulle bli kända nyhetsansikten i TV, t.ex. Jarl Alfredius och Stig Fredrikson, Rolf Porseryd och Erik Arnér, men också en blivande Ekochef – Erik Fichtelius.

FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

satsen var att Sveriges Radio överlag följt lagar och avtal, en punkt där det dock inte rädde politisk enighet. Särskilt moderaterna var missnöjda.³³²

Centralredaktionstanken avvecklas

På några punkter berördes nyhetsverksamheten. Utredningen markerade med oväntad tydlighet att etableringen av Centralredaktionen "måste betecknas som en mycket klar avvikelse från de huvudlinjer som drogs upp för den nuvarande organisationen".³³³ Den av utredningen eftersträfvade modellen var att Sveriges Radio skulle ha tre stora av varandra oberoende nyhetsredaktioner:

Den nuvarande nyhetslösningen uppfyller de flesta av våra önskemål – men inte alla. Såväl inom radio som inom TV finns i själva verket tre nyhetsredaktioner. Men mellan de redaktioner som sysslar med kommentarer – Eko-, Aktuellt-, och Rapportredaktionerna – och de som sysslar med enbart faktanyheter i telegramform – Centralredaktionen och TT – har

dragits en konstlad och svårhanterlig skiljelinje.³³⁴

Slutsatsen var att Centralredaktionen skulle "upplösas och dess verksamhet fördelas i första hand på övriga nyhetsredaktioner". Man framhöll att samarbetet mellan *Dagens Eko* och Centralredaktionen i P3:s *Kvart i fem-Eko* var ett steg i rätt riktning. Utredningens avfärdande av en central redaktion för faktanyheter kan förefalla anmärkningsvärt, inte minst som det argumenterats för en gemensam faktanyhetsredaktion mindre än tio år tidigare. Det fanns emellertid redan då en osäkerhet om hur en sådan redaktion skulle kunna fungera. Dessutom var synen på vad som betraktades som nyheter nu en annan. Få ansåg att det rädde någon artskillnad mellan faktanyheter och kommenterande nyheter – därigenom blev uppdelningen mellan telegram- och kommentarnyheter med utredningens ord "svårförklarlig".

En annan faktor var säkerligen att det tidigare varit radiochefen Rydbeck som drivit frågan om en gemensam nyhetsverksamhet för radio och TV. Den nye chefen Nordenskiöld hade inte samma position och den nya generationen journalister på Sveriges Radio hade nu en sådan stark ställning att de kunde få gehör för sin uppfattning om nyheter och nyhetsorganisation. Samtidigt innebar utredningens betoning av att redaktionerna skulle vara oberoende av varandra och att var och en av dem skulle präglas av pluralism en bredare plattform för den politiska opinionsbildningen. På denna punkt rådde det också politisk enighet i utredningen.³³⁵

Sveriges Radio hade fått igenom mycket av sitt synsätt i utredningen och var därför till stor del enig med förslagen. Såväl i synen på opartiskhet och saklighet som i synen på nyhetsverksamheten delade man i stort utredningens bedömningar.³³⁶ I de kommenterande nyhetsredaktionernas gemensamma underremiss till radioledningen citerades med instämmande radioutredningens formulering att "ett öppet samhälle bättre gagnas av att massmedierna ger sammansatta och ibland motstridiga bilder, beskrivningar och tolkningar av skeendet än att det bara presenteras en version, som kanske bygger på en osjälvständig journalistik".³³⁷

En ny organisation – men samma verksamhet

Den proposition som lades fram av den nya borgerliga regeringen på grundval av 1974 års radioutredning kom främst att handla om organisationen. Det viktigaste förslaget var att det skulle skapas en Sveriges Radio-koncern bestående av ett moderbolag och fyra självständiga programbolag med egna styrelser: Sveriges Television, Sveriges Riksradio, Sveriges Lokalförmedling och Sveriges Utbildningsradio. Det principiellt viktiga var i övrigt att en ny typ av radio och TV introducerades vid sidan av Sveriges Radio i form av närradio och när-TV.³³⁸ Formellt var radio-TV-monopolet därmed borta, men i realiteten påverkades inte

Ekochefen Christina Jutterström gjorde en lång karriär inom svensk nyhetsverksamhet. Efter studier i Uppsala kom hon 1966 till Sveriges Radio som reporter på *Dagens Eko*. År 1969 fanns hon med i den relativt stora grupp medarbetare som rekryterades från Ekoredaktionen till *Rapport*, där hon blev inrikeschef 1973. Efter ett mellanspel som Afrikakorrespondent för Svenska Dagbladet blev hon Ekochef 1977 och blev ansvarig nyhetschef i det nya Sveriges Riksradio 1979, där hon bl.a. ledde olika satsningar på morgonnyheter. 1981 lämnade hon riksradiolen och blev biträdande redaktionschef och senare redaktionschef och chefredaktör på *Dagens Nyheter* samt chefredaktör på *Expressen*.

FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

Sveriges Radio-koncernens dominerande ställning.

I fråga om programverksamheten följde propositionen på alla viktiga punkter utredningens förslag.³³⁹ Även på den i den politiska debatten kritiska punkten om Sveriges Radio kunde anses ha levt upp till kraven i lagar och avtal formulerade sig propositionen mycket försiktigt och uttryckte förståelse för svårigheterna att leva upp till full objektivitet.³⁴⁰ I fråga om programverksamhetens inriktning gav den snarast stöd åt de principer som Sveriges Radio under lång tid hade drivit. Samtidigt ställdes ökade krav på decentralisering av produktionen, vilket innebar att distrikten skulle få en större andel av de samlade programresurserna.

Riksradiön ökar sin publikanpassning

En av tankarna bakom den nya organisationen var att motverka att riksradiön kom i skuggan av televisionen.³⁴¹ Genom organisationsförändringen skulle radions förutsättningar förbättras. Ljudradiön skulle av egen kraft kunna utveckla sina profilområden och bredda sin publik. Första chef i den nya organisationen blev Britt-Marie Bystedt, som 1984 efterträddes av Ove Joanson.

Som radioutredningen hade noterat fanns det redan tidigt en strävan hos ljudradiön att samordna och effektivisera nyhetsverksamheten. Under Anders Wilhelmson, som hade varit Ekochef under huvuddelen av 1970-talet, kom Ekoredaktionen och Centralredaktionens telegramredaktörer att utveckla en naturlig arbetsfördelning och även etablera ett allt bättre samarbete, något som bl.a. resulterade i den gemensamma nyhetssändningen kl. 16.45 i P3. Det blev inte heller några större problem för Ekoredaktionen att ta över telegramnyheterna, och radiodelen av Centralredaktionen hade 1978 blivit en särskild telegramdel inom Ekoredaktionen.³⁴²

Ekoredaktionen svarade därmed för samtliga nyhetssändningar i radio utom TT:s. De senare mötte fortsatt kritik inom ljudradiön, men Sveriges Radios samlade remissvar på 1974 års radioutredning menade ändå att sändningarna "av pluralitetsskäl" kunde finnas kvar i samma omfattning, men avvisade en utökning.³⁴³ Detta blev också den modell som valdes. TT fortsatte således att sända nyhetskommunikéer sex gånger om dagen, men numera utan koppling till Ekoredaktionens sändningar.

Nyhetsmorgon med musik

År 1977 slutade Anders Wilhelmson och efterträddes av Christina Jutterström som chef för Ekoredaktionen. Under hennes ledning påbörjades arbetet med en ny morgonsatsning i P1. Hennes utgångspunkt var att nyhetssänd-

ningarna måste anpassas till allmänhetens ändrade arbetstider: fler började tidigare och Ekot kl. 7.30 sändes för sent för att kunna nå dem. Morgonsituationen i de flesta svenska hem var sådan att det var orealistiskt att ha en sammanhängande halvtimmas Ekosändning, menade hon. Hennes ambition var att sända "fler, men kortare ekon" och hon hänvisade till att samma bedömning gjordes av Per Persson, nu aktualitetschef i ljudradiön.³⁴⁴

Idéerna kom att stöta på motstånd i riksradioledningen.³⁴⁵ Att ändra morgontablån i P1 var en stor fråga, som bl.a. innebar att Ekoredaktionen skulle inkräkta på TT:s nyhetstider; TT hade 1978 den första nyhetssändningen på morgonen kl. 6.30. Ett upprop från Ekomedarbetarna i slutet av september 1978 visade på full uppslutning bakom Jutterströms idéer samtidigt som det uttryckte en oro för radioledningens bristande handlingskraft.³⁴⁶ Den nya morgontablån kom – efter en rad hårda förhandlingar³⁴⁷ – att genomföras på nyåret 1979. Omläggningen av tablån var genomgripande och påverkade även P2. Nyhetssändningarna i P1 blandades nu med lätt musik. Två tiominuters Ekosändningar kl. 5.30 respektive kl. 6.30 ersatte morgonekot och de två morgonandakterna flyttades till P2, samtidigt som denna kanal på nytt fick en tonvikt på klassisk musik genom *Opp Amaryllis*. Den nya tablån skulle köras på försök under ett år.³⁴⁸

Mottagandet av *Nyhetsmorgon med musik* var blandat. Under rubriken "Radions nyhetsmorgon med musik blev fiasko" skrev Expressen att "hundratals lyssnare ringer varje dag till klagomuren och vill ha tillbaks P1 som det var förut".³⁴⁹ Den kritik som återkom var att nyheterna upprepades i de olika sändningarna. Ekochefen försvarade detta med att framhålla att publiken i allmänhet endast hade möjlighet att höra på en av sändningarna. Kritik kom även inifrån radiön. Ulf Örnkloo, producent på Kulturredaktionen, tog till orda i en debattartikel i Dagens Nyheter och menade att det

är en konstig värld vi lever i. I synnerhet att döma av morgonnyheterna i radio. Krig, kata-

strofer, konflikter, utspel hit och dit varvade med uppslupna truddeluttar [...] Så har det varit i den forna "talkanalen" P1 sedan den 26 februari, för så är det i Amerika.³⁵⁰

Det som mest av allt tycks ha upprört Örnkloo var att "skval" av nyheter och musik fått en så dominerande plats i P1. Ekots nyhets-satsning täckte dessutom områden som politik, ekonomi och arbetsmarknad, medan kultur-området inte uppmärksammades. Dessutom hade Kulturredaktionen fått nej till att göra ett kulturnytt inom ramen för morgonblocket.

Christina Jutterström och Ulf Örnkloo representerade två skilda synsätt på radions roll, ibland beskrivna som förnyare respektive traditionalister. För Jutterström handlade det om att anpassa innehållet till förändrade levnadsvanor, för Örnkloo om att erbjuda ett visst innehåll för de intresserade lyssnarna. Samma konfliktlinje hade präglat debatten om radion nästan sedan starten – och den fortsatte även senare. Det som var nytt 1979 var att detta även kom att påverka organisationen av nyhetsverksamheten.

Riks och lokalt – mer radiokonkurrens än samarbete

En av orsakerna till att *Nyhetsmorgon med musik* startade var lokalradions expansion. Att de lokala stationerna disponerade P3 för lokala sändningar mellan kl. 6 och kl. 7.30 medförde att riksradiation tappade en attraktiv sändningstid, samtidigt som lokalradion garanterades en stor publik. Utläggningen av lokalradion i P3 kom som ett direktiv utifrån som riksradiation inte kunde påverka, däremot hade det i regeringens proposition framhållits möjligheten för riksradiation och lokalradion att inom den nya koncernstrukturen söka ett närmare samarbete.³⁵¹

I och med att Lokalradion klart markerade att man önskade en egen organisation vid sidan av Sveriges Radio hade samverkan varit relativt begränsad. Sedan Centralredaktionen upphört 1978 bestod samarbetet främst i att Ekoredaktionen dagligen ringde runt till lokalradions

stationer, vilket resulterade i två-tre telegraminslag i riksnyheterna, medan nyhetsinslag var mindre vanliga.³⁵² En kommitté som särskilt skulle pröva möjligheterna till ökad samverkan påpekade att nyhetssamarbetet gick "mestadels från lokalradion till Ekot".³⁵³

Samma utredning föreslog 1980 att riksradiation och lokalradion borde samarbeta om nyheter. Ett förslag var att lokalradion skulle kunna svara för "breddbevakningen för Ekot", medan Ekomedarbetarna i distrikten kunde specialisera sig på reportage. Utredningsgruppen tänkte sig även att lokalradion skulle kunna bidra till ett lättamt Sverigeprogram i riksradiation – dvs. ett program liknande 1950- och 1960-talens *Riksronden* – samtidigt som Ekoredaktionen kunde stärka lokalradion i fråga om bakgrunds- och fördjupningsmaterial.

Ekoredaktionens reaktion på förslagen var avvisande. Man menade att dessa var "ett uttryck för okunnighet om hur nyhetsbevakning, planering, nödvändig dagligkontakt etc. går till".³⁵⁴ I stället ville man fullfölja en nationell bevakning med egna medarbetare. Å andra sidan var inte heller lokalradion särskilt positiv till att ta på sig någon breddbevakning för Ekot; man trodde inte heller på att Ekots s.k. gentjänster skulle bli särskilt många.³⁵⁵ Drygt ett år senare kom dock ett samarbetsavtal till stånd med ett stadgande om rätt att utbyta nyhetsinslag mellan riks- och lokalradio. Lokalradion förband sig att ge en viss telegramservice till Ekoredaktionen, samtidigt som man accepterade att inom sitt morgonblock sända en 15 minuters Ekosändning.³⁵⁶ Senare ökade också antalet Ekosändningar i lokalradions morgonfönster, som även förlängdes till kl. 8. Det blev också den samverkansmodell som blev bestående fram till lokalradions övergång till sändningar i egen kanal.

Morgonblocket – nyheter, samhälle eller vad?

Nyhetsmorgon med musik blev inte den publikframgång som Ekoredaktionen hade hoppats.³⁵⁷ I en debattartikel i Dagens Nyheter framförde

Under 1980-talet var det snabba växlingar på posten som Ekochef. Inte mindre än fem personer satt på chefsstolen under 1980-talet. Längst tid var Björn Elmbrant som chefade mellan 1984 och 1987. Han hade sin bakgrund i dagspressen men hade tidigare varit reporter på Ekot och *Rapport*, liksom han hade varit chefredaktör och ansvarig utgivare för den socialdemokratiska Nya Norrland.

FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

riksradions programchef sin besvikelse över att radiolyssnaren i motsats till TV-tittaren var obenägen att byta kanal.³⁵⁸ Å andra sidan visade en publikundersökning att det bland P1-lyssnarna var fler som var positivt (ca 45 procent) än som var negativt (ca 25 procent) inställda till den nya tablån. Även medarbetarna var i huvudsak nöjda.

Under de närmaste åren förekom upprepade diskussioner om hur nyhetsmorgonen i P1 skulle läggas upp. Modellen från 1979 att sätta nyheterna i centrum stod fast, men det fanns delade meningar om strukturen i övrigt. Den långsiktiga tendensen var dock att musiken minskade.³⁵⁹ Detta skedde redan programåret 1980/81. Hösten 1981 övertog Samhällsredaktionen huvudansvaret för det som kom att kallas *Nyhetsmorgon*. Tanken var att ge morgonsändningen i P1 "en sammanhållande karaktär, en helhet". Nyheterna stod visserligen fortsatt i centrum, men man ville också "ge morgonen ett bredare spektrum".³⁶⁰ Det senare innebar att

debatt- och kommentarprogram tillkom.

Den nya breda satsningen var samtidigt kostsam. Morgonblocket brottades under 1982 och 1983 med ekonomiska problem och den tillgängliga personalen var otillräcklig. Samhällsredaktionens chef framhöll att ett samarbete mellan Eko- och Samhällsredaktionerna måste komma till stånd.³⁶¹ Lösningen blev dock att Ekoredaktionen, nu med Ove Joanson som chef, på nytt tog över morgontiden hösten 1984 med en sammanhållen Ekosändning, ett s.k. *Stor-Eko*, mellan kl. 7 och kl. 8 som en fördjupning av det tidiga morgonekot kl. 6. Den stora förändringen var i övrigt att P1 fick ansvar för den klassiska musiken på morgonen, medan P2 gavs en lättare inriktning.³⁶²

En viktig förklaring till de många förändringarna i riksradios morgonnyheter var uppdelningen mellan riks- och lokalradio. Riksradiion hade svårt att publikmässigt mäta sig med den popularitet lokalradions morgonblock åtnjöt i P3, samtidigt som den nya organisationen innebar minskade resurser. Riksradios tablåläggare stod mellan två alternativ: att profilera sig och satsa på en liten men intresserad publik eller att konkurrera med lokalradion om den breda publiken. Under nästan tio år vacklade riksradiion mellan dessa alternativ.

Också Ekoredaktionen påverkades av riksradios vacklande hållning. Å ena sidan fanns viljan att sända långa fördjupande program i P1, å andra sidan ett intresse att nå en bred publik i P3. Kvart i fem-Ekot var ett första steg som senare följdes upp av Ekosändningar inom ramen för lokalradions morgonblock. På motsvarande sätt agerade Ekoredaktionen inom ramen för P1:s olika morgonsatsningar. Samtidigt fortsatte Ekoredaktionen att under tiden fram till 1984 ansvara även för specialiserade program som *Jobbet* och *Världen och vi*. Redaktionen började även tidigt utveckla egna idéer om en undersökande journalistik.³⁶³ Ekots långsiktiga verksamhet kom dock delvis att hämmas av att man i början av 1980-talet hade flera chefsbyten: Roland Hjelte, som efter något år gick till televisionens programsekretariat,

Ove Joanson, som efter kort tid blev radiochef, och Björn Elmbrant.

Samhällsredaktionen söker fördjupning

Riksradios Samhällsredaktion befann sig sedan mitten av 1970-talet i samma situation som Ekoredaktionen: man sände i en kanal som successivt tappade publik. Samtidigt skedde en omorganisation till följd av den nya riksradiomodellen. Nationella samhällsprogram skulle nu i ökad utsträckning produceras utanför Stockholm, främst i Göteborg och Malmö. Chef sedan 1977 var Lars-Gunnar Erlandson.

De programformer som Samhällsredaktionen prövat under mitten av 1970-talet, t.ex. *Öppen Kanal*, hade nått klara framgångar och fortsatte under programåren 1977/80. Redaktionen skapade bl.a. en fördjupning genom *Öppen Kanal Special*.³⁶⁴ Samtidigt fanns det en trötthet när det gällde att göra väkteriprogram. När Gunnel Törnander år 1979 blev chef för Samhällsredaktionen hade hon två mål: dels att få bort "folkets röst" i radion – det planlösa intervjuandet av folk ute på gatan – dels att åstadkomma en återgång till en informativ journalistik.³⁶⁵ Som en följd av detta beslöts att *Öppen Kanal* på sikt skulle upphöra och ersättas av ett magasinprogram.

Det nya programmet blev *Kanalen*, som startade i augusti 1981. Programmet blev en stor satsning som engagerade flertalet av Samhällsredaktionens ca trettio medarbetare. Det gick fem dagar i veckan kl. 17–18; måndag till torsdag var Lars Ragnar Forssberg programledare, medan man på fredagarna hade gäster från kultur-, politiker- och nöjesvärlden som ledde programmet; under den första hösten bl.a. författaren Sven Stolpe, skådespelaren Jan Bergquist och chefredaktören Gunnar Fredriksson. Gunnel Törnander betraktade programmet som i första hand informativt. Inför det första programmet sade hon bl.a. att "ingen kan rösta nästa år som inte lyssnat till Kanalen regelbundet".³⁶⁶ Med *Kanalen* skedde därmed ett skifte från en radio som skulle vara folkets röst i etern – "en överexploaterad radio som

Aktuelltchefen Rolf Gustavsson hade tidigare bl.a. varit utrikeschef på *Rapport* och korrespondent i Rom. FOTO: SVT BILD

överlevt sig själv"³⁶⁷ – till en mer traditionell informativ radio. Lyssnarkontakterna försvann dock inte helt, utan man introducerade en in-sändarredaktion.

TV-journalistik i magasinformat

I och med omorganisationen 1979 hade två nya kanalchefer samt en VD utsetts för SVT. Kanalcheferna var Sam Nilsson för TV1 och Oloph Hansson för TV2. VD blev Magnus Faxén, som dock redan 1981 kom att efterträdas av Sam Nilsson. Samtliga i TV-ledningen hade en bakgrund som ledande nyhetsjournalister. Sam Nilsson hade varit chef för *Aktuellt*, Oloph Hansson för *Rapport* och Magnus Faxén hade varit utrikeskorrespondent och senare utrikeschef på *Rapport*.

Starten av det nya Sveriges Television AB medförde ingen förändring av kanalstrukturen, däremot klövs distriktens verksamhet mellan radion och televisionen. Inom SVT rymdes nu tio nya TV-distrikt.

Åtstramning, decentralisering, konkurrens

Programverksamheten inom TV1 och TV2 påverkades mycket litet av bolagsuppdelningen. Det var i stället helt andra faktorer som starkare kom att påverka aktualitetsverksamheten i de två TV-kanalerna under åren 1979–1985. Den första var den ekonomiska åtstramning som drabbade televisionen. De sparbeting med påföljande hot om nedskärningar av personal och programmedel som börjat i mitten av 1970-talet fortsatte. Fr.o.m. 1979/80 började personalstyrkan till och med att minska för första gången sedan televisionens start.³⁶⁸

Den andra faktorn var de ökade kraven på decentralisering och regionalisering. Distrikten stärktes successivt och de fick även utökade resurser. På riksredaktionerna uppfattades utvecklingen som problematisk eftersom man menade att den i realiteten innebar en överflyttning av resurser från riksredaktionerna till distrikten.

Perioden präglades även av allt starkare konkurrens, som verkade på flera olika nivåer. Den interna konkurrensen mellan de två kanalerna blev mycket påtaglig då de tillgängliga resurserna hela tiden tycktes krympa. Det fanns också, och av delvis samma skäl, en tilltagande konkurrens om programmedel och resurser mellan olika redaktioner inom de två kanalerna. Dessutom skymtade en ny hotbild: den ökade konkurrensen på omvärldens TV-marknader, där public service-företagen började få svårare att hävda sig i förhållande till nya kommersiella TV-kanaler. Även videoutvecklingen uppfattades som ett allvarligt hot mot publikintresset.³⁶⁹

I den ekonomiskt kärvare situationen ville TV-ledningen utnyttja den nya teknikens möjligheter samtidigt som man sökte mindre kostnadskrävande programformer. En ökad satsning på samhällsmagasin av olika typer var de båda kanalernas sätt att ekonomiskt effektivt lösa kravet på fördjupning, analys och debatt i samhällsfrågorna, vid sidan av nyheterna. Elektroniken – med olika beteckningar som ENG, EFP, video, och High-band – började

Rapportchefen Ingvar Bengtsson hade tidigare varit redaktionssekreterare och inrikeschef på Rapport. 1986 blev han programdirektör för Kanal 1.

FOTO: BJÖRN EDERGREN/SVT BILD

ersätta filmen i TV-produktionen. Diskussionen om den nya teknikens vara eller inte vara knöts till frågan om den utökade "nyhetifieringen" och "magasineringen" av samhällsbevakningen, till synes på dokumentärfilmens bekostnad.³⁷⁰ Många av den äldre generationens dokumentärfilmare var starka motståndare både till den nya tekniken och till de nya samhällsmagasinen. Att bevara dokumentären i televisionen blev i vissa läger liktydigt med att bevara filmens status i programproduktionen. Motståndet hade således både en estetisk och en programpolitisk grund: elektroniken sågs som ett direkt hot mot kvaliteten i det dokumentära utbudet.³⁷¹

Heltäckning i Rapport, fördjupning i Aktuellt

Rapport behöll sin stabila position som det publikledande nyhetsmagasinet också under 1980-talet. Även när det gällde formen var Rapport ett stabilt program. Däremot skedde förhållandevis täta byten på chefsposten: Bengt Öste avgick som Rapportchef 1978. Han efter-

Mer nyheter med Text-TV

Ett sätt för Sveriges Television att utöka sin nyhetsverksamhet vid sidan av de traditionella nyhetssändningarna var att utnyttja nya tekniker för att förmedla information. En sådan teknik som under 1970-talet hade blivit tillgänglig var text-TV eller teletext. Text-TV innebär att en textsignal sänds tillsammans med den analoga TV-signalen och kan tas upp som särskilda textsidor i TV-apparater med mottagningsutrustning. Text-TV hade utvecklats framför allt i Storbritannien och visat sig var ett effektivt sätt att uppdatera nyheter, men också att informera om kommande program. Tekniken kunde även användas för textning av program.³⁷⁵

När text-TV aktualiserades i Sverige genom 1977 års radio-TV-proposition var det i första hand behovet av programtextning för hörselhandikappade som framhölls. Provet påbörjades 1978 och reguljära text-TV-sändningar kom igång 1980 från en särskild text-TV-redaktion med nio anställda. Chef för försöket blev TV-journalisten Åke Holmberg, som omkring sig hade tre programtextare, en sekreterare och en nyhetsjournalist.

Det visade sig snart att det stora användningsområdet för text-TV var nyheter. Några år in på 1980-talet erbjöd text-TV ca 150 textsidor, varav mellan 70 och 80 nyproducerades varje dag. Dessutom fanns ca tio sidor som särskilt vände sig till hörselhandikappade. I mitten av 1980-talet hade antalet uppdaterade sidor tredubblats och redaktionen ökat till ett tjugotal personer. De prioriterade områdena var allmänna nyheter, ekonominyheter, sport och TV-program. I mitten

Åke Holmberg. FOTO: PRESSENS BILD

av 1990-talet var antalet dagligen producerade sidor över 400. Därefter ökade volymen ytterligare och tjänsten sändes sedan slutet av 1990-talet även över Internet.

Också på mottagarsidan gick utvecklingen mycket snabbt. Mottagningsmöjligheterna i hemmen ökade genom att nästan alla nya TV-apparater hade text-TV som standard. År 1984 var andelen visserligen bara tio procent, men 1985 var det redan 25 och 1990 hela 60 procent som hade text-TV-mottagning i hemmet. Andelen tittare ökade också kontinuerligt. Särskilt vid stora händelser, t.ex. mordet på Olof Palme 1986, visade sig Sveriges Televisions text-TV vara ett snabbt medium. Även TV4 erbjöd från starten en text-TV-tjänst, som också innehöll reklam.

Källor: Hadenius och Weibull (1993 och 1999).

trädde då av Ingvar Bengtsson, som stannade till 1982, då Ingemar Odlander tog över. Även på Aktuellredaktionen skedde flera byten på chefsposten. När Sam Nilsson vid bolagsdelningen blev kanalchef för TV1 ersattes han som chef av den tidigare Rom-korrespondenten Rolf Gustavsson. År 1984 övertog Lars Jacobsson chefsposten.

På *Aktuellt* var experimenten med format och uttrycksformer fler. Detta hade delvis sin bakgrund i en vilja att profilera programmet mot det publikledande *Rapport*. Det som var problematiskt var huvudsändningen kl. 21.

Efter ett längre förberedelse- och planeringsarbete kom man fram till att *Aktuellt* skulle förändras genom att satsa ännu mer konsekvent på nyhetsför djupningen i 21-sändningen. Den tidiga 18-sändningen på 10 minuter skulle fortsätta som förut. Mer resurser tillfördes Aktuell-redaktionen, som samtidigt fick förlängd sändningstid för 21-sändningen.³⁷²

Den stora nyheten var fördjupningsblocken. Tanken var att man i dessa skulle kunna blanda olika produktionsformer och att samarbetet över gruppgränserna också skulle öka och därigenom berika programmet. Fördjupnings-

Magasinet 1982: (fr.v.) Hans Gustavsson, Freddie Ekman, Ulla Tegemark, Christer Petersson, Elisabeth Hedborg, Eva Lindh, Annika Hagström, Bengt Johansen (längst bak), Marianne Klingvall och Hans Rehnvall. FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

Magasinet tillkom 1979 som ett nyhetsfördjupande komplement till *Rapport*, som allt mer betonade den dagsaktuella händelserapporteringen. Programledare vid starten var Bo Holmström och Ann Lindgren. Idén bakom programmet var att utgå från material som *Rapport* inte utnyttjade fullt ut i den ordinarie nyhetssändningen, samtidigt som det skulle ge nyhetsmedarbetarna möjlighet att utveckla sin kompetens genom längre och mera genomarbetade inslag.³⁷⁹ Programmet kombinerade reportage med debatt mellan inbjudna gäster och det var av fördjupande karaktär men inte nödvändigtvis bundet till att ha dagsaktuella inslag.³⁸⁰ Efter en tid utlokaliserades programmet till Malmö en kväll i veckan – bl.a. som ett sätt att hörsamma den kritik som framförts mot nyhetsmediernas Stockholmsfixering. De som gjorde Malmöprogrammet var Annika Hagström,

Jan Guillou och Lars Eliazon. Kvar i Stockholm verkade Birgitta Sandstedt, Göran Rosenberg och Catrin Jacobs. År 1980 delades Malmöredaktionen upp i två grupper, den ena ledd av Jan Guillou med bl.a. Christoffer Barnekow och Göran Skytte, den andra ledd av Annika Hagström med bl.a. Sonja Pleijel och Hillevi Hennix. Redaktionerna konkurrerade med varandra och uppdelningen i en kvinnodominerad och en mansdominerad redaktion avspeglade sig i ämnesvalet. Annika Hagström gick efter en tid tillbaka till Stockholmsredaktionen och ledde programmet tillsammans med Göran Rosenberg. Projektledare för *Magasinet* var då Christer Petersson, som under en tid även själv var programledare samt ansvarade för *Magasinet Ekonomi*.³⁸¹

blocken bestod av längre och mer genomarbetade inslag och reportage som kunde bli mer än 10 minuter långa. Det nyhetsmässiga heltäckningskravet tillgodosågs genom ett telegramblock med korta bild- och ljudsekvenser.

Trots förändringarna hade *Aktuellt* svårt

att nå den stora publiken. Genom alla diskussionerna bibehöll man dock grundidén att *Aktuellt* kl. 21 måste vara ett fördjupande program. Det skulle alltid innehålla en speciell A-satsning: det långa, mycket genomarbetade, väl bildsatta, välskrivna och så långt det var möj-

ligt exklusiva A-reportaget, men lika gärna en A-intervju, A-porträtt, A-debatt eller A-tema. Men *Aktuellt* skulle också ha en kort, komprimerad nyhetskrönika eftersom den egna nyheten som konkurrenterna inte hunnit redovisa oftare var undantag än regel.³⁷³

Det blev fortsatt strid om programtablåer och sändningstider, och nyhetskonkurrensen mellan kanalerna tog sig många nya uttryck. De principer som tidigare skyddat nyheter och faktaprogram började frångås. Under en period 1982 förlades t.ex. den populära dramaserien *Dallas* i TV2 mot *Aktuellt* i TV1 kl. 21.00, vilket minskade Aktuelltpubliken drastiskt. Protesterna tvingade TV2 att flytta *Dallas* till en mindre känslig tidpunkt.

Under 1982 inleddes förhandlingar mellan kanalerna om en ny nyhetslösning. TV2 ville lägga *Rapport* med vidhängande *Magasinet* i ett samlat block mitt på kvällen. TV1 motsatte sig detta. Det handlade nu inte längre bara om var kanalernas kommenterande nyhetssändningar skulle ligga, utan också om de regionala nyhetssändningarnas placering samt hur nyhetsprogrammen skulle kunna läggas i förhållande till fördjupningsprogram, t.ex. *Magasinet*, och blandprogrammen av cafétyp.³⁷⁴

TV1-ledningen ansåg att skyddet av *Rapport* kl. 19.30 skapade obalans mellan kanalerna hela kvällen och man drev i stället alternativet att flytta *Rapport* till kl. 19.00. Till *Rapports* och TV2:s stora besvikelse kom nye TV-chefen Sam Nilsson att genomföra ändringen. *Aktuellt* behöll sina sändningstider – textad kortsändning kl. 18 och huvudsändning kl. 21. Denna nyhetslösning blev dock inte långvarig. *Rapport* hamnade utanför bästa sändningstid och tappade publik och inom ett halvår hade man återgått till de gamla sändningstiderna men med den skillnaden att *Rapport* inte längre behövde skyddas mot populära program i TV 1. Följden av återgången blev att *Aktuells* publik ökade både kl. 18 och 21.

Magasinering i alla kanaler

De olika kanalprofiler som etablerades under

1970-talet kvarstod i grova drag tio år senare. Utbudet av faktaprogram om politik och samhälle var mer omfattande i TV2 än i TV1, som i stället sände mer sport och fritid, naturvetenskap, teknik och förkunnselse.³⁷⁶ I båda kanalerna ökade magasinprogrammen i omfattning. Även inom ramen för magasinens faktautbud fanns en mycket stark dominans för politik och samhälle i TV2, vars magasinprogram innehöll mer än fyra gånger så mycket politik och samhälle som TV1:s, som emellertid innehöll mer kultur.³⁷⁷

De nya aktualitetsinriktade magasinerna producerades ofta av nyhetsredaktionerna. Aktuelltredaktionen startade sitt fördjupande söndagsmagasin 1979. Förebilden var hämtad från amerikanska CBS *60 minutes*. På planeringsstadiet hade det kallats *Aktuellt 45* – men blev när programmet startade den 4 november 1979 kortat till *A 45*.³⁷⁸ Även Pejlingredaktionen knöts till *Aktuellt* och kom på så sätt närmare det dagliga nyhetsjournalistiska arbetet.

Det var dock främst Rapportredaktionen i TV2 som satsade stort på de aktualitetsbetonade faktaprogrammen genom sin nyskapelse *Magasinet*. Programmet startade hösten 1979 med Bo Holmström och Ann Lindgren som programledare och sändes då tre kvällar per vecka (se ruta).

Ute i distrikten startades också nya magasinprogram, både underhållningsbetonade och av faktakarakter. Till de senare hörde *Studio G*, som sändes från Göteborg – som 1984 avlöstes av *Svar Direkt* med Siewert Öholm som programledare. Då Jan Guillou lämnade *Magasinet* startade han 1984 sitt eget magasinprogram *Rekord-Magasinet*, som gjordes i Malmö och sändes i TV1. Som stark TV-profil och reporter med stjärnstatus bedrev Guillou bl.a. en undersökande kriminaljournalistik där han granskade hållbarheten i domstolbevisen i "fallet Keith Cederholm". Guillou lyckades få rättsfallet till förnyad prövning och Keith Cederholm frikändes. Guillou belönades med Stora journalistpriset för den kriminaljournalistik han drivit i programmet.³⁸²

Göran Elwin kom till TV 1 1976. Han var programchef på TV 1 1981-1983 och därefter programledare och producent.

FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

TV 85

Sam Nilssons uppgift som TV-chef blev i stor utsträckning att genomdriva ytterligare rationaliseringar. Han såg också hur konkurrensen ökade och ny teknik revolutionerade förutsättningarna för public service-televisionen. En intern utredning av televisionens framtid tillkommen på TV-chefens initiativ – TV 85 –

lades fram hösten 1983. I den föreslogs åtgärder för att rationalisera programverksamheten och möta den ökade konkurrensen, bl.a. ökad samordning och samplanering, inklusive viss sammanslagning av kanalernas verksamheter. Utgångspunkten var att SVT:s sändningsmonopol i praktiken redan var brutet:

Systemet med stimulerande tävlan inom Sveriges Radio konstruerades i ett läge då SR fortfarande var den helt dominerande producenten av bild och ljud och då företagets monopol allt mer började ifrågasättas. [...] Idag har detta monopol i praktiken upphört. [...] Radio och television produceras i stor utsträckning utanför SR-koncernens ram och det tidigare sändningsmonopolet naggas allt mer i kanten.³⁸³

Verklighetsbeskrivningen accepterades inte av alla inom televisionen. Den ifrågasattes t.ex. i TV2:s remissyttrande, där man menade att varken framtida satelliter, kabel eller video på något sätt skulle kunna distribuera svenskproducerad underhållning, fiktion eller nyheter. Monopolet var enligt TV2 ohotat.³⁸⁴ Den tanke på en sammanslagning eller åtminstone ett utökat samarbete mellan *Rapport* och *Aktuellt* som väcktes under utredningen var ännu en politisk omöjlighet.³⁸⁵ Förslaget skulle dock återkomma och bli en av de stora stridsfrågorna under det nästföljande decenniet, då med TV-chefen Sam Nilsson som främste tillskyndare.

Faktaproblem på TV2...

Den journalistiska fördjupningen inom televisionen skedde allt mer inom ramen för de nya magasinerna. Det fanns samtidigt en stark intern kritik mot denna utveckling, som man menade skedde på bekostnad av de längre samhällsreportagen, dokumentärerna och temasatsningarna. Kritikerna fanns inom båda kanalerna. I en debattartikel i Dagens Nyheter i maj 1980 gick ett antal faktaproducenter till kraftigt angrepp mot TV-ledningen och anklagade den för att förytliga samhällsjournalistiken genom att gynna dagsnyheter på dokumentärfilmens bekostnad. Nyhetscheferna på *Aktuellt* och *Rap-*

Brottslighet och videovåld i Studio S

port svarade med en motattack, där man anklagade faktaproducenterna för att ha försummat sitt bevakningsansvar och hävdade att det i själva verket varit nyhetsredaktionerna som stått för den samhällsjournalistiska fördjupning som egentligen åvilade faktaredaktionerna.³⁸⁶

Det var särskilt inom TV2:s Faktaredaktion som det fanns en utbredd skepsis mot magasinformen som samhällsfördjupning.³⁸⁷ Trots den skeptiska inställningen kom det ändå till slut att startas ett magasin från Faktaredaktionen. Det var *Kanal3* som började i TV2 hösten 1982. *Kanal3* blev internt mycket omdiskuterat, men debatten kom inte bara att handla om *Kanal3* utan om hela faktautbudets kvalitet i TV2.³⁸⁸ *Magasinets* Göran Rosenberg pekade särskilt på de organisatoriska problemen som orsak till bristerna i TV2:s faktautbud. Han kritiserade kanalen för att sitta fast i en otidsenlig och rigid organisation, där omsorgen om kunden/tittaren hela tiden fick stå tillbaka för diverse avdelningars och avdelningschefers högst interna prestige.³⁸⁹ Missnöjet med TV2:s faktautbud fanns även bland Faktas egna medarbetare, men dessa såg helt andra orsaker till de uppkomna problemen, inte minst bristen på programmedel och kravet på regional produktion.³⁹⁰

Det är emellertid tydligt att diskussionen om faktaproduktionens villkor i televisionen inte bara handlade om organisationsfrågor. De olika ståndpunkterna i frågan om vilken typ av samhällsbevakning som bäst betjänade televisionens tittare indikerade tydligt ett skifte i synen på samhällsprogram inom TV2. Uppfattningen om televisionens uppgifter i förhållande till publiken hade ändrats. Även om det kritiska granskningsidealet fortfarande stod starkt hade de medborgarskolande och vänster-radikala idealen under inflytande av en förändrad tidsanda fått allt mindre bärkraft och policyn och engagemanget från TV2-starten syntes allt mer avlägsna.

Brottslighet var ett vanligt tema i *Studio S* under 1980-talet, t.ex. i *Rånad, slagen, vettsskrämd* (1983) som handlade om brottsoffer och i *En skam utan like* (1982) som tog upp incest. Även samhällsproblem orsakade av strukturomvandling och andra samhällsförändringar togs upp i programmet. I *Dödsorsak arbetslöshet* (1982) granskades arbetslöshetens förödande verkningar för de människor som drabbades och i *Förpassad – Om andra klassens flyktingar* (1978) diskuterades flyktingpolitiken och det förändrade klimatet i synen på flyktingar och invandrare i Sverige mot slutet av 1970-talet. Även den nyliberala väckelsen granskades i *Studio S* (1981). Under 1980-talet inleddes också kritisk granskning av olika populärkulturella fenomen, t.ex. *Rock around the drugs* (1982) om rockmusik och droger. Mest spektakulärt av dessa program var kanske *Studio S* granskning av videovåldet i *Vem behöver video?* I programmet visades scener ur våldsvideon Motorsågs-massakern, vilket blev startpunkten för den "moraliska paniken" inför de skadliga verkningarna av video i allmänhet och våldsvideo i synnerhet.

...och Faktaproblem på TV1

I och med uppdelningen i programbolag delades TV1 upp i tre stora programavdelningar: Sändande, Fakta och Fiktion.³⁹¹ Chef för TV1 Fakta blev Birgitta Rembe, som efter några år efterträddes av Göran Elwin. Kännetecknande för faktaproduktionen inom TV1 – nyheterna undantagna – var att den hade minskat nästan kontinuerligt från 1972 fram till 1982 och att minskningen var särskilt påtaglig inom området politik och samhälle.³⁹²

Förändringen berodde sannolikt både på ett minskande intresse för samhällsbevakning hos TV1 och att samhällsbevakningen nu skedde inom ramen för andra programformer, t.ex. inom olika typer av blandprogram. Inom TV1 fanns det en större acceptans för att i de lättare blandprogrammen smyga in kultur- och samhällsinslag för att därigenom nå en större

Utrikesbevakningen minskar

Perioden 1967–1974 utgjorde på många sätt en höjdpunkt i den svenska radions och televisionens utrikesbevakning. Varken tidigare eller senare har så mycket intresse ägnats åt internationella förhållanden, inte minst i tredje världen. Under senare delen av 1970-talet kom nyhetsintresset att allt mer inriktas mot svenska förhållanden. En orsak var lågkonjunkturen och den stigande arbetslösheten som gjorde att de nationella strukturproblemen kom i centrum för debatten. En annan var det ekonomiskt mycket kärva läget för televisionen där åtstramningarna bromsade ytterligare expansion. När Aktuellttredaktionen i det trängda budgetläget 1974/75 diskuterade nödvändiga kostnadsnedskärningar gällde flera stora tänkbara besparingsposter utrikessidan och särskilt då korrespondentnätet.³⁹⁷

Sveriges Radio fick kritik för den begränsade världsbild man presenterade för tittare och lyssnare. Inte minst 1974 års radioutredning och en stark remissopinion pekade på brister i den geografiska täckningen i radions och televisionens nyhetssändningar. Särskilt Östeuropa, Latinamerika och Australien/Oceanien bedömdes vara svagt täckta.³⁹⁸ Utredningen pekade också på svårigheterna att rapportera från ”slutna samhällen”, där styrningen av informationsflödet och svårigheten att få tillgång till alternativa informationskällor ofta resulterade i en nyhetsrapportering som gav en överdrivet positiv bild av tillståndet i landet.

Många överväganden ligger bakom besluten om var radio och TV placerar sina korrespondenter – såväl det världspolitiska läget som bevakningsstrategiska faktorer måste vägas in – men det framstod vid 1970-talets mitt som orimligt att hela den afrikanska kontinenten saknade en fast stationerad korrespondent. Samma diskussion gällde Sydamerika. År 1975 fick Sveriges Radio för första gången en fast Afrikakorrespondent, då Ingemar Odlander placerades i Nairobi. För Sydamerikas del fungerade Jan Sandqvist under några år som flitigt anlitad frilanskorrespondent. Senare blev han fast korrespondent, men placerades då i Washington och bevakade även Sydamerika därifrån.

Vid bildandet av Sveriges Radio-koncernen och uppdelningen i separata bolag 1978 blev utrikesbevakningens organisation en viktig fråga. Både radion och televisionen ville ha sina egna korrespondenter, men även TV1 och TV2 ville i så stor utsträckning som möjligt också ha egna korrespondenter på plats. Detta var omöjligt i

Utrikesreportern Jan Sandqvist bidrog till att vidga televisionens världskarta under 1970-talet. Han blev framför allt känd för sin TV-rapportering från militärkuppen i Chile 1973. Sin bakgrund hade han som journalist inom landsortspress och arbete med presskontakter inom Vattenfall. Innan han 1968 anställdes av Sveriges Radio som korrespondent hade han i ett par år varit frilansjournalist i Sydamerika. 1974 blev han programledare i *Rapport* och efter olika poster inom Sveriges Radio, bl.a. som USA-korrespondent och som distriktschef i Örebro, blev Sandqvist 1986 informationschef på SIDA.

FOTO: SVT BILD

det ekonomiskt kärva läget. Vissa kontor kom att administreras av TV 1, andra av TV 2 och *Aktuellt* och *Rapport* fick endast ett fåtal egna korrespondenter. Under 1980 hade televisionen t.ex. korrespondenter på följande orter: London (TV2), Moskva (TV1), Nairobi (TV1), Paris (TV1), Rom (två korrespondenter, men TV1 ansvarade administrativt), Tokyo (TV2) och Washington (två korrespondenter, men TV2 ansvarade administrativt). Radions utrikeskorrespondenter fanns i Beirut, Bonn, Hongkong, London, Moskva, New York, Washington och Rom. Under de följande åren skedde justeringar i korrespondentnätet beroende på var de internationella konflikthärdarna blommade upp och på strategiska överväganden om varifrån man bäst kunde ha överblick över en viss region. Däremot var expansionens tid för utlandsorganisationen förbi.

publik. Blandprogrammet *Kafé 18* i TV1 (1980), som var ett program med höga tittarsiffror, innehöll t.ex. många kulturinslag. I en utvärdering av TV1:s Faktaredaktions verksamhet 1982 menade Göran Elwin att

ganska många svenskar har fått i sig mycket kultur även om de inte ser på de renodlade kulturprogrammen. Möjligen skulle detta innebära att vi genom magasinprogram av den lätta typen väl klarar vårt kulturansvar gentemot den stora publiken och att de renodlade kulturprogrammen därmed utan vidare kan läggas på nivån "redan kulturintresserad allmänhet".³⁹³

Också på TV1 Fakta tycks utvecklingen dock ha skapat dystrehet. I en rapport från ett Faktaseminarium hösten 1981 framskyntade en känsla av missmod: att "faktaavdelningen inte mår bra" var ett övergripande tema i debatten. Projektmodellen, som utvecklats i ett helt annat ekonomiskt och kreativt klimat, ifrågasattes och man undrade om det fortfarande verkligen var den bästa organisationsformen.³⁹⁴ För framtiden fanns det önskemål om en fastare redaktionell struktur. Förändringen kom relativt snart. År 1982 blev Olle Berglund ny chef för TV1. Tillsammans med Hans Bonnevier inledde han en omorganisation av kanalen.

Provokativt Studio S

Arbetsituationen och stämningen på TV1:s Faktaredaktion förbättrades med tiden. Förändringar av *Studio S* skapade en provokativ plattform för det samhällsskildrande stoffet inom kanalen, inte minst genom att ämnesområdet vidgades. Intresset för att skildra hur samhällsproblem påverkar människors vardag ökade och gränserna mellan det privata och det offentliga började förskjutas. Problem som av tradition hade ansetts tillhöra privatsfären började granskas som samhällseliga angelägenheter. På så sätt vidgades det offentliga rummet. Exempel på teman i *Studio S* från början av 1980-talet är barnpornografi, prostitution, kvinnomisshandel, mutor, knark, mentalvård, svartjobb, åldringsvård och aborter. Trots sam-

hällskritiken präglades programmen av en grundläggande tilltro till de politiska institutionernas möjligheter att åtgärda de sociala problemen – om bara viljan fanns. I programmen restes kontinuerligt krav på politiska åtgärder och på att "samhället" måste ta sitt ansvar för problemen.³⁹⁵

I *Studio S* var den direktsända studiodebatten huvudsaken och den inledande filmen snarast ett underlag för de hårt drivna debatterna och tuffa utfrågningarna.³⁹⁶ I serien *Uppdrag Sverige* (1983–1985) återupplivades det fördjupade reportaget i TV1. Det första programmet i serien tog upp vad som hänt med de personer som var med på besprutningståget i Norrland under 1950- och 1960-talen och besprutade banvallarna med växtgifterna emisol och horomoslyr.

Uppdrag Sverige granskade i övrigt ämnen som man vant sig vid att se debatteras i t.ex. *Studio S*. Det intressanta med serien är dock att man också tog nya perspektiv på samhällsfrågorna där man inte bara uppmärksammade skandalerna och problemen, utan även de positiva exemplen och de vanliga människornas kreativa och produktiva lösningar. Det gjorde man t.ex. i *Titta här en riktigt bra skola* (1984) om Hammarbackaskolan i Vallentuna som var en vanlig kommunal grundskola där eleverna inte bråkade, skolkade och förstörde och där alla trivdes. Andra exempel är *Bondeupproret* (1984) om småbönder i Dalsland som fått nog och förklarat krig mot stordriften, giftjordbruket och jordbruksbyråkraterna och *Ur gruvans mörker mot datavisionerna* (1983) om hur det då, som det tycktes, dödsdömda Kiruna försökte hitta nya vägar att överleva när man inte längre kunde förlita sig på malmen i gruvan.

Infotainment

Under 1980-talet blev aktualitetsjournalistiken allt mer fragmenterad, inte minst genom de nya magasinprogrammets framväxt. En mångfald av händelser från världens alla hörn passerade in och ut på dagordningen i en allt snabbare

takt och radions och televisionens aktualiteter fick allt mer karaktär av ett ständigt pågående flöde. Den internationella orientering som programutbudet haft under perioden 1965–1977 minskade och blicken riktades allt mer mot svenska förhållanden (se ruta s. 290).

"Underhållning till döds"

Under början av 1970-talet hade den dokumentära produktionen i både nyheter och samhällsreportage kännetecknats av en faktatung och realistiskt dokumenterande journalistik, som ofta hade små estetiska och dramatiska ambitioner. Från slutet av 1980-talet skedde en tydlig omsvängning och samhällsjournalistiken började få en mer dramatiserad och upplevelseorienterad framtoning, både när det gällde uttrycksformerna och valet av programstoff. Förändringen innebar bl.a. följande:³⁹⁹

- Intresseväckande och gärna tillspetsade innehållsliga teman betonades i större utsträckning: det som har stort underhållningsvärde – t.ex. sensationer och skandaler – eller hög vardagsrelevans för tittaren – t.ex. privatekonomi.
- Tittarnas känslor engagerades i högre grad än tidigare. De inbjöds att identifiera sig med enskilda människor som gestaltades i TV-rutan. Empati och inlevelse skapades t.ex. genom att människors känslor och inre upplevelser – rädsla, sorg, glädje – också skildrades.
- Personifieringen av stoffet ökade, bl.a. genom att enskilda människors erfarenheter betonades och att konsekvenserna för vanliga människor ställdes i centrum.
- Nya uttrycksformer och journalistiska grepp som ökade underhållningsvärdet i berättelsen började användas, t.ex. musik eller fiktiva inslag som ökar dramatiken.
- Ironi och humor, som inbjuder tittaren att skratta åt makthavarna, började förekomma i aktualitetsprogrammen.
- Publiken började delta i programmen, t.ex. genom att representera för allmänheten – "vanliga människor" som inte är experter eller företrädare – tilläts medverka i samtalet/debatten.

Representera för allmänheten – "vanliga människor" – gavs tillträde till radions och televisionens offentlighet, även om de oftast tilldelades rollen som "offer" och "drabbade" av

systemet. Lars Ulvenstams *Storforum* från Kulturredaktionen som startade 1968 hade varit ett av de första debattprogrammen där vanliga människors erfarenheter och åsikter konfronterades mot beslutsfattarnas. På 1970-talet förekom regelmässigt publik i debattstudion.

Humor och ironi var ett av de nya journalistiska grepp som introducerades i aktualitetsjournalistiken. I programmet *Sånt är livet*, som sändes första gången i oktober 1976 i TV2, var den satiriska och ironiska strategin renodlad. Programmet, med Åke Wilhelmsson, Inger Säfwenberg och senare Henrik S. Järrel som programledare, var ett "underhållningsprogram med allvarligt syfte". Mer än något annat var det ett systematiskt försök att häckla makthavarna. Programmakarna ville få publiken att skratta åt myndighetspersoners dumhet. I programmet tog man upp enskilda fall av människor som kommit i kläm hos myndigheter eller arbetsgivare och berättade om människor som "försöker sko sig på andra eller är dumma, elaka, oförsämda översittare eller maktmissbrukare på andra sätt". *Sånt är livet* stod för en ytterligt populariserad variant av journalistik och kunde kritiserats för att vara populistiskt.

Debatt som underhållning var även utgångspunkten för programmet *Ärligt talat* (1984–1986) från Nöjesredaktionen på TV2.⁴⁰⁰ Skådespelaren Jan Bergquist var programledare och Inger Säfwenberg var producent och idégivare till programmet. Förebilden var det amerikanska pratshowprogrammet *Donahue*, benämnt efter programledaren Phil Donahue.⁴⁰¹ Efter sin amerikanska förebild lät *Ärligt talat* studiopubliken spela en aktiv roll. Detta förstärktes även av scenografin, som bestod av en kvadratisk scen i mitten omgiven av publik på alla sidor. Dessutom rörde sig Bergquist runt i publiken med sin mikrofon.

Tillspetsade ämnesval med tydlig publikorientering präglade både *Studio S* och *Ärligt talat*. Båda skilde sig därmed tydligt från de traditionella debattprogrammen, t.ex. *Pejling*. Men de hade samtidigt olika journalistiska anspråk och utgångspunkter:

Ärligt talat och *Studio S* presenterade sina ämnen på ett intresseväckande och ibland tillspetsat sätt, men i *Ärligt talat* var ämnena intressanta för människor eftersom de *handlade om människor* och deras vardagserfarenheter, medan *Studio S* framställde det som att ämnena var intressanta för att de var *viktiga för många människor*. *Pejling* byggde snarare på en traditionell bedömning av vad som är intressant att diskutera i den offentliga sfären – politiska beslut som rör många människor är intressanta, oavsett om människorna själva tycker att det är intressant att diskutera eller ej.⁴⁰²

Valet av programstoff i aktualitetsprogrammen inriktades allt mer mot det spektakulära och sensationella. I *Studio S* var kriminaljournalistik och brottslighet av sensationellt snitt vanliga teman i bevakningen. Sensationsbetoningen var också markerad i Göran Elwins och Erik Erikssons serie *Brottsplats Stockholm* (1984). I *Ärligt talat* låg tonvikten på ett innehåll som liknade populärpressens, t.ex. förälskelse och kärlek, "den svenske mannen", kändisskrivrier, astrologi och otrohet.

De nya journalistiska formerna gick ibland under beteckningen infotainment – som då inte handlar om att man blandar underhållning och information utan att de sammanblandas så att gränserna mellan dem suddas ut. Förändringarna blev mycket omdiskuterade, både inom televisionen och i samhällsdebatten. De nya programformerna var i stor utsträckning påverkade av TV-shower i USA. Den amerikanske författaren och debattören Neil Postman karaktäriserade tillståndet inom den amerikanska TV-världen genom titeln på sin flitigt citerade bok som "underhållning till döds".⁴⁰³

I den interna diskussionen om *Studio S* menade kritikerna att redaktionen ägnade sig åt populism. Ser man närmare på argumentationen visar det sig att denna kritik sällan gällde programmens faktiska innehåll utan de tillspetsade ämnesrubrikerna och den journalistiska formen: *Studio S* hade "ett populistiskt ämnesval där man fallit offer för kvällstidningsjournalistiken och inte tänker på effekterna som ett program kan få".⁴⁰⁴ En annan

Kärnkraftskritik i radio och TV

Kärnkraften var en mycket kontroversiell fråga för radion och televisionen. En vetenskaplig utvärdering studerade informationsutbudet under året som föregick kärnkraftsomröstningen.⁴⁰⁶ Den visade bl.a. följande:

- Det fanns stora skillnader mellan hur radions och televisionens olika redaktioner behandlat energifrågorna. Bland nyhetsprogrammen var *Rapports* urval sammantaget gynnsamt för ja-sidan. Det gav till övervägande del en positiv bild av kärnkraften som energikälla. I *Aktuellt* var nyhetsurvalet tvärtom negativt för ja-sidan och i *Dagens Eko* var bilden av kärnkraften sammantaget balanserad.
- När det gällde nyhetsbevakningen av valdebatten och de olika linjernas kampanjarbete var skillnaderna mellan programmen inte alls lika stora. Sammantaget fick de två ja-alternativen ungefär lika mycket uppmärksamhet som nej-sidan.
- Televisionens utbud av kärnkraftsprogram, förutom nyheterna, var mycket stort och störst var det i TV2. Skillnaden hänger främst samman med att utbudet av teater och film som tog upp energifrågor var mycket större i TV2.⁴⁰⁷
- Endast två procent av kärnkraftsprogrammen gav en i huvudsak positiv bedömning av kärnkraften som energikälla, medan 40 procent gav en negativ bild av kärnkraften.⁴⁰⁸
- Programmet *Pejling* hade varit ett särskilt informativt TV-program, som gav både bred och fördjupad information och debatt om kärnkraftens risker och möjligheter som energikälla.

kritikpunkt var att programledaren alltför ofta ställde sig själv i centrum i stället för den person som intervjuades – programledarrollen hade blivit till ett slags kändisskap.

De ansvariga på *Studio S* försvarade dock programmet med att man inte kunde ta ansvar för effekten av ett program. Uppgiften var att "påvisa förhållanden i samhället – presentera sanningen på ett så slagkraftigt sätt som möjligt". Debatten illustrerar väl hur en stor grupp radikala producenter, som stått på barrikaderna tio år tidigare, nu inte kunde acceptera de

nya journalistiska strömningarna. Det var bl.a. deras motstånd mot olika försök till förnyelse av samhällsprogrammen som skapade spänningar inom faktaredaktionerna.

Den stora politiska frågan: kärnkraften

Under 1970-talet växte kärnkraftsfrågan till den hetaste frågan i den politiska debatten.⁴⁰⁵ Inför folkomröstningen om kärnkraft 1980 var informationsutbudet från de svenska mediernas sida så massivt att det i omröstningskampanjens slutskede uppstod något av en uttrötningseffekt.

Både radio och TV hade ett omfattande programutbud inför kärnkraftsomröstningen. Kärnkraften behandlades i nyhetsprogrammen, i särskilda utfrågningsprogram, i specialprogram och i reportage men också i teater och film. Programpolitiskt var kärnkraftsfrågan dock mycket svår att hantera: för det första därför att frågan väckte så starka känslor, för det andra för att åsikterna i kärnkraftsfrågan gick på tvärs över partilinjerna, för det tredje för att det blev tre linjer i omröstningen i stället för två och där två av linjerna representerade ja-sidan. Det sistnämnda gjorde det oklart hur partssammansättningen i debatter och nyhetsinslag egentligen skulle se ut.

En av de viktigaste slutsatserna i en vetenskaplig undersökning av programutbudet under folkomröstningskampanjen var att värderingen av kärnkraften var som mest negativ i televisionens specialreportage (se ruta s. 293). Även magasinsprogrammen gav en negativ bild av kärnkraften. I nyhetsprogrammen var bilden däremot mer balanserad och i televisionens partsutfrågningsprogram var den bild som gavs av kärnkraften positiv. Det innebar att i de program där journalisterna själva hade stort inflytande över ämnesval, perspektiv och uppläggning, t.ex. i längre specialreportage, blev bilden av kärnkraften negativ, speciellt i TV 2:s faktaprogram. Slutsatsen var att ju större urvals- och tolkningsfrihet journalisterna hade i programmen desto mer negativ bild gavs av kärnkraften.

Kärnkraftsfrågan engagerade radions och televisionens medarbetare starkt och många var övertygade kärnkraftsmotståndare. På radions Samhällsredaktion uppstod allvarliga konflikter om hur bevakningen skulle skötas och när Samhällsredaktionens nya chef Gunnel Törnander tillträdde 1979 hamnade hon mitt i hetluften. Den kritiska inställningen till kärnkraften dominerade på redaktionen och den påverkade programutbudet.⁴⁰⁹ Detta uppmärksammades också i den utredning av riksradians samlade programutbud inför folkomröstningen som gjordes på uppdrag av Radionämnden.⁴¹⁰ I radions fakta- och magasinsprogram bedömdes bevakningen ha varit partisk. Kärnkraften hade behandlats övervägande kritiskt, både när det gällde säkerheten/teknik/miljöpåverkan och när det gällde kärnkraftens ekonomiska, politiska och sociala aspekter. Dessutom hade partsbehandlingen i dessa program givit en genomgående negativ bild av kärnkraftsanhängarna. När det gällde programutbudet i övrigt hade partiskheten pekat åt olika håll. Radionämnden gjorde därför den helhetsbedömningen att det visserligen funnits brister rörande opartiskheten i radioprogrammen, men att dessa brister inte varit av sådan art att radion kunde sägas ha brutit mot kraven på opartiskhet och saklighet i radiolagen.

Trots att Radionämnden friat radions samlade programutbud uppfattade Samhällsredaktionens chef att nämnden "fällt" redaktionens samlade utbud i kärnkraftsfrågan. Hon menar dock i efterhand att det var en "berättigad fällning".⁴¹¹ Vissa av Samhällsredaktionens medarbetare kopplades också bort från kärnkraftsbevakningen, eftersom de inte bedömdes vara opartiska.

Enligt den före detta Ekochefen Anders Wilhelmson var det kärnkraftsdebatten som orsakade de första och enda djupgående stridigheterna på Ekoredaktionen. Oenigheten var mycket stor beträffande hur bevakningen skulle ske.⁴¹² Även TV-chefen Sam Nilsson menar att kärnkraftsdebatten var det svåraste han varit med om under sin långa chefsperiod.⁴¹³

Radio Ellen

Radio Ellens redaktion 1981: (fr.v.) Karin Nordberg, Isa Edholm, Ingegärd Nyström, Ewa Sunding och Barbro Hellberg.

FOTO: SVT BILD

Radio Ellen byggde på många sätt på den tradition som etablerats av Hem- och familjesektionen under 1960-talets första år. Det var journalistik av kvinnor, om kvinnor, riktad främst till en kvinnlig publik och med huvudsakligen kvinnliga medverkande. *Radio Ellen* sändes första gången 1981 och gjordes från växelsvis Luleå och Umeå och sändes på lördagsmorgnar kl. 8.30–9.30 i P1. Programmets producenter, bl.a. Karin

Nordberg, markerade att man ville undvika den "tuppfäktningsjournalistik" som var utmärkande för redaktioner där män dominerade. Programmet var direktsänt och arbetade med relativt små medel. En huvudtanke var att få kvinnor att yttra sig och att inte väja för det vardagsnära. Också den nyhetsbulletin som ingick i varje program skulle ha ett sådant perspektiv.⁴²⁰

När Radionämnden till slut även tog ställning till Sveriges Televisions samlade utbud av program inför kärnkraftsomröstningen blev resultatet ändå ett enhälligt friande. Helhetsutbudet stred inte mot radiolagens krav på saklighet och opartiskhet.⁴¹⁴

Kvinnligt, manligt, jämställt

Sveriges Radio var vid ingången till 1970-talet ännu en värld dominerad av män. Det internationella kvinnoåret 1975 markerade startpunkten för jämställdhetsarbetet inom Sveriges Radio och efter 1975 växte uppmärksamheten för kvinnors villkor i journalistiken, och kritiken tilltog mot traditionella och konservativa könsrollsmönster i programutbudet.⁴¹⁵

Radions och televisionens hem- och familjeredaktioner var länge de enda redaktioner som dominerades av kvinnor. Det var genom

dess redaktioner som de kvinnliga erfarenhetssfärerna uppmärksammades i programarbetet. Detta förändrades under 1970-talet. I den samhällskritiska anda som allmänt präglade den dokumentära programverksamheten växte ambitionerna att synliggöra och kritiskt granska kvinnors livsvillkor i samhället. Serien *Alla tiders lågprisvara* (TV2 1972) är ett exempel. Ett annat är en reportageserie i tre delar, *Kvinna-70*, som TV1 gjorde 1971. Serien kom från Göteborg och det första programmet sändes vintern 1971. Frågeställningen för programmet var "om kvinnorna också under 1970-talet kommer att vara en arbetskraftsreserv att utnyttjas vid högkonjunktur eller kommer de att ställa samma krav på rätt till arbete som männen gör?"⁴¹⁶ TV2 gjorde 1970 en avslöjande granskning av *Aktiebolaget Miss Universum*. Stereotypa mans- och kvinnobilder i televisionen

Könsuppdelade redaktioner

I både *Rapport* och *Aktuellt* ökade uppmärksamheten för sociala frågor – skola, vård, omsorg etc. – och miljöfrågor mellan 1970 och 1985. Ökningen skedde dock från en mycket låg nivå – under 1970 ägnades t.ex. endast 4 procent av innehållet i TV-nyheterna åt sociala frågor.

Den sociala bevakningen sköttes i stor utsträckning av de kvinnliga reportrarna. På *Rapport* gjordes 1975 över 40 procent av inslagen om sociala frågor av kvinnor, trots att de bara stod för 10 procent av det totala antalet inslag i programmet. På *Aktuellt* 1975 var motsvarande siffror 31 respektive 8 procent. Den ökade uppmärksamheten för de "mjuka" nyheterna hängde samman med kvinnornas större närvaro i aktualitetsjournalistiken och bidrog till att förändra nyhetsurvalet i programmen.

Efter 1985 minskade dessa skillnader mellan "manliga" och "kvinnliga" bevakningsområden på nyhetsredaktionerna.

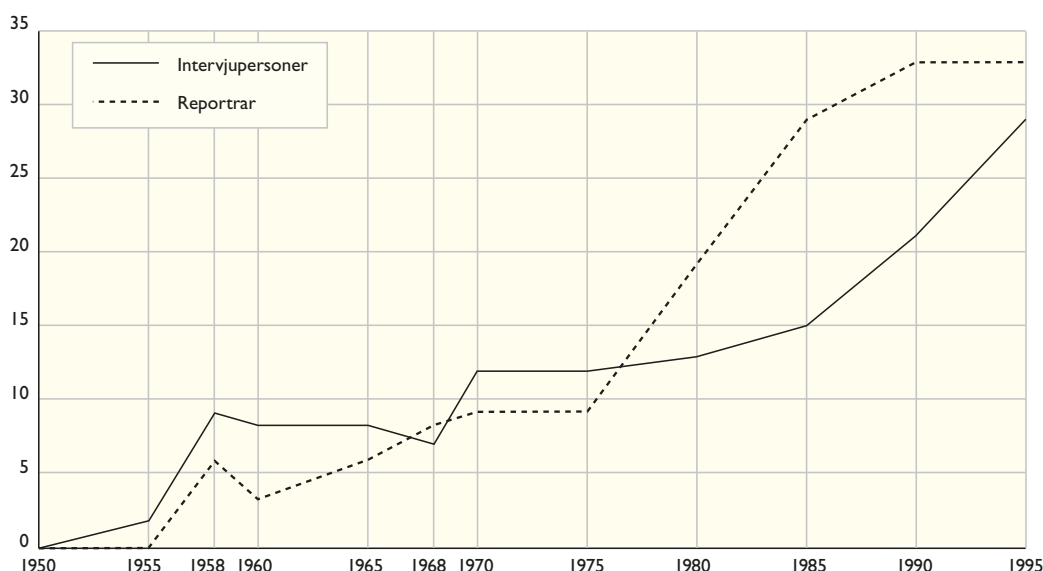
Källa: Nyhetsundersökningen, se Appendix.

kritiserades i programmet *I huvet på en gammal dumburk* från 1976 och de dåliga villkoren för damidrotten granskades i *Sportdags – Vi har det mycket sämre* (1975 TV 1).

Kvinnoperspektiven i radions *Familjespegl* i P1 förändrades också under 1970-talet. Redaktionen tog upp samlevnadsfrågor och familjepolitik med tonvikt på kvinnofrågor. "Vad som en gång var en spegling av ett statiskt och idylliskt husmorsliv, är nu ett program som fungerar som väckarklocka, en av samhällets alarmklockor om missförhållanden och människor i kläm", skrev några av redaktionens medarbetare om programmet i *Röster i Radio-TV* 1970.⁴¹⁷ Det fanns även en jämställdhetstanke med vid starten av radions *Öppen Kanal* (1974). *Familjespegl* med en majoritet kvinnor i redaktionen bevakade vardagslivet, medan männen hade hand om världsfrågorna i *Tidsspegl*. I *Öppen Kanal* skulle tematik och perspektiv från båda världarna förenas och integreras.⁴¹⁸

Under 1980-talet gjordes även experiment med att etablera särskilda kvinnoredaktioner. På TV2 Fakta prövade man att sätta samman

Figur 17. Andelen kvinnliga reportrar och andelen kvinnliga intervjupersoner i nyheterna 1950–1995 (procent).

Källa: Nyhetsundersökningen, se Appendix.

en tillfällig kvinnoredaktion 1983.⁴¹⁹ Denna producerade en större serie faktaprogram som tog upp kärlek, äktenskap och ekonomi, sextimmars arbetsdag, relationen mellan mor och dotter osv. Serien gick under beteckningen *Käringsnack*. Arbete var temat för det första programmet, som tog upp frågan om sex timmars arbetsdag – var det en angelägenhet bara för kvinnor? Andra teman var kunskap, våld och musik. I musikprogrammet diskuterades t.ex. varför kvinnor varit så undanskymda i musikhistorien.

Käringsnack var program gjorda av kvinnor, för kvinnor och med en stark kvinnlig dominans i programmen. Även de utvalda experterna i studiodiskussionerna var nästan uteslutande kvinnor. Samma programsyn präglade *Radio Ellen*, som startade 1981 (se ruta s. 295).

Kvinnorna fick också större plats i nyhetsjournalistiken. Tidigare hade det fåtal kvinnor som givits tillträde till nyhetsoffentligheten främst fått ägna sig åt de ”lätta” nyheterna – kultur, nöje och evenemangsbevakning. Under senare delen av 1960-talet började kvinnor etablera sig på traditionellt ”manliga” nyhetsområden som ekonomi och arbetsmarknad, utrikesbevakning och inrikespolitik, även om de fortfarande var ganska få till antalet. Pionjärer som utrikeskorrespondenten Vanna Beckman, programledaren Clary Jansson och de politiska reportrarna Christina Jutterström och Pia Brandelius vidgade gränserna för den kvinnliga journalistiken i både radio och TV. Nu tillsattes även de första kvinnliga redaktionella ledarna (om man undantar de redan tidigare kvinnodominerade Hem- och familjeredaktionerna), t.ex. Ingegerd Lundgren som chef för radions Samhällsredaktion och Lena Wennberg som chef för TV2:s Faktaredaktion.

I början av 1970-talet var dock den manliga dominansen på nyhetsredaktionerna fortfarande stor. Kritiken tilltog både mot att det fanns för få kvinnor i journalistiken och mot att nyhetsurvalet för mycket kom att behandla produktionsrelaterade ”manliga” områden, t.ex. näringsliv, ekonomi och arbetsmarknad, me-

Radionämnden 1973–1984

Antalet anmälningar ökade mellan 1977 och 1981 och sjönk därefter igen. Av det stora antalet anmälningar 1980 och 1981 avsåg 180 respektive 292 två enstaka program.

Tabell 8. Antal anmälningar till Radionämnden 1973–1984.

1973	767	1979	763
1974	595	1980	1022
1975	544	1981	1070
1976	540	1982	711
1977	511	1983	695
1978	587	1984	601

Fällningar var ovanliga. Av de 27 fällande besluten 1981 gällde t.ex. 3 *Rapport* och 2 *Aktuellt*. Även *Studio S* (TV1) fälldes vid två tillfällen det året. Hela 8 fällningar gällde emellertid nyhetssändningar i lokalradion och de regionala TV-nyheterna.

dan de reproduktiva ”mjuka” sektorerna, där många kvinnor var verksamma, alltför sällan uppmärksammades. Att öka kvinnornas antal och förändra nyhetsutbudet var två viktiga frågor i det jämställdhetsarbete som inleddes inom Sveriges Radio.⁴²¹

Det verkliga genombrottet för kvinnorna i journalistiken skedde under 1980-talet. Bland producenter och reportrar ökade andelen kvinnor från 27 procent 1975/76 till 41 procent 1989.⁴²² Mellan 1975 och 1985 steg även antalet kvinnliga journalister på nyhetsredaktionerna dramatiskt. Andelen inslag som gjordes av kvinnliga reportrar fyrdubblades mellan 1975 och 1985.⁴²³ Antalet kvinnor som blev intervjuade i nyhetsprogrammen ökade också under samma tid, men inte alls lika kraftigt som antalet kvinnliga reportrar (figur 17).⁴²⁴

Betoningen av den samhällsgranskande journalistiken under 1970-talet var i stor utsträckning ett manligt projekt. Det var ”tunga” män i ledningen för de ledande nyhetsprogrammen i både radio och TV. Programmen

Radio Göteborg var 1982 platsen för en bitter strid inom lokalradion. Sedan stationens kontroversiella reporter Frank Gunnarsson (bilden) hade fått flera av sina satiriska program fällas av Radionämnden beslöt lokalradioledningen att byta ut chefen Bo Carlson, vilket ledde till konflikter med personalen och en relativt långvarig stängning av stationen.

FOTO: ULF STRÅHLE/SVT BILD

tematiserade framför allt konflikt och konfrontation och intresset var inriktat på den politiska nivån. Perspektivet förefaller inte ha givit något större utrymme för kvinnliga journalister. De nya programformer som introducerades under slutet av 1970-talet gav däremot kvinnorna en ny plattform. Där bedrevs en annan och mer lågmäld journalistik som betonade samtal, inte minst i form av intervjuer, vardagsrelevans och vanliga människors erfarenheter och upplevelser. Inte minst *Studio S* bidrog till att vidga det offentliga rummet genom att uppmärksamma sociala frågor som av tradition ansetts tillhöra den privata sfären och granska dessa ur ett samhällsperspektiv. Kvinnorörelsens appell om att det privata är

politiskt fick således indirekt gehör i den nya samhällsjournalistiken. Den nya journalistiken drevs i stor utsträckning av kvinnliga producenter och programledare.

Strid på lokalradion

Debattklimatet runt televisionen hade förändrats sedan 1970-talets mitt. Det stormade inte längre kring samhällsprogrammen och den återkommande kritiken om att det skulle råda en systematisk vänstervridning i programutbudet på TV hade i princip upphört. Enskilda samhällsprogram orsakade inte heller samma debattfloder i pressen som de hade gjort tidigare. Samtidigt visar antalet radionämndsanmälningar att diskussionerna kring televisionens samhällsbilder inte på något sätt upphörde eller ens minskade. Efter de stormiga åren runt 1973 minskade antalet anmälningar successivt, men efter 1977 började kurvan vända uppåt igen (se ruta s. 297).

Bland aktualitetsprogrammen var det nyhetssändningarna och magasinprogrammen som nu väckte mest reaktioner och som därför blev föremål för flest anmälningar. En genomgång av Radionämndens verksamhet under åren 1979–1984 visar att det framför allt var nyheterna på riks- och lokal nivå samt magasinprogrammen som blivit de mest omdiskuterade.⁴²⁵ Det gällde inte minst de lokala nyhetssändningarna i radio och i TV, som blivit allt mer aktiva i samhällsdebatten.

En av de lokalradiostationer som under 1980-talets första år blev riksbekant bl.a. för sin kontroversiella journalistik var Radio Göteborg. År 1981 utbröt en strid på stationen som stängdes under en tid. Bakgrunden till stängningen var att Radio Göteborg hade blivit föremål för en speciell granskning av Radionämnden. Anledningen var att flera program och inslag från sommaren och hösten 1981 hade anmälts till nämnden. Granskningen kom att omfatta fyra av åtta program i serien *Inget ont som inte har något gott med sig*, alla program i serien *Cabaré Apropos* samt två inslag i Radio Göteborgs morgonsändningar. Program-

ledare i samtliga fall var Frank Gunnarsson.

Från lokalradions sida avgavs ett omfattande yttrande till försvar för programmen, som sades syfta till att vara satir som på ett underhållande sätt och utifrån delvis nya infallsvinklar belyste och stimulerade till debatt kring större och mindre händelser. Flera av inslagen fälldes för brott mot paragrafen om "god underhållning", tre för bristande saklighet och två för brott mot opartiskhetsbestämmelserna och nämnden gjorde följande skarpa beslutsuttalande:

Nämnden fann vid sin granskning att femton programinslag stred mot RL eller avtalet. Nämnden anförde även i sitt beslut att den ansåg att det var anmärkningsvärt att sändningen av Cabaré Apropå hade kunnat fortgå. Nämnden fann också skäl att underrätta regeringen om sitt beslut, varefter utbildningsdepartementet begärde ett remissyttrande från programföretaget.⁴²⁶

I och med att ärendet i enlighet med rådande bestämmelser överlämnats till regeringen ansåg lokalradions centrala ledning att åtgärder måste vidtas. Ledningen valde då att byta ut stationschefen Bo Carlson. Detta väckte starka protester hos personalen som vägrade acceptera beslutet. När ingen överenskommelse kunde träffas valde ledningen att ta det unika beslutet att stänga stationen. Detta förfarande väckte i sin tur starka reaktioner från ledning och personal på andra stationer. I de protestskrivelser som sändes till lokalradioledningen var den huvudsakliga argumentationen att denna skadat kärnan i lokalradioorganisationen: de lokala stationernas självständighet.

Konflikten kring Radio Göteborg var främst ett uttryck för det ledningsproblem som från början fanns inbyggt i lokalradions organisation: en central och i förhållande till staten ansvarig ledning i kombination med lokala stationer med starka profiler och stor självständighet. Den turbulens som skapades av striden på Radio Göteborg förde därför med sig att lokalradions VD och programdirektör efter en tid fick lämna sina poster. Sam-

tidigt markerade konflikten närmast slutet för vänstervridningsdebatten. Antietablissemangsattityden hade varit särskilt tydlig i lokalradion under dess första år. Rekryteringen av nya medarbetare skedde med tanke på att man skulle undvika professionella journalister som kunde ha avlägsnat sig för långt från vanligt folk. Lokalradions medarbetare hade dessutom ofta ett politikerkritiskt perspektiv. Men avslutningen av konflikten vid Radio Göteborg 1982 blev en signal i annan riktning. En samhällskritisk programprofil som medfört ett stort antal fällanden i Radionämnden var inte önskvärd och den programpolitiska linjen modifierades. Programmen fick en mer traditionell – slätstruken tyckte vissa – inriktning.

I medborgarnas tjänst

Perioden från mitten av 1960-talet till mitten av 1980-talet är troligen den hittills mest omdiskuterade i Sveriges Radios historia. Särskilt journalistiken i aktualitetsprogrammen var föremål för intensiv debatt. Det begrepp som stod i centrum var "vridning": i mitten av 1960-talet talade flera debattörer om "högervridning" inom radio och TV, medan andra debattörer några år senare anklagade etermedierna för "vänstervridning".

En granskande journalistik

Det som utgjorde den ideologiska kärnan i journalistiken under perioden var föreställningen om att verksamheten skulle stå i medborgarnas tjänst. Utgångspunkten var en kritik riktad mot den speglade journalistikens förhållningssätt som man menade hade givit samhällets makthavare en dominerande ställning i programverksamheten; journalisterna hade därmed svikit sin uppgift att även låta de utanförstående grupperna komma till tals. För detta krävdes att journalisterna ägnade sig åt en självständig samhällsgranskning.

Granskningsidealet i journalistiken på-

Publiken som "motståndare"

Erfarenheten från tvåkanalsystemets första år visade att TV-publiken inte var så följsam som kanalledningarna hade förväntat sig, eller i varje fall hoppats på. Tilltron till den goda publiken som väljer seriösa program tycks närmast ha varit naiv. I en utvärdering av tvåkanalsystemet uttryckte sig publikgruppen försiktigt när det gällde hur målen hade uppnåtts:

Resultatet ger m.a.o. knappt underlag för dokumentens förväntan att ett utökat och mer varierat utbud skulle påverka människors preferenser. Åtminstone inte om iakttagelserna omfattar en så kort tidsperiod som de 10 år på vilka denna undersökning bygger.⁴³¹

Dessutom menade man att publikbeteendet var förhållandevis opåverkat "av varierande lösningar för koordination" och att nyhetstittandets konstans framför allt var en följd av att högkonsumenterna – i huvudsak de äldre – oftare valde att se nyheter och smala program.⁴³² Den publik kanalerna ville påverka med sina samhällsprogram bjöd således motstånd, vilket inte sällan skapade en ambivalens bland producenterna.⁴³³

En återkommande illustration till 1970-talets publikanalyser utgick från hur svenskarna tillbringade sin kväll. Den skilde ut tre typer av "alternativa kvällsaktiviteter": "nödvändiga aktiviteter" som hushållsarbete, barnbestyr och sömn, TV-tittande och "andra fritidsaktiviteter" som tidningsläsning, umgänge med andra människor och idrott. En studie från vinterhalvåret 1974/75 visade att på vardagar (måndag–torsdag) kl. 18–22 fördelade sig människors tid nästan jämnt på de tre typerna av aktiviteter.⁴³⁴

Det var barnen och pensionärerna som var högkonsumenter av TV, medan särskilt ungdomar men också småbarnsföräldrar var de relativa lågkonsumenterna: för dessa grupper var det andra aktiviteter som krävde den tillgängliga tiden.⁴³⁵

verkade för det första valet av programstoff i aktualitetsprogrammen; det som skulle uppmärksammas var de viktiga samhällsfrågorna och det som påverkar många människor på kort och lång sikt. Särskilt viktigt var då sådant som var relevant för publiken i egenskap av medborgare – och väljare – i ett demokratiskt

samhälle. Det politiska och ekonomiska skeendet fick därför stort utrymme i aktualitetsprogrammen.

För det andra påverkade granskningssidealet perspektivet på samhället. Det kritiska förhållningssättet till samhällets dominerande institutioner och makthavare var påtagligt i den nya journalistiken, som utmärktes av en stark konfrontations- och konfliktorientering. Den skilde sig därmed markant från det konsensusperspektiv som tidigare funnits i både den speglade och den upplysande journalistiken. Konfliktperspektivet kom främst till konkret uttryck i en ökad konfliktrapportering och polarisering i programmen.

Ett aktivt påverkansideal

Synen på journalistikens uppgift i samhället förändrades från samhällsanpassning till aktiv samhällspåverkan. Ett av journalistikens viktigaste "uppdrag" uppfattades vara att belysa missförhållanden, avslöja maktmissbruk och undersöka samhällets baksidor, vilket resulterade i en satsning på grävande journalistik och avslöjande reportage. Journalistiken skulle ge röst åt de svaga och företräda dem gentemot samhällets makthavare. Den enskilde journalisten skulle vara aktiv och deltagande och bidra till att missförhållanden i samhället rättades till. I förhållandet till de dominerande samhällsinstitutionerna utgjorde den kritiskt granskande journalistiken därmed en motpol till sextiotalets neutrala – och ofta passiva – förhållningssätt.

Den nya journalistiken stod också för nytt förhållningssätt till publiken. Liksom under upplysningsperioden fanns en strävan att påverka publiken. Det som nu avsågs var dock en helt annan typ av publikpåverkan: det var inte längre de styrandes värderingar och perspektiv som skulle spridas till folket. Under 1970-talets första år rådde i stället ett närmast emancipatoriskt påverkansideal. Journalistiken skulle aktivera människor att delta i de politiska processerna och ge demokratisk medborgarutbildning.⁴³⁷

Medan folkbildaren undvek de kontroversiella frågorna, prioriterade harmoni och samförstånd samt var benägen att se på problemen ovanifrån, krävde de som talade om medborgarutbildning att åsiktsmotsättningarna i samhället skulle belysas, att det beslutsfattarna ville dölja skulle lyftas fram och att de styrdas snarare än de styrandes perspektiv skulle vara den naturliga utgångspunkten.⁴²⁸

I det aktiva påverkansidealet låg emellertid inte bara att vissa typer av ämnen och frågor skulle prioriteras i bevakningen, utan i lika hög grad att vissa ämnen *inte* skulle ges uppmärksamhet. Olyckor och brott var exempel på stoff som minskade kraftigt. Detsamma gällde det lätta och underhållande programstoffet, exempelvis nöje, evenemang och kuriosas, som nästan försvann ur nyhetssändningarna under 1970-talet. Denna förändrade prioritering präglade hela utbudet i Sveriges Radio från slutet av 1960-talet och under 1970-talet. Det kan nog påstås att det mest utmärkande för denna tid egentligen inte var den relativa ökningen av samhällsbevakningen, utan snarare minskningen av underhållnings- och förströelsestoffet.⁴²⁹ Mycket tyder dessutom på att denna förändring i utbudets karaktär var mer tydlig i Sverige än i många andra länder under samma tid.⁴³⁰

Journalisten som pedagog

Journalisterna påtog sig en pedagogroll. De pedagogiska idealen var ett svar på kritiken mot den speglade journalistikens rapsodiska och fragmentariska händelserapportering. I stället för att berätta var, när och hur något inträffat borde journalistiken försöka förklara, ge sammanhang, bakgrunder och fördjupning till skeendet. Pedagogjournalistiken var också ett svar på den kritik som framförts mot att journalistiken bara stod för en envägskommunikation. Radion och televisionen skulle inte, som i gamla tider, tala till lyssnarna och tittarna. I stället skulle man tala med publiken och låta publiken själv komma till tals i programmen. Nya programformer tillkom för att skapa en

samhällsdialog. Allmänhetens aktiva deltagande hade i stor utsträckning varit bannlyst i radio och TV före 1966, men mellan 1968 och 1975 lanserades en rad program, där "vanliga människor" inbjöds att medverka.

Intresset för den pedagogiska journalistiken hängde även samman med de föreställningar om ökande kunskapsklyftor som slog igenom i samhällsdebatten vid 1970-talets början. Med den ökade informationsmängden i samhället tenderade de kunskapsmässigt starka att tillägna sig denna snabbare än de lågutbildade; följden blev att kunskapsklyftan ökade.⁴³⁶ Eftersom televisionens nyhetssändningar var den viktigaste informationskanalen för många lågutbildade blev televisionens informationsutbud särskilt viktigt från ett demokratiskt perspektiv. Kunskap sågs som en maktresurs och som ett medel i strävan efter social utjämning. Den allmännyttiga televisionen ansågs ha ett särskilt ansvar att försöka minska kunskapsklyftorna i samhället. Den tänkte tittare och lyssnare som programmen skulle utformas för var därför den lågutbildade arbetaren med bristande kunskapsmässiga förutsättningar, snarare än den breda samhällsintresserade allmänhet som nyheterna i *Ekot* och *Aktuellt* tidigare hade riktat sig till.

Vänstervridning?

Är det då rimligt att karaktärisera journalistiken under 1970-talet som vänstervriden? Frågan är svår att besvara. Det är tydligt att ett nytt samhällskritiskt perspektiv växte fram i aktualitetsprogrammen, särskilt i de kommenterande programmen och mindre i de s.k. fak-tanyheterna, och att kritiken ofta riktades mot samhällets dominerande institutioner – inklusive de politiska partierna.

Samtidigt fanns betydande skillnader mellan olika redaktioner och journalistgrupper inom Sveriges Radio när det gällde graden av öppenhet för de samhällskritiska och radikala strömningarna. *Rapport* var otvivelaktigt det nyhetsprogram som i störst utsträckning hade en samhällskritisk inriktning, medan sam-

hällskritik var föga framträdande i den gemensamma Nyhetsredaktionens program i både radio och TV. De samhällskritiska strömningarna var också generellt starkare inom TV2, dit de flesta nya medarbetarna rekryterats, än i TV1. För många av producenterna – särskilt inom Faktaredaktionen på TV2 – sågs etermedierna som ett redskap att förbättra världen och verka för ökad ekonomisk, politisk och kulturell jämlikhet.

Bland de nyrekryterade TV2-producenterna torde det dock ha funnits få ideologiskt övertygade marxister. Den största radikalismen stod i stället några av kanalens äldre medarbetare för. Den nyanställda gruppen representerade dock en ny journalistkår och en ny generation journalister. De hade ofta en samhällsvetenskaplig högskoleutbildning eller var utbildade vid journalisthögskolorna. De var påverkade av den radikala tidsandan och hade en kritisk hållning till det etablerade Sverige – om det så gällde arbetarrörelsen och socialdemokratin, den samlade borgerligheten eller näringslivets makthavare. Detta reflekterades i programmen. Ett ofta använt argument till försvar för den samhällskritiska bevakningen var att samhällsdebatten var vänsterinriktad och att det var Sveriges Radios skyldighet att spegla denna debatt.

Vänsteråsikter fick därmed ett ökat utrymme, men detta motiverades ofta med krav på vidgad yttrandefrihet och större mångfald i etern. Grundtanken var att fler röster och perspektiv skulle få tillträde till offentligheten. Det var viktigt att "folkets" eller gräsrotternas perspektiv ställdes mot makthavarnas och etablissemangets. På så sätt kopplades ett liberalt yttrandefrihetsideal till radikala ideal som innefattade kritik mot samhällsinstitutionerna, inte minst socialdemokratin och fackföreningsrörelsen, och de dominerande maktförhållandena i samhället.

Det paradoxala med den s.k. vänstervridningen är således att den i så hög grad uttryckte en liberal, snarast individualistiskt orienterad, kritik mot den gamla konsensus-

modellen som länge utgjort grunden i programverksamheten. Den senare hade grundats på antaganden om att det finns *en* gemensam verklighet och gemensamma tolkningsramar kring vilka det råder konsensus. Det var samma typ av kritik som riktades mot Jörgen Westerståhls objektivitetsundersökningar. Många journalister såg dessa som ett hinder för en aktiv och självständig, men också personligt färgad, journalistik, eftersom man menade att konsensusmodellen stod för en journalistik på de etablerade samhällsintressenas villkor. Förändringen i synen på objektiviteten inom radio och TV mellan 1965 och 1975 kan därför betraktas både som ett uttryck för och som ett medel i en maktkamp mellan journalisterna och företrädarna för de dominerande samhällsinstitutionerna. Denna kamp gällde inte bara makten över dagordningen för den offentliga debatten, utan hela den medierade offentlighetens villkor.

Professionalisering – på gott och ont

Den granskande journalistiken som fenomen anses hänga nära samman med det som brukar kallas professionaliseringen av journalistiken. Det professionella journalistidealet markerar betydelsen av att det är journalisten som självständigt gör nyhetsurvalet och tolkar skeendet. I en framställning beskrivs de journalister som har ett sådant förhållningssätt som "skjutjärn". Dessa skiljer sig från "agitatorn", som representerar den traditionella partipressjournalistiken – men även den äldre radiotraditionen – och "hantverkaren", som närmast står för ett speglingsideal.⁴³⁷ I praktiken fanns en blandning av de tre idealen inom den svenska journalistiken under 1960- och 1970-talen. När 1972 års pressutredning sökte sammanfatta pressens uppgifter i samhället handlade det typiskt nog om att informera, kommentera, granska och kommunicera inom och mellan (politiska) grupper.⁴³⁸ 1974 års radioutredning enade sig om samma uppgifter för radio och TV.

De statliga utredningarnas betoning av mediernas granskningsuppgift gav en klar legi-

timitet åt den samhällskritiska journalistiken, även i radio och TV. Inte minst Lars Furhoff, rektor vid Journalisthögskolan i Stockholm, använde det som ett argument när det gällde vikten av att betona en kritisk journalistroll redan under utbildningen. Inom radion och televisionen kopplades granskningen vanligen samman med ett demokratiskt ansvar: den kritiska journalistiken var ett sätt att leva upp till Sveriges Radios demokratiska uppgift. Radiochefen ställde sig dock avvisande till en sådan tolkning och betonade i stället betydelsen av företagets opartiskhet.⁴³⁹

Professionaliseringen framträdde tidigare i radio och TV än i dagspressen, troligen som en följd av att etermedierna inte hade lika tydliga styrsystem som tidningarna, där partispresstraditionen fortfarande var stark. Medan frigörelseprocessen under 1950-talet gällde en självständig ställning i samhället för radion och televisionen som organisation, handlade professionaliseringen om vilka principer organisationen skulle arbeta efter och vem som skulle uttolla dem: Sveriges radio fick ett journalistiskt uppdrag.⁴⁴⁰ Betoningen av ett professionellt oberoende innebar att radio- och TV-publikens önskemål och intressen på kort sikt blev mindre viktiga i programarbetet.⁴⁴¹

Inom journalistkåren betraktades professionaliseringen i allmänhet som något positivt och eftersträvänsvärt. Lars Furhoff propagerade för att professionella journalister skulle ges makten över medierna eftersom detta skulle leda till en bättre journalistik. Men det fanns också många kritiker. Medieforskaren Stig Hadenius ifrågasatte exempelvis i en debattartikel i Aftonbladet 1974 om en "grupp legitimerade journalister" skulle få "härska över medierna".⁴⁴² Hadenius allvarligaste invändning mot den "professionella ideologin" var att den riskerade att leda till en journalistik som inte tar tillräcklig hänsyn till publikens intressen och önskemål: "Någon kontroll måste finnas och denna bör rimligen utövas av konsumenterna." Hadenius var också kritisk till den ökade homogenitet inom journalistiken som profes-

sionaliseringen kan leda till. Bengt Nerman, i många år lärare vid Journalisthögskolan i Stockholm, hade samma typ av invändningar:

Det är farligt med yrkeskårer med homogen sammansättning, utbildning och inriktning med totala anspråk [...]. Yrkesroller ska definieras utifrån kunskap om ämnen och samhälle, inte från kårer och yrkeskodex. [...] Vi behöver inga massmediespecialister utan vanliga människor med kunskaper, intressen och önskningar. Den som kan något kan också skilja väsentligt från oväsentligt och ställa frågor. Det kan ingen utbildning i frågeteknik lära ut.⁴⁴³

Från systemkritik till rutinmässig polarisering

I det förhållningssätt som utgjorde grunden för granskningsjournalistiken fanns inte utrymme för något objektivitetsideal. Tvärtom var ett av slagorden för den samhällskritiska journalistiken att verkligheten ofta är partisk och att det är journalistikens uppgift att då åstadkomma balans genom "att skildra opinioner och skapa nya opinioner".⁴⁴⁴ Bland makthavare kunde detta uppfattas som partiskt, men journalister hade ett ansvar för helheten: de måste vara "lojala mot verkligheten".⁴⁴⁵ Som vi har sett innebar detta inte att speglingsidealet försvann. Tvärtom var detta vägledande för huvuddelen av nyhetsverksamheten, särskilt i radio, som fortsatt markerade betydelsen av att opartiskt och sakligt försöka "spegla" skeendet inom och utanför landets gränser. Skillnaden mot tidigare var att det nu fanns ett slags överordnat, publicistiskt mål för den goda journalistiken i radio och TV och detta var att den skulle ha en samhällsgranskande funktion.

Trots de många konflikterna mellan Sveriges Radio och andra samhällsinstitutioner, men också inom programföretaget, som ägde rum under andra hälften av 1960-talet och första hälften av 1970-talet kom radions och televisionens journalistiska uppdrag ändå successivt att accepteras. Vid mitten av 1980-talet var det förmodligen ingen som längre ifrågasatte det

kritiska granskningsidealet i journalistiken. Det äldre speglingsidealet om att vara en neutral rapportör och att spegla den allmänna opinionen kunde dock också underordnas ett demokratiskt, granskande uppdrag. I själva verket upphörde aldrig speglingsidealet helt och fortfarande skulle verkligheten redovisas så korrekt som möjligt. Det som hände under 1960-talet var att det moderna samhället nu producerade en så stor mängd information att en traditionell spegling inte längre var möjlig. Urvalsfrågorna kom därför att sättas i centrum. Det gick inte längre att göra anspråk på att redovisa allt, särskilt inte i TV, utan det måste finnas klara motiv för vad som skulle få utrymme. Granskningsidealet var en strategi att legitimera radions och televisionens aktualitetsjournalistik. Den skulle bevaka de viktiga samhällsfrågorna, vara oberoende och bidra till en demokratisering av samhället.

Det som karaktäriserade journalistiken fram till mitten av 1970-talet kan något paradoxalt betecknas som en positiv samhällskritik. Kritiken i aktualitetsprogrammen drevs ofta av ett socialt patos där journalisterna ville visa på problem som det politiska systemet borde lösa. Annorlunda uttryckt fanns det en stark tilltro till politiska lösningar på samhällsproblemen i demokratisk ordning, något som också motiverade producenter och reportrar att fördjupa sig i komplicerade samhällsfrågor.

Efter mitten av 1970-talet förändrades det kritiska perspektivet. En ökande tveksamhet till de politiska institutionernas förmåga att styra samhällsutvecklingen och lösa samhällsproblemen kunde skönjas. Beslutsfattare inom politik, näringsliv och organisationer beskrevs som "pampar" och den bild som inte sällan frammanades var att det fanns en politikerkast som var skild från folket. Perspektivet hade visserligen funnits i vissa program redan i början av 1970-talet, men den förstärktes av det förändrade opinionsklimatet efter mitten av 1970-talet. Misstron mot de etable-

rade makthavarna kopplades ofta samman med kritik mot centralistiska lösningar utan känsla för "vanliga människors" behov och intressen. I journalistiken kom det till uttryck i ett förhållningssätt som kan beskrivas som en *rutinmässig polarisering* – en antietablissemangssattityd, där den vanliga människan ställdes mot makthavarna, som rutinmässigt applicerades på de flesta samhällsfrågor, inte sällan på ett underhållande sätt. Dramat och debatten blev det viktiga, inte resultaten.

Förändringarna av lokalradions journalistik under första hälften av 1980-talet liknade den inom riksradiation och televisionen. Den samhällskritiska journalistiken fanns visserligen kvar, men den hade inte längre samma tyngd och sökte nya former. Två omständigheter bidrog till förändringen: den ena var en brist på resurser som tvingade fram en annan typ av programproduktion med kortare tid för planering, den andra var en ökad konkurrens mellan kanaler och program, delvis till följd av nya ekonomiska styrsystem. Programverksamheten drevs mot en större publikorientering, där aktualitetsprogrammen också skulle roa och underhålla och där publikpreferenserna tydligare sattes i centrum i programutbudet. När Sam Nilsson övergick från att vara kanalchef för TV1 till att bli VD för hela TV-bolaget 1981, var en av hans långsiktiga ambitioner att ge programverksamheten en mer publiktillvänd inriktning, något han själv menar var fullt genomfört 1985.⁴⁴⁶

Den starkt politiska resonansbotten som varit typisk för decenniets första år blev således allt mindre framträdande under slutet av 1970-talet. Dessutom förändrades journalistikens uttrycksformer, inte minst genom magasinprogrammen. Underhållningsaspekten i journalistiken tilläts komma tillbaka och den form för populär journalistik som introducerades i början av 1980-talet kom ofta att kallas infotainment. När den politiska förankringen bortföll och polariseringen snarast blev en särskild journalistisk form som rutinmässigt applicerades på alla samhällsfrågor, fick det

dramatiska och sensationella större utrymme. Den rutinmässiga polariseringen resulterade ibland i en journalistik som gränsade mot det populistiska: folket ställdes mot eliten, den vanliga människan mot makthavarna. Detta väckte stark kritik bland de journalister som skolats i början av 1970-talet. Det handlade knappast längre om ett ideologiskt förankrat vänsterperspektiv, utan om en rutinmässigt

skeptisk inställning till makthavare och det etablerade Sverige, som också fanns företrädd på vissa håll inom de borgerliga partierna och – i ännu högre grad – inom det nya miljöpartiet. Det hela förebådade en ny journalistik där samhällets ökade komplexitet i kombination med mediernas ökade betydelse gjort det möjligt för journalisterna att flytta fram sina positioner som uttolkare av skeendet.

Rekonstruktion av
polisens gripande av
Osmo Vallo i Striptease.
FOTO: SVT BILD

Tolkning 1985–1995...

Journalistik i gräns- överskridandets tid

Nationella satellitsändningar kan av naturliga skäl inte följa respektive lands gräns. En större överlappning av gränsområdet måste accepteras än den som gäller konventionella TV-sändningar.¹

Slutsatsen dras redan 1972 i en rapport utgiven av det svenska Televerket. Den är formulerad av Harry Schein, ordförande i Sveriges Radios styrelse 1983–1989. Han gjorde bedömningen i satelliternas barndom, då det enda existerande systemet var Intelsat, som främst avsåg telefonitjänster. Samtidigt var detta början på den tioårsperiod då det blev uppenbart att satelliter och kabel-TV-system skulle bli viktiga delar av framtidens medievärld. Även om föreställningarna om den nya teknologins konsekvenser på många håll var vaga fanns det ändå en stark känsla av att det skulle komma att ske stora förändringar.

Nya medieteknologier...

På politiskt håll fanns det en stor osäkerhet om medieframtiden. Harry Schein menade i sin bedömning att det var Televerket och Sveriges Radio som i praktiken måste utforma mediepolitiken, eftersom "man inom kanslihuset var-

ken har tid eller kompetens att penetrera den nya kommunikationsteknologin".² Några tankar på om och hur den nya tekniken skulle kunna påverka journalistiken förekom knappast. Däremot hade Sveriges Radio tillsammans med TRU – den statliga utredning som utvecklade former för utbildningsprogram i radio och TV – 1974 inlett försök med lokal-TV-sändningar inom ett stort kabelnät i Kiruna tätort.³

I Sverige fanns det sedan mitten av 1970-talet en betydande ambivalens inför kabel-TV.⁴ Å ena sidan möjliggjorde kabel-TV-näten en ökad spridning av TV-program, å andra sidan äventyrade de på sikt ensamrätten för Sveriges Radio eftersom de kunde distribuera lokala TV-program och utländska satellitsändningar. Debatten kristalliserades i Nordsat, frågan om man skulle satsa på en gemensam nordisk radio- och TV-satellit eller ej.⁵ Folkpartiet och moderata samlingspartiet var starka anhängare av den nya teknologin, inte minst därför att den var "monopolbrytande", medan Sveriges Radio av samma skäl var emot.⁶ Socialdemokraterna och centerpartiet hyste också stor tveksamhet, även om de i likhet med Televerket kunde se industripolitiska vinster.

Under första hälften av 1980-talet ändrades förutsättningarna snabbt genom att kabelnä-

ten byggdes ut.⁷ Från början förekom enbart lokala sändningar, men i och med tillkomsten av allt fler attraktiva satellitkanaler kom intresset att nästan enbart riktas mot satellitsändningarna. Satellite Channel startade 1981, Sky Channel 1982 och Music Box 1984. Hos publiken skapade kanalerna nya förväntningar på televisionens programutbud.⁸

I den nya situationen förändrades den svenska lagstiftningen. Den nya yttrandefrihetslagen som trädde i kraft 1986 innebar att det blev fritt att i kabelnäten vidarebefordra vilka satellitkanaler som helst, med undantag för våldsprogram och dylikt. När TV3 startade på nyårsaftonen 1987 bröts de facto Sveriges Radios monopol på svenska TV-sändningar. TV3 sände visserligen via satellit från London, men programmen var på svenska och riktade till en svensk – och nordisk – publik. År 1989 tillkom Nordic Channel (föregångare till Kanal 5) och 1990 Nordisk Television (senare TV4). Under 1990 kunde en tredjedel av svenskarna se TV3.

...förändrar mediasystemet

Tillkomsten av det reklamfinansierade TV3 bidrog till att bryta den politiska tveksamheten i fråga om TV-reklam. Regeringen tillsatte 1989 en utredning i syfte att lägga fram principer för en svensk privatägd, reklamfinansierad kanal.⁹ Efter ett komplicerat förhandlingsspel fick TV4 rätten till marksändningar i Sverige.¹⁰ TV4 hade redan som satellitkanal satsat mer på aktualitetsprogram än TV3, som var en ren underhållningskanal. Exempelvis hade TV4 från starten en daglig nyhetssändning med rubriken *Nyheterna*. I koncessionsvillkoren angavs dessutom att TV4 skulle starta lokala TV-sändningar.

Att TV4 fick koncessionen för marksänd TV i Sverige minskade inte sändningarna bland övriga svenska satellitkanaler – TV3 och TV5 (senare Kanal 5). Tvärtom kom detta snarast att bidra till att dessa ökade sina svenskproducerade program. TV3 hade tidigt en kortare nyhetssändning – *TV3 Direkt* – inriktad

på lättare nyheter och spektakulära debattprogram. Satellitkanalerna kunde dessutom efter hand ses av allt fler då andelen hushåll med egen hushållsparabol ökade: 1990 hade en tredjedel satellit-TV-tillgång, 1995 över hälften.¹¹

På några få år hade det svenska TV-systemet därmed i grunden förändrats och detta hade något oväntat genomförts av en socialdemokratisk regering. Den borgerliga regering som trädde till 1991 kom att genomföra motsvarande beslut på ljudradians område. År 1993 lades en proposition om privat lokalradio fram.¹² Ett antal frekvenser fördelade över hela landet försålades genom ett auktionsförfarande. De första privata lokalradiostationerna började sända i slutet av 1993. De flesta stationer satsade på att skapa nationella nätverk med inriktning på musik, några få började att utveckla en traditionell lokalradio med nyheter.¹³

I mitten av 1990-talet började ännu en ny medieteknik få karaktären av massmedium – Internet. Den fragmentering av mediasystemet som påbörjats genom den successiva tillkomsten av nya kanaler i television och radio vidarefördes mot oändligheten i och med explosionen av offentligt tillgängliga webbplatser. Också radio och TV kom så småningom att ge sig in i det nya mediet.¹⁴

Public service i kommersiell konkurrens

Även om Sveriges Radio på olika sätt sökte motverka de "monopolbrytande" teknologierna tvingades man också att anpassa sig till förändringarna.¹⁵ Av försöksverksamheten i Kiruna lärde man sig att lokal kabel-TV knappast var någon större konkurrent om publiken. Inte heller utbyggnaden av närradion i mitten av 1980-talet visade sig annat än i undantagsfall kunna konkurrera med riks- eller lokalradio från Sveriges Radio. Starten av satellitkanalerna tog Sveriges Radio på större allvar.¹⁶

Riksdagsbeslutet om radio och TV 1986 innehöll två förändringar av stor betydelse för programverksamheten.¹⁷ Den ena var att de två TV-kanalerna skulle organiseras i en Stockholms- och en distriktsproducerad kanal.

Den andra var att det skulle tillkomma en fjärde ljudradiokanal, som skulle tilldelas lokalradion, vars sändningar i P3 således skulle flyttas. Flera större omorganisationer av Sveriges Radio genomfördes under de följande åren. Bakom omorganisationerna fanns både ekonomiska och strategiska motiv. Ett led i förändringsarbetet var också att både SR och SVT tydligare började marknadsföra sig som public service-företag.

År 1992 genomfördes nästa stora organisationsförändring då Sveriges Radio-koncernen avskaffades och de fyra programbolagen blev tre självständiga bolag – ett för TV (Sveriges Television), ett för ljudradio (Sveriges Radio) och ett för utbildning i radio och TV (Sveriges Utbildningsradio). Samtidigt blev företagen stiftelseägda. Den nya ägarstrukturen var en följd av den förändrade mediesituationen: flera av de folkrörelser respektive tidningar som formellt var ägare av Sveriges Radio hade nu engagerat sig i konkurrerande radio- eller TV-verksamhet och det bedömdes inte rimligt att de kvarstod som public service-ägare.

För att möta konkurrensen från den kommande privata lokalradion beslöt det nya Sveriges Radio att fr.o.m. 1993 profilera sina kanaler, i första hand efter ålder. 1996 upphävde Sveriges Television principen om stimulerande tävlan mellan de två TV-kanalerna och införde en ökad koordinering. Kanal 1 och TV2 upphörde som organisationer för program och personal. Nya programenheter, bl.a. en för nyheter och sport, inrättades över kanalgränserna. SVT började även i allt större utsträckning anlita privata produktionsbolag, i synnerhet när det gällde nöjes- och underhållningsprogram. Nyheter och samhällsprogram producerades fortfarande av public service-företagets egna producenter.

Monopolbrytande opinionsvindar

Förändringarna inom radio- och TV-systemet hängde samman med den ideologiska vindkantring som ägde rum i det svenska samhället under 1980-talet.¹⁸ Det som präglade särskilt

Figur 18. Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn, 1986–1999.

Källa: SOM-undersökningarna, Göteborgs universitet.

andra hälften av 1980-talet var en stark kritik av den traditionella svenska modellen. Tveksamheten till offentliga lösningar ökade och allt fler sympatiserade med privata alternativ. Den nyliberala vinden blåste, när den var som intensivast, genom alla politiska partier (figur 18).

Men den politiska opinionsförändringen var inte enbart svensk. Två omständigheter hade särskild betydelse för opinionsklimatet: framgångarna för den nyliberala politiken i USA och Storbritannien och det allt snabbare förfallet för planekonomin i Östeuropa.¹⁹ Nya opinionsbildningsoffensiver från näringslivet hade också betydelse. Tron på marknadslösningar var stark och kritiken mot centrala, offentliga medielösningar uppkom ungefär samtidigt i hela Västeuropa.²⁰

Visserligen hade valet 1985 resulterat i en socialdemokratisk regering men regeringen var svag och de borgerliga partierna, särskilt moderaterna, gick framåt. Mordet på statsminister

Olof Palme 1986 skakade om hela Sverige och bidrog säkerligen till att den nye regeringschefen Ingvar Carlsson lyckades få majoritet i valet 1988. Efter valet 1991 bildades en borgerlig regering med moderatledaren Carl Bildt som statsminister. I den nya regeringen ingick även kristdemokraterna som förnyat sin politiska plattform. Ett politiskt missnöjesparti på högerkanten, Ny demokrati, kom samtidigt in i riksdagen, medan miljöpartiet hamnade utanför.

1980-talets ekonomiska överhettning bidrog till den s.k. bankkrisen i början av 1990-talet.²¹ Tillväxten föll och den svenska konkurrenskraften på utlandsmarknaderna minskade. Arbetslösheten ökade kraftigt och nådde 1930-talsnivåer. De ekonomiska problemen fortsatte under den borgerliga regeringen Bildt. Visserligen genomförde regeringen en lång rad åtgärder enligt sitt 1980-talspräglade program, men budgetunderskottet växte och 1992 fick man ge upp den fasta kronkursen. Opinionsundersökningar visade att medborgarnas förväntningar på samhällsekonomin samtidigt föll kraftigt. De ekonomiska frågorna upplevdes som centrala, medan miljöfrågorna tappade i uppmärksamhet.²² Bostadssegregationen ökade och med den klyftorna mellan olika etniska grupper.²³ Valet 1994 var ett klart missnöjesval där opinionsvinden nu gick emot de privata lösningarna och socialdemokraterna återkom till makten.

Den nya socialdemokratiska regeringens första uppgift var EU-frågan. En folkomröstning gav en knapp majoritet för svenskt EU-medlemskap och Sverige blev medlem fr.o.m. 1995. Därefter inleddes genom olika sparpaket en sanering av landets finanser. Varken EU-politiken eller besparingarna inom den offentliga sektorn var särskilt populära bland de socialdemokratiska väljarna. Vid valet 1998 förlorade man röster och tvingades bilda regering med stöd från vänsterpartiet och miljöpartiet, som 1994 återkom i riksdagen. Vid samma tid började samhällsekonomin peka uppåt.²⁴

Under 1980-talet skedde en förskjutning

från kollektivt till individuellt orienterade värderingar och livsstilar. Individualiseringen förstärktes under 1990-talet genom att betydelsen av det personliga uttrycket och den sociala synligheten ökade, inte minst bland ungdomar. I detta kom medierna att erbjuda en viktig plattform genom nya typer av program och genrer.²⁵

Aktualiteter i monopolets sista tid

Den radio- och TV-organisation som etablerades efter koncernbildningen 1979 kom att bestå under den följande tioårsperioden. Förhållandet till moderbolaget skilde sig åt mellan de fyra programbolagen, men vid 1990-talets början hade moderbolagets ställning allmänt försvagats.

Kanalprofilering i radio

För radions del innebar 1980-talet en ökad kanalprofilering och specialisering av programverksamheten, liksom ökade insatser inom nyhetsverksamheten. En av Ekoredaktionens satsningar i mitten av 1980-talet var att starta specialinriktade Ekosändningar.

Den första specialiseringen kom med *Ekonomiekot* i P1 1985. Denna Ekosändning var ett uttryck för att intresset för ekonomiskt nyhetsmaterial generellt sett hade ökat under första hälften av 1980-talet.²⁶ På Ekot hade bildats en särskild ekonomigrupp, samtidigt som riksradians Värmlandsdistrikt en gång per vecka producerade ett ekonomiskt magasin kallat *Svenska affärer*. Som Ekochef hade Ove Joanson sommaren 1984 skisserat på att skilja ut de dagliga ekonominyheterna till ett eget program. När han blev VD gav han förslaget vidare till efterträdaren Björn Elmbrant och pekade på den stora publikframgång norska NRK fått med ett motsvarande program. Från

Initiativtagare till *Konsumentekot* var Erik Fichtelius. Organisationen var förhållandevis liten – tre reportrar, en programledare/producent och en programassistent ("en redaktion inom redaktionen") – och programmet sändes endast en gång i veckan inom ramen för *Förmiddag i P1*.²⁸ Den bärande idén bakom *Konsumentekot* var att göra nyhetsjournalistik av konsumentfrågorna. *Konsumentekot* skulle inte bedriva konsumentupplysning i traditionell mening utan ville komma bort från "pekpinnetonen som ofta präglat ren konsumentrådgivning".²⁹ Fichtelius ansåg att konsumentfrågorna hade ett dittills underskattat nyhetsvärde och att det fanns möjlighet att komma med många egna nyheter. *Konsumentekot* blev också uppmärksammat. Sedan man i ett reportage tagit upp vad man kallade kadaverindustrin kom programmet i centrum för debatten. Med kadaverindustrin avsågs den process då självdöda djur maldes till köttmjöl som användes som kraftfoder i bl.a. hund- och kattmat. Programmet tvingade bl.a. Slakteriförbundet att upphöra med hanteringen.

Inom radion kom Erik Fichtelius (född 1949), som var Ekochef 1987–1993, att förnya nyhetsverksamheten, bl.a. genom *Konsumentekot*. Han menade att det var viktigt att alltid lyfta fram det nyhetsmässiga i skeendet för att skapa intresse hos lyssnarna. Som förnyare av Ekot hade han stora likheter med Per Persson trettio år tidigare. 1993 blev han inrikesreporter på Sveriges Televisions *Aktuellt*.

FOTO: ANDERS ROTH/SVT BILD

de ansvariga för det ekonomiska magasinet fanns ett förslag att bygga upp en särskild ekonomisk redaktion, men beslutet blev att Ekoredaktionen skulle få ansvaret för ett särskilt ekonomieko (se nedan).²⁷

Ett annat specialiserat nyhetsprogram var *Konsumentekot*, som startade i och med hösttabblån 1985 (se ruta). Programmet fick stor uppmärksamhet genom sin förmåga att göra journalistik av konsumentfrågor. Det belönades även med Stora journalistpriset.

Även om programmet överlag uppskattades fick det också kritik. Kritikerna menade att programmet betonade det sensationella och det talades om "konsumentmacho".³⁰ Dramatiken i själva framförandet medförde relativt många Radionämndsansmälningar och 1989 fälldes *Konsumentekot* för osaklighet i ett inslag om dioxin i livsmedel. Kritiken återkom även senare och tidningen Arbetet ägnade 1992 programmet en helsida under rubriken "Konsumentekot skapar sina egna skandaler". Pro-

grammet lades ner samma år, bl.a. på grund av de förändringar som följde av att riksradiion och lokalradiion gick samman i det nya Sveriges Radio.

Godmorgon, världen!

Konsumentekot ingick som en del av morgonprogrammet *Förmiddag i P1*, som startade 1985. *Förmiddag i P1* var ett av många försök att skapa ett attraktivt, sammanhållet morgonblock. Blocket gjordes huvudsakligen i samverkan mellan Samhällsredaktionen och Ekoredaktionen. Inriktningen var något lättare än tidigare. "Kropp och själ" var ett stående inslag och enligt programpresentationen skulle fredagarna gå "i flärdens tecken. Då skall det pratas vin, kläder, frisyrier, mat och nöjen och om det som sätter guldkant på tillvaron."³¹ Formuleringen visar att stora förändringar hade skett sedan slutet av 1970-talet.

I och med hösttabblån 1986 introducerades även ett annat program – *Godmorgon, värld-*

Projektledare för Godmorgon, världen! var Gunda Magnusson, biträdande programdirektör på riksradiation och med lång erfarenhet från dagspress, och förste programledare Anders Carlgren, medarbetare på Ljudradions samhällsredaktion sedan 1976, från Kanalen. Detta tvåtimmars morgonprogram i P1 på söndagar blev en stor framgång som förnyade radions fördjupande aktualitetsjournalistik. Genom att samordna resurser från Eko- och Samhällsredaktionerna och låta inslagen få tillräcklig tid nådde man snart en kräsen nyhetspublik. FOTO: ANDERS ROTH/SVT BILD

den! med två timmars sändningstid på söndagsmorgnarna. Förebilden var det brittiska programmet *Sunday Morning* och resurserna frigjordes genom att veckouppföljningen *Kanalen/Hänt i veckan* smältes samman med *Världen och vi*. Projektledare var Gunda Magnusson, biträdande programdirektör på riksradiation, som även hade legat bakom *Förmiddag i P1*, och programledare Anders Carlgren från *Kanalen*. Programmet var av magasinsform och inriktades på de tidsaktuella frågorna. Långa intervjuer varvades med djupdykningar i politiska, ekonomiska och kulturella ämnen. Dessutom innehöll programmet den satiriska kabarén *På håret*.³²

Ett tredje program som tillkom under samma tid var *Klarspråk*, som startade 1987. Syftet var att skapa ett seriöst debattprogram där lyssnarna själva stod för debattinläggen. Redaktionen lät sedan politiker och myndig-

hetsföreträdare svara på inläggen men man initierade även egna debatter.

Det intressanta med dessa P1-satsningar är att de ofta initierades av riksradioledningen. De sjuöskades i en period då riksradiation och framför allt P1 sökte kraftsamla i en ökande mediekonkurrens. För programmen skapades särskilda redaktioner som i sin tur byggde på kompetensen hos Samhälls- och Ekoredaktionerna.

Nyheter dygnet runt

Efter mitten av 1980-talet ökade intresset för nyhetsverksamheten i riksradiation. Man diskuterade bl.a. att utöka nyheterna till att även sända telegramnyheter nattetid. Den utlösande faktorn var ljudradions sena rapportering av nyheten om mordet på statsminister Olof Palme natten mellan den 28 februari och den 1 mars 1986 (se ruta). Redan under veckan efter mordet aktualiserade Ekochefen Björn Elmbrant behovet av att Ekoredaktionen var bemannad även nattetid.³³ Frågan hade väckts inom Ekoredaktionen redan något halvår tidigare, men Ekoledningen hade då menat att det var en felaktig prioritering i och med att nattsändningar var kostnadskrävande och tog resurser från fördjupningsprogrammen.³⁴

Efterspelet till mordet på Olof Palme ändrade snabbt synen på nyheter nattetid. Det första förslaget var att nattnyheter skulle köpas direkt från TT:s radioredaktion. Ekoredaktionen argumenterade emot en sådan modell och i mitten av maj hade man ett eget förslag. De nattsända nyheterna startade i november 1986 och permanentades året därpå. De sändes varje timme och omfattade vanligen två minuter.³⁷

Beslutet 1986 att lokalradiation successivt – med start hösten 1987 – skulle få en egen kanal ändrade förutsättningarna för Ekoredaktionens nyhetssändningar. Redaktionen valde att ge sändningarna i P1 och P3 olika karaktär. Studioreportrar och telegramredaktörer fördelades efter kanal. När det gällde Ekosändningarna i den nya P4-kanalen avgjordes dessa

Telegrammet med texten *Olof Palme död* kablades ut från ett IL-telegram från nyhetsbyrån TT den 1 mars 1986 kl. 0.20, ca 50 minuter efter det att mordet ägt rum. Ett längre telegram med uppgifter om mordet kom ut kl. 0.27. Tio minuter senare bekräftade finansminister Kjell-Olof Feldt via TT att ”statsministern skjutits och att han är död”. Kl. 0.30 hade över hälften av dagspressens nyhetsredaktioner nåtts av nyheten och kl. 1 var det närmare 80 procent (2/3 av den svenska morgonpressen hade med nyheten nästa morgon). BBC hade nyheten kl. 0.40 – enligt andra uppgifter kl. 1.00 – svensk tid. Men det första radiomeddelandet i Sverige gick ut först kl. 1.10. Bakgrunden var följande:

Radion hade i och för sig byggt ut nyhetstjänsten under första hälften av 1980-talet. Några nattsändningar förekom dock inte och efter Ekoredaktionens sändning kl. 23 saknade nyhetsstudion bemanning fram till första morgonskiftets start kl. 3.30. Nattens hallåman blev strax efter 0.20 uppringd av en irriterad journalist från tidningen Arbetet, som undrade hur det kunde komma sig att radion spelade popmusik trots att statsministern hade blivit skjuten. Hallåmannen kontrollerade då den flash-lampa som skulle lysa i programkontrollen (PK3) om något IL-telegram kommit in till Ekoredaktionen. När han såg att flash-lampan inte lyste utgick han ifrån att telefonsamtalet var felaktigt.³⁵

Några minuter senare ringde en journalist från Sveriges Radios utlandsprogram som i sin tur hade

kontaktats av BBC som sökte en bekräftelse på nyhetstelegrammet.³⁶ Hallåmannen förstod då att det var allvar och tog olika kontakter enligt en särskild larmlista. Först sökte han Ekochefen Björn Elmbrant, dock utan framgång eftersom denne flyttat och bytt telefonnummer. Inte heller försöket att nå SR-chefen Örjan Wallqvist lyckades. Han nådde emellertid riksradiochefen Ove Joanson, som i sin tur lyckades få tag på Elmbrant, som begav sig till Radiohuset. Genom ett missförstånd blev dock telegrammet inte uppläst direkt, utan först sedan Ekoredaktionen bemannats, vilket skedde strax före kl. 1.00 genom medarbetare som självmant tagit sig dit sedan de på annat håll hört om nyheten.

Nyheten kom inte heller att meddelas i TV, trots att TV2 fortfarande sände då de första nyhetstelegrammen kom, utan programmet avslutades kl. 0.45 och kanalen släcktes ner. Under natten bemannades dock redaktionerna också på TV: kl. 3.15 hade Text-TV med nyheten och kl. 4 sändes ett första *Extra Rapport*.

En konsekvens av radions dröjsmål var att en klar majoritet av svenskarna fick reda på att Olof Palme mördats först då de vaknade på lördagsmorgonen. Radionyheterna blev då den viktigaste informationskällan för allmänheten följd av morgontidningen och TV.

Källor: Hadenius och Weibull (1999:373ff), Lindahl (1986:8ff), Weibull (1986), Eko-Antennen nr 6 1986 och tidningen Expressens temabilaga ”Natten som skakade Sverige” (28/12 1986).

efter förhandlingar med lokalradion. Några sändningar särskilt producerade för P4 förekom inte, men däremot hade Ekoredaktionen en särskild desk som sörjde för att de viktigaste lokalradionyheterna också nådde Ekoredaktionen.³⁸

År 1987 tillträdde Erik Fichtelius som ny Ekochef. Om hans företrädare i första hand betonat vikten av fördjupning var Fichtelius huvudintresse nyhetsverksamheten. Både hans målsättning och hans sätt att organisera arbetet påminde om Per Perssons arbete med att förändra Ekot nästan exakt trettio år tidigare.³⁹

Det fanns ett behov av att skapa fasta rutiner för Ekot efter den ryckighet som orsakats av de rätta chefsbytena under den första delen av 1980-talet.

Fichtelius bidrag till Ekots jubileumsbok 1987 ger en mycket tydlig bild av hans syn på nyheter. Han betonade två viktiga principer. Den första stod närmast för det som i efterhand har kritiskt kommit att betraktas som ”nyhetifiering”, dvs. att allt kan göras till nyheter:

Den stora utmaningen för den som arbetar med daglig nyhetsrapportering är att uppfatta och

Palmemordet förändrade synen på regelbundna nyhetssändningar även på natten. Behovet hade diskuterats redan i början av 1980-talet, men först ett drygt halvår efter mordet på Olof Palme kom sändningar igång, i början av november 1986. På bilden sitter Per Ritzler och sänder nyheter den första natten. FOTO: SVT BILD

skildra också långsamma och smygande förändringar, och inte bara plötsliga och överraskande händelser. Också landhöjningen kan vara en nyhet.⁴⁰

Ekoredaktionen var vid denna tid inte ensam om att betona vikten av nyheter. Samma synsätt fanns i storstädernas morgontidningar, inte minst Dagens Nyheter, där det dagliga nyhetsarbetet fick ökad uppmärksamhet på bekostnad av reportaget. Fichtelius hade dessutom tillämpat principen ett par år tidigare då han i *Konsumentekot* gjort konsumentupplysning till en fråga om nyhetsjournalistik.

Den andra princip som Fichtelius betonade var att nyhetsbevakningen skulle ske utan hänsyn till konsekvenserna. Han präglade begreppet konsekvensneutralitet som innebar "att nyhetsförmedlaren ska stå neutral i förhållande till vem eller vad som gynnas eller missgynnas av en nyhet som är sann och relevant".⁴¹ Han såg Ekoredaktionen närmast som ett ideal i detta avseende som "genuint fri och oberoende" och framhöll att Ekot inte hade något "att frukta så länge det vi påstår är sant".⁴² Redaktionen skulle inte ta några som helst hänsyn, varken till traditionella konventioner eller till följderna av en viss nyhet.

P3 förnyar journalistiken: Efter 3

Bland riksradios satsningar fanns även magasinet *Efter 3* i P3. Programmet var inriktat på att stärka P3 i konkurrensen med den nya lokalradiokanalen. Det började sändas i september 1987 och hade då en sändningstid på 1,5 timme – med start kl. 15.

Efter 3 producerades av en redaktion som sorterade direkt under P3-ledningen. Programmet blandade musik och aktuella nyheter. Nyhetsvärderingen låg nära kvällspressens och man lyfte fram människorna i nyheterna. Programledaren Ulf Elfving – som arbetat med bl.a. *Svensktoppen* och på radiosporten – fick beröm för sin mjuka intervjustil. Han fick även tungviktare från politik och näringsliv att ställa upp i direktsändning, vilket bidrog till att programmet ibland kom först med en del större nyheter. Bakom Elfving fanns en liten men mycket aktiv redaktion – bl.a. Aftonbladets tidigare redaktionschef Sigurd Glans – med ett brett kontaktnät. Programmet nådde snart en rekordpublik för radio med över två miljoner lyssnare. Det som bidrog var tonen i programmet som åstadkoms genom en blandning av stora nyheter och lättsamt innehåll och genom Elfving's stil som programledare. Elfving fick för övrigt Stora journalistpriset som förnyare av radiojournalistiken.⁴³

Under 1987 växte nyhetsverksamheten. I P3 infördes nu femminuterssändningar varje tim-

Ulf Elfving (i mitten) var det publika ansiktet för *Efter 3*. Bakom honom fanns en liten, men mycket erfaren redaktion med bl.a. den tidigare redaktionschefen på Aftonbladet Sigurd Glans och Monica Sandberg från Riksradiön. FOTO: ANDERS ROTH/SVT BILD

me, delvis som ett motdrag till lokalradions P4-kanal. Från redaktionsledningen betonades samtidigt vikten av att Ekoredaktionen skulle ha egna nyheter. Den starka betoningen av nyheter stötte dock på ett visst motstånd från Ekots allmänreportrar som såg risker i utvecklingen och ville betona "fördjupning" snarare än "försnuttning".⁴⁴

En rikskanal och en Sverige kanal i TV

En viktig faktor bakom tillskapandet av den nya kanalstrukturen för televisionen som beslutades 1986 var decentraliseringskraven. Sedan 1960-talet hade den distriktsbaserade

programproduktionen successivt utökats. Att skapa en distriktsbaserad kanal var ett förslag som förekommit i både 1960 och 1974 års radioutredningar. Då var de regionalpolitiska och demokratiska argumenten för en regionalt förankrad programproduktion betydelsefulla. Nu blev förslaget verklighet, men med effektivitetskraven som ett vägande skäl till omorganisationen.

Effektivisering och regionalisering

Rationaliseringarna och de ekonomiska åtstramningarna hade tilltagit under 1980-talet. Sändningstimmarna blev fler samtidigt som de tillgängliga resurserna snarare minskade än växte; licensmedlen ökade inte i samma takt som den allmänna prisnivån.

Erik Arnér blev som programledare närmast synonym med *8 dagar*. Han hade lång erfarenhet från nyhetsarbete inom ljudradion. Han kom till Ekoredaktionen 1970 som samhällsreporter och blev sedan utrikesmedarbetare och utlands-korrespondent och 1982 utrikeschef. År 1987 gick han över från ljudradion till televisionen för att göra *8 dagar* som Aktuellredaktionens utrikesmagasin. FOTO BJÖRN EDERGREN/SVT BILD

Distriktens organisation var i denna situation ett bekymmer för TV-ledningen. Ungefär 40 procent av programutbudet producerades av distrikten samtidigt som kanalledningarna i Stockholm hade mycket litet att säga till om när det gällde inriktningen på distriktens produktion.⁴⁵ Den nya kanalstrukturen ändrade förutsättningarna för programproduktion i distrikten mycket drastiskt. Kanal1 skapades genom en sammanslagning av de två kanalernas Stockholmsredaktioner, förutom Rapportredaktionen, med Ingvar Bengtsson som kanalchef. TV2 – eller Sverigekanalerna – byggdes upp av de tio distrikten och Rapportredaktionen. Hela den centrala ledningen för TV2 var dock placerad i Stockholm, med Oloph Hansson som kanalchef. Kanalerna skulle inte vara jämnstora, utan TV2 tilldelades ca 40 procent av programmedlen.

För distriktens del innebar den nya kanalorganisationen helt nya villkor. Från att ha varit självständiga leverantörer av program till

rikskanalerna skulle de nu gemensamt ansvara för utbudet i en hel TV-kanal. De enskilda distrikten måste underordna sig kanalens gemensamma behov och produktionen måste öka drastiskt. För att kunna fylla kanalen krävdes en ökning av antalet sändningstimmar med över 30 procent.⁴⁶

Nya nyhetsstrider

En stridsfråga vid kanalomläggningen gällde nyhetsorganisationen och förhållandet mellan Rapports och Aktuellt redaktioner. Att den svenska televisionen skulle ha två separata och konkurrerande nyhetsredaktioner hade slagits fast av statsmakterna, men den ekonomiska åtstramningen gjorde att kampen om resurser intensifierades. TV-chefen Sam Nilsson ansåg att en organisation med två av varandra oberoende nyhetstjänster i längden skulle vara ekonomiskt ohållbar. Han verkade därför för en ökad samordning mellan redaktionerna. I förlängningen tyckte han sig se en framtida sammanslagning som den enda rationella lösningen.⁴⁷

De två programmen fortsatte som stenhårda konkurrenter, men valde olika strategier i konkurrensen. På det publikledande *Rapport* härskade traditionen och de formmässiga och innehållsliga förändringarna var små. Rapportchefen Ingemar Odlanders (1982–1988) grundinställning var att inte äventyra det framgångsrika konceptet, även om man genom arbetsgrupper försökte arbeta med att "väsas *Rapport*".⁴⁸ Däremot kände man sig ofta förfördelad när det gällde resurser i förhållande till Aktuellredaktionen.

För *Aktuellt* var situationen en helt annan och behovet av att förbättra tittarsiffrorna och profilera programmet mot *Rapport* var ständigt närvarande. *Aktuellt* gjorde många experiment med programformat, innehåll och form. För en kort tid flyttades programmet till kl. 21.30. Det ledde dock till kraftigt sänkta tittarsiffror och experimentet blev inte långvarigt. Då Lars Jacobsson slutade som Aktuelltschef 1989 tog Lars Weiss över. Weiss, som hade sin

20.00:s producent Lars Weiss har sysslat med i stort sett alla typer av nyhetsjournalistik. Efter journalistexamen blev han reporter på Aftonbladet 1970, där han snart blev ansvarig för samhällsbevakningen. 1979 kom han till Ekoredaktionen i riksradiation och var bl.a. under några år korrespondent i USA. 1985 gick han över till TV, bl.a. som producent för 20.00, och 1989 blev han chef för televisionens *Aktuellt*. Kort därefter fick han 1990 ansvaret för att bygga upp programverksamheten på den nya, då satellitsända, TV 4-kanalen. 1992 blev han programdirektör på TV 4. I 20.00 fanns även June Carlsson som kommit till Sveriges Radio 1965 som redaktör på dåvarande Centralredaktionen. År 1969 gick hon till Nyhetsredaktionen och 1979 till TV 1:s faktaredaktion som programledare för bl.a. *Studio S*. FOTO: BJÖRN EDERGREN/SVT BILD

bakgrund i kvällspressen och som producent för magasinet 20.00, uppfattade sig ha rekryterats för att förändra *Aktuellt*. Att kombinera pliktrapportering av de viktigaste nyhetshändelserna i kortare telegramform med längre fördjupade inslag, genomarbetade reportage, studiokommentarer eller intervjuer var en av de nya idéer som infördes. Redaktionen försökte också utveckla ett nytt dramaturgiskt tänkande i nyheterna.⁴⁹ Det var ett nyhetstänkande som den nya kommersiella TV-kanalen TV4 tilltalades av och Lars Weiss blev en av de SVT-medarbetare som TV4 anställde för att bygga upp nyhetsverksamheten i den nya kanalen. Han följdes av biträdande redaktionschefen Jan Scherman, som rekryterades för att bygga upp TV4:s nya samhällsmagasin *Kalla Fakta* (se nedan).

Den nya Aktuelltchefen rekryterades för ovanlighetens skull utifrån. Det blev Henrik

Frenkel, som närmast kom från tidningen *Veckans Affärer*. Frenkel fick dock problem med företagskultur och redaktionsrutiner inom televisionen.⁵⁰ Efter tre år av interna stridigheter gav Frenkel upp. Några av hans försök att förbättra ekonomibevakningen blev dock bestående, bl.a. att skapa ett särskilt nyhetsmagasin med inriktning på ekonomi. Programmet startade 1990 och fick namnet *A-ekonomi*. När Frenkel slutade ersattes han med en medarbetare med lång erfarenhet inifrån företaget, den tidigare utrikesreportern Stig Fredrikson.

Samhällsprogram i Kanal 1: 20.00 och 8 dagar

En viktig del av de samhällsinriktade programmen i Kanal 1 gjordes av Aktuelltredaktionen, som av strategiska skäl satsade på den fördjupande och analyserande journalistiken.

Tomas Bresky anställdes på SVT 1990.

FOTO: SVT BILD

Norra Magasinet från Luleåredaktionen hade premiär i oktober 1987. Det första ämnet var Kvinnobristen i Pajala – vad beror den på? *Norra Magasinet* ville anlägga ett annorlunda perspektiv på samhället, som skulle skilja sig från huvudstadsperspektivet. Den journalistiska linjen i programmet hade tydliga rötter i 1970-talets samhällskritik. Enligt redaktören Tomas Bresky hade man ingen ambition att vara ”modernt glättig och trendig”:

Vi arbetar på det där gamla 70-talsjournalistiska sättet som går ut på att kritiskt granska samhället som man för övrigt inte ser så mycket av idag. Vi gör huvudsakligen reportage på plats och vi har väldigt sällan någon minister i studion som får lägga ut texten. Vi ställer de där frågorna man ställde förr: varför och för vem?⁵¹

Den ansvarade för *8 dagar*, som var ett utrikesmagasin med reportage, kommentarer och debatt med Erik Arnér som programledare och som startade i oktober 1987. Aktuellredaktionen gjorde också fördjupade satsningar på undersökande journalistik i *Aktuellt special*. Ett av de mest uppmärksammade av dessa program var *JAS-39 Dyrgripen – en miljardrullning utan motstånd* år 1989 med Jan Scherman och Göran Ellung som granskande reportrar. I programmet visades hemliga handlingar och dokument som avslöjade problem med JAS-projektet som

många beslutsfattare velat dölja.

Programmet *20:00* (1985–1991) var Kanal 1:s centrala program för samhällsjournalistiken. Det hade premiär i oktober 1985 i TV1, där det ersatte *Studio S*. Redaktionen hade vid starten den uttalade ambitionen att bygga vidare på den tradition av granskande journalistik som etablerats i *Fokus* och *Studio S* och på likartat sätt ”sätta spaden djupt” i samhället. Programformen byggde på en kombination av studiointervjuer och debatter. Varje program skulle innehålla flera inslag – där mjuka ämnen blandades med tunga samhällsfrågor. June Carlsson var programledare vid starten och Lars Weiss producent.

I det första programmet granskade man tilltron till det svenska rättssystemet och visade på olika slag av brister i rättsmaskineriet. Programmet innehöll även personligt präglade intervjuer gjorda av Stina Lundberg.⁵¹

Specialiserade redaktioner på TV2

Samhällsjournalistiken i det distriktsbaserade TV2 byggde på de programerfarenheter som fanns ute i landet. Redan tidigare hade det utvecklats olika specialiseringar inom distriktet, traditioner och kunskapsbaser som man nu byggde vidare på. För samhällsjournalistik och –debatt gällde det särskilt Luleå (faktaprogram och dokumentärer med samhällsinriktning), Malmö (samhällsmagasin) och Göteborg (debattprogram).

Luleåredaktionen fick till uppgift att starta ett helt nytt samhällsmagasin, som tog tillvara distriktets dokumentära och samhällsgranskande erfarenheter. *Norra Magasinet* (1987–) blev namnet på programmet (se ruta).

I Malmö gjordes *Rekord-Magasinet*. Programmet hade haft premiär hösten 1984 med Jan Guillou som programledare. Rättsväsende, kriminalitet och kriminalvård var särskilda profilfrågor, men även kurdernas situation, ryska ubåtar, det svenska underrättelseväsendet och utrikespolitiken utsattes för ingående granskning. Guillou valde ofta att ta sig an tabubelagda frågor och föra ut dem till öppen

debatt, vilket ibland väckte starka känslor (se ruta).

För Göteborgs del fortsattes den tradition med debattprogram som etablerats med programmet *Svar Direkt*, ett direktsänt program i TV2 med Siewert Öholm som programledare. *Svar Direkt* hade premiär i oktober 1984 och blev en långkörare i programtablån. Tanken med *Svar Direkt* var inte att ge en grundlig genomlysning av alla relevanta aspekter och argument i en angelägen samhällsfråga, utan att få igång en debatt präglad av snabba svar, starkt polariserade åsikter, ett högt tempo och en underhållande polemik. Enligt Öholm skulle *Svar Direkt* inte vara ett program för "långa föreläsningar", utan det skulle "kräva tydliga och klara besked av människor som är aktuella i olika frågor".⁵⁴

Ett annat karaktärsdrag var att Siewert Öholm påtog sig en mycket aktiv programledarroll. Han avbröt sina debattdeltagare då han ansåg det nödvändigt, något som han inte skämdes för utan snarare såg som sin uppgift som programledare:

Jag tror aldrig att TV skall inbilla sig att vi kan utreda problem till botten. Vad vi kan göra i ett enskilt TV-program är att väcka debatt, kanske ställa några nya och fler frågor. Vi har lyckats när publiken fortsätter att diskutera frågorna när programmet är slut.⁵⁵

Karlstadredaktionen var en av de redaktioner som fick en helt ny inriktning i samband med kanalomläggningen. Distriktet hade ingen tidigare tradition av miljöinriktade program utan det främsta skälet till att man fick till uppgift att sköta miljöbevakningen på TV2 var att journalisten och frilansmedarbetaren Bo Landin flyttat dit från Sundsvall. Landin hade tidigare utmärkt sig som frilansproducent.⁵⁶ Han blev nu fast medarbetare och i serien *Miljöbilder* gjorde han en rad miljöreportage av larmkaraktär, t.ex. *Urskog och pappersmassa* (1986) och *Europa surnar till* (1986). Perioden 1985–1988 innebar allmänt att den larminriktade miljöjournalistiken ökade, inte bara inom televisionen. Den politiska debatten i

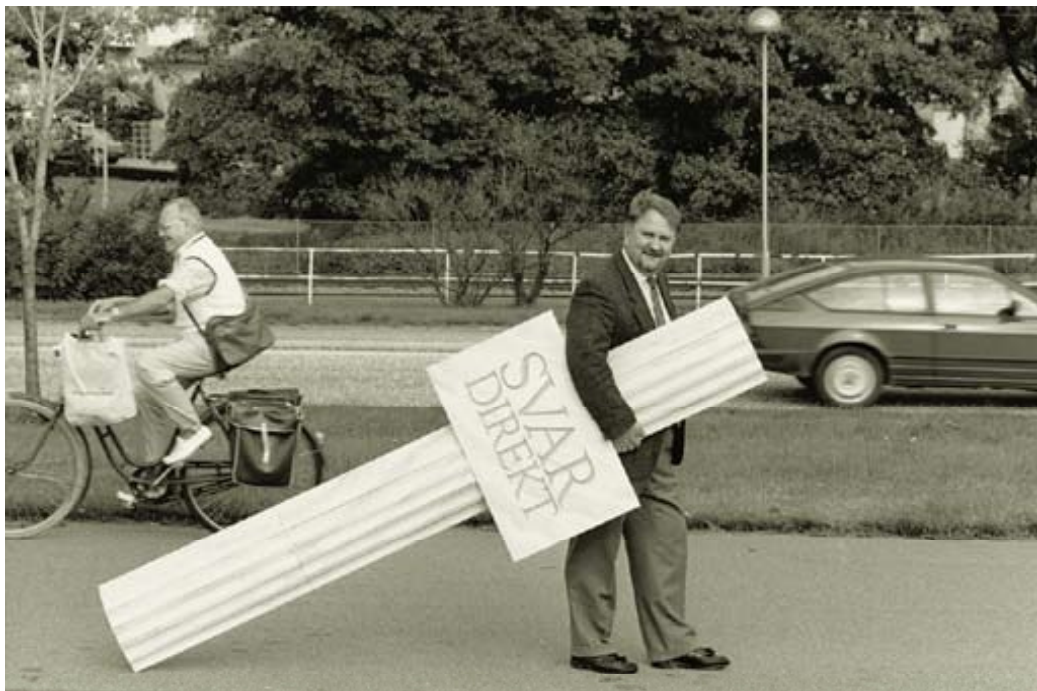
Rekord-Magazinet med Jan Guillou

Ett av de mest uppmärksammade programmen i serien *Rekord-Magazinet* sändes i oktober 1986, med Jan Guillou som programledare. Det tog upp frågan om utomnordiska zigenares situation i Sverige. Många kontroversiella uppgifter och åsikter framfördes i programmet, bl.a. att den aktuella zigenargruppen stal betydligt mer än svenskar i allmänhet. I studion medverkade bl.a. Rosa Taikon och Joachim Israel (överst). Programmet väckte en enorm uppståndelse. I pressdebatten och i det uppföljningsprogram som senare sändes med anledning av uppståndelsen blev programmet beskyllt för att vara invandrarfientligt och rasistiskt. Programmet anmäldes till Radionämnden, som fällde det för brott mot demokratiparagrafen.⁵⁷

Jan Guillou (mitten) blev 1973 en av Sveriges mest kända journalister, då han som reporter på tidningen *Folket i Bild/Kulturfront* (1971–1974) tillsammans med journalisten Peter Bratt avslöjade den s.k. IB-affären. Han blev dömd till fängelse för publicering av hemligstämplade uppgifter. Han debuterade som programledare i TV 1980. Senare medverkade han även i *Reportrarna* (SVT) och i *Kalla Fakta* (TV 4). FOTO: SVT BILD

Svar Direkts programledare Siewert Öholm var ursprungligen folkskollärare. Han kom som producent till televisionen i Umeå 1971, där han debuterade som debattledare i *Kvällsöppet* och i debattprogrammet *Mot väggen* (1973). Han kom till Göteborgs-TV 1983 och var förutom för *Svar Direkt* programledare även för sommarserien *Nattcafé*. FOTO: KAMERAREPORTAGE

valrörelsen 1988 dominerades av miljöfrågorna. Särskilt miljötillståndet i haven, döende havsbottnar, giftig algbloomning och döda sälur uppmärksammades i samtliga medier.⁵⁷

Umeåredaktionen fick konsumentprogrammen på sin lott och utvecklade genren genom att inom ramen för programserien *Plus* kombinera praktiska vardagsråd i köpfrågor och privatekonomi med en kritisk granskning av näringslivet och varuproducenterna. Programmet *Plus*, med underrubriken *Om pengar, priser och prylar*, startade i oktober 1987 i TV2 med Sverker Olofsson som – enligt tidens dominerande koncept för samhällsmagasin – starkt profilerad programledare. Några frågor som behandlades i de första programmen var t.ex. företag som misskött sig mot sina kunder, förbud mot extrapriser, matskojeri på restauranger och förebyggandet av vattenskador. I ett längre studioinslag diskuterades även ingående hur barnfamiljer kunde få ner matkostnaderna.

Även inom TV2 fanns långvariga serier som fortsatte i samma kanal efter omorganiseringen. På utrikesjournalistikens område fanns institutionen *Dokument utifrån*, som fortsatte att ge svenska folket inköpta, oftast utlandsproducerade kvalitetsreportage. Även Rapportredaktionens fördjupningsprogram *Magasinet* fortsatte ytterligare några år. När det sista *Magasinet* sändes i december 1992 hade programmet förekommit i tablån i 13 år.⁵⁸

Många inom Sveriges Television hade tvivlat på att TV2 verkligen skulle lyckas bära upp ansvaret för en hel kanal och att distrikten skulle klara sin uppgift. Resultatet blev långt över förväntan. Kanalchefen Oloph Hansson lyckades få distriktscheferna att samarbeta för den gemensamma kanalen. Det nya TV2 blev en publiksuccé och fick, trots lägre budget och tvärtemot vad de flesta bedömare trott, snart en större publik än Kanal 1.⁵⁹ TV2:s publikframgång skapade stora spänningar inom organi-

sationen, och TV2-ledningen upplevde resursfördelningen mellan kanalerna som orättvis.⁶⁰ Särskilt *Rapport* – kanalens enda Stockholmsproducerade program och televisionens publikstarkaste nyhetsprogram – uppfattade sig förfördelat när det gällde programmedel, en känsla som steg då kraven på redaktionen hela tiden ökade genom att man successivt fick fler sändningar och efter hand även ansvaret för alla extrasändningar.⁶¹ När Ewonne Winblad tillträdde som Rapportchef 1988 blev förhandlingarna om programmedel en av hennes svåraste uppgifter. År 1992 lämnade hon över till Jan Axelsson, som tidigare varit inrikeschef och biträdande redaktionschef på *Rapport*.

Konkurrerande aktualiteter 1990–1995

Satellitsänd TV var vid 1980-talets slut något som både mediedebattörer och allmänhet förknippade med underhållning och förströelse. Det fanns visserligen nyhetssändningar i de nya kanalerna, men det var nöjes- och underhållningsprogrammen som drog till sig satellitpubliken.⁶²

Amerikanska CNN *International* var den första satellitkanal som helt specialiserade sig på nyheter och erbjöd nyheter dygnet runt, från hela världen. Den följdes av den brittiska Sky News. Även den svenska privata satellitkanalen TV3 hade kortare nyhetsblock, som först sändes från London.⁶³ Starten av TV3:s nyheter ansågs strategiskt viktigt eftersom man konkurrerade om koncessionen för den nya svenska kommersiella TV-kanalen.⁶⁴ TV3 satsade också på ett eget debattprogram i Robert Aschbergs *Diskutabelt*, som startade i januari 1989. Programmet gjordes av produktionsbolaget Strix Television, som i likhet med TV3 ingick i den s.k. Stenbecksfären (MTG).⁶⁵

Ett senare och kortvarigt försök från TV3:s sida i den mer seriösa genren var samhällsmagasinet *Moderna Tider*, med Göran Rosenberg som programledare. Med titeln och programle-

Diskutabelt med Robert Aschberg

Robert Aschbergs programledar- och debattstil var något som aldrig tidigare skådats i svensk TV. Hans uppträdande i TV3:s *Diskutabelt* utgjorde den totala motsatsen till den opartiske och neutralt debattledaren. Programmet hade sin förebild i det amerikanska *The Morton Downey Jr Show* (sänd i USA 1987/88) och byggde på en aggressiv och provokativ arrogans, där programledaren bröt mot de flesta journalistiska konventioner och väckte stor debatt.⁶⁶ Programmet gjordes av en liten redaktion på tre–fyra personer och Aschberg kom i hög grad att sätta sin prägel på utformningen. Aschberg fanns redan inom den s.k. Stenbecksfären som journalist på tidningen Z.

Robert Aschberg började sin journalistiska bana på Saxons Veckotidning 1979 och var mellan 1980 och 1987 på Expressen. Därifrån rekryterades han till den Stenbeckägda tidningen Z och sedan till TV-produktionsbolaget Strix, där *Diskutabelt* var en av de första produktionerna. På bilden gästas Aschberg av nudister i studion.

FOTO: PRESSENS BILD

daren anknöt man till den likaledes MTG-ägda tidskriften med samma namn och med Rosenberg som chefredaktör.

TV4 landar

TV4 hade bedrivit sändningar via satellit sedan hösten 1990, men med ett relativt litet tittarunderlag. I och med att TV4 hösten 1991 fick

Rapportchefen Ewonne Winblad var den första kvinnliga nyhetschefen på TV. Hon kom till Sveriges Radio 1962. År 1968 blev hon allmänreporter på Aftonbladet. När lokalradion startade 1977 blev hon ställföreträdande chef på Radio Stockholm. 1980 kom hon till Rapportredaktion och efter en kort sejour som programchef på Kanal 1 blev hon Rapportchef 1988. Mellan 1992 och 1997 var hon chef för SR:s P1. På bilden ses Ewonne Winblad på Rapportredaktionen 1982. FOTO: BERTIL S-SON ÅBERG/SVT BILD

koncessionen för markbunden kommersiell TV började kanalen också bli en reell konkurrent till SVT om publiken.⁶⁷ Villkoren för TV4:s verksamhet reglerades i avtal mellan staten och programbolaget, på samma sätt som gällde för SVT. Att kanalen förband sig att erbjuda ett kvalificerat utbud av nyhets- och samhällsprogram var ett viktigt skäl till att koncessionen till slut gick till TV4.

Verksamheten inom TV4 var redan från starten uppbyggd kring en liten central organi-

sation, som skötte programledning och marknadsföring. Eftersom huvuddelen av programproduktionen sköttes av fristående programbolag var personalstyrkan på TV4 myck-et mindre än på SVT. Under 1993 hade TV4 ca 200 anställda mot 3000 på Sveriges Television.⁶⁸ De fristående producenterna användes dock inte för produktion av nyheter och samhällsprogram utan organisationen i Stockholm inkluderade även en fast nyhetsredaktion.

Nyheter med annorlunda "stuk"

Tiden efter TV4-starten blev turbulent. Kanalen startade mitt under lågkonjunkturen och reklamköparna strömmade inte alls till i den takt som man hade hoppats på. Dessutom var de kritiska blickarna på TV4 många och allt kanalen gjorde starkt påpassat.⁶⁹ Efter hösten 1992 började det emellertid vända för TV4 både ekonomiskt och publikmässigt, inte minst genom att kanalen lyckades få fram en rad succéprogram på underhållningssidan som *Bingo-lotto* och *Fångarna på fortet*.

Nyhetsredaktionen som gjorde TV4:s *Nyheter*na var betydligt mindre än både Rapportredaktionen och Aktuellredaktionen. De personer som rekryterades för att bygga upp nyhetsredaktionen hade båda kommit från SVT. Lars Weiss var tidigare Aktuelltschef och Jan Andersson kom från *ABC* i Stockholm. De fick fria händer att bygga upp medarbetarstaben. Strategin var att först anställa ett antal nyckelpersoner som man visste ville arbeta i den anda som man tänkte sig skulle prägla TV4. De skulle vara duktiga berättare och formmedvetna bildmänniskor, men de skulle också vara erfarna journalister som skulle kunna hålla ihop en redaktion och fungera som lagledare för de nya, yngre medarbetarna.⁷⁰

Av de 37 reportrar och redaktionella arbetsledare som rekryterades till *Nyheter*nas redaktion kom 22 från SVT, 5 från riksradiation eller Radio Stockholm.⁷¹ Av de rekryterade var 23 män och 14 kvinnor och nästan alla kom från Stockholm. Anställningsprocessen skedde ge-

nom en nätverksrekrytering; Weiss och Andersson anställde till stor del personer de kände och hade arbetat med tidigare.⁷²

TV4 startade i ett slags rebellanda, inte helt olik den som funnits på TV2 1969. TV4 var den fräcka, unga kanalen med de nya idéerna. TV4:s nyheter skulle ha en annan inriktning än Sveriges Televisions – det så kallade TV4-stuket.⁷³ Det skulle vara ett ”mjukare” nyhetsurval med mindre politik och mer vardagsrelevans, presentationsformerna skulle vara lätt-sammare och de individuella programledarnas och reportrarnas personlighet skulle lyftas fram. När Weiss 1992 blev programdirektör för TV4 ersattes han som nyhetschef av Kerstin Persdotter, som tidigare bl.a. varit utrikeschef på Ekot. I en intervju år 1995 framhöll hon att det som skilde TV4 från Sveriges Television var att TV4 har

några av Sveriges bästa reportrar som vågar vara sig själva, samtidigt som de kan skildra det som händer på ett seriöst sätt. Ibland tonar vi ner det politiska storperspektivet och siktar in oss på en människa i stället. Rapport anser sig antagligen tyngda av sin pliktrapportering, vi har inte samma ryggsäck att släpa på. Vi refererar nästan aldrig några avsnitt från riksdagen, utan gör det i form av kommentarer. Ibland gör vi en rockvideo av alltihopa, eftersom allt är så komiskt egentligen.⁷⁴

*Nyheter*na valde också att profilera de olika sändningarna genom programledarna, vars namn efter amerikansk förebild angavs i programtablån. De två programledare som till en början alternerade var Bengt Magnusson och Lotta Mossberg.

Att konkurrera med SVT

TV4:s nyhetsprogram *Nyheter*na sändes inledningsvis kl. 19.00 (30 minuter) och kl. 22.00 (30 minuter). På olika sätt försökte TV4 ta upp konkurrensen med public servicetelevisionens nyheter. Först genom att introducera nyhetssändningar på tider då SVT inte sände, men där man bedömde att det skulle finnas ett stort publikintresse. TV4 startade t.ex. morgon-TV med nyheter redan 1992, vilket fick

Bengt Magnusson och Malou von Sivers ledde från starten TV4:s morgonprogram som efter amerikansk förebild skapade en avspänd morgonmiljö med intervju soffan i centrum. Att sitta i TV4:s morgonsoffa blev snart mycket eftertraktat bland Sveriges makthavare. Bengt Magnusson kom till TV4 från Sveriges Television, där han varit på bl.a. Rapport, TV-sporten och regionala ABC. FOTO: TV 4/CHRISTER JANSSON

TV2 att raskt följa efter. TV4:s morgonprogram leddes av Malou von Sivers och Bengt Magnusson.

En annan strategi var att lägga nyhetssändningarna direkt mot SVT:s nyheter. Kanalen tog det djärva steget att låta *Nyheter*na konkurrera direkt med det publikledande *Rapport*, genom att hösten 1993 förlägga den tidiga nyhetssändningen till *Rapports* inarbetade tid kl. 19.30. Kanalen utmanade också *Aktuellt* genom att lägga en kort nyhetssändning mot *Aktuellt*s 18-sändning. TV4 lyckades dock inte påverka

Den tidigare SVT-medarbetaren Jan Scherman rekryterades till TV4 för att bygga upp kanalens samhällsprogram *Kalla Fakta*. Scherman blev senare programchef på TV4. På bilden sitter han som programledare 1989 för ett A-Special om makten, moralen och politikerna.

FOTO: BJÖRN KARLIN/SVT BILD

TV-publikens nyhetsvanor utan *Rapport* fortsatte att ha den stora publiken. *Nyheterna* var dock mer framgångsrikt i de yngre tittargrupperna medan *Rapport* behöll den överväldigande majoriteten av de äldre tittarna.

När de programansvariga följde upp hur nyhetssatsningen mottogs av publiken fick de uppfattningen att publiken uppskattade "stuket", men kände osäkerhet inför nyhetsvärderingen. Redaktionen drog slutsatsen att *Nyheterna* hade ett trovärdighetsproblem. Konsekvensen blev att man efter hand började tillämpa en mer traditionell nyhetsvärdering men utan att överge det formmässiga stuket.⁷⁵

Kalla Fakta och Svart eller vitt

Förutom nyheterna satsade TV4 även på ett eget samhällsmagasin för undersökande och granskande journalistik, *Kalla Fakta*, som startade 1991. Jan Scherman, också rekryterad från SVT, fick uppdraget att bygga upp programmet och han började med att rekrytera några tunga etablerade samhällsreportrar för det journalistiska arbetet, bl.a. Jan Guillou och Göran Ellung. Scherman ville först inte själv bli faktachef, utan ägna sig åt att göra program och vara programledare. År 1994 skedde en omorganisation av TV4:s aktualitetsverksamhet så att Faktaredaktionen och *Nyhetsmorgon* samlades tillsammans med *Nyheterna* i en ny Samhällsredaktion med Jan Scherman som chef.

Kalla Fakta fick vissa problem med att överleva i den kommersiella kanalmiljön. Programmet blev uppskattat, men dess existens hotades ändå vid flera tillfällen och i TV4:s styrelse diskuterades även att lägga ner hela Faktaavdelningen på TV4.⁷⁶

En annan av TV4:s satsningar på samhällssidan var debattprogrammet *Svart eller vitt* med premiär 1994, producerat av produktionsbolaget Dabrowski TV. Det sändes på sen kvällstid och riktades till en yngre publik. Programmet höll ett högt tempo med stark polarisering i både debattuppläggning och tematik, vilket uttalades redan i titeln – svart eller vitt. Programledare var Lyda Capolicchio och Thabo Motsieloa. Innehållsligt var våld och sex utslitliga sensationsteman som gärna togs upp, men det viktiga var att få till stånd intensiva debatter med spännande åsikter. Ett senare inslag i programmet var "Åsiktsmaskinerna" där en panel av kända personer drabbade samman och försökte överträffa varandra i att ha kontroversiella synpunkter.

SVT mobiliserar

Den nya konkurrenssituationen var ett påtagligt och tvingande faktum för SVT. Konkurrensen från *Nyheterna* och nya ekonomiska restriktioner aktualiserade ännu en gång dis-

kussionen om hur nyhetsverksamheten inom public service-televisionen skulle organiseras. En eventuell sammanslagning av televisionens två nyhetsredaktioner blev en återkommande och synnerligen het debattfråga under resten av 1990-talet.

Redan 1992 fattades beslut om en ökad samordning av nyhetsverksamheten mellan *Rapport* och *Aktuellt*, att gälla från våren 1993. *Aktuellt*s inriktning mot ett tidsaktuellt nyhetsmagasin drevs ett steg längre med ökad satsning på nyhetsfördjupning och reportage. *Rapport* skulle ännu tydligare inriktas mot rapportering av de stora dagshändelserna och få fler och tätare sändningar. Rapportredaktionen skulle också producera alla extrasändningar vid stora nyhetshändelser.

Från kanalkonkurrens till centralisering

Sveriges Televisions styrelse beslutade också om nya övergripande strategier och mål för televisionen.⁷⁷ Detta innefattade även ett publikmål, som innebar att de två TV-kanalerna tillsammans skulle ha minst 50 procent av tittartiden en genomsnittlig dag. Publikmålet var en viktig policymarkering: SVT skulle aktivt konkurrera med de kommersiella kanalerna om den breda publiken.

Även antalet ordinarie nyhetssändningar utökades.⁷⁸ Mellan 1992 och 1995 fördubblades sändningsvolymen för riksnhetssändningar från 644 timmar till 1386 timmar. Motsvarande volymökning skedde också för de regionala nyhetssändningarna.⁷⁹ Det som tillkom 1993 var *Rapports* morgonnyheter, *Rapports* 17-sändning, regionala nyheter kl. 17.05 samt teckentolkade nyheter. Under 1995 tillkom regionala morgonnyheter.

Hösten 1994 inleddes arbetet med att ge Sveriges Television en ny organisation, som skulle vara bättre anpassad till den nya konkurrenssituationen och de kärva ekonomiska villkoren. Sommaren 1995 förvärrades det ekonomiska läget för SVT då riksdagen beslutade om en mycket stor nerskärning i anslagen för de tre programföretagen. Ännu fler besparingsåtgär-

Åren 1989–1995 var en period då *Aktuellt* arbetade mycket med berättande och formspråk i programmet. *Aktuellt* lämnade t.ex. 1993 den traditionella studiomiljön och började sända direkt från redaktionen. På olika sätt försökte redaktionen profilera programmet mot *Rapport*, men senare även mot TV4:s *Nyheter*. Satsningen på den ekonomiska journalistiken och på de fördjupande reportagen, det nya formspråket och bildtänkandet samt det förändrade nyhetsberättandet var olika uttryck för detta. Nedjma Chaouche var en av de första programledarna med invandrarbakgrund. Programledaren Jarl Alfredius arbetade under många år på radions *Dagens Eko* och kom till televisionen 1986. FOTO: SVT BILD

der blev aktuella. Konkurrensprincipen mellan de två kanalerna, vilken funnits sedan 1969, togs nu slutgiltigt bort och programsättningen i de två sändningskanalerna SVT1 och SVT2 skedde i en gemensam planeringsenhet som ansvarade för koordinationen.⁸⁰ Efter decennier av kanalkonkurrens och successiv decentralisering och regionalisering av verksamheten centraliserades åter makten över SVT:s två kanaler.

M6 med dold kamera och kompromisslös Striptease

I början av 1990-talet inrättade Kanal 1 en särskild grupp för undersökande journalistik, den s.k. M6-redaktionen. Gruppen gjorde en rad mycket uppmärksammade dokumentärer som avslöjade skumraskaffärer i det svenska sam-

Provokativ Striptease med Jan Josefsson

Jan Josefsson började sin journalistiska bana på radions Samhällsredaktion 1975. Mellan 1981 och 1987 var han reporter på Radio Sjuhärad med placering i Borås. FOTO: SVT BILD

Samhällsmagasinet *Striptease* startade i oktober 1991 med Jens Orback som programledare och Mikael Olsson som producent. Programmet utgick genomgående från ett klassiskt underifrånperspektiv på samhället, där folket ställdes mot eliten. Programmets producent Mikael Olsson menade att media har en funktion i det vi kallar demokrati och den är att förhålla sig kritisk och skeptisk till det mesta. Trolöshet är ett bra kännetecken för journalistik och då är det ofta så att man

går in och tar reda på de gånger som lagarna inte fungerar som man tänkt, de gånger enskilda kommer i kläm. Striptease popularitet bygger på perspektivet underifrån, den drabbade, den utsatte mot övermakten. Historier om maktmissbruk, korruption, och annat som ju är nödvändigt för att ge folk ett beslutsunderlag för hur man ska hantera verkligheten, vilka krav som är rimliga att ställa osv.⁸³

Stripteaseredaktionen fick mycket uppskattning för sina undersökande reportage och sin grundliga research. Samtidigt stod *Striptease* för en tesdrivande konfrontationsjournalistik som kunde upplevas som mycket provokativ. Det gällde i synnerhet den journalistik som en av programmets mest profilstarka reportrar stod för, Jan Josefsson. Utrustad med dold mikrofon sökte han upp och konfronterade personer som vägrade ställa upp på intervju eller ens träffa honom. Hårt vinklade reportage och kontroversiella arbetsformer och driven berättarteknik gjorde att reportagen ofta väckte starka känslor, inte bara hos dem som blev utsatta för granskningen. Programmet var också mycket omdiskuterat inom journalistkåren och även inom SVT fanns många kritiker.⁸⁴ Josefsson menade själv i en tidningsintervju att han trivdes

...med att vara både älskad och hatad.

Faktiskt. Jag ägnar mig hellre åt kontroversiell journalistik som jag kan stå för. Efter 20 år som reporter vet jag att man inte kan vara omtyckt av alla. I synnerhet inte som jag ofta går hårt åt dem som har makten att sätta sig på de mindre [...]. Jag provar gränserna och tänjer ibland på dem. Då är det klart att man någon gång passerar gränsen. Mitt engagemang kan ibland förblinda, det erkänner jag.⁸⁵

hället. En kontroversiell metod som användes var hemliga inspelningar med dold kamera, vilket användes t.ex. i *Vita rockar och svarta papper* (1991) om läkare som skrev ut falska sjukintyg mot betalning och i *Förtur till salu* (1992) om svarta affärer med bostäder. I det senare

reportaget utgav sig M6:s reportrar för att vara spekulanter på hyreslägenheter och dokumenterade transaktionerna med hjälp av den dolda kameran. Ett samtal med ett par av hyresgästerna återgavs i dramatiserad form. Ytterligare ett program i samma stil

Serien *Glashuset* startade 1990 med Bo Holmström som programledare. Programmet hade underrubriken "stenkastning i folkhemmet" och en ambition tycks ha varit att inbjuda publiken att skratta åt dumma makthavare och byråkrater. I premiärprogrammet presenterade Holmström programidén på följande sätt:

Glashuset skall bli ett program om vi och dom. "Vi" som styrs av "dom" – det vill säga myndigheterna och byråkraterna och politikerna och kanske framför allt byråkraterna som kring-snärjer våra liv med lagar och paragrafer. Det är byråkraternas och makthavarnas glashus vi skall försöka kasta en och annan sten i.

Reportrar i programmet var Kicki Hultin och Tina Thunander. I programmets studiodel fanns ofta en ironisk och raljerande ton, något som var mindre markerat i de olika reportagen. För att dramatisera berättandet fanns i studion en glaslåda där programledare och reportrar slängde sten; ljudet av glaskrossningen fick sätta punkt – eller snarare utropstecken – efter varje avslöjande inslag. De skandalinriktade och raljanta inslagen minskade med tiden och *Glashuset* blev mera av ett traditionellt samhällsmagasin för granskande journalistik, bl.a. gjordes flera program med anknytning till EU och folkomröstningen om EU 1994.

Bo Holmström föddes 1938 och kom till televisionens *Aktuellt* redan i början av 1960-talet. Holmström hade gått den första TV-kursen vid det nystartade Journalistinstitutet och blev den förste reporter som kom direkt till TV med en särskild journalistutbildning i bagaget. Han gjorde sig snabbt känd som en begåvad, flitig och allsidig reporter, med en naturlig fallenhet för TV-mediet. Bo Holmström blev en av televisionens mest långvariga medarbetare. Mer långvarigt än han tänkte, verkar det som. I en intervju med Kid Sevrin i Expressen den 29 juni 1964 sade den då

Bo Holmström med sten i handen och Kicki Hultin.

25-årige Holmström att han ansåg att 30 år var gränsen för en TV-reporter. Sen skulle han vilja göra något "nyttigt" som att till exempel studera. Holmström har arbetat med det mesta både inom radio och TV. Han var exempelvis 1963 televisionens första egna utrikeskorrespondent i London. Han blev senare bl.a. korrespondent i New York (1969–1973) och var med om att starta *Magasinet* 1979.

var *Bovar, bolag och bulvaner* (1993) om tvivelaktiga affärer som försiggick på den svenska fastighetsmarknaden.⁸¹

Den mest uppmärksammade programserien med undersökande journalistik i Kanal 1 var dock *Striptease* (se ruta).

Striptease var till den yttre formen ett traditionellt samhällsmagasin som leddes av en programledare och där reportage kombinerades med debatt. Då den förste programledaren Jens Orback slutade beslöt man dock att inte ha någon fast programledare utan låta varje

Folke Rydén var under flera år SVT:s Washingtonkorrespondent och gjorde där flera uppmärksammade reportage.

FOTO: BENGT O. NORDIN/SVT BILD

reporter själv presentera sin berättelse.⁸² *Striptease* byggde vidare på traditionen från *Fokus*, *Studio S* och *20:00* med en journalistik inriktad på de klassiska kritiska granskningsuppgifterna: å ena sidan att belysa samhällets baksidor, t.ex. våld, kriminalitet, droger, missbruk och rasism, å andra sidan att granska makthavare inom politik, näringsliv och myndigheter för att avslöja maktmissbruk och ekonomisk brottslighet.

I det första programmet tog man upp tillståndet för den svenska kriminalvården. Som gästreporter medverkade även en av Sveriges mest kända brottslingar, Clark Olofsson, och gav sin syn på saken efter nästan 30 år i fängelse. I programmet ställdes också frågan om Sverige borde införa strängare straff för att motverka brottsligheten.

Dreamteam hos Reportrarna

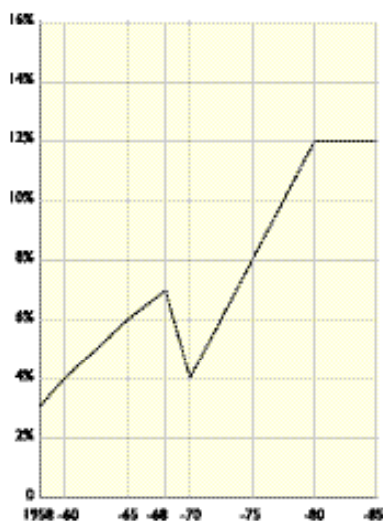
Under 1990-talets första hälft startades flera nya samhällsprogram i TV2. Serien *Glashuset* (1990–1994), som sändes från Malmö i TV2, var ett av de första (se ruta s. 327).

Reportagemagasinet var ytterligare ett – om än kortlivat – samhällsmagasin som startade

våren 1990 i TV2. I varje program fanns ett inslag som gjordes av en inbjuden gästreporter, som inom programmets ram fick möjligheten att göra personligt färgade reportage. Idén vidareutvecklades i den nya serien *Reportrarna*, som startade i januari 1995 i TV2. Programmet sändes från Malmö med Bo Holmström som programledare, men flera reportrar med stjärnstatus fanns med som medverkande, bl.a. Göran Skytte, Jan Guillou och Britt-Marie Mattsson. *Reportrarna* var, enligt producenten, ett försök att komma bort från de traditionella studioprogrammens form och i stället skicka ut reportrar i verkligheten för att göra reportage mitt från händelsernas centrum.⁸⁶ Begripligheten – tonen i tilltalet och språket – var något som *Reportrarna* särskilt skulle arbeta med.⁸⁷

Ett uppmärksammat reportage var *Den stulna drömmen* av Folke Rydén 1995 i TV2. Det handlade om den svarta medborgarrättsrörelsen i USA, 30 år efter Martin Luther Kings marsch i Selma. Mer spektakulärt och sensationsbetonat i titel och ämnesval var *Rasism – har inbördeskriget i Sverige börjat?* med Bo Holmström och Jan Guillou som programledare (TV2 1995). Ett inslag i programmet hand-

Figur 19. Andelen näringslivsnyheter i radio och TV 1958–1985.

Källa: Nyhetsundersökningen, se Appendix.

lade om vardagsrasism – rasism bland vanliga svenskar – och innehöll ”vanligt folks” åsikter, där människor i olika åldrar gjorde uttalanden med tydliga rasistiska och främlingsfientliga tendenser. Flyktingfrågor och rasism var generellt stora frågor i *Reportrarna* under det första sändningsåret. På samma sätt som *Striptease* fick även *Reportrarna* ta emot både kritik och beröm för den undersökande och ibland hårt vinklade och tesdrivande journalistik som bedrevs i programmen.

När det gällde debattprogrammen inom SVT under första delen av 1990-talet var TV2:s *Svar Direkt* fortsatt det ledande med Siewert Öholm som ”tittarnas ombudsman” som ställde de frågor publiken ville ha svar på.⁸⁸ Öholm medverkade även i nystarten av *Kvällsöppet* från Göteborg i TV2 med premiär i januari 1995. I Kanal 1 startades ett nytt debattprogram med titeln *Speciellt* 1992. Programmet leddes, smått revolutionerande, av två kvinnliga debattledare: de politiska journalisterna Karin Andersson och Pia Brandelius. Året efter startade TV2 *Nattöppet* från Umeåredaktionen, ett direktsänt debattprogram på sen kvällstid med Sverker Olofsson som programledare.

Nya teman: ekonomism och det mångkulturella Sverige

Under 1970-talet hade den ekonomiska bevakningen antingen handlat om arbetsmarknadsfrågor eller om kritisk granskning av näringslivets mer ljusskygga affärer och tvivelaktiga moral. I och med det näringslivsvänligare opinionsklimatet i början av 1980-talet ökade intresset för skeendet inom börs- och finansvärlden (figur 19). En ny typ av mer näringslivsorienterad ekonomijournalistik började växa fram.

I TV startade Christer Petersson t.ex. ett särskilt ekonomimagasin, som en avknoppning till *Magasinet* i TV2. I radion startade *Ekonomiekot* 1985. Karaktäristiskt för *Ekonomiekot* var att det var riktat till ”den affärs- och ekonomiintresserade allmänheten” och att det skulle vara en nyhetsservice och ”ej ett magasinopro-

gramledarna för *Speciellt*, Karin Andersson och Pia Brandelius, var två av Sveriges Televisions mest rutinerade politiska reportrar. Pia Brandelius (t.v.) kom till Ekoredaktionen redan 1965 som politisk och facklig reporter. Hon gjorde sig känd som en skicklig intervjuare och fick efter hand ansvar för olika politiska specialprogram, bl.a. i valrörelserna. År 1980 gick hon till televisionen och blev politisk reporter på *Aktuellt*. Även Karin Andersson kom från Ekot. Hon blev reporter och programledare inom SVT 1990. FOTO: BJÖRN EDERGREN/SVT BILD

gram med reportage från fältet”. Man räknade med ca tio telegram per sändning, även sådana ”som normalt inte anses värda att göra Ekoinslag av skall här kunna redovisas”.⁸⁹ Trots att Ekot kom att behålla huvuddelen av den traditionella näringslivsbevakningen var satsningen på ett särskilt ekonomieko inte populär på Ekoredaktionen. En redaktionssekreterare karakteriserade det hela – sedan beslutet tagits – som ”den mest omsorgsfullt spolade programidé som kommit fram under ledningsgruppens historia”.⁹⁰ Många av de äldre medarbetarna

upplevde det nya programmet som en alltför stor eftergift till det förändrade samhällsklimatet.⁹¹

Den nya ekonomijournalistiken

Under 1990-talet expanderade ekonomijournalistiken kraftigt i både radio och TV. I SVT startade t.ex. *A-ekonomi* i Kanal 1 1990, som var den första specialiserade nyhetssändningen i televisionen förutom sporten. Den nya ekonomijournalistiken blev mycket omdiskuterad. Efter 1980-talets yuppieera och bankernas ekonomiska problem i början av 1990-talet kritiserades ekonomijournalisterna för att inte ha fungerat som oberoende och kritisk granskare av förändringarna inom finans- och fastighetsvärlden. Journalisterna drogs med i marknadsyran och, menade kritikerna, kom att gå de ekonomiska makthavarnas ärenden.⁹²

Vid starten av *A-ekonomi* var många Aktuelltmedarbetare negativa till den profilförskjutning som det skulle innebära att särskilt betona den ekonomiska bevakningen. Det var samma diskussion som hade förts på Ekot, då *Ekonomiekot* startade 1985. Debatten om ekonomijournalistikens kvalitet och oberoende tilltog mot slutet av 1990-talet. I ett av radions *Studio Ett* sommaren 1996 gick t.ex. Jan Guillou till attack mot de svenska ekonomijournalisterna i allmänhet och *A-ekonomis* i synnerhet, som anklagades för att vara korrupperade med ett moderat politiskt uppdrag.⁹³ Förespråkarnas argument för att bygga ut ekonomibevakningen var bl.a. det ökade intresset för och betydelsen av börs- och finansvärlden under 1990-talet och att det fanns ett stort tittarintresse.

Programledare för *Plus* var Sverker Olofsson. På bilden testar han ett fläckborttagningsmedel som visar sig vara verkningslöst. Kläderna blir bara smutsigare, och han dumpar symboliskt skjortan och medlet i redaktionens soptunna. Olofsson hade sin bakgrund inom ljudradion och hade varit reporter både inom lokalradion och riksradiation i Umeå. 1980 började han på Sveriges Television. FOTO: SVT BILD

Aktuelltschefen Stig Fredrikson arbetade under sin tid inom radio och TV i huvudsak med utrikesbevakning. Han kom till Ekoredaktionen 1976 efter att ha arbetat på nyhetsbyrån TT, bl.a. som Moskvakorrespondent för de nordiska nyhetsbyråerna. 1979 blev han utrikeschef på *Aktuellt*. Efter några år som TV:s Washingtonkorrespondent blev han utrikeskommentator och 1993 Aktuelltschef.

FOTO: BO-AJE MELLIN/SVT BILD

Radions utlandsorganisation ökade något efter mitten av 1980-talet. År 1985 hade radion haft 12 reportrar fast stationerade i olika länder, 1995 fanns det 15. För televisionen var antalet reportrar konstant: SVT hade 1995 8 fasta reportrar, 5 fotografier och 3 stringers. Televisionens reportrar fanns i Berlin, Bryssel, Moskva, Washington och Wien. Radions korrespondenter fanns i Berlin, Bryssel, Helsingfors, Hongkong, Kairo, Kapstaden, Köpenhamn, London, Mexico City, Moskva, New York, Oslo, Warszawa, Washington och Wien.

Den nya informationsteknologin förändrade utrikesjournalistikens villkor. Den digitala tekniken möjliggjorde blixtsnabba överföringar av information mellan kontinenter. Den mindre och mer lätthanterliga produktionstekniken underlättade arbetet på fältet. Snabbare resor och förbättrade transporter gjorde att svenska reportrar mycket snabbt kunde ta sig mellan länder. I den nya världen som hela tiden tycktes krympa ansågs det inte längre lika viktigt att ha reportrar fast

stationerade utomlands – det motiverade nerskärningar i utlandsorganisationen. Det förekom dock också kritik mot den "brandkärsjournalistik" som riskerar att skapas när svenska reportrar skickas ut från hemmaredaktionerna för att producera snabba rapporter från den senaste katastrofen eller krishärden. Reportern saknar då den fördjupade kännedom om förhållanden i olika länder som skapas när man lever i den kultur man är satt att bevaka. Trots att antalet utrikeskorrespondenter inte ökade var utrikesbevakningen ändå ett av SVT:s trumfkort i förhållande till TV4. Visserligen var andelen utrikesnyheter ungefär lika stor i SVT:s nyhetssändningar som i TV4:s, men i SVT fanns de fördjupande utrikesreportagen från egna reportrar. Av de längre "på platsen"-reportagen i SVT år 1995 var 31 procent i *Rapport* och 33 procent i *Aktuellt* utrikesreportage, i TV4 endast 2 procent. De längre reportagen i *Nyheterna* ägnades i stället åt svensk politik (29 procent) och sociala frågor (24 procent).

Alexandra Pascalidou, som tog över som programledare för *Mosaik* 1995, är född i Rumänien men har studerat i Sverige. *Mosaik* var hennes första TV-produktion, men hon blev senare även reporter på *Striptease*. FOTO: BJÖRN EDERGREN/SVT BILD

Från början hade *Mosaik* en mycket stark betoning på Balkanländerna, Grekland och Turkiet. Ett återkommande tema var det svenska motståndet mot att ta emot flyktingar. Reportrarna gjorde redan i det första programmet besök i kommuner som inte vill ta emot flyktingar, samtidigt som man tog upp behandlingen av fångar i Turkiet. *Mosaik* innehöll en blandning av kultur, reportage och underhållning (invandarmusik). Samtliga programledare hade invandrarbakgrund. Programmet fick ett publikt genombrott 1995 då Alexandra Pascalidou tog över som programledare och man fick en bättre sändningstid. Pascalidou ville att *Mosaik* skulle innehålla "mindre hemlandsromantik och mer verklighetsskildringar" i syfte att ge en mer nyanserad bild av det multikulturella Sverige.⁹⁷

Det fanns emellertid också program som behandlade det ekonomiska skeendet på plånboksnivå. Programmet *Plus* introducerade en ny typ av miljöinriktad konsumentjournalistik inom televisionen. Vardagsrelevansen för publiken sattes i centrum och med i studion från starten var en soptunna där programledaren Sverker Olofsson symboliskt dumpade dåliga produkter (se ruta s. 330). *Plus* blev en stor framgång för TV2:

Vi har egentligen aldrig jobbat i motvind. När vi började var det finansvalparnas och yuppie-nallarnas tid. Det fanns inget TV-program som brydde sig om kvaliteten på glödlampor eller hur vanliga kunder blev bemötta i banken.⁹⁴

Om *Plus* kunde beskrivas som ett miljöorienterat konsumentprogram, var programmet *E-fekt* i TV2 snarast det omvända: ett konsumentorienterat miljöprogram. Det startade 1993 med Pia Fridén som programledare och gjordes av Karlstadsdistriktet. *E-fekt* skilde sig markant från den journalistik som etablerats i t.ex. *Miljöbilder*, med dess larmrapporter och jakt på miljöbovar. I *E-fekt* betonades i stället miljöfrågorna i vardagen, bl.a. livsstilsfrågor, gröna alternativ, miljövänlig konsumtion och miljövänliga varor.

Ett annat tema som på olika sätt kom att genomsyra programverksamheten under 1990-talet var det nya mångkulturella Sverige. Invandring, flyktingfrågor och rasism var återkommande frågor i både debattprogram och samhällsreportage, men också i nyhetsprogrammen.⁹⁵ Särskilda TV-program för invandrare hade funnits sedan 1975, då *Invandrardags* startade i TV2. I radio hade särskilda nyhets-sändningar på serbokroatiska, grekiska och turkiska inletts 1974. Några reportrar och översättare som gjorde dessa program fick också i uppdrag att arbeta med *Aktuellt för invandrare*.⁹⁶ Vid omorganisationen av Sveriges Television 1987 skapades en särskild invandrarredaktion, som skulle ansvara för samtliga invandrarprogram. Redaktionen producerade veckomagasinet *Mosaik*, med start 1987 i Kanal 1.

Gordana Pavlovic var den första programledaren. I *Mosaik* fick också televisionen ett samhällsmagasin som skulle ge en mer nyanserad bild av de nya svenskarna än den som förekom i de övriga aktualitetsprogrammen. Programmet skulle ge plats åt nya röster och visa andra bilder av invandrare, inte minst invandrarnas egna perspektiv på temat invandrare i Sverige. *Mosaik* skulle också göra annorlunda reportage från invandringssländerna.

I de särskilda invandrarprogrammen gavs personer med invandrabakgrund för första gången tillträde till offentligheten genom radio och TV. I de övriga aktualitetsprogrammen var personer med en annan etnisk bakgrund än svensk sällsynta. En av de första programledarna med invandrabakgrund var Nedjma Chaouche i *Aktuellt*, som rekryterades från *ABC* 1993.⁹⁸

Riksradiön: Nya Kanalen och seriejournalistik

Perioden efter mitten av 1980-talet kännetecknades av ett allt närmare samarbete mellan Ekot och Samhällsredaktionen. Inom ramen för P1 blev en samverkan mellan Ekot och *Kanalen* naturlig, bl.a. i syfte att minska onödigt dubbelarbete. I början av 1991 förelåg till och med interna skisser till ett samgående i en gemensam aktualitetsredaktion.⁹⁹ Någon sammanläggning blev det dock inte, men samarbetet fortsatte och blev särskilt påtagligt i och med starten av *Nya Kanalen* i början av 1992.

Nya Kanalen var ett sätt att strukturera om programmet genom att ge det fasta inslag på olika dagar. På måndagar ingick ett EG-magasin, på onsdagar "Korsdrag" med en vänster- och en högerpolitiker som utfrågare av någon aktuell person och på fredagar ett hemma-hos-besök hos någon känd person.¹⁰⁰

Undersökande radiojournalistik

Ännu ett samarbetsprojekt mellan Ekot och Samhällsredaktionen var inrättandet av en

särskild grupp för undersökande journalistik 1992. Målen var mycket högt satta, men organisationen kom i praktiken att bestå av en person samt ytterligare en "fast medlem" på sex månader åt gången.¹⁰¹ Verksamheten skulle bygga på större projekt initierade av medarbetarna på båda redaktionerna och resultaten sändas inom ramen för existerande program – Ekot och *Kanalen*.

Den nya typen av undersökande journalistik kom att påverka Ekots karaktär. Något som närmast kan kallas en serie- eller följetongsjournalistik växte fram eftersom de grävarprojekt som genomfördes vanligen avsatte sig i ett stort antal inslag.¹⁰² Seriejournalistiken, som inte var unik för radio utan snarast hade sina rötter i dagspressen, kom att väcka kritik mot Ekoredaktionen. Kritikerna beskrev den som en kampanjjournalistik som var ovärdig Ekot. Hösten 1992 anmäldes till Radionämnden en serie på tio inslag där verksamheten på ett privat servicehus – Trossen i Stockholm – ifrågasattes. Anmälaren – servicehusets ägare – ansåg att Ekot givit en felaktig bild av situationen.¹⁰³ Radionämnden valde dock att fria inslagen även om man kritiserade påannonseringen som alltför generaliserande.

Dagens Eko – radions centrala nyhetsredaktion

Det nya Sveriges Radio som såg dagens ljus 1992 avsåg att sammansmälta riksradios och lokalradios verksamheter (se nedan om lokalradion). Den viktigaste signalen var kanalstrukturen. Den profileringsmodell som valdes innebar att P1 fortsatt skulle vara "den seriösa, talade kanalen" med inriktning på nyhetsfördjupning, samhällsorientering och kulturdebatt, medan P3 och P4 skulle formas för yngre respektive äldre lyssnare och den tidigare lokalradion skulle utgöra stommen i P4-kanalens regionala programstruktur.

I den nya programstrukturen var det Ekoredaktionens uppdrag att vara ljudradios "centrala redaktion för insamling, värdering och presentation av nyheter".¹⁰⁴ Ekoredaktionen

Ekochefen Olle Stenholm kom från Dagens Nyheter till Ekoredaktionen 1967. Han gick över till *Rapport* 1970 och var under olika perioder under 1970-talet utrikeskorrespondent innan han 1979 blev utrikeschef. Efter några år som projektledare för *Magasinet* blev han 1993 chef för Ekoredaktionen. Efter bara ett år lämnade han denna post och blev programledare för SR:s *Efter 3*. År 2000 blev han Allmänhetens pressombudsman (PO).

FOTO: MICKE GRÖNBERG/SVT BILD

såg dock ingen anledning att smälta samman sin organisation med lokalradions regionala nyhetsredaktioner, utan framhöll att man skulle "ha en komplett organisation av nyheter över hela landet", samtidigt som man skulle "visa stor generositet och öppenhet gentemot övriga delar av radion". För Ekoredaktionen innebar förändringen att man fick ett annat ansvar för P4-kanalen, som nu även skulle rymma nationella sändningar. Kanalen skulle i den nya organisationen bli mer nyhets- och aktualitetsinriktad. Ledningen för det nya ljudradiobolaget ställde sig samtidigt tveksam till Ekoredaktionens nationella ambitioner – minst en Ekoreporter för varje tidigare lokalradiostation – och följden blev att antalet fasta

Ekomedarbetare utanför Stockholm trots allt kom att minska.

När *Kanalen* startade 1981 var syftet att skapa ett nytt dagligt samhällsmagasin med egna reportage. Under 1980-talet kom denna typ av program att öka kraftigt. I ljudradions P1 kom program som *Tendens* och *Direkt* och i P3 *Efter 3*. Det visade sig därmed allt svårare att upprätthålla en tydlig profil på den sena eftermiddagens centrala samhällsprogram i radio. 1992 års nysatsning på programmet i form av *Nya Kanalen* ändrade inte bilden. I stället kom 1993 ett nytt program: *Studio Ett*.

Studio Ett avsåg att betona aktualiteterna: "dels kommentera och fördjupa dagens in- och utrikespolitiska händelser, dels genom eget journalistiskt arbete lyfta fram viktiga företeelser i samhället".¹⁰⁵ En annan nyhet var den långa sändningstiden (kl. 16.00–17.45) med avbrott endast för Ekosändningen kl. 16.45–17.00. Förebilden var den amerikanska public service-radions välkända *All Things Considered*.¹⁰⁶ Grundtanken var att ge sammanhang hellre än konfrontation, liksom att vara både engagerande, provocerande och underhållande. De pelare som programmet vilade på var bl.a. Sveriges Radios utrikeskorrespondenter, medarbetare ute i landet och samarbetet med Ekoredaktionen.

Studio Ett blev snabbt Samhällsredaktionens centrala program. Detta förstärktes av att förmiddagsmagasinet *Direkt* redan hösten samma år gick upp i *Studio Ett*, som därmed fick både en morgon- och en eftermiddagsutgåva. Motivet var att "skrota den interna konkurrensen" och "skapa kontinuitet i utgivningen".¹⁰⁷ Samtidigt byggde programmet på ett fungerande samarbete med Ekoredaktionen. Två medarbetare från Ekot placerades på Studio Ett-redaktionen. Under våren 1994 började samarbetet gnissla i och med att Ekot inte längre ville bidra med medarbetare. Olle Stenholm, som hösten 1993 efterträtt Erik Fichtelius som Ekochef, talade om ett "ensidigt bistånd" från Ekoredaktionen. Samhällsredaktionen klagade hos P1-ledningen och

Yngre väljer kommersiella kanaler – äldre är trogna public service

Radiomarknadens förändring medförde en mycket klar segmentering av publiken, framför allt efter ålder. Det var personer under 35 år som lyssnade på den nya kommersiella radion, medan de som var 50 år och över knappast lyssnade på någon privat kanal överhuvudtaget. Bland de yngsta hade de nya kanalerna över 80 procent av lyssnartiden och bland dem mellan 20 och 35 år var andelen 60 procent.

Televisionen uppvisade samma publikmönster. Den första större förändringen i svenskarnas förutsättningar för TV-tittande var tillgången till satellitkanaler via kabelnät i mitten av 1980-talet. Satellitkanalerna kom dock till en början att knappast påverka det totala TV-tittandet.¹¹⁰ De kanaler som väckte störst intresse var de som erbjöd musik och underhållning.¹¹¹

Starten av TV 4 som marksänd kanal och en utökning av antalet svenska satellitkanaler i kombination med en ökad satellittillgång genom hushållsparaboler medförde att Sveriges Television i början av 1990-talet började tappa publikandelar. Den totala tittartiden steg förhållandevis litet, men den delades upp på ett ökat antal TV-kanaler. Mellan 1987 och 1995 minskade SVT:s andel av den samlade TV-tittartiden från 97 till 51 procent. Under samma tid växte TV4 till den största enskilda TV-kanalen i de svenska hushållen. De utländska kanaler som bidrog med den största ökningen i satellitutbudet spelade endast en marginell roll för tittandet.

Till skillnad från ljudradiopubliken uppvisade inte TV-publiken någon större kanaltrohet, utom

för nyhetsprogrammen. I stället var det vissa specifika programtyper som drog publik, i synnerhet långa nyhetsprogram (*Rapport* och *Aktuellt*), sport och nöjesprogram.

Skillnaderna mellan tittande på faktaprogram och underhållning ökade. Så länge Sveriges Television hade en viss koordinering i programtablå gjorde låg- och högutbildade ett i huvudsak likartat programval. Det var i linje med public service-uppdraget att särskilt lågutbildade skulle ta del av samhällsprogrammen. I och med den ökade konkurrensen mellan olika kanaler blev möjligheterna att påverka tittarvanorna mindre och de lågutbildade minskade bl.a. sitt nyhetstittande samtidigt som deras tittande på underhållning och nöje ökade.¹¹²

I den nya konkurrenssituationen fick SVT – på samma sätt som Sveriges Radio – överlag en äldre publik. De äldre var dessutom mera trogna SVT, medan de yngre "zappade" mellan olika kanaler. Av de svenska kanalerna hade ungdomarna en preferens för TV4. I gruppen 15–24 år hade SVT endast en tredjedel av tittartiden 1996, medan man bland de äldsta hade närmare två tredjedelar. I den senare gruppen hade TV4 endast en fjärdedel av tiden. Samma mönster upprepades för nyhetsprogrammen. I åldersgruppen upp till 29 år var det fler som såg *Nyheter* i TV4 än *Rapport* i SVT2 (tabell 9). Det som vid mitten av 1990-talet bidrog till de höga tittarsiffrorna för *Rapport*, liksom för de regionala nyheterna, var programmets starka ställning hos de äldre.

Tabell 9. Tittandet på olika nyhetsprogram minst fem gånger i veckan i olika grupper 1996 (procent).

PROGRAM	KÖN		ÅLDER						UTBILDNING		
	Män	Kv.	15–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–75	Låg	Medel	Hög
Aktuellt SVT 1	42	35	11	19	33	34	44	60	41	31	42
Rapport SVT 2	43	40	7	14	26	34	53	77	48	33	39
Nyheterna TV4	28	31	19	31	33	35	24	30	31	28	27
TV3 Direkt	7	6	11	14	8	6	3	2	6	8	5
Reg. nyh. SVT 2	32	33	5	8	17	25	43	63	40	24	26
Lok. nyh. TV4	16	20	7	14	16	19	18	26	23	15	13

Källa: SOM-undersökningen 1996, Göteborgs universitet.

fick gehör. Stenholms problem med att administrera samarbetet med Samhällsredaktionen var en av förklaringarna till att han redan i december 1995 ersattes av Lisa Söderberg som Ekochef.¹⁰⁸

År 1995 skedde också en annan stor förändring: TT:s radionyheter upphörde i och med årets utgång. Därmed gick en epok i graven efter 70 år.¹⁰⁹ TT-nyheterna hade sedan 1970-talet marginaliserats inom Sveriges Radio som en följd av att Ekoredaktionen fick det samlade nyhetsansvaret. TT försvann dock inte från etern, eftersom man redan då hade börjat sända nyheter i den privata lokalradion.

Lokal nyhetskonnkurrens

Den nya public service-koncern som bildades 1979 innebar att Sveriges Radios ensamrätt till traditionell rundradio i Sverige i praktiken bibehölls. Sveriges Radio förlorade visserligen ensamrätten på lokala sändningar genom att närradion tillkom, men närradion var en för- eningsradio som inte innebar någon egentlig konkurrens. I mitten av 1980-talet kom dock närradions karaktär att förändras, i första hand genom att ett stort antal nya typer av föreningar blev intresserade av att sända.¹¹³ Det stora genombrottet kom 1986 då antalet sändande föreningar översteg 1500 – nästan en fördubbling i förhållande till 1985 – och de politiska organisationernas andel av sändningstiden fördubblades. På flera håll började lokala föreningar att samarbeta och etablera en lokal programverksamhet. Ett exempel var Radio Nova i Vagnhärad.

Ett uttryck för den förändrade synen på närradion var att vissa organisationer började använda sig av den kommersiella radions form, t.ex. Radio City i Göteborg, finansierad av Svenska Arbetsgivareföreningen. Framgången för SAF-radion medförde att även arbetarrörelsen startade radiosändningar av likartad karaktär, t.ex. Radio FM i Stockholm och Göteborg.

Uttunnad lokalradio i egen kanal

Också Sveriges Lokalradio kom under samma period att ändra inriktning. I och med den nya avtalsperioden fick lokalradion 1987 en egen kanal. Därmed ökade lokalradions sändningstid kraftigt – mellan 1985 och 1990 i det närmaste tredubblades antalet sändningstimmar per dag – samtidigt som anslagen inte kom att motsvara ökningen i programtid. I början av 1980-talet kostade lokalradiosändningarna i genomsnitt ca 16000 kr per timme; år 1991 hade den genomsnittliga timkostnaden – huvudsakligen som en följd av att den längre programtiden fylldes med billiga program av typen studioprät – sjunkit till ca 5000 kr.¹¹⁴

Expansionen återverkade givetvis på programinnehållet. Det som ökade var grammo-fonmusiken, medan nyheterna minskade sin andel av sändningstiden från ca 30 procent 1985 till ca 10 procent 1992. Trots att nyheterna bara svarade för 10 procent av utbudet stod de för närmare 35 procent av lokalradions kostnader.¹¹⁵ Med de resurser som stod till lokalradions förfogande var det inte möjligt att öka nyhetsutbudet.

Lokalradion i egen kanal blev dock inte den publika framgång som man hoppats på inom lokalradioledningen. Publikandelarna minskade drastiskt: från ca 40 procent lyssnare per dag då lokalradion sände i P3 till mindre än 25 procent i den egna kanalen.¹¹⁶ Situationen kom emellertid att klart förbättras genom den kanalprofilering som genomfördes av Sveriges Radio, sedan riks- och lokalradion slagits samman. Genom att låta P4 bli en mix av populära riksprogram från tidigare P3 och den lokala programverksamheten ökade attraktiviteten. P4 kom snart att bli Sveriges Radios publikmässigt starkaste kanal, vilket gav de lokala programmen en större publik.

Start av privat lokalradio

Beslutet om privat lokalradio fattades förhållandevis snabbt. Underlaget var en departementspromemoria, framlagd våren 1992.¹¹⁷ Förslaget var att marknätet skulle öppnas för en lokal privat radio präglad av "självständighet och lokal förankring". Dessutom ville man motverka en utveckling "där de lokala stationerna främst kommer att tjäna som relästationer för centralt producerade program". I syfte att stimulera yttrandefriheten skulle de regler om opartiskhet och saklighet som fanns inom public service-verksamheten inte gälla. Det markerades att den privata radion skulle benämnas just lokalradio. Sveriges Radios sändningar, som i huvudsak varit regionala, skulle i stället anges med stationsnamn inom den nya P4-kanalen.

Sändningstillstånden för privat lokalradio skulle erbjudas intresserade genom offentlig auktion. De auktioner som hölls under 1993 visade att flertalet tillstånd kom att – för relativt höga priser – gå till företag som ville formera nationella nätverk. Nätverkens karaktär skilde sig åt. NRJ var en i huvudsak centraliserad radiokanal medan Rix var något mer lokalt förankrad genom att lokala dagstidningar ofta var delägare. Mest lokala var de stationer som låg utanför kedjorna, särskilt Radio Match-gruppen (nätverket Fria Medias Moder). De skilda inriktningarna avspeglade sig i programverksamheten; NRJ hade nästan uteslutande en central programförsörjning, medan Match-gruppen främst byggde på lokal produktion. De stationer som försökte sig på en samhällsinriktad profil, t.ex. kvinnoradion Radio Q, fick en kort livstid.¹¹⁸

Kommersiella radionyheter

Den privata lokalradion satsade i första hand på musik men även på nyheter. Alla de stora nätverken erbjöd från starten centralt producerade nyheter och i början av 1996 fanns tre nationella nyhetsleverantörer: nyhetsbyrån TT och nyhetsredaktionerna på de två privata TV-kanalerna TV3 och TV4. När TV4 lade ner

sin radionyhetsjänst i början av 1997 kom den att ersättas med TT Radio, som därmed blev helt dominerande i fråga om riks- och utrikesnyheter inom den privata radiosektorn. De nya nätverkens nyhetstjänst kom därmed att uppvisa stora likheter med den som hade funnits på Radiotjänst under dess första decennier: nationella och internationella telegramnyheter i kommunikéform producerade av TT.

Medan i stort sett alla stationer hade rikstäckande nyhetssändningar fanns det stora variationer i fråga om lokal nyhetsbevakning. Omfattningen av lokala nyheter inom olika nätverk följde i stort karaktären hos programverksamheten i övrigt. Inom nätverket Fria Medias Moder hade våren 1997 nio av tio stationer en reguljär lokal nyhetsverksamhet, varav sex hade lokalt anställda journalister. Den andra ytterligheten representerades av NRJ, där ingen av de drygt 20 stationerna hade någon reguljär fast lokalnyhetsservice och de lokala inslagen låg på två procent eller mindre av det samlade utbudet.¹¹⁹ Ett exempel på en station som valde att inrikta sig på det lokala var Radio Stella i Helsingborg, medlem i nätverket Fria Medias Moder, ägd av den lokala tidningen Helsingborgs Dagblad. Stationen sände från starten lokala nyheter och reportage regelbundet och nådde relativt höga publik-siffror; i början av hösten 1996 hade man en genomsnittlig andel lyssnare på ca 20 procent. Utmärkande var att de lokala nyheterna var inriktade på Helsingborg med omnejd. Stationen kunde därigenom rida på den kritik som lokalt förekom mot P4 Radio Malmöhus för att denna skulle ha framhåvt Sydsåne på Nordväst-sånes, särskilt Helsingborgs, bekostnad.

Även de privata stationer som faktiskt sände lokala nyheter hade trots allt en begränsad egen nyhetsbevakning. Få hade vad som kan betraktas som en självständig nyhetsredaktion. Exempelvis hade Radio Stella tre journalister, att jämföra med den lokala dagstidningens – Helsingborgs Dagblads – drygt 110. De flesta stationer med lokalbevakning hade normalt en enda journalist anställd. De stationer som

Tabell 10. Ämnesinriktningen i Sydnytt, Radio Malmöhus, Tvärsnytt, Radio Örebro, Nordnytt och Radio Norrbotten, 1990–1995 (procent).

	Sydnytt	Radio Malmöhus	Tvärsnytt	Radio Örebro	Nordnytt	Radio Norrbotten
Samhällsekonomi	5	5	17	14	19	16
Politik	8	11	4	5	8	8
Sociala frågor	11	19	22	19	12	10
Energi och miljö	7	6	9	8	7	11
Näringsliv	11	14	9	8	16	14
Olyckor och brott	20	18	10	14	6	8
Kultur och nöje	7	2	2	6	4	1
Human interest	11	5	4	5	8	1
Sport	5	3	12	7	10	21
Övrigt	15	17	11	14	10	10
Summa	100	100	100	100	100	100
Antal inslag	149	356	180	436	165	265

Kommentar: Uppgifterna i tabellen bygger på en undersökning av 2 nyhetsveckor i mars och 2 i oktober i Sydnytt, Tvärsnytt och Nordnytt under 1990 och 1995 samt Radio Malmöhus, Radio Örebro (1990, 1995) och Radio Norrbotten (1990). Tabellen omfattar både telegramnyheter och reportage. Se vidare Nyhetsundersökningen, Appendix.

hade lokala tidningar som ägare, t.ex. Rix-stationerna i Umeå, Gävle och Sundsvall, byggde på ett lokalt nyhetssamarbete mellan radion och tidningen. I andra fall var det radions programpresentatör som läste nyheter från de lokala tidningarna på samma sätt som skedde i den första radion före 1925.

Nyheter i privat lokal-TV

I det första avtalet mellan staten och TV4, för perioden 1992–1998, stadgades villkoren för koncessionen. När det gällde lokal och regional verksamhet hade TV4 åtagit sig att bygga upp ett regionalt programcentrum och en Europaredaktion i Malmö samt att etablera ”kvalificerade nyhetsredaktioner” i Göteborg och Norrland och en sportredaktion i Göteborg. Vidare förband man sig att teckna avtal med 20 lokala produktionsbolag utanför storstadsregionerna för den regionala nyhetsbevakningen.

Lokala TV-bolag

Den lokala verksamheten inom TV4 innebar att man knöt kontakt med lokala programbolag som tidigare sänt främst inom kabelnät. Dessa kunde nu få tillgång till ett fönster i TV4 och sända via etern inom sin region. Den lokala programverksamheten kom dock inte att prioriteras utan TV4-ledningen såg de lokala programbolagen främst som producenter av lokala inslag för nationell sändning. På denna punkt fanns det således klara paralleller med hur Sveriges Radio värderade regional-TV under 1970- och 1980-talen.

Lokala nyhets- och magasinssändningar kom dock igång fr.o.m. 1992. Verksamheten var organiserad så att de lokala bolagen köpte tid från TV4 och finansierade sina sändningar med lokal reklam. De lokala sändningarna fick måndag till fredag ett fönster i programtablan under s.k. tidig kväll – mellan kl. 17.30 och 18.30. Tre år senare gavs de lokala bolagen även vissa möjligheter att gå in i TV4:s morgonsändningar med korta nyhetsinslag. Under de

Radionämnden 1985–1995

Antalet anmälningar till Radionämnden (fr.o.m. 1 juli 1994 Granskningsnämnden för radio-TV) låg i slutet på 1980-talet på omkring 700 per år, men började falla efter 1992. I mitten på 1990-talet var anmälningarna nere i omkring 600.

Flertalet av anmälningarna till Radionämnden var riktade mot public service-företagen, även sedan TV 4 etablerats. Exempelvis avsåg 85 procent av anmälningarna 1993 SVT och SR, medan bara 15 procent var riktade mot TV4. Skillnaderna minskade därefter något, främst genom att SVT och SR fick färre anmälningar.

Andelen fällande beslut pendlade under perioden 1985–1994 mellan fem och tio procent, men ökade till 13 procent 1995. TV4 fälldes dock i betydligt större utsträckning än SVT. En förklaring är att en stor del av dessa fällanden gällde reklamreglerna (ca hälften av fällandena dessa år) där ärendena hade initierats av Radionämnden själv. En möjlig tolkning är att det större antalet anmälningar mot public service-företagen hängde samman med att allmänheten ställde högre krav på dem än på en kommersiell kanal. Det blev i stället Radionämnden som fick granska hur TV4 fullgjorde sitt uppdrag. En annan tolkning är att TV4 i sitt programutbud försökte undvika kontroverser medan SVT bedrev en mer aktiv journalistik.

Mycket tyder dock på att radio- och TV-verksamheten generellt uppfattades som mindre

kontroversiell än på 1960- och 1970-talen. Tidigare kunde ett enskilt inslag i nyheterna väcka en folkstorm och anmälningarna till Radionämnden strömmade in. På 1990-talet hörde det till sällsyntheterna att enskilda program orsakade motsvarande uppståndelse, åtminstone för någon längre tid. De mest svårhanterliga och kontroversiella ämnena under 1990-talet tycks ha varit invandring och rasism, där flera program väckte stor debatt.

Nyhetsprogrammen, som under föregående period tillhörde de oftast anmälda inslagen i TV-verksamheten, blev allt mer sällan föremål för kontroverser. Först när flera andra medier samtidigt också uppmärksammade en fråga eller en person kunde TV-nyheterna bidra till att skapa opinionsvågor. Den s.k. drevjournalistiken, där alla medier hakar på varandra och tillsammans driver en debatt eller jagar en misstänkt makthavare, tilltog under 1990-talet. Det var ett uttryck för det nya mediesamhället som, enligt en norsk medieforskare, kännetecknas av "ett överskott på information och ett underskott på uppmärksamhet".¹⁰ Endast det mest spektakulära eller sensationella lyckas fånga intresset hos en större publik för en längre tid. Andelen ärenden i Radionämnden som gällde angrepp på person, där rapporteringen upplevdes gå för nära in på privatlivets område, ökade.¹¹ Personcentreringen tilltog och journalistiken blev mer närgången, framför allt i televisionen.

Tabell 11. Antalet anmälningar till Radionämnden 1985–1995.

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Totalt	728	655	824	789	706	699	694	659	622	657	573
SVT	491	379	513	448	458	494	477	405	347	311	287
SR (+LRAB)	225	261	297	264	240	196	210	202	178	166	127
UR	12	15	14	(77)*	8	9	7	6	7	3	8
TV 4								46	90	114	83
Övriga**										63	68
Beslut	500	446	532	544	433	470	621	453	562	506	568
Fällanden	27	31	47	54	30	38	33	34	39	51	72
Procent fällanden	5%	7%	9%	10%	7%	8%	5%	8%	7%	10%	13%

* 70 anmälningar avsåg ett enda program.

** Främst privat lokalradio och närradio.

Källor: Radionämnden anser... 1985–1993; Granskat och klart 1994 och 1995.

fyra första åren – 1992–1995 – kom 16 lokal-TV-bolag igång med sändningar. Det karaktäristiska var att dessa bolag hade sin bas i lokala dagstidningar, varav några redan varit verksamma med lokala nyhetssändningar via kabel-TV, t.ex. Vestmanlands Läns Tidning.¹²⁰

Även om TV4 kallade sändningarna lokal-TV var de ofta regionala till sin karaktär. Förklaringen var att sändningarna ofta producerades för att täcka mindre områden än de sändes över, bl.a. beroende på att lokala TV4-bolag inte fanns i hela landet. I några fall täckte de mindre områden än Sveriges Televisions regional-TV-sändningar, men skillnaden var förhållandevis liten och gällde egentligen endast Stockholms- och Göteborgsområdena. Bemanningen var också blygsam. Vanligen handlade det om totalt ett tjugotal personer som både skulle svara för lokala sändningar och bidra med lokala nyheter till TV4:s nationella nyheter.

Ett huvudproblem i lokal-TV-verksamheten inom TV4 var svårigheterna att nå acceptabla publiksiffror som kunde göra sändningarna intressanta för annonsörer – i samtliga fall låg publikandelen klart lägre än för Sveriges Televisions regional-TV-nyheter. Inför den nya avtalsperioden 1997–2002 fanns det även funderingar inom den nationella TV4-ledningen att helt upphöra med dessa sändningar av ekonomiska skäl; efter en kompromiss kom dock sändningarna att fortsätta.¹²¹

Regionala nyhetskulturer

Den privata lokalradions införande innebar helt förändrade villkor för den lokala och regionala nyhetsverksamheten inom public service-företagen. Den främsta effekten av den nya konkurrensen var en ökad lokal differentiering; de regionala skillnaderna mellan nyhetssändningarna på olika orter ökade.

Under 1990-talet fanns stora lokala och regionala variationer när det gällde nyhetsurvalet i programmen. Det hade vuxit fram påtagligt starka regionala nyhetskulturer inom SVT.¹²² Samhällsbevakningen var mer markerad i

norra Sverige, där ekonomi, näringsliv och arbetsmarknad dominerade nyhetssändningarna. I södra Sverige fanns en lättare och något mer sensationsbetonad nyhetsprofil, med mer olyckor, brott, kultur och nöje. Nyhetsprioriteringen i *Tvårsnytt* och *Radio Örebro* låg någonstans mitt emellan den i de nordliga och sydliga regionerna, men hade mest gemensamt med nyhetssändningarna i norra Sverige (tabell 10 s. 338).

Det fanns även en påfallande likhet i innehåll mellan de regionala TV-nyheterna och nyhetssändningarna i lokalradion inom respektive region. I både *Sydneytt* och *Radio Malmöhus* var olyckor och brott den största ämneskategorin och i både *Tvårsnytt* och *Radio Örebro* var det de sociala frågorna som dominerade nyhetsprogrammen. Likheten mellan *Nordnytt* och *Radio Norrbotten* när det gäller nyhetsvärderingen var ännu tydligare. Båda prioriterade i mycket hög grad samhällsekonomi och näringslivsnyheter.

På ett drygt decennium övergick Sverige från ett etermediesystem där public service-verksamhet var så gott som helt dominerande till ett blandsystem, med en snabbt expanderande privat sektor inom lokal radio och TV. Bibehållandet av den traditionella public service-radions och -televisionens redaktionella oberoende samt etablerade nyhetsnormer och presentationsformer uppfattades av många regionala nyhetschefer, t.ex. på *Nordnytt*, som de viktigaste konkurrensmedlen. Andra redaktörer, t.ex. *Sydneytt*, valde att konkurrera genom större insatser ifråga om bildspråk och uppläggning av inslagen och en lättare framtoning i presentationen. Det var dock inte bara den ökade konkurrensen som bidrog till differentieringen av de regionala nyhetssändningarna under 1990-talet. Även klimatet och strukturen i den region man verkade i, inställningen bland kollegorna på redaktionen och kanske också den regionala nyhetstraditionen bidrog till att programmen utvecklades åt olika håll. Experimentlusten, viljan till förnyelse och fantasin i bildtränkandet fanns t.ex. redan från

Tabell 12. Programutbudet i olika TV-kanaler 1994 (procent).

	SVT1 +2	TV4	TV3	Kanal 5
Nyheter	14	10	1	3
Fakta	36	29	13	22
Nöje	10	13	7	1
Fiktion	20	38	61	68
Sport	6	4	6	1
Barn/ungdom	8	5	10	2
Övrigt	6	1	2	3
Totalt	100	100	100	100
Antal minuter	37 532	26 921	23 609	16 755

Källa: Svenskt TV-utbud 1998 (1999).

början i *Sydneytt*. *Nordnytt* kände däremot hela tiden ett "tungt" och seriöst nyhetsansvar för sin geografiskt stora region.

Sveriges Televisions regionala nyheter hade genom både lång tradition och bred nyhetsbevakning successivt fått en mycket stark ställning hos publiken.¹²³ Följden blev att tittandet på SVT:s regionalnyheter knappast påverkades av att TV4 började sända lokalnyheter.

Varken den privata televisionen eller den privata lokalradion hade vid 1990-talets mitt, med några undantag, blivit något lokalt nyhetsmedium av betydelse. Sveriges Radios regionala sändningar över P4-nätet var fortfarande 1996 helt dominerande då det gäller lokala radionyheter, inte minst genom att kanalen erbjöd både Ekoredaktionens utrikes- och inrikesnyheter på "halvtimmarna" och sina egna lokala och regionala nyheter på "helrtimmarna". Det fanns en fast struktur i nyhets-sändningarna som tillsammans med lokala reportage och en utökad trafikinformation stärkte P4 som både nationell och lokal nyhetskanal.¹²⁴

Differentierad aktualitetsjournalistik 1990–

Både förhoppningarna och farhågorna var stora inför förändringarna på radio- och TV-området under 1990-talet. Förhoppningen var att det expanderande TV-utbudet med allt fler kommersiella kanaler skulle leda till en större mångfald i programutbudet och större valfrihet för publiken. Farhågorna gällde de långsiktiga effekterna på inriktningen av programverksamheten: många fruktade att televisionen allt mer skulle inriktas på underhållning och att faktagrogrammen och samhällsjournalistiken skulle få allt mindre utrymme.

Åsiktsjournalistiken ökar

Programutvecklingen under 1990-talets första hälft gav dock inte mycket stöd för "konvergensthypotesen" – att mångfalden i programutbudet skulle minska och att alla kanaler inklusive public service-kanalerna skulle få ett mer underhållningsbetonat programutbud. Tvärtom visade en undersökning av programutbudet i SVT1+2, TV4, TV3 och Kanal 5 under åren 1993–1998, gjord på uppdrag av Granskningsnämnden för radio-TV, att TV-systemet som helhet snarare utmärktes av en viss divergens. SVT:s och TV4:s programutbud blev med tiden något mer faktainriktat och TV3:s och TV5:s något mer underhållningsinriktat.¹²⁵

Bredden i programutbudet i public service-televisionen påverkades inte heller i någon större grad. I SVT1+2 fanns en klar övervikt för nyheter och faktagrogram, medan de nya kommersiella satellitkanalerna TV3 och Kanal 5 hade en mycket klar övervikt för underhållning/fiktion. TV4 befann sig på mitten av skalan. SVT:s kanaler hade också den klart största mångfalden när det gällde det informationsinriktade programutbudet.

Statistiken säger emellertid mycket lite om vilken typ av samhällsbevakning som rymdes under den breda rubriken "faktagrogram".¹²⁶

Under 1960-talet diskuterades frågan om populariseringen av nyhetsjournalistiken både i Sverige och i övriga Västvärlden. När det gäller nyhetsurvalet karaktäriseras populariserade nyheter av en relativ betoning på underhållande eller sensationella nyheter som olyckor och brott.¹³⁹ I stället för politiker och representanter för olika samhällsintressen är det icke-officiella personer ("vanliga människor") och kändisar som får komma till tals i programmen. Vardagsrelevansen och användbarheten för publiken markeras i nyhetsurvalet och abstrakta storpolitiska och samhällsekonomiska skeenden betonas i mindre utsträckning. Nyheterna personifieras och enskilda individers subjektiva upplevelser och erfarenheter ges en framskjuten plats, t.ex. hur enskilda människor drabbas av politiska beslut.

Populariserade nyheter innebär också att nyhetsinslagen presenteras på ett mer lättillgängligt sätt, med småprat och humoristiska och personligt färgade kommentarer från programledarna. De enskilda journalisternas och programledarnas personliga framtoning och expertis betonas mer. Vissa reportrar lanseras som stjärnreportrar med kändisstatus. Ett dramatiskt och formmedvetet berättande, där ljud och bild används för att fånga och beröra publiken, associeras också med popularisering. Tempot ökar och informationsbitarna blir kortare, något som den amerikanske forskaren Daniel Hallin kallat för "sound-bite news".¹⁴⁰ Hallin visade att den genomsnittliga tid som en politiker utan avbrott får uttala sig i en intervju i amerikanska nyhetssändningar hade sjunkit dramatiskt över tid: från 43 sekunder 1968 till 9 sekunder 1988. De allt kortare inslagen kan kritiserats för att de medför en "snuttifiering" av informationen. Nyheterna presenteras sönderhackat och i ett högt uppdrivit tempo med korta, lösryckta informationsbitar där sammanhang och helhetsperspektiv går förlorat.

En mer detaljerad redovisning av olika programkategorier visade att de traditionella samhällsmagasinen, dokumentärerna och debattprogrammen uppgick till endast 9 procent av sändningstiden i SVT1 och 12 procent i SVT2, 4 procent i TV4 och 0 procent i TV3.¹²⁷ Sveriges Television hade dock den klart mest informa-

tionsinriktade profilen och i slutet av 1990-talet hade denna skillnad t.o.m. förstärkts något.¹²⁸

Den totala sändningstiden ökade dramatiskt mellan 1980-talet och 1990-talet, men det var åsiktsjournalistiken och inte den undersökande journalistiken som tog det mesta av utrymmet. Trots att den totala sändningstiden för samhällsprogram fördubblades mellan 1987 och 1993 minskade sändningstiden för granskande reportage med 5 procent. De studiosända debattprogrammen tredubblades däremot.¹²⁹ Vid sidan av debattprogrammen var det i övrigt de traditionella nyheterna som uppvisade den största volymökningen. Den "nyhetifiering" och "magasinering" av samhällsjournalistiken som inleddes under 1970-talet fortsatte således på 1990-talet. Den undersökande journalistiken hade emellertid en framskjuten och prestigefylld plats i programverksamheten under 1990-talet. Den blev till en egen genre, som hänfördes till speciella programserier och specifika redaktioner.

Undersökande journalistik – med manlig dominans

Det fanns samtidigt en stor manlig dominans på de redaktioner som ägnade sig åt denna typ av programverksamhet. Den undersökande journalistgruppen på radion genomförde exempelvis t.o.m. november 1992 sammanlagt 11 projekt. Endast ett projekt drevs av en kvinna och hon var frilans; i ett annat projekt var en annan kvinna med, också hon frilans. Den manliga dominansen tycks ha upplevts som problematisk av många medarbetare, främst kvinnorna. På TV4:s *Kalla Fakta* fördes intensiva debatter om bl.a. ämnesinriktningen, där männen inledningsvis hårt drev de tunga politiska och ekonomiska frågorna.¹³² Och när SVT:s *Striptease* startade och sökte medarbetare fick man ansökningar från en mycket stor mängd journalister, men producenten valde att enbart rekrytera män. 20 av de förbigångna kvinnorna anmälde orättvisan till Jämo.¹³³ Stripteaseredaktionen lyckades dock 1995 eröv-

Tabell 13. Innehållet i nyhetssändningarna 1985–1995 (procent).

	Rapport 1985	Aktuellt 1985	Rapport 1990	Aktuellt 1990	Rapport 1991–95	Nyheterna 1991–95	Aktuellt 1995	Rapport 1995	Nyheterna 1995
Samhällsfrågor	69	70	74	74	65	49	64	61	58
Olyckor, brott	11	12	10	9	15	19	20	14	21
Underhållning, nöje, kuriosa, sport	11	8	9	9	13	24	10	11	14
Annat	9	10	7	8	7	8	6	14	7
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal inslag	829	710	835	879	243	173	681	826	643

Kommentar: Nyhetsundersökningen, se Appendix. För 1985, 1990 och 1995 avser tabellen samtliga nyhetsinslag i Aktuellt (TV 1) och Rapport (TV2) under ett urval av 8 nyhetsveckor varje år. För 1995 ingår även Nyheterna (TV4) i analysen. Uppgifterna för Nyheterna och Rapport (1991–95) kommer från Asp (1995a). Undersökningen gällde samtliga nyhetsinslag i Rapport och Nyheterna under en vecka 1991, 1992, 1993, 1994 och 1995. Samhällsfrågor är politik, ekonomi, arbetsmarknad, näringsliv, miljö och sociala frågor.

ra Prix Egalia, ett pris som delas ut av SVT: s jämställdhetskommitté, för ett program om sexuella trakasserier.

Kvinnorna i nyhetsjournalistiken blev dock allt fler under 1990-talet. År 1995 gjordes 31 procent av nyhetsinslagen i *Rapport*, 34 i *Aktuellt* och 33 i *Dagens Eko* av kvinnliga reportrar och den tidigare könsuppdelningen i ”kvinnliga” och ”manliga” bevakningsområden hade i princip försvunnit.¹³⁴ *Nyheterna* på TV4 hade en lika hög andel kvinnliga reportrar, men könsuppdelningen på redaktionen var större än på SVT.¹³⁵ I en lärobok i TV-journalistik från 1998 konstaterade Rapportmedarbetaren Eva Marling att det skett en utjämning i arbetsinriktning mellan kvinnor och män, men tillägger:

Kanske blir jag motsagd den dag vi verkligen har balans i alla medier, en konstruktiv blandning av kön, åldrar, människotyper, social bakgrund, etnisk bakgrund etc. Först då kanske kvinnorna vågar lansera och genomföra sin speciella journalistik. Det ska bli mycket intressant.¹³⁶

Flödesnyheter i nyhetsfabriken

Den största förändringen av nyheter under

1990-talet var att nyhetssändningarna ökade kraftigt, både i sändningstid och i antal sändningstillfällen. Nyheter var inte längre några fasta punkter i tablån utan ett kontinuerligt flöde under dygnets alla timmar.

Ekoredaktionen började med nyheter på natten på senhösten 1986, efter mordet på statsminister Olof Palme (se ovan). Även televisionen fick fler och fler sändningar och då den digitala nyhetskanalen SVT24 startade 1999 tog SVT det sista steget mot en nyhetstjänst som är närvarande dygnet runt och som utnyttjar senaste teknik. SVT24 fick i slutet av 1990-talet även ansvar för vissa nyhetssändningar, bl.a. morgon- och tidiga eftermiddagsnyheter, i SVT1 och SVT2. Nyhetsexpansionen var inte oproblematiserad för redaktionerna. De tätare nyhetssändningarna förändrade den redaktionella organisationen och rutinerna. Nyhetsredaktionerna blev mer till nyhetsfabriker, där det ena skiftet avlöste det andra. När tempot ökar och sändningstillfällena blir tätare minskar tiden för research och faktakontroll. Det blir också svårare att presentera ”nya” nyheter; beroendet av inkommande nyhetstelegram ökar och många nyheter tenderar att

En internationell händelse som kan illustrera den internationella nyhetsjournalistikens förändrade villkor var Gulfkriget 1990/91. Kriget vid Gulfen kom att karaktäriseras som ett mediekrig. Den stora skillnaden mellan t.ex. Vietnamkriget och Gulfkriget var omedelbarheten i medierapporteringen. Från Vietnam förekom det inga direktsändningar i TV utan inslagen sändes hem per flyg och redigerades på hemmaredaktionen. Gulfkriget var annorlunda. Redan ett par dagar efter Iraks invasion av Kuwait i augusti 1990 var den militära och politiska ledningen i Washington på det klara med den avgörande betydelse som mediernas nyhetsbild skulle få under konflikten.

Det som i grunden ändrat förutsättningarna var satellittekniken. Med hjälp av denna kunde TV-bolagen direkt nå ut till hundratals miljoner tittare, vilket var omöjligt bara några år tidigare. Inte oväntat kom CNN International med sina direktsändningar att dominera nyhetsförmedlingen.¹⁴⁹ Flödet av nyheter blev viktigare än redigering och analys. Kanalerna tävlade om att vara först med bilder av missiler på väg.

Den stora betydelse som CNN fick i medie-

rapporteringen från Gulfkriget kom att betraktas som ett belägg för journalistikens ökande makt. Uppläggningsen av hur kriget skulle skildras i medierna gjordes dock till stor del i det amerikanska försvarshögkvarteret Pentagon. CNN medverkade därmed till en medveten iscensättning av kriget. Andra reportrar än CNN:s var som regel beroende av militärens s.k. pooler när det gällde informationen om krigsförloppet. Poolerna kontrollerade vad som fick sändas ut, något som träffande har beskrivits som "ruling by pooling".¹⁵⁰ Amerikanska och israeliska källor dominerade under hela konflikten. För de svenska nyhetsmedierna spelade de svenska korrespondenterna i Washington och New York en huvudroll. Dessa var i sin tur av naturliga skäl beroende av information från den amerikanska administrationen och amerikanska medier, inte minst CNN.

Även om nyhetsjournalistiken under Gulfkriget av många tittare uppfattades som en nyhetsförmedling där skeendet rapporterades direkt utan tolkningar var så knappast fallet. Kriget var i TV estetiskt och innehållsmässigt iscensatt som ett drama, en egen berättelse som i stor utsträckning var frigjord från verkligheten: det fanns "onda" och "goda" krafter i spelet och spektionerna var många.¹⁵¹ Tolkningen av skeendet var lika viktig eller t.o.m. viktigare än faktarapporteringen. En detaljanalys av hur ett enskilt missilangrepp på Bagdad beskrevs av *Rapport* visade att mindre än 5 procent av innehållet redovisade vad som faktiskt hänt, 20 procent refererade USA:s och Iraks versioner av händelsen, 40 procent var tolkningar av situationen; resterande presenterade huvudsakligen amerikanska kommentarer till händelserna.¹⁵²

Källor: Forskningsrapporter om mediebevakningen utgivna av Styrelsen för psykologiskt försvar 1992.

repereras.¹³⁷ Också den nya produktions- och distributionsteknik som fanns hos exempelvis SVT24 bidrog till att dra upp tempot, samtidigt som resurserna, trots betydande ekonomiska insatser i nyhetsverksamheten, inte motsva-

rade möjligheterna. Nyhetsarbetet på SVT24 gavs i en kritisk undersökning den träffande beteckningen "passiv högfartsjournalistik".¹³⁸

Det var inte bara volymen som ökade, utan även form och innehåll i nyhetsprogrammen

Den politiska bevakningen förändrade karaktär på 1990-talet, inte minst på grund av de nya kommersiella TV-kanalernas framväxt. Valet 1994 är ett exempel. För det första ökade utbudet av nyheter och andra program som direkt berörde valrörelsen dramatiskt. Det var dock TV3 och TV4 som stod för hela ökningen av valprogram – i valet 1994 var utbudet i dessa kanaler t.o.m. större än i SVT:s två kanaler. Den bild som de olika kanalerna gav av de politiska aktörerna i valet skildes sig dock mycket lite åt.¹⁵⁴ Det var samma partier och valfrågor som uppmärksammades i alla medier. *Rapport* ägnade dock något mer uppmärksamhet åt ekonomiska frågor, medan *Nyheterna* i större utsträckning tog upp sociala frågor och vården. Valprogrammets form skilde sig dock tydligt åt mellan kanalerna. I SVT höll man en traditionell valvaka. En valbar ersatte dock den traditionella studiosoffan och där stod Krögaren Erik Lallerstedt och serverade mat medan John Chrispinsson agerade vimmelreporter. Veteranen Ingemar Odlander ledde valvakan tillsammans med Barbro Hård. I TV4 satsade man på att ge valvakan en mer lättsam framtoning. Den leddes av Lennart Ekdal och Malou von Sivers, som fick hjälp med de politiska analyserna av Jan Scherman och Gustaf Olivecrona. Lasse Bengtsson och Lotta Mossberg från Nyhetsredaktionen medverkade också. I TV3 gick populariseringen av valbevakningen ännu ett steg längre. TV3:s valvaka leddes av Robert Aschberg och där satsade man hårt på underhållning och kändisar. Bland treans ”reportrar” som bevakade valvakorna fanns kändisar som Bosse Larsson, Patrik Sjöberg, Alexander Bard och Stakka Bo.¹⁵⁵

Sveriges Televisions uppläggnings av valbevakning var 1994 fortfarande nästan exakt densamma som den varit under 1950- och 1960-talen. En studie av innehållet i den avslutande partiledar-

debatten i radio/TV för hela perioden 1948–1994 visar dessutom att partiledarnas valretorik varit av i stort sett samma karaktär under hela perioden, trots de stora omvärldsförändringarna.¹⁵⁶ En rimlig tolkning är att de blivit själva debattformens fångar. Det är därför inte överraskande att särskilt de nya former som prövades i TV4 kom att mötas av stort intresse från publiken.

Krögaren Erik Lallerstedt i SVT:s valbar.
Foto: SVT Bild

förändrades under 1990-talet. Tabloidisering, popularisering och kommersialisering var begrepp som användes för att karaktärisera den nya journalistiken (se ruta s. 342).

Frågan är dock i vad mån nyheterna i den

svenska televisionen populariserades under 1990-talet. I en undersökning, där *Nyheternas* innehåll 1991–1995 jämfördes med *Rapports*, var huvudslutsatsen att *Nyheterna* hade en mer populär inriktning.¹⁴¹

- *Nyheterna* hade kortare inslag än *Rapport*. Den tid som en intervjuad fick uttala sig i en följd utan att något klipp gjordes var också något kortare. Även bildväxlingen var snabbare i *Nyheterna* än i *Rapport*.
- Personifieringen av journalister var större i *Nyheterna*. Där presenterades nyhetsmaterial på ett mer personligt sätt och de egna medarbetarna – programledare och reportrar – sattes mer i centrum.¹⁴²
- Bevakningen i *Nyheterna* var mer inriktad på lätta nyheter, drama och sensationer.
- *Nyheternas* urval av intervjupersoner bestod i större utsträckning av vanliga människor och kändisar, medan ”företrädare” för politik, myndigheter och organisationer dominerade i *Rapport*.¹⁴³

Samtidigt finns det mycket som komplicerar och på många sätt motsäger den enkla bilden av den populariserade kommersiella nyhetstelevisionen och de traditionella public service-nyheterna. Även *Rapport* populariserades i viss mån under 1990-talet. Om undersökningen hade inkluderat *Aktuellt* hade bilden sannolikt blivit ännu otydligare eftersom *Aktuellt* i början av 1990-talet experimenterade mycket med både form och innehåll – berättandet och formspråket sattes särskilt i centrum. Precis som skedde i många andra europeiska länder började således även public service-företagens nyhetsprogram lyfta fram sina journalister och att experimentera mer med bildsättning och andra formmedel.¹⁴⁴

Dessutom förändrades *Nyheterna* faktiskt i motsatt riktning och fick en mindre populär inriktning med tiden. Då TV4:s *Nyheterna* startade i början av 1990-talet försökte redaktionen mycket starkt marknadsföra programmet som ett alternativ till de konventionella TV-nyheterna i public service-kanalerna. TV4 profilerade programmet med det specifika populära ”stuket”. Från mitten av 1990-talet skedde en tillbakagång mot en mer traditionell journalistik.¹⁴⁵ Populariseringen avstannade eller till och med avtog och skillnaderna mellan *Nyheterna*

och *Rapport/Aktuellt* när det gällde nyhetsurval och intervjupersoner blev allt mindre (se tabell 13).¹⁴⁶ Det fanns således ingen trend i riktning mot en mer populariserad nyhetsjournalistik i TV under 1990-talet. De motstridiga tendenserna var inte unika för Sverige utan observerades i flera andra europeiska länder.¹⁴⁷

Efter mitten av 1970-talet visade sig TV-nyheterna snarast vara en mycket konservativ genre när det gällde innehållet. Det skedde små förändringar i nyhetsurvalet. Upplevelseindustrierna (kultur-, underhållnings-, nöjes-, och medievärlden) och informations- och mediesamhällets nya huvudaktörer ägnades t.ex. anmärkningsvärt lite uppmärksamhet i bevakningen – trots deras ökade betydelse i samhället. Kulturnyheter var förhållandevis vanliga under 1960-talets första år, men efter 1965 nådde varken kultur-, nöjes- eller medienyheter över 2 procent av nyhetsutbudet.¹⁴⁸ När kulturnyheter förkom behandlades de – liksom nöjesnyheterna – ofta som ”lätta nyheter” – en positiv och lättsmält avslutning på kvällen. Någon nyhetsmässig bevakning eller kritisk granskning var det knappast fråga om.

Däremot var målgruppsanpassade – nischade – nyheter något som tycktes öka under 1990-talet. De första specialinriktade nyhets-sändningarna var sportnyheterna, som startade redan 1957. Sportnyheterna uppvisade därefter en mycket stor expansion. På 1990-talet tillkom ytterligare specialiseringar, t.ex. ekonominyheter, och i TV:s s.k. nyhetshjul – dygnsschema – förekom specialinriktade sändningar för utrikesnyheter och ekonomi samt nordiska nyheter.

Senmodern aktualitetsjournalistik

Diskussionen om populariseringen av journalistiken gällde inte bara nyhetsprogrammen. De journalistiska förändringarna märktes betydligt snabbare och tydligare inom andra dokumentära program.

De sista radiomeddelandena gick ut från M/S Estonia någon timma efter midnatt den 28 september 1994. Kort därefter kantrade färjan och sjönk. Därmed var en av de största sjökatastroferna i Östersjön under fredstid ett faktum. I olyckan omkom 859 personer, varav 501 svenskar. Endast 137 personer kunde räddas.

Den finska sjöräddningen larmades redan kl. 1.30 och den svenska kl. 1.52. Till skillnad från situationen vid Palmemordet kom nyhetsbevakningen igång snabbt. Det första nyhetsmeddelandet kom i Ekoredaktionens kortnyheter i P3 kl. 2.00 och byggde på ett TT-telegram. Samtidigt ringde man runt till medarbetarna och från kl. 3 hade redaktionen full bemanning. Kl. 6 sändes det första Ekot i P1. Också Rapport och TV4 bemannade sina redaktioner under natten och händelsen fick det helt dominerande utrymmet då morgonsändningarna startade kl. 6. Morgontidningarna i Stockholm fick med korta notiser om nyheten i delar av upplagan.

Särskilt TV-bevakningen kom att väcka debatt. Det som framför allt ifrågasattes var intervjuerna med de anhöriga som befann sig vid färjans ankomsterminal i Värtahamnen i Stockholm. Värtahamnen blev ett slags substitut för den olycksplats som radions och televisionens reportrar inte kunde nå. Under hela den första dagen sändes intervjuer med chockade människor i både radio och TV vid upprepade tillfällen.

De forskningsrapporter som i efterhand presenterades visade att ett utmärkande drag för bevakningen var en hög grad av personifiering. Sammantaget bedömdes dock mediernas bevakning ha varit "sansad".

Estoniakatastrofen kom att dominera nyhets-

programmen under den därpå följande veckan. I *Aktuellt* fick den 86 procent av utrymmet under de första dagarna, i *Rapport* 74 procent och i *Nyheter* 65 procent; som jämförelse kan nämnas att *Rapport* ägnade Palmemordet 64 procent av sändningsinnehållet under de därpå följande åtta dagarna.¹⁶⁰ Av *Dagens Ekos* sändningar utgjorde Estoniakatastrofen under samma tid 60 procent.

Granskningsidealet starkt

Det journalistiska granskningsidealet som etablerades på nyhets- och samhällsredaktionerna under 1970-talet var även tjugo år senare ett viktigt mål för aktualitetsprogrammen.¹⁵³ Där emot förändrades formerna för den journalistiska granskningen, liksom inriktningen på bevakningen. För 1990-talet blir det därför viktigt att peka på skillnaden mellan å ena sidan

den moderna (eller klassiska) samhällsjournalistiken och å andra sidan den nya, s.k. senmoderna samhällsjournalistiken.

Den moderna samhällsjournalistiken, som började växa fram under 1940-talet, hade nått några av sina höjdpunkter under 1960- och 1970-talen. Programserien *Dokument* (1960-talet) och *Rikets affärer* (1970-talet) är typiska exempel på den klassiska formen av samhällsjournalistik. Från slutet av 1970-talet började

journalistiken anta vad som kan beskrivas som "senmoderna" former – även om det kan diskuteras i vilken grad och på vad sätt olika genrer och program förändrades. *Striptease* och i viss mån *Reportrarna* är exempel på programserier från 1990-talet som innehöll många senmoderna drag.

Ett av de mest utmärkande dragen i det som kallas senmodern journalistik är det journalistiska formspråket. Det kännetecknas av ett populärt berättande, där övertygelsekraften mer ligger i bildspråket och i dramaturgin, i motsats till den pedagogiska uppläggningsen hos den klassiska samhällsjournalistiken med sitt strikt redovisande och faktatunga berättande. Övertygelsekraften hos den klassiska journalistiken fanns i det talade ordet, i användandet av expertkällor, i den detaljerade faktaredovisningen och i att verkligheten dokumenterades i realistiska filmbilder. I den senmoderna journalistiken handlar det mera om att skapa engagemang genom att känslomässigt beröra publiken, även genom ett öppet tesdrivande.

Formförändringarna var tydligast i televisionen, men berörde även radions journalistik. En bra nyhetsradio, hette det i en lärobok från 1996, måste vara "berörande och begriplig" ("Tala! Läs inte!") och "intervjuerna är grunden för nyhetsradion".¹⁵⁷

Från pedagog till tolk

1990-talets senmoderna journalistik uttryckte även en förändrad journalistroll som avlägsnat sig från den neutrala förmedlaruppgiften och speakerrollen i den klassiska journalistiken. Journalisterna blev till synliga och aktiva deltagare i den egna journalistiska berättelsen. De framträdde ofta som experter, som i studiointervjuer eller kommentarer uttolkade verkligheten för publiken. Pedagogen under 1970-talet hade begränsat sig till att förmedla etablerad expertkunskap på ett begripligt sätt. I den nya expertrollen fick journalisten ett självpåtaget tolkningsföreträdare i kraft av en egen *sakkunskap*. Journalisten fungerar som uttolkare av andra aktörers intentioner och känslor men

Den moderna/klassiska samhällsjournalistiken	Den senmoderna samhällsjournalistiken
Journalisten som neutral rapportör och pedagog	Journalisten som ombud och tolk
Opartiskhet	Ställningstagande
Osynlig neutralitet	Synligt deltagande
Ordet i centrum	Bilden i centrum
Analytisk	Dramatisk
Dokumentation	Berättelse
System	Individ
Faktaredovisning	Tolkning
Intresserepresentation	Polarisering
Händelse/tillstånd	Konsekvens
Samhällsrelevans	Vardagsrelevans
Vetenskaplig expertis	Erfarenhetsexpertis
Företräddarmedverkan	Publikmedverkan
Offentligt skilt från privat	Intimisering

också av händelsernas vidare mening och innebörd.

Under 1950-talet var den politiska kommentaren ofta uppbyggd som en krönika. Den beskrev vad som hade hänt och vem som hade sagt och gjort vad, gärna med bilder som ackompanjemang. Fyra decennier senare hade kommentaren fått en annan karaktär. Det handlade inte längre bara om att berätta vad som har hänt och varför, utan också att tala om vad en politiker tycker, tänker och känner, vilka hans dolda motiv och överväganden är samt hur han kommer att reagera och vad som därför kommer att bli konsekvenserna av händelsen. Den journalistiska anspråksrymden – dvs. vad journalisten gör anspråk på att kunna uttala sig om – hade således ökat dramatiskt sedan 1950-talet.

Den förändrade journalistrollen gav journalister en ökad beskrivningsmakt och större självständighet i förhållande till makthavarna. Den ökade självständigheten behöver dock inte nödvändigtvis vara synonym med en mer kritisk journalistik eller ens med en journali-

stik som tar upp alla de aktuella samhällsfrågorna. Den avspeglar i stället att journalistens huvuduppgift blivit en annan: journalistiken iscensätter journalisten som folkets advokat/ombud i förhållande till makthavarna.¹⁵⁸

Den senmoderna samhällsjournalistiken utvecklade också en särskild retorik som grundades i ifrågasättandet av etablerade institutioner och kunskapsformer. Expertkunskapen och institutionsföreträdarnas beskrivningsföreträde, som hade dominerat i den klassiska samhällsjournalistiken, fick delvis ge vika för erfarenhetsexpertis och folkligt vardagsförnuft. Den nya journalistiken hyser en grundläggande misstro mot de etablerade samhällsinstitutionerna och det som framför allt misstros är det politiska systemets funktionssätt och politikernas vilja och förmåga att hantera samhällsproblemen. Med humor och ironi inbjuds publiken i stället att skratta åt dumma byråkrater och inkompetenta politiker.

Individualisering och intimisering

Individualisering och intimisering är andra kännetecken på 1990-talets journalistik. Bevakningen började inriktas på enskilda beslutsfattare och makthavare, deras privatliv avslöjades och deras personliga egenskaper och kompetens ifrågasattes, inte sällan med moraliserande övertoner.

Gränserna mellan makthavarnas offentliga och privata roller, som varit skarpa och tydliga i den moderna journalistiken, luckrades upp. Politiker och andra beslutsfattare deltog i soffprogram, pratshower och i underhållningssammanhang. Det paradoxala var att en avslöjad politiker ena dagen kunde jagas av nyhetsdrevet och attackeras av aggressiva utfrågare i kvällsnyheterna, för att nästa dag gråta ut i morgontelevisionens soffa. Exponeringen av känslor, som hade varit sällsynt i den moderna journalistiken, var ett vanligt inslag. Intimiseringen, som gjorde att gränserna mellan det offentliga och privata suddades ut allt mer,

vidgade det offentliga rummet. Ämnen som tidigare ansetts tillhöra privatsfären kunde nu behandlas som gemensamma angelägenheter. Privatsfären diskuterades inte minst i pratshower som *Mänskligt, Bara med Britt och Maj Fant*.¹⁵⁹

Den senmoderna samhällsjournalistiken försöker i större utsträckning än den klassiska journalistiken att koppla ämnesvalet till publikens vardagliga erfarenheter och ge människor möjlighet till identifikation. Konsekvenser för vanliga människor av beslutsfattande sätts i centrum. Enskilda – ”vanliga människor” – som drabbades av beslut och av ”systemet” är den senmoderna journalistikens favoriserade granskningsobjekt.

Polarisering mellan entydiga alternativ och åsikter, tillspetsade ämnesformuleringar och spektakulära åsiktskonfrontationer var andra drag i den framväxande senmoderna journalistiken. I den klassiska journalistiken hade ”företrädare” – representanter för olika samhällsintressen – dominerat det mediala rummet. I den nya journalistiken inkluderas tittarna, ”folket”, i det journalistiska samtalet, antingen genom direkt deltagande i studion eller genom att publiken uppmanas att ringa, faxa eller maila in svar och synpunkter till programmet. Tittaromröstningar bidrar till polariseringen eftersom frågorna alltid ställs i termer av ja-nej, där man tvingas att välja mellan två motsatta alternativ.

Den nya samhällsjournalistikens bild av maktförhållandena i samhället utgår ofta från att det råder en grundläggande konflikt mellan folket (”vi”) och makthavarna (”dom”). En sådan beskrivning av ett motsatsförhållande mellan folket och eliten, oavsett om det rör sig om makthavare i politik, ekonomi eller kultur, brukar betecknas som populism. I populismen knyts de positiva värdena till ”folket”, de negativa till makten eller ”systemet”: folket har rätten på sin sida men systemet har makten.¹⁶¹

I den klassiska samhällsjournalistiken hade samhällets makteliter inom politik, organisationer, näringsliv och förvaltning den centrala

Lisa Söderberg, sedan 1996 VD för Sveriges Radio, har lång erfarenhet från programarbete inom ljudradion. Hon kom till Samhällsredaktionen 1968 och arbetade bl.a. med *Familjespegeln* och *Öppen Kanal*. Mellan 1980 och 1990 var hon på Ekoredaktionen, bl.a. som biträdande chef, för att därefter främst ägna sig åt administrativa uppgifter inom först Sveriges Riksradio och sedan Sveriges Radio. Hon var även Ekochef 1995–1996.

FOTO: ANDERS ROTH/SVT BILD

positionen även i den journalistiska offentligheten. I den nya senmoderna journalistiken skapar medierna sina egna eliter – medieexperter och proffsstyckare. En del av medieeliten har visserligen en bas någonstans inom de traditionella makteliterna, men många är mediepersonligheter – kulturarbetare, skådespelare och artister – som givits en framträdande position i det offentliga samtalet och fått en expertstatus.¹⁶²

Under hela perioden av TV-omvandling lyckades televisionen behålla ett starkt grepp

om publiken. Detta gällde inte bara publiksiffrorna för nyhetsprogrammen, utan kanske framför allt förtroendet för TV-mediet, som under hela 1990-talet var mycket högt. Sveriges Television åtnjöt dock större förtroende än TV4, men skillnaderna minskade efter hand. Det var särskilt nyhets- och samhällsprogrammen – kunnigheten och pålitligheten – som bidrog till det stora förtroendet för Sveriges Television.¹⁶³

I kundernas tjänst

Under perioden 1985–1995 förändrades grunden för det svenska etermediesystemet. Ensamrätten för den allmännyttiga radion och televisionen – som gällt sedan 1925 – upphörde och flera nya kommersiella kanaler startade. Perioden efter 1990 kännetecknades dessutom av en ökad differentiering av nyhets- och samhällsprogrammen inom både radio och TV, som innebar både en ökad mångfald och en tilltagande fragmentisering av programutbudet och publiken. Genom tillkomsten av nya kommersiella radio- och TV-kanaler differentierades även mediasystemet som helhet. Den nya tekniken bidrog också till en intern differentiering inom medieföretagen: den sammanhållna produktionsorganisationen kom att ersättas, eller åtminstone kompletteras, av utläggningar på externa produktionsbolag. De nya kanalerna var inte längre primärt producenter utan distributörer, s.k. nätverksmedier.¹⁶⁴

Förändringen av mediasystemet var i sig ett uttryck för en ökad publikanpassning. Både public service-företagen och de nya aktörerna sökte anpassa sina kanaler till olika målgruppers behov och intressen. Differentieringen skedde också på programnivå genom att programmen i ökande grad målgruppsanpassades. Dagliga tittarsiffror gav en snabb indikation på om ett program lyckats hos publiken eller ej. Publikanpassningen bidrog också till framväxten av nya genrer liksom till en ökad genreblandning. När det gällde uttrycksformer och

Under 1990-talet ökade publikorienteringen i journalistiken. Den hårda konkurrensen mellan olika medier och inte minst tillkomsten av kommersiellt finansierade radio- och TV-kanaler stimulerade efterfrågan på kunskap om publikens vanor och preferenser.

Fram till början av 1990-talet var Sveriges Radios publik- och programforskningsavdelning (PUB) den helt dominerande källan till information om radio- och TV-publiken. Sedan TV2-starten 1969 hade PUB genomfört regelbundna publikräkningar per telefon. TV-undersökningarna omfattade vanligen tre till fyra månader per år, medan radioundersökningarna var begränsade till några veckor. I den nya konkurrenssituationen vid 1980-talets slut utökades verksamheten och år 1990 startade PUB dagliga TV-mätningar.¹⁶⁶ De dagliga mätningarna gjordes då inte enbart för Sveriges Televisions behov utan även för TV3, TV4 och TV5 Nordic.¹⁶⁷

Genom att svarspersonerna kunde ackumuleras till ett årligt urval på över 60 000 personer gav PUB-mätningen mycket goda möjligheter att analysera även mindre gruppers tittande. Publikräkningarna via telefon upphörde emellertid 1993 och PUB avvecklades. I stället introducerades s.k. TV-mätare (people meter), administrerade av *Mediamätning i Skandinavien (MMS)*, ett företag

startat av TV3, men där senare TV4, Sveriges Television och Kanal 5 gick in som delägare. TV-mätarna, som är elektroniska individmätare, fanns till en början utplacerade i ca 600 hushåll. I en centraldator sammanställs resultaten från alla mätare en gång per dygn och levereras varje morgon till producenter och annonsörer.¹⁶⁸

Efter PUB:s nedläggning övertog Radioundersökningar i Sverige AB (RUAB) publikmätningarna för radio. RUAB, som startades av Sveriges Radio, genomförde regelbundna studier av exponeringen för i första hand radio – både Sveriges Radio och privat lokalradio. Undersökningstekniken var densamma som PUB hade använt: dagliga telefonintervjuer med slumpmässiga urval av befolkningen i olika regioner av landet i syfte att även kunna belysa lyssnandet på lokala radiokanaler.

De flesta nya publikmätningssystemer var utformade efter annonsmarknadens krav. De var bättre på att redovisa räckvidder än på att ge svar på frågor om hur och varför människor faktiskt använde medierna. Detta var typiskt för exempelvis TV-mätarsystemet. Det gav svar på hur stor andel som befunnit sig framför TV-apparaten vid en viss tidpunkt, men sade inget om kvaliteterna i tittandet. Varken uppmärksamhet eller intresse fångades upp.

innehåll var populariseringen av aktualitetsjournalistiken det tydligaste karaktärsdraget. Vardagsrelevansen och intresse/underhållningsaspekterna för publiken betonades starkt i programmen. Undersökande journalistik etablerades som en egen journalistisk genre, med ett eget formspråk och egen retorik. Åsiktsjournalistiken ökade i debatt- och studioprogram. Nya genrer – med pratshower, drama-dokumentärer och verklighetssåpor – och den ökade genreblandningen gjorde att gränserna mellan fakta och fiktion, offentligt och privat och mellan politik och vardagsliv blev allt mer flytande.

Ett annat utmärkande drag för perioden efter mitten av 1980-talet var den ökade nyhetsvolymen i alla kanaler. Nyheterna blev till ett

flöde som täckte dygnets alla timmar. I den ökade konkurrensen blev just nyhetsprogrammen viktiga i marknadsföringen av de olika kanalerna.

Journalistik som kundtjänst

Med tanke på att det mest karaktäristiska för aktualitetsjournalistiken under 1990-talet var den ökande publikanpassningen har vi valt att tala om etermedier i kunders tjänst. Även public service-radion och -televisionen blev tvungna att anpassa sig till den nya kommersiella mediemiljön. Publikisiffror betydde visserligen mindre för de allmännyttiga kanalerna än för de reklamfinansierade, men publikmedvetenheten ökade markant. SVT påtog sig dessutom själva uppgiften att direkt konkurrera

med de kommersiella kanalerna om den breda publiken genom sitt publikmål – att SVT1 och SVT2 tillsammans skulle ha 50 procent av tittartiden. SR valde att delvis åldersdifferentiera sina kanaler och lyckades behålla större delen av sin publik. Public service blev allt viktigare i marknadsföringen och både SR och SVT började använda begreppet som en kvalitetsmärk.

Frågan är då hur väl idén om journalistik som kundtjänst rimmar med de traditionella föreställningarna om public service. Kundtanken är emellertid ingenting nytt för den svenska radion. När den dåvarande ljudradiochefen Nils-Olof Franzén 1961 skulle försvara införandet av melodiradiokanalen använde han metaforen varuhus om radion. Han beskrev också publiken som kunder och programföretaget som säljare. Det är svårt att veta hur hans språkbruk uppfattades då, men mycket talar för att det i slutet av 1950-talet fanns en starkt positiv laddning i ordet kund. Att vara kund är att vara myndig och att kunna välja. Franzén menade att den nya kanalen just skapade valfrihet.¹⁶⁵

Den andra sidan av kundprincipen var Franzén inte lika positiv till: den kunde inte få betyda att radion bara skulle ge publiken vad den ville ha. Paradoxalt nog hade 1990-talets förhållningssätt till publiken mer gemensamt med speglingsperiodens (1945–1965) publikanpassningsfilosofi än med upplysnings- (1925–1945) och granskningsperiodens (1965–1985) aktiva påverkansideal i förhållande till publiken. Det aktiva påverkansidealet gjorde då att publikintresset tilläts spela en mindre roll för programutbudet. Under 1990-talet hade det mesta av det folkuppfostrande förhållningssättet till publiken från tidigare epoker försvunnit. Kundprincipen behöver således inte vara liktydig med en renodlad kommersialism.¹⁶⁹

Den journalistiska logiken under 1990-talet kom dock även inom public service-företagen att präglas av ett tilltagande marknadstänkande. Publikisiffror för enskilda program och produktiviteten hos redaktionerna började spela en

helt annan roll än tidigare. En knapp ekonomi där de tillgängliga resurserna krympte gjorde emellertid att de ekonomiska faktorerna blev allt mer styrande i verksamheten. Ekonomi började ersätta ideologi som styrsystem för radio och TV.

Samtidigt var det inte riktigt samma föreställning om publiken som präglade den allmännyttiga radion och televisionen. Kommersiella kanaler är främst intresserade av att leverera en publik som är attraktiv för annonsörerna. Det gäller konsumtionsstarka grupper och inte gärna låginkomsttagare eller pensionärer. Inte minst ungdomspubliken är intressant ur kommersiell synvinkel och stora ansträngningar gjordes av TV4, TV3 och Kanal 5 för att fånga just dessa grupper. Public service-kanalerna kan ha ett vidare publikbegrepp, där även mindre köpstarka och välsituerade grupper är intressanta – och ur demokratisk synvinkel till och med viktigare – att nå ut till, inte minst för aktualitetsprogrammen. Även SVT drogs dock med i jakten på ungdomspubliken, inte minst därför att det var bland ungdomar man gjorde de största publikförluster.

Journalisten som både ombud och tolk

Ambitionen att bedriva kritiskt granskande journalistik – att avslöja maktmissbruk och sociala orättvisor – var fortfarande stark och produktiv inom aktualitetsjournalistiken under 1990-talet. Den undersökande journalistiken blev till en egen, prestigefylld journalistisk genre. Samtidigt var det inte fråga om samma granskningsjournalistik som på 1970-talet: när granskningsfilosofin kombinerades med en ökad publikorientering ledde det till en förändring av journalistrollen. Journalisterna framställde sig som medborgarnas ombud i förhållande till de kollektiva institutionerna – ”makthavarna” – för att avslöja maktmissbruk och försvara enskilda som hade kommit i kläm när beslutsfattarna genomförde sina åtgärder eller som drabbades av besluten.

De pedagogiska ambitioner som varit led-

stjärnan för 1970-talets journalistik övergavs i stor utsträckning under 1990-talet. Journalistens roll som ombud och tolk kan ses som uttryck för en ny professionell identitet. Den senmoderna journalistiken kan i sin renodlade form sägas representera en ny "senmodern" syn på kunskap, där objektivitetsidealet förpassas till historiens sophög och ersätts av en tilltagande kunskapsrelativism. Om verkligheten ändå inte är gripbar och sanningen alltid är relativ blir det som återstår för journalistiken att ge bilder av det ogripbara genom en mångfald argument och åsikter – och tolkningar.

Medieforskaren Jan Ekecrantz har beskrivit den senmoderna journalistiken som en halv-värld – en "demimonde" – där den journalistiska institutionens aktörer möter varandra och andra. Det är "en eterisk värld som dagligen tar form, befolkas och upplöses framför våra ögon för att i nästa minut konstitueras på nytt med delvis nya deltagare, några företrädande sig själva (de 'kända'), andra (de 'okända') representerande åter andra".¹⁷⁰ Den ökade mängden nyhetssändningar innebär att nyheter blir till ett eget flöde med en egen rytm och logik som inte i samma utsträckning som tidigare är relaterad till samhällets rytm eller till publikens liv.¹⁷¹ Även stora händelser kan på detta sätt "dränkas" i nyhetsflödet.¹⁷²

I det medialiserade samhället finns inte längre några skarpa gränser mellan medievärlden och allt annat utanför den. Medierna skapar sin egen värld och deras rapportering utgör i sig händelser (mediehändelser). Till detta kommer att journalister i allt större utsträckning tolkar verkligheten med utgångspunkt i andra journalisters beskrivningar. Från att ha varit en arena för olika slag av samhällsintressen har medierna blivit till aktörer som opererar av egen kraft och på egna villkor. Medan 1970-talets journalistik endast eftersträfvade ett problemformuleringsprivilegium och lät andra aktörer stå för åtgärdsbedömningarna framträdde 1990-talets journalister i expertrollen, där de även definierade handlingsalternativen.

De mest pessimistiska betraktarna menar att vi vid 1900-talets slut befinner oss i "post-journalistikens tid", där journalistiken i praktiken avskaffat sig själv eftersom det inte längre existerar en av medierna oberoende verklighet som journalisterna kan rapportera om.¹⁷³ Om kritiken tillspetsas kan man säga att medierna verkar i mediernas tjänst och journalisternas uppdrag har blivit att legitimera sig själva och sin verksamhet.

Popularisering och populism

Efter mitten av 1980-talet förändrades aktualitetsjournalistikens uttrycksformer och inriktning. De som var positiva till förändringarna menade att den nya mediekonkurrensen hade bidragit till större mångfald och bättre kvalitet. Dessutom hade särskilt televisionens journalister blivit skickligare på att utnyttja mediets möjligheter för att skapa ett engagemang för samhällsfrågor. Kritikerna pekade i stället på det ökade inslaget av infotainment och "dokudrama" i televisionen. De menade att gränserna mellan fakta och fiktion hade suddats ut och att verkligheten blivit underhållning genom att sensationer, våld och kriminalitet ökade som programstoff. Enligt kritikerna hade konkurrensen på mediemarknaden orsakat en tabloidisering – eller kommersialisering – av journalistiken, som betraktades som ett hot mot den seriösa samhällsbevakningen. Populism och polarisering i ett förenklat "folket mot eliten"-perspektiv hade lett till att den politiska demokratin underminerades. Sådana farhågor uttrycktes även i den svenska maktutredningen i början av 1990-talet, där problemet med den journalistiska granskningsuppgiften diskuterades:

Vad föreställningen om avslöjarens betydelse kan kritiseras för är inte uppgiften att kritiskt granska de maktavande. Det är det andra ledet i teorin, nämligen idén om avslöjaren som hjälte, som kan ifrågasättas. I själva verket bygger tanken på en alldeles speciell demokratiuppfattning. Det rör sig om en egenartad blandning av elitism och populism. Journalistens förmåga att genomskåda maktavarna blir avgörande för demokratin. Folket å andra sidan

både upphöjs och misstros. Journalisten har folkets uppdrag att nå och förmedla den kunskap som folket inte förmår finna på egen hand. Samtidigt medför fokuseringen på avslöjandet att det också är journalisten som avgör vilken kunskap folket vill nå. Det blir journalisten och inte medborgaren som drar slutsatsen. Den allsidiga informationen får stå tillbaka för hjältedådet.¹⁷⁴

Den senmoderna journalistiken utgör enligt detta synsätt knappast en positiv kraft. Å andra sidan är detta inte det enda möjliga perspektivet. En ökad publikorientering eller popularisering är två andra begrepp som också har använts för att karaktärisera förändringarna, som då betraktas med mindre mörka glasögon.¹⁷⁵ Att nyheterna blivit mer populariserade innebär att de i allt högre grad anpassats till människors intressen och behov. Populär journalistik innehåller nämligen två centrala ingredienser som tilltalar den breda publiken: vardagsrelevans och upplevelser. Vardagsrelevans kan innebära att nyheterna kopplas till publikens vardagliga erfarenheter och ger människor möjlighet till identifikation. Att personifiera nyheterna kan göra det stora begripligt genom att helheten synliggörs i det individuella fallet. Vanliga människors berättelser och erfarenheter är då något betydelsefullt.

Upplevelseaspekten innebär bland annat att journalistiken bejakar nyheternas upplevelse-ekvaliteter och skapar empati, engagemang och känslor. Den senmoderna journalistiken ses då som mer lättillgänglig, relevant och begriplig för människor än 1970-talets faktatunga och politikinriktade samhällsbevakning. Några forskare menar till och med att den traditionella (moderna) journalistiken står för en "officiell" journalistik, som bedrivs på maktelitens villkor. De ser den populära journalistiken som en folklig motståndskraft just därför att den underminerar maktelitens och experternas kunskapsmonopol, synliggör vanliga människors erfarenhetsvärldar och erkänner människors vardagskompetens.¹⁷⁶

Misstros mot etablissemangen och skepsis

i förhållande till samhällets eliter – inom politik, vetenskap, näringsliv och myndigheter – är ett framträdande drag i den senmoderna journalistiken. Frågan är då om detta är positivt ur ett demokratiskt perspektiv? Sanningen är förmodligen att den senmoderna journalistiken kan både vara ett problem och en resurs i det demokratiska samhället.¹⁷⁷ Intimiseringsen har sannolikt bidragit till att vidga det offentliga rummet. Televisionens närgångna granskning av makthavarna har gjort "makten" mer genomskinlig, men också mer skör. Det ständiga kravet på synlighet kan vara både en tillgång och ett hot för samhällets beslutsfattare. Televisionen kan skapa en sund skepsis mot etablerade auktoriteter och makthavare men kan också bidra till att underminera de demokratiska institutionerna genom att skapa ett politikerförakt och antidemokratiska värderingar.¹⁷⁸

Debatten om tabloidiseringen av journalistiken var inte specifikt svensk, utan fördes i stort sett i hela västvärlden och då inte bara i länder med dominerande public service-medier.¹⁷⁹ Även i t.ex. USA växte kritiken mot den tilltagande kommersialiseringen av journalistiken. Nyhetsredaktionerna vid de stora amerikanska nätverken hade tidigare uppfattats som oundgängliga och oantastliga delar av verksamheten som av prestige- och förtroendeskal inte kunde rubbas. Under 1980-talet fick man uppleva en nedrustning som motiverades av att också nyhetsverksamheten måste vara lönsam.¹⁸⁰

Tolkning har satts som rubrik för tiden efter mitten av 1980-talet. Detta måste dock betraktas som ett första försök att karaktärisera tidsperioden. Eftersom 1990-talet ligger så nära i tiden är det omöjligt att ha tillräcklig distans för att kunna värdera den med samma "historiska blick" som de andra perioderna. Bristen på distans innebär också att det är svårt att veta hur stabila de nya dragen i journalistiken kommer att visa sig vara och hur långt denna fjärde period kommer att sträcka sig. Mycket talar för att vi vid 1900-talets slut befinner oss

i början av en ny epok som kommer att präglas av en ännu större specialisering och differentiering. Den tekniska utvecklingen, inte minst digitaliseringen, innebär att programverksamheten ytterligare fragmenteras genom att den möjliggör ett än mer individualiserat tittande och lyssnande, där publiken kan välja vad den vill se när som helst under dygnet. Populariseringen av nyhets- och samhällsjournalistiken i

SVT, SR och TV4 under första hälften av 1990-talet kan ses som ett sista försök från medie-företagen att fånga den stora, breda publiken. Millennieskiftet markerar sannolikt slutet på den epok då den allmännyttiga radion och televisionen var den totalt dominerande aktören på radio- och TV-området, med hela svenska folket som faktiska och potentiella lyssnare och tittare.

Aktualitetsjournalistiken och samhället

En vanlig vardag 1925 kunde de lyssnare som hunnit skaffa sig en radioapparat ta del av en enda nyhetssändning. Den kom kl. 21.15 från TT och varade ca 15 minuter. Exakt 70 år senare kunde en radiolyssnare i Sverige välja mellan 142 nyhetssändningar spridda över hela dygnet. Av dessa sändes 75 i Sveriges Radios fyra kanaler, varav 54 från Ekoredaktionen, 13 från den lokala P4-stationen och 8 från TT. Av de privata kanalerna hade Radio City 18 nationella och 3 lokala nyhetssändningar och Radio Rix 20 nationella och 8 lokala.¹

TV-nyheternas volym har också ökat dramatiskt. Vid TV-starten 1956 sändes endast en filmad nyhetsjournal en gång per vecka. Under 1995 hade Sveriges Television ett tiotal dagliga sändningar i nationell TV – morgon, eftermiddag och kväll – samt utbyggda regionalnyheter. TV4 bidrog med flera nationella sändningar dagligen samt med lokala nyheter. Därutöver fanns korta nyheter i TV3 samt nyheter att tillgå i satellitkanaler av olika slag, t.ex. nyhetskanalen CNN. I slutet av 1990-talet ökade nyhetsutbudet i den svenska televisionen ytterligare genom tillkomsten av digitalkanalen SVT24, som 1999 började sända nyheter dygnet runt.

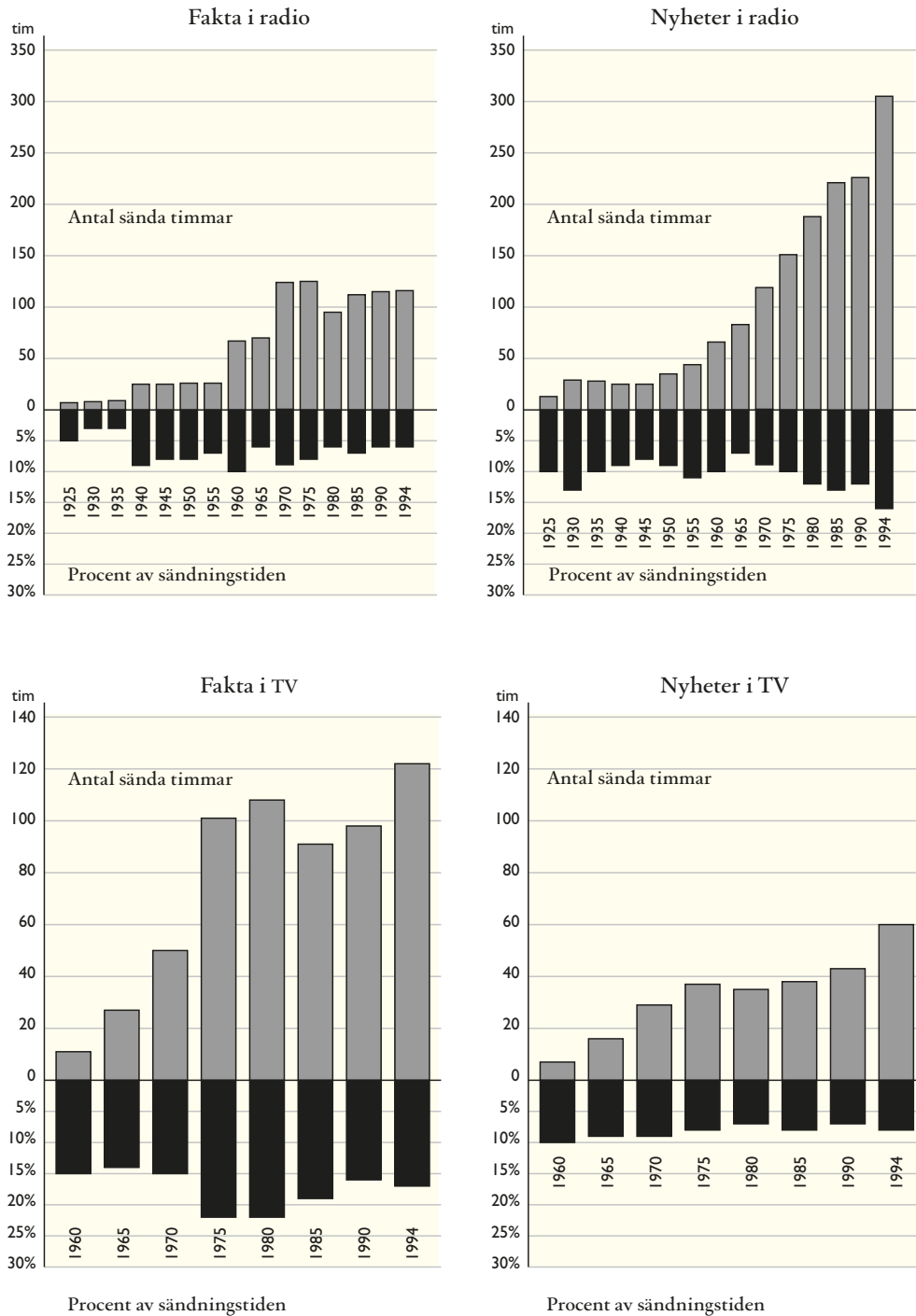
Den stigande nyhetsvolymen i radio och TV följdes av en motsvarande ökning av faktapro-

grammen. I båda fallen följde dock ökningarna den allmänna programexpansionen. För public service-radion och -televisionen utgjorde både nyheter och fakta i mitten av 1990-talet i stort sett samma andel av det samlade utbudet som tidigare (figur 20). Om vi tar hänsyn till samtliga svenska TV-kanaler minskade i stället nyheter och fakta efter 1990.²

Även om nyhets- och aktualitetsprogrammets kvantitativa expansion var dramatisk var förändringen i programmets form och innehåll ännu mer påtaglig. Visserligen kvarstod i en del fall samma programrubriker, men journalistiken hade ändrat karaktär. Det som kallades för *Aktuellt* 1958 hade inte mycket gemensamt med *Aktuellt* 1995. Ännu större var skillnaderna mellan ett *Dagens Eko* 1937 och 1995. Föreställningarna om vad som är nyheter och aktualiteter har förändrats med tiden. År 1925 var nyheter liktydigt med TT:s telegramkommunikéer, medan nyhetsprogrammen i slutet av 1990-talet utgjorde en blandning av telegram, bakgrunder, intervjuer och kommentarer, presenterad i olika journalistiska former.

Vår framställning har hittills beskrivit den svenska aktualitetsjournalistiken under olika perioder på 1900-talet. Den avslutande och övergripande frågan är vad förändringarna så-

Figur 20. Utbudet av nyheter och faktaprogram i radio och TV 1925–1994.

Kommentar: Undersökningen bygger på en klassificering av allt programmaterial i public service-radion och televisionen under fyra veckor varje år: två veckor i mars och två veckor i oktober.

Källa: Schyller (1996).

ger om hur samhället har påverkat journalistiken och hur journalistiken har påverkat samhället. I detta avslutande avsnitt sätts därför aktualitetsjournalistiken som institution in i det offentliga rummet. Avsikten är att diskutera hur den förhåller sig dels till övriga samhällsinstitutioner som politiken, näringslivet och intresseorganisationerna, dels till publiken.³

Etermedierna i det offentliga rummet: fyra perioder

Ända sedan radiostarten 1925 har de övergripande riktlinjerna för den offentligrättsliga radio- och TV-verksamheten i Sverige varit att den skall verka i det allmännas tjänst. Även om begreppet public service inte användes särskilt ofta i den tidiga radiohistorien var grundsynen att radion skulle vara ett allmänintresse.⁴ Ägandet skulle vara skilt från statsmakten, men det programföretag som fick ensamrätten skulle vara underkastat en offentlig reglering. Sjuettio år senare gällde fortfarande public service-målen för den avgiftsfinansierade radion och televisionen, även om ensamrätten hade försvunnit och en mängd andra medieaktörer och kanaler i kommersiell regi etablerats och skapat en ny typ av mediemarknad. Just den förändrade omgivningen medförde att både uttolkningen och omsättandet av public service i praktisk programproduktion förändrades med tiden, vilket kom till uttryck inte minst i aktualitetsjournalistiken.⁵

Upplysning i samhällets tjänst

Den första perioden (1925–1945) i radions historia har vi valt att kalla *Upplysning*. Begreppet upplysning har här en dubbel mening. Det syftar dels på radion som spridare av kultur och bildning i folkupplysningens tjänst, dels på en radio som förser allmänheten med viktiga meddelanden och samhällsnyttig information. I aktualitetsprogrammen gällde lämpligheten som urvalskriterium för programstoffet. Genom telegramkommunikéerna meddelades de

viktigaste nyheterna och i aktualitetsprogrammen redovisade experter hur saker och ting förhöll sig. Det fanns en entydig uppfattning om vilken som var den etablerade kunskapen och få ifrågasatte det som sades. Journalistiken hade ett aktivt påverkansideal i förhållande till publiken, som genom radio skulle få ökade kunskaper och större bildning. Den nationella radion betraktades som en viktig kraft i formandet av ett modernt Sverige. Radion bidrog till att skapa en nationell identitet och utgjorde en kraft för nationell samling, särskilt under de hotfulla krigsåren.

Däremot uppfattade inte radion som sin uppgift att ta aktiv del i den politiska debatten, utan den begränsade sig till att markera gränser för det svenska och att värna om demokratin och de samhälleliga institutionerna. I motsats till dagspressen, som betraktades som platsen för den politiska åsiktsbildningen, fungerade radion mer som ett ämbetsverk, vilket hade att göra både med företagets koppling till Telegrafstyrelsen och med dess ovilja att gå in på dagstidningarnas domäner. Radion underordnade sig de dominerande samhällsinstitutionerna och bedrev en programverksamhet i linje med det som politiker och andra företrädare för mäktiga samhällsintressen ansåg lämpligt och önskvärt. Propaganda genom radion kunde accepteras om denna bidrog till det allmänna goda. Konsensusandan var stark och det rådde knappast några stora konflikter om vad som var journalistikens uppgift. Det var en radio *i samhällets tjänst*.

Samtidigt skedde vissa förskjutningar i synen på radion under den första tjuoårsperioden. Under de första tio åren var radions roll som passiv förmedlare av viktig samhällsinformation helt entydig. Radions roll var att bidra till *moderniseringen* av Sverige. Efter mitten av 1930-talet uppvisade programföretaget en större vilja att utveckla ljudradions unika egenskaper som medium. När tekniken gav möjligheten ville radion stärka aktualitetsjournalistiken och därmed bedriva verksamheten mera radiomässigt: det handlade inte längre bara om

att förmedla utan om att skapa en egen medieform. Denna förändring i synsätt, som bl.a. låg bakom starten av *Dagens Eko*, påverkade emellertid inte den grundläggande föreställningen om radions roll i samhället. Radions uppgift blev i stor utsträckning att verka för en nationell *samling*, inte minst under krigsåren.

Spegling i allmänhetens tjänst

Under den andra perioden 1945–1965, som vi kallat *Spegling*, förändrades successivt förhållningssättet till både publik och samhälle. Programföretaget både påtog sig och pålades nya uppgifter. Det som särskilt framträdde var en större publikorientering, där programutbudet mer än tidigare skulle tillfredsställa publikens smak och intressen. Förändringen innebar inte att radion helt släppte det tidigare överhetsperspektivet, men programverksamheten kom allt mer att präglas av en avvägning mellan publikintresset och samhällsintresset. Radio och TV skulle verka i *allmänhetens tjänst*.

Att tillfredsställa både publikintresset och samhällsintresset var en komplicerad och inte sällan konfliktfylld balansakt. Speglingsidealet – att objektivt spegla det faktiska skeendet – som etablerades i aktualitetsjournalistiken under denna tid, var snarast en strategi från radions sida att reducera konflikterna. Nyhetsrapporteringen skulle präglas av saklighet, vilket skulle garantera att allmänheten fick en rättvisande bild av nuets händelser. Opartiskheten skulle så långt möjligt prägla bevakningen av de makthavande i samhället, så att alla åsiktsriktningar skulle bli representerade och alla sidor av ett problem bli belysta. Den journalistiska speglingen skedde dock inom en förutsatt demokratisk konsensus, där värdegrunden var gemensam för alla inblandade. Det hotfulla och stötande sorterades bort genom de tillämpningsprinciper som infördes i de regelsystem för god journalistik som skapades under denna tid.

Under speglingsperioden skedde förändringen av journalistiken i två steg. Den första delen av perioden, som varade fram till mitten

av 1950-talet, karaktäriserades i första hand av en *utblick* mot världen. Det var främst efterkrigsvärlden som öppnades för radions journalister och olika politiska och ekonomiska krafter i efterkrigstidens Europa exponerades för lyssnarna. Den andra delen – efter mitten av 1950-talet – kännetecknades av *insyn* i svenska samhällsförhållanden, då journalistikens fokus flyttades tillbaka till Sverige. Det var nu de första konflikterna med andra samhällsinstitutioner uppstod. Även om en del reportage började spegla för de styrande obehagliga företeelser handlade det dock knappast om en grundläggande samhällskritik. Inom programföretaget och i samhället rådde i huvudsak konsensus om vad som var radions och televisionens uppgifter. Journalistikens inriktning på det direkta återgivandet och referatet samt avsaknaden av kommentarer och analyser gjorde att journalistiken ofta gav källorna, de styrande, definitionsmakten.

Granskning i medborgarnas tjänst

Med den tredje perioden, *Granskning* (1965–1985), var konsensus inte längre grunden för den goda journalistiken. Det skedde en radikal omsvängning både i förhållningssättet till publiken och till de dominerande samhällsinstitutionerna. Ett aktivt påverkansideal introducerades både i förhållande till publiken och till det omgivande samhället. Den journalistiska uppgiften formulerades som ett uppdrag, som skulle vara samhällskritiskt. I förhållande till publiken skulle radio och TV utjämna kunskapsklyftor och få medborgarna att aktivera sig politiskt; i förhållande till samhället skulle journalisterna kritiskt granska makthavarna och lyfta fram brister och missförhållanden i samhället. Karaktäristiskt för perioden var att etermedierna skulle verka i *medborgarnas tjänst*.

Etermediernas aktualitetsprogram blev en central arena för den offentliga debatten, där stridande parter konfronterades mot varandra. Nya programformer skapade plattformar för en journalistik präglad av konfrontation och

polarisering. Nyhetsredaktionerna prioriterade viktighet och fördjupning före händelserapportering och konsensusperspektivet på samhället ersattes av ett konfliktperspektiv. Journalistiken skulle stå på publikens sida. Pedagogik och samhällsdialog var andra nyckelbegrepp. Televisionen var det centrala mediet och garanterad en stor publik. Detta skulle utnyttjas i demokratins tjänst.

Granskningsjournalistiken fick ett snabbt genomslag under 1970-talets första del. En ung, kritisk generation journalister med högskoleutbildning i samhällsvetenskap eller från de nya journalisthögskolorna, fick under dessa år stort inflytande. Under den första delen av granskningsperioden stod *samhällskritiken* i centrum och det fanns en stark politisk resonansbotten för aktualitetsjournalistiken. Samhällsproblem beskrevs ofta i termer av klasskonflikter, där kapitalet exploaterade arbetarna, eller nord-syd-konflikter, där den imperialistiska västvärlden ställdes mot den förtryckta och utsugna tredje världen. Journalistiken drevs av en vilja till samhällsförändring. Under andra hälften av 1970-talet blev den politiska grunden mindre framträdande och den kritiska journalistiken kom mer att utmärkas av *en rutinmässig polarisering* och ett anti-etablissemangsperspektiv, där de vanliga människorna ställdes mot makthavarna.

Tolkning i kundernas tjänst

Under den fjärde och ännu pågående perioden, *Tolkning* (1985–), förändrades förhållningssättet till publiken. Publikorienteringen ökade och det aktiva påverkansidealet i förhållande till lyssnare och tittare kom i bakgrunden. Etermedierna försökte att i högre grad anpassa sig till publiksmaken. För journalistiken i aktualitetsprogrammen innebar detta att det fanns en ökad vilja att beröra, engagera och berätta. Under första delen av tolkningsperioden kom detta till uttryck i en journalistik som betonade vardagsrelevansen och journalistikens upplevelseaspekter. Journalistiken utmärktes av en ökad *popularisering*.

Synen på journalistikens objekt förändrades. Gemensamt för radio- och TV-journalistiken fram till mitten av 1970-talet hade varit en relativt oproblematisk kunskapssyn: den goda journalistiken skulle upplysa om, spegla eller granska den sociala verkligheten, allt efter rådande ideal. Under andra hälften av 1970-talet började kunskapssynen förändras. Först ifrågasattes objektivitetsidealet inte minst därför att opartiskhetskravet ansågs gynna samhällets makthavare. Senare började även de journalistiska sanningsanspråken att ifrågasättas. Eftersom verkligheten kan uppfattas på många olika sätt kan journalistiken inte göra anspråk på att redovisa "sanningen". Samhällets ökade heterogenitet och komplexitet under 1990-talet gjorde det allt svårare att hitta en gemensam värdegrund och tolkningsram att utgå ifrån. Den journalistiska uppgiften blev i stället att tolka skeendet för publiken.

För den senare delen av 1990-talet var *differentieringen* av aktualitetsjournalistiken det mest utmärkande draget. Både publik och programutbud splittrades upp på ett tilltagande antal nya kanaler, genrer och program. Samtidigt blev genregränserna mindre tydliga och nya genrer som dramadokumentärer och verklighetssåpor luckrade upp gränserna mellan fakta och fiktion. Nyheter sändes dygnet runt i en mängd kanaler och skapade sin egen rytm och logik. Konkurrensen om tittare och lyssnare hårdnade då nya kommersiella radio- och TV-företag sökte knyta lyssnare och tittare närmare till sig i syfte att erbjuda annonsörerna en attraktiv publik. Marknadstänkandet påverkade även aktualitetsjournalistiken i public service-medierna. Det har därför varit naturligt att karaktärisera perioden som etermedier i *kundernas* tjänst.

Journalistikens förändring: fem påverkansfaser

Utgångspunkten för periodiseringen har varit den journalistiska logiken inom radio och TV

vid olika tider. Det rådande journalistiska tänkandet har dock aldrig varit homogent eller oomtvistat. Tvärtom har radions och televisionens historia kantats av konflikter både med det omgivande samhället och inom radio- och TV-organisationen. Det är dessa strider om journalistikens ideal, normer och praktiska tillämpningar som ofta har bidragit till att förändra journalistiken.

Bakom de perioder vi har skilt ut finns det således långsiktiga förändringsmönster som i sin tur förklarar hur en period kunnat övergå i en annan. Aktualitetsjournalistikens historia kan – utifrån ett dynamiskt perspektiv – beskrivas i fem förändringsfaser. Fasernas utsträckning i tiden måste – på samma sätt som periodernas – betraktas som ungefärlig. En sammanfattande tablå över förhållandet mellan journalistikens perioder och förändringsfaser finns i figur 21.

Nationaliseringsfasen 1920–1937

Nationaliseringsfasen formade svensk radioverksamhet och innebar att mediet dels etablerades i samhällets tjänst, dels underordnades de dominerande samhällsinstitutionerna. Tidens samhällsklimat präglades av tanken att nya tekniska landvinningar skulle skapa ett modernt samhälle. Samtidigt krävde tillämpningen av tekniken i moderniseringsprocessen en nationell ledning. Det moderna utgick dessutom från nationens centrum, den moderna storstaden. Följden blev en ökad nationalisering och centralisering på en rad samhällsområden, däribland radion. Radioamatörernas lokala radio stod i vägen för utvecklingen. Genom att en central myndighet som Telegrafstyrelsen fick ansvar för utbyggnaden av radions sändningsteknik blev det naturligt att radion skulle vara ett medium i nationens intresse.

Till en början var det främst rundradiotekniken som skulle vara nationellt organiserad, men mycket snart kom detta också att gälla programproduktionen. De centralt producerade programmen ansågs ha högre kvalitet än de lokala, och kom efter hand att stå för hela pro-

gramverksamheten. Det som i mitten av 1920-talet kallades riksradioprogram var tio år senare detsamma som svensk rundradio. Rundradion hade blivit ett centralt ämbetsverk med ett ansvar för folkkupplysning. Den väntade slutpunkten på utvecklingen var att programföretaget skulle nationaliseras. Detta fanns på förslag, men genomfördes inte. Samhällsrepresentationerna gavs dock majoritet i styrelsen.

Radion utvecklades till ett nationellt medium, inte bara i Sverige utan också i flertalet andra länder i Europa. Det fanns en nationell strömning i samhället, som radion kunde stärka.⁶ Program producerades i ett upplyst centrum för spridning till den ännu icke upplysta periferin. Det var en tid då många av de centrala ämbetsverken byggdes upp och då flera centralorganisationer på olika samhällsområden, t.ex. på arbetsmarknaden, etablerades. Den nationella samordningen uppfattades vara i landets intresse.

Frigörelsefasen 1937–1955

Frigörelsefasen var den process där radion som *programföretag* successivt kom att frigöras från kravet att entydigt verka i samhällets tjänst. Det första steget i frigörelseprocessen togs då det inom företaget uppstod en medvetenhet om radion som unikt medium. Den äldsta radion hade uppfattats som ett slags megafon som gjorde att meddelanden och föredrag kunde nå ut till fler än dem som fanns i en föreläsningssal. Ny teknik, främst för inspelning, gjorde att mediet lättare kunde frigöra sig från tid och rum. Radion kunde börja hävda sin "radiomässighet" genom att skapa för radiomediet ändamålsenliga programformer. Det andra steget i frigörelsen gällde förhållandet till dagspressen. Fram till mitten av 1930-talet hade TT och Radiotjänst samma ledning, men därefter fick radion sin egen ledning, där ägarerna inte längre hade majoritet i styrelsen.

Det paradoxala var att den ökade samhällsrepresentationen i radiostyrelsen öppnade för en frigörelse från staten. Den förste att betona radion som självständigt medium var radio-

Figur 21. Journalistikens perioder och förändringsfaser i radio och TV 1923–2000.

PERIODER	FÖRÄNDRINGSFASER
Upplysning 1925–1945	1. 1923–1936 Modernisering
	Nationalisering
Spegling 1945–1965	2. 1937–1945 Samling
	Frigörelse
Granskning 1965–1985	1. 1945–1955 Utblick
	Professionalisering
Tolkning 1985–	2. 1956–1965 Insyn
	Decentralisering
	1. 1965–1977 Samhällskritik
	Kommersialisering
	2. 1978–1985 Polarisering
	1. 1985–1994 Popularisering
	2. 1995– Differentiering

chefen Carl Anders Dymling, som under andra hälften av 1930-talet verkade för ett stärkt radioföretag. Programföretaget fick under andra världskriget ytterligare självförtroende, inte minst genom att radions nyhetsförmedling gav mediet en stark trovärdighet hos den svenska allmänheten. I slutet av 1940-talet frigjordes radion också från sitt beroende av Telegrafstyrelsen. Därmed hade Radiotjänst etablerats som ett självständigt programföretag. Självständigheten skapade också ökade förväntningar på aktualitetsjournalistiken och 1956 började radion för första gången sända egna nyhetskommunikéer.

Radions frigörelse från statsmakten i mit-

ten av 1950-talet kan karaktäriseras som en vänskaplig skilsmässa. Det fanns hela tiden en grundläggande konsensus mellan staten och programföretaget om radions roll i samhället. När samhället ställde krav på radion, som under andra världskriget, var det en självklarhet att programföretaget skulle försöka tillfredsställa dessa. Det fanns också önskemål om en bredare samhällsrepresentation i radion, vilket formellt manifesterades i den nya ägarkonstellationen i Sveriges Radio fr.o.m. 1957 utan att detta på något avgörande sätt påverkade frigörelseprocessen.

Det är alldeles för enkelt att beskriva frigörelseprocessen som en berättelse om hur före-

taget efter en hård kamp tog sig ur statsmaktens påtvingade tvångströja. Journalistiken förändrades genom både tryckkrafter och dragkrafter. En tryckkraft var partipressens kris, som innebar att många partier förlorade sina språkrör, en annan var välfärdssamhällets framväxt. Nya former för information och åsiktsbildning i demokratin behövdes, och för dessa tilldelades etermedierna en central roll. Det var inte bara så att en växande kår av radio- och TV-journalister krävde ökad frihet; statsmakten krävde också en ny roll för radio och TV. Etermediernas uppgift som informationskanal mellan styrande och styrda var dock strikt reglerad med opartiskhet och balans som oavvisliga krav. Etermedierna skulle vara den representativa demokratis assistent.

Professionaliseringsfasen 1955–1977

Medan frigörelsen fram till mitten av 1950-talet framför allt gällde programföretagets förhållande till staten innebar professionaliseringsfasen en markering av att också programverksamheten måste få en större självständighet. Olika faktorer i omvärlden bidrog till förändringen. En faktor var koncentrationen inom dagspressen, vilken ledde till att den partipolitiskt orienterade nyhetsbevakningen började ersättas av en mer journaliststyrd. Televisionens framväxt medförde en expansion för hela Sveriges Radio under 1960-talet. Expansionen ledde vidare till en kraftig utbyggnad av nyhetsverksamheten.

Nyhetsredaktionerna stärkte sin ställning inom företaget under slutet av 1950-talet. Nyhetsjournalister från dagspressen rekryterades till Ekot, vilket gav Ekonyheterna en självständigare inriktning. Professionaliseringen innebar också att det journalistiska kollektivet stärktes och att enskilda medarbetare blev mindre tongivande. Inom TV utvecklades samtidigt en allt mer självständig dokumentär- och reportagejournalistik. I och med tillkomsten av en andra TV-kanal expanderade aktualitetsprogrammen ytterligare och den professionella ambitionen var att de olika nyhetsredak-

tionerna skulle göra en självständig nyhetsvärdering. Lämpligheten som urvalskriterium när det gällde programstoffet ersattes successivt av viktigheten. Professionella nyhetskriterier blev liktydigt med en oberoende, kritiskt granskande journalistik.

Professionaliseringen av Sveriges Radios journalistik hade paralleller med det som skedde på andra yrkesområden. Det gällde inte bara inom dagspressen, där utvecklingen var i stort sett densamma som inom radio och TV, utan motsvarande strävanden fanns inom en rad yrkesgrupper. Den som hade utbildning och kompetens på ett område skulle också ha ett därmed förenligt inflytande, där t.ex. socialarbetare hävdade sin rätt att tolka sina klienters behov. Professionalisering var ett begrepp med positiv klang och stod för en specialiserad kunskap och expertis som endast kunde förvärfvas genom en viss specifik utbildning. På det journalistiska området kom journalisthögskolorna att få en stor betydelse som spridare av professionella ideal som underbyggde journalistkårens anspråk på ensamrätt på urval och tolkning av samhälls skeendet.⁷

Professionaliseringsfasen bidrog till att radion och televisionen successivt kom att bli till en självständig samhällskraft. Förändringen skedde dock inte utan konflikter. I motsats till programföretagets frigörelse från olika organisatoriska beroenden, vilken ägde rum under samförstånd, innebar professionaliseringens maktanspråk ökade konflikter mellan Sveriges Radio och omvärlden. Även om professionaliseringen i huvudsak var en strategi för att ge journalistiken legitimitet i en tid då kritiken från omvärlden ökade, kom dess konsekvenser att generera olika motkrafter. I en situation där journalistikens maktanspråk ökade och där dess betydelse som tredje statsmakt blev allt mer markerad, blev det allt fler som ställde frågan om "vem som skall vakta vaktaren".

Professionaliseringsprocessen har även av medieforskare ofta betraktats som en positiv kraft. Det som kännetecknar professioner är emellertid att de är exkluderande och självle-

gitimerande. Inom journalistiken kan detta leda till att endast de som besitter en specifik professionell journalistisk kompetens kan få göra anspråk på att utvärdera journalistikens kvalitet och kritisera journalistikens praktik. Journalister kan, enligt detta synsätt, endast acceptera att granskas och kritiseras av andra journalister. En långtgående professionalisering riskerar också att öka avståndet mellan programverksamhet och publik. För aktualitetsjournalistiken under 1970-talet var detta ett uppenbart problem. Flera av konflikterna omkring och inom Sveriges Radio under 1970- och 1980-talen var uttryck för en maktkamp, där de som exkluderats från den professionella journalistikens arena protesterade mot den dominerande journalistiska logiken och maktordningen. Det gällde kvinnorna som protesterade mot en manligt dominerad konfliktjournalistik och manliga redaktionskulturer, det gällde landsorten som protesterade mot centralisering och Stockholmsorientering i programutbudet osv.

Decentraliseringsfasen 1977–1987

Kritiken från omvärlden medförde också en ökad aktivitet på det mediepolitiska området. På politiskt håll såg man ett samband mellan centralisering av radio och TV och ökad journalistmakt. Även den s.k. gröna dimensionen, som växte fram i politiken under andra hälften av 1970-talet, kom att påverka radion och televisionen. Besluten om att etablera lokalradio och, inte minst, att lägga den i ett självständigt företag var uttryck för sådana strömningar. Inom lokalradion ifrågasattes den professionalisering av journalistikåren som ägt rum sedan slutet av 1960-talet och på en del håll menade man att denna ökat avståndet mellan journalistiken och publiken. Allemansradio med icke-professionella producenter ansågs vara en motvikt mot en nationell radio som kommit alltför långt från sina lyssnare. Även om många av decentraliseringsfasens ambitioner på det lokala planet i efterhand kan te sig naiva kom det förändrade journalistiska tän-

kandet att påverka aktualitetsjournalistiken även inom riksradiion och -televisionen.

Den nationella radio- och TV-verksamhetens organisation påverkades av decentraliseringen genom beslutet att en större del av programproduktionen skulle göras i distrikten. En viktig symbolhandling var bolagsuppdelningen 1979, men utvecklingen fortsatte och kom för televisionens del att kulminera 1986 då TV2 blev en kanal som helt skulle bygga på distriktsproduktion. Två decennier tidigare hade ett motsvarande förslag helt avfärdats, vilket är ett tydligt uttryck för det förändrade samhällsklimatet. Även aktualitetsjournalistiken kom att förändras av de nya förutsättningarna. Produktionen i distrikten låg närmare publiken och det billigare magasinsformatet kom att skapa en ny och mer öppen genre, som dessutom gav ett ökat utrymme för kvinnliga journalister.

Kommersialiseringsfasen 1987–

I början av 1980-talet blev de politiska krafterna kring Sveriges Radio-koncernen mindre framträdande och i stället kom den stora frågan att gälla vilken roll public service-företagen skulle spela i förhållande till de nya, konkurrerande radio- och TV-kanalerna. Redan tillkomsten av närradion, som formellt innebar att rundradiomonopolet bröts, hade skapat oro inom radion, men den viktiga förändringen var framväxten av kommersiella satellitkanaler och kabel-TV under slutet av 1980-talet. Även om den reella konkurrensen om publiken till en början inte var särskilt stor upplevdes den ändå som stark.⁸ Det ökade marknadstänkandet inom radio och TV påverkade främst förhållningssättet till publiken, som började betraktas som olika målgrupper vars intressen skulle tillfredsställas. Program- och kanalprofilerna renodlades och följden blev att publiken splittrades upp. Radions kanalreform 1992, som innebar att en åldersdifferentiering skulle bestämma skillnaden mellan P3 och P4, var ett tydligt tecken i tiden. På TV-området positionerade sig de nya kanalerna successivt efter kön och ålder. Därmed försvann också

det sista av den stora homogena publiken.

Uppsplittringen gällde inte bara publiken utan i lika hög grad journalistiken. Det journalistiska normsystemet och journalistrollen förändrades, en förändring som skedde på två plan. Å ena sidan innebar 1990-talet att journalistrollen både stärktes och breddades. Styrkan kom av mediernas ökade betydelse i samhället och breddningen var en följd av ökad genreblandning och tillkomst av nya genrer; journalistrollen blev mer diffus och även programledare i underhållningsprogram kallades ibland för journalister. Å andra sidan differentierades det journalistiska normsystemet genom denna utveckling och det blev mindre självklart vad som skulle menas med god journalistik och vem som skulle ha rätt att kalla sig journalist. Kommersialiseringen innebar att det växte fram olika "journalistiker" anpassade för olika marknader: den homogena journalistik som präglat professionaliseringsfasen ersattes av en tilltagande heterogenitet.

Aktualitetsjournalistiken och samhället

Aktualitetsjournalistikens placering i det offentliga rummet har förändrats med tiden, framför allt genom att förhållningssättet till andra samhällsinstitutioner och till publiken ändrats.

Aktualitetsjournalistikens roller

Vi kan sammanfatta aktualitetsjournalistikens förhållningssätt till samhällsinstitutionerna och publiken under de fyra perioderna på följande sätt (figur 22):

Folkbildarrollen under upplysningsperioden kännetecknades av ett aktivt påverkansideal i förhållande till publiken och en anpassning i förhållande till andra samhällsinstitutioner. Förhållningssättet till publiken präglades av en påtaglig paternalistisk välvilja och radions legitimitet grundades i dess roll som samhällsinstrument. Speglingsperiodens *informations-*

förmedlare utgick från en anpassningsfilosofi till både samhället och publiken. Publiken adresserades som medborgare, som förutsattes vara intresserade av politik och samhällsfrågor inom ramen för en likaledes förutsatt demokratisk konsensus. Radiomonopolets legitimitet grundades i objektivitetsanspråken. Radion och televisionen skulle, till skillnad från pressen, vara oberoende av de politiska institutionerna och opartiskhet och saklighet skulle vara grunden i programverksamheten. Rollen som *den tredje statsmakten* under granskningsperioden innebar en aktiv påverkan i båda riktningarna och därmed anspråk på en självständig ställning för journalistiken. Etermonopolet sökte nya strategier för att behålla sin legitimitet. Journalistiken formulerades som ett demokratiskt "uppdrag": att fungera som medborgarnas vakthund i förhållande till makthavarna. Publiken adresserades fortfarande som medborgare, men publikbilden förändrades. Det var de kunskapsmässigt svaga, socialt missgynnade och lågutbildade som journalistiken särskilt skulle riktas till; kunskapsklyftorna i samhället skulle utjämnas. Journalistiken präglades i viss mån av en ny typ av paternalism, där publikens intressen tilläts spela mindre roll för programutbudet. Den demokratiska konsensusmodellen övergavs i programverksamheten och konflikterna med det omgivande samhället – inte minst politiken och näringslivet – ökade kraftigt. Journalister och politiker betraktade varandra med ömsesidig misstro.

Journalistens roll som *ombud* och *tolk* under 1990-talet kombinerade en anpassning i förhållande till publiken med ett aktivt påverkansideal i relation till samhällsinstitutionerna. Publiken sågs som "kunder" och journalistiken försökte placera sig "på publikens sida" mot "makthavarna". Journalistikens legitimitetsanspråk grundades allt mer i publikkontakten. Höga publiksiffror blev viktigt för legitimiteten – även för aktualitetsjournalistiken i public service-kanalerna – men också att på andra sätt kunna visa på kontakt med "vanliga

Figur 22. Journalistikens förhållningssätt till publiken och samhällsinstitutionerna.

		Förhållningssätt till publiken	
		VILJA TILL ANPASSNING	VILJA TILL PÅVERKAN
Förhållningssätt till samhällsinstitutionerna	VILJA TILL ANPASSNING	Informations-förmedlare 1945–1965	Folkbildare 1925–1945
	VILJA TILL PÅVERKAN	Ombud och tolk 1985–	Tredje statsmakt 1965–1985

människor”. Flera strategier fanns: att låta representanter för allmänheten delta i debattprogram och nyhetsinslag, att ha en aktiv publik i studion, att låta tittarna ta direktkontakt med programledarna via mail eller telefon, att ”ställa tittarnas frågor” till makthavarna osv. Ett anpassningstänkande i förhållande till publiken ses ofta som något positivt. Baksidan är dock att den publicistiska uppgiften tonas ner och att journalistiken riskerar att bli till en vindflöjeljournalistik som enbart följer opinionssvängningarna.

Slutsatsen är att de uppgifter och roller som förknippats med aktualitetsjournalistiken som samhällsinstitution inte har följt någon generell, linjär ”utveckling”. Föreställningen om att svensk journalistik successivt skulle ha blivit mer publikorienterad under de senaste femtio åren visar sig därmed vara felaktig; den publikanpassning som framträdde efter mitten av 1980-talet hade större likheter med det förhållningssätt till publiken som rådde mellan 1955 och 1965 än under 1970-talet. När det gäller viljan att påverka samhället är det dock tydligt att denna ökat med tiden: sedan mitten av 1960-talet är samhällspåverkan en accepterad norm i journalistiken.⁹ Aktualitetsjournalistiken som institution har successivt ökat sin självständighet i förhållande till de politiska institutionerna, men också till andra samhällsinstitutioner.

En annan viktig slutsats är att det journalistiska tänkande som bryter igenom under en viss epok inte försvinner, utan förs vidare inom medieinstitutionen, t.ex. i organisationsformer och programgenrer.¹⁰ Följden är att nya föreställningar och praktiker läggs till de gamla. Den journalistiska logiken som den såg ut vid 1900-talets slut kan således beskrivas som en serie avlagringar av tidigare perioders journalistiska tänkande och praktiker. Avlagringarna framträder särskilt i form av genrer som vuxit fram under olika tider. Den första epokens kommunikeer finns t.ex. fortfarande i ljudradions telegramnyheter. Även evenemangsbevakningen från 1930-talet finns kvar i både radio och TV, samtidigt som den kritiskt granskande journalistiken, som växte fram under 1960-talet, numera blivit en egen journalistisk genre som går under beteckningen undersökande journalistik.¹¹

Den journalistiska institutionen har vidgats med tiden, men den har därför också kommit att rymma allt fler inbyggda målkonflikter. Konflikterna har skärpts då resurserna inte längre räckt till för en fortsatt expansion och utvidgning av de journalistiska uppgifterna. Så skedde exempelvis efter mitten av 1970-talet, men även diskussionerna om en ”bred” eller ”smal” public service under 1990-talet grundades i skilda uppfattningar om vad i etermedietraditionen som ansågs värt att vidareföra och

betona.¹² Skall public service inriktas på att erbjuda det som de kommersiella kanalerna inte kan eller vill ge publiken: samhällsnyttiga program som t.ex. smala kulturprogram och kvalificerad samhällsdebatt? Eller skall man erbjuda ett blandat utbud och konkurrera med de kommersiella kanalerna om den breda publiken?

Nya roller för aktualitetsjournalistiken har därmed lagts på och till varandra. De ursprungliga uppgifterna för den allmännyttiga radion – folkbildning och folkuppfostran i samhällets tjänst – uppfattas fortfarande som en viktig uppgift för public service på 2000-talet. De fyra perioderna kan i detta ljus betraktas som ett slags formativa perioder för aktualitetsjournalistiken i radio och TV.

Förändringens villkor

I analysen har vi sökt undvika det inom mediehistorisk forskning vanliga misstaget att huvudsakligen söka förklaringar till journalistikens förändring inom programföretagen eller hos enskilda journalister. Det vi har valt att kalla faser i radions och televisionens nyhetshistoria visar i stället hur de politiska, ekonomiska och kulturella strömningarna i samhället påverkat radion och televisionen. Vår slutsats är att aktualitetsjournalistiken – på en övergripande nivå – i första hand reflekterat samhällsförändringarna. Även när den formella friheten för företaget varit stor har radio- och TV-ledningen hela tiden varit påtagligt känslig för omvärldens reaktioner.

Samtidigt har vi också kunnat iaktta hur utvecklingen av radiotekniken – både produktions- och sändningsteknik – har inverkat på journalistiken. 1930-talets nya inspelningsteknik innebar att programmen inte längre var bundna av omvärldens tid och rum. Detta var en viktig faktor bakom vad vi kallat radiojournalistikens "frigörelse". Efter frikopplingen från Telegrafstyrelsen kom radion och senare televisionen att dessutom skapa en egen standard för tekniken, vilket gav ökad styrka åt etermedierna i förhållande till omgivningen.

I början av 1980-talet var det ny teknik i form av kablar och satelliter som kom att underminera Sveriges Radios monopolställning. På 1990-talet påverkade nya produktionstekniker, inte minst den digitala tekniken, redaktionsrutinerna. Samtidigt skapade Internets expansion en helt ny omvärld för de traditionella medierna.¹³

Teknikens utveckling har således i första hand ändrat förutsättningarna för programföretagens sätt att arbeta, men i mindre utsträckning styrt programpolitiken.¹⁴ Här har andra villkor gällt, främst radio- och TV-organisationens interna krav och dess förhållande till andra samhällsinstitutioner och till publiken. Samtidigt har teknikförändringarna på medie- och kommunikationsområdet naturligtvis påverkat samhället i stort, vilket i sin tur indirekt påverkat programverksamheten.¹⁵

Sammantaget är det därför viktigt att inte se radio- och TV-verksamheten som en isolerad kulturyttring. Det tänkande och de ideal som präglade radio och TV fanns även inom andra kulturområden, t.ex. som stilideal inom litteratur och film och som kunskapsideal inom vetenskapen. Aktualitetsjournalistiken i radio och TV var under många decennier ett tydligt uttryck för det moderna projektet, liksom den senare även reflekterat olika senmoderna strömningar i tiden. Detta understryker ytterligare vikten av att analysera aktualitetsjournalistik som en del av ett större kulturellt system.¹⁶

Aktualitetsjournalistikens betydelse

Att medier både påverkar och påverkas av sin omgivning är knappast något revolutionerande påstående. Sett över långa tidsperioder är det dock svårt att renodla påverkansriktningen. En av de mest påtagliga iakttagelserna när man följer radio och TV över tid är hur dessa på en och samma gång speglar och påverkar samhällsdebatten. Det finns en ständig interaktion mellan etermedierna, pressen och andra samhällsinstitutioner som politiken, intresseorganisationerna och näringslivet. Även om

det är komplicerat att bestämma den roll etermedierna spelat i samhällslivet är det ändå uppenbart att de har en större betydelse vid 1900-talets slut än i 1930-talets Sverige. Det senare kan bilda utgångspunkten för några avslutande iakttagelser om aktualitetsjournalistikens betydelse i samhället under 1900-talet.

En första iakttagelse är att radions stora betydelse fram till 1950-talet låg i att på olika sätt underbygga och stödja den politiska och ekonomiska utvecklingen i Sverige. Både upplysnings- och speglingsidealet stod för att något skulle "föras ut" till befolkningen. Radion bidrog till ökade kunskaper i samhället och till en nationell homogeniseringen. Genom televisionens tillkomst ökade allmänhetens politiska kunnande dramatiskt. Däremot är det ofta citerade påståendet att radio och TV gjorde Sverige svenskt en kraftig överdrift, eftersom det snarast var olika krafter inom politik och samhälle som skapade det moderna Sverige – medan etermedierna var ett viktigt instrument i omvandlingsprocessen.¹⁷

Ett klart uttryck för hur statsmakten uppfattade Sveriges Radio som ett samhällsinstrument var 1960 års radioutrednings tankar om samhällsinformation genom radio och TV. Radioutredningens betänkande markerade dock i praktiken slutet på den epok då radion förut-sattes verka i samhällets tjänst och bara några år senare hade synen på journalistikens roll i samhället helt förändrats. Aktualitetsjournalistiken och den politiska bevakningen skulle då inte längre bedrivas på politikens och andra samhällsinstitutioners villkor utan vara en självständig samhällskraft.

Att det journalistiska synsättet förändrades innebar inte att radions och televisionens betydelse minskade. Tvärtom talar mycket för att den samhällsbild som under 1970-talet förmedlades genom särskilt televisionen hade stor betydelse för allmänhetens syn på världen. Både radio och TV fick en ny betydelse som aktiva politiska pådrivare och det finns gott om exempel där enskilda reportage eller längre programserier initierade samhällsdebatt som

på ett konkret sätt kom att påverka politiska beslut.

Mediesamhällets expansion under slutet av 1970-talet innebar att radions och televisionens betydelse i samhällslivet ökade: samhället medialiserades. Samtidigt började beslutsfattare inom politik, näringsliv och andra maktgrupper lära sig mediernas sätt att fungera, det som ibland kallas medielogiken. Inom opinionsbildningen återerövrade makthavare inom politik och ekonomi under 1980-talet delar av den terräng de upplevde sig ha förlorat tio år tidigare.

När det gäller aktualitetsjournalistikens samhällsbetydelse sedan slutet av 1980-talet fanns två – delvis motverkande – tendenser. Å ena sidan tilltog medialiseringen och både de styrande och medborgarna blev allt mer beroende av medierna. Aktualitetsjournalistiken som institution fick därmed en större makt. Å andra sidan medförde differentieringen inom mediesystemet att journalistiken blev mer heterogen. Konkurrensen om publikens uppmärksamhet ökade och genomslaget för enskilda program och kanaler minskade.

Aktualitetsjournalistik handlade dessutom inte längre om fasta punkter i en programtablå utan om ett ständigt flöde under dygnets alla timmar. Detta ledde sannolikt till ett mer distanserat förhållningssätt till mediernas aktualitetsprogram – vilket kan innebära att de fick en minskad betydelse för människors kunskaper och åsikter. Samtidigt hade etermediernas, i synnerhet Sveriges Radios och Sveriges Televisions, aktualitetsprogram ännu vid 1900-talets slut en mycket stark ställning – och högt förtroende – hos publiken.

Den svenska modellen

Radio- och TV-utvecklingen i Sverige uppvisar betydande paralleller med andra länder med likartade sociala, kulturella och politiska utvecklingsmönster, särskilt de nordiska länderna. Också i Danmark, Finland och Norge skedde en centralisering av radioverksamheten under 1920- och 1930-talen, en professionalisering

under 1960- och 1970-talen och en kommersialisering under 1980-talet. Även den samtida journalistiken uppvisar betydande likheter i logik och praktik.¹⁸ Till viss del hänger detta samman med att brittiska BBC var en gemensam förebild för programverksamheten i alla de nordiska länderna. Frågan är då om radio- och TV-utvecklingen generellt har styrts av utländska förebilder eller om det finns något som kan sägas vara unikt för Sverige. Finns det t.ex. en "svensk modell" när det gäller aktualitetsjournalistikens roll och betydelse i offentligheten?

Under radions första decennier utmärktes situationen i de flesta europeiska länder av att det uppstod en konflikt mellan radion och dagspressen, inte minst på nyhetsförmedlingens område. Tidningsbranschen ville på olika sätt påverka den första radion när det gällde hur nyheterna skulle placeras. Det som skiljer Sverige från andra länder är att dagspressen inte bara förhandlade med staten om radion utan också slutligen blev huvudägare till radioföretaget – och behöll en ägarandel i radion ända fram till 1992. Två omständigheter kan delvis förklara dagspressens stora betydelse: att tidningsbranschen, delvis genom den svenska partipresstraditionen, överlag hade stort politiskt inflytande, och att Telegrafstyrelsens nyckelroll i radioutvecklingen gynnade pressens medverkan genom TT.

Under 1950-talet var det närmast korporativistiska förhållandet mellan arbetarrörelsen med det socialdemokratiska partiet i spetsen, dagstidningsbranschen och Sveriges Radio ett unikt svenskt drag. Utredningsarbete och planering för radio- och TV-utvecklingen skedde i samförstånd. En förklaring var sannolikt att dagspressen fungerade som ett slags utjämnande faktor. Tidningarna hade visserligen till övervägande del en borgerlig profil, men de hade samtidigt ett gemensamt intresse av att motverka införandet av reklam i TV. På denna punkt var det lätt att enas med arbetarrörelsen och Sveriges Radio. Ett annat förhållande som tycks ha varit unikt för Sverige är dessutom att

programföretaget hade ett mycket stort inflytande över de politiska besluten om radion och televisionens framtid. I alla statliga radio- och TV-utredningar fanns företrädare för radio-TV med som ledamöter eller experter. Detta gav programföretagen stora möjligheter att påverka sina sändningsvillkor och organisationsformer. Det förstärkte samtidigt programföretagens politiska legitimitet.

I slutet av 1960-talet och början av 1970-talet förekom anklagelser på politiskt håll för vänstervridning i radio och TV i alla nordiska länder, men i Sverige förefaller den samhällskritiska journalistiken ha fått ett betydligt större genomslag. Också i ett vidare internationellt perspektiv verkar den svenska radions och televisionens samhällskritiska inriktning i början av 1970-talet ha varit unik, möjligen med undantag av Finland. Två omständigheter spelade en viktig roll. För det första hade radion lyckats utverka en betydande självständighet under slutet av 1960-talet. För det andra innebar den stora rekryteringen till det nya TV 2 att en ung, kritisk journalistgeneration snabbt fick stort inflytande över programverksamheten, i en situation då radioledningen var relativt svag.

Även den långtgående företagsdemokratiseringen, medbestämmandet samt nerbrytandet av de professionella hierarkierna under 1970-talet tycks ha varit unika för Sverige. De enskilda producenternas frihet under 1970-talet torde ha få motsvarigheter i andra länder. Baksidan av denna framgång var dock att Sveriges Radio hamnade i konflikt med sina främsta allierade i public service-alliansen – arbetarrörelsen och det socialdemokratiska partiet – vilket bidrog till att alliansen förlorade i styrka. Stödet för etermonopolet minskade och motståndet mot kommersiell radio och TV började försvagas.

Under 1990-talet var ett utmärkande drag för Sverige att man mycket länge behöll ensamrätten för public service-företaget. Det svenska monopolet var, med undantag av Österrike, ett av de mest stabila i västvärlden.

När beslut till sist fattades om att tillåta starten av en kommersiell marksänd TV-kanal handlade det om en kraftigt reglerad konkurrens. Genom sina delvis självpåtaga public service-uppgifter bidrog TV4 i sin tur till att skapa ett slags balanssystem mellan SVT, TV4 och de svenska satellitkanalerna. Inom radioområdet var det unikt svenska inte balansförhållandet mellan Sveriges Radio och de privata kanalerna utan snarare det faktum att public service-radion även under 1990-talet lyckades behålla sitt grepp om publiken.

Något som generellt utmärkt den svenska modellen är det särpräglade förhållande som funnits mellan statsmakten och public service-företagen under hela 1900-talet. Å ena sidan har statsmakten genomgående gett programföretaget en betydande frihet. Stödet för den allmännyttiga radion och televisionen har varit brett och starkt. Statsmakten har i mycket li-

ten utsträckning lagt sig i programverksamheten, särskilt inte i aktualitetsprogrammen, och programföretaget har haft stor integritet. Å andra sidan har statsmakten, åtminstone fram till mitten av 1990-talet, haft ett stort engagemang i fråga om radions och televisionens organisation. Statsmakten var särskilt pådrivande när det gällde den successiva regionaliseringen och decentraliseringen av verksamheten, något som indirekt kom att få stor betydelse för programverksamheten. Även om det i början av 2000-talet finns tecken på förändringar är ändå det anmärkningsvärda med den svenska public service-modellen under 1900-talet att en organisatorisk närhet till och påverkan från statsmakten kunnat gå hand i hand med en ökad självständighet och en oberoende och inte sällan samhällskritisk aktualitetsjournalistik.

Appendix

Trender i nyheterna under 1900-talet

Nyhetsundersökningen är en kvantitativ analys av inslagen i nyhetssändningarna i *Dagens Eko* (1939–1995), *Aktuellt* (1958–1995, inklusive *TV-Nytt* 1970), *Rapport* (1970–1995) och *Nyheterna* i TV 4 (1995). Totalt har 17 472 inslag analyserats. Undersökningsåren har varit 1939, 1940, 1942, 1945, 1950, 1955, 1958, 1960, 1965, 1968, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990 och 1995. De nyhetssändningar som har analyserats är de som utgjort huvudsändningen för respektive nyhetsprogram:

- Dagens Eko 1939–1995 (varierande tider).
- Aktuellt 1958–1995 (varierande tider, från 1972 kl. 21.00).
- Rapport 1970–1995 (19.10, från 1972 kl. 19.30).
- Nyheterna i TV 4 1995 (kl. 19.30).
- TV-Nytt 1970 (klockan 19.30, redovisas under Aktuellt).

För 1939 har endast två veckor i mars kodats. För åren 1940–1958 har fyra veckor (två i mars och två i oktober) analyserats för varje program och undersökningsår. För åren 1960–1995 har undersökningsmaterialet utökats ytterligare till 8 nyhetsveckor för varje program och undersökningsår och för att få största möjliga spridning under året har två veckor i februari, mars, augusti och oktober valts. Vi har även analyserat ett urval av de regionala och lokala nyhetssändningarna i radio och TV (1961–1995) enligt samma kodschema. Undersökningen av de regionala sändningarna har gällt Sydnytt, Nordnytt och Tvärsnytt samt Sydkvarten, Norrbottenskvarten, Mellankvarten, Radio Malmöhus, Radio Örebro och Radio Norrbotten. Inslagen har analyserats när det gäller följande aspekter:

- *Ämne* som nyheten handlar om – sammanlagt har 58 ämneskategorier använts. Dessa har sedan slagits samman i ett mindre antal huvudkategorier (se nedan).
- *Inslagstyp* – telegramnyhet, inslag eller längre reportage.
- *Inslagslängd* i minuter och sekunder.
- *Intervjupersoner* som förekommer i inslaget – totalt har 50 aktörskategorier använts. Dessa har sedan slagits samman till huvudkategorier (se nedan). Totalt har maximalt 4 intervjupersoner per inslag kodats.
- *Geografiskt område* som nyheten kommer ifrån – totalt 29 olika länder, som i redovisningen slagits samman till större geografiska områden (se nedan).
- *Kön* på intervjupersoner och reportrar i inslagen.

Ämnesområden

Vilka ämnen och händelser som nyheterna handlar om är det första undersökningsområdet. Det är svårt att i ett fåtal nyhetskategorier sammanfatta hela nyhetsutbudet på ett enkelt sätt. I undersökningen har följande övergripande nyhetskategorier använts för att beskriva innehållet i programmen:

- *Utrikesnyheter*: nyheter om ekonomi, politik, välfärdsfrågor (sociala förhållanden) och krig i andra länder. Olyckor och brott, nöje, kultur och human interest (i förkommande fall) i andra länder har inte klassificerats som utrikesnyheter utan finns under respektive huvudkategori.
- *(Inrikes)politik*: nyheter om val- och valrörelser, de politiska partierna och deras agerande, demokratifrågor samt nyheter om de politiska processerna (t.ex. nyheter från riksdagen) och spelet på riks- och kommunal nivå. Även svensk utrikespolitik och försvarsfrågor inkluderas här.
- *Samhällsekonomi*: samhällsekonomiska nyheter om t.ex. räntor, inflation, sysselsättning, budgetunderskott, skattefrågor samt nyheter om arbetsmarknadsfrågor, t.ex. avtalsrörelsen, strejker.
- *Sociala frågor och välfärdsfrågor*: sociala reportage, nyheter om sociala förhållanden och om tillståndet när det gäller sjukvård, barnomsorg, invandring, bostäder, skola, kriminalvård etc. i Sverige. Om riksdagen debatterar en social fråga, t.ex. sjukvårdspolitik, klassificeras detta i stället som politik.
- *Olyckor och brott*: nyheter om enskilda olyckor och brott, dvs. inte om brottslighet eller kriminalvård som samhällsfrågor (då har de klassificerats som sociala frågor).
- *Energi och miljö*: miljöreportage och andra nyheter som inriktas på miljötillståndet eller som handlar om t.ex. kärnkraftens risker eller olja och kol som energislag. När riksdagen debatterar miljöpolitik eller då det rapporterades från kampanjarbetet inför folkomröstningen om kärnkraft 1980 klassificeras det som politik.
- *Näringsliv*: nyheter om det privata näringslivet, t.ex. om aktiemarknaden, börsen, eller om enskilda företag (t.ex. nyetableringar eller företagskriser).
- *Kultur och nöje*: finkultur (teater, opera, litteratur) och populärkultur (film, pop).
- *Human interest*: nyheter av allmänmänskligt intresse av lättare karaktär, t.ex. om en kattutställning, björnungar på Skansen, evenemang och kuriosas.
- *Sport*: sportnyheter.

- *Vetenskap*: nyheter om nya uppfinningar, teknik, medicin.
- *Övrigt*: nyheter som inte har passerat in under någon av de övriga huvudkategorierna (här finns många nyheter som handlar om udda ämnen som gränsar till kuriosa och human interest), men också nyheter om kyrka och massmedier.

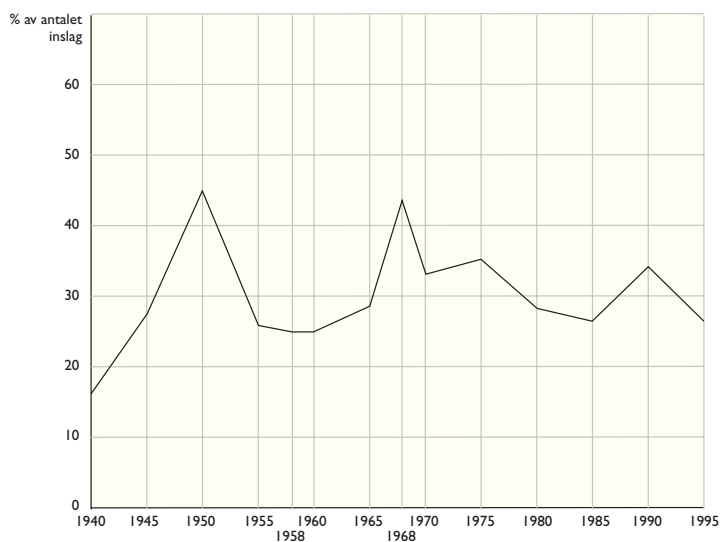
Nyhetsvärderingen – dvs. de ämnen och frågor som nyhetsredaktionerna har valt att uppmärksamma i inslag och reportage – har förändrats mycket kraftigt sedan *Dagens Eko* startade 1937. Under upplysningsperioden (1925–1945) dominerade lämpligheten som urvalskriterium i nyhetsarbetet. Nyheterna skulle sprida nyttig samhällsinformation och höja kultur- och bildningsnivån hos svenska folket. Under krigsåren verkade radion även för att samla nationen. Radion spred viktiga meddelanden men också vissa politiska nyheter. Krigsåren runt 1940 innehöll anmärkningsvärt nog ganska få utrikesnyheter – denna rapportering sköttes av TT. *Dagens Eko* skildrade i stället de sociala förhållandena ute i landet, men innehöll också kulturnyheter, kuriosa, evenemang och lättare nyheter. Det var i stället åren närmast efter kriget som utrikesbevakningen expanderade. I mitten av 1950-talet skildrade *Dagens Eko* stämningarna ute i Europa och i FN i en serie inslag och reportage.

Under speglingsperioden (1945–1965) ändrades nyhetsurvalet i en mer publikorienterad riktning. En större bredd i nyhetsurvalet eftersträvades. Både

det viktiga och intressanta nyhetsstoffet skulle få utrymme. Publiksmaken var det nya riktmärket och bevakningen av olyckor och brott ökade kraftigt, men även sport, kultur, nöje, kuriosa och evenemang fick stor uppmärksamhet. Däremot innehöll nyheterna fortfarande mycket lite politiska och ekonomiska nyheter. Detta ändrades under granskningsperioden (1965–1985), då viktighetsprincipen blev den dominerande urvalsprincipen på nyhetsredaktionerna. Samhällsbevakningen ökade. Kuriosa, nöje, kultur och evenemangsnyheterna försvann i stort sett ur sändningarna. Utrikesnyheterna expanderade, liksom den politiska och ekonomiska bevakningen samt i viss mån miljöfrågorna. Nyhetssändningarna har aldrig innehållit så många inslag om samhällsekonomi och arbetsmarknad som under 1970-talets första år. I början av 1980-talet ändrades det ekonomiska perspektivet i nyheterna – då var det i stället det privata näringslivet som fokuserades. Tolkningsperioden under 1990-talet kännetecknades av ett förnyat intresse för de underhållande och sensationella nyheterna, t.ex. olyckor och brott. Särskilt brottsbevakningen ökade. Det blev också en starkare betoning av vardagsrelevansen i nyhetsurvalet och de sociala frågorna fick ökat utrymme – det gällde t.ex. vård, skola och invandrarfrågor. Den ekonomiska bevakningen minskade, men det berodde endast på att det ekonomiska materialet nu förts till specialinriktade nyhetssändningar, t.ex. *Ekonomieket* och *A-ekonomi*.

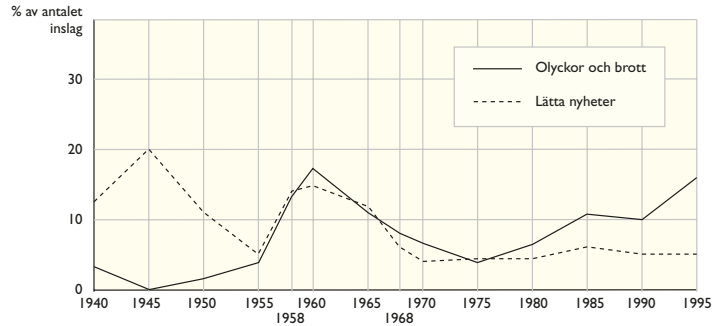
Figur 23. Utrikesnyheter i radio och TV 1940–1995.

Utrikesbevakningen var som intensivast åren efter andra världskriget och under 1968, då framför allt Vietnamkriget och händelserna i Asien och USA uppmärksammades.

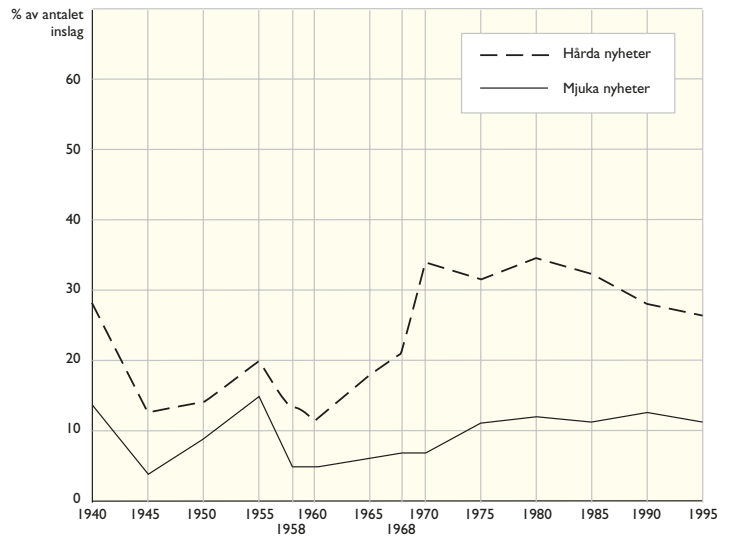
Figur 24. Lätta nyheter samt olyckor och brott i radio och TV 1940–1995.

Lätta nyheter (evenemang, kuriosa, nöje och kultur) var vanliga under 1940-talet samt under slutet av 1950-talet och början av 1960-talet. Olyckor och brott var däremot sällsynta i det tidiga Ekot, men ökade efter 1985 i alla nyhetsprogram.

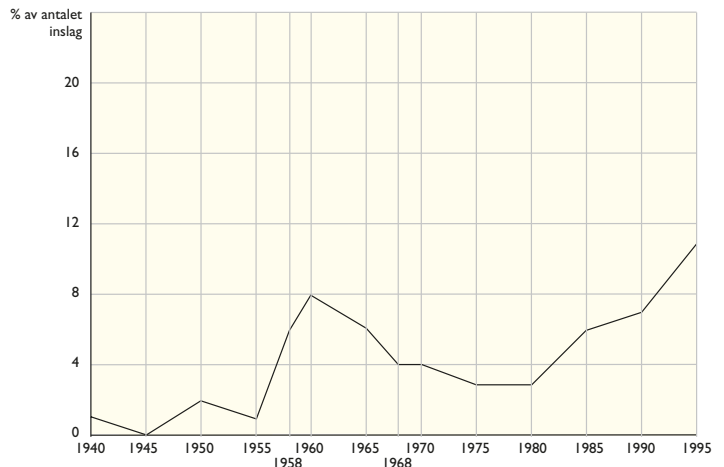
Figur 25. Hårda och mjuka nyheter i radio och TV 1940–1995.

Viktighetsprincipen dominerade i nyhetsurvalet under 1970-talet och hårda nyheter (ekonomi, politik, näringsliv) fick stor uppmärksamhet. Under 1990-talet fick mjuka nyheter (sociala frågor och miljö) något mer utrymme.

Figur 26. Brottsnyheter i radio och TV 1940–1995.

Nyheter om brott var ovanliga under 1940-talet, men ökade under slutet av 1950-talet. Under 1970-talet minskade brottsrapporteringen igen för att åter öka under 1990-talet. Andelen brottsnyheter var som störst 1995.

Nyhetsarenan

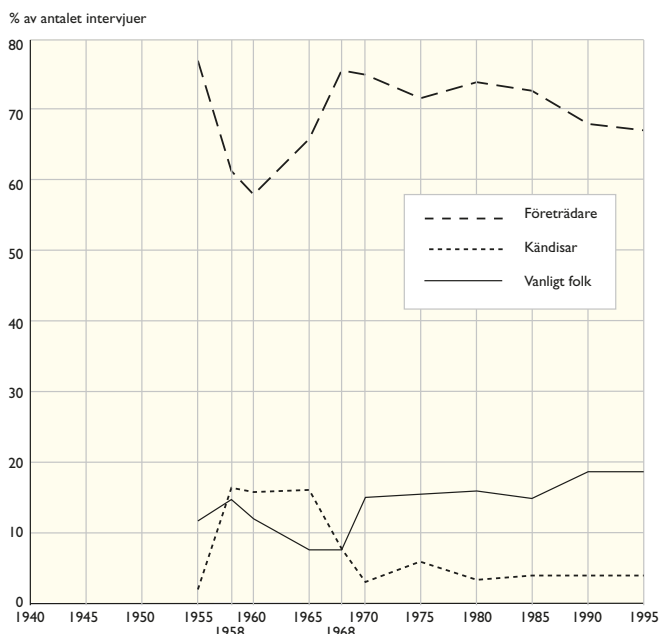
Nyheter kan också betraktas som en arena för den offentliga debatten där representanter för olika samhällsintressen får komma till tals i studiointervjuer eller i reportage. Intervjupersonerna – dvs. de kategorier människor som får uttala sig i nyheterna – har dock ändrats med tiden. Följande aktörskategorier har använts i undersökningen; inom varje kategori ryms både svenska och utländska intervjupersoner:

- *Enskilda* – s.k. vanliga människor som representerar sig själva, t.ex. i egenskap av boende, anställda på en viss arbetsplats eller ögonvittnen.
- *Experter* – forskare och andra experter (akademikerna dominerar).
- *Organisationer* – representanter för olika organisationer, fackliga organisationer, SAF, ideella organisationer.
- *Näringslivet* – representanter för företag på minst chefsnivå.
- *Politiker* – representanter för de politiska partierna på riks- eller lokal nivå.
- *Myndigheter* – representanter för statliga verk, styrelser, kommunal- och landstingskommunal förvaltning.
- *Kändisar* – kändisar och kulturpersonligheter, t.ex. kungligheter, artister, skådespelare, författare, idrottsstjärnor.
- *Övriga* – intervjupersoner som inte hör hemma i någon av de övriga huvudkategorierna, men också tull, polis och brandkår.

Figur 27. Representanter för allmänheten, företrädare och kändisar som intervjupersoner i nyheterna i radio och TV 1955–1995.

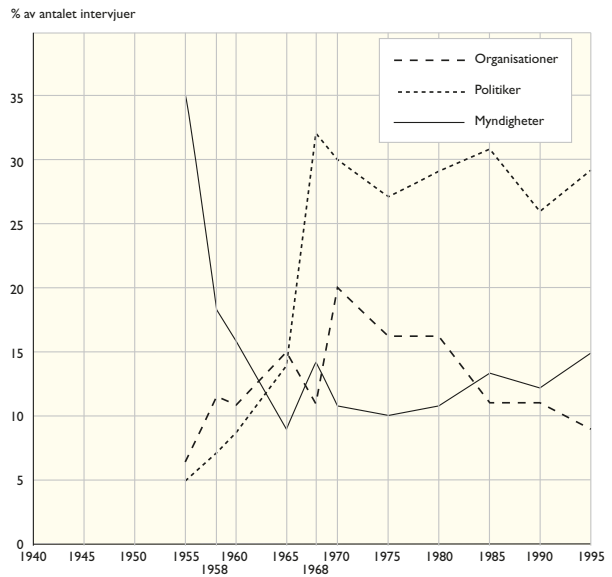
Företrädarna – representanter för politik, näringsliv, vetenskap och organisationer – har dominerat nyhetsarenan i radio och TV under hela 1900-talet. Representanter för allmänheten – ”vanligt folk” – har i snitt utgjort ungefär en sjundedel av intervjupersonerna i nyheterna. Intervjuer med kändisar var vanligast mellan 1958 och 1965, därefter försvann de i stort sett från nyheterna.

Under upplysningsperioden (1925–1945) var det mycket ovanligt att nyheterna innehöll några intervjuer. När intervjuer förekom var det ofta berömdheter och kända personer av olika slag som fick uttala sig. Under speglingsperioden (1945–1965) började intervjuer bli mer vanliga. Bland intervjupersonerna var det särskilt experternas och myndighetsrepresentanternas medverkan som ökade. Under 1955 var hela 35 procent av intervjupersonerna i *Dagens Eko* myndighetsrepresentanter. Även representanter för allmänheten – ”vanliga människor” – började förekomma som intervjupersoner under speglingsperioden. Under granskningsperiodens (1965–1985) första hälft minskade de vanliga människornas medverkan, men ökade igen under 1970-talet. Kändisarna försvann däremot nästan helt från nyhetsarenan under dessa år. Den kategori intervjupersoner som ökade mest under granskningsperioden var politikerna – de fördubblade sin andel mellan 1965 och 1968. Även organisationerna fick ökat utrymme under 1970-talet, särskilt de fackliga organisationerna. Under tolkningsperioden (1985–1995) skedde endast marginella förändringar av nyhetsarenans karaktär. Organisationsrepresentanternas medverkan i nyheterna minskade något och de ”vanliga människorna” blev något fler, men i huvudsak kvarstod det mönster som etablerats under 1960-talets slut med en stark dominans för ”företrädare” för olika samhällsintressen inom politik, ekonomi och organisationer.

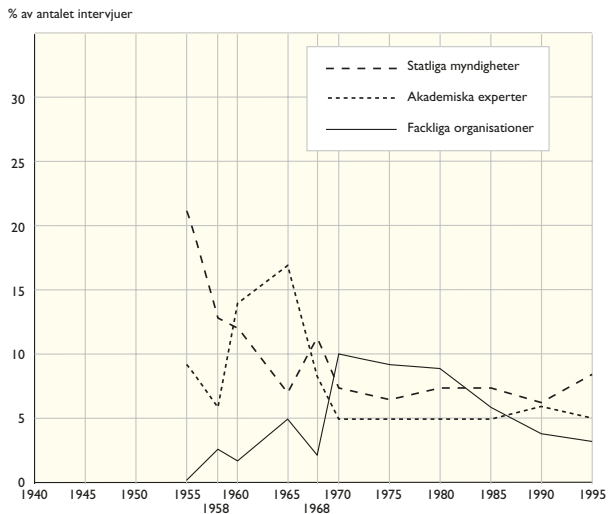
Figur 28. Politiker samt företrädare för myndigheter och organisationer som intervjupersoner i nyheterna i radio och TV 1955–1995.

Under 1950-talet dominerade myndighetsrepresentanter som intervjupersoner i nyhetsprogrammen. Politikerna fördubblade sin medverkan mellan 1965 och 1968 och låg därefter på ca 30 procent av intervjuerna. Organisationsföreträdare förekom oftast i nyheterna på 1970-talet, men minskade kraftigt under 1990-talet.

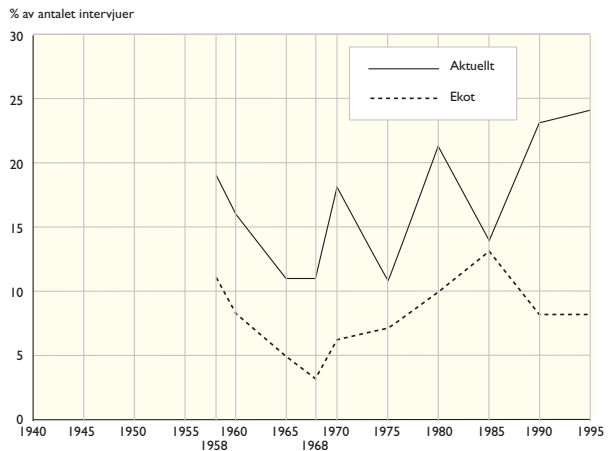
Figur 29. Fackliga företrädare, akademiska experter och statliga myndigheter som intervjupersoner i nyheterna i radio och TV 1955–1995.

Statliga myndigheter var vanliga som källor i nyheterna under 1950-talet. Akademiska experter förekom ofta i nyheterna under 1960-talet. Under 1970-talet var det i stället representanter för de fackliga organisationerna som fick stor uppmärksamhet.

Figur 30. Vanliga människor som intervjupersoner i *Aktuellt* och *Dagens Eko* 1958–1995.

Representanter för allmänheten har alltid varit vanligare i TV-nyheterna än i *Dagens Eko*. I *Dagens Eko* minskade t.o.m. de vanliga människornas medverkan under 1990-talet, medan de ökade i *Aktuellt*.

Världskartan

Även nyheternas världskarta – dvs. de geografiska områden som nyhetsredaktionerna har valt att uppmärksamma i inslag och reportage – har ändrats med tiden. Analysen har gällt var i världen nyheterna utspelas och de geografiska områden som ingår är:

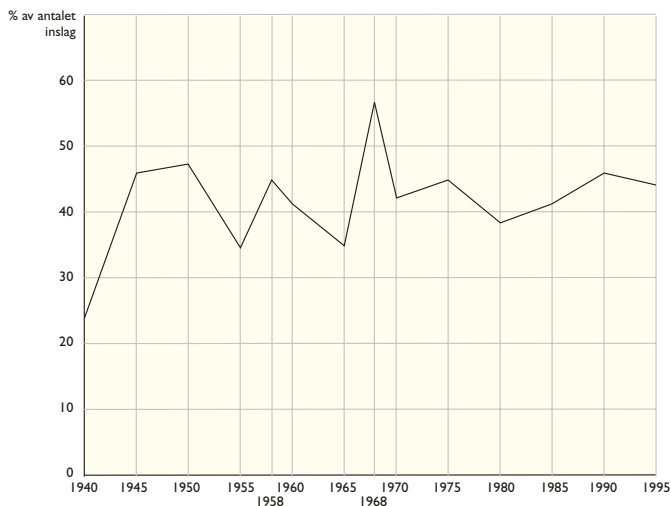
- *Sverige* – inklusive riksnyheter som gäller hela Sverige.
- *Norden* – inklusive Island.
- *Västeuropa*.
- *Östeuropa* – inklusive Sovjet (eller senare de områden som före murens fall utgjorde Östeuropa och Sovjet).
- *Nordamerika* – i huvudsak USA, men även Kanada.
- *Asien* – inklusive Arabiska halvön och Israel.
- *Afrika*.
- *Sydamerika* – inklusive Mellanamerika.
- *Övriga världen* – t.ex. Australien, men inkluderar även internationella nyheter och nyheter som berör flera världsdelar.

Utlandsnyheter är nyheter som utspelas på en plats utanför Sveriges gränser. Under upplysningsperioden (1925–1945) var det främst de nordiska länderna

och övriga Västeuropa som bevakades av *Dagens Eko*. Krigsåren runt 1940 innehöll få utlandsnyheter och när de förekom var det främst från de nordiska länderna, men också från Västeuropa och Sovjet samt (det blivande) Östeuropa. Efter andra världskriget ändrades nyhetskartan och intresset för Nordamerika – USA – ökade kraftigt samtidigt som Norden blev allt mer osynligt i bevakningen. Uppmärksamheten för Västeuropa var dock fortsatt stor även under resterande delen av speglingssperioden (1945–1965). Även Afrika kom för en kort tid runt 1960 i nyhetsflödets centrum genom händelserna i Algeriet och Kongo. Under granskningsperioden (1965–1985) ökade nyhetsredaktionernas uppmärksamhet för händelser utanför Sveriges gränser. Utlandsnyheterna blev fler och länderna utanför västvärlden började bli mer synliga. Krigen och oroligheterna i Vietnam och Mellanöstern gjorde att Asien kom i nyhetsflödets centrum åren runt 1970. Även Sydamerika och i viss mån Afrika bevakades i något större utsträckning än under speglingssperioden. Tolkningsperioden (1985–1995) kännetecknades framför allt av ett ökat intresse för länderna i det forna Östeuropa/Sovjet, särskilt efter 1990. Däremot sjönk uppmärksamheten för USA och Västeuropa. Nyheternas världskarta blev således mindre västorienterad med tiden.

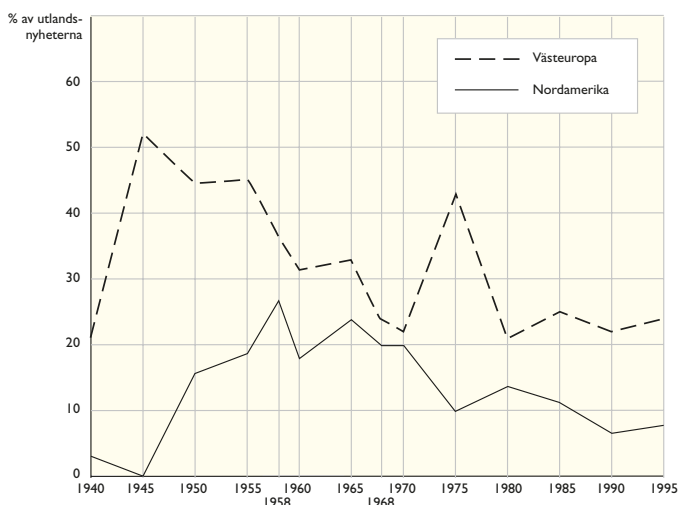
Figur 31. Nyheter från utlandet i radio och TV 1940–1995.

Under andra världskriget förekom få inslag från utlandet. Utlandsnyheter var som vanligast 1968, då nästan 6 av 10 nyheter handlade om händelser utanför Sveriges gränser.

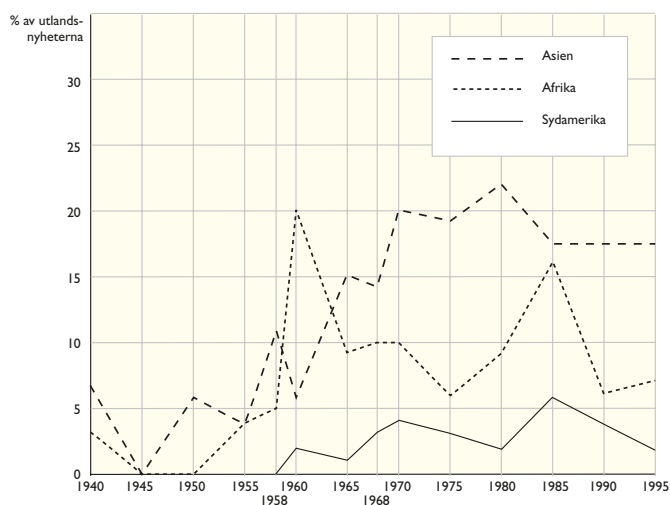
Figur 32. Västeuropa och Nordamerika i nyheterna i radio och TV 1940–1995.

Västeuropa har dominerat nyhetskartan under hela 1900-talet. Andelen nyheter från Västeuropa sjönk dock kontinuerligt efter 1945. Nyheter från Nordamerika var särskilt vanliga 1958–1970, men efter 1970 sjönk intresset för händelser i USA.

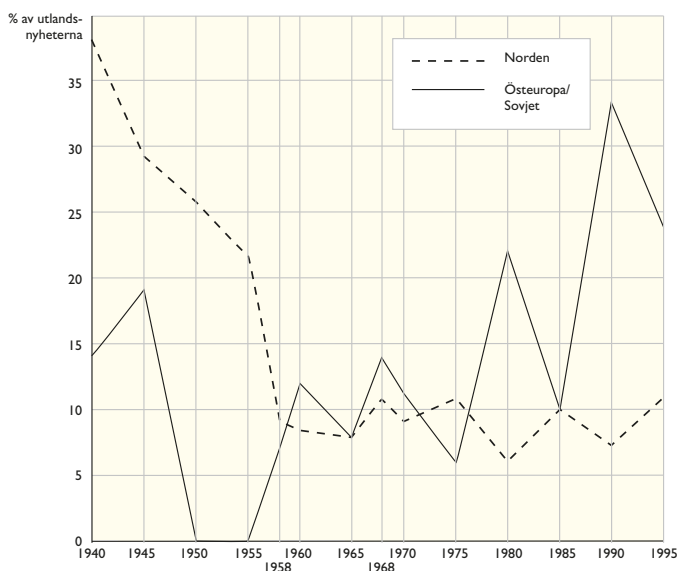
Figur 33. Asien, Afrika och Sydamerika i nyheterna i radio och TV 1940–1995.

Före 1958 var världen utanför Europa nästan osynlig i nyhetsbevakningen. Intresset för Asien ökade kraftigt under åren 1965–1980, bl.a. till följd av Vietnamkriget, men även Afrika och Sydamerika täcktes i något större utsträckning.

Figur 34. Norden och Östeuropa/Sovjet i nyheterna i radio och TV 1940–1995.

Nyheter från de nordiska länderna var som vanligast under 1940-talet, men minskade därefter kontinuerligt. Nyheterna från Östeuropa/Sovjet uppvisade en motsatt utveckling – intresset för regionen var som störst under 1990-talet.

Tabell 14. Innehållet i nyhetssändningarna 1939–1995 (*Dagen Eko*, *Aktuellt* och *Rapport*). Nyhetsinslagens fördelning på olika nyhetskategorier (procent).

Nyhetskategori	K-år	1945	1950	1955	1958	1960	1965	1968	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Utrikesnyheter	17	28	45	27	25	25	29	43	32	35	28	27	34	27
Samhällsekonomi	9	0	5	3	4	4	6	4	20	15	15	10	14	8
Inrikespolitik	15	7	3	9	4	3	6	12	9	9	10	12	9	13
Sociala frågor	11	0	8	11	2	4	5	5	4	4	5	7	7	7
Olyckor/brott	3	0	2	4	13	18	11	8	7	4	7	10	10	16
Energi och miljö	3	4	2	4	2	1	1	2	4	6	6	4	5	4
Näringsliv	5	7	6	8	5	5	6	5	5	7	11	11	6	7
Kultur/nöje	7	11	6	3	7	8	5	2	1	2	1	2	2	2
Human interest	5	9	5	3	7	6	7	3	3	2	2	4	3	3
Sport	9	9	5	5	10	10	6	6	9	7	7	4	3	4
Vetenskap	4	2	2	5	7	6	8	3	1	1	1	1	1	1
Övrigt	12	23	11	18	14	10	10	7	5	8	7	8	6	8
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal inslag	117	46	65	74	293	604	1 062	1 354	1 834	1 495	2 260	2 539	2 766	2 316

Kommentar: K-år är krigsåren 1939, 1940 och 1942. Tabellen är beräknad på samtliga undersökta inslag i *Dagens Eko*, *Rapport* och *Aktuellt* för respektive år.

Tabell 15. Innehållet i *Aktuellt* 1958–1995. Nyhetsinslagens fördelning på olika nyhetskategorier (procent).

Nyhetskategori	1958	1960	1965	1968	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Utrikesnyheter	26	17	26	42	30	32	28	27	33	27
Samhällsekonomi	3	2	6	4	18	14	17	10	14	7
Politik	4	2	5	12	8	12	10	13	9	14
Sociala frågor	2	4	4	5	4	4	7	6	8	7
Olyckor/brott	21	23	12	9	9	3	6	12	9	20
Energi och miljö	2	1	1	2	4	8	7	3	5	4
Näringsliv	4	4	6	5	4	10	10	11	5	5
Kultur/nöje	7	10	6	2	1	2	1	3	3	3
Human interest	6	8	9	4	3	2	2	4	4	5
Sport	9	12	8	7	12	5	4	1	2	2
Vetenskap	6	5	7	3	1	1	1	2	1	1
Övrigt	10	12	10	5	6	7	7	8	7	5
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal inslag	163	303	690	941	1 139	486	606	710	879	681

Kommentar: För 1970 avser tabellen *TV-Nytt*s huvudsändning kl. 19.30 i TV 1.

Tabell 16. Innehållet i *Dagens Eko* 1939–1995. Nyhetsinslagens fördelning på olika nyhetskategorier (procent).

Nyhetskategori	K-år	1945	1950	1955	1958	1960	1965	1968	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Utrikesnyheter	17	28	44	27	23	33	35	45	38	39	30	27	36	34
Samhällsekonomi	8	0	4	3	5	6	6	4	23	19	15	10	13	10
Politik	14	6	3	9	4	3	7	12	8	10	7	12	8	13
Sociala frågor	11	0	8	11	3	5	5	5	5	5	5	8	8	7
Olyckor/brott	3	0	2	4	3	13	8	8	5	2	8	9	11	15
Energi och miljö	3	4	2	4	2	1	1	2	3	6	6	4	6	4
Näringsliv	5	7	6	8	7	5	6	6	6	8	11	13	6	5
Kultur/nöje	7	11	6	3	7	6	3	2	1	3	2	1	1	0
Human interest	5	9	5	3	8	5	4	3	0	1	1	2	1	2
Sport	9	9	5	5	11	8	4	4	4	2	8	6	3	4
Vetenskap	4	2	1	5	9	7	9	3	1	0	1	0	1	1
Övrigt	14	24	14	18	18	8	12	6	6	5	6	8	6	5
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal inslag	117	46	65	74	130	301	372	413	477	371	943	1 000	1 052	809

Kommentar: K-åren är krigsåren 1939, 1940 och 1942.

Tabell 17. Innehållet i *Rapport* 1970–1995. Nyhetsinslagens fördelning på olika nyhetskategorier (procent).

Nyhetskategori	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Utrikesnyheter	28	34	25	27	32	22
Samhällsekonomi	27	14	13	9	14	6
Politik	12	8	13	12	10	13
Sociala frågor	4	4	5	6	6	7
Olyckor/brott	2	5	8	11	10	14
Energi och miljö	4	6	6	5	5	4
Näringsliv	4	5	11	10	7	9
Kultur/nöje	4	2	1	1	1	2
Human interest	3	2	3	6	4	3
Sport	4	10	8	4	4	6
Vetenskap	2	2	1	3	1	2
Övrigt	6	8	6	6	6	12
Totalt	100	100	100	100	100	100
Antal inslag	218	638	711	829	835	826

Tabell 18. Innehållet i *Nyheter* i TV4 1995. Nyhetsinslagens fördelning på olika nyhetskategorier (procent).

Nyhetskategori	1995
Utrikesnyheter	24
Samhällsekonomi	6
Politik	9
Sociala frågor	8
Olyckor/brott	21
Energi och miljö	4
Näringsliv	7
Kultur/nöje	3
Human interest	5
Sport	6
Vetenskap	1
Övrigt	6
Totalt	100
Antal inslag	643

Tabell 19. Världskartan i nyheterna 1939–1995 (*Dagens Eko*, *Aktuellt* och *Rapport*). Nyhetsinslagens fördelning på olika geografiska områden (procent).

Geografiskt omr.	K-år	1945	1950	1955	1958	1960	1965	1968	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Sverige	76	54	52	65	55	59	55	43	58	55	61	59	54	56
Utlandet	24	46	48	35	45	41	45	57	42	45	39	41	46	44
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
varav														
Norden	38	29	26	23	9	8	7	11	9	11	8	10	7	11
Västeuropa	21	52	45	46	37	31	33	24	22	43	21	25	22	24
Östeuropa/Sovjet	14	19	0	0	7	12	7	14	11	6	22	9	33	24
Nordamerika	3	0	16	19	27	18	24	20	20	10	13	11	7	8
Asien	7	0	6	4	11	6	15	14	20	19	22	17	17	17
Afrika	3	0	0	4	5	20	9	10	10	6	9	16	6	7
Sydamerika	0	0	3	0	0	2	1	3	4	3	2	6	4	2
Övrigt utland	14	0	4	4	4	3	4	4	4	2	3	6	4	7
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal inslag	117	46	65	74	293	604	1 062	1 354	1 834	1 495	2 260	2 539	2 766	2 317

Kommentar: K-åren är krigsåren 1939, 1940 och 1942. Tabellen är beräknad på samtliga undersökta inslag i *Dagens Eko*, *Rapport* och *Aktuellt* under respektive år.

Tabell 20. Världskartan i *Aktuellt* 1958–1995. Nyhetsinslagens fördelning på olika geografiska områden (procent).

Geografiskt omr.	1958	1960	1965	1968	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Sverige	56	68	56	45	57	59	63	58	56	56
Utlandet	44	32	44	55	43	41	37	42	44	44
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
varav										
Norden	6	7	5	12	8	15	8	6	7	11
Västeuropa	37	31	34	25	22	42	19	23	21	27
Östeuropa/Sovjet	6	10	5	13	11	5	23	11	33	23
Nordamerika	25	15	21	20	20	4	17	13	7	9
Asien	17	11	19	14	21	23	20	18	17	15
Afrika	7	19	9	10	10	7	8	17	6	8
Sydamerika	0	5	2	3	4	2	1	6	5	3
Övrigt utland	2	2	5	3	4	2	4	6	4	4
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal inslag	163	303	690	941	1 139	486	606	710	879	681

Kommentar: För 1970 avser tabellen *TV-Nytt*s huvudsändning kl. 19.30 i TV 1.
I Sydamerika ingår även Mellanamerika.

Tabell 21. Världskartan i *Dagens Eko* 1939–1995. Nyhetsinslagens fördelning på olika geografiska områden (procent).

Geografiskt omr.	K-år	1945	1950	1955	1958	1960	1965	1968	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Sverige	76	54	52	65	54	50	51	40	56	54	58	61	51	53
Utlandet	24	46	48	35	46	50	49	60	44	46	42	39	49	47
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
varav														
Norden	38	29	26	23	13	9	9	9	11	8	8	13	7	10
Västeuropa	21	52	45	46	37	32	33	24	24	42	22	24	19	24
Östeuropa/Sovjet	14	19	0	0	8	13	10	16	11	6	18	8	32	26
Nordamerika	3	0	16	19	28	21	29	19	18	14	10	11	7	8
Asien	7	0	6	4	5	3	9	13	21	21	27	19	20	20
Afrika	3	0	0	4	3	21	8	9	9	5	10	14	7	8
Sydamerika	0	0	3	0	0	1	1	4	4	3	3	5	4	1
Övrigt utland	14	0	4	4	6	0	1	6	2	1	2	6	4	4
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal inslag	117	46	65	74	130	301	372	413	477	371	943	1 000	1 052	810

Kommentar: K-åren är krigsåren 1939, 1940 och 1942.

Tabell 22. Världskartan i *Rapport* 1970–1995.
Nyhetsinslagens fördelning på olika geografiska områden (procent).

Geografiskt omr.	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Sverige	64	52	63	59	56	60
Utlandet	36	48	37	41	44	40
Totalt	100	100	100	100	100	100
varav						
Norden	13	9	10	10	6	12
Västeuropa	21	44	23	27	26	23
Östeuropa/Sovjet	10	6	27	9	33	22
Nordamerika	23	10	13	10	8	7
Asien	13	16	16	15	14	16
Afrika	15	6	8	17	6	4
Sydamerika	4	3	2	7	4	1
Övrigt utland	1	6	1	5	3	15
Totalt	100	100	100	100	100	100
Antal inslag	218	638	711	829	835	826

Tabell 23. Världskartan i *Nyheter* i TV4 1995.
Nyhetsinslagens fördelning på olika geografiska områden (procent).

Geografiskt omr.	1995
Sverige	61
Utlandet	39
Totalt	100
varav	
Norden	10
Västeuropa	19
Östeuropa/Sovjet	25
Nordamerika	8
Asien	20
Afrika	8
Sydamerika	3
Övrigt utland	7
Totalt	100
Antal inslag	643

Tabell 24. Intervjupersonerna i nyheterna 1939–1995 (*Dagens Eko*, *Rapport* och *Aktuellt*). Intervjupersonernas fördelning på olika aktörskategorier (procent).

Aktörskategori	K-år	1945	1950	1955	1958	1960	1965	1968	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Enskilda	30	4	13	12	15	12	8	8	15	16	17	15	19	19
Experter	5	8	8	14	8	14	17	9	6	6	6	6	7	6
Organisationer	0	16	13	7	12	11	15	11	20	16	16	11	11	9
Näringslivet	5	12	17	16	17	9	11	10	9	14	13	12	13	9
Politiker	5	4	8	5	7	8	14	32	30	27	29	31	26	29
Myndigheter	5	4	25	35	18	16	9	14	11	10	11	13	12	15
Kändisar	20	24	8	2	17	16	17	8	3	5	3	4	4	4
Övriga	30	28	8	9	6	14	9	8	6	6	5	8	8	9
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuer	20	25	24	43	119	273	274	392	570	978	1 180	1 388	1 746	2 048

Kommentar: K-åren är krigsåren 1939, 1940 och 1942. I tabellen har samtliga intervjuer i *Dagens Eko*, *Rapport* och *Aktuellt* slagits samman.

Tabell 25. Intervjupersonerna i *Aktuellt* 1958–1995. Intervjupersonernas fördelning på olika aktörskategorier (procent).

Aktörskategori	1958	1960	1965	1968	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Enskilda	19	16	11	11	18	11	21	14	23	24
Experter	7	13	16	9	10	6	6	6	6	5
Organisationer	11	11	15	10	20	14	14	11	13	6
Näringslivet	25	5	9	9	5	15	14	11	11	9
Politiker	11	10	15	35	24	32	25	30	22	24
Myndigheter	12	15	6	13	10	12	12	13	11	14
Kändisar	12	15	21	6	3	5	3	4	6	5
Övriga	3	15	7	7	10	5	5	11	8	13
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuer	57	147	151	245	147	343	387	454	705	723

Tabell 26. Intervjupersonerna i *Dagens Eko* 1939–1995. Intervjupersonernas fördelning på olika aktörskategorier (procent).

Aktörskategori	K-år	1945	1950	1955	1958	1960	1965	1968	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Enskilda	30	4	13	12	11	8	5	3	6	7	10	13	8	8
Experter	5	8	8	14	8	15	19	10	4	4	5	3	6	6
Organisationer	0	16	13	7	13	10	15	13	27	25	17	15	14	12
Näringslivet	5	12	17	16	10	14	14	13	11	16	16	13	11	8
Politiker	5	4	8	5	3	7	13	29	35	26	30	32	34	40
Myndigheter	5	4	25	35	23	17	14	15	13	12	12	15	15	17
Kändisar	20	24	8	2	21	18	11	10	1	6	4	4	3	3
Övriga	30	28	8	9	11	11	9	7	3	4	6	5	9	6
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuer	20	25	24	43	62	126	123	147	188	186	260	339	339	336

Kommentar: K-åren är krigsåren 1939, 1940 och 1942.

Tabell 27. Intervjupersonerna i *Rapport* 1970–1995.
Intervjupersonernas fördelning på olika aktörskategorier (procent).

Aktörskategori	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Enskilda	19	25	18	17	21	18
Experter	5	6	5	7	8	6
Organisationer	15	14	17	9	9	9
Näringslivet	9	13	11	13	15	10
Politiker	29	23	31	31	25	29
Myndigheter	9	8	11	11	11	15
Kändisar	5	5	3	2	4	4
Övriga	9	6	4	10	7	9
Summa	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuer	235	449	533	595	702	989

Tabell 28. Intervjupersonerna i *Nyheter* i TV4 1995.
Intervjupersonernas fördelning på olika aktörskategorier (procent).

Aktörskategori	1995
Enskilda	22
Experter	4
Organisationer	10
Näringslivet	12
Politiker	20
Myndigheter	17
Kändisar	5
Övriga	10
Totalt	100
Antal intervjuer	453

Tabell 29. Förekomsten av kvinnliga reportrar i nyhetssändningarna 1950–1995 (andelen av inslagen som har gjorts av en kvinnlig reporter i procent).

	1950	1955	1958	1960	1965	1968	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Dagens Eko	0	0	1	1	4	8	5	8	20	32	29	33
Aktuellt			14	7	9	8	10	8	17	34	32	34
Rapport							15	10	19	24	36	31
Nyheter i TV4												35
Samtliga	0	0	6	3	6	8	9	9	19	29	33	33

Tabell 30. Förekomsten av kvinnliga intervjupersoner i nyhetssändningarna 1950–1995 (andelen av intervjupersonerna som är kvinnor i procent).

	1950	1955	1958	1960	1965	1968	1970	1975	1980	1985	1990	1995
Dagens Eko	0	2	8	6	6	4	4	8	12	13	15	29
Aktuellt			11	10	9	9	7	11	16	15	21	31
Rapport							13	15	12	17	22	27
Nyheterna (TV 4)												30
Samtliga	0	2	9	8	8	7	8	12	13	15	21	29

INLEDNING

¹ Vårt perspektiv liknar det som inom anglosaxisk mediehistorisk forskning ofta har kallats "social history of the media". En tongivande forskare inom området är den amerikanske historikern Michael Schudson, vars bok *Discovering the News: A Social History of American Newspapers* (1978) är typexemplet på detta sätt att skriva mediehistoria i ett samhällsperspektiv (jfr klassificeringen av radio- och TV-historisk forskning i Dahl, 1984). I Storbritannien är ett välkänt arbete *A Social History of British Broadcasting* (Scannell och Cardiff, 1991). Ett teoretiskt översiktsverk med ett likartat perspektiv är *The Media and Modernity* (1995) av den brittiske sociologen John B. Thompson. Givetvis har vårt arbete inspirerats av och hämtat idéer från en rad olika radio- och TV-historiska framställningar, vilka är omöjliga att här redovisa men som framgår av listan på litteraturreferenser.

² Forskningsprogrammet har hittills genererat ett tjugotal volymer varav två större framställningar (Hadenius, 1998; Nordmark, 1999). Flera av forskningsvolymerna har givit viktiga bidrag till vår framställning, särskilt vill vi nämna Abrahamsson (1999), Dahlén (1999), Elgemyr (1997), Engblom (1998), Furhammar (1995), Höijer (1998), Thurén (1997) och Tjernström (1999). En viktig kvantitativ beskrivning av programutbudets utveckling har gjorts inom projektet av Ingela Schyller (1996). Även Örnebrings (2001) doktorsavhandling om debattprogrammets historia har varit en värdefull källa.

³ Brunnberg och Elgemyr (1987). Jfr i övrigt översikter som Röster om radio (1934), Röster om radio (1945), Ginsburg och Hahr (1948) och *Boken om TV* (1961).

⁴ I rapporten medverkar även Anette Carlsson som huvudförfattare (Carlsson et al, manuskript).

UPPLYSNING 1925–1945

¹ *Först i etern* (1995:8). Jfr Hadenius (1998:11ff).

² Avsnittet bygger bl.a. på Hadenius (1997).

³ *Först i etern* (1995:8); Bodensändarens avlyssnades på en industriutställning i Luleå.

⁴ Hadenius och Weibull (1999:54ff).

⁵ Ibid. Jfr Löfgren (1989) och Ekecrantz och Olsson (1994:131ff).

⁶ Bliss (1991:6f).

⁷ *Först i etern* (1995:8). Jfr Hadenius (1998:11ff).

⁸ För detaljuppgifter se Elgemyr (1997:44ff) och Wormbs (1997:25ff).

⁹ Sundin (1990). Jfr även *Hört och sett* (1974:23) och Hallingberg (1999:25ff).

¹⁰ Bliss (1991:6f) och Hilmes (1997).

¹¹ Williams (1989:25f). Jfr Winston (1998).

¹² Samliga programtabläer från Eliassons station (anrops-signal SMZW) liksom ett relativt stort antal lyssnarbrev finns bevarade i K.G. Eliassons samlingar på Radiomuseet i Göteborg. Om stationen se även *Radioamatören* nr 1/1925 samt artiklar i *Teknik för alla* nr 16/1945 samt diverse artikelkoncept hos Radiomuseet i Göteborg.

¹³ Intressanta interiörer som belyser förhållandet mellan de första lokala stationerna och dagspressen i bl.a. Norrbotten, Västerbotten och Växjö finns i *Först i etern* (1995:21), Nordberg (1995a:2ff) och Tornehed (1993). Jfr även Nordberg (1995b). Situationen var likartad även i andra länder, t.ex. i Danmark (Réé, 1940), Norge (Dahl, 1975) och Storbritannien (Briggs, 1985a).

¹⁴ Huvuddelen av den följande beskrivningen bygger på Elgemyr (1997). Uppgifterna om de första sändningarna är hämtade från opublicerat material till en svensk radiohistoria utarbetat av G.M. Lillichöök från ca 1940 (SRF DO, A04 F6AA:2).

¹⁵ Enligt en samtida kommentar stod underhållningen inte "på någon högre konstnärlig nivå" och det framhölls att grammfonmusik visserligen "är enkel och bekväm att exekvera, men medgivas måste, att den blir tröttsam i längden". *Radio* nr 3 1923.

¹⁶ "Material till en radiohistoria (SRF DO, A04 F6AA:2).

¹⁷ Dagens Nyheter 12, 13 och 16/1 1924 och Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 14 och 16/1 1924. Jfr Elgemyr (1984a:4ff).

¹⁸ Elgemyr (1984a:6ff); Esaïasson (1990:129). Jfr Allmänna valen 1924. Sveriges Officiella Statistik.

¹⁹ Material till en svensk radiohistoria (SRF DO, A04 F6AA:2).

²⁰ Det är samma motiv som var vanliga i USA, t.ex. då teknikföretaget Westinghouse startade sin radio 1920 (jfr Bliss, 1991:6f).

²¹ I en intervju med *Radiobladet* från november 1924 framhöll den stationsansvarige kommandörkapten Wibom att man lagt vikt vid att utveckla professionen som hallåman och att Sven Jerring, Radiotjänsts legendariske programtjänsteman, lärt sig grunderna på just SRA-stationen (jfr Jerring, 1944).

²² Jfr programtablåer i ortstidningarna. Uppgifter finns även i "Handlingar rörande privata rundradiosändningar m.m." (SRF DO, A04 F6B:2). Flera av dessa stationer kom senare att göra egna program. Se t.ex. *Jönköpings Radioklubb 1924-1934*.

²³ *Radio* nr 1 1923. Jfr även Rahbek (2001).

²⁴ Nya Varvets Kustradio, som var en föregångare till K.G. Eliassons station i Göteborg, sände även den s.k. Fiskhamnsrapporten som varje vardag redovisade priserna på fisk som landats i Göteborg (jfr *Ny Tid* 20/6 1956). Denna rapport fortsatte sedan som en lokal utsändning i Radiotjänsts program. Den sista Fiskhamnsrapporten sändes i rundradio så sent som 1977, då den flyttades till kustradion Göteborg Radio. Därmed var rapporten tillbaka i samma typ av radio som den startade i.

²⁵ Opublicerad historik över TT författad av Björn Ragnarsson/utan år/(TT:s arkiv, Riksarkivet).

²⁶ För ytterligare uppgifter om familjen Bonniers radiopolitik se Sundin (1996:180ff och 389ff).

²⁷ Åke Bonnier bad en släkting – Olof Thiel – som vistades i USA att sända information om utvecklingen i USA av vad han beskrev som "wire-less receivers genom vilka de få meddelanden av allelhanda slag om jazzmusik". Vidare ville han veta Thiels bedömning av "förutsättningarna för ett exploaterande i stor stil här i landet [...] om man kan få tillåtelse för sådan trafik från telegrafverket". Thiels svar var att tidningar, hotell, radiotillverkare och affärshus "slunga ut jazz blandat med annonserandet av egna varor" (Sundin, 1996:389f).

²⁸ Den brittiske radiohistorikern Asa Briggs menar att tidningarnas agerande påverkades av att radion var "either a dangerous competitor or a profitable subsidiary" (Briggs, 1995a:42).

²⁹ För ytterligare beskrivningar av koncessionsförhandlingarna se Elgemyr (1981 och 1984c) och Hultén (1979).

³⁰ Elgemyr (1997:24).

³¹ Ingmar (1973:178ff). Jfr Hadenius (1971).

³² Göteborg Handels- och Sjöfarts-Tidning rubricerade sin över tre spalter uppslagna nyhetsartikel: "Ingen 'luftens frihet' i Sverige. Rundradion till ett enda bolag" (GHT 1/3 1923). Jfr Nordberg (1995b:6ff); *Först i etern* (1995:9ff).

³³ Jfr Reuterswärd (1948:178).

³⁴ Bilaga till Meddelande från Styrelsen för Svenska Tidningsutgivareföreningen nr 114, maj 1924 (TU:s arkiv, Riksarkivet).

³⁵ Ibid.

³⁶ Att det redan fanns nära kontakter mellan Radiotjänst och teledirektionen, trots att inget formellt avgjorts, framgår av ett brev som Reuterswärd sände till Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning den 28 maj 1924 – f.ö. samma dag som AB Radiotjänst lämnade in sin koncessionsansökan till Kungl. Maj:t. Brevet innehåller en begäran från Reuterswärd att GHT skall använda sitt inflytande över den lokala opinionen och verka för att Telegrafverket skall få en centralt belägen tomt för sin sändarstation. Det anges också att brev i samma ärende avsånts till *Ny Tid* och till TT:s Göteborgskontor (Brev från G. Reuterswärd till kapten B. Wijkman, GHT 28/5 1924 (Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidnings arkiv, inkom-

mande brev, Göteborgs universitetsbibliotek).

³⁷ Elgemyr (1984d och 1997). Det finns en aldrig avsånd skrivelse från Reuterswärd, där han bemötte kritiken från radioindustrin. I den framhöll han på samma sätt som i anförandet inför TU dagspressens unika kompetens i fråga om nyhetsorganisation. Det var enligt hans uppfattning inte fråga om konkurrens utan innebörden var att radion nu fick möjlighet att tillgodogöra sig detta kunnande.

³⁸ *Récé* (1940:14ff). Jfr *Dansk Mediehistorie* 2 (1997:203ff).

³⁹ Jfr Hadenius (1998:32ff).

⁴⁰ *Radiotjänst* (1929:261f). Jfr Engblom (1998). I antalet personer har inte inräknats teknikerna i och med att dessa, med undantag av en del inspelningstekniker, fram till 1954 var anställda av Telegrafverket.

⁴¹ *Radiotjänst* (1929:80f).

⁴² Ibid.:267.

⁴³ Se Elgemyr (1981) för en mer omfattande redovisning.

⁴⁴ Opublicerad historik över TT författad av Björn Ragnarsson/utan år/(TT:s arkiv, Riksarkivet).

⁴⁵ Winqvist (1961:84f); jfr Elgemyr (1981:15).

⁴⁶ Jfr telegram från Radiotjänsts kontor i Boden till TT 17/10 1925: "Insänd kortfattat referat över dagsnyheterna för utsändning här = ab radiotjänst." På telegrammet har en TT-medarbetare (Sven Linde, chef på TT:s huvudkontor) antecknat "Inget material sänt" (TT:s arkiv, Riksarkivet: allmän korrespondens /EIII:2/). En genomgång av programtablåerna tyder på att inga dagsnyheter sändes av de lokala stationerna, med undantag av sportnyheter (Dahlén, 1999).

⁴⁷ Protokoll Radiotjänsts Styrelse 12/9 1925.

⁴⁸ Hadenius (1971:46ff).

⁴⁹ Jfr Tollin (1965 och 1967).

⁵⁰ PM rörande Radiotjänsts arvode till TT. Bilaga till protokoll TT:s Styrelse 19/1 1931 (TT:s arkiv, Riksarkivet).

⁵¹ Brev från C.O. Wahlgren till G. Reuterswärd 28/2 1925 (TT:s arkiv, Riksarkivet).

⁵² *Radiotjänst* (1929:81). Jfr Winqvist (1961:83f).

⁵³ PM angående radioprogrammen 1927 (SRF DO, A04 F4CA:1).

⁵⁴ *Radiotjänst* (1929:81).

⁵⁵ Slutsatsen bygger på en genomgång av manuskript för TT:s radionyheter från 1934 och 1935. Manuskript finns endast bevarade fr.o.m. 1934 (TT:s arkiv, Riksarkivet).

⁵⁶ *Radiotjänst* (1929:85).

⁵⁷ Ibid.:86.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.:87f.

⁶⁰ Protokoll Radiotjänsts Styrelses Arbetsutskott 23/5 1937 §3. Nils Holmberg, dåvarande programchef på Radiotjänst, menade i en betydligt senare PM, författad som en kommentar till Gustaf Reuterswärd's minnesanteckningar från samma tid, att det framför allt var Telegrafstyrelsens Seth Ljungqvist som blivit upprörd över missen i bevakning; Reuterswärd skulle däremot närmast ha blundat för kritiken (Holmberg 1962). Se även Elgemyr (1987b:11f).

⁶¹ Protokoll Första Kammaren 8/4 1930. I sina memoarer nämner Wagnsson att han fått sin bild av radioverksamheten genom programchefen Nils Holmberg (Wagnsson,

1969:158; jfr Elgemyr, 1981:20f). Wagnsson anger dock att Nils Holmberg gav honom underlaget först inför 1933 års motion. Radiohistorikern Göran Elgemyr menar att Wagnsson troligen missminner sig och att detta gäller redan 1930. Med tanke på att Holmberg slutade som programchef 1928 och lämnade Radiotjänst just 1930 efter interna motsättningar är det mycket som talar för Elgemyrs tolkning. Wagnssons synpunkter på Radiotjänst 1930 får också stort utrymme i den av Holmberg redigerade Radiolyssnaren. Nils Holmbergs råd i Radiolyssnaren till den nya radioutredningen 1933 ger stöd för att Wagnsson och han hade kontakter även då (Franzén, 1991:85). Kontakterna mellan Wagnsson och Holmberg underlättades av att Holmberg 1921-1941 var riksdagsstenograf i första kammaren.

⁶² Protokoll Radiotjänsts Styrelses Arbetsutskott 15/4 1930 § 6.

⁶³ Protokoll TT:s Styrelse 19/1 1931, bilaga /understrykning i originalet/(TT:s arkiv, Riksarkivet).

⁶⁴ Leonard Ljunglund från Nya Dagligt Allehanda, som var frånvarande vid mötet, anmälde i efterhand att han, om han hade varit där, skulle ha reserverat sig mot beslutet (Protokoll TT:s Styrelse 24/3 1931 § 5, TT:s arkiv, Riksarkivet). Ljunglunds tidning hade redan tidigare på redaktionell plats ifrågasatt nyheternas omfattning i radio, t.ex. i en uppskattade artikel om att pressen i Storbritannien kritiserat BBC för att deras nyheter byggts ut (Nya Dagligt Allehanda 28/11 1925).

⁶⁵ *Radiolyssnaren* nr 14 1930.

⁶⁶ *Radiotjänst* (1929:89).

⁶⁷ Jfr Löfgren (1990:110f) och Ehn, Frykman och Löfgren (1993).

⁶⁸ Brev från C.A. Dymling till S. Ljungqvist 25/4 1936 (SRF DO, A04 E2A:47).

⁶⁹ Jfr Wormbs (1997).

⁷⁰ *Radiotjänst* (1929:258) och Rahbek (2001).

⁷¹ Protokoll Radiotjänsts Styrelse 13/11 1924, bilaga 2.

⁷² Stockholms Dagblad 23/11 1927. Reuterswärd betraktade sändningen som "olämplig och förkastlig" och programmet kritiserades av Programrådet som "synnerligen olämpligt för rundradiering" (protokoll Programrådet 22/12 1927 (SRF DO, A35 A1A:1).

⁷³ Dahlén (1999).

⁷⁴ SOU 1935:10:18.

⁷⁵ De första inspelningsmöjligheterna kom 1931 (jfr Elgemyr, 1997).

⁷⁶ Röster i Radio-TV nr 47 1969.

⁷⁷ Protokoll Radiotjänsts Styrelse 8/6 1926, bilaga 1.

⁷⁸ PM angående radioprogrammen 1927 i "Handlingar rörande programverksamheten, allmänt" (SRF DO, A04 F4CA:1).

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ *Radiotjänst* (1929:95).

⁸² Ibid.

⁸³ Idrotten i radio har utförligt beskrivits och analyserats av Dahlén (1999).

⁸⁴ Jerring (1944:116f).

⁸⁵ Dayan och Katz (1992:4f).

⁸⁶ Vid OS 1932 (Lake Placid och Los Angeles) aktualiserar-

des inte frågan p. g. a. att det ändå var omöjligt med direkta överföringar från USA. Jfr Elgemyr (1987b:12).

⁸⁷ Jfr Wallin (1998).

⁸⁸ Jerring (1944:143). Jfr även Material till radiohistorik (SRF DO, F6 AA:2) och intervju med Nils Holmberg i Radiolyssnaren nr 49 1934.

⁸⁹ Jerring (1944:144f).

⁹⁰ Ibid:46. Jfr Dahlén (manuskript).

⁹¹ Jfr Nordberg (1998:149f) och Dahlén (manuskript).

⁹² Radiotjänsts Årsberättelse 1932.

⁹³ Manuskript tillhöriga Olof Forsén 1930-1935, (SRF DO, B46 M2A:1a). Programmet sändes 27/11 1934 kl. 17.30-17.45.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Årsberättelser för respektive år.

⁹⁶ Svenska Dagbladet 8/6 1928.

⁹⁷ Protokoll Radiotjänsts Styrelses Arbetsutskott 8/6 1928.

⁹⁸ Tidningen Arbetsaren 9/6 1928.

⁹⁹ Dagens Nyheter 10/6 1928.

¹⁰⁰ Exemplet bygger på framställningen i Hadenius (1998:64).

¹⁰¹ Winqvist (1961:85) nämner att frågan var så kontroversiell att vakthavande på TT-radio, Berndt Aulin, fick hjälp av TT-chefen Reuterswärd att redigera ut radioversionen av nyheten.

¹⁰² Föredragsverksamheten får en utförlig belysning i Nordberg (1998).

¹⁰³ Protokoll Radiotjänsts Styrelse 8/6 1926, bilaga. Jfr Nordberg (1998).

¹⁰⁴ *Radiotjänst* (1929:121f).

¹⁰⁵ Ibid:130.

¹⁰⁶ SOU 1935:10:19.

¹⁰⁷ Sändningar anordnade av Radiotjänsts föredragsavdelning 1935 (SRF DO, B34 D4:1).

¹⁰⁸ Intervju med Yngve Lorents i Svenska Dagbladet 13/1 1937.

¹⁰⁹ Protokoll Programrådet 13/4 1928. För en utförlig diskussion se Nordmark (1999).

¹¹⁰ Hugo (1935).

¹¹¹ Jfr artikel "Kommuniké" i Nordisk Familjebok 1911.

¹¹² Svenska Dagbladet 16/8 1927.

¹¹³ Folkets Dagblad 18/10 och 29/10 1928; Ny Tid 20/10 1928.

¹¹⁴ Ny Tid 20/10 1928.

¹¹⁵ Protokoll Programrådets utskott 19/11 1928 (SRF DO, A35 A2:1).

¹¹⁶ Dagens Nyheter 7/10 1928.

¹¹⁷ Nya Dagligt Allehanda 1/3 1928.

¹¹⁸ Esaiaasson (1990:146).

¹¹⁹ Scannell och Cardiff (1991).

¹²⁰ *Radiotjänst* (1929:133).

¹²¹ Ibid.

¹²² Radiotjänsts Årsberättelse 1933.

¹²³ Jfr Hugo (1935).

¹²⁴ Jfr Hugo: *Minnenas dagbok* (1962), strödda minnesbilder nedtecknade av Hugo och förvarade i Sveriges Radios dokumentarkiv (SRF DO, A04 F6AA:3).

¹²⁵ Svenska Dagbladet och Stockholms Dagblad 22/1 1929.

¹²⁶ Dagens Nyheter 2/1 och 31/1 1929 och Svenska Dagbladet 26/1 1929.

¹²⁷ Även 1937 fördes en diskussion om en utsändning av en

utrikespolitisk debatt, som hade sin bakgrund i en interpellation av högerledaren Gösta Bagge avseende Sveriges ställning till Nationernas Förbund (NF). En motion av bl.a. Harald Åkerberg (s), enligt honom initierad av Radiotjänst, hade väckts i frågan, eftersom en debatt om NF bedömdes som både aktuell och politiskt viktig. I debatten om motionen uttrycktes farhågor om att Radiotjänst skulle göra ett urval av anförandena och att endast vissa talare skulle vilja göra inlägg i och med att debatten radiosändes. Beslutet blev att motionen om radiosändning avslogs (Elgemyr, 1984a).

¹²⁸ Protokoll Radiotjänsts Styrelse juli 1928. Jfr Dagens Nyheter 31/7 1928.

¹²⁹ Esaiasson (1990:147f). Jfr Allmänna valen 1925–1928 (1929).

¹³⁰ *Radiolyssnaren* nr 38 1930.

¹³¹ PM ang presentationen av statsverkspropositionen (Protokoll Sveriges Radios Styrelse 24/2 1959, bilaga 1).

¹³² För en mer utförlig redovisning se Elgemyr (1984a).

¹³³ Dagens Nyheter 23/2 1932.

¹³⁴ Protokoll Programrådet 15/3 (diskussion) och 22/3 (principuttalande) 1932.

¹³⁵ Jfr Esaiasson (1990:153).

¹³⁶ I utredningen ingick vid sidan av motionären Ruben Wagnsson, socialdemokrat, och bondeförbundaren Olof Olsson, ordförande, även Seth Ljungqvist från Telegrafstyrelsen och Gustaf Reuterswärd från Radiotjänst.

¹³⁷ SOU 1935:10:45.

¹³⁸ Ibid.:46.

¹³⁹ Protokoll Radionämnden 14/5 1938, bilaga 2. Jfr Elgemyr (1981:33f). Särskilt intressant är jämförelsen med Norge, där en likartad diskussion pågick ungefär samtidigt. Norsk telegrafbyrå (NTB) hade till det som senare blev Norsk Rikskringkasting (NRK) från starten levererat en daglig nyhetsbulletin. År 1933, då NRK bildades i samband med att rundradion gick över till statsdrift, ifrågasattes det rimliga i att NTB skulle ha ensamrätt på nyheter och att nyhetsbulletinerna skulle sändas från byråns kontor. Kritikerna fanns främst bland radiomedarbetarna. Under 1934 genomfördes, under ledning av en från pressen rekryterad redaktör, en förändring av nyheternas form så att telegramlängden kortades för att fungera för uppläsning i radio, samtidigt som NRK även började hämta in nyheter från andra källor än NTB. Detta kunde ske, eftersom det inte fanns någon formell regel om ensamrätt för NTB (Dahl 1975:41ff och 171ff).

¹⁴⁰ Protokoll Radiotjänsts Styrelse 10/8 1935.

¹⁴¹ Protokoll Radiotjänsts Styrelse 13/1 1937.

¹⁴² Jfr brev från Gustaf Reuterswärd till Carl Anders Dymling 31/10 1935 (SRF DO, A04 E2A:44).

¹⁴³ Winqvist (1961:84ff).

¹⁴⁴ Detta framgår indirekt av att Dymling hade haft huvudansvaret för Radiotjänsts jubileumsbok från 1929, där aktualitetsprogrammen ges stort utrymme och lyfts fram som de viktiga i radion (brev från C.A. Dymling till O. Forsén 10/2 1961. SRF DO, A04 F6AB:7). Under ett besök i USA hösten 1936 uttalade han också sin beundran för amerikansk radio som han ansåg ”tekniskt, organisatoriskt och programmässigt, på en utomordentligt hög nivå”. Han framhöll även en viss beundran för att pro-

grammen var korta och syftade till underhållning (Svenska Dagbladet 22/11 1936).

¹⁴⁵ Forsén (1966:45).

¹⁴⁶ Radiotjänsts Årsberättelse 1936:37.

¹⁴⁷ Ibid. Jfr Franzén (1991:88f).

¹⁴⁸ Forsén (1966:13ff).

¹⁴⁹ Radiotjänsts Årsberättelse 1936:37f. Jfr även Dahlén (manuskript).

¹⁵⁰ Radiotjänsts Årsberättelse 1936.

¹⁵¹ SOU 1935:10:19.

¹⁵² Det finns även lyssnarbrev där krav ställs på en förbättring av dagsnyheterna, även om de är relativt få (SRF DO, Lyssnarpost allmänt och särskilda program 1935–1936. A04 E9CA:5).

¹⁵³ Protokoll Radiotjänsts Styrelse 17/2 1937, bilaga 3. Det kom även att gå några program rubricerade *Aktuell kvart*. Bl.a. höll Per Albin Hansson ett föredrag om den nya arbetslöshetsförsäkringen (30/8 1937).

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Nya Dagligt Allehanda 8/4 1937 samt Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet 9/4 1937 (samma text i alla tre tidningarna).

¹⁵⁶ Svenska Dagbladet 5/9 1937.

¹⁵⁷ Uppgifter från radiomedarbetaren Manne Ginsburg redovisade i Elgemyr (1987b:14f).

¹⁵⁸ Enligt uppgift hade Sven Jerring under en period för varje dag på lappar skrivit upp tänkbara inslag för att visa att det fanns tillräckligt mycket dagligt programstoff för ett *Dagens Eko* (kommentarer till styrelsens och arbetsutskottets protokoll 1925–1940 samt minnesanteckningar från tiden 1929–1940 av Manne Ginsburg. SRF DO, A04 F6 AB:4). Även nämnt av Carl-Åke Wadsten i radioprogram vid *Dagens Ekos* tjuogoårsjubileum 1957 (Programarkivet TAN 57/1218).

¹⁵⁹ Intervju med C.-Å. Wadsten i Stockholms-Tidningen 20/10 1940.

¹⁶⁰ Röster i Radio-TV nr 31 1974.

¹⁶¹ I början av hösten 1937 förekom även en programpunkt som var rubricerad *Aktuell kvart*: Den 30/8 talade Per Albin Hansson om arbetslöshetsförsäkringen och 14/9 gjorde Sven Lindhagen en översikt av aktuell friidrott.

¹⁶² Syftet med Wadstens resa finns redovisat i ett brev från Manne Ginsburg till Dr Dietrich, Reichs-Rundfunk-Gesellschaft, Berlin 3/6 1937 (SRF DO, A04 E2A:54). Beslutet om att ge honom detta uppdrag togs av styrelsens arbetsutskott 9/6 1937 §10.

¹⁶³ Uppgifter till författarna från Dr Ansgar Diller, Deutsches Rundfunkarchiv, Frankfurt am Main, i brev 11/1 och 28/4 1999. Om programformat m.m. se vidare Mitteilungen der Reichs-Rundfunk-Gesellschaft 1936, Fritzsche (1938:31) och Eckert (1939).

¹⁶⁴ Uppgift från Carl-Åke Wadsten i radioprogram vid *Dagens Ekos* tjuogoårsjubileum 1957 (Radions programarkiv TAN 57/1218).

¹⁶⁵ Jfr svarsbrev på cirkulären från bl.a. Sveriges Riksbank (15/9 1937) och Svenska Arbetsgivareföreningen (22/9 1937) nämnda senare i texten (SRF DO, A04 E2:55).

¹⁶⁶ Brev från C.-Å. Wadsten till G. Knutsson 11/9 1937 (SRF DO, A04). Gösta Knutsson var Radiotjänsts ombud i Uppsala. Jfr Elgemyr (1987b:15).

¹⁶⁷ Manuskript för *Dagens Eko* (SRF DO, G11 M3:1).

¹⁶⁸ Sandler kom med ett annat plan än vad som hade sagts och anlände före tidtabellen vilket Radiotjänst fått höra när de kontaktade honom om en intervju (artikel om Wadsten i Stockholms-Tidningen 20/10 1940). Jfr även Carl-Åke Wadsten i radioprogram vid *Dagens Ekos* tjugårsjubileum 1957 (Radions programarkiv TAN 57/1218/).

¹⁶⁹ Se t.ex. Social-Demokraten och Stockholms Dagblad 2/10 1937.

¹⁷⁰ Aftonbladet 2/10 1937 och Lunds Dagblad 4/10 1937.

¹⁷¹ T.ex. Dagens Nyheter 14/10 1937 och Radiolyssnaren 10–16/10 1937.

¹⁷² Lyssnarpost allmänt och särskilda program 1937–1939 (SRF DO, A04 E9CA:6).

¹⁷³ *Dagens Eko* 1/9 1937 (Radions programarkiv /L–B 2146/).

¹⁷⁴ Siffrorna bygger på en genomgång av manuskripten för *Dagens Eko* 1937 (SRF DO, G11 M3).

¹⁷⁵ T.o.m. 1937 sändes ca 20 utrikeskrönikor per år, fr.o.m. 1938 minskade antalet till 10 (sändningar anordnade av föredragsavdelningen 1935–1940. Radiotjänst. SRF DO, RK D4:1–6).

¹⁷⁶ Jfr Höijer (1998).

¹⁷⁷ Astrid Kindstrand hade anställts på TT 1938 som extra nyhetsuppläsare. Den starka och ihållande kritiken fick henne att sluta redan i slutet av året. En typ av kritik som framfördes till Radiotjänst var bl.a. "Det passar inte att en kvinna står och talar om krig" (framfört av en kvinnlig lyssnare). Jfr Aftonbladet 30/11 1974.

¹⁷⁸ Se Nyhetsundersökningen, Appendix.

¹⁷⁹ Protokoll Radionämnden 14/5 1938 § 4.

¹⁸⁰ SOU 1935:10:49.

¹⁸¹ Ibid.:51.

¹⁸² Radions behandling av befolkningsfrågan finns utförligt redovisad av Elgemyr (1985a:9–21) och Nordberg (1998:286–294).

¹⁸³ Jfr Mral (1996) som redovisar pressdebatten om programmet och visar att Alva Myrdal som höll det fjärde föredraget i serien fick en släng av slev: "Makarna Myrdal kunna konsten att göra propaganda för sig själva", skrev en tidning, samtidigt som även Svenska Dagbladet berömde innehållet i Alva Myrdals föredrag.

¹⁸⁴ Hugo (1935). Jfr även hans senare formuleringar om "takt och hänsyn" i debattprogram (Röster i Radio nr 37 1945).

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Torbacke (1976:69f); jfr Esaiasson (1990:159f).

¹⁸⁷ Sveriges Nationella Förbund hade redan tidigare protesterat mot att man utesluts ur radiodebatten (Nya Dagligt Allehanda 27/6 1936).

¹⁸⁸ Hadenius (1971:7off).

¹⁸⁹ Ibid.:74.

¹⁹⁰ Detta får inte uppfattas som en politisk bedömning. I spanska inbördeskriget kom konsekvensen att bli den omvända. En insändare i högertidningen Nya Dagligt Allehanda (27/7 1936) uttryckte exempelvis stark kritik mot att TT redovisade den spanska regeringens uttalanden som gav intrycket "att spanska regeringen fullständigt behärskat och behärskar situationen" (jfr även Winqvist, 1961:87).

¹⁹¹ Visserligen uttalade TT-chefen Reuterswärd i Radio-

nämnden 1938 att TT:s radionyheter avsåg att redovisa "nakna fakta", men konstaterade samtidigt att detta inbegrep även "framstående politiska personers offentliga uttalanden och auktoritativa pressorgans kommentarer" (Protokoll Radionämnden 14/5 1938).

¹⁹² För en fördjupad analys se Elgemyr (1985a:21ff).

¹⁹³ Elgemyr (1985:21f).

¹⁹⁴ Protokoll Programrådet 19/1 1932.

¹⁹⁵ Protokoll Programrådet 19/4 1932.

¹⁹⁶ Protokoll Radionämnden 16/5 1936.

¹⁹⁷ Röster i Radio nr 39 1938.

¹⁹⁸ Elgemyr (1985a:30).

¹⁹⁹ Avsnittet bygger på Dahlén (1999).

²⁰⁰ Nycop (1986:16f).

²⁰¹ När Radiotjänst 1940 begärde att få sända fler matcher uppstod en ny konflikt. Efter ingripande från både Tips-tjänst och regeringen löses dock konflikten året därpå (jfr Dahlén, 1999:194ff).

²⁰² Nya Dagligt Allehanda 8/4 1937; Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet 9/4 1937.

²⁰³ Nya Dagligt Allehanda 11/11 1937. Jfr Gustafsson och Sandberg (1997).

²⁰⁴ För en utförlig redovisning se Dahlén (manuskript).

²⁰⁵ Gustafsson och Sandberg (1997).

²⁰⁶ Programseriens bakgrund, inriktning och konsekvenser har behandlats av Thurén (1997:64–85).

²⁰⁷ Författaren Ludvig Nordström kom från Härnösand. Han hade arbetat som journalist på Sundsvalls Tidning och gjort sig känd som författare och Norrlandskännare. Han var medlem i socialdemokratiska partiet, men hade också varit aktiv för industriintressen i Norrland. (Thurén, 1997). Fagerstedt och Sörlin (1987) ser Nordström som en man före sin tid.

²⁰⁸ Thurén (1997:73).

²⁰⁹ För en kritisk karaktäristik av Nordströms serie i förhållande till andra reportageserier se Dahlén (manuskript).

²¹⁰ Studiorapport 1/9 1939 (SRF DO, BO1 D1 BA:31). På de manus som finns bevarade i TT:s arkiv anges emellertid att den första sändningen var först kl. 11 och den längre sändningen kl. 12. Det var den senare sändningen som hade en helt genomarbetad text, medan tidigare sändningen bestod av ihopklippta telegram som lästes i den i rutan angivna ordningen.

²¹¹ Radions programarkiv (L–B3663:1–8).

²¹² Radions programarkiv (L–B 3663:9–16). Hallåmannen gjorde fö. en felsägning och kallade honom för Arthur Möller.

²¹³ Helén (1991:199).

²¹⁴ För en detaljerad översikt av förhållandet till Finland, särskilt under finska vinterkriget se Elgemyr (1983) och Lindal (1998:41–67).

²¹⁵ Lindal (1998:47).

²¹⁶ Dymling (1949). Jfr Lindal (1998:47f).

²¹⁷ Studiorapport 9/4 1940 (SRF DO, BO1 D1 BA:33). Jfr Winqvist (1961:88f). Jfr även Nils-Olof Franzéns (1991:149) beskrivning av hur han kontaktade TT på morgonen den 9 april.

²¹⁸ Jfr Lindal (1998:29ff). Betecknande är också att TT inte ville redovisa obekräftade nyheter. Det var ett skäl till att

man dröjde med sin extrasändning om den tyska invasionen i Danmark och Norge till kl. 9.30 (Franzén, 1991:150).

²¹⁹ Radions programarkiv (L–B 4109).

²²⁰ Brev från G. Reuterswärd till Ch. Wahlgren 5/9 1939 (TT:s arkiv, Riksarkivet).

²²¹ Ibid. Jfr Lindal (1998:30f).

²²² Dahl (1975:333f).

²²³ Elgemyr (1981:36f). Jfr Reuterswärd (1948:182).

²²⁴ Elgemyr (1981:36f). Jfr Elgemyr (1985b).

²²⁵ I en betydligt senare artikel skriver dock Reuterswärd: "Av tidningsupplagorna att döma [...] har tidningarna icke lidit av det ökade antalet nyhetsutsändningar. Allmänheten har under årens lopp lärt sig att både lyssna på radio och läsa tidningar samt att dessa distributionsformer för nyhetsmeddelanden numera är nödvändiga komplement till varandra." (1948:182f).

²²⁶ Brev från TT till Radiotjänst 4/10 1940 (SRF DO, A04 E2A:73).

²²⁷ Elgemyr (1981:37f).

²²⁸ Kontraktsförändringar med hänsyn till dyrtiden ökade dock årskostnaden för 1944 till 250 000 kronor, att jämföra med 175 000 kronor för 1941 (Elgemyr, 1981:38f).

²²⁹ Avsnittet bygger delvis på Elgemyr (1983). Se även olika instruktioner som gick ut till Radiotjänsts hallmän under kriget (SRF DO, F4 CA:1).

²³⁰ Wijk (1990); jfr Funcke (1998:101f).

²³¹ Elgemyr (1983:5).

²³² Lindal (1998:33).

²³³ Dymling (1942:8).

²³⁴ Ibid.:10f.

²³⁵ Dymling lämnade tjänsten som radiochef i juni 1942. Han efterträddes den 1 oktober av Yngve Hugo, som var vice VD (Protokoll Radiotjänsts Styrelse 9/6 1942).

²³⁶ Protokoll Radionämnden 23/5 1943, § 2, bilaga 2.

²³⁷ Höijer (1998).

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Jerring (1944:165).

²⁴⁰ Gustafsson och Weibull (1992:28f).

²⁴¹ von Feilitzen (1997).

²⁴² Undersökningen omfattade 8,5 dagar med ca 800 intervjupersoner per dag eller totalt ca 7 000 intervjuer. Andelen lyssnare på dagsnyheterna på söndagen enligt 1942 års undersökning skulle med en ändrad beräkningsgrund öka från 50 till 67 procent av dem som har radio respektive 70 procent av dem som har radio *och* hade lyssnat den dagen (von Feilitzen, 1999).

²⁴³ En omräkning av dessa siffror till hela allmänheten pekar på lyssnandelar för dagsnyheterna på mellan 50 och 60 procent.

²⁴⁴ Avsnittet bygger på Elgemyr (1983:23ff och 1985). Jfr även Winqvist (1961:90ff).

²⁴⁵ Winqvist (1961:91).

²⁴⁶ Röster i Radio nr 34 1940. Jfr Elgemyr (1983:23ff).

²⁴⁷ I ett brev från början av 1960-talet uttalade den dåvarande radiochefen Olof Rydbeck som under kriget arbetade på UD:s pressbyrå: "Ingen institution eller tidning eller radio kan ha varit mera totalt följsam för direktiv och påpekanden från ovan än TT var under kriget" (Elgemyr, 1985b). Mycket tyder dock på att detta främst var ett inlägg i debatten om radions ställning på 1960-talet.

²⁴⁸ SOU 1946:86:46. Exemplet i utredningen avser en Karl Gerhard-revy.

²⁴⁹ Sändningar anordnade av föredragsavdelningen 1939–1943 (SRF DO, B34 D4:5–9). En årsöversikt sändes dock 22/1 1943 (ibid.).

²⁵⁰ Elgemyr (1993 och 1983:30). Nedskrifningen gick ut över den moderna dansmusiken.

²⁵¹ Centrala kansliet: Instruktion för jourhavande tjänstemän, hallmän och vakthavande tekniker 1/3 1944 /understrykningar i originalet/ (SRF DO, A04 F4B:1). Redan 1940 beslutades att inte sända t.ex. personliga telegram (PM av radiochefen 16/5 1940. SRF DO, F4 CA:1).

²⁵² Jfr Aftonbladet 11/4 1940.

²⁵³ Svenska Dagbladet 17/4 1941.

²⁵⁴ *Radiotjänsts Årsbok* 1941:96.

²⁵⁵ Se Nyhetsundersökningen, Appendix.

²⁵⁶ Bedömningen är baserad på två vårveckor och två höstveckor 1942. Av sammanlagt 45 Ekoinslag hade 19 någon anknytning till föregående TT-sändning. I 2 fall hade TT i sin sena kvällssändning med sådant som tidigare sagts i *Dagens Eko*. I 5 av de 17 möjliga fallen hänvisade TT till det följande inslaget i Ekot, vilken tyder på relativt goda kontakter mellan redaktionerna.

²⁵⁷ Elgemyr (1986).

²⁵⁸ Hänström (1997:22).

²⁵⁹ Avsnittet bygger på Dahlén (1999 och manuskript).

²⁶⁰ Göteborgs Morgonpost 8/8 1941.

²⁶¹ *När Vår Hur* 1947:404 och Dahlén (manuskript). Om "radiomässighet" vid utformning av religiösa program se Hellström (1979). Se även samtida textböcker om att göra radionyheter, t.ex. Charnly (1948).

²⁶² Elgemyr (1987a); jfr Esaiasson (1990:180).

²⁶³ Esaiasson (1990:162).

²⁶⁴ Ibid.:165.

²⁶⁵ Elgemyr (1987a:17).

²⁶⁶ Studiorapport Radiotjänst tisdagen den 1 maj 1945 (SRF DO, B01 D1 BA:51). Jfr Helén (1950:199f).

²⁶⁷ Forsén (1966:301f). Den småländska rösten tillhörde Lars-Bertil Hallberg, som bevakade Hamburg-stationen.

²⁶⁸ Röster i Radio nr 21 1945. Jfr intervju med Henrik Hahr 17/10 1982 av Göran Elgemyr.

²⁶⁹ Forsén (1966:302 /kursiv i originalet/). Även Gunnar Helén beskriver brottet med TT-monopolet som "något av en revolution inom den svenska radion" (Helén, 1991:127).

²⁷⁰ *Fred* (1946:22ff).

²⁷¹ Elgemyr (1987b:17).

²⁷² Hahr hade dock redan dagen före uppmanat TT till särskild uppmärksamhet, men där "ansåg man inte att det var så bråttom" (Röster i Radio nr 21 1945).

²⁷³ Elgemyr (1981).

²⁷⁴ Radiotjänsts Årsberättelse 1945:4.

²⁷⁵ 7/5 1945 intervjuade Lennart Hyland bl.a. norrmän i norska matsalen på Söder och en dansk flicka i en blomsteraffär på Kungsgatan medan Gunnar Helén beskrev stämningen på Skeppsbron, intervjuade en ensam man i Jakobs kyrka och flera människor som firade på en restaurang (Radions programarkiv L–B 6.334 och L–B 6.343).

²⁷⁶ *Radiotjänst* (1929:261).

²⁷⁷ *Dagens Nyheter* 27/1 och 1/2 1927.

²⁷⁸ Detta formulerades av Yngve Hugo 1945 som att de viktiga meningsbrytningarna skulle redovisas men att "regeln om takt och hänsyn till de stora lyssnarskarorna därmed inte fick sättas ur kraft" (Röster i Radio nr 37 1945).

²⁷⁹ *Radiotjänst* (1929:313).

²⁸⁰ *Ibid.*:314.

²⁸¹ *Dagens Nyheter* 27/6 1928.

²⁸² *Radiotjänst* (1929:29ff).

²⁸³ *Ibid.*:313f.

²⁸⁴ *Stockholms Dagblad* 27/11 1927.

²⁸⁵ Jfr Åker (1998:71ff).

²⁸⁶ *Radiolyssnaren* nr 42, 1930.

²⁸⁷ *SOU* 1935:10:25.

²⁸⁸ Franzén (1991:82); jfr Elgemyr (1981, 1984b och 1984d).

²⁸⁹ Meddelande från Styrelsen för Svenska Tidningsutgivareföreningen nr 132 1927 (TU:s arkiv, Riksarkivet). Jfr även Reuterswårds uttalande i *Pressens Tidning* (december 1924) inför radiostarten, där han framhöll att han ville lägga TT-nyheterna sent: "Därmed tangeras icke tidningarnas intressen."

²⁹⁰ Protokoll från ordinarie bolagsstämma i TT 15/5 1926 (TT:s arkiv, Riksarkivet).

²⁹¹ Jfr diskussionen om radions förändrade roll hos Arnheim (1936).

²⁹² Jfr Thurén (1997:83ff).

²⁹³ Löfgren (1990).

SPEGLING 1945–1965

¹ Forsén (1966:279).

² Bakgrundsavsnittet bygger främst på Ahrne m.fl. (2000), Frenander (1998) och Hadenius (1997).

³ Carlsson (1998).

⁴ Jfr Lagergren (1999).

⁵ Bengtsson (1998).

⁶ Hadenius och Weibull (1999:78ff).

⁷ Weibull (1996:230).

⁸ Engblom (1998:24).

⁹ Jfr Sjöden (1967:40); *SOU* 1965:20:64.

¹⁰ *Ibid.* Jfr även *Hört och sett* (1974:319).

¹¹ Hadenius (1998:316ff).

¹² Liksom 1933 års utredning hade denna en personanknytning till Radiotjänst – radiochefen var ledamot och Henrik Hahr från aktualitetsavdelningen ingick i sekretariatet. Den politiska representationen var dock bredare än tidigare, jfr Hadenius (1998:112ff).

¹³ *SOU* 1946:1.

¹⁴ *Ibid.*:26.

¹⁵ *Ibid.*:44.

¹⁶ Överenskommelse den 14 juni mellan Kungl. Maj:t och Aktiebolaget Radiotjänst angående rundradions programverksamhet.

¹⁷ *SOU* 1946:1:34ff.

¹⁸ *Ibid.*:37.

¹⁹ Man framhöll visserligen att sådana sändningar kunde vara viktiga för "den politiska upplysningen", men menade samtidigt att det var möjligt att riksdagens skäl mot sändningar "icke heller i framtiden kunna undanröjas" (*SOU* 1946:1: 37).

²⁰ Radiotjänsts Årsberättelse 1946:6.

²¹ *Svenska Dagbladet* 3/9 1945.

²² Med "utrikes" avsågs de under kriget startade kortvågs-sändningarna.

²³ Lennart Dansk blev tillförordnad och fick senare tjänsten.

²⁴ Medarbetarna var Karl Axel Arvidsson, Manne Berggren, Lennart Dansk, Henrik Hahr, Lennart Hyland, Sven Jerring, Marianne Lundgren, Sven-Bertil Norberg, Karin Samsioe, Carl-Åke Wadsten och Eva Wallerås (Meddelande ang. Radiotjänsts organisation, 21/5 1946. SRF DO, A04 F6 AB:7).

²⁵ Meddelande ang. Radiotjänsts organisation 21/5 1946 (SRF DO, A04 F6 AB:7).

²⁶ Forsén (1946).

²⁷ Elgemyr (1981) noterar också att både Forsén och Lars Madsén vara mer intresserade av folkliksreportage än politik och samhälle.

²⁸ Forsén (1958).

²⁹ Förändringen av sändningstiderna hade diskuterats under lång tid och haft olika form. I det första förslaget för direktionen (protokoll Radiotjänsts Direktion 29/10 1946 §1) låg TT:s eftermiddagsnyheter fortfarande kl. 19 och kvällens rörliga aktualitetsblock ca kl. 22.30 – men det fanns en TT-sändning kl. 21. På ett möte 19/11 1946 som endast ägnades åt programtabblån beslöt man att lägga TT kl. 18.45, ett beslut som vid ett möte 11/12 1947 (§8) ändrades till 18.40. Det slutliga beslutet togs i styrelsens arbetsutskott 15/1 1947.

³⁰ Elgemyr (1987a:22).

³¹ Sundell hade 1947 efterträtt Reuterswärd som TT-chef (jfr Modig, 1992:88).

³² Elgemyr (1981:39ff).

³³ Nyhetsundersökningen, se Appendix.

³⁴ Detta gällde under den studerade perioden bl.a. statsverkspropositionen (11/1), utrikesministerns tal vid utrikesdebatten (7/2), hamnarbetarstrejker i Göteborg (14/2) och Stockholm (15/2), en liberal kulturkonferens (30/4), pressklipp från försvarsdebatten (24/5), reportage från Hjalmar Branting-institutet i Paris (24/6), betänkandet från Kejnekommissionen (15/7), pressreaktioner på kommissionen (16/7) och regeringsförklaringen (1/10).

³⁵ Programmet långa och relativt detaljerade inslag fick en positiv värdering av lyssnarna. Håkan Unsgaard genomförde ett par dagar efter olyckan en enkät med drygt trettio personer i Västerås, varav i stort alla var positiva till bevakningens karaktär. (Radion och Essingecolyckan. Redogörelse för en undersökning i Västerås /SRF DO, Handlingar rörande specialundersökningar 1945–48. MB H07 Fi:2/).

³⁶ Winqvist (1962:97).

³⁷ Röster i Radio nr 51 1952 (Citationstecken och kursiv i originalet).

³⁸ Intervju med Lars Orup, september 1998 (MDP/LW).

³⁹ Röster i Radio, nr 6 1947 där det ironiskt polemiserats mot tidningskritik som sägs mena att det blir mindre objektivt om det blir mindre olyckor och brott i radions dagsnyheter.

⁴⁰ Jfr Elgemyr (1987a:24).

⁴¹ Dansks starka engagemang i frågan om ett oberoende för radionyheter anses ha bidragit till att han inte blev chef för aktualitetsavdelningen efter Forsén (intervjuer med Lars Orup, september 1998 /MDP-LW/ och Lars Ramsten, juni 1999 /LW/). Forsén avgick 1950. Lennart Dansk blev då t.f. chef. Han slutade på Aktualitetsavdelningen våren 1951 (Årsberättelse 1950/51:57) och blev chefredaktör för Norrköpings Tidningar. Enligt Lars Ramsten meddelade danska radioledningen att han fått erbjudandet från Norrköpings Tidningar och att han måste ge besked före en viss tidpunkt men att ledningen aldrig hörde av sig. Detta ledde till att han valde att sluta.

⁴² Hadenius (1998:116f).

⁴³ Radiotjänsts Årsberättelse 1946:60f. Jfr Hallingberg (1999:294ff).

⁴⁴ Verksamhetsåret 1948/49 rörde det sig endast om ett tiotal (Radiotjänsts Årsberättelser 1946–1949).

⁴⁵ Protokoll Chefskollegiet 21/12 1948 §1, bilaga 1.

⁴⁶ Se Nyhetsundersökningen, Appendix.

⁴⁷ Forsén (1946). Jfr Dahlén (manuskript).

⁴⁸ Forsén (1946).

⁴⁹ I sina memoarer, författade några decennier senare, beskriver Helén serien som "helt min egen uppfinning" (Helén, 1991:112).

⁵⁰ Radiotjänsts Årsberättelse 1946:59.

⁵¹ Jfr Hadenius (1998:121f). Det kan f.ö. nämnas att ett par ledamöter i Radionämnden hade efterlyst medverkan av Ivar Lo-Johansson i Lubbe Nordströms program om Lort-Sverige med hänvisning till att han verkligen visste något om verkligheten och inte som Nordström kom som

ett slags inspektör (Thurén, 1997:76).

⁵² Jfr även Dahlén (manuskript).

⁵³ Nordmark (1999:111f). Programmet kallades till en början *Tidsspegel*, senare ibland *Tidsspeglin*.

⁵⁴ Helén (1991:90).

⁵⁵ Det första dokumenterade programmet sändes 29/10 1947. Om *Tidsspegel*, se även Nordmark (1999:113f).

⁵⁶ Erik Hjalmar Linder i Röster i Radio-TV nr 5 1947.

⁵⁷ Det sista dokumenterade programmet i Radions programarkiv sändes 12/8 1976 (jfr även nedan).

⁵⁸ Jfr Röster i Radio nr 3 och 5 1947.

⁵⁹ Nordberg (1998:148).

⁶⁰ Som servitör 4/5 1946 (Sveriges Radios programarkiv L-B 6.815), som stadsbud 2/10 1947 (L-B 8.042), som "sopgubbe" 1/10 1948 (L-B 9.21-2), som expedit 16/11 1948 (L-B 9.443).

⁶¹ Hyland (1992:68). Jfr Dahlén (1999).

⁶² Protokoll programkollegiet 5/3 1956 (SRF DO, A04 Radiochefens programkollegium A6A:1).

⁶³ Aftontidningen 10/10 1947, Svenska Dagbladet 10/10 1947.

⁶⁴ Radions programarkiv (Bandprotokoll) och programmanus (SRF DO B46 M:11).

⁶⁵ Morgontidningen 19/6 1949, Dagens Nyheter 19/6, 1949, Västmanlands Folkblad 20/6 1949.

⁶⁶ Om Hylands reportagetechnik se Dahlén (manuskript).

⁶⁷ SOU 1946:1:116f. Av de 6 med journalistpraktik var det i sin tur endast en som saknade akademisk examen – Lennart Hyland.

⁶⁸ Få journalister vid denna tid gick mellan tidningar med olika politisk färg – om man bytte tidning skedde det inom den egna åsiktsriktningen. Det vanliga var också att journalister partipolitiskt sympatiserade med samma parti som den egna tidningen företrädde (Söderström och Ahrnsted, 1958). Jfr även Furhoff (1961).

⁶⁹ PM angående aktualitetsavdelningen 9/2 1951 av Henrik Hahr (SRF DO, Handlingar rörande programverksamheten allmänt, F4A).

⁷⁰ Intervju med Lars Orup, september 1998 (MDP/LW). Jfr Franzén (1991:147).

⁷¹ PM angående aktualitetsavdelningen 9/2 1951 av Henrik Hahr (SRF DO, Handlingar rörande programverksamheten allmänt. A04 F4A).

⁷² Intervju med Henrik Hahr, oktober 1982 (GE).

⁷³ Franzén (1991:208).

⁷⁴ Intervju med Göran Byttner, mars 1992 (OH).

⁷⁵ Intervju med Göran Byttner, mars 1992 och Magnus Faxén, oktober 1992 (båda OH) och intervjuer med Lars Orup, september 1998 (MDP/LW) och Lars Ramsten, juni 1999 (LW). Av rapporterna uppges Lars Ramsten – yngst på avdelningen – ha varit den ende som var pliktrogen och ordentlig; Ramstens egen minnesbild är att avdelningen faktiskt fungerade.

⁷⁶ Som det formulerades av den nye medarbetaren Göran Byttner (intervju mars 1992 /OH/): "Täta förbindelser mellan Spanska Källaren, där personalen satt, och jouren på redaktionen på Kungsgatan 8. Lössläppt, trevligt, mycket alkohol, men inte särskilt produktiv." Jfr Hansson (1998:78f). Spanska källaren låg i Hotel Anglais, några kvarter från radiohuset på Kungsgatan.

⁷⁷ Franzén (1991:209).

⁷⁸ Intervju med Magnus Faxén, oktober 1992 (OH). Jfr Franzén (1991).

⁷⁹ Elgemyr (1987a:25f).

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Formuleringen är Wilhelm Röhls och gällde riksdagsreferaten (Protokoll Radiotjänsts Direktion 31/3 1954, bilaga 10).

⁸² Jfr Tuchman (1978) om "strategiska ritualer" i nyhetsarbete.

⁸³ Jfr även Engblom (1998:46ff). Jfr även Jerstedt (1976:159ff).

⁸⁴ I februari 1952 riktade både Metallarbetaren och Järnvägsmannaförbundets tidning Signalen kritik mot Radiotjänst för att bara rekrytera akademiker och för att präglas av "borgerlig livs- och samhällssyn". Just denna kritik kom dock vid en tidpunkt då tillsättningsprocessen av en ny arbetsmarknadsmedarbetare redan pågick och torde snarast ha motiverats av det. Kritiken väckte dock starka motreaktioner i högerpressen (t.ex. tidningen Upsala 2/2 1952).

⁸⁵ Den andra sökande var Göran Smith som arbetade på Svenska Arbetsgivareföreningen. Han hade en mer omfattande akademisk meritering, men ansågs av styrelsemajoriteten inte som lämplig beroende på tjänstens inriktning.

⁸⁶ Jerstedt (1976:165).

⁸⁷ Intervju med Lars Orup, september 1998 (MDP/LW) och Jerstedt (1976:166f). Jfr T.G. Wickboms opublicerade manus om sin tid på radion (SRF DO, CK: Handlingar rörande rundradions i Sverige historia, F6AB:7). Hahr sade vid välkommandet – enligt Jerstedt: "Vi har inte bett att få Dig och det finns vad jag kan se ingen plats för Dig i programmen. Jag vill att Du skall veta det och så får Du väl göra det bästa möjliga av situationen" (Jerstedt, 1976:166). Att frågan även i efterhand uppfattades som principiellt viktig styrks av det faktum att tillsättningen 1960 av Åke Ortmark med bakgrund i Industriens Utredningsinstitut som ekonomijournalist av många uppfattades som ett slags balansering (uppgift av Nils-Olof Franzén i radioprogrammet *Utfrågningen* 21/4 1985).

⁸⁸ SOU 1935:10:26.

⁸⁹ Jfr Hallingberg (1999:177ff).

⁹⁰ Röster i Radio nr 13, 1953.

⁹¹ SOU 1954:32:179–197. Jfr Barnouw (1990); Sterling och Kitross (1990); Briggs (1995b) om tidig TV-utveckling.

⁹² Egentligen var Tyskland före Storbritannien. De startade reguljära sändningar redan 1935, men de sände till offentliga platser och var inte avsedda för privat tittande (Smith 1998:46). De tyska sändningarna var också av så pass dålig teknisk kvalitet att de inte fick någon större framgång (Crisell 1997:72).

⁹³ Lindblad (1970:16).

⁹⁴ Ibid.:83.

⁹⁵ Ludes (1995:18).

⁹⁶ Avsnittet bygger på Crisell (1997:74ff), Briggs (1995b:210ff) och Tracey (1998:71ff). "News" and "Newsreel" fördes efter ett par år samman till en gemensam sändning, men grundstrukturen i de båda blocken bibehölls (se Cox 1995).

⁹⁷ Citat från Barnouw 1990:103. Avsnittet om USA bygger

i övrigt på Sterling och Kitross (1990:287ff) och Tracey (1998:71ff) samt en intervju med Gunnar Rügheimer, augusti 1994 (OH).

⁹⁸ Hadenius (1998:153f).

⁹⁹ Under perioden 1951–1954 utgjordes mindre än 10 procent av sändningstiden i amerikansk TV av nyheter och samhällsdebatt (Sterling och Kittross 1990:282).

¹⁰⁰ Avsnittet om de nordiska länderna bygger på Bastiansen (1996), Lund (1975), Sepstrup (1994) och Syvertsen och Skogerbo (1998).

¹⁰¹ Jfr Gustafsson (1987).

¹⁰² SOU 1954:32:34.

¹⁰³ I utredningen ingick förutom politiker företrädare för pressen, elektroindustrin, Telegrafverket och Radiotjänst genom Aktualitetsavdelningens chef Henrik Hahr (Hadenius, 1998:153f).

¹⁰⁴ SOU 1954:32:168. Jfr Wirén (1986:161).

¹⁰⁵ Wirén (1986:130f).

¹⁰⁶ Anförande vid informationsmöte om televisionen 3/12 1954 (Protokoll Radiotjänsts Direktion 21/12 1954, bilaga 7).

¹⁰⁷ TV-skolans ledare Henrik Dyfverman hade ansvar för teaterprogram, instruktören och TV-läraren Per-Martin Hamberg för underhållningsprogram, Nils Dahlbeck för pedagogiska och vetenskapliga program, Barbro Svinhufvud för barn- och ungdomsprogram och Jan Molander för filmade program och dokumentärfilmer. Se PM angående personal för tv-utbildning (SRF DO, A04 F7:2).

¹⁰⁸ Tanken var att man dessutom skulle inreda studiokaler i ett stall som fanns i Å:s gamla kaserner, men på grund av de höga investeringskostnaderna hyrde man i stället in sig på Kinocentralens filmateljé på samma tomt. Se "Rapport beträffande Radiotjänsts utbildnings- och övningsverksamhet i television. Första utbildningsåret 1954/55" (SRF DO, A04 F7:3).

¹⁰⁹ Intervju med Gert Engström (VP).

¹¹⁰ Engblom (1998:76). Jfr intervju med Ivar Ivre, november 1998 (MDP).

¹¹¹ Dyfvermans redogörelse finns i allmän TV-historik (SRF DO, C12 Ö:2:2).

¹¹² För en detaljerad beskrivning se "Rapport beträffande Radiotjänsts utbildnings- och övningsverksamhet i television. Första utbildningsåret 1954/55" (SRF DO, A04 F7:3).

¹¹³ Även på BBC fanns tidigt en uppdelning i en filmavdelning och i en OB-avdelning (Briggs 1995b:211).

¹¹⁴ "Rapport beträffande Radiotjänsts utbildnings- och övningsverksamhet i television. Första utbildningsåret 1954/55" (SRF DO, A04 F7:3).

¹¹⁵ Premiärens huvudnummer var ett underhållningsprogram med namnet *En skål för televisionen* med Lennart Hyland som programledare.

¹¹⁶ Endast Lennart Hylands debut som underhållare i TV fick beröm i pressen: "Succé för Lennart Hyland", var rubriken i Kvällspostens artikel om premiärsändningen. "Och låt oss nu genast erkänna att Radiotjänst inom sina egna led har en fullt färdig TV-hallåman: Lennart Hyland. (...) Han passerade med bred marginal alla dem, som tidigare i mer eller mindre privata TV-program försökt sig på den svåra konsten..."

¹¹⁷ Expressen 30/10 1954. I texten lyckades tidningen dessutom få fel namn på nyhetsjournalen, som kallades "Ut-sikt".

¹¹⁸ Dagens Nyheter 30/10 1954.

¹¹⁹ *Hört och sett* (1974:184). Efter premiärsändningen introducerade Stockholmspressen regelbundna recensioner av verksamheten under stående rubriker som "TV igår" (Expressen), "TV-titten" (Aftonbladet), "TV Krönikan" (DN), "Kring TV-lådan" (Stockholms-Tidningen) och "Television" (Svenska Dagbladet).

¹²⁰ Engblom (1998:70); PM angående personal för TV-utbildning 10/6 1954 (SRF DO, A04 F7:2).

¹²¹ Detta berodde dock inte på någon negativ hållning från pressens sida. Tidningsutgivareföreningen hade i september 1954 anordnat en stor konferens med representanter för Stockholmspressen om hur pressen skulle förhålla sig till nyhetstjänsten i televisionen. Man enades då om att inta en liberal hållning och att med ledning av erfarenheter från utlandet inte betrakta TV-nyheterna som konkurrens utan som stimulans till ökad tidningsläsning. "Rapport beträffande Radiotjänsts utbildnings- och övningsverksamhet i television. Första utbildningsåret 1954/55", s. 49 (SRF DO, A04 F7:3).

¹²² Henrik Hahr redogjorde i chefskollegiet 30/6 1955 för televisionens programplaner och meddelade att man som försök vid några sändningar skulle sända dagsnyheter med väder klockan 19.00 även över televisionen, dock utan bild (SRF DO, A04 A3A:5).

¹²³ Intervju med Ivar Ivre (VP samt MDP, november 1998).

¹²⁴ Ivar Ivre i *Sveriges Radios Årsbok* 1959–60:95.

¹²⁵ Ingrid Samuelsson i Rapport beträffande Radiotjänsts utbildnings- och övningsverksamhet i television. Första utbildningsåret 1954/55, s. 74 (SRF DO, A04 F7:3).

¹²⁶ "Rapport beträffande Radiotjänsts utbildnings- och övningsverksamhet i television. Första utbildningsåret 1954/55", s. 76 (SRF DO, A04 F7:3).

¹²⁷ Intervju med Ivar Ivre (VP samt MDP, november 1998).

¹²⁸ Dagens Nyheter 15/1 1955.

¹²⁹ Skrivelse från Håkan Unsgaard, behandlad vid direktionsmöte 14/9 1954 (Bilaga 9 till Protokoll för Radiotjänsts Direktion 14/9 1954).

¹³⁰ Ibid. Som exempel nämndes att man genom amerikanska ambassadens förmedling gratis kunde få tillgång till nyhetsfilm i form av "Review of the week" från Voice of America och att filmmaterial från statliga myndigheter som SJ och Vattenfall kunde utnyttjas.

¹³¹ Intervju med Henrik Dyfverman i Stockholms-Tidningen 31/12 1954. Rapport beträffande Radiotjänsts utbildnings- och övningsverksamhet i television. Första utbildningsåret 1954/55 (SRF DO, A04 F7:3).

¹³² *Sveriges Radios Årsbok* 1957:61.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Intervju med Erik Bergsten, januari 1997 (MDP).

¹³⁵ Sändningstider finns t.ex. angivna i Röster i Radio-TV. I programtablåerna rubricerades journalen till en början endast som "Filmprogram". Efter den reguljära TV-starten utökades antalet sändningar till två per vecka i Stockholmsområdet. I TV-sändningarna i Stockholmsregionen var sändningsdagarna under 1957 tisdag och torsdag, i Göteborgsområdet var de onsdag och lördag (se t.ex. Rös-

ter i Radio-TV nr 14 1957). I mars 1958 sändes TV-journalen samtidigt över Stockholm, Göteborg och Norrköping klockan 20.00 tisdag och lördag (Röster i Radio-TV nr 8 1958).

¹³⁶ *Sveriges Radios Årsbok* 1957:61.

¹³⁷ Rapport beträffande Radiotjänsts utbildnings- och övningsverksamhet i television. Första utbildningsåret 1954/55 (SRF DO, A04 F7:3).

¹³⁸ Rapport beträffande Radiotjänsts utbildnings- och övningsverksamhet i television. Första utbildningsåret 1954/55, s. 54 (SRF DO, A04 F7:3).

¹³⁹ Sveriges Radios informationskonferens på Foresta 13–14 oktober 1958 (Utskrifter av anföranden och debattinlägg, Sveriges Radio, opublicerat). Se även Reimer (manuskript).

¹⁴⁰ Reimer (manuskript).

¹⁴¹ Bolin och Svensson (1955:29).

¹⁴² Bolin och Svensson (1955:45).

¹⁴³ Intervju med Göran Byttner, mars 1992 (OH).

¹⁴⁴ Olof Rydbeck genomförde beslutet om den nya organisationen i högt tempo. Den behandlades av direktionen 16/8 1955 § 2 och 23/8 1955 § 2, av styrelsens arbetsutskott 2/9 1955 § 2 och av styrelsen 8/9 1955 § 2.

¹⁴⁵ Protokoll Radiotjänsts Styrelse 9/8 1955 § 2, 14/9 1956 § 14.

¹⁴⁶ Franzén (1991:235). Medarbetarna vid den tidigare aktualitetsavdelningen, särskilt de på Ekot, hade som kandidat för posten haft utrikeskommentatorn Kurt Andersson (intervju med Göran Byttner, mars 1992 /OH/).

¹⁴⁷ Intervju med Göran Byttner, mars 1992 (OH).

¹⁴⁸ Protokoll Radiotjänsts Styrelse 8/9 1955, § 4.

¹⁴⁹ Han hade under sin studietid även medverkat som radiokäsör (Röster i Radio nr 47 1948).

¹⁵⁰ Persson (1987:93). *Dagens Eko* 14/1 1956 (Radions programarkiv L–B23,170–2).

¹⁵¹ Per Persson hade under en kort tid arbetat på TT och kände till TT:s arbetsrutiner.

¹⁵² Intervju med Per Persson, augusti 1992 (OH).

¹⁵³ Intervju med Per Persson, augusti 1992 (OH); Persson (1987:100); Engblom (1998:89ff).

¹⁵⁴ Persson (1987:104 och 131f.); intervju med Per Persson, augusti 1992 (OH); Jfr Engblom (1998:89ff). Pepe hade dock själv arbetat en kort tid på TT.

¹⁵⁵ Aftonbladet 18/1 1956.

¹⁵⁶ Persson (1987:116f och 122f).

¹⁵⁷ "Sammanställning av pressomdömen om radions och televisionens bevakning av händelserna i Ungern och Suezområdet". (SRF DO, SRG T20 F1:2). I efterhand ställde sig Ekochefen Per Persson frågan om Ekot i sin rapportering tog i för mycket, särskilt i bevakningen av Ungern-krisen. Det fanns klara övertoner av frihetskamp i Ekots kommentarer – Kurt Andersson talade i sina rapporter om den nya friheten och beskrev den sovjetiska interventionen som "blodsveckan" (Rapport från Kurt Andersson i *Dagens Eko* 11/11 1956, Radions programarkiv). Pepe menade dock att rapporteringen speglade stämningsläget och gjorde där säkerligen en korrekt bedömning (Persson 1987:122). Det är tidstypiskt att utrikesminister Östen Undén när han i riksdagen samma år talade om det internationella läget gav samma bild av den ungerska revolten:

"I Sverige sympatiserar vi säkert mycket allmänt med de ungerska frihetsskämparna och vi väddar till Sovjetunionen att dra tillbaka trupperna och avbryta interventionen i Ungern" (nyhetssändning från TT 1/11 1956 Radions programarkiv).

¹⁵⁸ Vetostriden finns redovisad, delvis i Radiotjänsts perspektiv, av Per Persson (1987) och Olof Rydbeck (1990), liksom av Göran Elgemyr (1984b och 1987a).

¹⁵⁹ Vad är *Dagens Eko*? PM till Radiochefen 15/2 1956 (Persson, 1987).

¹⁶⁰ Persson (1987:109). Sven Jerstedt redovisar en motsvarande händelse från en vild hamnarbetsstrejk i Göteborg redan 1954, där han vid den efterföljande rättegången endast intervjuade de strejkande (Jerstedt, 1976:174).

¹⁶¹ LO skrev även direkt till radiochefen. Att LO reagerade så starkt hängde också säkert samman med vilka som fått kommentera köpet – en journalist med klart liberal profil (K.G. Michanek, Expressen), en liberal tidningsutgivare (Anders Pers, Vestmanlands Läns Tidning) och en socialdemokratisk kommunpolitiker – vilka delvis uppfattades som parter i frågan.

¹⁶² Rydbeck befann sig just då på sitt kontor beroende på att en radiomedarbetare omkommit i en dykolycka under ett reportage om dykning (Rydbeck, 1990:204).

¹⁶³ Elgemyr (1987a:53); Rydbeck (1990:202f). Jfr Hadenius (1998:169f).

¹⁶⁴ Dessutom fick Tage Erlander och Gunnar Hedlund medverka på tisdagen i den kommande veckan. I presskommunikén från Radiotjänst framhölls bl.a. att "Samma uppläggning har tillämpats vid andra tillfällen då ena parten varit förhindrad att framträda i sammanhang av så stor aktualitet att radion inte ansett sig kunna förbigå saken" (Dagens Nyheter 15/10 1956).

¹⁶⁵ *Sveriges Radios Årsbok 1955/56* s. 23. Det hör också till bilden att Radionämnden friade båda programmen. När Röster i Radio (nr 51/1956) kommenterade Radionämndens friade beslut rubricerades detta typiskt nog "Radionämnden godkänner Radiotjänsts aktualitetsprincip". Jfr även Persson (1959).

¹⁶⁶ Hadenius och Weibull (1998:112). Moderata Norrköpings Tidningar (NT) kommenterade Radionämndens utslag i fråga om "regeringsekot" att det nu klart fastslagits att "radion skall vara aktuell" och framhöll att nämndens utslag "bör väl bidra till att skingra den räddhåga som finns på en del håll när det gäller publicitet i radio". Det är väl knappast någon djärv gissning om man tror att den gamle radiomedarbetaren Lennart Dansk, som länge kämpade för radionyheterarnas självständighet men nu var chefredaktör på NT, var den som här höll i pennan (NT 29/11 1956).

¹⁶⁷ Elgemyr (1987a:53).

¹⁶⁸ Som jämförelse kan nämnas att innehållskategorier som sport, human intress och kultur/nöje var och en utgjorde en större andel av inslagen än politik, medan olyckor/brott och politik var jämnstora. Se vidare Nyhetsundersökningen, Appendix.

¹⁶⁹ PM och förslag inför ingångsättande av program II hösten 1955 (Protokoll Radiotjänsts Chefskollegium 5/7 1955, bilaga).

¹⁷⁰ Protokoll Radiotjänsts Chefskollegium 5/7 1955 §5.

¹⁷¹ Protokoll Radiotjänsts Chefskollegium 6/9 1955 §4. Jfr även en översikt av P2:s första år i Röster i Radio nr 50 1956.

¹⁷² Persson (1987).

¹⁷³ Protokoll Radiotjänsts Chefskollegium 3/5 1956 §3.

¹⁷⁴ Protokoll Programkollegiet 17/9 1956 §2.

¹⁷⁵ Anonymt, odaterat brev till Radiotjänst, troligen september 1956 (SRF DO).

¹⁷⁶ Nyhetsundersökningen, se Appendix.

¹⁷⁷ Nils-Olof Franzén beskrev f.ö. *Journalen* som "P2:s egen kvällstidning" i Röster i Radio nr 50 1956.

¹⁷⁸ Cirkulär 1957:2 från Talavdelningen 2/3 1957. Understyrkning i originalet (SRF DO, G11 E2).

¹⁷⁹ Björk var formellt tjänstledig och Bærendtz gick in som t.f. chef. Protokollen i Radiotjänsts Förvaltningsutskott (24/9 1957) och Styrelse (14/10 1957) antyder att ledningen genom utbildning av medarbetare söker få bukt med problem. Ett par personer tilldelades direkta varningar, för en annan, äldre medarbetare skulle möjligheten av förtidspension undersökas. Vidare uttalades i en senare paragraf i styrelseprotokollet "att spritförtäring eller onykterhet på arbetsplatsen skulle medföra i första hand varning och vid upprepning suspension". I början av december suspenderas också en medarbetare "till årets slut" eftersom hans onykterhet lett till att program inte kunde sändas (Protokoll Sveriges Radios Förvaltningsutskott 3/12 1957; det nya namnet Sveriges Radio beslutades formellt på Radiotjänsts bolagsstämma 22/10 1957).

¹⁸⁰ Röster i Radio nr 36 1956 s. 12.

¹⁸¹ Under televisionens första sändningsår med reguljär TV sändes totalt 487 timmar (i Göteborg sändes 302 timmar). Antalet anställda i televisionen under året var 100 personer, vilket utgjorde drygt 10 procent av företagets totala personalstyrka. (*Boken om TV 1961:50*; *Sveriges Radios Årsbok 1957* s. 146).

¹⁸² Från 8/11 1956 ökades sändningstiden till två gånger per vecka: tisdagar och torsdagar.

¹⁸³ Enligt redaktören Erik Bergsten var det vid årsskiftet 1955/56 som *TV-journalen* började utnyttja denna möjlighet (intervju med Erik Bergsten, januari 1997 /MDP/).

¹⁸⁴ Bergsten (1998:181).

¹⁸⁵ "Sammanställning av pressomdömen om radions och televisionens bevakning av händelserna i Ungern och Suezområdet" (SRF DO, SRG T20 F1:2).

¹⁸⁶ Aftonbladet 31/10 1956. En översikt över samtliga radio- och TV-recensioner finns i SRF DO, SRG T20 F1:2.

¹⁸⁷ Expressen 4/11 1956.

¹⁸⁸ Sterling och Kittross (1990:348)

¹⁸⁹ Bastiansen (1996:115).

¹⁹⁰ Lund (1975:285).

¹⁹¹ Ibid.

¹⁹² Lund (1975:285).

¹⁹³ Crisell (1997:84).

¹⁹⁴ Cox (1995:65–69).

¹⁹⁵ Tracey (1998:71). År 1955 fick nyhetsläsarna i BBC också tillåtelse att framträda i bild.

¹⁹⁶ PM om *Aktuellt* (Aktuellt om *Aktuellt*) nr 2, 28/9 1962 (SRF DO, C34 F2 lagd till C34 A1:1). Även Bo Isaksson (intervju juni 1996 /MDP/ samt bandad intervju gjord av Gabriella Garland 1983 /SRF DO/) vittnar om att man

särskilt sneglade på ITN under 1960-talets första år.

¹⁹⁷ Sveriges Radios informationskonferens om radio och television på Foresta 13–14/10 1958 (utskrifter av anföranden och debattinlägg, Sveriges Radio, opublicerat. SRF DO, A04 F13:1). Denna grupp hörde troligtvis formellt under den Filmgrupp som hade bildats inför starten av televisionen 1956. Från slutet av 1958 hörde den till Mats Rehnbergs Kulturavdelning. Gruppen arbetade dock mycket självständigt och sorterade i realiteten snarare direkt under programdirektören. I augusti 1959 beslutade Sveriges Radios Direktion formellt att tills vidare låta aktualitetstjänsten inom televisionen fungera direkt under programdirektören för televisionen (Protokoll Sveriges Radios Direktion 21/8 1959, §5).

¹⁹⁸ PM om *Aktuellt* 28/8 1958 (Protokoll Sveriges Radios Direktion 5/9 1958).

¹⁹⁹ PM för *Aktuellt* senhösten 1958 (SRF DO, A04 F4CA:1).

²⁰⁰ För en detaljpresentation av det första *Aktuellt*, se Larsson m.fl. (1998:10ff).

²⁰¹ PM om *Aktuellt* 28/8 1958 (SRF DO, A04 F4CA:1).

²⁰² Ibid.

²⁰³ PM om *Aktuellt* okt–nov 1958 (SRF DO, A04 F4CA:1).

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Larsson (1998:30).

²⁰⁶ Sjögren (1997:182).

²⁰⁷ Sveriges Radios informationskonferens om radio och television på Foresta 13–14/10 1958 s. 128 (SRF DO, A04 F13:1).

²⁰⁸ *Sveriges Radios Årsbok* 1960:49.

²⁰⁹ Rapport beträffande Radiotjänsts utbildnings- och övningsverksamhet i television. Första utbildningsåret 1954/55 s. 106 (SRF DO, A04 F7:3).

²¹⁰ *Sverige Radios Årsbok* 1958:103.

²¹¹ Det första videobandade programmet i världen som återutsändes i TV var faktiskt ett amerikanskt nyhetsprogram: "Dough Edwards and the News", på amerikanska CBS, som sändes den 30 november 1956.

²¹² *Boken om TV* (1961:145).

²¹³ Om TV-teknikens utveckling se Svanberg (2001).

²¹⁴ Detta gällde delvis även radions nyheter (jfr Fogelström och Sternvick 1998).

²¹⁵ Det är åtminstone det första som går att finna i de befintliga dokumenten över programinnehållet som sparsats i Sverige Radios dokumentarkiv (SRF DO, C34 M2:1).

²¹⁶ Nyhetsundersökningen, se Appendix.

²¹⁷ Ag och Söderström (1962:128).

²¹⁸ Den första fast anställda kvinnan på *Dagens Eko* var Vanna Beckman, som fick tjänst där 1964 (intervju med Vanna Beckman, april 1998 /MDP/).

²¹⁹ Larsson (1998:63).

²²⁰ *Sveriges Radios Årsbok* 1959–1960:120f.

²²¹ Protokoll Sveriges Radios Direktion 14/6 1961, 21/6 1961 och 5/7 1961.

²²² Protokoll Sveriges Radios Direktion 21/8 1959 §5.

²²³ TV:s nyhetsredaktion hösten 1960 (Antennen; PM om *Aktuellt*. SRF DO, A04 F4CA:2).

²²⁴ Protokoll Sveriges Radios Direktion 21/10 1960 §7.

²²⁵ Han övergick formellt till Nyhetsavdelningen 16/12 1960.

²²⁶ Av de åtta medarbetare som i oktober 1958 producerade

de TV:s aktualitetsprogram kom fem från pressen, två hade både press- och radioerfarenhet och en kom från ljudradion. (Reservation till nyhetsutredningen 8/10 1958. Bilaga Protokoll Sveriges Radios Direktion 11/10 1958).

²²⁷ Protokoll Sveriges Radios Direktion 1/2 1958 §8.

²²⁸ PM angående praktiska åtgärder för gemensam nyhetsbevakning i TV-radio 5/2 1958 (Protokoll Sveriges Radios Direktion 8/2 1958). När förslaget till samordning behandlades av direktionen togs det utan diskussion (Protokoll Sveriges Radios Direktion 8/2 1958 §15).

²²⁹ PM angående ändrad disposition av Nyhetsredaktionens lokaler i Radiohuset 13/3 1958. Promemorian författad av Wilhelm Röhl. Det hör till bilden att man även hade lagt in TT:s radioredaktion som en del av Nyhetsredaktionen i det nya radiohuset (SRF DO, T20 F1:2). Om radiohuset i övrigt se Lunell-Fallenius (1998).

²³⁰ Protokoll Sveriges Radios Styrelse 28/5 1958. Utredningen skulle genomföras av Sveriges Radios kanslichef Gustaf Olivecrona tillsammans med Nils Erik Bærendtz från ljudradion och Per-Martin Hamberg från televisionen.

²³¹ Ibid.:6f.

²³² Reservation till nyhetsutredningen 8/10 1958 (Protokoll Sveriges Radios Direktion 11/10 1958, bilaga).

²³³ Ibid.

²³⁴ Protokoll Sveriges Radios Direktion 11/10 1958 §2 och Protokoll Sveriges Radios Styrelses Arbetsutskott 15/10 1958 §2.

²³⁵ Franzén (1991:251ff).

²³⁶ Dagens Nyheter 14/10 1958. Det hör till bilden att DN i övrigt tenderade att försvara Sveriges Radios etermonopol (Hadenius, 1998:172ff). Expressen 25/10 1958.

²³⁷ Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 16/10 1958, Stockholms-Tidningen 16/10 1958. Jfr även Norrköpings Tidningar 17/10 1958, Svenska Dagbladet 22/10 1958 och Aftonbladet 22/10 1958. I en senare ledare (5/11 1958) diskuterade Aftonbladet också den nya organisationen som ett sätt att motså påtryckningar utifrån.

²³⁸ Protokoll Sveriges Radios Styrelses Arbetsutskott 12/11 1958 §2, bilaga.

²³⁹ Protokoll Sveriges Radios Styrelses Arbetsutskott 19/11 1958 §5 och Protokoll Sveriges Radios Styrelse 5/12 1958 §7 (understrykningar i originalet). Beslutet formulerades så att förslaget godkändes "med vissa ändringar i fråga om nyhetsredaktionens redigeringsuppgifter".

²⁴⁰ Rydbeck (1990:145).

²⁴¹ Franzén (1991:251). Franzén tycks dock inte ha haft något principiellt motstånd mot en samordning av nyhetstjänsten. Han hade själv lagt fram ett sådant förslag där ljudradion skulle ha ansvaret för en sådan organisation. I sina memoarer framhåller han emellertid att han aldrig syftade till att styra televisionens nyhetsprogram (Franzén, 1991:252). Oloph Hansson gör i sin beskrivning av beslutet samma bedömning, låt vara i ljuset av Rydbecks agerande ca tio år senare (Hansson, 1998:239). Ett annat tecken i samma riktning är att den senare SVT-chefen Sam Nilsson i en intervju med Oloph Hansson (maj 1993) menar att rekryteringen av de s.k. kraftkornen till *Aktuellt* 1969 (se nedan) var ett uttryck för en stark känsla hos Rydbeck att han tappat greppet om nyhetsverksamheten

och att ordningen nu måste återställas.

²⁴² Expressen riktade efter beslutet en stark kritik mot Rydbeck personligen: "Herr Rydbeck har offentligt förklarat att han själv påtar sig ansvaret för ledningen av Sveriges Radio. Det vore mera klädsamt om han nu skulle börja tänka på att i stället själv ta konsekvenserna av det sätt på vilket han lett detta företag under åren 1957 och 1958" (8/12 1958). Att Expressen inte var ensam i sin kritik framgår av Kvällspostens rubricering av sin nyhetsartikel om beslutet: "Radiochefen har fått diktatorisk myndighet" (7/12 1958).

²⁴³ Protokoll Sveriges Radios Direktion 9/6 1961 § 23. Bakgrunden till detta beslut är oklar eftersom motsvarande formulering redan fanns i den arbetsordning som godkändes av Sveriges Radios Styrelse 15/12 1960.

²⁴⁴ Det är symptomatiskt att TT inte såg denna aspekt av Sveriges Radios nyhetsorganisation som något problem. I en PM från TT-chefen uttalades: "Att det behövs en fast enhetlig ledning av Sveriges Radios nyhetstjänst är uppenbart." Däremot såg TT med oro på vilka konsekvenser detta kunde ha för TT:s radionyheter (Protokoll TT:s Styrelse 18/12 1958, § 8 och bilaga 2. TT:s Arkiv, Riksarkivet). Jfr även Elgemyr (1987b:28ff) om oron i pressens ägarkon-sortium.

²⁴⁵ Protokoll Sveriges Radios Styrels Arbetsutskott 8/4 1960 § 9. Redaktionen blev inte fullt bemannad med sex personer förrän i mars 1961.

²⁴⁶ Dessförinnan hade Isaksson arbetat i tolv år som bl.a. kriminalreporter på Stockholms-Tidningen. Andra medarbetare på den nya redaktionen blev bl.a. Lars Ramsten och Bo Holmqvist från radions Nyhetsredaktion.

²⁴⁷ Protokoll Sveriges Radios Styrelse 18/2 1960 § 10. Abonnemang på AP kom först 1961 (Protokoll Sveriges Radios Direktion 6/4 1961 § 29).

²⁴⁸ Protokoll TT:s Styrelse 10/12 1957 § 14 och 18/12 1958 § 8 (TT:s Arkiv, Riksarkivet). Inom dagspressen hade Svenska Dagbladet redan tidigare fört fram samma oro (22/10 1958).

²⁴⁹ Protokoll TU:s Styrelse 7/2 1961 § 8 och Cirkulär från TU nr 18 22/2 1961 (TU:s Arkiv, Riksarkivet; understrykning i originalet).

²⁵⁰ PM av Karl-Erik Lundevall 10/9 1959 (SRF DO, Per Perssons arkiv T20). Hänvisningar gjordes till aktuell amerikansk litteratur, t.ex. Leo Bogarts bok *The Age of Television* (1958).

²⁵¹ TT fick behålla sin nyhetssändning kl. 6.30 som *Nyheter från TT*. Att samordningen mellan TT och Centralredaktionen på Sveriges Radio inte löpte helt friktionsfritt omvittnas i en omfattande korrespondens mellan Centralredaktionen och TT (SRF DO, Centralredaktionen. Korrespondens 1960–61. B02 E1:1), men också radioledningen var involverad i diskussionen, t.ex. brev från N.-O. Franzén till J.-O. Modig 16/9 1961 (SRF DO, CK Korrespondens. E4:42). Jfr även Elgemyr (1987:30).

²⁵² Från början var det dock inte fråga om någon piratradio, eftersom man sände från fartyg vars hemländer inte ratificerat den internationella överenskommelsen om radiofrekvenser och man därför inte gjorde sig skyldig till något lagbrott. Inte förrän det i de nordiska länderna genomfördes en lagstiftning mot radio från främmande

fartyg blev det fråga om piratradio. I samband med detta upphörde Radio Nord, medan Radio Syd fortsatte, vilket renderade Radio Syd-chefen Britt Wadner en fängelsevis-telse. Jfr Haucke (1968).

²⁵³ Dagens Nyheter, Stockholms-Tidningen och Aftonbladet 12/11 1958. Kvällsposten rapporterar 13/11 1958 om hörbarheten. Jfr även Christiansson (1996), Haucke (1968:185ff) och Palm (1994:30).

²⁵⁴ En lyssnarundersökning visade att ca 30 procent i västra Skåne någon gång hade lyssnat på stationen och att den dagliga räckvidden var 12 procent.

²⁵⁵ Christiansson (1996:122f).

²⁵⁶ Uppgifter från Britt Wadners barnbarn Fredric Karén via e-post 16/2 och 22/2 1999. Jfr även Karén (1999).

²⁵⁷ Detta var dock innan de rent svenska sändningarna kom igång. Tönen i Röster i Radio-TV:s påannons var dock anmärkningsvärt positiv: "Men många lyssnare är överförtjusta, många affärsmän gnuggar händerna, många reklambyråer har visat sitt stora intresse – och Radio Mercur sopar in pengar. Hur länge?" (Röster i Radio-TV nr 42 1958.) Som jämförelse kan nämnas att Radio Nord aldrig nämndes i radions programtidning.

²⁵⁸ Bakom stationen låg dels en amerikansk finansgrupp, dels den svenske entreprenören Jack Kotschack. Enligt uppgift resulterade pressinformationen i ett inslag i *Journalen*. Däremot hade Olof Rydbeck och Nils Erik Bærendtz tackat nej till att delta i mötet (Kotschack 1963:17f).

²⁵⁹ Transkription av Kotschacks anförande i Radio Nord 8/4 1961 (SRF DO, A04 F4CA:3).

²⁶⁰ De var Björn-Fredrik Højjer, Sewe Ungermark och Louis Chrysander (Informationsblad från Radio Nord i samband med starten 8/3 1961 (SRF DO, A04). Jfr även Hamp (1982). Till detta kom Kaj Karlholm från Rädda Barnen som arbetade både med reklamtexter, program och nyheter (intervju med Kaj Karlholm, februari 1995 (OH). Karlholm hade tidigare sökt till Eket men inte antagits.

²⁶¹ Som bilaga till ett brev från Sveriges Radios tekniske chef Johan von Utfall till styrelseordföranden Per Eckerberg 22/4 1961 finns en utskrift av en radiotelefonsändning från Stockholm till Radio Nord (SRF DO, A04 F4CA:3). Jfr även Hamp (1982) och Kotschack (1993).

²⁶² Ledare i Expressen 11/4 1961.

²⁶³ I en intern översikt av svensk dagspress skriven av TU:s VD Ivar Hallvig inför ett nordiskt utgivarmöte i maj 1960 uttrycks särskild oro för att Annonsbyråför-eningen backade upp Radio Nord "i förhoppning om att reklamsändningar förr eller senare skall tillåtas" (TU:s arkiv, Riksarkivet). Meningarna var dock delade inom pressen och TU tvingades göra ett uttalande mot tidningar som använde Radio Nord för egen reklam (Protokoll TU:s Styrelse 6/12 1960 § 6, 7/2 1961 § 8 och 16/5 1961 § 5. TU:s arkiv, Riksarkivet).

²⁶⁴ Protokoll TT:s Styrelse 16/5 1960 § 9 och 29/11 1960 § 13 (TT:s arkiv, Riksarkivet). Jfr Kotschack (1963:128).

²⁶⁵ Redan under planeringsfasen diskuterades Radio Nord av Sveriges Radios styrelse. I februari 1960 berördes vilka "åtgärder som kan vidtagas gentemot den planerade kommersiella radiosändaren Radio Nord" och i augusti samma år presenterades en skrivelse från EBU, där med-

lemsföretagen ombads att hos sina länders regeringar ta upp frågan om åtgärder mot piratradiosändare (Protokoll Sveriges Radios Styrelses Arbetsutskott 11/2 1960 §4 och Protokoll Sveriges Radios Styrelse 18/2 §9 och 25/8 §9).

²⁶⁶ PM angående Radio Nord (Radiochefen 12/4 1961. Protokoll Sveriges Radios Styrelse 27/4 1961 §2). För att snabbt kunna behandlas sändes den ut före SR-styrelsens sammanträde.

²⁶⁷ Ibid.

²⁶⁸ I en radioutfrågning 23/11 1962 uttalade Olof Rydbeck att man i flera år planerat något som melodiradion men inte fått möjligheter att förverkliga det. Nils-Olof Franzén framhöll i samma program att Radio Nord "aktualiserade helt enkelt ett behov, som vi alltid hade vetat finns hos lyssnarna, och som vi alltid har ... egentligen har velat tillfredsställa" (Programutskrift av *Vad vill radion?* 23/11 1962).

²⁶⁹ Protokoll Sveriges Radios Direktion 5/5 1961 §8 och 9. Pressinformation från Sveriges Radio 4/5 1961. Röster i Radio-TV innehöll dock inte någon programtablå förrän den 20 maj (nr 21 1961). I protokollet nämns att Nils-Olof Franzén föreslog namnet, men i sina memoarer anger Franzén dock att "Melodiradion" var Tage Danielssons namnförslag (Franzén, 1991:268).

²⁷⁰ Uppgifterna om programrubriker m.m. är hämtade från Röster i Radio-TV från maj och juni 1961. Nyhetsrubrikerna/Senaste nytt sändes en minut *före* varje jämn timma.

²⁷¹ Sifundersökning i oktober–december 1961, översänd till Sveriges Radio av Lars Rydén (SRF DO, Handlingar rörande programverksamheten allmänt 19(52)55–64, A04 F4 CÅ: 3).

²⁷² Hadenius (1998).

²⁷³ Sewe Ungermark och Lars Branje gick till Sveriges Radio och Kaj Karlholm till TT (intervju med Kaj Karlholm, februari 1995 /OH/).

²⁷⁴ T.G. Wickboms opublicerade manus om sin tid på radion s. 71 (SRF DO, CK: Handlingar rörande rundradions i Sverige historia, F6 AB:7). Av texten framgår att bedömningen är radiochefen Rydbecks.

²⁷⁵ För en detaljerad redovisning se Elgemyr (1987b:30ff).

²⁷⁶ Se exempel på programuppläggningar i SRF DO, Ekot. Programhandlingar 1964–1970 G11F3:2.

²⁷⁷ Jfr Valtersson (1967).

²⁷⁸ Persson (1987:129).

²⁷⁹ Höijer (1998:132ff).

²⁸⁰ Jfr Weibull (1995:183ff).

²⁸¹ Sjöden (1967:51ff).

²⁸² Lindblad (1970). Jfr även Hallingberg (1999:291ff).

²⁸³ Avsnittet bygger på Dahlén (1999:319ff).

²⁸⁴ Enligt Sveriges Radios interna telefonkataloger för dessa år (SRF DO).

²⁸⁵ Första kvinnliga reportern på *Dagens Eko* var dock Eva Heckscher, som var sommarvikarie 1959.

²⁸⁶ Bresky (1968). Jfr även *Sveriges Radios Årsbok* 1955/56:23 och Persson (1987:130ff).

²⁸⁷ Engblom (1998:139ff).

²⁸⁸ Intervju med Bo Isaksson, juni 1996 (MDP).

²⁸⁹ Intervju med Bo Isaksson i Röster i Radio-TV nr 10 1964.

²⁹⁰ *Sveriges Radios Årsbok* 1963:190.

²⁹¹ Nyhetsundersökningen, se Appendix.

²⁹² *Hört och sett* (1974:211).

²⁹³ Bevarad i Håkan Unsgaards arkiv på Kungliga biblioteket (KB 1996:10 3:11).

²⁹⁴ Hemming Sten i Expressen 8/12 1961. Jfr Skånska Dagbladet 6/12 1961.

²⁹⁵ Sjöden (1967:92), Wachtmeister (1972:141ff) och Höijer (1998:156ff). Jfr Graf (1997).

²⁹⁶ Boddy (1998:27).

²⁹⁷ Höijer (1998:164ff).

²⁹⁸ Sjöden (1961:139ff).

²⁹⁹ "En besvikelse", skrev Expressen (22/6 1965). Stockholms-Tidningen gjorde den 23/6 1965 en närmast mördande kommentar till utnämningen: "Gamla trötta TV-aktuellt har kommit på idén att vitalisera sin nyhetsbevakning genom att till ny chef utse Per-Martin Hamberg, 53 år; radioutredningens varning att Sveriges Radio inte får ha ungdomliga och ansvarslösa medarbetare har verkligen gått in med ett tjong."

³⁰⁰ Jfr Sjögren (1997:27ff) och Nordmark (1999:127ff).

³⁰¹ Jfr Protokoll Sveriges Radios Styrelse 27/4 1961 §10.

³⁰² Protokoll Sveriges Radios Direktion 9/6 1961. Radiochefen tog över ansvaret fr.o.m. 1/9 1961.

³⁰³ Instruktion för Centrala kansliet, fastställd av radiochefen i direktionen 15/12 1961 §6.

³⁰⁴ Ibid. §9.

³⁰⁵ Vissa uppgifter om TT-sändningarnas innehåll är i artikeln något missvisande, vilket framhölls i ett brev från TT-chefen Jan-Otto Modig till Röster i Radio-TV:s chefredaktör Lars Ulvenstam 4/10 1961 (SRF DO, A04 Korrespondens E4:44). I beskrivningen har dessa uppgifter korrigerats.

³⁰⁶ Historik i arkivförteckning av Gunilla Widegren, Centralredaktionen, Sveriges Radios dokumentarkiv (SRF DO, B02).

³⁰⁷ Formuleringen är hämtad från en presentation av Sveriges Radios nyhetsverksamhet: Nyhetstjänsten vid Sveriges Radio 15/1 1963 (SRF DO, A04 F4AA:5).

³⁰⁸ Ibid.

³⁰⁹ PM Några synpunkter på ett Nyhetens hus av Runo Cederqvist 17/3 1965 (SRF DO, T20 F1:6).

³¹⁰ Brev från Erik Mattsson till Runo Cederqvist 8/4 1965 (SRF DO, A17 E4A:3). Mattsson saknade dock vid denna tid någon tyngd inom organisationen.

³¹¹ Jfr Hansson (1998:237f).

³¹² Ibid.:238. Bilden bekräftas av Anders Wilhelmson, Ekots inrikeschef 1964. Han menar att Rydbecks intresse främst gällde att veta vad debattprogrammet *OBS!* skulle ha för inslag (intervju med Anders Wilhelmson, december 1999 /LW/).

³¹³ T.G. Wickboms opublicerade manus om sin tid på radion s. 72f (SRF DO, A04: Handlingar rörande rundradions i Sverige historia, F6 AB:7).

³¹⁴ Vad vill radion? *Tidspegel* 23/11 1962. Utfrågare var Alvar Alsterdal (Arbeter) och Nils Hallerby (Expressen).

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Nyhetsundersökningen, se Appendix.

³¹⁷ "Orden säger 'hur det är', bilderna visar 'hur det ser ut'" (Furhammar, 1995:23).

³¹⁸ Sven Vallmark, då Radiotjänsts ombud i Härnösand, skrev i en artikel 1950 att lokala programförslag ofta bemöttes med ett "blekt nej" eller ett "avkylande mjaa" (citatet hämtat från Hallingberg, 1999:179).

³¹⁹ Förslag till provinsorganisation 17/3 1952 (Protokoll Sveriges Radios Styrelse 12/6 1952, §10 bilaga 2).

³²⁰ Ollén och Unsgaard var båda unga och hade akademisk bakgrund. Båda hade svag eller ingen anknytning alls till den region de satts att ansvara för. Unsgaard var visserligen född i Gästrikland men någon riktig "Norrlandsförankring" tyckte han inte själv att han hade (intervju, VP). Ollén var stockholmare. Rabe var också han född och uppvuxen i Stockholm men hade redan 1918 kommit till Göteborg som musiksribent i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning. Han hade också ett längre förflutet i företaget. Åren 1927–1935 var han dess förste riksprogramchef och blev året därpå chef för Göteborgskontoret.

³²¹ Rahbek (2001).

³²² Ibid.

³²³ Förslag till provinsorganisation 17/3 1952 (Protokoll Sveriges Radios Styrelse 12/6 1952, §10 bilaga 2).

³²⁴ Ibid.

³²⁵ Intervju med Gunnar Ollén, november 1995 (AC).

³²⁶ Under ett par års tid hade han nämligen lokalt över Göteborgssändaren förmedlat kommunal- och stadsfullmäktigedebatter, informationsmöten, trafikdebatter och till och med ett lokalt "Dagens Eko" om västkustfiskarnas situation (*Regional utveckling* 1969:28f).

³²⁷ Programmet gick en gång per vecka och upphörde först 1966 då Lassinantti blev landshövding.

³²⁸ Enligt några bedömare inte så mycket för landsortens skull som för dess tidningars; han ville skapa s.k. goodwill för *Dagens Eko* hos landsortspressen. Elgemyr (1984:40).

³²⁹ Intervju med Per Persson, augusti 1992 (OH).

³³⁰ Hans uttalanden i programkollegiet om att det är "viktigare att göra program av allmängiltigt intresse än av enbart lokalt" eller att Stockholm i så fall också är en provins indikerar Rydbecks synsätt (Protokoll Radiochefens programkollegium 16/4 1956). I sina memoarer nämner han överhuvudtaget inte regionalfrågan i kapitlet om sina 15 år vid Sveriges Radio. I hans bedömningar av 1970-talets utveckling framhålls distriktets roll (Rydbek, 1969:12f).

³³¹ Intervjuer med Gunnar Ollén och Torbjörn Stålmarch, november 1995 (AC).

³³² Orup hade arbetat på bl.a. Bergslagsposten, Östgöta Correspondenten, Smålandsposten och Sala Allehanda. Det är troligt att Orups erfarenhet av journalistiskt arbete i landsorten är en förklaring till att man nu snabbare än tidigare kunde få fram aktuella programinslag för nyhetsredaktionen.

³³³ Exempelvis kritiserade han förläggningen av provinsprogram på dålig programtid (Protokoll Radiochefens Programkollegium 9/4 1956).

³³⁴ *Sveriges Radios Årsbok* 1958:70.

³³⁵ Utredning rörande Sveriges Radios organisation (SRF DO, A15 F3A:1).

³³⁶ *Regional utveckling* (1969:34).

³³⁷ Intervju med Håkan Unsgaard (VP).

³³⁸ Intervjuer med Torsten Ahlander, Rune Ruhnbro och Gunnar Ollén, november 1995 (AC).

³³⁹ Unsgaard (1961). Jfr även Rahbek (2001).

³⁴⁰ Uppdraget att på ett halvår genomföra en provinsutredning fick Björk hösten 1957 i samband med att radioledningen vidtog vissa personalförändringar vid radions centrala nyhetsredaktion (Protokoll Sveriges Radios Styrelse 14/10 1957. Jfr protokoll Sveriges Radios Förvaltningsutskott 24/9 1957). Att det samtidigt var en fråga om omplacering framgår av det faktum att det förutsattes att Björks utredning skulle leda till att han själv fick en placering inom den nya provinsorganisationen.

³⁴¹ Jfr PM angående yttranden över Provinsutredningen 5/9 1958 (SRF DO, A15 F3A:1).

³⁴² Även om ett regionalt nyhetsprogram faktiskt kom igång i Norrbotten 1959 var bakgrunden till regionaliseringen inte att det skulle satsas på nyhetssändningar inom området. Björks utredning betonade främst vikten av distriktets bidrag till den nationella programverksamheten. Regionala nyheter skulle dock starta så snart som möjligt. Man tänkte sig där att detta kunde ske redan under 1958 (Protokoll Sveriges Radios Direktion 19/9 1958, bilaga).

³⁴³ Förslag till provinsorganisation (Protokoll Sveriges Radios Förvaltningsutskott 20/1 1959, bilaga 3).

³⁴⁴ Centralt fanns det en viss osäkerhet om hur snabbt distriktet skulle ha möjligheter att fungera lika bra i fråga om TV. Den bild som framtonade från den inspektionsresa som Gustaf Olivecrona som chef för radiochefens kansli företog i slutet av 1957 till Göteborg och Stockholm var blandad. Han dömde närmast ut verksamheten i Göteborg: "Slutintycket av verksamheten i Göteborg är ett intryck av oordning, total avsaknad av organisation samt oklara befälsförhållanden" (Rapport från besök i Göteborg 4–7/11 1957, bilaga till protokoll för Sveriges Radios Direktion 28/11 1957). Det Olivecronas rapport framför allt kritiserade var den oklara relationen till tekniken, där en ny organisation efterlystes om man skulle klara distriktsproduktion. Motsvarande reserapport från Malmö, också från november 1957, gav däremot en mycket positiv bild. Där redovisas att distriktet redan kommit igång med egna sändningar över den danska TV-sändaren i Gladsaxe med två 25-minutersprogram i veckan. Rapporten slutsats var att "filmproduktionen i Malmö gav intryck att löpa ganska smärtfritt även om den utan tveivel kräver en avsevärd arbetsinsats från Olléns sida. Några problem jämförbara med dem i Göteborg föreligger icke." (Rapport från resa till Malmö den 14/11 1957. Protokoll för Sveriges Radios Styrelses Arbetsutskott 29/11 1957, bilaga).

³⁴⁵ Det var först betydligt senare när Televerket gradvis försett Norrbotten med flera mellanvägssändare för P2 som regionalnyheterna där kunde nå sin publik på samma villkor som i övriga landet.

³⁴⁶ Redan i december 1958 beslutade dock direktionen att anställa en journalist, Gary Engman, för ett regionalt magasin från Malmö (Protokoll Sveriges Radios Direktion 6/12 1958 §8).

³⁴⁷ Engblom (1998:56ff).

³⁴⁸ PM gällande regional och lokal samverkan med Sveriges Radio, 26/4 1968 (SRF DO, T20 F1:7).

³⁴⁹ Intervju med Torsten Åhlander, oktober 1995 (AC).

³⁵⁰ PM angående vissa programpolitiska frågor för ljudradion (Protokoll Sveriges Radios Styrelse 1/7 1959, bilaga).

³⁵¹ Antennen, oktober 1957 s. 22.

³⁵² Personporträtt i Röster i Radio-TV nr 53 1957. Jfr även Martin (1980 och 1986).

³⁵³ PM angående Sveriges Radios representation i Paris (Protokoll Sveriges Radios Styrelse 5/12 1958 §8, bilaga 4).

³⁵⁴ Personporträtt i Röster i Radio-TV nr 53 1957.

³⁵⁵ Protokoll Sveriges Radios Direktion 3/12 1965 §7.

³⁵⁶ Martin (1980:145ff). Jfr Antennen nr 22 1985.

³⁵⁷ Intervju med Per Persson, augusti 1992 (OH).

³⁵⁸ Att det fanns problem i kontakterna framgår dock av ett förslag från Victor Vinde om en förändrad organisation (Protokoll Sveriges Radios Direktion 5/3 1958 §5).

³⁵⁹ Utdrag ur intervju med Per Persson i programmet *Milstolpar – utrikes* 1975 (SRF DO, SRG T20 F1: 1).

³⁶⁰ Ibid.

³⁶¹ Intervju med Per Persson, augusti 1992 (OH).

³⁶² *Såg Du?* (1980).

³⁶³ Problemen med att organisera USA-bevakning diskuterades ingående i Sveriges Radios direktion (Protokoll Sveriges Radios Direktion 25/10, 31/10 och 15/11 1958).

³⁶⁴ Antennen, veckouppläga 10/11 1958.

³⁶⁵ Röster i Radio-TV nr 39 1956.

³⁶⁶ Fram till sommaren 1956 betalades varje inlägg i *Dagens Eko* med 225 kronor till den medverkande och 75 kronor till respektive tidning. Ersättningen till korrespondenten höjdes till 300 kronor och till tidningarna höjdes ersättningen till 125 kronor 1957. (PM angående ersättning till tidningarna för utlandskorrespondenternas radiomedverkan i aktuella program, Protokoll Sveriges Radios Förvaltningsutskott 11/3 1957 §5 plus bilaga).

³⁶⁷ Protokoll Sveriges Radios Direktion 21/9 1957 § 2.

³⁶⁸ Protokoll Sveriges Radios Direktion 5/9 1958 § 8.

³⁶⁹ Intervju med Göran Byttner, mars 1992 (OH). Intervju med Lars Orup, september 1998 (MDP/LW).

³⁷⁰ De interna sökandena var Göran Byttner, då distriktschef i Luleå, Magnus Faxén på Nyhetsredaktionen, Ruben Karlstedt från utlandsprogrammet, Günther Stiel från Kulturredaktionen och Herbert Söderström, Nyhetsredaktionen (Protokoll Sveriges Radios Direktion 31/10 1958 §2 och bilaga 1).

³⁷¹ Protokoll Sveriges Radios Styrelse 5/12 1958 §8.

³⁷² Ibid.

³⁷³ Sveriges Radios interna telefonkatalog augusti 1963 (SRF DO).

³⁷⁴ Protokoll Sveriges Radios Direktion 27/6 1963 §6.

³⁷⁵ Protokoll Sveriges Radios Direktion 2/10 1964 §16.

³⁷⁶ Intervju med Göran Byttner, mars 1992 (OH).

³⁷⁷ Intervju med Arne Thorén, januari 1997 och Bo Järborg, mars 1997 (MDP).

³⁷⁸ Protokoll Sveriges Radios Direktion 29/3 1962 §25.

³⁷⁹ Jfr Hadenius och Weibull (1978:279ff) och Hadenius (1971).

³⁸⁰ Corner (1991a:12).

³⁸¹ Furhammar (1995).

³⁸² Recension i Morgontidningen 7/6 1957. Intressant nog

beslutas det först 1958 att Lars Ag och T.G. Wickbom skall besöka Panorama-redaktion på BBC för att studera produktionen där (Protokoll Sveriges Radios Direktion 15/11 1958 §3).

³⁸³ Nyhetsundersökningen, se Appendix.

³⁸⁴ *Sveriges Radios Årsbok* 1960:49.

³⁸⁵ *Boken om TV* (1961:314).

³⁸⁶ Hjarvard (1995:116). Med tiden blev dessutom sändningar ännu mer dominerande (efter 1970 över 80 procent av alla överförda program).

³⁸⁷ *Boken om TV* (1961:37).

³⁸⁸ Antennen, oktober 1959 (s. 8–9).

³⁸⁹ Minnesanteckningar från Radiochefens programkollegium 2/4 1962 (SRF DO, A04 A6A:1).

³⁹⁰ *Sveriges Radios Årsbok* 1957:16.

³⁹¹ Se diskussion i Programkollegiet. Protokoll Sveriges Radios Programkollegium 23/4 1956.

³⁹² Historik i arkivförteckning, Kulturredaktionen, av Gunnilla Widegren (SRF DO, B34). Sveriges Radios interna telefonkatalog 1959 (SRF DO). En självständig Samhällsredaktion etablerades först den 30/6 1968, då den gamla Kulturredaktionen delades upp på självständiga redaktioner, varav Samhällsredaktionen var en.

³⁹³ En omfattande redogörelse för programmet och den efterföljande debatten finns i Thurén (1997:172–189).

³⁹⁴ Ibid.:187.

³⁹⁵ Ibid.:188.

³⁹⁶ Ibid.:189.

³⁹⁷ Lönnroth och Söderström (1964:12).

³⁹⁸ Intervju med Åke Ortmark, mars 1992 (OH).

³⁹⁹ Ibid. Söderström hävdar dock i boken *Samhällskritik i radio och TV* att en internationell förebild till utfrågningsprogrammen saknades (Ag och Söderström, 1962:21).

⁴⁰⁰ Intervju med Herbert Söderström, februari 1992 (OH).

⁴⁰¹ Veckoantennen 10/11 1958.

⁴⁰² Programmet anmälades till Radionämnden, som friade utan någon debatt. Protokoll Radionämnden 28/1 1963 (SRF DO, A39 A1a:8).

⁴⁰³ Röster i Radio-TV nr 38 1961 s. 27.

⁴⁰⁴ Protokoll Radionämnden SRF DO, RN M1:39.

⁴⁰⁵ Radion i pressen 1961 (SRF DO, A27 B2:8).

⁴⁰⁶ Ny Tid 17/10 1961.

⁴⁰⁷ Iveroth framhöll dessutom i pressen att det vore dåligt om man inte tålde en sådan utfrågning och att experimentet med denna sorts intervjuer var intressant. De utfrågade fick inte vara några prinsessor på ärten. (Dagens Nyheter oktober 1961).

⁴⁰⁸ Expressen 23/2 1963.

⁴⁰⁹ Av Oloph Hansson, då ännu ej anställd på radion (Stockholms-Tidningen 12/3 1963).

⁴¹⁰ Intervju med Åke Ortmark, mars 1992 (OH).

⁴¹¹ Nordmark (1999:113ff). Jfr även ovan.

⁴¹² Röster i Radio-TV nr 5 1957 s. 4 och 24.

⁴¹³ Ibid.

⁴¹⁴ Förteckning över medarbetarna på Talavdelningen september 1957 (SRF DO, B34 D4:12). Se också Programarkivet för radions kortregister.

⁴¹⁵ Röster i Radio-TV nr 40 1960.

⁴¹⁶ Programpresentation i Röster i Radio-TV nr 40 1960 s. 38.

- ⁴¹⁷ *Nya Tidsspeglen* 3/10 1960 (Radions programarkiv).
- ⁴¹⁸ Gästerna var där ekonomerna Erik Höök och Anders Östlind, professor Gunnar Johansson, författaren Birger Norman, direktör Sixten Heppling, docent Anna-Lisa Anell och professor Torgny Segerstedt. Förteckning över sända program. *Tidsspegel* (SRF DO, B34 D4:15).
- ⁴¹⁹ Sveriges Radios interna telefonkatalog oktober 1961 (SRF DO); Förteckning över sända program. *Tidsspegel* (SRF DO, B34 DIV:15).
- ⁴²⁰ Protokoll Radionämnden 10/2 1962 (SRF DO, A39 A1a:7).
- ⁴²¹ *Tidsspegel* 18/2 1965.
- ⁴²² Ibid.
- ⁴²³ Protokoll Radionämnden 25/5 1965 (SRF DO, A39 A1a:10).
- ⁴²⁴ Röster i Radio-TV nr 13 1963 s. 27.
- ⁴²⁵ Ibid.
- ⁴²⁶ Den förändrade synen kom tydligast till uttryck i Bengt Nermans bok *Demokratins kultursyn* (1962). Jfr Frenander (1998) och Örnebring (2001).
- ⁴²⁷ För ytterligare diskussion kring *OBS!* se även Cederberg och Elgemyr (1984).
- ⁴²⁸ Förteckning över sända program. *OBS!* 1963–1965 (SRF DO, B 34 D4:15).
- ⁴²⁹ Se också Furhammars (1995:16) redogörelse för dokumentärfilmsektionens utveckling.
- ⁴³⁰ 29/11 1962 fattade styrelsen beslut om att en samhällsredaktion lydande direkt under programdirektören skulle bildas (Protokoll Sveriges Radios Styrelse 29/11 1962 §3).
- ⁴³¹ Se Furhammar (1995:46ff) om de olika förhållningssätten inom dokumentärfilmsektionen och kulturavdelningen.
- ⁴³² Ibid.:47.
- ⁴³³ Ibid.
- ⁴³⁴ Intervju med Ivar Ivre i serien TV-pionjärer (Hans Hederberg; SRF DO) och med MDP, november 1999.
- ⁴³⁵ Intervju med Gunnar Rügheimer, augusti 1994 (OH).
- ⁴³⁶ Hadenius och Weibull (1999:20).
- ⁴³⁷ Örnebring (2001). I Aftonbladet 14/3 1957 frågade Karl Ekwall efter *Lilla kammarens* debatt om frtiden som problem: "Varför får man förresten aldrig höra några 'vanliga människor' i Lilla kammaren? Samtliga som deltar är antingen gamla professionella debathästar eller representanter för en eller annan organisation."
- ⁴³⁸ Örnebring (2001). Programledaren för *Open End* hette David Susskind och programmet ansågs kontroversiellt.
- ⁴³⁹ Jfr Örnebring (2001).
- ⁴⁴⁰ Weibull (1997).
- ⁴⁴¹ Intervju med Lars Ag, november 1992 (OH).
- ⁴⁴² Sterling och Kittross (1990:288).
- ⁴⁴³ Corner (1991b:44ff).
- ⁴⁴⁴ Ibid.
- ⁴⁴⁵ På uppmaning av Per-Martin Hamberg nedtecknade Karl-Axel Sjöblom efter sin 50-årsdag sina minnen från Strövtägsprogrammen (SRF DO).
- ⁴⁴⁶ Intervju med Lars Ag, november 1992 (OH).
- ⁴⁴⁷ Ibid.
- ⁴⁴⁸ Intervju med Roland Hjelte, oktober 1997 (MDP). Även intervju med Ivar Ivre, november 1998 (MDP) samt i serien TV-pionjärer (Hans Hederberg; SRF DO).
- ⁴⁴⁹ Intervju med Bo Isaksson, juni 1996 (MDP).
- ⁴⁵⁰ Röster i Radio-TV nr 10 1964. Jfr även Lars Madséns uttryck "mopsjournalistik" om samma företeelse (*Sveriges Radios Årsbok* 1964:201). Se vidare nedan.
- ⁴⁵¹ Korrespondens rörande kontroversiella programinslag 1964–1965 (SRF DO, C34 EIII:2).
- ⁴⁵² Intervju med Roland Hjelte, oktober 1997 (MDP) och intervju med Ivar Ivre i serien TV-pionjärer (Hans Hederberg; SRF DO).
- ⁴⁵³ Hjelte (1984:149ff).
- ⁴⁵⁴ Idun-Vecckojournalen nr 52 1966.
- ⁴⁵⁵ Pressklipp och andra dokument angående programmet (SRF DO, C35 F1a:4).
- ⁴⁵⁶ Uppgifter i Sveriges Radios interna telefonkatalog, augusti 1963 och november 1965.
- ⁴⁵⁷ *Sveriges Radios Årsbok* 1965:102f.
- ⁴⁵⁸ Se också Kleberg (1998 och 1999).
- ⁴⁵⁹ För en översikt se Abrahamsson (1999).
- ⁴⁶⁰ Briggs (1995:201).
- ⁴⁶¹ SRF DO, C35 F1a:4.
- ⁴⁶² Arbetet 1/4 1975.
- ⁴⁶³ Avsnittet bygger på Abrahamsson (1999:182ff). Jfr Samuelsson (1960).
- ⁴⁶⁴ Intervju med Ivar Ivre i serien TV-pionjärer (Hans Hederberg; SRF DO).
- ⁴⁶⁵ SOU 1964:54.
- ⁴⁶⁶ Ett första förslag till regler diskuterades i Publiceringskommittén våren 1963 (underlag för diskussion ang. Regler för konsumentupplysning 18/3 1963, av Karl-Erik Lundevall. SRF DO).
- ⁴⁶⁷ Protokoll Sveriges Radios Styrelse 11/6 1964 §7, bilaga 2. Jfr Abrahamsson (1999:188ff).
- ⁴⁶⁸ Protokoll Sveriges Radios Styrelse 11/6 1964 §7 och 27/8 1964.
- ⁴⁶⁹ Jfr Hadenius (1998).
- ⁴⁷⁰ Protokoll Radiotjänsts Styrelse 11/3 1948, bilaga. Det hör till bilden att kommunistpartiet fick möjlighet att vara med i utfrågningar och debattprogram i valrörelserna fr.o.m. 1946 (se nedan).
- ⁴⁷¹ Franzén (1991:194).
- ⁴⁷² Protokoll Sveriges Radios Direktion 14/7 1956 §4.
- ⁴⁷³ Jfr diskussioner i Radionämnden (Protokoll Radionämnden 30/10 1948 §2 och 11/2 1950 §2).
- ⁴⁷⁴ Disposition för Principdeklaration angående LR-TV:s programpolitik 1957.
- ⁴⁷⁵ Hahr (1961:30).
- ⁴⁷⁶ Protokoll Sveriges Radios Direktion 19/3 1960 §10. Det kan noteras att kommittén vid sitt konstituerande möte valde att beteckna sig som Kommittén för publiceringsregler (anteckningar från möte med publ. kom. 24/3 1960. Kommittén för publiceringsregler, SRF DO, T65 F1:1), medan Hahr redan 1961 kallar den Kommittén för publiceringsfrågor. Detta sammanhänger med att kommitténs första uppgift var att skapa regler, men att den sedan permanentades med den mer generella uppgiften att hålla i publiceringsfrågor. Kommittén betecknar sig i sina protokoll 'Publiceringskommittén' eller (SRF DO, T65 F1:1). Jfr även Dokumentarkivets historik.
- ⁴⁷⁷ Anteckningar från sammanträde med publicerings-

kommittén 24/3 1960 (Kommittén för publiceringsregler, SRF DO, T65 F1:1). Jfr även historiken över publiceringskommittén i Sveriges Radios dokumentarkiv samt Hahr (1961:33).

⁴⁷⁸ Redovisningen bygger på förslaget som detta antogs av styrelsen (Protokoll Sveriges Radios Styrelse 15/12 1960 § 2). Förslaget hade även behandlats av Radiochefens Programkollegium (SRF DO, A04 A6A:1).

⁴⁷⁹ I det ursprungliga förslaget från kommittén var det uttryckt kort och koncist: "Innan något vidarebefordras till allmänheten, bör *sanningshalten* i meddelandet kontrolleras, *exaktheten* i ordvalet – icke minst när det gäller brottsrubriceringar och andra juridiska termer – noga övervägas och formuleringarna präglas av *måttfullhet* icke minst i tveksamma eller brådsakande fall. Framför allt i brydsamma situationer måste var och en handla så att allmänheten kan hysa förtroende för Sveriges Radio som nyhetsförmedlare." (SRF DO, Publiceringskommittén, T65 F1:1; understrykning i originalet).

⁴⁸⁰ Reglerna var knappast okontroversiella internt inom företaget. När Publiceringskommittén sände ut en remiss på förslag till regler för hur program skulle redigeras reagerade bl.a. radions Sven Jerstedt och menade att det också måste finnas en rörelsefrihet för programproducenterna. Remissvar till Publiceringskommittén för förslag till disposition av regler för redigering 5/2 1963 (SRF DO, Publiceringskommittén, T65 F1:1).

⁴⁸¹ Protokoll Sveriges Radios Styrelse 21/6 1962 § 2, bilaga 3 (understrykning i originalet).

⁴⁸² Protokoll Sveriges Radios Styrelse 24/8 1962 (understrykning i originalet).

⁴⁸³ *Sveriges Radios Årsbok* 1964:201. Intern diskussion om intervjueteknik förekom vid flera tillfällen i personaltidningen Antennen under sextioalet (se ovan). I marsnumret 1962 skrev t.ex. Gunnar Ollén om "Tuffa intervjuer" och i november 1967 kom debattinlägg från Lars Orup, Åke Ortmark, Karl-Axel Sjöblom och Monica Kempe.

⁴⁸⁴ *Sveriges Radios Årsbok* 1964:201f.

⁴⁸⁵ Protokoll Radionämnden 29/1 1963 (SRF DO, A39 A1a:8).

⁴⁸⁶ PM av Karl-Erik Lundevall framtaget för Kommittén för publiceringsregler 22/9 1960 (SRF DO, T65 F1:1).

⁴⁸⁷ Brev från Henrik Hahr till berörda personer 24/4 1962 (SRF DO, bifogat till radiochefens Programkollegiums arkiv).

⁴⁸⁸ Jfr Johansson (1971).

⁴⁸⁹ Protokoll Radionämnden 13/12 1963 (SRF DO, A39 A1a:8).

⁴⁹⁰ SOU 1962:27:5f.

⁴⁹¹ Protokoll Sveriges Radios Styrelse 9/1 1963 § 3, bilaga 1. Jfr även *Frihet och ansvar i radio och television* (1966).

⁴⁹² SOU 1965:58:13ff. Den nya lagen som genomfördes med mindre modifieringar var dock i ännu högre grad än i det första förslaget analog med tryckfrihetsförordningen och omfattade även det särskilda rättegångsförfarandet. Jfr Holmberg (1968), Andersson (1972) och Holmbäck (1974).

⁴⁹³ Röster i Radio nr 48 1945. Jfr Yngve Hugos betoning av att den offentliga debatten "måste ge genljud också i radion" när han presenterade programmen för säsongen 1945/46 (Röster i Radio nr 37 1945).

⁴⁹⁴ Helén i Röster i Radio nr 36 1945.

⁴⁹⁵ Helén (1991:106ff).

⁴⁹⁶ Ibid. Jfr Esaiasson (1990:185f).

⁴⁹⁷ Jfr Forsén (1966:304). Forsén förefaller närmast ha fungerat som ett slags mentor för Helén, och Heléns radiominnen från 1950 är tillägnade honom (Helén, 1950). I Heléns memoarer från 1991 spelar dock Forsén en något mera undanskymd roll (jfr dock s. 97 om Forsén som "samvetet" på radion).

⁴⁹⁸ Elgemyr (1984c).

⁴⁹⁹ Esaiasson (1990:185f).

⁵⁰⁰ Socialdemokraterna fick dock ha två representanter i den avslutande debatten (Esaiasson (1990:186f).

⁵⁰¹ Uppläggningsen av valbevakningen 1948 redovisades i chefskollegiet i april (Protokoll Chefskollegiet 27/4 1948 § 3). Jfr Esaiasson (1990:186).

⁵⁰² Ibid.:186f.

⁵⁰³ Esaiasson (1990:196–201).

⁵⁰⁴ Intervju med Ivar Ivre (VP samt MDP i november 1998).

⁵⁰⁵ Röster i Radio nr 40 1956.

⁵⁰⁶ Esaiasson (1990).

⁵⁰⁷ Röster i Radio nr 38 1956.

⁵⁰⁸ Röster i Radio nr 40 1956. Intervju med Ivar Ivre (VP).

⁵⁰⁹ Ivar Ivre (1961: 244).

⁵¹⁰ Esaiasson (1990:202).

⁵¹¹ Sjöden (1962). Jfr *Boken om TV* (1961: 115).

⁵¹² PM angående valrörelsen 1960 (SRF DO, A04 A6A:1). *Sveriges Radios Årsbok* 1960 s. 57.

⁵¹³ *Sveriges Radios Årsbok* 1960:57.

⁵¹⁴ Ibid.:61.

⁵¹⁵ Esaiasson (1990:226–235).

⁵¹⁶ Skrivelse från Karl-Erik Lundevall till radiochefen mars 1961. Kansli TV0 (SRF DO, A04 A6A:1). Ett beslut om att detta skulle ske hade visserligen träffats redan 1957, men genomfördes tydligen inte förrän 1961.

⁵¹⁷ Protokoll fört vid TV-sammanträde den 25/2 1958 med bl.a. radiochefen och televisionens programdirektör Hahr. Kansli TV0 (SRF DO, A04 C12 A1:1).

⁵¹⁸ PM för Nyhetsredaktionens aktuella läge 31/12 1963 (SRF DO, T20 F1:6).

⁵¹⁹ Brev från oppositionen till radiochefen Olof Rydbeck (SRF DO, T20 F1:9).

⁵²⁰ Anteckningar från samtal 13/4 1957 angående TV-sändningar från riksdagen (SRF DO, C12 A1:1). *Sveriges Radios Årsbok* 1959–1960:96.

⁵²¹ Per-Martin Hamberg i *Sveriges Radios Årsbok* 1959–1960:86.

⁵²² Uttrycket "vattendelarår" för 1956 är hämtat från Holm (1998), som i sin tur citerar Doris Lessing.

⁵²³ *Sveriges Radios Årsbok* 1962:84.

⁵²⁴ Jfr Weibull (2000a).

⁵²⁵ Franzén (1961:60).

⁵²⁶ Jfr Bondebjerg (1990).

⁵²⁷ Jfr Edin (2000), som på grundval av analys av televisionens tilltal menar att TV under denna period stod både i samhällets och publikens tjänst, men att det förra ansågs viktigare (s. 210). Forsman (2000) visar på samma utveckling för ungdomsprogrammen.

⁵²⁸ Avsnittet om lyssnarundersökningar bygger på von Feilitzen (1999).

⁵²⁹ Genomslaget för Gallupmetodiken som metod för publikräkningar var en viktig förutsättning, låt vara att urvalstekniken i sig var något tvivelaktig (Holmberg och Petersson 1980:12ff; jfr Hultgren 1990). Gallupinstitutet använde efter amerikansk förebild s.k. kvoturval och inte slumpmässiga urval (jfr von Feilitzen, 1999).

⁵³⁰ Med tanke på att kritiken mot lördagsprogrammen var så exceptionellt stark ställdes samma fråga på nytt i en annan studie. Även där visade sig dock att omkring hälften av publiken var missnöjd med radions lördagskvällar.

GRANSKNING 1965–1985

¹ Rydbeck (1990:217f).

² Jolin (1973).

³ Rydbeck (1990:219).

⁴ Jolin (1973:141) beskriver detta som TV:s makt "att ljuga och förtala".

⁵ Jfr Westerståhl (1972:80).

⁶ SOU 1965:20.

⁷ Tjernström (1999:148ff).

⁸ Tjernström (1999:172ff; jfr även Hansson (1998:296).

⁹ Utbildningsradion hade delvis haft en verksamhet vid sidan av Sveriges Radio inom ramen för en statlig utredning om television och radio i utbildningen (TRU).

¹⁰ Hadenius och Weibull (1999:176ff).

¹¹ Avsnittet bygger på främst Ahrne m.fl. (2000), Frenander (1998) och Hadenius (1997).

¹² Palm (1968:52ff).

¹³ Jfr Palm (1966).

¹⁴ Esaiasson (1990:243ff).

¹⁵ Jfr Bresky m.fl. (1981) och Boréus (1994).

¹⁶ Gilljam (1988:55ff).

¹⁷ Se Holmberg och Asp (1984) för en beskrivning av 1970-talets kärnkraftsdebatt.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Hadenius (1998). Jfr Hallingberg (2000:207ff).

²⁰ Ordförande var Valter Åman och bland ledamöterna med parlamentarisk bakgrund märktes den tidigare radiomedarbetaren Gunnar Helén, nu riksdagsman för folkpartiet. I likhet med tidigare utredningar fanns det bland experterna en rad representanter för Sveriges Radio, bl.a. Olof Rydbeck (SOU 1965:20:27). Inflytelserik sekreterare var statsvetaren Ingemar Lindblad.

²¹ Sveriges Radios styrelse hade genom Olof Rydbeck inför utredningsarbetet starkt kritiserat det faktum att en statlig utredning lade upp planer för programpolitiken (Protokoll Sveriges Radios Styrelse 14/12 1959 § 3 och 4). I det första utkastet till direktiv var formuleringen följande: "En plan för den allmänna programpolitiken bör läggas fram med syfte att belysa bl.a. vilka typer av program, som är bäst ägnade för ljudradion...". Detta ändrades till "En översiktlig plan bör läggas fram med syfte att belysa bl.a. vilka allmänna typer av program, som är bäst ägnade för ljudradion..." (SOU 1965:20:27).

²² SOU 1965:20:160.

²³ Hadenius (1998:194).

²⁴ En fråga som radioutredningen ville ha belyst var dock hur Sveriges Radio skulle klara en situation där TT:s nyhetskommunikéer helt utgick och ersattes av radions egna sändningar. Svaret från SR var entydigt: man skulle kunna ta över alla nyheter och, tillade man, detta skulle öka kvaliteten i nyhetsutbudet bl.a. genom att samordningen mellan nyhetskommunikéerna och *Dagens Eko* skulle underlättas, vilket också skulle göra det möjligt att "anlägga en *radiomässig bedömning* av allt nyhetsmaterial". PM till 1960 års radioutrednings subkommitté angående nyhetsförmedling i radio 13/6 1963 (understrykning i originalet). Skrivelsen är undertecknad av Nils-Olof Franzén men i huvudet markerad NOF/PP (SRF DO, T41 F1:4).

²⁵ SOU 1965:20:210f.

²⁶ Ibid.:211.

²⁷ Ibid.:204.

²⁸ Ibid.:20.

²⁹ Ibid.:421ff.

³⁰ Föreställningen om samhällsinformationens betydelse återkom även i andra utredningar under 1960-talet, inte minst i den som avsåg organiseringen av samhällets informationsverksamhet (SOU 1969:48). Även där talades det om vikten av att informera medborgarna om deras rättigheter och skyldigheter (jfr Weibull, 1971).

³¹ Vid samma tid började f.ö. även informationsbegreppet att ifrågasättas (Weibull, 1971, Abrahamsson, 1972 och Ekecrantz, 1975). Samtidigt visade den 1967 genomförda informationskampanjen inför omläggningen till högertrafik hur det var möjligt att samordna informationsinsatser mellan myndigheter och Sveriges Radio.

³² Jfr SOU 1962:27 och SOU 1965:58.

³³ Jfr Hadenius och Weibull (1973) och Johansson (1971).

³⁴ *Sveriges Radios Årsbok* 1971:23.

³⁵ Proposition 136/1966 (våra kursiveringar).

³⁶ *Hört och sett* (1974:268).

³⁷ *Sveriges Radios Årsbok* 1967:73. Försöken med att dela upp nyhetsprogrammet i en faktarapporterande och en kommenterande del inleddes redan i maj, men genomfördes officiellt först i september.

³⁸ *Sveriges Radios Årsbok* 1968:46.

³⁹ Röster i Radio-TV nr 30 1969.

⁴⁰ Jfr Bastiansen (1994) för en norsk specialstudie av hur mänlandningen bevakades.

⁴¹ Hansson (1998:239ff).

⁴² Olof Palme framhöll i riksdagsdebatten att han kände en viss osäkerhet inför hur en gemensam nyhetstjänst för radio och TV skulle kunna organiseras.

⁴³ Jfr Hansson (1998:239f), Modig (1992:189f) och Rydbeck (1990:233). I ett första förslag från gruppen hade tanken dessutom varit att samla alla nyhetsprogram i radio och TV inom en enda stor redaktion. Oloph Hansson menar i efterhand att det var Olof Rydbecks sätt att försöka återta en del av den position han förlorade genom kanalklyvningen. Ekochefen från 1969, Anders Wilhelmson (intervju, december 1999 / LW/) menar dock att det snarast var Gunnar Rügheimer själv som kraftigt drev samordningsprincipen, medan Rydbeck var mera avvaktande.

⁴⁴ Hamberg (1969:77).

⁴⁵ Lundevall (1969:17ff). Utredaren Gunnar Rügheimer var den som närmast hade överinseendet över den gemensamma redaktionen (uppgift i brev från Anders Wilhelmson till Lennart Weibull 13/2 2000).

⁴⁶ Inom den gemensamma nyhetsredaktionen blev Runo Cederqvist från den gamla Centralredaktionen chef för radions Telegramredaktion, medan Åke Holmberg, tidigare *Aktuellt*, blev chef för TV-redaktionen och Åke Iwarsson för TV-Sporten. Jfr Antennen den 21/10 1969.

⁴⁷ Antennen 21/10 1969.

⁴⁸ Jfr även historiker i arkivförteckningar, TV0 Nyhetsredaktionen och Centralredaktionen, av Gunilla Widegren (SRF DO, B47 och B02).

⁴⁹ Avsnittet om Nyhetsredaktionens målsättning bygger i huvudsak på Hambergs programförklaring i Hamberg

(1969:77ff). Jfr även Nordström (1975).

⁵⁰ Engblom (1998:141ff).

⁵¹ Hansson (1998:276f).

⁵² Hamberg (1969:79).

⁵³ Engblom (1998:128).

⁵⁴ Unsgaard (1969) och Wallqvist (1969).

⁵⁵ Furhammar (1995:126) menar att den demokratisering av beslutsprocesserna som TV2 chefen Örjan Wallqvist själv initierat nästan omgående medförde att kanalledningen förlorade det programpolitiska initiativet till producenterna: "TV2 blev därmed rödare än vad Wallqvist rimligtvis kan ha avsett, och spänningarna inom kanalen allt starkare, både vertikalt och horisontellt."

⁵⁶ Att vara chef på Fakta var inte enkelt. Den förste chefen som slutade var Roland Hjelte. Han ersattes av Magnus Faxén, som inte höll ut någon längre tid utan avgick 1974. När han skulle ersättas blev det redan vid nomineringsförfarandet stora strider inom redaktionen om vem som skulle få posten. En rad olika möten och överläggningar hölls och vid ett snabbt tillkallat möte nominerade t.ex. de deltagande personerna ur personalen tre kandidater: Erik Eriksson (28 röster), Jan Sandqvist (22 röster), John Sune Carlson (11 röster). Till slut stod striden mellan två kandidater: biträdande Faktachefen Lena Wennberg och producenten John Sune Carlson. Motsättningarna delade Fakta i två huvudläger och situationen var ohållbar. Då fattade TV2-ledningen beslut om att göra Wennberg till chef, samtidigt som man beslutade att bryta ut en grupp på elva producenter ur Faktaredaktionen och låta den bilda en egen projektgrupp med biträdande programdirektören Olle Berglund som projektledare. Det var dessa konflikter som till slut medförde att Faktaredaktionen delades så att vissa medarbetare skildes ut och fick bilda en särskild fri redaktion med kulturinriktning. Avskiljandet av den fria Faktagruppen skapade en stor bitterhet mot ledningen bland dem som fördes till den nya gruppen (Protokoll Faktaredaktionens möte 9/10 1974. SRF DO, C92 F1:1).

⁵⁷ Månads-Antennen, mars 1970 s. 5–6.

⁵⁸ Förloppet skildras av Hadenius (1998:249f).

⁵⁹ För en utförlig beskrivning av "Maltakrisen" se Hansson (1998:308f). Jfr Hadenius (1998).

⁶⁰ Wallqvist (1969:73).

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

⁶³ Uppgift i brev från Anders Wilhelmson till Lennart Weibull 13/2 2000.

⁶⁴ Engblom (1998:140).

⁶⁵ Hansson (1998:258).

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Hansson (1998:258).

⁶⁸ Rapport fick lördagssändning i september 1970 och söndagssändning 1972.

⁶⁹ Hansson (1998:274ff).

⁷⁰ Programpresentation och intervju med Roland Hjelte i Röster i Radio-TV nr 50 1969.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid. Se också manus för Direktprogram (SRF DO, C92 M1:1).

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Protokoll från Allmänredaktionens sammanträde 12/1 1970 (SRF DO, C92 A1:1).

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Örnebring (2001), som citerar planeringsdokumenten för *Timmen*. Det som främst skapade debatt var f.ö. att Fahlström i programmet plockade fram en haschpipa. Han polisanmälades och åtalades, men friades senare eftersom man inte kunde påvisa att han innehaft narkotika. Om detta slag av genrehybrider se bl.a. Altman (1999).

⁷⁸ Lundgren, Strid och Weibull (1977).

⁷⁹ Underlaget är hämtat från Lundgren, Strid och Weibull (1977).

⁸⁰ Se "Historik TV1", sammanställd av Sveriges Radios dokumentarkiv (SRF DO), samt Handlingar rörande programplanering, rutiner, policy, organisation m.m. 1968–1973 för TV1 (SRF DO, C45 F2:1).

⁸¹ Den dåvarande Ekochefen Anders Wilhelmson var erbjuden en tjänst som ansvarig för TV1-Magasinet *NU*. När han hörde talas om projektorganisationen valde han dock att tacka nej, eftersom han bedömde den som omöjlig för ett profilerat nyhetsmagasin (intervju med Anders Wilhelmson, december 1999 / LW/).

⁸² Se "Historik TV1", sammanställd av Sveriges Radios dokumentarkiv (SRF DO), samt Handlingar rörande programplanering, rutiner, policy, organisation m.m. 1968–1973 för TV1 (SRF DO, C45 F2:1).

⁸³ Unsgaard (1969:60).

⁸⁴ Ibid (1969).

⁸⁵ *Nyhetsverksamheten inom Sveriges Radio* (1971:107f).

⁸⁶ En studie av nordiska TV-nyheter i början av 1971, där *TV-Nytt* kl. 19.30 ingick, visade att norska *Dagsrevyen* och svenska *TV-Nytt* dominerades av telegramnyheter (drygt 40 procent av inslagen var 30 sekunder eller kortare), medan särskilt den finska *TV-Uutiset* hade relativt långa inslag (Bonnevier, 1971).

⁸⁷ Utformningen av *TV-Nytts* 19.30-sändning i TV1 skall ha åstadkommit genom hemliga förhandlingar mellan Håkan Unsgaard och Per-Martin Hamberg: Unsgaard behövde en traditionell nyhetssändning till TV1 och Hamberg var angelägen att lyfta fram Nyhetsredaktionen i den motvind han kände från TV2 (Hansson 1998:278).

⁸⁸ Håkan Unsgaards opublicerade memoarer (Håkan Unsgaards arkiv, Kungliga Biblioteket, Stockholm). Om Unsgaards syn på journalistik se även Unsgaard (1967).

⁸⁹ *Nyhetsverksamheten inom Sveriges Radio* (1971:33), Nordström (1975:4), Hansson (1998:279) och PM från Jan Borja 2 december 1970 (Handlingar rörande program, SRF DO, C45 F1:1).

⁹⁰ Redaktionell PM 29–30/4 1974, citerad i *Programarbeters dilemma* (Ds U 1976:12).

⁹¹ "Mål och riktlinjer för nyhetsverksamheten inom TV1" framlagt av TV1-ledningen vintern 1972 (sammanträdesprotokoll, Beredningsgruppen för politik och samhälle 1972-02-29, SRF DO, C41 A:1).

⁹² Publiken uppfattade också *Halvsju* som ett program att koppla av till (Schulman 1972a).

⁹³ "Några synpunkter på nyhetsfrågan" från Ingemar Leijonborg (Programsekretariatet, TV1. SRF DO, C45 F1:1).

⁹⁴ Schulman (1972a).

⁹⁵ Örnebring (2001). Jfr även programdokumenten (SRF DO, TV1SAM C67 F1:19:4).

⁹⁶ Se också Örnebring (2001).

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ *Tvåkanalsystemet och publiken* (1975).

¹⁰⁰ Nordström (1975:153). Jfr Nowak (1975).

¹⁰¹ Kjellmor, Rudén och Billing (1971).

¹⁰² Ibid.:108. Jfr de specialstudier av publikens programval som vid denna tid genomfördes vid publik- och programforskningsavdelningen, t.ex. Berg och Höijer (1972) och Berg m.fl. (1974).

¹⁰³ *Att informera med radio och TV* (1973).

¹⁰⁴ Frågans vikt kan utläsas av att styrelseledamoten och TT-chefen Jan-Otto Modig blev ordförande. Från styrelsen ingick även Sven Fockstedt, informationschef på TCO. Även samtliga tre programdirektörer, liksom chefspersoner från centrala kansliet, fanns med i utredningsgruppen (*Nyhetsverksamheten inom Sveriges Radio* 1971).

¹⁰⁵ Modig (1992:189ff).

¹⁰⁶ Jfr Hansson (1998:286).

¹⁰⁷ PM Nyhetsarbetet på Centralredaktionen, odaterad (SRF DO, Programpolitik Centralredaktionen. Handlingar rörande programverksamhet och organisation 1972–77. B02 F4:1).

¹⁰⁸ *Nyhetsverksamheten inom Sveriges Radio* (1971:9).

¹⁰⁹ Mål och riktlinjer för nyhetsverksamheten i TV1 23/1 1972. I samma PM sägs även att man "i teknisk snabbhet tar upp tävlan med ljudradion" (SRF DO, Programpolitik Centralredaktionen. Handlingar rörande programverksamhet och organisation 1972–77. B02 F4:1). En första jämförande innehållsstudie visade på klara skillnader mellan *Aktuellt* och *Rapport* (Nordström och Thorén, 1972).

¹¹⁰ Även om man inom TV1 också diskuterade, men förkastade, ett förslag om att lägga nyhetssändningen 21.00–22.00. "PM angående förhandlingar om nyhetstider" från Ingemar Leijonborg 1972-03-16 (SRF DO, C45 F2:1).

¹¹¹ Skyddsfilosofin fortsatte att gälla under lång tid, men luckrades successivt upp: nyhetssändningarna visade sig vara konkurrenskraftigare än man befärat, och var riktigt hotade bara av publiksuccéer som *Jubel i busken* och *Nygammalt* (*Programmen i tvåkanalsystemet* 1975: 43–47).

¹¹² Berg och Hallberg (1977).

¹¹³ *Eko-policy* (1972) (SRF DO, G11 F6:1).

¹¹⁴ Intervju med Anders Wilhelmson, december 1999 (LW). Detta hindrade inte att Ekoredaktionen tidigt ställde sig kritisk till att det fanns två olika redaktioner och i en gemensam skrivelse från Ekoredaktionen och Redaktionsklubben till Sveriges Radios ledning 9/10 1973 föreslog en sammanläggning (SRF DO).

¹¹⁵ Elgemyr (1987b:33). Jfr Franzén (1991:276ff).

¹¹⁶ Det fanns även ett visst motstånd från Centralredaktionen ledning, särskilt från Gert Engström, som önskade behålla redaktionens dominerande ställning i P3. Ekoledningen drev emellertid på och lät bl.a. Telegramredaktionens medarbetare göra studiebesök i Oslo för att ta del av ett norskt nyhetsprogram som nått stor framgång i att integrera telegramnyheter och längre inslag (Intervju med Anders Wilhelmson, december 1999 /LW/).

¹¹⁷ Avsnittet bygger på Dahlén (1999).

¹¹⁸ Nordström (1990:56).

¹¹⁹ Avsnittet bygger delvis på Schulman (1972b).

¹²⁰ För en personlig beskrivning av ett populärt P3-program (*Skivor till kaffet*) se Perrolf (1993).

¹²¹ En genomsnittlig dag hade 40 procent lyssnat till minst en nyhetssändning i P3 och 30 procent på minst en nyhetssändning i P1. Den mest avlyssnade enskilda nyhetssändningen i radio var telegramnyheterna kl. 13 i P3. (Rosén och Olsson 1971).

¹²² *Bakom rubrikerna* fredagen den 14 oktober 1966 (Ekot. Programhandlingar 1964–1970. SRF DO, G11 F3:2).

¹²³ Sveriges Radios telefonkatalog december 1968 och Ljudradions organisation 1969/70 (SRF DO).

¹²⁴ Formen för programmen var dock en stridsfråga. Majoriteten i den interna utredning som tillsattes 1969 för att lägga upp riktlinjer för konsumentprogram i radio och TV tog klart avstånd från en koppling till den statliga konsumentpolitiken: samhället var bäst "betjänat av en självständigt arbetande, oberoende rundradioverksamhet, baserad på public service-ideologi". En minoritet ville emellertid även fortsatt länka programmen till den statliga konsumentpolitiken, men när radioledningen tog ställning gick man på majoritetslinjen (Abrahamsson, 1999:188ff). Ljudradions Samhällsredaktion representerades i utredningen av Birgitta Rembe.

¹²⁵ Policy Samhällsredaktionen. PM av Ingegerd Lundgren 28/9 1972 (SRF DO, B54 F2:2).

¹²⁶ Dialog: sammanställning av utvärdering. 30/5 u.å. / 1971/ (SRF DO, B54 F2:2).

¹²⁷ Nordberg (1992).

¹²⁸ Skrivelse från arbetsgruppen genom Lars Ragnar Forssberg 1974-01-28 (SRF DO, B54 F2:2). PM från Birgitta Rembe 19/2 1974; arbetsnamnet var i detta skede "Innan kvällen" (SRF DO, B54 F2:2). Jfr Abrahamsson (1999:197f).

¹²⁹ *Tidsspegel* upphörde i och med starten av *Öppen Kanal*, men *Familjespegl* fortsatte fram till februari 1977 (Abrahamsson, 1999:198).

¹³⁰ Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet 8/10 1974 och Aftonbladet 10/10 1974; jfr Aftonbladet 7/10 1974.

¹³¹ Perspektivmarkören den "riktiga" *Öppen Kanal* måndag till torsdag användes av *Öppen Kanal*-redaktionen själv, då *Kabaré Öppen Kanal* startade.

¹³² Under 1968 var mindre än tre procent av inslagen längre reportage filmade på plats. Mindre än en procent av inslagen innehöll studiointervjuer med en inbjuden gäst eller bakgrundskommentarer från en reporter i studion (Nyhetsundersökningen, se Appendix). Definitionen av längre reportage är följande: inslag som innehåller minst två intervjuer och är minst tre minuter långa.

¹³³ Under 1968 utgjordes endast omkring fem procent av inslagen i programmet av lätta nyheter och knappt nio procent olyckor och brott (se Nyhetsundersökningen, Appendix).

¹³⁴ Mellan 1960 och 1972 mer än halverades andelen nyheter om olyckor i storstadspresen, medan de ekonomiska och sociala nyheterna nästan dubblerades. Tendensen var densamma i landsortspresen, men utslaget var inte riktigt lika stort. Westerståhl och Johansson (1985:66ff).

¹³⁵ Jfr även SOU 1975:79. Den förändrade synen på nyhets-

värdering kom även till uttryck i flera debattböcker om svensk nyhetsjournalistik. I *Anders Persson har vrickat foten* (1968) kritiserade redaktionschefen på tidningen Östgöten landsortspresen för att endast ha oförarglig returinformation i stället för att rapportera om viktiga samhällsfrågor (se Hanson 1968:42ff). Hanson blev f.ö. senare lärare på Journalisthögskolan i Stockholm och redaktionssekreterare på Ekoredaktionen. Andra böcker med samma tema var *Ni har väl läst tidningen idag?* (1969) och *Press på villovägar* (1972) (se Hellmark, Lindberg och Nilsson, 1969, samt Hederberg, 1972). I böckerna kritiserades hela nyhetssystemet för sin kommersiella karaktär och det ställdes krav på en seriös och genomtänkt nyhetsbevakning, där nyheternas viktighet sattes i centrum.

¹³⁶ Engblom (1998:98ff).

¹³⁷ Förslag till en ny korrespondentorganisation vid Sveriges Radio fr.o.m. 1 september 1973 (SRF DO, T20 vol 13).

¹³⁸ Sveriges Radios interna telefonkatalog hösten 1972 (SRF DO).

¹³⁹ I augusti 1972 uppvisade antalet fast anställda korrespondenter en toppnotering: 15 stycken (enligt en undersökning gjord av arbetsgruppen för *Aktuellt*s utrikesbevakning 1972. (Rapporter från arbetsgrupper m.m. inför *Aktuellt* 1972 /SRF DO, C60 F3:1/).

¹⁴⁰ Hellmark, Lindberg och Nilsson (1969:59ff) som har kapitelrubriken "Nyhetsimperialismen: konsten att sälja en livsstil och ta betalt för det".

¹⁴¹ Himmelstrand (1969 och 1972). Jfr Hadenius och Weibull (1973:306ff).

¹⁴² Hansson (1971:101). Jfr Hansson (1998:270).

¹⁴³ Hansson (1996:1f).

¹⁴⁴ Nyhetsundersökningen, se Appendix.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Öste formulerade denna policy i en enkät som gjordes inom tvåkanalutredningen (Nordström 1975:11).

¹⁴⁷ Se även "Aktuellt policy 1973-04-10" (Handlingar rörande förberedelserna för *Aktuellt* etc. SRF DO, C60 F3:2).

¹⁴⁸ Tex. Henningsson (1971) och Findahl (1971).

¹⁴⁹ Rapporter från arbetsgrupper m.m. inför *Aktuellt* 1972. Grupp 9. Begriplighet (SRF DO, C60 F3:1).

¹⁵⁰ Forskarna kritiserade såväl PUB-forskningens användning av begreppet – som ett sätt att "få så många människor som möjligt att förstå en och samma sak på samma sätt" – som hur det tillämpades i den konkreta nyhetspraktiken på *TV-Nytt*, där man menade att formen hade blivit det centrala och innehållet det sekundära. Deras förhållandevis abstrakta analys konkluderar att begriplighet måste förankras i vad som kan kallas "samhällets konstituerande gruppers sociala intressen", men att vad som är dessa gruppers sociala intressen bara kan avgöras av respektive grupp. Sändare (producenterna) och mottagare (publiken) "måste inordnas i en systemrelation, vilken vi här föredrar att kalla participation, som möjliggör ett gemensamt utbyte i form av medbestämmande och inflytande över produktionsprocessen". I "Sociologiska aspekter på problemet begriplighet i TV-nyheter" s. 13 (Rapporter från arbetsgrupper m.m. inför *Aktuellt* 1972. Grupp 9. Begriplighet /SRF DO, C60 F3:1/).

¹⁵¹ "Några synpunkter på begripligheten hos nyhetsprogram i TV" s. 1 (Rapporter från arbetsgrupper m.m. inför

Aktuellt 1972. Grupp 9. Begriplighet /SRF DO, C60 F3:1/).

¹⁵² Även ljudradion påverkades av begriplighetsforskningen (se t.ex. inlägg i Månads-Antennen nr 6 1972 s. 49).
¹⁵³ Detta visas i flera av de undersökningar av mångfalden i nyhetsutbudet i radio och TV som genomfördes under 1970-talets första hälft, t.ex. Berg et. al. (1981), Nordström (1975a) och *Nyhetsverksamheten inom Sveriges Radio* (1971).

¹⁵⁴ Nyhetsundersökningen, se Appendix. Samhällsekonomi dominerade även i *Dagens Eko* under samma period. En annan undersökning visade att mer än 30 procent av nyhetsmaterialet i *Aktuellt*, *Rapport* och *Dagens Eko* under 1972–1974 avsåg ekonomi och arbetsmarknad, varav enbart arbetsmarknadsnyheterna stod för drygt hälften (Nordström 1975a:16). Det kan tilläggas att enbart arbetsmarknadsfrågorna omfattade 18 procent i *Aktuellt*, 16 procent i *Rapport* och 16 procent i *Dagens Eko*.

¹⁵⁵ Nordström (1975).

¹⁵⁶ Televisionens första miljöreporter, Barbro Soller, anställdes på *Aktuellt* 1972. I november 1975 angavs nya riktlinjer för tillämpningen av *Aktuells* policy, som bl.a. skulle rätta till ämnesbalansen i programmet. Förstärkningen skulle ske på följande fyra områden: trafik och kommunikationer, sociala frågor (familjefrågor, vård, samlevnad), kultur samt pris- och konsumentfrågor. "Tillämpning av *Aktuells* policy 1975-11-07" (PM från Aktuelltchefen Sam Nilsson. Handlingar rörande förberedelserna för *Aktuellt* etc. SRF DO, C60 F3:2) och Anteckningar från Aktuells ledningsgrupps sammanträde 3 april 1975, bilaga s. 3 (Protokoll ledningsgruppen *Aktuellt*, SRF DO, C60 A1:1).

¹⁵⁷ Intervju med Lars Jacobsson, januari 1997 (MDP).

¹⁵⁸ Nyhetsundersökningen, se Appendix.

¹⁵⁹ Av de längre reportagen 1975 handlade t.ex. så mycket som 17 procent i *Rapport* och 12 procent i *Aktuellt* om sociala frågor. Nyhetsundersökningen, se Appendix. Definitionen av längre reportage är ett filmat inslag som är minst tre minuter långt och innehåller minst två intervjuer. Andra sådana profilområden var utrikesreportaget i *Rapport* och miljö samt ekonomi och arbetsmarknad i *Aktuellt*.

¹⁶⁰ Westerståhl (1968, 1969, 1971, 1974 och 1982). En sammanhållen redovisning av de tre förstnämnda undersökningarna samt en teoretisk diskussion finns i Westerståhl (1972). Westerståhl hade även tidigare genomfört en motsvarande studie av Kongokrisen 1962.

¹⁶¹ Westerståhl (1972:11f).

¹⁶² Se också Thuréns (1997:259–286) analys av Westerståhls undersökningar.

¹⁶³ Westerståhl (1968:1f). Att sanningskravet är centralt var självklart för Westerståhl. Om uppgifter som presenteras är osanna är det knappast meningsfullt att diskutera huruvida de balanseras med andra (sanna eller osanna) uppgifter eller om de presenteras neutralt. Däremot var sanningskravet svårare att undersöka empiriskt, särskilt i sådana komplicerade förlopp som kriget i Vietnam. Undersökningarna kom i stället att fokusera opartiskhetskravet, och särskilt på balansen mellan olika parter i nyhetsbevakningen. Westerståhls klassificering var dock inte okontroversiell. För en översikt av olika alternativa synsätt se bl.a. Hadenius och Weibull (1978:286ff). Jfr även

Statsvetenskaplig Tidskrifts temanummer om objektivitet (nr 3 1977).

¹⁶⁴ Protokoll Radionämnden 7/5 1968.

¹⁶⁵ Balansen var beräknad på grundval av två huvudsakliga parterna – å ena sidan USA/Sydvietnam och å andra sidan FNL/Nordvietnam – behandlades på nyhetsplats.

¹⁶⁶ Dagspressen uppvisade en kraftig spridning i nyhetsbehandling med socialdemokratisk press och kvällspress något mera och liberal morgonpress något mindre negativ för USA/Sydvietnam och mera positiv för FNL/Nordvietnam.

¹⁶⁷ Avsnittet bygger, om inte annat anges, på Westerståhl (1969).

¹⁶⁸ Westerståhl (1969:29).

¹⁶⁹ Westerståhl (1974).

¹⁷⁰ Torekull (1993).

¹⁷¹ Avsnittet bygger, om inte annat anges, på Westerståhl (1971).

¹⁷² Månads-Antennen november 1970 s. 30–35. *Fokus* 22/12 1969 och *Direkt* 19/1 1970 ägnades helt åt strejken.

¹⁷³ Hansson (1998:281).

¹⁷⁴ SR-ledningen hade redan på ett tidigt stadium själva börjat ifrågasätta bevakningens omfattning och inriktning. Redan innan Per Eckerberg gjorde sitt utspel om en undersökning hade radiochefen Olof Rydbeck i ett brev märkt "förtroligt brev" ställt följande frågor till ett antal chefer:

- Är det sant att Sveriges Radio håller mellan 20 och 30 medarbetare uppe i Kiruna?
- Är det sant att vederbörande tillbringar en stor del av tiden under riklig förtäring på hotellet i Kiruna och därvid också bearbetar de strejkande, med andra ord ingriper i själva händelseförloppet?
- Är det sant att våra rapportörer genomgående plussar på de siffror som lämnas från polismyndigheterna rörande antalet deltagare i olika manifestationer?
- Är det sant att regionalradion i Luleå starkt engagerat sig för de strejkandes sak?

• Utifrån vilka överväganden engagerades Göran Thörn för att medverka i ett program i LR rörande strejken? (Det torde ha rört sig om något av magasinsprogrammen.) (Brev från Olof Rydbeck 19/12 1969 till cheferna för Nyhetsredaktionen, LR, TV1, TV2 och Distriktskontoret i Luleå. /SRF DO, A04 E10:4).

¹⁷⁵ Protokoll Radiochefens Programkollegium 9/1 1970 (§ 3). Konfliktreporteringen behandlades även på ett styrelsesammanträde innan konflikten formellt var avslöst. Vid mötet deltog även flera av de ansvariga från Sveriges Radios redaktioner. Kritiken från flera av styrelsens ledamöter var stark, inte minst från LO:s representant Nils Ramstén. Han försvarade LO:s ovilja att medverka med att reportrarna ändå hade sin förhandsbild klar; dessutom avslag SR ofta förslag när LO önskade vara med. Både Unsgaard på TV1 och Wallqvist på TV2 erkände att det rätt obalans i början av konflikten, men att detta senare hade korrigerats. Grundmaterial för styrelseprotokoll (utskrivet diskussionsprotokoll) 29/1 1970.

¹⁷⁶ Bevakningen av LKAB-konflikten kom på olika sätt att påverka nyhetsarbetet inom radion och televisionen.

Överlag accepterades undersökningens slutsatser, även om TV 2:s aktualitetsavdelning och Ekoredaktionen hade invändningar. Under våren 1970 genomfördes ett digert internt utredningsarbete för att utvärdera vad bevakningen egentligen hade kostat Sveriges Radio. Det visade sig att kostnaderna motsvarade ca 12 procent av årsbudgeten för nyheter. Säkert kom detta resultat att ha en återhållande inverkan på utvecklingen av den framtida nyhetsverksamheten.

¹⁷⁷ Westerståhl (1982).

¹⁷⁸ En utförlig diskussion finns i *Statsvetenskaplig Tidskrift* nr 3 1977.

¹⁷⁹ I efterhand skriver Jan-Otto Modig att han redan under nyhetsutredningens tid 1970/71 tyckte att distinktionen var "teoretiskt och praktiskt tveksam", något som dock är skrivet långt efter det att den kommenterande journalistiken slagit igenom (Modig 1992:191).

¹⁸⁰ I en PM från Centralredaktionen chef Gert Engström framhålls 1975 att 35 procent av de nyheter som redaktionen förmedlade kom från egna nyhetsskällor (Fakta-Nyheter i radio och TV. SRF DO, Programpolitik Centralredaktionen. Handlingar rörande programverksamhet och organisation 1972–77. BO2F4:1). Redan vid den nya Centralredaktionens start fanns det konflikter mellan Centralredaktionen och TV-nyheterna i fråga om programmets form (Brev från Anders Wilhelmson till Per Persson 12/9 1972).

¹⁸¹ Protokoll Sveriges Radios styrelses Arbetsutskott 25/3 1976.

¹⁸² "Historik Centralredaktionen" utarbetad av Sveriges Radios dokumentarkiv (SRF DO).

¹⁸³ Westerståhl och Johansson (1985).

¹⁸⁴ *Statsvetenskaplig Tidskrifts* temanummer om objektivitet (nr 3 1977), bl.a. Karl Erik Rosengrens diskussion om extra och intra media data vid analys av nyheter.

¹⁸⁵ Andrén m.fl. (1972).

¹⁸⁶ Westerståhl (1972:13ff).

¹⁸⁷ Furhoff (1972).

¹⁸⁸ Andrén m.fl. (1972) och Dagens Nyheter 30/9 1972. För en översikt av debatten se Hadenius och Weibull (1978:355ff).

¹⁸⁹ Thurén (1997:269).

¹⁹⁰ Nils-Olof Franzén i *Sveriges Radios Årsbok* 1970:94.

^{191a} Se Furhammar (1995) om Miljöredaktionen och Krogh och Nowotny (1981) om BT-Kemi.

^{191b} Intervju med Barbro Soller, redovisad i Djerf-Pierre (1996). På Ekoredaktionen var det vetenskapsreportern Bo G. Erikson, som främst tog sig an miljöproblematiken. Från 1969 gick han över till *Rapport* och fortsatte sin verksamhet där.

¹⁹² Furhammar (1995:187).

¹⁹³ Bertelman et. al. (1977:11ff), Bennulf (1994:50–52), Jamison et. al. (1990). En av de internationella klassikerna är den s.k. Romklubbens rapport *The Limits to growth*, som kom 1972.

¹⁹⁴ Djerf-Pierre (1996:209–284).

¹⁹⁵ *Sveriges Radios Årsbok* 1971:90.

¹⁹⁶ Programmet sändes 24/10 1968. Utfrågarna var Bo Holmström, som även var programledare, Berndt Ahlqvist, båda från Ekoredaktionen, Macke Nilsson, Afton-

bladet, och Tönu Nilsson, Svenska Dagbladet.

¹⁹⁷ Dagens Nyheter, Expressen, Svenska Dagbladet 27/10 1968 och Dagens Nyheter 4/11 1968. I Expressen kallas Arne S. Lundberg även i ett ironiskt personporträtt på nyhetsplats "kapitalistisk karriärssosse".

¹⁹⁸ Westerståhl och Johansson (1985:94ff).

¹⁹⁹ *Öppen Kanal* 6/5 1975.

²⁰⁰ Sund och Åmark (1990:46ff).

²⁰¹ Nyhetsundersökningen, se Appendix. Andelen fackliga företrädare i nyhetsprogrammen var knappt två procent 1968, år 1980 hade andelen ökat till 7 procent i *Rapport* och *Aktuellt* och till närmare 15 procent i *Dagens Eko*.

²⁰² Furhammar (1995:146).

²⁰³ Konsumentprogrammets utveckling har ingående studerats av Abrahamsson (1999).

²⁰⁴ Radio- och TV-producenterna var också engagerade i samhällsdebatten om reklam, t.ex. Ragnar Hedlund som 1969 kom ut med debattboken *Så drabbar oss reklamen!*

²⁰⁵ Abrahamsson (1999:200).

²⁰⁶ Thurén (1997:190–211) har ingående beskrivit programmet och den efterföljande debatten.

²⁰⁷ Grängesbergsbolagets företrädare var dess informationschef, den tidigare Sveriges Radio-medarbetaren T.G. Wickbom.

²⁰⁸ Furhammar (1995:103).

²⁰⁹ Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning 4/7 1968, Göteborgs-Posten 6/7 1968 och Dagens Nyheter 15/7 1968.

²¹⁰ Röster i Radio-TV nr 46 1974 s. 29.

²¹¹ Furhammar (1995:112).

²¹² Ibid.:111.

²¹³ Ibid.:113–114.

²¹⁴ Radionämndens handlingar 1968 (SRF DO, A 12 D1:2).

²¹⁵ Thurén (1981:136ff).

²¹⁶ En kopia av brevet finns i Sveriges Radios dokumentarkiv (SRF DO, T20 F1:2). Jfr även Cederberg och Elgemyr (1984:196ff).

²¹⁷ Se material kring Vietnamdebatten i SRF DO, T20 F1:2.

²¹⁸ "Utkast till riktlinjer för Sveriges Radios utlandsbevakning" (SRF DO, T20 F1:2).

²¹⁹ "Beträffande den internationella informationen i Sveriges Radio" från Per Persson (SRF DO, T20 F1:2).

²²⁰ Ibid.

²²¹ Queckfeldt (1981:42ff).

²²² Programhandlingar och pressklipp om programmet *Efter tribunalen* (28/4 1967) (SRF DO, C35 Fia:12).

²²³ Furhammar (1995:155).

²²⁴ Queckfeldt (1981). Jfr även Blocks studie av Amerikabildens förändring i svensk storstadspress (Block, 1976).

²²⁵ Thurén (1981:150ff).

²²⁶ Intervju med Vanna Beckman, april 1998 (MDP).

²²⁷ Carlsson (1998) beskriver debatten.

²²⁸ OBS/ 11/10 1965 (SRF DO, B34 M1:2242).

²²⁹ Radiokronika i Dagens Nyheter 1/4 1993.

²³⁰ TV 2 Dialog nr 16 1981 (SRF DO, N55 B1:1).

²³¹ Nordmark (1999:258f).

²³² Ibid.

²³³ Utkast till inriktning för *Öppen Kanal* – veckan som gick av Lars Ragnar Forssberg 28–29/4 och 17/5 1976 (SRF DO).

²³⁴ Röster i Radio-TV nr 47 1976.

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Dahlén (1999:335), Hadenius (1998:242).

²³⁷ Uppläggning och genomförande av denna debatt, särskilt programledarens roll, har analyserats i Grahn, Nerman och Tirén (1977).

²³⁸ Furhammar (1995:139).

²³⁹ Se Reimer (manuskript).

²⁴⁰ SRF DO, C35 F1:a12.

²⁴¹ Ibid. För reportaget om barnomsorgsproblem ansvarade John Sune Carlson som producent, åldringsvården Karl-Axel Sjöblom och Åsa Holmsen, nykterhetsvården Monica Kempe och Staffan Lamm och kriminalvården Roland Hjelte, Ingrid Dahlberg och Lars Hjelm.

²⁴² Ibid.

²⁴³ Furhammar (1995:171).

²⁴⁴ En utförlig redogörelse för programmet och den efterföljande debatten finns i Thurén (1997:226ff).

²⁴⁵ Experterna var statsvetarna professor Per-Erik Back och bitr. professor Nils Elvander samt historikern docent Bernt Schiller.

²⁴⁶ *Ungdom och politik* 5/6 1968. Jfr Aftonbladet, Dagens Nyheter, Expressen och Svenska Dagbladet 6/6 1968.

²⁴⁷ Vecko-Antennen 11/3 1966.

²⁴⁸ Vecko-Antennen 13/7 1971.

²⁴⁹ Vecko-Antennen 3/5 1968.

²⁵⁰ Hjelte, Krantz och Torell (1968:66).

²⁵¹ Protokoll från Samhällsredaktionen på TV 1 (SRF DO, C67 F1:19:6), citerat i Örnebring (2001:181ff).

²⁵² Röster i Radio-TV nr 40 1970 s. 47.

²⁵³ Westerståhl och Johansson (1985:145).

²⁵⁴ Förklaringen att medietempot generellt ökade efter mitten av 1970-talet och att detta också kom att påverka valrörelserna förefaller mindre trolig, eftersom en parallell studie av den avslutande partiledardebatten påvisade att denna endast förändrades marginellt under samma tid (Håkansson 1999). Jfr även Nylund (2000) för en analys av politiska mediesamtal.

²⁵⁵ Rapport från samrådsgruppen för valrörelsen i radio och TV 1969-11-13 (SRF DO, C45 F1:1).

²⁵⁶ Expressen 23/4 1968.

²⁵⁷ Esaiasson (1990:261).

²⁵⁸ Ibid.:257-278).

²⁵⁹ Vecko-Antennen 28/2 1967.

²⁶⁰ Arbetet 17/10 1971.

²⁶¹ Sten Anderssons uttalande vid en tjänstemannakonferens, citerat av TT och i ett flertal dagstidningar. Tage Erlander beskrev i Aftonbladet 26/10 1971 serien som "ett tragiskt misslyckande".

²⁶² Hundratals pressklipp angående serien finns arkiverade i Sveriges Radios dokumentarkiv (TV1 Projektorganisation. SRF DO, C46 F1:11).

²⁶³ *Sveriges Radios Årsbok* 1971:105.

²⁶⁴ Henningsson (1973).

²⁶⁵ Uppgifterna bygger på Vängby (1971), Löjdqvist (1972), Nordström (1975b) och Bergman (1977).

²⁶⁶ Weibull och Börjesson (1995:68f).

²⁶⁷ *Radionämnden: Breddad granskning och ny organisation* (1974). Jfr Hadenius och Weibull (1978).

²⁶⁸ Minnesanteckningar från styrelsens diskussion om

programfrågor i Göteborg den 30 september och den 1 oktober 1971 förda av Rune Sjödén finns bevarade (även Hadenius 1998:254ff utgår från dessa anteckningar).

²⁶⁹ Radiochefen Nordenskiöld och TV2-chefen Wallqvist höll en låg profil i debatten. Radiochefen medgav att misstag hade gjorts, men försvarade programmen med att fokuseringen hängde samman med situationen i samhället, som präglades av en polarisering. Enligt TV1-chefen Unsgaard kom Nordenskiöld med ett "lugnt och balanserat inlägg" där han kraftigt tog avstånd från Ramsténs tal om att Sveriges Radios program skapar illvilja. Unsgaard själv var mer på offensiven. Enligt egen uppgift ställde han sig i huvudsak avvisande till kritiken och menade i stället att Sveriges Radios ledning generellt varit alltför snabb att hävda det politiska etablissemangets – socialdemokratin och fackföreningsrörelsen – intressen och alltför litet intresserad av programverksamheten (Unsgaard, 1984:125-132). Hadenius (1998:254f) har menat att Unsgaards kritik av ledningen är en efterhandskonstruktion, eftersom denna argumentation inte nämns i Sjödéns minnesanteckningar från mötet och publicerades långt senare. Deltagare vid mötet som tagit del av Unsgaards beskrivning har dock inte haft något att invända mot den. Det hör dessutom till bilden att de program som Unsgaard försvarade till stor del hade haft udden riktad just mot socialdemokraterna och fackföreningsrörelsen.

²⁷⁰ Unsgaard (1984:129).

²⁷¹ Exempelvis genomfördes inom Publik- och programforskningsavdelningen en studie av hur Sveriges Radios demokratriupdrag skulle tolkas (Andersson, 1972).

²⁷² Under ett av radiochefens programkollegier, där Radionämndens fällning av programserien *Från socialism till ökad jämlikhet* i maj 1972 diskuterades, slog t.ex. radiochefen fast att det nu fanns anledning för SR att mycket allvarligt diskutera innebörden i nämndens kritik (Programhandlingar gällande "Från socialism till ökad jämlikhet" /SRF DO, C46 F1:10/).

²⁷³ Enligt Unsgaard (1984:131) var både radiochefen Nordenskiöld och vice radiochefen Jan-Otto Modig övertygade om att detta var ett klart uttryck för regeringens djupa missnöje med programpolitiken. Själv var Unsgaard mera tveksam till denna tolkning. När Sveriges Radios styrelse 1973 lade fram ett förslag om tillskapandet av en ny arbetsordning för företaget, där radiochefen och styrelsen skulle ges betydligt mer makt över utbudet, uppfattades även detta av många som ett försök av politikerna och de andra intresserepresentanterna i radiostyrelsen att minska de enskilda programheternas makt. Den tidigare arbetsordningen för radio och TV hade gett de enskilda programheterna mycket stor självständighet. Förslaget om en ny arbetsordning motiverades dock med att det var en rationaliseringsåtgärd i översynsutredningens anda (se material i SRF DO, C92 F4:2).

²⁷⁴ Samma tolkning görs av Hadenius (1998:219ff).

²⁷⁵ *Regional utveckling* (1969:242f).

²⁷⁶ Intervjuer med K.G. Svensson, Torsten Åhlander och Rune Ruhnbro, oktober 1995 (AC).

²⁷⁷ *Regional utveckling* (1969:88).

²⁷⁸ Ibid.:223.

²⁷⁹ Intervju med Örjan Wallqvist, november 1995 (AC).

²⁸⁰ *Regional utveckling* (1969:137f).

²⁸¹ Intervjuer med Gunnar Ollén och Örjan Wallqvist, november 1995 (AC.)

²⁸² "Kanalen måste ha en hög journalistisk kompetens. Vi skulle samla den i nyhetsredaktionerna och sedan använda den i andra program. Den strategin överförde jag även på regionerna." (Intervju med Örjan Wallqvist, november 1995, AC.)

²⁸³ Wallqvist menar att regionalnyhetsfrågan var "en av de droppar som fick bägaren att rinna över" för Rydbeck (intervju med Örjan Wallqvist, november 1995 /AC/). Gunnar Ollén gör en likartad bedömning: "Rydbeck var en mycket duktig radiochef och fick ju sitta i tre perioder om vardera fem år. Men han var stark motståndare till regional-TV och hävdade, att om vi i Skåne fick det så skulle alla ha det. Han menade också att det splittrade företagets resurser och tyckte att vi kunde nöja oss med vår regionala radio." (Intervju med Gunnar Ollén, november 1995 /AC/).

²⁸⁴ *Regional utveckling* (1969:223).

²⁸⁵ Brev från Gunnar Ollén till Henrik Dyfverman 5/5 1970 (SRF DO, Coo E1:4). Även Intervju med Gunnar Ollén, november 1995 (AC).

²⁸⁶ Intervju med Gunnar Ollén, november 1995 /AC/.

²⁸⁷ Intervju med Torbjörn Stålmarch, november 1995 (AC).

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Rapport om Sydnytt avseende tiden november 1970–januari 1971 (SRF DO, Coo F5:2).

²⁹⁰ Isberg (1971:10ff).

²⁹¹ PM 8/12 1971 från Örjan Wallqvist (Protokoll Sveriges Radios Direktion 10/2 1971, bilaga 7).

²⁹² Nyhetsundersökningen, Appendix.

²⁹³ Andra undersökningar visar också att det ekonomiska nyhetsstoffet dominerade i den regionala nyhetsverksamheten under 1970-talet. Politik, ekonomi och arbetsliv upptog t.ex. närmare 4/5 av nyhetsmaterialet i regionalradion och 70 procent av nyhetsmaterialet i regional-TV under 1974. Särskilt näringsliv och arbetsmarknad var vanliga bevakningsområden. Arbetsmarknadsfrågorna upptog t.ex. 14 procent av antalet nyheter i TV och 8 procent i radion (Strid och Weibull 1975).

²⁹⁴ Intervju med Thore Rundgren, december 1995 (AC).

²⁹⁵ Strid och Weibull (1975).

²⁹⁶ Ibid.

²⁹⁷ SOU 1973:8.

²⁹⁸ Intervju med Sven Wahlström, november 1995 (AC).

²⁹⁹ Lokalradioförsöket utvärderades grundligt i åtta rapporter från Sveriges Radios Publik- och programforskningsavdelning. Se Kleberg (1975b). Se också Löwander (1974) och Weibull (1974:92). Om den lokala och regionala radions förhållande till lokal dagspress se även SOU 1975:78.

³⁰⁰ Kleberg (1975b:16ff).

³⁰¹ Regeringens proposition 1975:13:62.

³⁰² Två stationer avvek redan i starten från länsmonstret: Radio Trestad (senare Radio Väst) som omfattade både Bohuslän och norra Älvsborgs län. Radio Göteborg omfattade även södra Älvsborgs län, men hade Radio Sjuhärad som en underredaktion med delvis egna sändningar över detta område. Stationen blev senare den 25:e

lokalradiostationen.

³⁰³ Regeringens proposition 1975:13.

³⁰⁴ SOU 1973:9.

³⁰⁵ SOU 1973:87–96.

³⁰⁶ "Det här är det jag är mest stolt över i hela mitt liv, att vi fick bort det förslaget. Det var ju fullständigt förödande för ett publicistiskt organ att få in femtekolonnare, som skulle göra sina egna program [...] Pondera att Vattenfall i kärnkraftsomröstningen skulle haft rätt att tillverka och sända egna program!" (Intervju med Oloph Hansson, februari 1996, AC.)

³⁰⁷ PM 1977-09-13, Förslag till yttrande över RU:s betänkande "Radio och TV 1978–85" (SRF DO, LRAB:s styrelseprotokoll 20/9 1977, bilaga 23:3, PM 13/9 1977 s. 18–19).

³⁰⁸ Intervju med Bror Vanhaniemi, september 1995 (AC).

³⁰⁹ Ibid.

³¹⁰ Intervju med Jan Hermansson, oktober 1995 (AC).

³¹¹ Intervju med Alf Fransson, november 1995 (AC).

³¹² Intervju med Gary Engman, november 1995 (AC).

³¹³ Flodin (1980).

³¹⁴ Intervju med Alf Fransson, november 1995 (AC).

³¹⁵ Inledning till policydebatt av Monica Boëthius vid LRAB:s styrelsemöte 22/4 1976, utskrift lagd till styrelseprotokoll 20/5 1976. Här var Boëthius mycket kritisk till det gamla radioföretaget. Det program i den gamla ljudradion som hon berömdade för nytänkande var "*Öppen Kanal*, där huvudinslaget är att redaktionen har använt HF-tekniken för att bredda samhällsdebatten". Hon tillade: "Sen nyhetschefen Per Persson i slutet av 1950-talet hittade på att använda telefonen och reste runt i världen med sin berömda svarta anteckningsbok och skrev upp telefonnummer till all världens hörn där det satt svenskar som kunde rapportera hem om något hände – så har egentligen ingenting hänt."

³¹⁶ Utskrift av föredragning av Nils-Petter Lindskog (utskrift av föredragning till policydebatt vid LRAB:s styrelsemöte 22/4 1976, lagd till styrelseprotokoll 20/5 1976).

³¹⁷ Intervju med Gary Engman, november 1995 (AC).

³¹⁸ *Lokalradion 5 år* (1982). Jfr även Andersson m.fl. (1978).

³¹⁹ Ibid.

³²⁰ Jfr Westrell (1982).

³²¹ Jfr den jämförande innehållsstudien från lokalradioförsöket (Weibull 1974).

³²² Kleberg (1975b).

³²³ Nordström (1984). Jfr även Nilsson och Nordström (1979) för lokalradions första publiksiffror.

³²⁴ Hadenius (1998:242ff).

³²⁵ SOU 1977:19.

³²⁶ Ibid.:85.

³²⁷ Jfr SOU 1975:79.

³²⁸ SOU 1977:19:86f.

³²⁹ För en kritisk analys av dessa uppgifter se Asp (1995b).

³³⁰ Båda undersökningarna finns publicerade som särskilda rapporter: Westerståhl och Lindahl (1976) och Grahn, Nerman och Tirén (1976).

³³¹ SOU 1977:19:172. Westerståhls och Lindahls rapport väckte kritik inom Sveriges Radio och resulterade i en "motskrift" (Bonnevier, 1976).

³³² I ett särskilt yttrande menade den moderate ledamoten Anders Björck att över 2 000 anmälningar till Radio-

nämnden, som i drygt 10 procent av fallen medfört kritik, inte kunde anses innebära att radion hade följt gällande regler (SOU 1977:19:318ff).

³³¹ Ibid.:105.

³³² Ibid.:204.

³³³ Två av utredningens experter – docent Stig Hadenius och professor Jörgen Westerståhl – var de enda som i ett särskilt yttrande anmälde avvikande uppfattning: de förspårade en gemensam nyhetsredaktion för TV i syfte att undvika onödiga dubbleringar av inslag i nyhetsprogrammen. De önskade dock inte någon Centralredaktion för hela Sveriges Radio (SOU 1977:19:324ff).

³³⁴ Sveriges Radios remissyttrande över 1974 års radioutredning 1977-09-29 (SRF DO, 1974 års rundradioutredning F1:11). Jfr även Regeringens proposition 1977/78:91 s. 100ff.

³³⁵ Nyhetsredaktionernas gemensamma utlåtande över Radioutredningens förslag om nyhetsverksamheten, författat av Karl-Erik Olsson (Eko-redaktionen), Sam Nilsson (Aktuellt) och Bengt Öste (Rapport) 16/6 1977 (SRF DO, A04 F3:A:23).

³³⁶ Regeringens proposition 1977/78:91:155ff och 219ff. Jfr Hadenius (1998:266f) och Hallingberg (2000:207ff).

³³⁷ Regeringens proposition 1977/78:91:189f.

³³⁸ Ibid.:191.

³³⁹ En omfattande diskussion om ljudradions roll i den nya situationen redovisas i *Ljudradion i förvandling* (1974).

³⁴⁰ Jfr även Christina Jutterströms inledningsanförande vid seminarier 10/2 1979 på pensionat Skogshöjd: "En sak har gjort mig jätteglad de senaste veckorna. Det är att sammansmältningen mellan CR och Ekot, enligt min mening, fungerar över all förväntan." (SRF DO, Ekot. Programhandlingar 1978–82, G11 F3:4). Jutterströms kontakter med Per Persson framgår även av olika brev, bl.a. brev från Christina Jutterström till Per Persson 28/12 1977 (SRF DO, Ekot. Handlingar rörande program, programsatsningar, policy m.m. 1967–93, G11 F6:1).

³⁴¹ Sveriges Radios remissyttrande över 1974 års radioutredning 1977-09-29 s. 107 (SRF DO, 1974 års rundradioutredning T43 F1:11).

³⁴² Underlag för introduktion till seminarium 21–22/1 1978 på Vallmansgården, Ljusterö (SRF DO, Ekot. Programhandlingar 1978–82, G11 F3:4).

³⁴³ Ekots förslag till nytt programutbud 1978/79 10/2 1978 (SRF DO, Ekot. Programhandlingar 1978–82, G11 F3:4).

³⁴⁴ Skrivelse till Riksradioledningen 22/9 1978, undertecknad av 29 medarbetare (SRF DO, Ekot. Programhandlingar 1978–82, G11 F3:4).

³⁴⁵ Brev från Christina Jutterström till Monica Boëthius, Sveriges Lokalradio 25/1 1979. Det avgörande beslutet om nyhetsmorgon kom först ca 20 januari, alltså endast en månad innan förändringen var tänkt att ske (SRF DO, Ekot. Programhandlingar 1978–82 G11 F3:4).

³⁴⁶ Nyhetsmorgon med musik. PM om uppläggning 14/2 1979 (SRF DO, Ekot. Programhandlingar 1978–82 G11 F3:4).

³⁴⁷ Expressen 19/4 1979 visade dock att det var fler lyssnare som var positiva än som var negativa (Schulman och Wigren, 1979).

³⁴⁸ Nyheter, nyheter – men ingen kultur. Dagens Nyheter

21/3 1979. Debatten fortsatte med ett inlägg av Christina Jutterström 1/4, ett svar av Örnklöo 19/4.

³⁵¹ Regeringens proposition 1977/78:91:161.

³⁵² PROSIT. Förslag till samverkan mellan RR och LRAB. Utredningsrapport 1980 (SRF DO, Ekot. Handlingar rörande LRAB och distrikten 1980–83, G11 F12:1).

³⁵³ Ibid. avsnitt 6.2.

³⁵⁴ Ekots remissvar på PROSIT 2/3 1981 (SRF DO, Ekot. Handlingar rörande LRAB och distrikten 1980–83, G11 F12:1). Om kulturkonflikten mellan Ekot och lokalradio se även intervju med Monica Boëthius i Radiotidningen nr 8, 1997 apropå lokalradions 20-årsjubileum.

³⁵⁵ Lokalradions remissvar på PROSIT. Odaterat men inkommet till Riksradiation 16/3 1981 (SRF DO, Ekot. Handlingar rörande LRAB och distrikten 1980–83, G11 F12:1).

³⁵⁶ Samarbetsavtal mellan Sveriges Riksradiation AB och Sveriges Lokalradio AB 28/10 1982 (SRF DO, Ekot. Handlingar rörande LRAB och distrikten 1980–83, G11 F12:1).

³⁵⁷ Schulman och Wigren (1979:3f).

³⁵⁸ "Vad handlar egentligen radiodebatten om?" av Torsten Byggdal. Dagens Nyheter 25/4 1979.

³⁵⁹ Anteckningar från sammanträde om nyhetsmorgnarna 16/10 1980 (SRF DO, Ekot. Protokoll 1967–91, G11 A1:1).

³⁶⁰ Idéskiss till *Morgonöppet* från Samhällsredaktionen, odaterat, troligen från våren 1981 (SRF DO, Ekot. Programhandlingar 1978–82, G11 F3:4).

³⁶¹ Brev från Ingvar Lundin till P.O. Johansson, Jan Olov Ullén och Birgitta Karlström 18/11 1983 (SRF DO, Ekot. Handlingar rörande program, programsatsningar, policy m.m. 1967–93, G11 F6:1).

³⁶² Radions nya morgonsatsning. Brev från riksradiotionen till alla redaktionschefer m.fl. 16/3 1984 (SRF DO, G11 F6:1). Den långa morgonekosändningen fick i huvudsak positiva bedömningar i pressen, men samtidigt framhölls i flera kommentarer att det började bli svårt att hålla räkningen på alla förändringar som under ganska kort tid skett i P1:s morgonblock (sammanställning av pressklipp 29/8–3/10 1984 från Riksradiations presstjänst, SRF DO, G11 F6:1). Förändringarna kom dock att fortsätta. Redan fr.o.m. hösten 1985 kortades Ekoredaktionen timme, musiken försvann och morgonekot tidigare lades. "En kortversion av gamla *Nyhetsmorgon*" var Dagens Nyheter ganska träffande karaktäristik (Radio-TV-spegeln 21/10 1985).

³⁶³ Minnesanteckningar från första mötet om undersökande journalistik 16/4 1982 (SRF DO, G11 A1:1).

³⁶⁴ Programtablåer Samhällsredaktionen (SRF DO, B54 F2:2).

³⁶⁵ Intervju med Gunnel Törnander, september 1999 (MDP).

³⁶⁶ Röster i Radio-TV 28/8 1981.

³⁶⁷ *Kanalens* programledare Lars Ragnar Forssberg i Röster i Radio-TV 11/3 1982.

³⁶⁸ Engblom (1998:174–180).

³⁶⁹ Detta framgick inte minst av pågående statliga utredningar (jfr SOU 1981:85, SOU 1982:8 och SOU 1984:65).

³⁷⁰ Det paradoxala var samtidigt att ny teknik och nya programformer också möjliggjorde en totalt ökad sändningstid. Detta oroade SR-chefen Otto Nordenskiöld eftersom det i sig kunde ge intryck av god ekonomi.

- ³⁷¹ Furhammar (1995).
- ³⁷² Förnyelsearbetet beskrivs i Aktuellts jubileumsbok "Allt hände i Aktuellt" (Larsson, 1998).
- ³⁷³ Aktuelltsseminarium 17-18 april 1985 (SRF DO, N20 F2:2).
- ³⁷⁴ TV2 Dialog nr 18 1982 (SRF DO, N55 B1:1).
- ³⁷⁵ Jfr även SOU 1981:45.
- ³⁷⁶ Ibid. nr 20 1981 (SRF DO, N55 B1:1).
- ³⁷⁷ Ibid. nr 11 1983 (SRF DO, N55 B1:1).
- ³⁷⁸ Handlingar rörande Aktuelltsutredningen (SRF DO, C60 F3:2).
- ³⁷⁹ Beskrivningen av *Magasinet* bygger på Örnebring (2001:232f).
- ³⁸⁰ Ibid.
- ³⁸¹ TV2 Dialog nr 12 1982 (SRF DO, N55 B1:1).
- ³⁸² Furhammar (1995:199).
- ³⁸³ Citerat i TV2 Dialog nr 15 1983 s. 3 (SRF DO, N55 B1:1).
- ³⁸⁴ Ibid.
- ³⁸⁵ Enligt John Sune Carlson, som var en av utredarna, blev det inte något utarbetat förslag om en kanalgemensam redaktion för riks- och utlandsnyheter: "Efter ett brådskande samtal från Sam Nilsson på resa i USA fick sådana tankar läggas på is" (Carlson 1994:161).
- ³⁸⁶ Furhammar (1995:196) redogör för debatten. Artiklar i Dagens Nyheter 25/5, 4/6 och 12/6 1980.
- ³⁸⁷ Ibid.:196. I ett svar på den pågående pressdebatten om samhällsjournalistikens och dokumentärfilmens status i den svenska televisionen hade chefen för TV2 Fakta Ingemar Bygdestam 1980 sammanfattat sin syn på saken: "Bevara oss för fler magasin!" (Dagens Nyheter 12/6 1980.) Den starka kritiken måste förstås mot bakgrund av den tämligen privilegierade ställning som faktaprogrammen haft i TV2 under huvuddelen av 1970-talet, låt vara att de tappat terräng under decenniets sista år, inte minst beroende på en inre splittring inom redaktionen.
- ³⁸⁸ Debatten startade i TV2 Dialog nr 20 1982 (SRF DO, N55 B1:1). Den löpte vidare och spred sig också till morgon- och kvällspressen.
- ³⁸⁹ Ibid. nr 1 1983 (SRF DO, N55 B1:1).
- ³⁹⁰ Ibid. nr 1 1983 (SRF DO, N55 B1:1).
- ³⁹¹ TV2 Dialog. Intern information om TV2, nr 15 1981 (SRF DO, N55 B1:1).
- ³⁹² Undantaget var åren 1979/80, då båda kanalerna hade genomfört stora insatser inför folkomröstningen om kärnkraft (se nedan), vilket gjorde att faktaproduktionen då temporärt ökade för att åter gå ner 1980/81. Material presenterat vid Utöseminariet för Faktareaktionen vid TV1 i juni 1982 (SRF DO, N21 A2:1).
- ³⁹³ Ibid.
- ³⁹⁴ Protokoll fört vid Faktaseminarium 2/10 1981 (SRF DO, N21 A2:1).
- ³⁹⁵ Örnebring (2001).
- ³⁹⁶ Furhammar (1995:175).
- ³⁹⁷ Protokoll fört vid Aktuells ledningsgrupps sammanträde 1974-02-05 (Protokoll ledningsgruppen Aktuellt, SRF DO, C60 A1:1).
- ³⁹⁸ SOU 1977:19:162-168.
- ³⁹⁹ Stochrel (1994).
- ⁴⁰⁰ Se Örnebrings analys av programmet (Örnebring, 2001:236ff).
- ⁴⁰¹ Ibid.
- ⁴⁰² Ibid.
- ⁴⁰³ Postman (1986). I USA utkom boken 1985.
- ⁴⁰⁴ Protokoll fört vid Faktamöte den 26/11 1980 (SRF DO, N21 A2:1).
- ⁴⁰⁵ Esaiasson (1990:264-277), Holmberg och Asp (1984).
- ⁴⁰⁶ Holmberg och Asp (1984).
- ⁴⁰⁷ Ibid.:148-202. Under perioden den 1 januari 1979 till den 23 mars 1980 sände televisionen 120 program, exklusive nyhetsprogrammen, som behandlade energi- och kärnkraftsfrågor. TV2 stod för 70 procent och TV1 för 30 procent av detta utbud.
- ⁴⁰⁸ Ibid.
- ⁴⁰⁹ Intervju med Gunnel Törnander, september 1999 (MDP).
- ⁴¹⁰ Se *Radionämnden anser* (1983:64).
- ⁴¹¹ Intervju med Gunnel Törnander, september 1999 (MDP).
- ⁴¹² Intervju med Anders Wilhelmson, december 1999 (LW).
- ⁴¹³ Intervju i Aftonbladet 21/12 1999.
- ⁴¹⁴ Till grund för slutsatserna låg en granskning av sammanlagt 240 inslag/program i TV1 och 307 i TV2. Redogörelse i TV2 Dialog nr 17 1981 (SRF DO, N55 B1:1).
- ⁴¹⁵ Abrahamsson (1990).
- ⁴¹⁶ Programbeskrivning Röster i Radio-TV nr 6 1971 s. 30.
- ⁴¹⁷ Röster i Radio-TV nr 4 1970 s. 43.
- ⁴¹⁸ Nordberg (1992).
- ⁴¹⁹ TV2 Dialog nr 16 1983 (SRF DO, N55 B1:1).
- ⁴²⁰ "Radio Ellen: Hellre kvinnor som talar än tuppar som fäktas." I *Nya iakttagelser* nr 2 1982.
- ⁴²¹ Abrahamsson (1990).
- ⁴²² Ibid.:20.
- ⁴²³ Nyhetsundersökningen, se Appendix. Andelen inslag som gjordes av kvinnliga reportrar i *Aktuellt* steg från 8 procent 1975 till 17 1980 och vidare till 34 procent 1985. Radions *Dagens Eko* uppvisade samma stora ökning: 8 procent av inslagen gjordes av kvinnor 1975, 20 procent 1980 och 32 procent 1985. För *Rapport* var ökningen också stor, om än inte lika dramatisk: från 10 procent år 1975 till 19 procent 1980 – och till 24 procent 1985.
- ⁴²⁴ Under perioden 1958-1968 hade andelen kvinnliga intervjupersoner legat på runt 10 procent i *Aktuellt*. Under 1970, 1975, 1980 och 1985 steg andelen från 13 procent i *Rapport* och 7 procent i *TV-Nytt* (1970) till 17 procent i *Rapport* (1985) och 15 procent i *Aktuellt* (1985). Nyhetsundersökningen, se Appendix.
- ⁴²⁵ *Radionämnden anser* (1981-1985).
- ⁴²⁶ *Radionämnden anser* (1983:74).
- ⁴²⁷ Westerståhl och Johansson (1985:57).
- ⁴²⁸ Ibid.:57.
- ⁴²⁹ Jfr Asp (1989).
- ⁴³⁰ Jfr t.ex. Spigel och Curtin (1997).
- ⁴³¹ Ibid.:165.
- ⁴³² Nowak (1975).
- ⁴³³ Krantz (1974).
- ⁴³⁴ *Tvåkanalsystemet i tv* (1975:138).
- ⁴³⁵ För en detaljerade översikt av radiopubliken från samma tid se Gahlin (1980) och Kjellmor (1981).
- ⁴³⁶ Findahl (1990).

- ⁴³⁷ Thurén (1988).
⁴³⁸ SOU 1975:79.
⁴³⁹ Rydbeck (1990:235).
⁴⁴⁰ Jfr Asp (1992).
⁴⁴¹ Jfr Bakke (1976). Jfr Engblom (manuskript).
⁴⁴² Aftonbladet 13/9 1974.
⁴⁴³ Nerman (1982). Jfr också Nerman (2000).
⁴⁴⁴ Furhoff (1970).
⁴⁴⁵ Veirup (1977 och 1979).
⁴⁴⁶ Intervju med Sam Nilsson, september 1999 (MDP).

TOLKNING 1985–1995...

- ¹ Schein (1972:27).
² Ibid.:168.
³ *Kabel-TV i Kiruna* (1975).
⁴ Jfr Roe och Weibull (1989).
⁵ Om Nordsat och debatten se *Nordisk radio och television via satellit* (NU 1977:7) och *Nordisk radio och TV via satellit: remissammanställning* (NU 1977:36).
⁶ Hadenius och Weibull (1979:220ff). Jfr Svärd (1982).
⁷ En översikt finns i Hedman och Holmlöv (1986) och Gustafsson (1987).
⁸ Severinsson (1987). Jfr även Djerf (1986).
⁹ SOU 1989:73. Jfr även SOU 1989:7 om förslagen till vidgad etableringsfrihet för nya medier.
¹⁰ Hadenius (1998:292ff) och Hadenius och Weibull (1993:208ff).
¹¹ Carlsson m.fl. (1999:368).
¹² Byggede på departementspromemorian *Privat lokalradio* (1992). Frågan hade dock drivits länge i debatten, se t.ex. Larsson (1990).
¹³ SOU 1996:176; Jfr Hadenius och Weibull (1999:178f och 259ff).
¹⁴ Jfr Fidler (1997). Det kan diskuteras i vad mån Internet är ett medium (jfr Weibull, 1999).
¹⁵ Avsnittet bygger i huvudsak på Hadenius och Weibull (1999).
¹⁶ Hadenius och Weibull (1989:168ff).
¹⁷ Jfr Hadenius (1998:286ff).
¹⁸ Detta och följande avsnitt bygger delvis på resultat från SOM-institutets årliga opinionsstudier 1986–1999. Om SOM-institutet se Holmberg och Weibull (2000). Jfr även Boréus (1994) och Ahrne m.fl. (2000:154ff).
¹⁹ Hadenius och Nilsson (1991) och Nilsson (1999).
²⁰ Nilsson (1999).
²¹ Jfr Hadenius och Stúr (1992).
²² Jfr Holmberg och Weibull (1999).
²³ Ahrne m.fl. (2000:91).
²⁴ Holmberg och Weibull (1999).
²⁵ Ahrne m.fl. (2000) samt Holmberg och Weibull (1999:25ff). Jfr Örnebring (2001:280ff).
²⁶ Strid (2000b).
²⁷ Brev från Ove Joanson till Björn Elmbrant 5/10 1984 och till Lennart Broström 16/10 1984. Brev från Lennart Broström till Ove Joanson 10/10 1984 (SRF DO, G11 F3:8). Det norska ekonomiprogrammet hette *Rapport* och gick i den nya P2-kanalen.
²⁸ Ekot – redaktion utan nyhetsdator. PM 1988-01-15 (SRF DO, Ekot, Handlingar rörande Ekots organisation, arbetsformer, rutiner m.m. 1988–93. G11 F5:2). Reportrarna gjorde även inslag till övriga Eko-sändningar.
²⁹ Material om *Konsumentekot*, bl.a. ett programpolitiskt dokument av Erik Fichtelius under rubriken "Konsumentekot på Din sida" (8/2 1984), och den debatt det skapade finns i SRF DO, Ekot Programhandlingar 1983–92. G11 F3:9).
³⁰ Svenska Dagbladet 29/10 1985.
³¹ Röster i Radio-TV nr 32 1985.
³² Röster i Radio-TV nr 35 och 36 1986.
³³ Eko-Antennen nr 6 1986.

³⁴ Eko-Antennen nr 42 1985. Exempelvis hade NRK i Norge infört nattnyheter fr.o.m. 1985. Riksradiochefen Ove Joanson framhöll i samband med starten av nattnyheter att han "slogs för" nattnyheter redan då han var Ekochef, men att "kravet föll bort i någon prioritering" (Expressen 18/11 1986).

³⁵ Det visade sig i efterhand att flash-lampan kopplats ur redan våren 1985 och att det endast låg en lös sladd på golvet (Eko-Antennen nr 6 1986).

³⁶ Ungefär vid samma tid skall TT:s inrikeschef sökt nå kontakt med radion men tydligen enbart nått växeln, som dock i efterhand inte kunde erinra sig något samtal från TT (Eko-Antennen nr 6 1986).

³⁷ PM om riksradios nattredaktion 14/5 1986, författat av Björn Elmbrant (SRF DO, Ekot: Handlingar rörande Ekots organisation, arbetsformer, rutiner m.m. 1963–87. G11 F5:1). Antennen 14/11 1986, Dagens Nyheter 18/11 1986.

³⁸ Ekot – redaktion utan nyhetsdator. PM 1988-01-15. (SRF DO, Ekot: Handlingar rörande Ekots organisation, arbetsformer, rutiner m.m. 1988–93. G11 F5:2)

³⁹ Redaktionsledningens organisation PM 13/2 1987; reviderad 15/5 1987 och 18/5 1987 (SRF DO, Ekot: Handlingar rörande Ekots organisation, arbetsformer, rutiner m.m. 1963–87. G11 F5:1). I sin lärbok *Nyhetsjournalistik* betonar Fichtelius organisationens och systematikens betydelse för en bra journalistik (Fichtelius, 1997:23ff).

⁴⁰ Fichtelius (1987:143). Jfr även Fichtelius (1997:11), där samma exempel finns, men där det konkretiseras med att man också måste ha en s.k. krok att hänga upp det på, t.ex. att en Ålandsfärja går på ett grund som uppstått genom landhöjningen.

⁴¹ Fichtelius (1997:109).

⁴² Fichtelius (1987:144).

⁴³ Röster i Radio-TV nr 38 1989. Intervju med Sigurd Glans, mars 2000 (LW).

⁴⁴ PM Projekt P3 24/8 1967 (av Erik Fichtelius). Skrivelse till Ekots redaktionsledning från allmänreportergruppen 9/4 1987 (SRF DO, Ekot: Handlingar rörande Ekots organisation, arbetsformer, rutiner m.m. 1963–87. G11 F5:1).

⁴⁵ Carlsson (1994a:34f).

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Intervju med Sam Nilsson, september 1999 (MDP).

⁴⁸ Intervju med Ingemar Odlander, september 1999 (MDP).

⁴⁹ Intervju med Lars Weiss, december 1998 (MDP).

⁵⁰ Larsson m.fl. (1998:164–176).

⁵¹ TV1 Fakta 20:00 (SRF DO, N21 Fi:32).

⁵² Intervju med Tomas Bresky i Röster i Radio-TV 28/9 1990 s. 11 och intervju i Svenska Dagbladet 30/1 1990.

⁵³ Se vidare Thurén (1997:336–353) som ingående granskat programmet och den efterföljande debatten.

⁵⁴ Intervju i Göteborgs-Posten 8/10 1988.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Djerf-Pierre (1996), Furhammar (1995:219) samt uppgifter i TV-arkivets programregister. Bland Landins tidigare mycket uppmärksammade miljöreportage fanns bl.a. *Miljöbrott lånar sig* (1981) och *Utsikt från ett kalhygge* (1984).

⁵⁷ Djerf (1989:5).

⁵⁸ Jfr Örnebring (2001).

⁵⁹ Gahlin m.fl. (1972). Det som drog upp siffrorna för TV 2

var bl.a. de svenskproducerade underhållningsprogrammen och nyhetssändningarna (jfr Höijer och Nowak, 1991:174ff). Jfr Cronholm m.fl. (1993).

⁶⁰ Intervju med Sam Nilsson, september 1999 (MDP). Jfr Carlsson (1994a).

⁶¹ Intervju med Ewonne Winblad, november 1999 (MDP).

⁶² Djerf (1986) och Severinsson (1997).

⁶³ År 1995 flyttades nyhetsredaktionen till Sverige.

⁶⁴ Helland (1993:150–151).

⁶⁵ Stenbecksfären se Hadenius och Weibull (1999:295ff).

⁶⁶ Örnebring (2001:292f). Enligt uppgift initierades programmet av MTG-ägaren Jan Stenbeck, som själv sett *The Morton Downey Jr Show* i USA. Stenbeck tog även initiativet till Strix, vars första egna produktion var *Diskutabelt* (Andersson, 2000a:261f).

⁶⁷ Hadenius och Weibull (1993:163f och 208ff).

⁶⁸ Hadenius och Weibull (1993:209).

⁶⁹ Pressen följde noggrant TV 4:s verksamhet och många var kritiska i inledningsskedet. Särskilt ilska tycks TV 4 ha varit på DN:s TV-kritiker Gunnel Törnander, som i sina TV-recensioner stod för en kontinuerlig och bitsk kritik av kanalens verksamhet. Programdirektören Lars Weiss bemötte kritiken i ett debattinlägg i Dagens Nyheter 22/9: "Problemet är", menade Weiss, "att Törnander inte vill att TV 4 ska vara en kommersiell TV-station utan en allmän-TV-station med annonsintäkter och det är en ekvation som inte fungerar. I vårt avtal med staten har vi detaljkrav på oss som vi anstränger oss att följa, som vi ständigt kommunicerar med såväl kulturdepartementet som granskningsnämnden om, men det finns ingenstans sagt att vi ska vara en allmän-TV-station med det breddansvaret."

⁷⁰ Intervju med Lars Weiss, december 1998 (MDP). En sådan person var t.ex. Lennart Ekdal.

⁷¹ Engblom (1998:205). Av SVT-rekryteringarna kom 7 från *Aktuellt*, 2 från *Rapport*, 5 från *ABC* och 8 från övriga regional-TV-program.

⁷² Engblom (1998:205).

⁷³ Asp (1995a:31).

⁷⁴ Helsingborgs Dagblad 19/3 1995. Fr.o.m. jan 1997 blev Sven Irving chef för nyheterna och nyhetsmorgon och Jan Scherman samhällschef.

⁷⁵ Intervju med Lars Weiss, december 1998 (MDP). Jfr även Asp (1995a).

⁷⁶ Scherman (1994:54). Intervju med Jan Scherman, februari 2000 (MDP).

⁷⁷ Beslut i Sveriges Televisions styrelse 27/9 1993 (Sveriges Televisions Verksamhetsberättelse och årsredovisning 1993).

⁷⁸ Dagens Nyheter 22/9 1992; Månadsjournalen nr 1 1993, Sveriges Televisions Verksamhetsberättelse och årsredovisning 1995.

⁷⁹ Sveriges Televisions Verksamhetsberättelse och årsredovisning 1995 s 31.

⁸⁰ Sam Nilsson i Sveriges Televisions Verksamhetsberättelse och årsredovisning 1995 s. 3.

⁸¹ Se även Furhammar (1995:267).

⁸² Intervju med *Stripteases* producent Mikael Olsson i Clemens och Malm (1994).

⁸³ Ibid.:12.

⁸⁴ Även intern debatt i Vipåtv nr 11 1995 s 8. Under rubriken "Man kan inte lita på Striptease" anklagade Dokumentärfilmsredaktionens Birgitta Bergmark *S striptease* för falska sakuppgifter, lögnar och förvrängningar av verkligheten. Producenten Mikael Olsson svarade med en motoffensiv och ifrågasatte om man kan lita på Birgitta Bergmark. Även i tidningen Journalisten framförde två reportrar på Aftonbladet kritik mot Josefsson och *S striptease* (Journalisten nr 22/23 1994).

⁸⁵ "Fem år med ettriga debatter" (Göteborgs-Posten 16/10 1996).

⁸⁶ Intervju med producenten Mats Johansson i Göteborgs-Posten 10/1 1995.

⁸⁷ Intervju med Bo Holmström om *Reportrarna* i Aftonbladet 6/1 1999.

⁸⁸ Öholm i en intervju i Aftonbladet 31/8 1995.

⁸⁹ Ekonomiektot – råd och anvisningar 21/5 1985 (Ekot Programhandlingar 1984–88. SRF DO, G11 F3:8).

⁹⁰ Skrivelse till Ekoledningen från "Ekots ordinarie redaktionssekreterare" 7/5 1985 (SRF DO, G11 F5:1).

⁹¹ Det fanns dock också ett visst intresse för att föra det ekonomiska skeendet till en mer vardaglig och publiknära nivå. Serien *Dina pengar och din makt* i TV1 (1980–1981) gjordes av Göteborgsdistriktet. Det första programmet hette *Hur du blir rik på skattesystemet. Ett program om konsten att låna och dra av och samtidigt bygga upp ett eget kapital*. Man kom också att lyfta fram vanliga människors ekonomiska villkor och sparalternativ, t.ex. i ett program om vad en familj kunde göra för att klara ekonomin och om hur man kunde spara pengar genom att gå ihop med andra om matinköpen.

⁹² Se t.ex. Dagens Nyheter 18/10 1992 och 16/6 1994.

⁹³ Se även Expressen 8/6 1996. Hösten 2000 hölls även en debattkväll om ekonomijournalistik på Publicistklubben med Guillou, då nybliven ordförande i Publicistklubben, som debattledare. Debatten blev intensiv och visade på stora spänningar mellan olika åsiktsriktningar när det gällde den nya journalistiken (se Dagens Nyheter 27/9 2000).

⁹⁴ Intervju med Sverker Olofsson i Aftonbladet 9/1 1995.

⁹⁵ Antalet nyhetsinslag om invandring och flyktingfrågor i *Rapport* och *Aktuellt* fördubblades mellan 1980 och 1985. Mellan 1985 och 1990/95 skedde ytterligare en fördubbling (Nyhetsundersökningen, se Appendix).

⁹⁶ Andersson (2000b:8f).

⁹⁷ Intervju med Alexandra Pascalidou i Dagens Nyheter 30/8 1995.

⁹⁸ Hon började som vikarie, men blev fast anställd 1994 (Larsson 1998:197).

⁹⁹ PM: Hur sam och eko kan gå samman. 11/3 1991 (författad av bl.a. Kerstin Brunnberg från Ekoredaktionen och Monica Adamson från Samhällsredaktionen. Ekot: Handlingar rörande Ekots organisation, arbetsformer, rutiner m.m. 1963–87. SRF DO, G11 F5:1).

¹⁰⁰ PM till Kanalens medarbetare 6/1 1992 av Thomas Nordegren (SRF DO, G11 F5:1).

¹⁰¹ Projekt "Undersökande journalistik". PM 18/9 1991; reviderad 22/11 1991 (SRF DO, G11 F5:1). Chef för grävargruppen blev Pär Fjällström från Samhällsredaktionen.

¹⁰² Det första stora grävarprojektet om kommunernas

kris (Anders J. Ericsson och Björn Häger, Ekoredaktionen) avsatte sig under 1992 i 19 Ekoinslag och 2,5 timmar i *Kanalen* (PM från Grävargruppen 27/11 1992. Samhällsredaktionen: Kanalen. Redaktionella handlingar 1992. SRF DO, G24 F1CC:1).

¹⁰³ Hadenius och Weibull (1992).

¹⁰⁴ Omorganisation av Ekot inför 93. PM av Erik Fichtelius 4/3 1992 (SRF DO, G11 F5:2).

¹⁰⁵ Policydokument för *Studio Ett* 19/4 1993 (SRF DO, Samhällsredaktionen P1: Studio Ett: Övriga handlingar 1993–95. G24 F1DC:1).

¹⁰⁶ Jfr Bliss (1991:195f). Programmet började sändas 1971. Det gick varje vardag på kvällstid, var på 90 minuter och hade ett mycket brett innehåll.

¹⁰⁷ Redan 1991 hade redaktionen för *Förmiddag i P1* integrerats i Samhällsredaktionen.

¹⁰⁸ Brev från P1-chefen Ewonne Winblad till Olle Stenholm 12/9 och 10/10 1994. Dagens Nyheter 23/11 1994.

¹⁰⁹ Weibull (1997).

¹¹⁰ Den totala andelen tittare var densamma i kabelområdena som i landet i övrigt och den samlade tittartiden var knappt tio procent högre bland dem med satellittillgång. Att påverkan blev så blygsam hängde samman med att flertalet kanaler sändes på främmande språk och därför inte var tillgängliga för en stor del av den äldre TV-publiken som hade tid att se på TV (Severinsson 1987).

¹¹¹ Djerf (1986).

¹¹² Reimer (1994).

¹¹³ Avsnittet bygger huvudsakligen på Hadenius och Weibull (1999).

¹¹⁴ Carlsson och Anshelm (1993).

¹¹⁵ LRA:s årsredovisning 1992. Jfr Deurell (1997); Strid och Weibull (1986); Carlsson och Anshelm (1991:167).

¹¹⁶ Carlsson och Anshelm (1991:170).

¹¹⁷ *Privat lokalradio* (1992) och SOU 1996:76).

¹¹⁸ Se t.ex. Kaijser m.fl. (1998).

¹¹⁹ Avser NRJ-stationerna i Malmö och Luleå i maj 1998 (*Hur lokal är den lokala radion?* 1998:22). Vid samma tidpunkt hade Rix-stationerna en andel på ca fem procent, i jämförelse med mellan 15 och 20 procent i Sveriges Radios P4-kanal. Högst andel hade inte oväntat närradion.

¹²⁰ Ett tiotal av de lokal-TV-bolag som våren 1996 sände lokalt inom ramen för TV4 hade dagstidningar som huvud- eller delägare (Hadenius och Weibull, 1999:257).

¹²¹ Jfr Hadenius och Weibull (1999:253). De lokala bolagen hade också fått en försämrad ekonomi och TV4 kom successivt att gå in som delägare respektive öka sina ägarandelar i flera av bolagen för att de skulle kunna fortsätta.

¹²² Djerf-Pierre m.fl. (2000).

¹²³ Jfr Eriksson och Gustavsson (1992).

¹²⁴ Publikmässigt påverkades kanalen – i motsats till P3 – knappast av att det tillkom ett stort antal nya radiokanaler utan var utan jämförelse den mest avlyssnade kanalen (Cronholm m.fl. 1993). Det var dessutom den kanal som visade sig ha störst trovärdighet när det gällde information vid olyckor och kriser. Malmström och Weibull (1996); Jönsson (2000). Studier av radiopubliken har dessutom visat att kanalpreferenserna förändrats endast ytterst långsamt under 1990-talet (Strid, 2000a).

¹²⁵ *Svenskt TV-utbud 1998* (1999:44).

¹²⁶ Där inkluderades en mycket heterogen samling program: från undersökande samhällsmagasin av typen *Striptease* till naturprogram, reseprogram, konsumentprogram, kulturprogram, mode, trädgård och vetenskapsprogram.

¹²⁷ Siffrorna avsåg då 1998. *Svenskt TV-utbud 1998* (1999:60).

¹²⁸ *Svenskt TV-utbud 1999* (2000).

¹²⁹ Carlsson (1994b:60f). I undersökningen skils mellan två vida kategorier av samhällsprogram: granskande reportage (t.ex. *Magasinet*, *Norra Magasinet*, *Striptease*, *Plus* och *Glashuset*) och studiodebatter (t.ex. *Svar Direkt*, *Speciellt* och *Nattöppet*). Till programmen med granskande reportage fördes *Dokument utifrån*, 8 dagar, *Magasinet*, *Norra Magasinet*, *Rekord-Magasinet*, 20:00 och *Plus* (1987) samt *Dokument utifrån*, 8 dagar, *Närbild Sverige*, *Glashuset*, *Striptease* och *Plus* (1993). Till debattprogrammen fördes *Forum nu* och *Nattcafé* (1987) och *Svar Direkt*, *Nattcafé*, *Nattöppet*, *Sommarnattens skeende* och *Speciellt* (1993).

¹³⁰ Hernes (1978:187).

¹³¹ Nyrén (1993).

¹³² Intervju med Jan Scherman, februari 2000 (MDP). På *Kalla Fakta* lämnade tre av kvinnorna redaktionen hösten 1993. I en intervju i Expressen 13/12 1993 säger en av kvinnorna, Lotta Hellman, att man ville prova ett mer prestigelöst sätt att arbeta, där man samarbetar mer, med mer dokumentärt material, mer reportage och mindre reporter-kult.

¹³³ Journalisten 19/3 1992, Aftonbladet 14/1 1992, Dagens Nyheter 31/12 1991, Vipätv nr 12 1995.

¹³⁴ Se Nyhetsundersökningen, Appendix. Kvinnorna var tidigare överrepresenterade när det gällde bevakning av sociala frågor, kultur och nöje samt human interest. Männen var överrepresenterade när det gällde politik, ekonomi och sport.

¹³⁵ Det gällde åtminstone 1995. Skillnaden mellan de kvinnliga och manliga reportrarnas bevakningsområden var då betydligt större på TV4 än på SVT:s nyhetsredaktioner.

¹³⁶ Marling (1998:113ff).

¹³⁷ Detta problem uppmärksammades dock redan under 1960-talet då ljudradion började sända varje timme.

¹³⁸ Sjödin och Dal (1999).

¹³⁹ En rad olika studier har diskuterat tabloidiseringen eller populariseringen av journalistiken utifrån olika utgångspunkter (t.ex. Fiske 1992, Dahlgren och Sparks 1992, Dahlgren 1995a och b, Bird och Dardenne 1988, Bird 1998, Langer 1998, McDonald 1998, Sparks 1998, Stochrel 1994 och Djerf-Pierre 1996).

¹⁴⁰ Hallin (1992).

¹⁴¹ Asp (1995a).

¹⁴² Här undersökte Kent Asp (1995a) för det första i vilken utsträckning det i på- och avannonser förekom personligt färgade kommentarer. Det framkom att det var mycket vanligare med personligt färgade kommentarer i *Nyheter* än i *Rapport*. Det tycktes också finnas en trend mot en allt större förekomst av personliga kommentarer i *Rapport* under perioden 1992–1995.

¹⁴³ I *Rapport* dominerade i stället politiker, organisations- och företagsrepresentanter, myndighetspersoner och ex-

perter – s.k. "företrädare". Andelen företrädare i *Nyheter*nas urval av intervjupersoner ökade dock över tid. När det gällde nyhetsprogrammets bevakningsområden delade Asp in dem i samhällsbevakning respektive förströelse, olyckor och brott. Det samhällsbevakande stoffet dominerade totalt i *Rapport*, medan förströelseinslagen (inklusive olyckor och brott) intog en dominerande plats i *Nyheter*na. Det fanns dock en tendens mot ett allt mindre samhällsinriktat nyhetsurval i både *Rapport* och *Nyheter*na.

¹⁴⁴ Jfr Ytreberg (1999:155ff) som visar hur norska *Dagsrevyen* mellan 1987 och 1994 sökte legitimera public service-nyheterna mindre med objektivitet och neutralitet och mer med kompetens och trovärdighet hos enskilda reportrar och kommentatorer. Jfr även Syvertsen (1992 och 1997) för bakgrunden till public service-verksamhetens förändrade villkor.

¹⁴⁵ Motsvarande utveckling fanns också i Danmark då TV 2 startades sina nyhetssändningar (Hjarvard 1999a:2).

¹⁴⁶ Nyhetsundersökningen, se Appendix. Se även Djerf-Pierre (2000).

¹⁴⁷ En genomgång av den samlade forskningen finns i Brants (1998). Se också Bourdon (2001), Roe (2001) och Harrison (2000).

¹⁴⁸ Nyhetsundersökningen, se Appendix. Det gällde även t.ex. BBC och CNN (Roe 2001:272–273).

¹⁴⁹ Se Hvorfelt och Mattsson (1992:167ff).

¹⁵⁰ Nohrstedt (1992).

¹⁵¹ Johannesson (1992) och Hadenius och Stúr (1992).

¹⁵² Nordström (1992:71ff).

¹⁵³ Uppgifterna kommer från undersökningen Journalist -94, en enkätundersökning genomförd vid Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet, som riktade sig till ett representativt urval av Svenska Journalistförbundets medlemmar. Granknings-idealet var det enskilda yrkesideal som hade starkast stöd i den svenska journalistkåren 1994. I undersökningen framkom även att likheten i synen på journalistrollen mellan olika journalistgrupper inom olika medier var påtaglig. Vissa medieskillnader fanns dock och bland radio- och TV-journalisterna inom public service-företagen var rollen som kritiker av samhällets orättvisor något mer markerad än i andra medier. Jfr även Asp och Weibull (1995), där det på grundval av en motsvarande studie av svenska journalister (Journalist -95) visas att journalistkåren på Sveriges Radio och Sveriges Television upplever sig ha stort inflytande över programverksamhetens inriktning.

¹⁵⁴ Asp (1994).

¹⁵⁵ Se t.ex. Expressen 18/9 1994. Dagens Nyheter 19/9 1994.

¹⁵⁶ Håkansson (1999:207ff).

¹⁵⁷ Eriksson och Lindfeldt (1996:53 och 88).

¹⁵⁸ Harvard (1999b:245).

¹⁵⁹ Se Örnebring (2001).

¹⁶⁰ Gherseti (2000:86).

¹⁶¹ Hjarvard (1999b:154).

¹⁶² Se även Örnebring (2001).

¹⁶³ Se Elliot (1997:148ff), Holmberg och Weibull (1997) och Weibull (2000b).

¹⁶⁴ Castells (1986:327ff, 469ff).

AKTUALITETSJOURNALISTIKEN OCH SAMHÄLLET

¹⁶⁵ Franzén (1961). Jfr Franzén (1991:237f och 268f).

¹⁶⁶ Personerna tillfrågades om sitt tittande tre dagar tillbaka vilket gav drygt 500 svar per dag.

¹⁶⁷ Cronholm m.fl. (1993:95ff). Jfr Gustafsson och Weibull (1992).

¹⁶⁸ Själva mätartekniken handhades av det amerikanska företaget AC Nielsen men undersökningsresultaten erbjöds till försäljning av MMS. Tekniken byggde på att de utvalda hushållen hade mätare installerade i sin/a TV-apparat/er. Den som tittade måste markera detta genom en särskild knapptryckning på fjärrkontrollen. TV-mätaren registrerade mängden tittande för varje person per tidsenhet. Senare utökades antalet hushåll som ingick i urvalet till 1 000 (jfr Gustafsson och Weibull, 1992; Hadenius och Weibull, 1999).

¹⁶⁹ Thurén (1997:355).

¹⁷⁰ Ekecrantz (1998).

¹⁷¹ Jfr Bjurström (1998) om medier och social rytme.

¹⁷² Jfr den franske filosofen Baudrillards (1995) ifrågasättande av om Gulfkriget verkligen inträffat.

¹⁷³ Altheide och Snow (1991).

¹⁷⁴ SOU 1990:44: 62.

¹⁷⁵ Dahlgren (1995a) och Fiske (1990 och 1992).

¹⁷⁶ Fiske (1992).

¹⁷⁷ Ekström (1999:192).

¹⁷⁸ Se t.ex. resonemangen om mediernas roll i slutbetänkandena från både maktutredningen (SOU 1990:44:60ff) och demokratiutredningen (SOU 2000:1:76ff).

¹⁷⁹ Se t.ex. Sparks och Tulloch (1999), Gripsrud (1999) samt Dahlgren och Sparks (1992).

¹⁸⁰ Auletta (1991) och McManus (1994). Se också Bird (1999); Kung-Shankleman (2000) och Harrison (2000) om BBC, ITN och CNN, samt Syvertsen (1997) om NRK och norska TV2.

¹ Weibull (1995b). Om vi väljer att se det i ett produktionsperspektiv blir nyheternas expansion ännu större: lokala nyheter producerades av 25 olika Sveriges Radio P4-stationer. Även Radio City och Radio Rix sände lokala nyheter på mer än en ort.

² Jfr Granskningsnämnden (1999). Som jämförelse kan nämnas att andelen nyheter av samtliga brittiska TV-kanalers utbud 1994 var 11 procent, mot 8 procent i Sverige. Det som bidrar till den höga andelen i Storbritannien är nyheterna i morgon-TV; om morgonnyheterna exkluderas sjunker andelen till 6 procent. Andelen "current affairs" utgjorde 1994 i Storbritannien endast 7 procent i jämförelse med 17 procent i Sverige (van Mechelen, 1998).

³ Asp (1992:16) pekar på hur normativa medieteorier kretsar kring två centrala teman: (1) Hur massmedierna bör förhålla sig till de styrande i samhället, staten och de politiska makthavarna; (2) hur massmedierna bör förhålla sig till de styrda i samhället, medborgarna och sin publik. Jfr också Edin (2000), som diskuterar förhållningssättet till publiken inom televisionen.

⁴ "Public service" eller "i allmänhetens tjänst" utvecklades som begrepp först i 1960 års radioutredning (Lindblad, 1970).

⁵ SOU 2000:55.

⁶ Ehn m.fl. (1993).

⁷ Detta diskuteras utförligt av Engblom (manuskript).

⁸ För en allmän analys av kommersialiseringen inom journalistiken, se McManus (1994). Jfr även Ghersetti (2000).

⁹ Jfr diskussionen om mediernas uppgifter i SOU 1965:78, SOU 1975:79 och SOU 1977:19.

¹⁰ Golding och Elliot (1979:72ff). Detta synsätt ligger bakom kunskapssociologiskt orienterade studier av nyhetsorganisationer (jfr Löfgren-Nilsson, 1999).

¹¹ Jfr Altman (1999).

¹² Jfr Syvertsen (1992), Ytreberg (1999) och SOU 2000:55:39ff. Se även Hadenius och Weibull (1999:266ff).

¹³ Jfr Inglis (1999) om teknikutvecklingen särskilt för TV. Gilder (1994) diskuterar särskilt fragmentariseringens möjliga effekter på TV-mediets utveckling. Jfr även Fidler (1997).

¹⁴ Jfr diskussioner om teknik som en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för medieförändringar i t.ex. de Fleur och Ball-Rokeach (1989). Jfr även Weibull (2000a).

¹⁵ Castells (1986:327ff) och Castells (2000).

¹⁶ Jfr Thompson (1996).

¹⁷ Löfgren (1990).

¹⁸ Jfr t.ex. Dahl (1975), *Dansk mediehistorie* (1997) och Salokangas (1997).

¹⁹ Senast i demokratiutredningens slutbetänkande (SOU 2000:1:76ff). Jfr även maktutredningens slutbetänkande (SOU 1990:44).

²⁰ I det samlade programutbudet är det dock svårt att se sådana tendenser. *Svenskt TV-utbud* (2000).

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt material m.m.

Dokumentarkivet, Sveriges Radio Förvaltnings AB,
Stockholm (SRF DO)

Centrala kansliet, Centrala programledningen m.m.

Styrelsens protokoll 1924–78/79 (A04 A2AA).

Förvaltnings- och arbetsutskottets protokoll 1924–78/79
(A04 A2BA).

Chefskollegiets protokoll 1946–57 (A04 A3A).

Direktionsprotokoll 1949–60 (A04 A4A).

Radiochefens programkollegium 1943–70 (A04 A6A).

Äldre korrespondens 1924–45 (A04 E2).

Svensk korrespondens 1961 (A04 E4).

Radiochefens korrespondens 1969 (A04 E10).

Ämnesordnade handlingar 1971 (A04 F3).

Handlingar rörande Radiotjänsts/Sveriges Radios
organisation och verksamhet (A04 F4).

Programkollegium, Centrala programledningen 1967–79
(A14 A3).

Programrådet och Radionämnden

Protokoll Programrådet 1924–35 (A35 A1).

Ämnesordnade handlingar, allmän serie 1924–35 (A35 F1).

Protokoll Radionämnden med arbetsutskott 1936–67
(A39 A1).

Protokoll och arkivmaterial Radionämnden 1967–79 (A12
D1 F1–3).

Centrala programredaktionen

Bl.a. riksprogram, studiorapporter och dagsprogram
1925–45 (B01 D1), handlingar rörande programplane-
ring m.m. 1956–79 (B01 F2) och handlingar rörande
valprogram 1957–58, 1965–67 (B01 F3A).

Distriktscentralen

Bl.a. chefskorrespondens 1946–72 (A15 E1) och ämnesord-
nade handlingar, främst utredningar, distriktsorgani-
sation och lokalradioförsöket 1955–79 (A15 F1–15).

Ekonomiavdelningen

Erik Mattssons korrespondens 1965 (A17 E4A).

Informationsavdelningen

Radion i pressen 1961 (A27 B2).

Centralredaktionen

Korrespondens 1960–61 (B02 E1).

Handlingar rörande programverksamhet och organisa-
tion 1972–77 (B02 F4).

Uppsala Rundradiostation

Gösta Knutssons korrespondens (B13 E1).

Kulturredaktionen

Manuskript 1965 (B34 M1).

Radionyheterna

Manus tillhörande Olof Forsén 1930–66 (B46 M2A).

Föredragsavdelningen/kulturredaktionen (radio)

Bl.a. protokoll 1943–50 (B34 A1), förteckningar över sända
program 1935–45 (B34 D4), korrespondens, främst med
utlandskorrespondenter 1959–62 (B34 E4) och
material till historiken 1931–72 (B34 Ö3).

Ekot

Protokoll 1967–91 (G11 A1).

Allmän korrespondens 1946–75 (G11 E2).

Programhandlingar 1956–92 (G11 F3).

Handlingar rörande valprogram m.m. 1948–88 (G11 F4).

Handlingar rörande Ekots organisation, arbetsformer,
rutiner m.m. 1963–93 (G11 F5).

Handlingar rörande program, programsatsningar, policy
m.m. 1967–93 (G11 F6).

Erik Fichtelius ämnesordnade handlingar 1973–93 (G11
F7).

Manuskript Dagens Eko 1937–65 (G11 M3) och Journalen
1956–60 (G11 M7).

Eko-Antennen 1969–89 (G11 Ö2).

Samhällsredaktionen (radio)

Bl.a. lyssnarbrev Öppen Kanal 1974–79 (B54 E3), diverse
ämnesordnade handlingar 1968–79 (B54 F2),
handlingar om Prorikon 1970 (B54 F3) och pressklipp
Öppen Kanal 1974–79 (B54 Ö1).

Samhällsredaktionen (nya Sveriges Radio)

Programhandlingar för Direkt 1992–93 (G24 F1A),
Godmorgon, världen 1986–90 (G24 F1B), Kanalen (G24
F1CA) och Studio Ett (G24 F1DA–B).

TV0 1956–79

Ledning och kansli: Korrespondens 1970 (C00 E1) och
Diverse utredningar och projekt 1971 (C00 F5).

Kansli: Protokoll (C12 A1) och Handlingar om program
m.m. (C12 F1).

Kulturredaktionen: Ämnesordnade handlingar, bl.a.
program (C33 F1).

Nyhetsredaktionen: Protokoll (C34 A1), Dagen efter-
listor (C34 D1) och ämnesordnade handlingar, bl.a.
Aktuellt (C34 F2–F6) och Dagböcker 1959 (C34 M2).

Samhällsredaktionen: Ämnesordnade handlingar, bl.a.
program (C35 F1).

TV2 1969–79

Ledningsgruppen: Bl.a. protokoll (C81 A1A), handlingar
rörande TV2 organisation, verksamhet, policy m.m.
och planering (C81 F1–2) och handlingar rörande
diverse möten (C81 F4A).

Fakta: Bl.a. protokoll (C92 A1), organisation och verksamhet (C92 F1), handlingar enskilda program (C92 F2) och manuskript (C92 M).
Rapport: Bl.a. protokoll (C97 A1A), handlingar rörande Rapportredaktionen (C97 F1) och handlingar rörande skilda program (C97 F2).

TV1 1979–87

Aktuellt: Bl.a. diarieförda handlingar (N20 F1) och övriga ämnesordnade handlingar (N20 F2).
Fakta: Bl.a. ledningsgruppens protokoll (N21 A1) och programhandlingar (N21 F1).

TV2 1979–87

Rapportredaktionen: Bl.a. korrespondens (N63 E1).
Fakta: Bl.a. protokoll (N61 A1) och programhandlingar (N61 F1).

Centralredaktionen

Protokoll m.m. 1966–78 (B02 A1).
Ämnesordnade handlingar 1964–77 (B02 F1).

Nyhetsredaktionen

Anteckningar från ledningsgruppsmöten 1969–72 (B47 A1). Korrespondens 1967–72 (B47 E1).
Ämnesordnade handlingar, utredningar 1969–70 (B47 F2).

Distrikten

Mellansvenska distriktet (B04).
Norrbotten (B07).
Södra, programredaktionen LR (B16).
Södra, programredaktionen TV (B17).
Södra, Nyhetsredaktionen (B18).

Central ledning, LRAB

Styrelseprotokoll 1976–77 (D00 A2A).
PM av Nils-Petter Lindskog med synpunkter på utredningen "Radio Göteborg våren–sommaren 1982"
LRAB Styrelseprotokoll 1982 (D00 A2A:10).

Övrigt arkivmaterial

Per Persson: Ämnesordnade handlingar 1958–75 (T20 F1).
1960 års rundradioutredning: Ämnesordnade handlingar (T41 F1).

1974 års rundradioutredning: Ämnesordnade handlingar (T43 F1).

Kommittén för publiceringsregler: Ämnesordnade handlingar 1960–63 (T65 F1).

Historiker i arkivförteckningar av Gunilla Widegren avseende Centralredaktionen (B02), Kulturredaktionen (B34) och Nyhetsredaktionen LR och TV (B47).

Utskrift av diskussion anordnad av Radionämnden den 24 januari 1948. Radionämnden.

Minnesanteckningar rörande de synpunkter på Sveriges Radios verksamhet som framfördes under överläggningar med regeringen 19/12 1967 undertecknade Rune Sjöden 29/1 1968.

Riksarkivet, Sveriges pressarkiv, Stockholm

TT:s arkiv

Styrelsens protokoll 1921–65.
Manuskript, TT:s radionyheter 1939–65.
Korrespondens 1925–1935 och 1955–70.

TU:s arkiv

Styrelsens protokoll 1921–65.
Korrespondens 1925–35 och 1955–70.

Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidnings arkiv,
Göteborgs universitetsbibliotek

Korrespondens 1920–25.

Radiomuseet, Göteborg

Ingenjör K.G. Eliassons samling.

Programmaterial

Diverse radioprogram från Sveriges Radios programarkiv.

Diverse TV-program och nyhetsinslag i TV-nyheter från Sveriges Televisions programarkiv (TV-arkivet).

Intervjumaterial

*Intervjuer gjorda av författarna och medarbetare
(Anette Carlsson /AC/, Monika Djerf-Pierre /MDP/ och
Lennart Weibull /LW/)*

Vanna Beckman, april 1998 (MDP).
Erik Bergsten, januari 1997 (MDP).
Gary Engman, november 1995 (AC).
Alf Fransson, november 1995 (AC).
Sigurd Glans, mars 2000 (LW).
Oloph Hansson, februari 1996 (AC) och juni 1996 (MDP).
Jan Hermansson, oktober 1995 (AC).
Roland Hjelte, oktober 1997 (MDP).
Bo Holmqvist, januari 1997 (MDP).
Bo Isaksson, juni 1996 (MDP).
Ivar Ivre, november 1998 (MDP).
Lars Jacobsson, januari 1997 (MDP).
Bo Järborg, mars 1997 (MDP).
Erik Lidman, oktober 1995 (AC).
Sam Nilsson, september 1999 (MDP).
Ingemar Odlander, september 1999 (MDP).
Gunnar Ollén, november 1995 (AC).
Åke Ortmark, november 1996 (MDP).
Lars Orup, september 1998 (MDP/LW).
Lars Ramsten, juni 1999 (LW).
Rune Ruhnbro, oktober 1995 (AC).
Tore Rundgren, november 1995 (AC).
Olle Ryholm, januari 1997 (MDP).
Jan Scherman, februari 2000 (MDP).
Ingrid Schrewelius, januari 1997 (MDP).
Torbjörn Stålmarch, november 1995 (AC).
K.G. Svensson, november 1995 (AC).

Nils-Eric Svensson, tidigare chef på Radio Mercur.
 augusti 1998 (LW).
 Arne Thorén, januari 1997 (MDP).
 Gunnel Törnander, september 1999 (MDP).
 Lars Weiss, december 1998 (MDP).
 Örjan Wallqvist, november 1995 (AC).
 Sven Wahlström, oktober 1995 (AC).
 Bror Vanhaniemi, september 1995 (AC).
 Lena Wennberg, september 1999 (MDP).
 Anders Wilhelmsson, december 1999 (LW).
 Ewonne Winblad, november 1999 (MDP).
 Lennart Winblad, november 1996 (MDP).
 Torsten Åhlander, oktober 1995 (AC).

Intervjuer gjorda av Oloph Hansson (OH) inom ramen för forskningsprojektet Etermedierna i Sverige (förvaras på SRF DO).

Lars Ag, november 1992.
 Göran Byttner, mars 1992.
 Magnus Faxén, oktober 1992.
 Roland Hjelte, oktober 1992.
 Bo Holmqvist, januari 1993.
 Kaj Karlholm, februari 1995.
 Kerstin Lindholm, juni 1992.
 Åke Ortmark, mars 1992.
 Per Persson, augusti 1992.
 Gunnar Rügheimer, augusti 1994.
 K.G. Svensson, november 1992.
 Herbert Söderström, december 1991.

Övriga intervjuer bevarade i Sveriges Radios dokumentarkiv, bl.a. från det s.k. Veteranprojektet (VP) vid Sveriges Radio (förvaras på SRF DO).
 Gert Engström (VP).
 Vanna Beckman (VP).
 Monica Boëthius (Lokalradioprojektet 1989).
 John Sune Carlson (VP).
 Bo Isaksson (intervju av Gabriella Garland 1983).
 Ivar Ivre (Hans Hederberg i serien TV-pionjärer).
 Henrik Hahr, oktober 1982 (Göran Elgemyr /GE/).
 Gunnar Ollén (VP).
 Olof Rydbeck (VP).
 Håkan Unsgaard (VP).

Tidningar, tidskrifter och årsböcker

Antennen och Vecko-Antennen.
Radio (1923–30).
Radioamatören (1925–30).
Radiobladet (1924).
Radiolyssnaren (1930–37).
Röster i Radio (1933–56).
Röster i Radio-TV (1957–91).
Vipårv.

Svensk dagspress i urval, främst genom Sveriges Radios klippsamling 1925–59 (SRF DO) och Sveriges Radios/Sveriges Televisions pressarkiv 1960– (SRF Pressarkivet).
Radiotjänsts verksamhetsberättelser 1932–54/55.

Radiotjänsts årsbok 1941.
Sveriges Radio 1955/56.
Sveriges Radios årsbok 1957–71.
Radionämnden anser... (Radionämndens verksamhetsberättelser).
Anno, utgiven av Förlagshuset Norden/Svenska Dagbladet/Förlags AB Corona, 1961–95.
När Var Hur, utgiven av Åhlén och Åkerlund/Bokförlaget Forum, 1945–85.

Övriga referenser

Abrahamsson, Kenneth (1972) *Samhällsinformation*. Lund: Studentlitteratur.
 Abrahamsson, Ulla B. (1990) *Hälften vunnet? Sveriges Radios jämställdhetsarbete under 10 år och avstamp inför 90-talet*. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
 Abrahamsson, Ulla B. (1999) *I allmänhetens tjänst. Faktaprogram i radio och television 1955–1995*. Stockholm: Etermedierna i Sverige.
 Abramson, Albert (1998) The invention of television. I Anthony Smith (red.), *Television. An International History*. New York/Oxford: Oxford University Press.
 Ag, Lars och Herbert Söderström (1962) *Samhällskritik i radio och TV*. Stockholm: Bonnier.
 Ahrne, Göran, Christine Roman och Mats Franzén (2000) *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 50-tal till 90-tal*. Göteborg: Korpen.
 Albert, Pierre och André-Jean Tudesque (1981) *Histoire de la radio-télévision*. Paris: P.U.F.
 Allan, Stuart (1999) *News Culture*. Buckingham: Open University Press.
 Allmänna valen 1921, 1924, 1925–1928, 1929. *Sveriges Officiella Statistik*.
 Altheide, David och Robert Snow (1991) *Media Worlds in the Post-journalism Era*. New York: Aldine de Gruyter.
 Altman, Rick (1999) *Film/Genre*. London: British Film Institute, BFI Publishing.
 Andersson, Annelie, Carin Gardbringer, Roland Hedlund, Roland och Arne Ojde (1978) *Lokalradion för oss mellan Väneren och Västerhavet? En granskning av Radio Trestad, i två delar*. Projektarbete i informationsteknik, Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
 Andersson, Hans G. (1972) *Demokratins grundläggande värden*. Stockholm, Sveriges Radios publik- och programforskning.
 Andersson, Mårten (2000b) *25 färgrika TV-år. De mångkulturella programmen från SVT 1975–2000*. Stockholm: Sveriges Television.
 Andersson, Per (2000a) *Stenbeck. Det virtuella bruket*. Stockholm: Norstedts.
 Andrén, Gunnar, Lars O Ericsson, Ragnar Ohlsson, Torbjörn Tännjö (1972) "Från objektivitet till ökad genomsnittlighet". *Häften för kritiska studier* nr 6–7 1972.
 Arnheim, Rudolf (1936) *Radio*. London: Faber&Faber.
 Asp, Kent (1989) *Rapport i allmänhetens tjänst*. Stockholm: Sveriges Television.

- Asp, Kent (1992) "Journalistiken och den moderna demokratin". I *Uppdraget*. Stockholm: Tiden/Svenska journalistförbundet.
- Asp, Kent (1994) *Medieval 94*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Asp, Kent (1995a) *Kommersialiserade nyheter på gott och ont. En jämförande undersökning av Rapport TV 2 och Nyheterna TV 4*. Arbetsrapport nr 50, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Asp, Kent (1995b) "Medierna och folkstyrelsen". I Severinsson, Ronny (red.) *Studier i medielandskapet. Ett urval analyser genomförda på uppdrag av Pressutredningen -94*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Asp, Kent och Lennart Weibull (1996) *Svenska journalister om mångfald och medier*. Stockholm: Rådet för mångfald inom massmedia.
- Att informera med radio och TV* (1973). Dokumentation av SR/PUB:s debattforum torsdagen den 10 maj 1973. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Auletta, Ken (1991) *Three Blind Mice: How the Networks Lost Their Way*. New York: Random House.
- Bakke, Marit (1976) "Fører profesjonalisering til større ansvarlighet?" *Pressens Årbog* 1976.
- Barnouw, Erik (1990) *Tube of Plenty. The Evolution of American Television*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Bastiansen, Henrik Grue (1994) "Live from moon". En case-studie i fjernsynets historie. KULT:s skriftserie nr 27. Oslo: Norges forskningsråd.
- Bastiansen, Henrik Grue (1996), *Fra referat til reportasje. Dagsrevyen 1960–1969*. KULT:s skriftserie nr 52. Oslo: Norges forskningsråd.
- Baudrillard, Jean (1995) *The Gulf War did not take place*. Bloomington: Indiana University Press.
- Bengtsson, Bengt (1998) *Ungdom i fara*. Institutionen för filmvetenskap, Stockholms universitet.
- Bennulf, Martin (1994) *Miljöopinionen i Sverige*. Lund: Dialogos.
- Berg, Ulf och Karin Hallberg (1977) *Rapport och Aktuellt? Vem ser på nyheterna?* Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Berg, Ulf, Karin Hallberg och Björn Höijer (1974) *Hur valde publiken?* Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Berg, Ulf och Björn Höijer (1972) *Publikmekanismer och programval*. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Berg, Ulf, Björn Höijer och Bengt Nordström (1981) *Hur lika är Rapport och Aktuellt?* Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Bergman, Lars (1977) *Radionämnden anser. En översikt av nämndens beslut under tiden 1 januari 1971–30 juni 1976 utförd på nämndens uppdrag*. Stockholm: Liber Förlag.
- Bergsten, Erik (1990) *Inte bara tekniskt magasin*. Göteborg: Tre böcker.
- Bertelman, Tomas m.fl. (1977) *Resurserna, samhället och framtiden*. Stockholm: Sekretariatet för framtidsstudier.
- Bird, Elisabeth (1998) "News We Can Use: An Audience Perspective on the Tabloidization of News in the United States". *Javnost. The Public* vol 5 nr 3.
- Bird, Elisabeth S. (1999) "Audience Demands in a Murderous Market: Tabloidization of U.S. Television News". I C. Sparks och J. Tulloch (red.) *Tabloid Tales: global debates over media studies*. Lanham, Md: Rowman & Littlefield.
- Bird, Elisabeth och Robert Dardenne (1988) "Myth, Cronicle, and Story. Exploring the Narrative Qualities of News". I J. Carey, (red.) *Media, Myths, and Narratives. Television and the Press*. Newbury Park: Sage.
- Bjurström, Erling (1998) Tid, social rytm och medier. I B. Schüllerqvist och B. Lilja (red.) *Perspektiv på tiden*. Högskolan i Gävle-Sandviken.
- Bliss, Edward Jr (1991) *And Now the News. The Story of Broadcast Journalism*. New York: Columbia University Press.
- Block, Eva (1976) *Amerikabilden i svensk dagspress 1948–1968*. Lund: Liber Läromedel.
- Boddy, William (1998) "The beginning of American Television". I A. Smith (red.), *Television. An International History*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Bogart, Leo (1958) *The Age of Television. A study of viewing habits and the impact of television on American life*. New York.
- Boken om TV* (1961). Stockholm: Bengt Forsbergs förlag.
- Bolin, Bertil och Olle Svensson (1955) *Svenk television*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Bondebjerg, Ib (1990) "Opbruddet fra monopol-kulturen: en institutions- og programhistorisk analyse af dansk tv". I P. Dahlgren, K. Jensen och S. Kjørup (red.) *Strategier for TV-analyse*. Stockholm: Institutionen för journalistik, medier och kommunikation.
- Bonnevier, Hans (1971) *En veckas TV-nyheter i Norden – en jämförande innehållsanalys*. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Bonnevier, Hans (1976) *Om TV:s utlandsrapportering. Kommentarer till Lindahls och Westerståhls undersökning*. Stockholm: Sveriges Radio.
- Boréus, Kristina (1994) *Högerväg. Nyliberalism och kampen om språket i svensk offentlig debatt 1969–1989*. Stockholm: Tiden.
- Bourdon, Jérôme (2001) "A History of European Television News: From Television to Journalism, and Back?" I K. Renckstorf, D. McQuail och N. Jankowski (red.) *Television News Research: Recent European Approaches and Findings*. The European Journal of Communication Research Monograph, vol 2.
- Brants, Kees (1998) "Who's Afraid of Infotainment?" *European Journal of Communication*, nr 3 vol 13.
- Bresky, Tomas (1978) "På Ekot vill tunga män ha tunga nyheter". I Å. Olsson (red.) *Massmedia som informationshinder*. Stockholm: Liber Förlag.
- Bresky, Tomas, Jan Scherman och Ingemar Schmid (1981) *Med SAF vid rodret. Granskning av en kampanjorganisation*. Stockholm: Liber Förlag.

- Briggs, Asa (1995a) *The Birth of Broadcasting 1896–1927*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Briggs, Asa (1995b) *Sound and vision 1945–1955*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Brunnberg, Kerstin och Göran Elgemyr (red.) (1987) *Dagens Eko: Nyheter i radio under 50 år*. Stockholm: Sveriges Radios Förlag.
- Carlson, John Sunc (1994) *Från television till ökad sändningstid. Memoarer från rekordåren*. Stockholm: Carlsons.
- Carlsson, Anette (1994a) *Sådd och skörd i bonnakanalerna. Hur programansvaret fördelades mellan distrikten i det nya TV2, Sverigekanalerna 1986/87*. Uppsats på påbyggnadskurs i journalistik. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Carlsson, Anette (1994b) "Lockvaror i diverschandeln". I B. Jacobsson (red.) *Från folkbildning till tingel tangel*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Carlsson, Anette, Monika Djerf-Pierre och Lennart Weibull (manuskript) *Lokala nyheter*. Arbetsrapport. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Carlsson, Ulla (1985) *Nyheter och tredje världen*. Lund: Studentlitteratur.
- Carlsson, Ulla (1998) *Frågan om en ny internationell informationsordning*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Carlsson, Ulla och Magnus Anshelm (1991) *MedieSverige 1991*. Göteborg: Nordicom-Sverige.
- Carlsson, Ulla och Magnus Anshelm (1993) *MedieSverige 1993*. Göteborg: Nordicom-Sverige.
- Carlsson, Ulla, Catharina Bucht och Ulrika Facht (1999) *MedieSverige 1999/2000*. Göteborg: Nordicom-Sverige.
- Castells, Manuel (1986) *The Rise of Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Castells, Manuel (2000) "Material for an exploratory theory of the network society". *British Journal of Sociology* nr 1 2000.
- Cederberg, Jörgen och Göran Elgemyr (red.) (1984) *Tala till och tala med. Perspektiv på den svenska radion och televisionen*. Stockholm: Legenda.
- Charley, Mitchell (1948) *News by Radio*. New York: Macmillan.
- Christiansson, Anders (1972) *Ekolyssandet och TV-nyhetstittandet veckorna 13–19 1972*. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Christiansson, Lennart (1996) *Sicket himla liv!* Australia: Len Art & Advertising.
- Clemens, Caroline och Malm, Marie (1994) *TV+Kvalitet=Popularitet*. B-uppsats, JMK, Stockholms universitet.
- Corner, John (1991a) "General Introduction: Television and British Society in the 1950s". I J. Corner (red.) *Popular Television in Britain. Studies in Cultural History*. London: British Film Institute.
- Corner, John (1991b) "Documentary Voices". I J. Corner (red.) *Popular Television in Britain. Studies in Cultural History*. London: British Film Institute.
- Cox, Geoffrey (1995) *Pioneering Television News*. London: John Libbey & Company Ltd.
- Crisell, Andrew (1997) *An Introductory History of British Broadcasting*. London: Routledge.
- Cronholm, Margareta m.fl. (1993) "I allmänhetens tjänst. Ett kvartssekel med publik- och programforskningsavdelningen vid Sveriges Radio". I U. Carlsson och M. Anshelm (red.) *MedieSverige 1993*. Göteborg: Nordicom-Sverige.
- Dahl, Hans Fredrik (1975) *Hallo-hallo!: kringkastningen i Norge 1920–1940*. Oslo: J.W. Cappelens förlag.
- Dahl, Hans Fredrik (1978) *Dette er London. NRK i krig 1940–1945*. Stavanger.
- Dahl, Hans Fredrik (1994) "The Pursuit of Media History". I *Media Culture and Society* nr 4 vol 16.
- Dahl, Hans Fredrik och Henrik G Bastiansen (1999) *Over til Oslo. NRK som monopol 1945–1981*. Oslo: J.W. Cappelens förlag.
- Dahlén, Peter (1999) *Från Vasaloppet till Sportextra. Radiosporten etablering och förgrening 1925–1995*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Dahlén, Peter (manuskript) *Radioreportaget 1925–1995*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Dahlgren, Peter (1995a) "Populär TV-journalistik. Nyheterna och den offentliga diskussionen". *Filmhäftet* nr 3.
- Dahlgren, Peter (1995b) *Television and the Public Sphere*. London: Sage.
- Dahlgren, Peter och Colin Sparks (red.) (1992) *Journalism and Popular Culture*. London: Sage.
- Dansk Mediehistorie 1–3 (1997) Jensen, Klaus Bruhn (red.). Köpenhamn: Samlerens förlag.
- Dayan, Daniel och Elihu Katz (1992) *Media Events. The Live Broadcasting of History*. London: Harvard University Press.
- DeFleur, Melvin och Sandra Ball-Rokeach (1989) *Theories of Mass Communication*. Fifth Edition. New York-London: Longman.
- Djerf, Monika (1986) *Funktioner hos kabel-TV*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Djerf, Monika (1989) *Miljövalet: Mediernas dagordning i valet 1988*. Paper presenterat vid den IX Nordiska Masskommunikationskonferensen i Borgholm, 20–23 augusti 1989.
- Djerf-Pierre, Monika (1996) *Gröna nyheter. Miljöjournalistiken i televisionens nyhetssändningar 1961–1994*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Djerf-Pierre, Monika (2000) "Squaring the Circle: Public service and Commercial News on Swedish Television 1956–1999." *Journalism Studies* nr 2 vol 1.
- Djerf-Pierre, Monika, Anna Bolin, Lina Gabrielsson och Samina Shamsie (2000), *Regionalnyheter 2000. En undersökning av innehållet i SVT:s regionala nyhetssändningar*. JMG, Göteborgs universitet.
- Dymling, Carl Anders (1942) "Radio och propaganda". I *Radiotjänsts årsbok 1941*. Stockholm: Radiotjänst.
- Dymling, Carl Anders (1949) *Under knapphetens kalla stjärna i Tjugofem år med Sveriges Radio*. Falun.
- Eckert, Gerhard (1939) Mikrophon überall. *Nationalsozialistische Rundfunkkorrespondenz* nr 7, 1939.

- Eckert, Gerhard (1941) *Der Rundfunk als Führungsmittel*. Band 1. Heidelberg-Berlin-Magdeburg: Verlag Kurt Vowinkel.
- Edin, Anna (2000) *Den föreställda publiken. Programpolitik, publikbilder och tilltalsformer i svensk public service-television*. Eslöv: Symposion.
- Ehn, Billy, Jonas Frykman och Orvar Löfgren (1993) *Försvenskningen av Sverige: det nationellas förvandlingar*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ekecrantz, Jan (1975) *Staten och informationen*. Lund: Studentlitteratur.
- Ekecrantz, Jan (1998) "Mediernas demimonde". I K. Becker, et al. (red.) *Medierummet*. Stockholm: Carlssons förlag.
- Ekecrantz, Jan och Tom Olsson (1994) *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnufts historia*. Stockholm: Carlssons.
- Ekecrantz, Jan och Tom Olsson (1998) *Journalistikens tid*. JMK Skriftserien 1998:2, JMK, Stockholms universitet.
- Ekecrantz, Jan, Tom Olsson och Kristina Widestedt (red.) (1995) *Nittonhundrafemtiofem: Journalistiken och Folkhemmet*. JMK, Stockholms universitet.
- Ekeflo, Gudrun (1978) "Den enkönade världsbilden." I Å. Olsson (red.) *Massmedia som informationshinder*. Stockholm: Liber förlag.
- Eko-policy (1972). Ekoredaktionen, Sveriges Radio.
- Ekström, Mats (1996) *TV-journalistikens intentioner och publikens reaktioner. En fallstudie av programmet Svart eller vitt*. Högskolan i Örebro.
- Ekström, Mats (1999) TV-tittarna och demokratin, I *Politikens medialisering*. Demokratiutredningens forskarvolym III, SOU 1999:126.
- Elgemyr, Göran (1978) *När radion gjorde beredskapstjänst. Radio-tjänst under krigsåren 1939-1945* (stencil).
- Elgemyr, Göran (1981) *Nyhets-tjänsten i svensk radio 1922-1947*. Rapport. Historiska institutionen, Stockholms universitet.
- Elgemyr, Göran (1984a) Radiotjänst bakom klostermurar. Synen på "politik och samhälle" i programutbudet 1922-1932 (stencil).
- Elgemyr, Göran (1984b) "Radion och det journalistiska oberoendet." I J. Cederberg och G. Elgemyr (red.) *Tala till och tala med. Perspektiv på den svenska radion och televisionen*. Stockholm: Legenda.
- Elgemyr, Göran (1984c) "Radiotjänst och statsmakterna 1925-1957". I J. Cederberg och G. Elgemyr (red.) *Tala till och tala med. Perspektiv på den svenska radion och televisionen*. Stockholm: Legenda.
- Elgemyr, Göran (1984d) "Skall rundradion få parasitera på pressen eller ej?" Relationerna mellan pressen, TT och ljudradion 1922-1970. I J. Cederberg och G. Elgemyr, (red.) *Tala till och tala med. Perspektiv på den svenska radion och televisionen*. Stockholm: Legenda.
- Elgemyr, Göran (1985a) *Förfinad politisk umgängeston. Politik och samhälle i 1930-talets radio* (stencil).
- Elgemyr, Göran (1985b) TT under kriget: Husbondens röst. *Antennen* nr 13 1985.
- Elgemyr, Göran (1986) "För nordiska lyssnare". Radionyheter på danska, norska och finska i andra världskrigets slutskede. *Presshistorisk årsbok* 1986.
- Elgemyr, Göran (1987a) "När Dagens Eko bröt vetorätten." I K. Brunnberg och G. Elgemyr (red.) *Dagens Eko. Nyheter i radio under 50 år*. Stockholm: Sveriges Radios Förlag.
- Elgemyr, Göran (1987b) "Maktkampen kring Dagens Eko" I K. Brunnberg och G. Elgemyr (red.) *Dagens Eko. Nyheter i radio under 50 år*. Stockholm: Sveriges Radios Förlag.
- Elgemyr, Göran (1987c) "Får jag be om en kommentar?" I K. Brunnberg och G. Elgemyr (red.) *Dagens Eko. Nyheter i radio under 50 år*. Stockholm: Sveriges Radios Förlag.
- Elgemyr, Göran (1993) "Tyska påtryckningar på Radiotjänst 1940." *Presshistorisk årsbok* 1993.
- Elgemyr, Göran (1997) *Radion i strama tyglar. Om Radiotjänstens tillblivelse, teknik och ekonomi 1922-1957*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna. TV, radio och dagspress i allmänhetens ögon*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Engblom, Lars-Åke (1998) *Radio- och TV-folket. Rekryteringen av programmedarbetare till radion och televisionen i Sverige 1925-1995*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Engblom, Lars-Åke (manuskript) "Professionaliseringen av journalistiken." I A. Lindblom-Hultén (red.) *Svenska Journalistförbundet 100 år* (arbetstitel). Stockholm: Svenska Journalistförbundet.
- Ergert, Viktor (1974) *50 Jahre Rundfunk in Österreich*. Band I 1924-1945. Wien: Residenz Verlag.
- Eriksson, Leif och Erik Lindfeldt (1996) *Nyhetsradio. En handbok som hörs*. Stockholm: Sveriges Radios Förlag.
- Eriksson, Lina och Caroline Gustavsson (1992) *Regionala TV-nyheter. "Smålandsnytt" & Publiken*. Rapport. Högskolan i Jönköping.
- Esaiasson, Peter (1990) *Svenska valkampanjer 1866-1988*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Esaiasson, Peter och Nicklas Håkansson (manuskript) *Valrörelseprogram i svensk TV 1956-1995* (arbetstitel). Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Expressens temabilaga Natten som skakade Sverige. 28/12 1996.
- Fagerstedt, Otto och Sverker Sörlin (1987) *Framtidsvittnet. Ludvig Nordström och drömmen om Sverige*. Stockholm: Carlsson.
- Falu Rundradio fem år (1929) Falun: Falu Rundradio.
- von Feilitzen, Cecilia (1997) *Publik- och publikundersökningar: 1940-talet*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige (stencil).
- von Feilitzen, Cecilia (1999) *Radions publik 1925-1965*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige (stencil).
- Fichtelius, Erik (1987) "Husbondens röst eller det fria ordets riddare?" I K. Brunnberg och G. Elgemyr (red.) *Dagens Eko. Nyheter i radio under 50 år*. Stockholm: Sveriges Radios förlag.
- Fichtelius, Erik (1997) *Nyhetsjournalistik. Tio gyllene regler*. Stockholm: Utbildningsradion.

- Fidler, Roger (1997) *Mediamorphosis*. Thousand Oaks, Ca: Pine Forge Press.
- Findahl, Olle (1971) *Bildsättningens effekt på minnet och upplevelsen av ett nyhetsprogram*. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Findahl, Olle (1990) "Etermedierna och informationsklyftorna." I B. Höijer och L. Nowak *I publikens intresse*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Fiske, John (1992) "Popularity and the Politics of Information." I P. Dahlgren och C. Sparks (red.) *Journalism and Popular Culture*. London: Sage.
- Flodin, Bertil (1980) *Radio Malmöhus och snöstormen*. Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.
- Fogelström, Camilla och Josefine Sternvik (1996) *Mord i media. En jämförande studie av kriminaljournalistik i dagspressen och radion under 1900-talet*. Fördjupningsarbete i medie- och kommunikationsvetenskap. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Forsén, Olof (1946) Världshistoria och vardagsliv. Aktualitetsavdelningens säsongsplaner presenteras. *Röster i Radio* nr 40, 1946.
- Forsén, Olof (1966) *Idyll och aktuellt*. Olof Forsén berättar radiominnen. Stockholm: Sveriges Radios förlag.
- Forsman, Michael (2000) *Från klubbrum till medielabyrint*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Framtidens radio och tv, Sveriges Radios yttrande över 1960 års radioutrednings betänkande. Stockholm 1965.
- Franzén, Nils-Olof (1991) *Radiominnen. Minnen och hågkomster*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Franzén, Nils-Olof *Radio Göteborg våren-sommaren 1982. Del 1-3*. Sveriges Radios dokumentarkiv.
- Fred. Radiodokument om krigsslutet (1946) Radiobiblioteket nr 9. Stockholm: Radiotjänst.
- Frenander, Anders (1998) *Debattens vägar: om politisk-ideologiska frågor i efterkrigstidens svenska kulturdebatt*. Institutionen för idé- och lärdomshistoria, Göteborgs universitet.
- Frihet och ansvar i radio och television. Remissyttrande från Sveriges Radio. Stockholm 1966.
- Fritzsche, Hans (1938) Die Grenzen des Rundfunksnachrichtendienstes. I K. Wagenführ (Hrsg) *Jahrbuch Welt-Rundfunk 1937/38*. Heidelberg-Berlin: Verlag Kurt Vowinckel.
- Funcke, Nils (1998) *Tryckfriheten under tryck*. Stockholm: Carlssons.
- Furhammar, Leif (1991) *Filmen i Sverige: en historia i tio kapitel*. Höganäs: Wiken i samarbete med Filminstitutet.
- Furhammar, Leif (1995) *Med TV i verkligheten. Sveriges Television och de dokumentära genrerna*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Furhoff, Lars (1961) *Pressens förräderi*. Stockholm, Bonnier.
- Furhoff, Lars (1970) "Att mäta objektivitet." *Statsvetenskaplig Tidskrift* nr 2, 1970.
- Furhoff, Lars (1972) *Föreläsningar i masskommunikation*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Först i etern (1995). *Boden rundradio – föregångare i Sverige*. Stockholm 1995.
- Gahlin, Anders (1980) *Hur hörde vi? – publikåret 79/80*. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Gahlin, Anders, Leni Filipsson och Ingegerd Rydin (1987) *TV-tittandet säsongen 1986/87*. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Gherse, Marina (2000) *Sensationella berättelser. En studie av nyheter från Angola 1987 och om prinsessan Diana 1997 i dagstidningar, radio och TV*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Gilder, George (1994) *Life After Television*. New York/London: W.W. Norton.
- Gilljam, Mikael (1988) *Svenska folket och löntagarfonderna*. Lund: Studentlitteratur.
- Ginsburg, Manne och Henrik Hahr (1948) *Vår radio och andras*. Stockholm: Ljus förlag.
- Golding, Peter och Philip Elliott (1979) *Making the News*. London: Longman.
- Graf, Heike (1997) *Fernsehen als gemeinschaftsstiftende Instanz? Fernsehen und Alltag in den Anfangsjahren von Sveriges Radio*. Berlin: Institut für Skandinavistik, Humboldt Universität.
- Grahn, Lars, Bengt Nerman och Sverker Tirén (1976) *Programarbetarens dilemma: en studie i Sveriges Radios samhällsprogram : undersökning av opartiskhets- och saktlighetsfrågor i radio- och tv-program utförd på uppdrag av 1974 års radioutredning*. (Ds U 1976:12).
- Gripsrud, Jostein (1999) "Tabloidization, Popular Journalism, and Democracy". I C. Sparks och J. Tulloch (red.) *Tabloid Tales: Global Debates Over Media Studies*. Lanham, Md: Rowman & Littlefield.
- Gustafsson, Johanna och Erika Sandberg (1997) *Radioreportage. En studie av radioreportagens utveckling mellan 1933 och 1953*. Fördjupningsarbete i medie- och kommunikationsvetenskap. Institutionen för journalistik och masskommunikation.
- Gustafsson, Karl Erik (1987) *Televisioner – en studie i branschutveckling*. Stockholm.
- Gustafsson Karl Erik och Lennart Weibull (1992) *Mått på medier*. Lund: Studentlitteratur.
- Hadamovsky, Eugen (1933) *Propaganda und nationale Macht*. Oldenburg.
- Hadenius, Stig (1971) *Nyheter från TT. Studier i 50 års nyhetsförmedling*. Stockholm: Bonniers.
- Hadenius, Stig (1997) *Svensk politik under 1900-talet*. Stockholm: Tidens förlag.
- Hadenius, Stig (1998) *Kampen om monopolet*. Stockholm: Prisma.
- Hadenius, Stig, Lowe Hedman och Kjell Nowak (1996) *Estonia i nyheterna*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Hadenius, Stig och Lennart Nilsson (1991) *Offentliga sektorn, journalisterna och allmänheten*. Stockholm: Svensk Information.
- Hadenius, Stig och Elisabeth Stúr (1992) *Hopp och fruktan. Om prognoser i några svenska medier under Irakkonflikten*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Hadenius, Stig och Lennart Weibull (1973) *Press radio TV. En bok om massmedier i dagens samhälle*. Stockholm: Aldus.

- Hadenius, Stig och Lennart Weibull (1978) *Massmedier. En bok om press radio TV*. Andra omarbetade upplagan. Stockholm: BonnierFakta.
- Hadenius, Stig och Lennart Weibull (1992) *Trossen – bilden av ett servicehus i massmedier och opinion*. Stockholm: Svensk Informations Mediecenter.
- Hadenius, Stig och Lennart Weibull (1993) *Massmedier. En bok om press radio TV*. Femte omarbetade upplagan. Stockholm: Bonnier Alba.
- Hadenius, Stig och Lennart Weibull (1999) *Massmedier. Press, Radio & TV i förvandling*. Stockholm: Bonniers.
- Hahr, Henrik (1961) "Sveriges Radios publiceringsregler". I *Sveriges Radios årsbok 1961*.
- Hallin, Daniel C. (1992) "Sound Bite News: Television Coverage of Elections, 1968–1988". *Journal of Communication* 42(2) 1992.
- Hallingberg, Gunnar (1999) *Stockholm – Motala. Radion i Sverige från 20-tal till 50-tal*. Stockholm: Atlantis.
- Hallingberg, Gunnar (2000) *Tidens tusende tungor. Radion i Sverige från 50-tal till 90-tal*. Stockholm: Atlantis.
- Hamberg, Per Martin (1961) "Progambesvär i hugkom-melse." I *Boken om TV*. Halmstad: Bengt Forsbergs förlag.
- Hamberg, Per Martin (1969) "Nyhetsredaktion för fem kanaler". I *Sveriges Radio inför 1970-talet*. Stockholm: Sveriges Radio Informerar nr 7.
- Hamp, Christer (1984) *Radio Nord som politisk fråga*. Historiska institutionen, Stockholms universitet.
- Hanson, Håkan (1968) *Anders Persson har vrickat foten. En debattbok om bygdejournalistik och returinformation i pressen*. Stockholm: Prisma.
- Hansson, Oloph (1971) "TV 2's Approach to the News." Anförande vid International Broadcast Institute's symposium på Lidingö den 4 maj 1971. I *Nyhetsverk-samheten inom Sveriges Radio*. Stockholm: Sveriges Radio.
- Hansson, Oloph (1996) *Rapport 1970 och 1996*. Stockholm (stencil).
- Hansson, Oloph (1998) *Intresset ljuger aldrig. Strider om makten i och över Sveriges Radio*. Stockholm: Ekerlids förlag.
- Harrison, Jackie (2000) *Terrestrial TV news in Britain. The culture of production*. Manchester: Manchester University Press.
- Haucke, Michael (1968) *Piratsensender auf See. Eine völkerrechtliche Studie über periphere Rundfunksender an Bord von Schiffen oder auf künstlichen Inseln im offenen Meer*. München: C.H. Beck.
- Hederberg, Hans (1969) *Press på villovägar: dokument och förslag*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Hedlund, Ragnar (1969) *Så drabbar oss reklamen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Hedman, Lowe och P.G. Holmlöv (1986) *Kabel-TV i Sverige*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Helén, Gunnar (1950) *Röst i radion*. Stockholm: Bonniers.
- Helén, Gunnar (1991) *Alltför många jag. Memoarer*. Stockholm: Bonniers.
- Helland, Knut (1993) *Public service and commercial news*. Report No 18, Department of Media Studies, University of Bergen.
- Hellmark, Christer, Bernt Lindberg och Nilsson, Karl-Ola (1969) *Ni har väl läst tidningen idag? En kritisk analys av nyhetsförmedlingens innehåll och syften*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Hellström, Jan Arvid (1979) *Samfund och radio. Återspe-gling kontra medieanpassning i fråga om den kristna programverksamheten i Sverige fram t o m omorganisatio-nen 1951/52*. Stockholm.
- Henningsson, Ronney (1971) *Några ord ur TV-Nytt den 19.10.1970*. Sveriges Radios publik- och programforsk-ning.
- Henningsson, Ronney (1973) *Svenska folkets inställning till bl.a. sexuella inslag i tv*. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Hermansson, Jan (1996) "På plats för Sveriges Television." I *Hela Sveriges Television. Verksamhetsberättelse och årsredovisning för Sveriges Television 1995*. Stockholm: Sveriges Television.
- Hernes, Gudmund (1978) "Det media-vridde samfunn". I G. Hernes (red.) *Forhandlings-ökonomi og blandadmi-nistrasjon*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Hillve, Peter och Lennart Weibull (1996) *Estonia-katastrofen, massmedierna och allmänheten – Resultat från intervjuundersökningen*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Hilmes, Michele (1997) *Radio Voices. American Broadcas-ting 1922–1952*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Himmelstrand, Ulf (1969) *Världen, Nigeria och Biafra: sanningen som kom bort*. Stockholm: Aldus/Bonnier
- Himmelstrand, Ulf (1972) *Objektivitet i nyhetsförmedlingen*. Stockholm : Utrikespolitiska institutet/Rabén & Sjögren.
- Hjarvard, Stig (1995) *Internationale TV-nyheter*. Århus: Akademisk förlag.
- Hjarvard, Stig (1999a) *Nærhedens Nyheder*; Paper presented at the 14th Nordic Media and Communica-tion Conference in Kungälv, August 14–17 1999.
- Hjarvard, Stig (1999b) *TV-nyheder i konkurrence*. Köpen-hamn: Samfundslitteratur.
- Hjelte, Roland (1984) "Kritik undanbedes." I J. Cederberg och G. Elgemyr (red.) *Tala till och tala med. Perspektiv på den svenska radion och televisionen*. Stockholm: Legenda.
- Hjelte, Roland, Lars Krantz och Carl Torell (1968) *Tre ser på TV*. Stockholm: Zindermans förlag.
- Holm, Birgitta (1998) *Sara i liv och text*. Stockholm: Bonniers.
- Holmberg, Erik (1968) *Frihet och ansvar i tryck och radio*. Stockholm: Liber/Publica.
- Holmberg, Nils (1962) *Randanteckningar och några kompletteringar till Gustaf Reuterswårds "berättelse"*. (Sveriges Radios dokumentarkiv, Handlingar rörande Rundradions i Sverige historia /SRF DO, A04 F6 AB:2/).
- Holmberg, Sören och Kent Asp (1984) *Kampen om kärnkraften*. Stockholm: Liber/Publica.
- Holmberg, Sören och Olof Petersson (1980) *Inom felmarginalen*. Stockholm: Liber/Publica.
- Holmberg, Sören och Lennart Weibull (2000) *Det nya*

- samhället. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmbäck, Bure (1974) "*Frihet och ansvar*". En analys av de grundläggande bestämmelserna för Sveriges Radios programverksamhet. Stockholm: Sveriges Radio.
- Hugo, Yngve (1934) "Förströelse – bildning – aktualitet", *Röster om radio. Intryck och erfarenheter av tio års svensk rundradio*. Stockholm: Radiotjänst.
- Hugo, Yngve (1935) "Radion och politiken." *Röster i Radio* nr 46, 1935.
- Hugo, Yngve (1942) "Krigstiden avspeglar sig i radioprogrammet." *Radiotjänsts årsbok 1941*.
- Hugo, Yngve (1942) *Man ur huse: en bok om hembygdens frivilliga försvarare*. Stockholm: Centralkommittén för det frivilliga försvarsarbetet.
- Hultén, Olof (1979) *Rundradions organisation i Sverige 1922–24. Argument för och emot monopol*. Proseminariuppsats i idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet.
- Hultgren, Sten (1990) *Gallup i Sverige*. Stockholm: Tiden.
- Hur lokal är den lokala radion? En studie av det lokala radioutbudet i Malmö, Karlstad och Luleå* (1999). Stockholm: Granskningsnämnden för radio och TV.
- Hvitfelt, Håkan och Karin Mattsson (1992) *Gulfkriget – ett mediedrama i två akter. En analys av rapporteringen i svenska nyhetsmedier*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Hyland, Lennart (1992) "Lennart Hyland". I P. Meyer (red.) *Ljudkonst: en bok om radion som skapande medium*. Stockholm: Proprius/Dramatiska Institutet.
- Håkansson, Nicklas (1999) *Valretorik. Om politiskt språk i partipropaganda*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Hänström, Lars (1997) *Lär mig att mäta tiden. Dagens dikt 1955–1989*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Höijer, Birgitta (1998) *Det hörde vi allihop! Etermedierna och publiken under 1900-talet*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Höijer, Birgitta och Lilian Nowak (red.) (1990) *I publikens intresse. Om radio och tv i människors liv*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Hört och sett. Radio och television 1925–1974* (1974). Stockholm: Sveriges Radio.
- Informationskonferens om radio och television* på Foresta 13–14 okt. 1958 (Sveriges Radios dokumentarkiv).
- Inglis, Andrew F. (1999) *Behind the Tube. A History of Broadcasting Technology and Business*. Boston/London: Focal Press.
- Ingmar, Gunilla (1973) *Monopol på nyheter*. Uppsala: Scandinavian University Books.
- Isberg, Marianne (1971) *Sydnött 16.11 1970–30.4 1971*. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Ivre, Ivar (1959) "TV och riksdagen". I *Sveriges Radios årsbok 1959–1960*.
- Ivre, Ivar (1969) *Tvivelrutan*. Stockholm: Norstedts.
- Jamison, Andrew et al. (1990) *The Making of the New Environmental Consciousness*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Jerrin, Sven (1944) *På min våglängd*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Jerstedt, Sven (1976) "Journalist av en slump". I *Vi som var med. 23 journalistveteraner berättar*. Stockholm: Gidlunds.
- Johannesson, Kurt (1992) "Kriget som en saga". I R. Nordlund, (red.) *Svenskarna, medierna och Gulfkriget*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Jolin, Christoffer (1973) *Vänsterutdrifningen: Hot mot demokratin i Sverige*. Malmö: Vox.
- Jonsson, Åke (1982) *Den omsorgsfulla ordmålaren: studier i Sven Jerrings radiospråk mot bakgrund av radions allmänna syn på språket under de första decennierna*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Jönsson, Anna Maria (2000) *Radio och TV i allmänhetens tjänst? Allmänhetens syn på public service-verksamheten*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Kabel-TV i Kiruna* (1975). Rapport från utvärderingen av försök med lokala kabel-TV-sändningar (Ds U 1975:78).
- Kaijser, Eva m.fl. (1996) *Boken om Radio Q: ett kvinnligt radioäventyr*. Stockholm.
- Karén, Fredric (1999) *Piratdrottningen: boken om Britt Wadner och Radio Syd*. Lund: Boström.
- Kjellmor, Staffan (1981) *Lyssnandet under tre år – en jämförelse mellan 1978/79, 1979/80 och 1980/81*. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Kjellmor, Staffan, Britt Rudén och Iréne Billing (1971) *Konsekvenser av tvåkanalsystemet*. Tvåkanalstudien Rapport nr 3. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Kleberg, Madeleine (1975a) *Lokalradioförsöket 1973. Delrapport 6: Samhällsfrågors betydelse för människor samt lokalradiolyssnande och tidningsläsning*. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Kleberg, Madeleine (1975b) *Lokalradioförsöket 1973. Delrapport 1: Undersökningens uppläggning*. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Kleberg, Madeleine (1998) "Radikal kvinnosyn i TV:s hem- och familjeprogram. Ingrid Samuelssons insatser åren runt 1960". *Presshistorisk årsbok 1998*.
- Kleberg, Madeleine (1999) *Skörsam kvinnosyn: hem- och familjereportage i svensk TV åren 1956–1969*. Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet.
- Kommunikatorstudien. Tvåkanalsystemet och producenterna – erfarenheter och uppfattningar* (1974). Stockholm: Sveriges Radio.
- Kotchack, Jan (1993) "Ett åsidosättande av en lagbunden ordning". *Radio Nord och den mediepolitiska debatten i Sverige 1961–62*. Uppsats. JMK, Stockholms universitet.
- Kotschack, Jack (1963) *Radio Nord kommer tillbaka*. Stockholm.
- von Krogh, Torbjörn och Claus Nowotny (1981) *Varför fick vi inget veta. En studie av hur pressen missade BT-Kemi och Viggen*. Stockholm: Tiden.
- Küng-Shankleman, Lucy (2000) *Inside the BBC and CNN. Managing media organisations*. London: Routledge.
- Lagergren, Fredrika (1999) *På andra sidan välfärdsstaten: en studie i politiska idéers betydelse*. Eslöv: Symposion.
- Larsson, Janerik (red.) (1990) *Fri radio i Sverige*. Rapport.

- Stockholm: Näringslivets Media Institut.
- Larsson, Larsåke och Stig-Arne Nohrstedt (1996) *"Det ser verkligen illa ut..."*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Larsson, Sören m.fl. (1998) *Allt hände i Aktuellt*. Stockholm: Sveriges Radios förlag/Sveriges Television.
- Lerg, Winfried (1980) *Rundfunkpolitik in der Weimarer Republik*. Rundfunk in Deutschland. Bd 1. Frankfurt/Main: DTV.
- Lindahl, Rutger (1986) *Nyheten om mordet på Olof Palme*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Lindal, Kurt (1998) *Själv censur i stövelns skugga. Den svenska radions roll och hållning under andra världskriget*. Stockholm: Carlssons.
- Lindblad, Ingemar (1970) *Etermediernas värld*. Stockholm: Bonniers.
- Ljudradion i förvandling (1974) Dokumentation av SR/PUB:s debattforum onsdagen den 8 maj 1974. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Lokalradion 5 år (1982). Stockholm: Sveriges Lokalfunk AB.
- Ludes, Peter (1994) "Vom neuen Stichwortgeber zum überforderten Welterklärer und Synchron-Regisseur: Nachrichtensendungen." I P. Ludes et al. (red.) *Informations- und Dokumentarsendungen*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Lund, Erik (1975) Nyhedsstrukturer og redaktionsprocesser i TVA 1964–1974. I R. Skovmand (red.), *DR 50*. Köpenhamn: Danmarks radio.
- Lundevall, Karl Erik (1969) Organisation för inre konkurrens. I *Sveriges Radio inför 1970-talet*. Sveriges Radio Informerar nr 7. Stockholm: Sveriges Radio.
- Lundgren, Claes, Jan Strid och Lennart Weibull (1977) *Samhällsdebatt i TV. En fallstudie på Kvällsöppet 1971–1977*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Lunell-Fallenius, Peder (1998) *Radiohuset. Ett bygge med förhinder*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Lyttinen, Eino (1997) Rundradiobolaget i Finland grundas: verksamheten fram till vinterkriget. I *Rundradion 1926–1996. Rundradions historia i Finland*. Helsingfors: Rundradion AB/Yleisradio Oy.
- Löfgren, Monica (1989) *Två statsråds fall i pressen*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Löfgren, Orvar (1990), "Medierna i nationsbygget. Hur press, radio och tv gjorde Sverige svenskt." I U. Hannerz, (red.), *Medier och Kulturer*. Stockholm: Carlssons.
- Löjdqvist, Jan (1972) *Radionämndens beslut 1.7.67–31.12.70. En innehållsanalys*. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Lönnroth, Lars och Herbert Söderström (1964) *Skjutjärn*. Stockholm, Verdandi/Prisma.
- Löwander, Birgitta (1974) *Utvärdering av den regionala nyhetsverksamheten. Del 1: Medarbetarnas synpunkter*. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- MacDonald, Myra (1998) "Personalization in Current Affairs Journalism". *Javnost. The Public vol 5* nr 3.
- Madsén, Lars (1961) "Carl Anders Dymling in memoriam". *Antennen* juli 1961.
- Malmström, Torsten och Lennart Weibull (1997) *Snöstormen den 17 november 1995*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Marling, Eva (1998) *Nyhetsjournalistik i TV – en handbok*. Nora: Nya Doxa.
- Martin, Alf (1980) *Och bomberna de föll*. Stockholm: Askild & Känekull.
- Martin, Alf (1986) *London. Minnen i urval*. Stockholm: Legenda.
- McManus, John H. (1994) *Market Driven Journalism. Let the citizen beware?* Thousand Oaks/London/New Delhi: Sage.
- van Mechelen, Denis (1998) *Forty Years of Politics on the Box: Programme Output and Viewing Trends in Britain since 1957*. Paper prepared for the Media History Conference, University of Westminster, London, July 8–10, 1998.
- Mitteilungen der Reichs-Rundfunkgesellschaft* (1936). Berlin, Die Reichs-Rundfunkgesellschaft.
- Modig, Jan-Orto (1992) *Redaktörer och direktörer. Massmediala minnen*. Stockholm: Norstedts.
- Mral, Brigitte (1996) "Den nya kvinnan" Alva Myrdal och medierna på 30-talet. I E. Åsard (red.) *Makten, medierna och myterna. Socialdemokratiska ledare från Branting till Carlsson*. Stockholm: Carlssons.
- Nerman, Bengt (1962) *Demokratins kultursyn*. Stockholm: Bonniers.
- Nerman, Bengt (1982) *Om erfarenheten. En studie i skapandets villkor*. Stockholm: Bonniers.
- Nerman, Bengt (2000) "Massmediernas blindas fläck". *Publicistklubbens årsbok 2000*.
- Nilsson, Carina och Bengt Nordström (1979) *Lokalradions publik. September 1978*. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Nilsson, Lennart (2000) "Välfärd i obalans." I S. Holmberg, och L. Weibull, (red.) *Det nya samhället*. Göteborg: SOM-institutet.
- Nohrstedt, Stig Arne (1992) "Utanför poolerna. Svenska korrespondenters erfarenhet av nyhetsrapportering från kriget vid Persiska viken". I R. Nordlund (red.) *Svenskarna, medierna och Gulfkriget*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Nordberg, Karin (1992) *Från Farbror Sven till Tant Ellen. Kvinnoröster och kvinnoperspektiv i svensk radio 1925–1992*. SR-koncernens jämställdhetskommitté. Stockholm: Sveriges Utbildningsradio AB.
- Nordberg, Karin (1995a) *Centrum och periferi i tidig svensk radiohistoria*. Lychnos.
- Nordberg, Karin (1995b) "Från byklubbar till radiodistrikt. En västerbottens radiohistoria 1923–1961." *Tidskriften Västerbotten* 1995:1.
- Nordberg, Karin (1998) *Folkhemmets röst. Radion som folkbildare 1925–1950*. Stockholm/Stehag: Symposium.
- Nordisk familjebok* (1911) Uppslagsordet Kommuniké.

- Nordisk radio och television via satellit (NU 1977:7).
 Nordisk radio och television via satellit: remissammanställning (NU 1977:36).
- Nordmark, Dag (1999) *Finrummet och lekstugan. Kultur och underhållningsprogram i svensk radio och TV*. Stockholm: Prisma.
- Nordström, Bengt (1975a) *Nyheter i tv under tvåkanaltiden. Organisation, policy, pluralism*. Tvåkanalutredningens rapport nr 2:3. Stockholm: Sveriges Radio.
- Nordström, Bengt (1975b) *Radionämndens beslut 1971-1973*. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Nordström, Bengt (1984) *Lokalradions publik sex år efter starten*. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Nordström, Bengt (1990) "Generationers radiolyssnande". I B. Höijer och L. Nowak (red.) *I publikens intresse*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Nordström, Bengt och Stig Thorén (1972) *Studier kring nyhetsutbudet i Sveriges Radio. Delstudie IV. Aktuellt, Rapports och Dagens Ekos innehållsliga profilering veckorna 41-45 1972*. Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Nordström, Gert Z. (1992) "Krigsutbrottet och de svenska massmediebilderna". I R. Nordlund (red.) *Svenskarna, medierna och Gulfkriget*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Nowak, Lilian (1975) *Väljer man bort informativa program?* Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Nycop, Carl Adam (1986) Historiskt perspektiv på sporten i spalterna. *Presshistorisk årsbok*.
Nyhetsverksamheten inom Sveriges Radio. Betänkande avgivet av Sveriges Radios nyhetsutredning (1971). Stockholm: Sveriges Radios förlag.
- Nylund, Mats (2000) *Isensatt interaktion. Strukturer och strategier i politiska mediesamtal*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Nyrén, Jonas (1993) *Ångrepp på person – radionämnden i presstetisk belysning*. Uppsats, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Några fakta om radio- & tv-publiken* (1980) Stockholm: Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Orup, Marianne (1984) *Olof Forsén – folklorist och radioman*. Proseminariuppsats. Etnologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Palin, Gunnar (1986) *Rapport*. Stockholm: Bonnier.
- Palm, Gunnar (1994) *Vågornas frihet. Från Radio Syd till Radio City*. Stockholm: Timbro.
- Palm, Göran (1966) *En orättvis betraktelse*. Stockholm: P.A. Norstedts förlag.
- Palm, Göran (1968) *Indoktrineringen i Sverige*. Stockholm: Pan/Norstedts.
- Perrolf, Bertil (1993) *Sidor till kaffet. Minnen från femtiofem radioår*. Stockholm: Sveriges Radios förlag.
- Persson, Per (1959) "... och mer om detta i Dagens Eko". *Sveriges Radios årsbok 1959/1960*.
- Persson, Per (1987) "Från Ställdalenkatastrofen till Hammarskjölds död." I K. Brunnberg och G. Elgemyr (red.) *Dagens Eko. Nyheter i radio under 50 år*. Stockholm: Sveriges Radios förlag.
- Petersson, Olof och Ingrid Carlberg (1990) *Makten över tanken*. Stockholm: Carlssons.
- Ploman, Edward W. (1972) *Från kassett till satellit – morgondagens TV*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Postman, Neil (1986) *Underhållning till döds*. Stockholm: Prisma.
- Privat lokalradio* (1992). Ds 1992:22.
- Programmen i tvåkanalsystemet* (1975). Tvåkanalutredningens rapport nr 3. Stockholm: Sveriges Radio.
- Promemoria över åtgärder mot illegala rundradiostationer*. 12/9 1961. Telearkivet.
- Queckfeldt, Eva (1981) "Vietnam". *Tre svenska tidnigars syn på Vietnamfrågan 1963-1968*. Lund: C.W.K. Gleerup.
- Radio och TV i dag, i morgon* (1966) Anföranden av Olof Palme, Lars Ulvenstam och Torsten Eliasson vid ABF:s kulturkonferens den 18 april 1966. Stockholm: Socialdemokraterna.
- Radionämnden. Breddad granskning och ny organisation* (1974). DsU 1974:7.
- Radiotjänst. En bok om programmet och lyssnarna*. (5-årsboken). Stockholm 1929.
- Rahbek, Per (2001) *Återupptäckten av provinsen. Om förutsättningar för regional och lokal radio från 1920-tal till 1970-tal*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Redogörelse för Nodiska rådets session i Helsingfors 1962*. K. Majsts skrivelse nr 166, 1962.
- Rée, Knud (1940) "Hvorledes det hele begyndte." I A. Breidahl och K. Rée (red.): *Danmarks Radio – Den danske statsradiofoni gennem 15 aar*. Köpenhamn: Chr Erichsen Forlag.
- Regeringens proposition 1977/78:91, *Radio & TV 1978-86*.
 Regeringens proposition 1990/91:149, *Om radio och TV-frågor*.
- Regeringens proposition 1992/93:70, *Privat lokalradio*.
Regional utveckling 1970-1975 (1969) Förslag avgivet av 1968 års distriktsutredning inom Sveriges Radio 1969. Stockholm: Sveriges Radio.
- Reimer, Bo (manuskript) TV-sporten i Sverige. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Reuterswärd, Gustaf (1948) "Radiotjänst och pressen." I *Svenska tidningsutgivareföreningen 50 år*. Stockholm. Riksdagsprotokoll, Andra kammaren 1959 25:26,27 och 30:14.
- Riksdagsprotokoll, Första kammaren 1962: 73.
- Roe, Keith (2001) "One Planet? – One News? A Comparison of News Coverage by CNN and BBC World TV". I K. Renckstorf, D. McQuail och N. Jankowski (red.) *Television News Research: Recent European Approaches and Findings*. The European Journal of Communication Research Monograph, vol. 2.
- Roe, Keith och Lennart Weibull (1989) *Vad gör kabel-TV i Sverige?* Lund: Studentlitteratur.
- Rosén, Birgitta och Ingrid Olsson (1971) *Nyhetsprogrammen i ljudradion*. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Rosengren, Karl Erik (1977) "Värderade nyheter". *Statsvetenskaplig Tidskrift* nr 3, 1977.

- Rosengren, Karl Erik (1990) *Quality in Programming: Views from the North*. Rapport nr 26. Department of Sociology, University of Lund.
- Rydbeck, Olof (1990) *I maktens närhet. Diplomat, Radiochef, FN-tjänsteman*. Stockholm: Bonniers.
- Röhl, Wilhelm (1979) *Centralredaktionen 1972–78. Några dokumentariska anteckningar*. Stockholm: Sveriges Radio.
- Röster i Radio (1945). Stockholm: Radiotjänst.
- Röster om radio (1934) Kring högtalare och mikrofon. Stockholm: Radiotjänst.
- Salokangas, Raimo (1997) "Finlands rundradio i ett föränderligt samhälle 1949–1996." I *Rundradion 1926–1996. Rundradions historia i Finland*. Helsingfors: Rundradion AB/Yleisradio Oy.
- Samuelsson, Ingrid (1960) "Konsumentupplysning och reklam". I *Sveriges Radios årsbok 1960*.
- Scannell, Paddy and David Cardiff (1991) *A Social History of British Broadcasting. Vol 1 1922–1939*. Oxford: Blackwell.
- Schein, Harry (1972) *Inför en ny mediapolitik: kabeltelevision – bildskval eller kommunikation*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Scherman, Jan (1994) "När marknaden kom till media". I Bertil Jacobsson (red.) *Från folkbildning till tingeltangel*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Schlesinger, Phillip (1978) *Putting 'reality' together. BBC News*. London: Constable.
- Schudson, Michael (1978) *Discovering the News*. Basic Books.
- Schudson, Michael (1995) *The Power of News*. London: Harvard University Press.
- Schulman, Jannecke (1972a) *Halvsju och Kvällsöppet. En jämförande studie*. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Schulman, Jannecke (1972b) Radiopubliken. I *Radio-TV möter publiken. En bok från Publik- och programforskningsavdelningen vid Sveriges Radio*. Stockholm: Sveriges Radios förlag.
- Schulman, Jannecke (1973) *Tv:s publik hösten 1972*. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Schulman, Jannecke och Gunilla Wigren (1979) *Morgonomläggningen i radio – synpunkter och reaktioner*. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Schyller, Ingela (1996) *Radio- och tv-utbudet 1925–1994*. Arbetsrapport nr 1. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Severinsson, Ronny (1987) *Den nya medieframtiden – TV via satellit och kabel*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Sjödén, Rune (1962) *Sveriges första TV-val*. Stockholm.
- Sjödén, Rune (1967) *Etermediernas publik. En analys av Sveriges Radios publikundersökningar 1943–1966*. Stockholm: Sveriges Radios förlag.
- Sjodin, Linda och Malin Dal (1999) *Nyheter dygnet runt – en studie av SVT24 i relation till BBC World, CNN och Euronews*. Uppsats i medie- och kommunikationsvetenskap, Högskolan i Gävle.
- Sjögren, Olle (1997) *Den goda underhållningen. Nöjesgenrer och artister i Sveriges radio och TV 1945–1995*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Sjölund, Birgitta (1983) *Carl Anders Dymling. En bibliografi*. Specialarbete vid Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås.
- Small, William (1970) *To Kill a Messengers. Television News and the Real World*. New York: Hastings House.
- Smith, Anthony (red.) (1974) *British Broadcasting*. Newton Abbot, David and Charles.
- Smith, Anthony (1998) "Television as a Public Institution". I A. Smith (red.) *Television. An International History*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- SOU 1935:10 *Utredning och förslag angående rundradion i Sverige avgivna av inom kommunikationsdepartementet tillkallade utredningsmän*.
- SOU 1946:1 *Betänkande angående rundradion i Sverige*.
- SOU 1954:32 *Televisionen i Sverige*.
- SOU 1962:27 *Radions juridiska ansvar*. Förslag till lag om ansvarighet för innehållet i rundradiosändningar m.m. Betänkande av särskilt tillkallad utredningsman.
- SOU 1964:54 *Konsumentupplysning i televisionen*.
- SOU 1965:20 *Radions och televisionens framtid i Sverige*. I Bakgrund och förutsättningar. Programfrågor. Organisations- och finansieringsfrågor.
- SOU 1965:58 *Radioansvarighetslag*. Betänkande av särskilt tillkallad utredningsman.
- SOU 1969:48 *Vidgad samhällsinformation*. Betänkande avgivet av Informationsutredningen.
- SOU 1973:8 *Radio i utveckling*. Betänkande avgivet av 1969 års Radioutredning.
- SOU 1975:78 *Pressens funktioner i samhället*. En forskningsrapport till 1972 års pressutredning.
- SOU 1975:79 *Statlig presspolitik*. Betänkande av 1972 års pressutredning.
- SOU 1977:19 *Radio och TV 1978–1985*. Förslag från Radioutredningen.
- SOU 1981:45 *Nya medier – Text-TV*. Betänkande av Informationsteknologiutredningen.
- SOU 1981:85 *Video*. Betänkande av Videogramutredningen.
- SOU 1982:8 *Reklam i videogram*. Betänkande av Utredningen om reklam i videogram.
- SOU 1984:53 *Föreningarnas radio*. Betänkande av Närradiokommittén.
- SOU 1984:65 *Via satellit och kabel*. Betänkande från Massmediekommittén.
- SOU 1989:7 *Vidgad etableringsfrihet för nya medier*. Betänkande av Radiolagsutredningen.
- SOU 1989:73 *TV-politiken*. Betänkande från TV-utredningen.
- SOU 1990:44 *Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport*.
- SOU 1996:176 *Den lokala radion*. Betänkande av Lokal- och närradiokommittén.
- SOU 2000:1 *En uttållig demokrati*. Betänkande av Demokratiutredningen.
- SOU 2000:55 *Radio och TV i allmänhetens tjänst*. Betänkande från Utredningen om radio och TV i allmänhetens tjänst.
- Sparks, Colin (1998) "Introduction". *Javnost. The Public* vol. 5 nr 3.

- Sparks, Colin och John Tulloch (red.) (1999) *Tabloid Tales: global debates over media studies*. Lanham, Md: Rowman & Littlefield.
- Spigel, Lynn och Michael Curtin (red.) (1997) *The Revolution wasn't Televised. Sixties Television and Social Conflict*. New York: Routledge.
- SR inför 90-talet. Sveriges Radios verksamhetsplan 1990–1995. Stockholm 1988.
- Statsvetenskaplig tidskrift nr 3, 1977. Temanummer om objektivitet.
- Stephens, Mitchell (1986) *Broadcast News*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Sterling, Christopher H. och John M. Kittross (1990) *Stay Tuned. A Concise History of American Broadcasting*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.
- Stochrel, Veronica (1994) *Berättelsestrategier, kunskap och reflektion. En analys och tolkning av fäktaprogram i svensk television under 1980-talet*. Stockholm: JMK.
- Strid, Jan (2000a) "Radion bara står på". I S. Holmberg och L. Weibull (red.) *Det nya samhället*. Göteborg: SOM-institutet.
- Strid, Jan (2000b) "Viktigt innehåll då och nu". I I. Wadbring och L. Weibull (red.) *Tryckt. 20 kapitel om dagstidningar i början av 2000-talet*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Strid, Jan och Lennart Weibull (1975) *Regionalradio- och regional-TV-undersökningen*. En första redovisning. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Sund, Bill och Klas Åmark (1990) *Makt och arbetsskador under 1900-talet*. Stockholm: Carlssons.
- Sundin, Bo (1990) "Amatörerna: den nya teknikens avant-garde? Om radioamatörers roll i introduceringen av en ny teknik." I *Radion i kulturbygget*. Institutionen för idéhistoria, Umeå universitet.
- Sundin, Staffan (1996) *Från bokförlag till mediekoncern. Huset Bonnier 1909–1929*. Ekonomisk-historiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Svanberg, Lasse (2001) *TV-bilder. Svensk TV-produktionsteknik under femtio år*. Stockholm: Etermedierna i Sverige.
- Svenskt TV-utbud 1998* (1999) Granskningsnämndens rapportserie, rapport nr 4, 1999.
- Svenskt TV-utbud 1999* (2000) Granskningsnämndens rapportserie, rapport nr 6, 2000.
- Svärd, Stig (1985) *Bland sladdar och satelliter*. Stockholm: Timbro.
- Syvtersen, Trine (1992) *Public Service in Transition*. Oslo/Trondheim: Norges allmennvitenskaplige forskningsråd.
- Syvtersen, Trine (1997) *Den store TV-krigen: norsk allmennfjernsyn 1988–96*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Syvtersen, Trine och Eli Skogerbo (1998) "Scandinavia, Netherlands, and Belgium". I A. Smith (red.), *Television. An International History*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Säg Du?* (1980) Höganäs: Bra Böcker.
- Söderström, Herbert och Palle Ahrnstedt (1958) *Svenska dagstidningsjournalisters utbildning, rekrytering, attityder m.m.* Journalistundersökningen 1955–1956. Proseminarieuppsats, Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
- Thompson, John B. (1995) *Media and Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Thurén, Torsten (1981) *Kallt krig och fredlig samexistens: stormaktspolitiken 1945–80* 4. uppl. Solna: Esselte Studium.
- Thurén, Torsten (1988) *Ljusets riddare och djävulens advokater i en bok om den journalistiska yrkesrollen*. Stockholm: Tiden i samarbete med Svenska Journalistförbundet.
- Thurén, Torsten (1997) *Medier i blåsväder. Den svenska radion och televisionen som samhällsbevarare och samhällskritiker*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Tjernström, Sune (1999) *En svårstyrd skuta. Företagsledning i det svenska public service-företaget. Försvaret av sårbara värden i radio och tv*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Tjugofem år med Sveriges radio*. Radiomän berättar (25-årsboken). Stockholm 1949.
- Tollin, Sven (1965) *Svenska dagstidningar: antal och politisk gruppering*. Stockholm: TU:s förlag.
- Tollin, Sven (1967) *Svensk dagspress 1900–1967*. Stockholm: TU:s förlag.
- Torbacke, Jarl (1976) *Det betvingade ordet: press- och opinionshistoriska studier*. Stockholm: PAN/Norstedt.
- Torekull, Bertil (1993) *Lille hövdingen. Ett ömsint porträtt av Per Eckerberg, vår förste politruk*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Tornehed, Stig (1993) "Sjuttio år sedan radion kom till Växjö". *Smålandsposten* 10/4 1993.
- Tracy, Michael (1998) "Non-Fiction Television". I A. Smith (red.), *Television. An International History*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Tuchman, Gaye (1978) *Making News. A Study in the Social Construction of Reality*. New York: Free Press.
- Tvåkanalsystemet i tv* (1975). Kanut – Sveriges Radios utvärdering av tv 1969–1974. Stockholm: Sveriges Radios förlag.
- Tvåkanalsystemet och publiken* (1975). Tvåkanalsutredningens rapport nr 9. Sveriges Radio.
- Ungsø, Håkan (1961) "Regionala program". I *Sveriges Radios årsbok 1960*.
- Ungsø, Håkan (1967) "Journalistik i television och radio". I E. Westberg (red.), *Journalistik i press, radio och TV*. Stockholm: Bonniers.
- Ungsø, Håkan (1969) "TV 1:s organisation och programpolitiska riktlinjer". I *Sveriges Radio inför 1970-talet*. Stockholm: Sveriges Radio Informerar nr 7.
- Ungsø, Håkan (1984) "Sveriges Radio och statsmakterna". I J. Cederberg och G. Elgemyr (red.) *Tala till och tala med. Perspektiv på den svenska radion och televisionen*. Stockholm: Legenda.
- Ungsø, Håkan och Ivar Ivre (1962) *TV och vi*. Stockholm: Tidens förlag.
- Wachtmeister, Anne-Margrete (1972) "Televisionens publik". I *Radio – TV möter publiken. En bok från Publik- och programforskningsavdelningen på Sveriges Radio*. Stockholm: Sveriges Radios förlag.

- Wagnsson, Ruben (1969) *Många järn i elden*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Wallin, Ulf (1998) *Sporten i spalterna*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Wallqvist, Örjan (1969) "TV 2 inför starten". I *Sveriges Radio inför 1970-talet*. Stockholm: Sveriges Radio Informerar nr 7.
- Valtersson, Sven (1967) *Nyhetsjournalistik i radio: Stilen Intervjun Sändningen*. Stockholm: Sveriges Radio.
- Weibull, Lennart (1971) "Information som värde". I Gunnar Nordenstam (red.) *Värde, välfärd och jämlikhet*. Lund: Studentlitteratur.
- Weibull, Lennart (1974) *Lokalradioförsöket. Delrapport 4: En studie av innehållet i lokala radiosändningar 1973*. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Weibull, Lennart (1986) *Nyhetsspridningen om mordet på statsminister Olof Palme*. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.
- Weibull, Lennart m.fl. (1991) *Svenska journalister*. Stockholm: Tidens förlag.
- Weibull, Lennart (1995) "Dagspressen inför 2010". I L. Weibull och C. Kratz (red.) *Tidningsmiljöer*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (1997) "From Bulletins to Journalism. Some Perspectives on the Development of Swedish Radio News 1925–1995". I U. Carlsson (red.) *Radio Research in Denmark, Finland, Norway and Sweden*. NORDICOM, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (1999) "Publik och teknik. Tankar kring medieutveckling och medianvändning". I U. Carlsson (red.) *Medierna i samhället. Kontinuitet och förändring*. Göteborg: Nordicom-Sverige, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (2000a) "Svenskt medielandskap i förändring". I I. Wadbring och L. Weibull (red.) *Tryckt*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (2000b) "Medieförtroende". I S. Holmberg och L. Weibull (red.) *Det nya samhället*. Göteborg: SOM-institutet.
- Weibull, Lennart och Britt Börjesson (1995) *Publicistiska seder*. Stockholm: Tiden/SJF.
- Veirup, Kjeld (1977) "Med sikte på en realistisk 'världsbild'". *Statsvetenskaplig Tidskrift* nr 3, 1977.
- Veirup, Kjeld (1979) *Loyalitet mod virkeligheden: objektivitet og journalistisk formidling*. København: Gyldendal.
- Westerståhl, Jörgen (1968) *Vietnam i Sveriges Radio*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Westerståhl, Jörgen (1969) *Valrörelsen 1968 i Sveriges Radio*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Westerståhl, Jörgen (1971) *LKAB-konflikten i radio/TV och dagspress*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Westerståhl, Jörgen (1972) *Objektiv nyhetsförmedling*. Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Westerståhl, Jörgen (1974) *Norrmalmstorgsdramat. En undersökning av Sveriges Radios nyhetsbevakning utförd på uppdrag av Radionämnden*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Westerståhl, Jörgen (1977) "Objektiv nyhetsförmedling". *Statsvetenskaplig Tidskrift* nr 3, 1977.
- Westerståhl, Jörgen (1982) "Ljudradions bevakning av händelserna i Portugal". I *Statsvetenskaplig tidskrift* nr 4, 1982.
- Westerståhl, Jörgen och Folke Johansson (1985) *Bilden av Sverige. Studier av nyheter och nyhetsideologier i TV, radio och dagspress*. Stockholm: SNS.
- Westerståhl, Jörgen och Rutger Lindahl (1976) *TV:s utlandsrapportering: en undersökning avseende perioden 1 februari–1 juli 1975 utförd på uppdrag av Radioutredningen* (Ds U 1976:13).
- Westrell, Claes (1982) *Allemansradio. Radio för alla*. Sveriges Radios publik- och programforskning.
- Wickbom, T.G. (u.å.) *Radiominnen*. Opublicerat manuskript. (Sveriges Radios dokumentarkiv, Handlingar rörande Rundradions i Sverige historia / SRF DO, A04 F6 AB.7/).
- Wijk, Johnny (1990) "Censur- och propagandaministeriet: en översikt av Informationsstyrelsens verksamhet 1940–45 utifrån dess efterlämnade arkiv". *Historisk tidskrift* 1990:21–49.
- Williams, Raymond (1989) *Television. Technology and Cultural Form*. New York: Schocken Books.
- Winqvist, Timus F. (1961) *En skrift om TT och dess föregångare*. Stockholm: Tidningarnas Telegrambyrå.
- Winston, Brian (1998) *Media, Technology and Society. A History: From the Telegraph to the Internet*. London: Routledge.
- Wirén, Karl-Hugo (1986) *Kampen om TV. Svensk TV-politik 1946–1966*. Gidlunds.
- Wormbs, Nina (1997) *Genom tråd och eter. Framväxten av distributionsnätet för radio och TV*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Vängby, Staffan (1971) *Opartiskhet och saklighet. En sammanställning av radionämndens beslut under tiden den 1 juli 1967–den 31 december 1970 utförd på nämndens uppdrag*. Stockholm: Sveriges Radios förlag.
- Ytreberg, Espen (1999) *Allmennkringkastingens autoritet. Endringer i NRK fjernsynets tekstoproduksjon 1987–1994*. Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.
- Åbrink, Håkan (1998) *"Gomorrön, Stockholm". Radioprät som stil, genre och samtal med lyssnaren*. Tammerfors universitet.
- Åker, Patrik (1998) *Vår bostad i folkhemmet. Bilden av hemmet i en organisationstidskrift*. Nora: Nya Doxa.
- Örnebring, Henrik (2001) *TV-parlamentet. Debattprogram i svensk TV 1956–1996*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Personregister

A

Adamson, Monica 416
Ag, Lars 109, 127–129, 167, 179, 181, 191, 215,
401–402
Ahlander, Björn 164–166, 168, 253
Ahlner, Sten 113
Ahlqvist, Berndt 409
Ahlström, Eric 57
Alandh, Tom 223, 249
Alfredius, Jarl 278, 325
Alm, Birgitta 223
Almgren, Gerd 109, 128, 132, 164
Alsterdal, Alvar 399
Andersson, Jan 322–323
Andersson, K.A. 57
Andersson, Karin 329
Andersson, Kurt
101, 103, 118, 120, 145, 166, 214, 395
Andersson, Mårten 252
Andersson, Sten 267, 410
Anebäck, Lennart 218
Anell, Anna-Lisa 402
Anér, Sven 184
Aniansson, Ann-Marie 101
Ardelius, Lars 252
Armstrong, Neil 212
Arnér, Erik 278, 316, 318
Arvidsson, Karl Axel 93, 101, 392
Aschberg, Robert 321, 345
Askelöf, Bertil 223
Asklund, Lis 170–171
Asp, Kent 417
Aulin, Berndt 29–30, 50, 388
Aurén, Sven 163, 165
Axelman, Torbjörn 128, 182

B

Back, Inger 223
Back, Per-Erik 410
Bæhrendtz, Nils Erik 97, 116, 120, 124, 134,
137, 170, 182, 184, 396–398
Bagge, Gösta 389
Bard, Alexander 345

Barnekow, Christoffer 286
Beckman, Vanna 145, 253–254, 297, 397, 409
Bedrup, Bengt 113, 123, 127–128
Benes, Edvard 57
Bengtsson, Ingvar 284–285, 316
Bengtsson, Lasse 345
Berger, Vilhelm 57
Berggren, Manne 93, 101, 392
Berglund, Olle 9, 184, 215, 291, 405
Bergmark, Birgitta 246, 415–416
Bergquist, Jan 283, 292
Bergsten, Erik 109, 112–114, 395–396
Bergström, Marianne 128
Bernadotte, Folke 92–93
Bildt, Carl 310
Bjelfvenstam, Bo 178, 250–251
Björck, Anders 412
Björk, Paul 116, 122, 124, 158–159, 396, 400
Björklund, Lars-Gunnar 145
Björklund, Olle 127, 129, 134
Björkman, Lars 124, 252
Bo, Stakka 345
Boberg, Lars 220
Boëthius, Monica 272–273, 276, 411–412
Bohman, Gösta 265
Bohman, Nils 57
Bonnevier, Hans 291
Borja, Jan 223, 406
Brandelius, Pia 297, 329
Branje, Lars 399
Branting, Hjalmar 37
Bratt, Bengt 257
Bratt, Ivan 21
Bredow, Hans 22
Bresky, Tomas 318, 415
Briggs, Asa 387
Broström, Anders 235
Broström, Lennart 414
Bruch, Ricky 220
Brun, Gunnar Arvid 181
Brunnberg, Kerstin 416
Brusewitz, Axel 47
Bygdestam, Ingemar 244, 413

Byggdal, Torsten 412
Bystedt, Britt-Marie 280
Byttner, Göran 101, 116, 120, 123, 159, 165–166,
393, 395, 401

C

Capolicchio, Lyda 324
Carlberg, Anders 260
Carlberg, Sonja 175
Carlgren, Anders 312
Carlson, Bo 298–299
Carlson, John Sune 184, 255, 259, 405, 410, 413
Carlsson, Anette 9, 246
Carlsson, Ingvar 310
Carlsson, June 222, 317–318
Carlsson, Leif 252
Cederberg, Jörgen 206
Cederholm, Keith 287
Cederqvist, Runo 139, 150–152, 399, 405
Chamberlain, Neville 60, 65
Chaouche, Nedjma 325, 333
Chrispinsson, John 345
Christensson, Henry 120, 146, 151, 167
Chrusjtjov, Nikita 169
Chrysander, Louis 398
Churchill, Winston 65
Cronholm, Margareta 9

D

Dahl, Hans Fredrik 24
Dahlbeck, Nils 394
Dahlberg, Hans 145, 250
Dahlberg, Ingrid 248, 251, 410
Dahlén, Peter 9
Dahlgren, Claes 165, 166
Dahlgren, Gunnar 50, 70
Dahmén, Gunnar 182
Daladier, Édouard 60
Danielsson, Tage 399
Dansk, Lennart 100, 192, 392–393, 396
Debray, Regis 216
Dedijer, Vladimir 250
Dehlgren, Sten 48
Dellinger, Dave 250
Dennis, Bengt 145
Dickman, Ulla-Britt 194
Dillén, Tomas 254
Donahue, Phil 292
Douglas, Gustaf 215
Dyfverman, Henrik 109, 394–395, 411

Dymling, Carl Anders 40, 43, 48, 50, 52–54,
58, 60, 63, 66, 70–71, 80, 88, 363, 388–389,
391

E

Eckerberg, Per 122, 156, 239, 268, 398, 408
Edholm, Isa 295
Edin, Åke 151
Edström, Ingrid 215
Edwall, Britt 144, 189
Ehnmark, Elof 87–88, 93, 99, 101, 115
Ehrenborg, Lennart 177–178
Ehrensward, C.A. 57
Ekdal, Lennart 345, 415
Ekecrantz, Jan 235, 353
Ekman, C.G. 21, 46–47
Ekman, Freddie 286
Ekman, Gösta 255
Ekwall, Karl 402
Elfving, Ulf 314–315
Elgemyr, Göran 9, 388, 391
Elgesten, George 215
Eliasson, K.G. 19–20, 386
Eliazon, Lars 286
Ellung, Göran 318, 324
Elmbrant, Björn 282–283, 310, 312–313, 414–415
Elvander, Nils 410
Elwin, Göran 223, 288–289, 291, 293
Enander, Bo 42, 55, 57, 66, 71, 75
Engberg, Arthur 48
Engblom, Lars-Åke 243, 246
Engerstedt, Åke 57
Engman, Gary 146, 182, 221, 274, 276, 400,
411
Engqvist, Lars 220
Engström, Clas 252
Engström, Gert 109, 113, 128–129, 179, 201, 227,
394, 406, 409
Erichs, Karsten 274
Ericsson, Anders J. 416
Erikson, Bo G. 145, 216, 409
Eriksson, Erik 223, 249, 251, 293, 405
Eriksson, Göran O. 176
Erlander, Tage 122, 131, 151, 173, 180, 192, 196,
214, 262, 265, 267, 396, 410
Erlandson, Lars-Gunnar 206, 283

F

Fahlström, Öyvind 221, 406
Falck, Åke 109

Fant, Maj 349
 Faxén, Lars 57
 Faxén, Magnus 145, 150, 165, 219, 232, 283,
 393–394, 401, 405
 Feldreich, Bengt 212
 Feldt, Kjell-Olof 313
 Feuk, Yngve 216
 Fichtelius, Erik 278, 311, 313–314, 334, 414–416
 Findahl, Olle 235
 Fjällström, Pär 416
 Fockstedt, Sven 406
 Forsén, Olof 50–52, 62, 74–76, 85, 89–90, 93–95,
 97, 99–101, 192, 388–389, 392–393, 403
 Forsgren, Erik 118
 Forssberg, Lars Ragnar 231, 283, 407, 410, 412
 Forssell, Arne 46
 Forssell, Lars 252
 Franck, Hans-Göran 220
 Fransson, Alf 411
 Franzén, Nils-Olof 80, 101, 116, 120, 123,
 137–138, 186, 197, 214, 227, 352, 394,
 396–399, 404, 409
 Fredrikson, Stig 278, 317, 331
 Fredriksson, Gunnar 252, 283
 Freeman, John 173
 Frenkel, Henrik 317
 Fridegård, Jan 253
 Fridén, Pia 332
 Friendly, Fred 180
 Furhoff, Lars 223, 243, 303
 Fälldin, Thorbjörn 225, 265

G

Gabrielsson, Assar 55
 Gahrton, Per 220
 Garland, Gabriella 396
 Gauffin, Bengt-Göran 165, 232
 Geijer, Arne 127
 Geijer, Lennart 220
 George VI 62
 Gerhard, Karl 391
 Gillberg, Björn 244
 Ginsburg, Manne 53, 389
 Glans, Sigurd 314–315, 415
 Goland, Erik 97, 170, 174–175
 Gormander, dr 252
 Granqvist, Hans 232
 Grevér, Per 221
 Grive, Bengt 113
 Grunnet, Niels 72, 75

Guillou, Jan 286–287, 318–319, 324, 328, 330, 416
 Gunnarsson, Frank 298–299
 Gustafsson, Bengt 184, 216
 Gustavsson, Hans 286
 Gustavsson, Rolf 283, 285
 Gyllensten, Lars 142, 252

H

Hadenius, Stig 303
 Hagelfeldt, Astrid 249
 Haglund, Fritiof 124, 144–145, 189, 252
 Hagström, Annika 286
 Hahr, Henrik 50, 62, 76, 89, 93, 100–101, 108–
 109, 111, 116, 123, 184, 187, 194, 391–395,
 402–403
 Hallbeck, Nils 57
 Hallberg, Lars-Bertil 391
 Hallerby, Nils 399
 Hallin, Daniel 342
 Hallvig, Ivar 398
 Hamberg, Per-Martin 109, 137, 149, 179, 183,
 214–215, 227, 394, 397, 399, 402–403,
 405–406
 Hammarberg, Thomas 220
 Hammarskjöld, Dag 143, 150, 152, 154
 Hamrin, Felix 47
 Hansegård, Lars 165–166, 168, 170, 215
 Hansson, Oloph 9, 152, 213–216, 218, 227,
 233–235, 270, 283, 316, 320, 397, 401, 405,
 411
 Hansson, Per Albin 11, 21, 46–48, 65, 74, 95,
 192, 389
 Harrie, Ivar 81
 Heckscher, Eva 399
 Hedberg, Håkan 165
 Hedborg, Elisabeth 286
 Hedenius, Ingemar 175
 Hederberg, Hans 176, 402
 Hedlund, Gunnar 110, 173–174, 396
 Heidenstam, Jeanette von 128, 134
 Helén, Gunnar 66, 75–78, 92–94, 96, 157, 192,
 200, 391, 393, 403–404
 Hellberg, Barbro 295
 Hellman, Lotta 417
 Hennix, Hillevi 286
 Henriksson, Björn 249, 251
 Heppling, Sixten 402
 Herlitz, Nils 48
 Hermansson, Jan 274, 411
 Herz, Ulrich 179

Heyerdahl, Thor 177
 Himmelstrand, Ulf 234
 Hitler, Adolf 11, 59–60, 64–65, 75–76
 Hjalmarson, Jarl 122, 195–196
 Hjelm, Lars 248, 251, 410
 Hjelm, Margareta 248
 Hjelte, Roland 9, 182–183, 191, 215, 219, 248, 261, 282, 402, 405, 410
 Holmberg, Nils 34–37, 41, 79–80, 387–388
 Holmberg, Yngve 207–208, 238
 Holmberg, Åke 128, 134, 285, 405
 Holmqvist, Bo 118, 146, 175, 398
 Holmsen, Åsa 410
 Holmström, Bo 128, 136, 146, 151, 166, 182, 212, 230, 232, 286–287, 327–328, 409, 416
 Hugo, Yngve 45, 48, 58–59, 63, 69–70, 73, 87–88, 90, 388, 391–392, 403
 Hult, Lennart 199
 Hultin, Kicki 327
 Hultman, Staffan 232
 Hydbom, Lennart 184
 Hyland, Lennart 39, 77–78, 93, 97–99, 101, 118, 145, 194, 200, 391–394
 Hård, Barbro 345
 Håstad, Elis 194
 Häger, Björn 416
 Häger, Olle 252
 Hägg, Gunder 73
 Hägglund, Gun 129, 134
 Höijer, Axel 63
 Höijer, Birgitta 68, 235
 Höijer, Björn-Fredrik 398
 Höök, Erik 402
 Höök, Marianne 117

I

Idestam-Almquist, Dick 243
 Irving, Sven 415
 Isaksson, Bo 128, 139, 146, 149–151, 166, 182, 201, 223–224, 232, 396, 399, 402
 Isaksson, Folke 253
 Israel, Joachim 319
 Iwarsson, Åke 405
 Iveroth, Axel 173, 401
 Ivre, Ivar 109–110, 112, 177–179, 182, 184, 191, 194–195, 248, 394–395, 402–403

J

Jacobs, Catrin 286
 Jacobsson, Lars 237, 285, 316, 408

Jannings, Emil 55
 Jansson, Clary 223, 249, 297
 Jerring, Nils 112
 Jerring, Sven 34, 36–39, 43, 50, 53, 57, 61–62, 66, 75–76, 78, 92–93, 98, 101, 386, 389, 392
 Jerstedt, Sven 104, 109, 118, 145, 214, 394, 396
 Joanson, Ove 280, 282–283, 310, 313, 414–415
 Johansen, Bengt 286
 Johansson, Gunnar 402
 Johansson, Mats 416
 Johansson, P.O. 412
 Johansson, Ulla 101
 Jonsson, Conrad 104
 Josefsson, Jan 326, 416
 Jutterström, Christina 216, 218, 279–281, 297, 412
 Järborg, Bo 165–166, 232
 Järrel, Henrik S. 292

K

Karén, Fredric 398
 Karlbom, Torvald 104
 Karlholm, Kaj 398–399
 Karlsson, Peo 128, 146
 Karlstedt, Ruben 401
 Karlström, Birgitta 231, 412
 Karlström, Bo 145
 Karström, Ethel 128
 Kellin, Per 75
 Kempe, Monica 257, 403, 410
 Kennedy, John F. 11, 163
 Kindstrand, Astrid 56, 390
 King, Martin Luther 328
 Klingvall, Marianne 286
 Knutsson, Gösta 57, 389
 Kock, Putte 113
 Kotschack, Jack 140, 398
 Kumlien, Gunnar 165, 232
 Kuylenstierna, C.W.U. 42
 Kümpel, Herbert 196

L

Lagerlöf, Selma 254
 Lallerstedt, Erik 345
 Lamm, Staffan 257, 410
 Landin, Bo 319, 415
 Landsberger, Robert 223
 Lange, Gunnar 173
 Langer, Pekka 141
 Larsson, Allan 214, 216

Larsson, Bosse 345
 Larsson, Sören 223
 Lassinantti, Ragnar 157, 400
 Leijonborg, Ingemar 406
 Lessing, Doris 403
 Lidman, Sara 239, 245
 Liljefors, Noomi 243–244
 Lilliehöök, G.M. 386
 Lilliesköld, Gertrund 101
 Limquenco, Peter 251
 Lindahl, Sven 133, 146, 201
 Lindow, Mats 146
 Lindberg, August 256, 260
 Lindberg, Oskar 57
 Lindberg, Per 38
 Lindbergh, Charles 31
 Lindblad, Göran 41, 42
 Lindblad, Ingemar 211, 404
 Linde, Ilgars 128, 167
 Linde, Sven 387
 Linder, Erik Hjalmar 96–97, 393
 Lindgren, Ann 286–287
 Lindh, Eva 286
 Lindhagen, Arthur 57
 Lindhagen, Sven 389
 Lindman, Arvid 21, 47
 Linskog, Nils-Petter 273, 411
 Lindström, Hilding 238
 Ljungberg, Christina 220
 Ljunglund, Leonard 45, 388
 Ljungqvist, Seth 21, 24, 26, 387–389
 Lo-Johansson, Ivar 94, 393
 Lorents, Yngve 42, 71, 388
 Lundahl, Eskil 92
 Lundberg, Arne S. 230, 245, 409
 Lundberg, Stina 318
 Lundevall, Karl-Erik 150, 216, 240, 398,
 402–403
 Lundgren, Ingegerd 231, 297, 407
 Lundgren, Marianne 392
 Lundin, Ingvar 412
 Lundkvist, Artur 253
 Lübeck, Sven 25
 Lübeck-Bergquist, Marianne 128
 Lång, Marja 218
 Löfgren, Eliel 46
 Löfgren, Lars 215
 Löfgren, Svante 165

M

Madsén, Lars 50, 94–95, 101, 190, 392, 402
 Magnusson, Bengt 323
 Magnusson, Gunda 312
 Magnusson, Robert 43
 Magnusson, Åke 227
 Martin, Alf 163, 165, 232
 Mattsson, Britt-Marie 328
 Mattsson, Erik 105, 110, 152, 399
 Matz, Edvard 128
 McCarthy, Joseph 180
 Mehr, Hjalmar 121
 Meissner, Hjalmar 57
 Meyer-Nilsson, Carina 128
 Michanek, K.G. 121, 396
 Moberg, Vilhelm 186
 Modig, Jan-Otto 268, 398–399, 406, 409–410
 Molander, Jan 394
 Molotov, Vjatjeslav 65
 Mossberg, Lotta 323, 345
 Motsieloa, Thabo 324
 Murrow, Edward 180
 Mussolini, Benito 65
 Myrdal, Alva 390
 Myrdal, Gunnar 58
 Möller, Arthur 390
 Möller, Gustav 46, 65–66, 68

N

Nagy, Imre 120
 Nasser, Gamal Abdel 120
 Nerman, Bengt 303
 Nerman, Ture 48
 Nestius, Hans 176
 Nicolson, Harold 70
 Nilsson, Bengt 167, 249
 Nilsson, Eric M. 178, 260
 Nilsson, Håkan 232
 Nilsson, Macke 409
 Nilsson, Sam 214, 227, 283, 285, 287–288, 294,
 304, 316, 397, 408, 412–415
 Nilsson, Tönu 218, 409
 Norberg, Sven-Bertil 392
 Nordberg, Karin 295
 Nordegren, Thomas 416
 Nordenskiöld, Otto 208, 216, 259, 271, 279,
 410, 412
 Nordlund, Elsa-Britt 171
 Nordström, Lubbe (Ludvig) 62–63, 70, 94–95,
 390, 393

Norman, Birger 402
Norman, Jan-Hugo 243
Nyblom, Kåre 118, 165–166, 232
Nyblom, Teddy 57
Nycop, Carl-Adam 163, 220
Nyström, Ingegärd 295
Näsström, Gustaf 63

O

Odlander, Ingemar 145, 197, 216, 218–219, 264, 285, 291, 316, 345, 415
Ohlin, Bertil 122, 131, 173, 192, 196
Olhagen, Folke 101
Olivecrona, Gustaf 137, 184, 250, 262, 264, 345, 397, 400
Ollén, Gunnar 105, 155–156, 268, 400, 403, 411
Olofsson, Clark 328
Olofsson, Sverker 320, 329–330, 332, 416
Olsson, Karl-Erik 412
Olsson, Mikael 326, 415–416
Olsson, Olof 389
Orback, Jens 326–327
Ortmark, Åke 136, 144–146, 170, 172–174, 190, 197, 262, 264, 394, 401, 403
Orup, Lars 101–102, 116, 120, 135, 158, 166, 184, 197, 216, 262–264, 393–394, 400–401, 403

P

Pallesen, Henning 144, 189
Palm, Göran 208
Palm, Tage 73, 78
Palme, Olof 11, 122, 127, 220, 225, 260, 265, 285, 310, 312–314, 343, 405
Palmér, Sture 76
Pascalidou, Alexandra 332, 416
Paulsson, Valfrid 245
Pavlovic, Gordana 333
Pehrsson Bramstorp, Axel 48
Pers, Anders 396
Persdotter, Kerstin 231, 323
Persson, Harry 41
Persson, Per (Pepe) 116–118, 122–124, 133, 143, 145, 151–152, 158, 163–164, 197, 200–201, 214, 253, 280, 311, 313, 395, 398, 400–401, 409, 411–412
Persson, Yngve 176
Peterson, Ivar 214
Pettersson, Christer 286, 329
Pethrus, Lewi 182

Pettersson, Lars 249
Pettersson, Sven Plex 113
Platen, Gustaf von 117
Pleijel, Sonja 286
Porseryd, Rolf 278
Postman, Neil 293
Pååg, Tord 254

R

Rabe, Julius 30, 34–37, 40–41, 43, 46–48, 50, 60, 105, 155–156, 400
Ragnarsson, Björn 387
Ramsten, Lars 9, 101, 116, 393, 398
Ramstén, Nils 268, 408, 410
Rehnberg, Mats 183, 397
Rehnvall, Hans 286
Reimerson, Charlotte 187
Reith, John 22
Rembe, Birgitta 231, 289, 407
Reuterswärd, Gustaf 20, 25–27, 30, 32, 40, 46–48, 50, 53, 56–57, 68–69, 71, 80, 387–393
Ribbsjö, Anders 254
Ritzler, Per 314
Rosén, Göta 171
Rosén, Staffan 91, 102
Rosenberg, Göran 286, 289, 321
Rosengren, Karl Erik 409
Ruhnbro, Rune 118, 161, 400, 410
Rundgren, Thore 411
Russell, Bertrand 250
Ruth, Arne 232
Rydbeck, August 257
Rydbeck, Erik 165–166
Rydbeck, Olof 13, 88, 114–116, 120, 122–123, 126, 137–138, 142–143, 149, 152–154, 158, 162, 174, 187, 202, 206–208, 213–214, 216, 218, 228, 240, 248, 259, 270, 278–279, 282, 391, 395–400, 403–405, 408, 411
Rydén, Folke 328
Rydén, Lars 399
Rydén, Värner 45
Rydh, Hanna 57
Rügheimer, Gunnar 394, 402, 405
Ryholm, Olle 128
Röhl, Wilhelm 101–103, 118, 124, 143, 195, 394, 397

S
Sachs, Torvald 42, 48, 102–103
Samsioe, Karin 392

Samuelsson, Ingrid 109, 112, 184–185, 395
 Samuelsson, Kurt 172
 Sandberg, Monica 315
 Sandler, Rickard 54–55, 390
 Sandqvist, Jan 232, 291, 405
 Sandstedt, Birgitta 286
 Sartre, Jean-Paul 250
 Scheele, Carl Wilhelm von 51
 Schein, Harry 307
 Scherman, Jan 317–318, 324, 345, 415, 417
 Schiller, Bernt 410
 Schrewelius, Ingrid (se Öhnell)
 Segerstedt, Torgny 70, 402
 Selander, Sten 57, 58
 Severin, Kid 327
 Sigheden, Bo 204, 268
 Simonsson, Ingemar 220
 Sivers, Malou von 323, 345
 Sjöberg, Patrik 345
 Sjöblom, Karl-Axel 179, 181–183, 185, 191, 403, 410
 Sjödén, Rune 410
 Sjölin, Lillemor 101
 Sjöman, Börje 9
 Sjöström, Hans O. 258
 Skottsberg, Brita 164
 Skytte, Göran 286, 328
 Skånsberg, Göran 252
 Sköld, Per Edvin 111
 Slättne, Carl 258
 Smith, Göran 394
 Smith, Patrik 75
 Soller, Barbro 244, 408–409
 Speer, Albert 75
 Stegrell, Olle 134
 Sten, Hemming 399
 Stenbeck, Jan 415
 Stenholm, Olle 232, 334, 416
 Stenholm, Uno 91, 102
 Stiel, Günther 401
 Stolpe, Sven 283
 Sträng, Gunnar 197, 216
 Ström, Ingemar 220
 Ström, Rune 165, 232
 Ståhlberg, Knut 165, 232, 250
 Stålmarck, Torbjörn 400, 411
 Sundell, Olof 90, 393
 Sundgren, Mats 240
 Sunding, Ewa 295
 Sunström, Ivan 29, 50

Susskind, David 402
 Swallow, Norman 180
 Svanström, Ragnar 75
 Swayze, John Cameron 106
 Svedberg, The 55
 Svensson, Gustaf 165, 232
 Svensson, K.G. 123, 410
 Svensson, Nils-Eric 140–141
 Svensson, Sten 57
 Svinhufvud, Barbro 394
 Säfström, August 47
 Säfwenberg, Inger 220, 292
 Söderberg, Lisa 350
 Söderberg, Marianne 268
 Söderberg, Verner 42
 Söderlund, Oscar 57
 Södermark, Per 48
 Söderqvist, Åke 128–129, 131, 133–134, 146, 151, 191
 Söderström, Herbert 127, 144–145, 172–176, 190–191, 225, 258, 261–262, 401

T

Taikon, Rosa 319
 Tegemark, Ulla 286
 Therborn, Göran 408
 Thiel, Olof 387
 Thorén, Arne 84, 120, 150, 163–166, 212, 232, 401
 Thorén, Daniel 74
 Thorén, Ulf 128–129
 Thulin, Harald 57
 Thunander, Tina 327
 Thörnberg, Bernhard 23, 29
 Tingsten, Herbert 48
 Tolgraven, Olle 142, 173, 232
 Torell, Carl 215
 Trygger, Ernst 25
 Tshombe, Moise 150
 Törnander, Gunnel 176, 252, 283, 294, 412–413, 415

U

Ullén, Jan Olov 412
 Ulvenstam, Lars 117, 190, 254–255, 292, 399
 Undén, Östen 151, 395
 Ungermark, Sewe 398, 399
 Unsgaard, Håkan 105, 109, 155–157, 159–160, 217, 221–223, 227, 267–268, 393, 395, 399–400, 406, 408, 410

Ursing, Urban 57
Utfall, Johan von 108, 109, 398

V

Wadner, Britt 140–141, 398
Wadsten, Carl-Åke 50, 53–54, 62, 70, 72, 76,
78, 93, 101, 389–390, 392
Wagnsson, Ruben 32, 388–389
Wahlgren, Ariane 232
Wahlgren, C.O. 30, 387
Wahlgren, Ch. 391
Wahlström, Sven 411
Wallerås, Eva 392
Vallmark, Sven 119–120, 164, 400
Wallqvist, Örjan 157, 213, 215, 217, 227, 240,
270, 313, 405, 408, 410–411
Valtersson, Sven 118, 145
Vanhaniemi, Bror 411
Wedén, Sven 174
Weiss, Lars 316–318, 322–323, 415
Wennberg, Lena 215, 219, 297, 405
Westerståhl, Jörgen 194, 237–238, 240, 242–243,
302, 408, 411–412
Wickbom, T.G. 75, 78, 120, 142–143, 145,
151–152, 163, 167, 173, 214, 394, 399, 401,
409
Widegren, Gunilla 399, 401, 405
Wigforss, Ernst 48, 74
Wijkman, S. 387
Wilhelmson, Anders 9, 145, 214, 228, 278,
280, 294, 399, 405–407, 409, 413
Wilhelmsson, Åke 146, 216, 220, 292
Williams, Raymond 20
Villius, Hans 215
Winblad, Ewonne 321–322, 415–416

Winblad, Lennart 128, 166, 232
Vinde, Victor 75, 78, 163, 401
Vinot, Maurice 22
Wohlin, Nils 48
Wagner, Ria 195
Wänstrand, Lars-Erik 145
Västberg, Mauritz 46

Z

Zilliacus, Vilhelm 72

Å

Åhlander, Torsten 128, 400–401, 410
Åhman, Tor 146
Åkerberg, Harald 48, 389
Åman, Valter 404

Ä

Älveby, Rustan 118

Ö

Öberg, Örjan 223, 249
Ödman, Maj 170
Öhnell (Schrewelius), Ingrid 128–129, 132–133
Öhnell, Per 128
Öholm, Siewert 225, 287, 319–320, 329, 416
Ölander, Marcus 232
Öman, Gösta 91, 139
Örne, Anders 45
Örnebring, Henrik 9
Örnkloo, Ulf 280–281, 412
Öste, Bengt 234–235, 284, 412
Östlind, Anders 402
Østvedt, Arne 72, 75

Programregister

A

A-ekonomi 317, 330
A-Special 324
A45 287
ABC 270–271, 322, 323, 333, 415
Aktiebolaget Miss Universum 295
Aktuell kvart 389
Aktuellt 116, 126–129, 131–136, 140, 143, 145–149,
151–154, 164, 167–168, 181–182, 191, 213, 216,
222, 224, 227, 233, 235–238, 243, 247, 251,
272, 283–288, 292, 296–297, 301, 311,
316–317, 323, 325, 327, 329, 331, 333, 335,
343, 346, 357, 372, 376, 379, 381, 383,
396–397, 405–409, 412–413, 415–416
Aktuellt apropå 147
Aktuellt för invandrare 332
Aktuellt föredrag 41, 52
Aktuellt reportage 112
Aktuellt special 147, 318
Aktuellt, Söndagsaktuellt 146
Aktuellt utifrån 147
All Things Considered 334
Alla tiders lågprisvara 295
Allmänna gränd 148
Angeläget 231
Arbetare 71, 260
Arbetets kvinnor 246
Att se om sitt hus 187
Att segra eller kämpa väl? 258

B

Bakom rubrikerna 230–231, 260, 407
Bara med Britt 349
Barnens brevlåda 39
Behöver vi en ny sexualmoral? 179
Bil eller skrothög, Var går gränsen? 248
Bingolotto 322
Bondeupproret 291
Bovar, bolag och bulvaner 326
Brottsplats Stockholm 293
Byggen, brännvin och bensin: En studie i svart
99
Bästa köp 185

Bör fackföreningsrörelsen vara politiskt neutral?
176

C

Cabaré Apropå 298
Camel News Caravan 106

D

Dagens Eko 41, 51, 53–56, 61–63, 65–68, 72,
74–75, 89–93, 100, 102, 116–122, 124–125,
131–132, 143, 150, 152–154, 158, 161, 163,
167–168, 183, 200, 213, 216, 228–229, 234,
238, 241, 247, 251, 253, 278–279, 292, 325,
333, 343, 347, 357, 360, 372–373, 376–377,
379–384, 389–391, 395–397, 399–400, 404,
408–409, 413
Ekonomiekot 310, 329–330
Konsumentekot 311, 314, 414
Kvart i fem-ekot 278, 281
Kvällsekot 143–144, 228, 234
Luncheckot 143–144, 228–229
Stor-Eko 282
Dagens Idrott 55, 61
Dagens konsumentkortis 231
Dagsrevyen 107, 126
Dagsrevyn 406, 417
Dallas 287
Den döende staden 250
Den stulna drömmen 328
Den svenska fattigdomens betydelse 259
Det här är mitt hem 258
Det känns som en mur 258
Det skall vi fira 229
Det är ju ingen som har frågat oss 247
Deutschlandecho 54
Dialog 231
Dina pengar och din makt 416
Direkt 219, 221, 240, 258, 334, 408
Direkt Mittiveckan 219, 221
Direkt reportage 221
Direkt utifrån 221
Direkt Veckan som gick 221
Direktören och arbetarna 94

Diskutabelt 321, 415
Dokument 183, 347
Dokument utifrån 320, 417
Du konsument 247
Dödsorsak arbetslöshet 289

E

E-fekt 332
Echo am Abend 54
Echo am Mittag 54
Efter 3 314–315, 334
Efter tribunalen 409
En afton i Skåne 156
En kamp för födan 250
En kväll på Uranienborg 95
En liten gummas livsöde 94
En skam utan like 289
En skola 260
Eskilstuna Stålstaden 62
Eugeniahemmet 171, 190
Europa surnar till 319

F

Face to Face 173
Familjespegeln 231, 272–273, 296, 350, 407
Fokus 110, 146–149, 180, 182, 224–225, 245,
257, 259, 318, 328, 408
Forum 255
Forum nu 417
Frihet, jämlikhet, köpmanskap 248
Friheten i morgondagens samhälle 193
Fritt ur hjärtat 187
Fritt fram-programmen 264
Fruarna i ytterort 170
Från de sju haven 53
Från socialism till ökad jämlikhet
224, 258, 260, 267–268, 410
Fångarna på fortet 322
Fönstret 96
Förmiddag i P1 311–312, 416
Förpassad – Om andra klassens flyktingar 289
Förtur till salu 326

G

Glashuset 327–328, 417
Godmorgon, världen! 311–312
Gävle-Dala 270
Gävle-Dalakvarten 160, 161

H

Halvsju 221, 224–225, 227, 229, 406
Han kan bara inte hålla käften 244
Hanoi, evakuerad stad 251
Hanoi under bomberna 251
Har du hört vad som hänt? 256, 260
Harlem – röster, ansikten 250
Hear It Now 180
Hej Konsument 247
Helg och söcken i Sjuhäradsbygden 94
Hiroshima i bombens skugga 168
Hur du blir rik på skattesystemet 416
Husförhör i Urshult 95
Husmorstimmen 231
Hänt i veckan 129

I

I brännpunkten 120
I huvet på en gammal dumburk 296
I kväll 123
Idag 269
Idrott och politik 257
Idrottsredaktionen 113
Igelkotten 256
Ikväll 144
Inför andrakammarvalet 48
Inget ont som inte har något gott med sig 298
Insyn 223–224, 245, 259
Inte en siffra rätt 248
Inte ens en plats i arbetslöshetskön 247
Invandrardags 332

J

Jag känner mig betydelsefull 246
Jag var ju stämplad sjuk 259
JAS-39 Dyrgripen 318
Jobbet 246, 282
Jorden Runt med Radio Nord 140
Journalen 120, 122–124, 138, 143–144, 150–151,
153, 161, 167, 200, 213, 228, 234, 398
Journalnytt 144
Ju mer man rör i skiten, ju mer luktar det 243
Jubel i busken 406

K

Kabaré Öppen Kanal 232–233, 255–256, 407
Kabaret Kanariefågeln 53
Kafé 18 291

Kalla Fakta 317, 319, 324, 342, 417
 Kampuchea i mars 1979 251
 Kan vi lita på läkemedelsindustrin? 183, 189
 Kanal 3 289
 Kanalen 283, 312, 333–334, 412, 416
 Kanalen/Hänt i veckan 312
 Karusellen 149
 Klarspråk 312
 Kompassen 53
 Konsument 69 247
 Konsumentkvarten 231, 247
 Konsumentmagasinet 247
 Konsumentrutan 184
 Kontakt med arbetslivet 246
 Kronans kaka 111
 Kvinna-70 295
 Kvinnokraft och karlatag 246
 Kvitt eller Dubbelt (Tiotusen kronorsfrågan)
 137, 183
 Kvällsnytt 136
 Kvällsöppet 220–221, 224, 227, 243, 257, 270,
 286, 320, 329
 Käringsnack 297

L

Lilla Journalen 129, 133
 Lilla kammaren 178–179, 402
 Lort-Sverige (Ludvig Nordström på husesyn)
 62–63, 82, 95

M

Magasinet 286–287, 289, 320, 327, 329, 334,
 413, 417
 Man blir fundersam på vad man håller på med
 259
 Man flyr tillbaka 258
 Man har inga pretentioner på någonting 259
 Mellankvarten 160–161
 Med det norrländska timret... 38
 Mikrofonen i andras yrken 97
 Mikrofonen är nyfiken 16, 38
 Miljöbilder 319, 332
 Miljöbrott lönar sig 415
 Miljölagen – en skitsak? 243
 Milstolpar – utrikes 401
 Mittnytt 270
 Moderna Tider 321
 Monitor 123

Morgonöppet 412
 Mosaik 332–333
 Mot väggen 225, 320
 Månadens magasin 156
 Mänskligt 349

N

Nattcafé 320, 417
 Nattredaktionen 144, 189–190
 Nattöppet 329, 417
 News (BBC) 106
 Newsreel (BBC) 106
 Niklassons 148
 Nils Johan Andersson m. fl. 256
 Nordnyheter 140
 Nordnytt 270–272
 Nordrubriker 140
 Norra Magasinet 318, 417
 Norrbottenskvarten 160–161, 272
 NU 214, 222–223, 406
 Nu 52
 Nya kammaren 178–179
 Nya Kanalen 333
 Nygammalt 406
 Nyheter 213
 Nyheterna 308, 322–325, 331, 335, 343, 345–347,
 372, 380, 382, 384, 417
 Nyhetsmorgon 280–282
 Nyhetsstudio 144
 Närbild Sverige 417

O

OBS! 152, 176–177, 189–190, 203, 252, 255, 257,
 399, 402
 Om pengar, priser och prylar 320
 Open End 179
 Opp Amaryllis 280
 Optimisten och pessimisten 68

P

Panorama 167, 224
 Pejling 225, 261–263, 292–293
 Plus 320, 330, 332, 417
 Politisk dagbok 184
 Pressfönstret 172, 184, 189–190
 Presskonferens 230
 På giftfronten intet nytt? 244
 På håret 312

R

Radio Ellen 295, 297
Rapport 147, 214, 216, 218–219, 222–225,
227–228, 233–237, 239, 243, 247, 251, 271,
279, 282–288, 291–292, 296–297, 316, 321,
323–325, 331, 334–335, 343, 345–347, 372,
379–384, 406, 408–409, 412–417
Extra Rapport 313
Rasism – har inbördeskriget i Sverige börjat?
328
Reklamrutan 231
Rekord-Magazinet 287, 318–319, 417
Rent Stålverk 80 – vad menas med rent? 245
Reportagemagasinet 328
Reportrarna 319, 328–329, 348, 416
Rikets affärer 249, 347
Riksronden 138, 161, 228, 281
Riva fabriken räddar inte jobben 247
Rock around the drugs 289
Rånad, slagen, vettskrämd 289
Rädda jobben på sista varvet 247
Röster från vår ofärdiga välfärd 247

S

60 minutes 287
Samtal med en gammal bonde 94
Samtal med textilarbeterska 94
Santiago, våldtagen stad 254
See It Now 180
Sesam 244
Sju ton bomber per person 251
Skivor till kaffet 407
Sky News 321
Slå numret till... 230
Smålandskvarten 160
Smålandsnytt 270
Sommarnattens skeende 417
Special Enquiry 180
Speciellt 329, 417
Sport idag 145
Sportdags – Vi har det mycket sämre 296
Sportextra 144–145, 230
Sportjournalistik och politik 257
Sportredaktionen 113
Sportspegeln 113
Stockholmskvarten 160
Storforum 254–255, 262, 292
Striptease 325–329, 332, 342, 348, 415–417
Strövtåg i folkhemmet 129, 179–180, 190

Strövtåg i verkligheten 97, 180–181
Studio 65 190, 254–255
Studio 66 254–255
Studio Ett 330, 334
Studio G 287
Studio S 222–225, 247, 258, 261, 289, 291–293,
297–298, 317–318, 328
Sunday Morning 312
Supermänniska eller broiler? 258
Svar Direkt 287, 319–320, 329, 417
Svart eller vitt 324
Svart vecka i Nimba 142, 248
Svensk lag i olag? 176
Svenska lynnen och landskap 63
Svenska affärer 310
Svensktoppen 314
Sveriges Magasin 221
Sveriges Melodiradio 143
Sydkvarten 160, 271
Sydneytt 268, 270–272
Sydsvenska Journalen 156, 268, 270
Sånt är livet 292
Sämre lön för samma arbete 184

T

20:00 (Tjugo noll noll) 222, 317–318, 328, 417
Tagesschau 106
Tekniskt Magasin 112
Tendens 334
The Morton Downey Jr Show 321, 415
Tidsspegel 96, 137, 173–176, 189, 203, 230–231,
255, 296, 393, 399, 402, 407
Timmen 221, 256, 406
Tiotusenkronorsfrågan (Kvitt eller Dubbelt)
137, 183
Titta här en riktigt bra skola 291
Tro, tro, tro (Maranataprogrammet) 183, 190–191
Tunnorna i Teckomatorp 243
TV-Aktuellt (danska) 107, 126
TV-Avisen 126
TV-journalen 109, 112–114, 125, 129–130, 136,
161, 396
TV-Nytt 214–216, 219, 222–223, 227, 235–236,
242, 251, 271–272, 372, 379, 381, 406–407,
413
TV-Uutiset 406
TV 3 Direkt 308
Tvärsnytt 270
Tänker ni rösta? 194

U

Upp till val 193
Uppdrag Sverige 291
Ur gruvans mörker mot datavisionerna 291
Urskog och pappersmassa 319
USA-spegeln 147
Utan streck 179
Utfrågningen 144, 171, 173, 230, 262, 394
Utkik 109, 111–112, 157
Utsikt 173, 176
Utsikt från ett kalhygge 415

V

Valextra 265
Varför kverulerar det röda Ådalen? 94
Varning för ocker 98
Veckans plattform 45, 52
Vem behöver 15 sorters sardiner? 248
Vem behöver prostitutionen? 258
Vem behöver video? 289
Vi ha slage näven för lite i bordet 246
Vi har bara en jord 244
Vita rockar och svarta papper 326
Women's Magazine 184
Världen och vi 144, 282, 312
Världsmästare i miljövärd 244

Världsmästare i välfärd 257
Värmlandskvarten 160
Västerbottenskvarten 160
Västkvarten 160
Västnytt 270

X

XYZ-kvarten 160

Y

Yrken och yrkesmän 43

Å

8 dagar 316–318, 417
Ålderdoms-Sverige 94–95

Ä

Än är det inte för sent 244
Ärligt talat 292–293

Ö

Öppen Kanal 231–233, 245, 247, 256, 283, 296,
350, 407, 409–410
Östkvarten 160
Östnytt 270, 271

